DAVID AND SYLVIA STEINER YIZKOR BOOK COLLECTION
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 13964

Rokitno Memorial Book

Roḳiṭnah

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS

•

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY:
Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

•

Original publication data

TITLE	Rokitnah (Vohlin) yeha-sevivah : sefer 'edut ve-zikaron / ha-'orekh, Eli'ezer Le'oni.
IMPRINT	880-02 Tel-Aviv : Irgun yots'e Rokitnah yeha-sevivah be-Yiśra'el, 1967.
DESCRIPT	495 p. : ill. 25 cm.
SUBJECT	Jews -- Ukraine -- Rokitno. Rokitno (Ukraine) -- Ethnic relations. Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Ukraine -- Rokitno.
ADD'L NAME	Leoni, Eliezer.

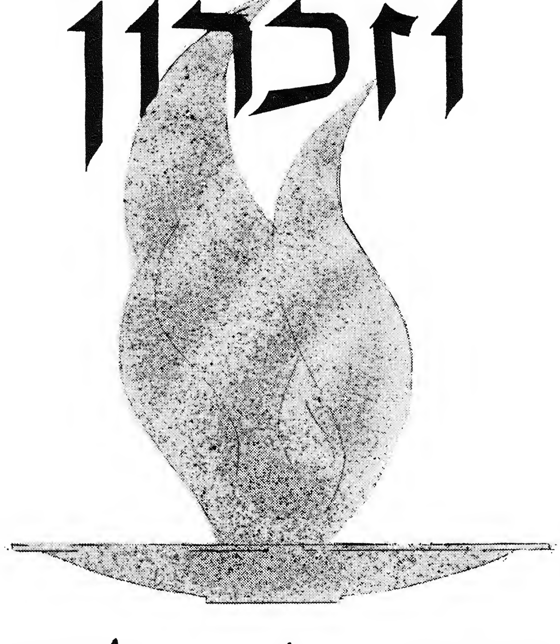
THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING

PRINTED IN THE U.S.A.

40.–

רוקיטנה
(ווהלין) והסביבה

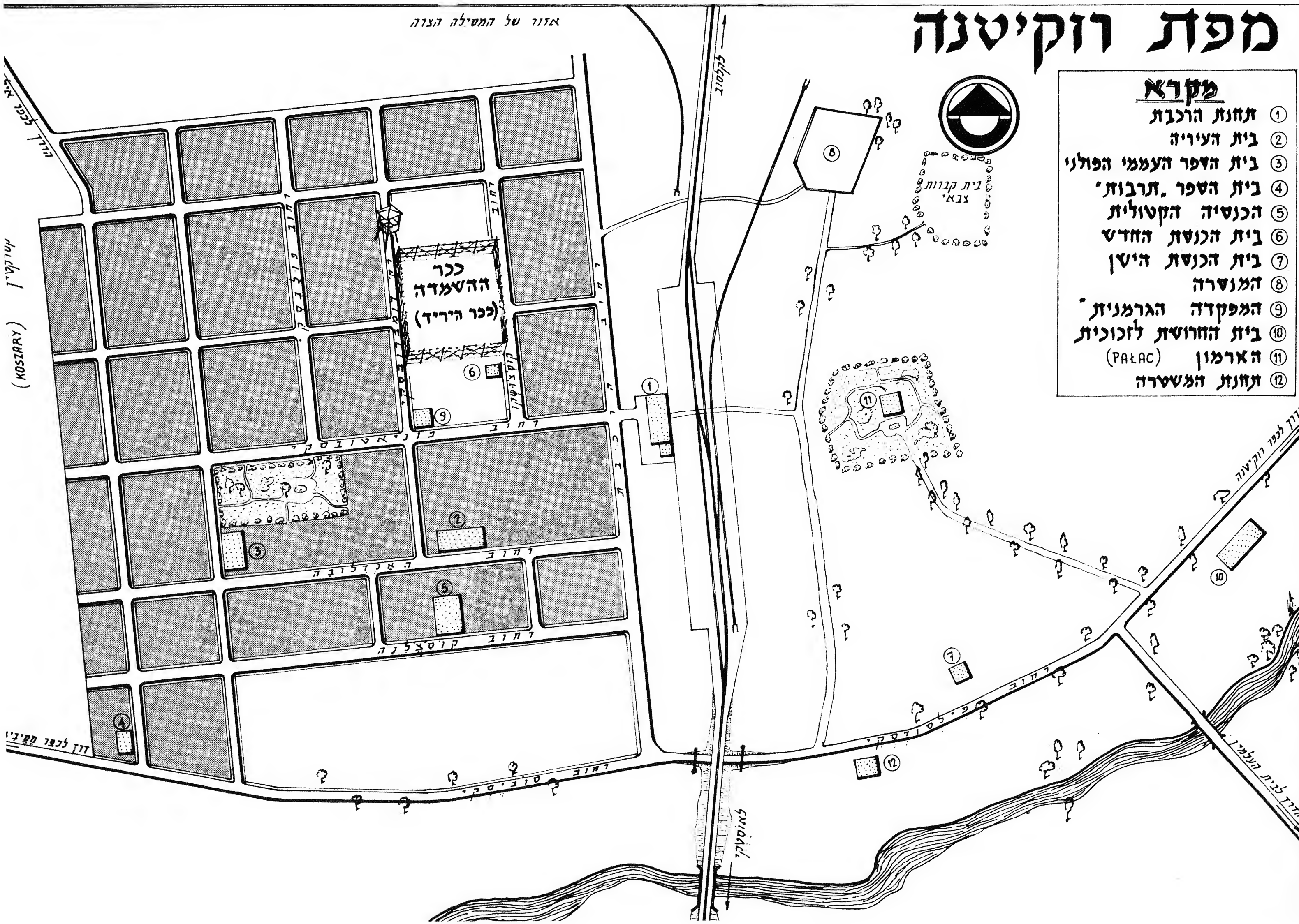
ספר עדות וזכרון

העורך: אליעזר לֵאוֹנִי

הוצאת ארגון יוצאי רוקיטנה והסביבה בישראל
תשכ״ז תל־אביב 1967

דפוס „ארזי״ בע״מ, ת״א, רח׳ אילת השחר 4, טל. 34294

מפת רוקיטנה
מקרא
① תחנת הרכבת
② בית העיריה
③ בית הספר העממי הפולני
④ בית הספר „תרבות"
⑤ הכנסיה הקטולית
⑥ בית הכנסת החדש
⑦ בית הכנסת הישן
⑧ המנסרה
⑨ המפקדה הגרמנית"
⑩ בית החרושת לזכוכית
⑪ הארמון (PAŁAC)
⑫ תחנת המשטרה
ככר ההשמדה (ככר היריד)
בית קברות צבאי
אזור של המסילה הצרה
(KOSZARY)
לקלסוב
לאוסטקי

דבר המערכת

תקופה קצרה — פחות מיובל שנים — התקיים ישוב יהודי ברוקיטנה. אולם, בפרק־זמן קצר זה נבנתה עיר תוססת ומלאת־חיים וגידלה יהודים נאמנים ומסורים לתורה ומצוות, לומדים ועסקנים, פשוטי־עם החדורים אהבת־ישראל והבריות וחיבה עמוקה לציון. נודעים היו בתכונותיהם ומידו־תיהם הנעלות. נוצקו דפוסים של הווי־חיים שופע נעורים, רצון ושאיפה להעמיד את רוקיטנה כמופת וכמרכז רוחני של סביבתה הענפה.

קטנה וצנועה היתה עירנו. צעירה היתה וצעירים היו תושביה ואלה עיצבו את צביונה, החדירו בה את תרבות המערב והחיים המודרניים, לפי מושגי הימים ההם.

בנין־פאר זה נחרב ונהרס עד היסוד בשואה ע"י החיה הנאצית במלחמת־עולם השניה. חרבה העיר ואיננה עוד.

בדחילו ורחימו ובחרדת־קודש הקימונו לה יד ושם לדורות. ביראת־כבוד שיחזרנו תולדותיה, תארנו את הווי־חייה והעלינו את דמותה וצורתה. וכך „קוממנו" אותה מהריסותיה, כפי שהיתה בימי זוהרה וירידתה, פריחתה וגידולה, עניה ומרודה מראשית ימיה עד חורבנה.

החלק ההיסטורי של עירנו, אם כי הוא מיצער, כי רוקיטנה איננה עתיקת־יומין, אולם הוא נכתב ביסודיות ומבוסס על מקורות שבכתב ועל מקורות „חיים" — דברי זכרונותיהם של ותיקי העיר.

התקופה המכרעת בחיי העיר, ראשיתה בהתחלת שנות העשרים של המאה העשרים ורישומה ניכר בספרנו. אין אנו מתיימרים לומר, שעלה בידינו למצות הכול. אין ספק, שפרשיות מסוימות, מאורעות ומעשים לא באו על ביטוים המלא — אם משום שלא נמצאו להם גואלים ואם משום קוצר היריעה.

רוב הדברים שהעלינו וריכזנו — לתקופה זו הם מתיחסים. תקופה שניה שבאה לידי ביטוי רב בספר היא תקופת השואה שנמצאו לה גואלים — הלא הם השרידים והאודים המוצלים שנשארו בחיים. דברי הניצולים שבספר ערכם אינו מקומי בלבד, אלא הם מוסיפים פרק רב־ערך לספרות השואה והחורבן בכללה.

רוקיטנה שימשה כמרכז לסביבה ענפה של כפרים בהם חיו מתי־מעט

יהודים, שהיו קשורים קשר הדוק עם עירנו. הווי היהודים בכפרים אלה מובלט יפה בספר.

חוליה חשובה נוספת בספר — הוא ה„יזכור", בו כלולים כל יקירינו הקדושים והטהורים. כמו־כן כללנו דברי־אזכרה וציון לאנשים בודדים, שבחייהם ומעשיהם עיצבו בהרבה את פני העיר והווי־חייה. הקדשנו מקום בולט לבני־עירנו, שנפלו חלל במלחמת־השחרור וגם לאלה מבני־עירנו והסביבה שנפטרו בארץ.

ישמש ספר זה על רוקיטנה והסביבה מצבת־נצח לזכר אחת הערים המעניינות בתפוצות הגולה, בה נולדנו ובה חונכנו וגודלנו. בשבילנו אין רוקיטנה ענין של היסטוריה בלבד. היא חיה וקימת במחשבתנו וחרותה על לוח לבנו. אם כי רבים מאתנו נותקו ממנה זה עשרות בשנים — יקרה היא לכולנו.

יעיר הספר את הנשכחות ויספר לילדינו סיפור אבותיהם בגולה וישמש גל־עד, למען ידעו הבאים אחרינו, כיצד חיו אבותיהם ואבות־אבותיהם. דומם

העורך וחברי המערכת

מימין לשמאל: 1) שמריהו קרבי. 2) יוסף סגל. 3) חיים שטיינמן. 4) אהרן ליפשיץ. העורך אליעזר לאוני. 6) בת־שבע פישמן (שוחט). 7) אריה גייפמן

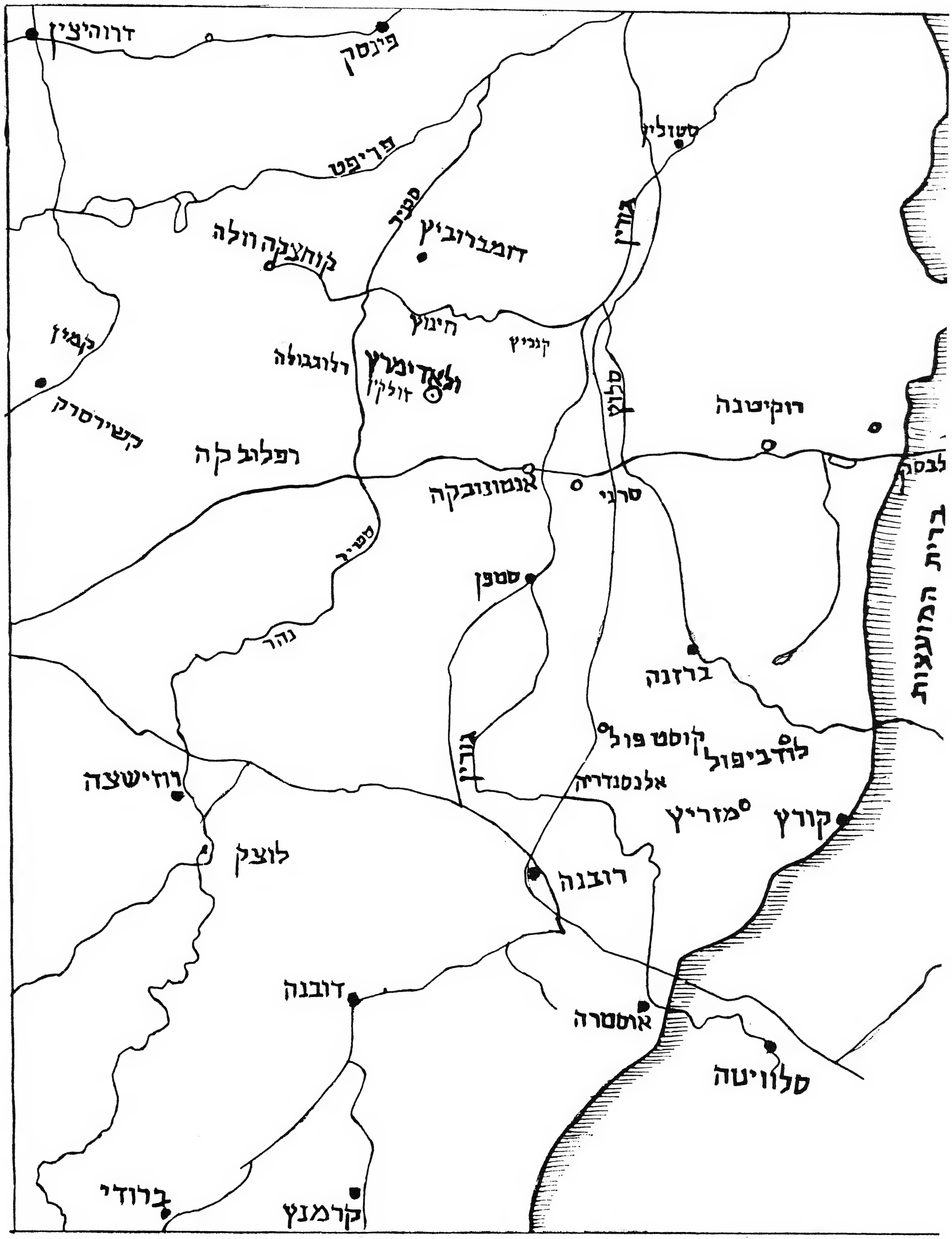
ובראש מורכן נעמוד ליד קברותיהם הפזורים של קדושינו־יקירינו הי״ד. זכרם ינון בלבנו לעד.

*

לא בקלות עלתה לנו יצירת הספר. המשימה היתה כבדה ואחראית מדי. חברי־המערכת מסרו הרבה מזמנם ובמשך למעלה משלוש שנים עסקו בעבודת־נמלים, צרפו לבנה ללבנה וסיעו בידי העורך באימות העובדות, עיבוד החומר ואישורו הסופי לפרסום. וכך כוננו מקדש־מעט, בו ניתנה תמצית חייהן של קהילת רוקיטנה וסביבתה. השנים, בהן נוצר הספר היו שנות־מתיחות ופעילות רבה של כל חברי־המערכת. מלאכת־קודש זו תבעה מאמצים מרובים שבלעו הרבה כוחות־גוף ונפש. היא נעשתה תוך השראה ודבקות ללא־תנאי במשימה הנעלה של הנצחת קהילה שלימה — משימה שכמותה ידע דורנו בלבד. היתה זו עבודת צוות ברוכה, בה הושקעו הרבה מחשבה ועיון. עשינו כל מה שהיה בגדר יכולתנו לעשות, כדי שלא תתמעט, חלילה, דמות יקירינו וזכרם לא יסוף מקרבנו.

חובה נעימה היא לנו להביע תודתנו מקרב־לב בשם המערכת ובשם כל יוצאי־עירנו והסביבה לעורך הספר, הסופר מר אליעזר לאוני, יליד קובל, שהשקיע עמל רב, חריצות, מסירות וכשרון בליקוט החומר הספרותי, בעריכתו, הגהתו והכשרתו לדפוס. הוא תבע והמריץ, לא חסך טורח ויגע וביקר רבים מיוצאי עירנו והסביבה, דובב את האנשים והעלה על הניר את זכרונותיהם. הודות לדבקותו במשימה נעלה זו זכתה רוקיטנה לגל־עד, בו בא לידי גילוי כל הטוב והיפה והיקר לכולנו. ישמש לו גל־עד זה פיצוי־מה לעמלו הרב.

מפת האזור

דרוהיצין
פינסק
פריפט
סטולין
סטיר
דומברוביץ
קוחצקה וולה
גורין
חינוץ
ולאדימירץ
זולקין
קמין
רפלובקה
רוקיטנה
אנטונובקה
סרני
סלוץ'
סטפן
נהר
ברזנה
קוסטפול
לודביפול
אלכסנדריה
מזריץ
קורץ
לוצק
רובנה
דובנה
אוסטרה
סלוויטה
ברודי
קרמנץ
ברית המועצות

אליעזר לאוני
(תל־אביב)

רוקיטנה חָיֹה תִחְיֶה!

יהודי ווֹהלין היוו, כעין, משפחה אחת. יהדות זו לא ידעה תחומים ב„מעיה", כי „ממקבת בור אחד נוקרנו". ולכן, בשינוי קצת של הפתגם הקדמוני, אומר: אדם מווֹהלין אני וכל הנוגע לווֹהלין וליהודיה קרוב ללבי. על־כן אשא קינה ומספד על בני־רוקיטנה שעלה עליהם הכורת, כי הנני רואה אותם כראות אחים לי.

יקר לנו זכרה של רוקיטנה, כי בה הונחו היסודות, שעיצבו את ישותנו הרוחנית ומה שספגנו בבית־אבא ובאוירא דרוקיטנה — נספג במחזור הדם שלנו כמורשת יקרה. לפיכך, כה חי בקרבנו זכר האסון וכה חד ונוקב הכאב. עתה, לעצבוננו ולהותנו, הכל הָשָׁם. כבה הנר. נכרתו ונשחטו בניה של רוקיטנה באכזריות, שבאוצר הדימויים שלנו אין כל דמיון לה. הם לא ישובו לבתיהם עוד לאור באור החיים. זוהי עובדת ביעותים הזועקת עד לשמים, אבל אין ביד אנוש לשנותה.

האדם חונן בספיקה, ביכולת הרוחנית הסגולית שהיא נחלתו בלבד — להחיות מתים תחיה רוחנית. ותחיה זו תיתכן על דפי ספר בלבד, כפי שאומר עגנון בספרו „אורח נטה ללון" (עמוד 332): „מעולה הוא הניר, אפילו, מן המצבה, שאם היא גדולה ונאה, גונבים אותה הגויים ומשימים אותה בבניניהם. ואם היא קטנה היא שוקעת באדמה, מה שאין כן ניר, שאם מדפיסים ספר הריהו מתפשט בכל תפוצות ישראל ויש לו קיום לדורות".

חיי האדם נעים בשני מעגלות, שבמידת־זמן קצובה הם פתוכים זה בזה. האחד הוא מעגל צר, מעגל ההוויה הגשמית, המוגבלת לכך וכך שנות חיים. מעגל זה יש לו תכלה, קץ וסוף. כל יצורי־אנוש צפויים אל־דין בני־חלוף, כי „נתיב הוא מששת ימי בראשית".

אולם, האדם אינו חי חיי־גוף בלבד. חייו שטים גם במעגל אחר, מעגל חיי־הרוח, שהוא חסר־תכל, חסר קץ, ואינו כלה ככלות הגוף, אלא הופך לְיֵש רוחני, להוויה על־זמנית.

מבחינת המעגל הצר הגיעו יהודי רוקיטנה לחֶדֶל מוחלט. המות בלע אותם לנצח ולא יהל אורם עוד. אולם, מבחינת המעגל האינסופי הם הווים וקיימים. בספירת הרוח חיים יקירינו והם בני־אלמות. לתת משכן־עולמים לרוחם — לכך נועד הספר.

מלבד הנצחת רוחה של קהילת רוקיטנה ויהודי הסביבה, גנוז בספר מוסר־השכל טראגי, שהוא לנו, בחינת, „ושננתם לבניך ודיברת בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך", כי טבחו ושרפו אותנו, לא משום שהננו מהמקולקלות שבאומות, אלא משום שהננו אומה חסרת־ישע, נטולת מולדת ומשוללת הזכויות האנושיות היסודיות. מצבנו האומלל בגויים, מצב־של־עם משולל הגנה עצמית — הוא שעודד את הארכיליסטים לבצע בנו זממו.

רוקיטנה היתה בעלת יחוד משלה. היא היתה עיר של־נוער, של אנשים צעירים, תוססים ופעלתניים. לכן, מוקדש הספר בחלקו הגדול לנוער נפלא ומופלא זה, על ערגונותיו, מאווייו, שאיפותיו וחלומותיו על הגאולה, על גאולתו שלו ועל הגאולה השלימה של עם ישראל. בנוער הזה היו מצויים כוחות וכשרונות ניכרים, שלצערנו הגדול הם נשארו באתכסיא ולא הגיעו לגילויים, כי צעירים, צעירים מאוד היו, עת הלכו בדרכם האחרונה. היה בנוער זה יחוד של מקור, של יניקה עמוקה ממקור־ישראל הטהור. לכן, לא כרע ולא השתחוה ולא התבטל בפני הגויים ונשא יהדותו ולאומיותו בגאון. מה נפלאו חייו, מה עשירה היתה הוויתו ומה עמוק וקדוש היה עולמו הפנימי. רטט של קדושה מכה בי גלים מדי אזכרה אותו. קטונתי מלהציץ מאחורי הפרגוד של הוויתו. נוער זה נלקח מאתנו ע"י זדים ועריצים בעודנו באיבו, במרום שאיפותיו ומאווייו. איכה נשכחנו והוא חלק מהוויתנו!

צעירה לימים היתה רוקיטנה כשעלה עליה הכורת. יסודותיה הונחו עם זריחת המאה העשרים. אולם, בפרק זמן קצר זה נוצרו בה ערכי־רוח וערכי־אדם רבי־ענין. מתוך הכרה וחרדה, שאם לא נתאמץ להנציח ערכים אלה — עלולים הם להשכח ולשקוע בעולם הנשיה, רדינו את „דשנם", „מתקם", „תנובתם" ו„תירושם" של יקירינו. אספנו דבריהם, מהתלותיהם, חידודיהם, „ליצנותא דאורייתא" שלהם ודוגמאות יקרות של יריעת הווי־חייהם. אספנו עושר רוחני חשוב ומענין לא למעננו בלבד, כי אם גם בשביל ילדינו ולדורות יבואו. הספר אינו משול למצבה מתה, שחולקים לה כבוד ומתרחקים ממנו. זהו מעין־חיים, הזורם באפיקו הנצחי ומשמש סעד רוחני לנו. לכן, יש לקרוא בו קריאת הדרן כל ימי־חיינו.

בנה בנינו בית־זבול לנשמת קהילת רוקיטנה וסביבתה. זוהי מלאכת בנייה מחדש, שיקום ההווי שחלף. ליקטנו ואספנו את עצמותיהם הרוחניות של יקירינו במקדש־מעט זה והן תהיינה מעוגנות בחופיה האינסופיים של ההוויה האנושית ושנותיהן לא יתמו.

על־אף היקפו הגדול של הספר — אין זה אלא „אקדמות מלין". לא הכול תפסנו באַמת־הבנין שלנו. לא כל אוצר הנשמות של רוקיטנה בא

לכלל הבעה. הרבה פרשיות נשארו מאחורי הקלעים, כי דלונו מחשוף כל הגות לבם. ואם, חס ושלום, פגמנו באיזה דבר, אנו מבקשים סליחה ומחילה מקדושינו כי שגגה היא, כי כל מה שעשינו לא לכבודנו עשינו, אלא לכבודם, כדי שיחיה זכרם עד גואל אחרון.

עתה, כשאנו מסתכלים בעולמה של רוקיטנה, שנגלף מחדש באותיות ותמונות — נעוֹר בנו הכאב והוא צורב ולא נותן לנו דמי. אטול לעצמי הרמנא ורשותא של שלוחא דציבורא ואומר, שגם אם נסק שמים — לא יקיץ הקץ על יגוננו. ומהלב פורצת קינה: וי, מה עלה לה לרוקיטנה! לו נפח הקדוש־ברוך־הוא נשמת חיים ביקירינו שעונו ונטבחו; לו קרב אדון כל את עצמותיהם עצם אל עצמו — אהה! כמה עשירים היו חיינו! כמה מאושרים היינו! אין אנו יודעים, כלל, כמה גדול אסוננו, כמה הפסדנו שאבדו לנו יהודי רוקיטנה והיהודים החביבים והיקרים, שישבו בכפרים הסמוכים לה ושמרו על נר־ישראל שלא יכבה ובליבותיהם כיסופים „לירושלים עירך" ואורם היה זרוע על פני פינות נידחות ורחוקות.

הספר הוא השריד היחיד והקדוש ביותר של רוקיטנה. אין לנו שיוּר אלא הוא בלבד. בלעדיו היו חיינו אומללים לאין־ערוך. זהו ה„כותל המערבי" ששרד לנו, לפניו נשיח במר נפשנו ונוכל לשפוך דמעותינו למען ירווח לנו. על־ידו אנו מתדבקים בקדושינו. וכל עוד שנהיה קשורים ודבוקים בהם ובחייהם נשגה — אנו מאריכים את חייהם, וקהילת רוקיטנה תזכה להתמדה ולהשארות־הנפש.

לְמַעַן יֵדְעוּ
דּוֹר אַחֲרוֹן
בָּנִים יִוָּלֵדוּ
יָקֻמוּ וִיסַפְּרוּ
לִבְנֵיהֶם

(תהלים ע״ח, ו׳).

תולדות
רוקיטנה

אליעזר לאוני
(תל־אביב)

לתולדות היהודים ברוקיטנה

המתחקה על המקורות של ייסוד הכפר והעיר רוקיטנה, נעמד לפני תופעה מענינת, שכותבי דברי ימיהן של קהילות ישראל בפולין דחוה לקרן־זוית במתכון ושלא במתכון.

גירסא מקובלת היא, שחיי היהודים בגולה מושתתים היו על מימד אחד — מימד הרוח. ולכן, עשו יד לצד האחד של הוויתנו — לגדולי תורה וגדולי דעה, אישים ומנהיגים. ואילו גזע העמלים, יהודים כפריים פשוטים, שמרדו ב„יעבדוך עמים" — הברכה בה ברך יצחק את יעקב, כי ראו בה קללה ולא ברכה, שהוציאו לחמם מן האדמה ויגיע כפיהם אכלו — גזע ישרים זה כמעט ונשכח מלבנו.

המשב, הנושב אלינו מההתודעות עם דברי ימיהם של ראשוני היהודים בכפר רוקיטנה — הוא משב של ריח השדה. כאן יש לנו ענין עם שבט יהודי, העוסק בעבודת כפים קשה ומפרכת, סובל מבדידות, מקשיי תחבורה עם העולם החיצון ומנותק ממרכזי תרבות.

המקור החשוב ביותר שבידינו על ראשיתו של כפר רוקיטנה הוא חיבורה המצוין של Jadwiga Bergerówna בשם Rokitno wieś. המחברת הורתה במכון הפדגוגי הגבוה למורים בלבוב והוטל עליה לחקור את ראשית ייסודו של הכפר. למטרה זו נסעה לרוקיטנה בשנת 1932 וחקרה את כל התעודות והמקורות לתולדות הכפר. התעודה ההסטורית האבטנטית הראשונה שגילתה היא מתאריך 3.2.1862 לפיה היו בימים ההם בכפר 118 בתים (אין התעודה מצינת מספר האוכלוסין). מכאן אנו למדים שהכפר נוסד בתקופה קדומה יותר, שאין יודעים לקבוע, בדיוק, את ראשיתה.

רווחת אגדה בין יהודי רוקיטנה, שנמסרה מדור לדור, שכפר זה הוא שריד מעיר גדולה, שהשתרעה עד הכפרים סעכאָוו ואוסניצק ונחרבה בגזרות ת"ח־ת"ט. כאסמכתא לקדמוניותו של הכפר משמשות המצבות העתיקות שבבית־הקברות באוסניצק, בו קברו מתי כפר רוקיטנה. מהכתובות החקוקות במצבות אנו למדים, שבית־קברות זה הוא ישן־נושן. מסורת זו אינה מקור בחון ובדוק, שניתן להוכיח אמיתותו בראיות אפודיקטיות שהן למעלה מכל ספק, אך אין גם במה לסתור אותה.

אדמות הכפר השתיכו אז לנסיכה Anila Rzyszczewska. אין יודעים, אם גרו יהודים בתקופה ההיא, אך יש רגלים להשערה, שהיהודים השתקעו בכפר בשנות השמונים למאה הי"ט. האסמכתא להשערה זו מבוססת על הצו, שהוציאה ממשלת הצאר במחצית השניה של מאה זו, שדרש להוציא את היהודים מתחום המושב ולהעבירם ל־хлѣбопашество (עבודת האדמה). בעטיו של הצו הזה החלה נדידת יהודי רוסיה מהעיר לכפר ובשנות השמונים למאה הי"ט מנה הישוב הכפרי היהודי בווֹהלין 58,427 נפש, שהיוו 3.9%

מהישוב הכפרי הכללי. גם לחסידות יד וחלק בהעברת יהודי ווהלין לחיי חקלאות. ידוע לנו, שרבי מנחם מנדל שניאורסון, הרבי מליובביץ׳, בעל ה„צמח צדק״, עסק בהפצת רעיון עבודת האדמה בקרב היהודים והלהיב את יהודי ווהלין לרעיון של שינוי־ערכין ושידוד מערכות פרנסותיהם.

מראשית המאה העשרים ישנם בידינו נתונים סטטיסטיים על מספר האוכלוסים שבכפר והיהודים בתוכם. לפי מיפקד שנערך בכפר בשנים 2־1901 מנתה האוכלוסיה הכללית של הכפר 4,055 נפש, לפי ההרכב הבא:

רוסים:	3,858
יהודים:	105
פולנים:	74
בני דתות אחרות:	18
ס״ה	4,055 נפש

יהודי־הכפר התפרנסו, בעיקר, מקדרות וכדדות, כלומר, גבלו בחימר ועשו קדרות וכדים. הם סובבו במוצרים אלה בכפרים הסמוכים ועסקו במסחר חליפין: כדים תמורת חיטה וקדרות תמורת תפוחי־אדמה. כמו־כן התפרנסו היהודים מתפירת הטנאות (פּאָסטע־לעס) ואנפילאות (וואַליקעס) בשביל הגויים. מלבדם היו גם יהודים חוכרים. הידוע ביניהם היה יהודה לייב גנדלמן, תושב הכפר, שחכר מהפריצים הפולניים שבסביבה את משרפות היי״ש, בתי־חרושת לזפת וטחנות־מים. הרוסים, ששלטו בווהלין מאז שנת 1795, שנת החלוקה השלישית של פולין, ניהלו מדיניות של הגליית הפריצים הפולניים מנחלאותיהם וחלוקת אדמותיהם בין התושבים הרוסיים. בהתאם למדיניות זו, הגלו הרוסים בשלהי המאה הי״ט פריצים רבים מסביבות רוקיטנה, אדמותיהם חולקו בין הכפריים, ואז נתמעטה פרנסתו של יהודה לייב גנדלמן.

בראשית המאה העשרים ארעו שני מאורעות חשובים, ששינו את חיי היהודים בכפר, הן מבחינה דמוגרפית והן מבחינה כלכלית וגרמו לניידות סוציאלית גדולה. בעטים של מאורעות אלה נבנתה עיר מודרנית מהעבר השני של הכפר. מאורעות אלה היו: בניית בית־החרושת לזכוכית וסלילת מסילת הברזל קיוב—קוֹבל.

רוקיטנה וסביבתה משופעות בחול אדום ולבן וסיליקטים שונים הדרושים לחרושת הזכוכית. נתונים גיאולוגיים אלה הניחו את היסוד לתעשית הזכוכית בווהלין. בשלהי המאה הי״ט היו בווהלין 20 בתי־חרושת לזכוכית — 16 מהם בבעלות של יהודים, בהם עבדו 143 פועלים יהודיים. אחד מהם נוסד בהתחלת המאה ה־20 ברוקיטנה.

הסיבה לייסוד בית־החרושת אינה נעוצה במציאותם של חמרי־הגלם בלבד, אלא היתה לכך גם סיבה מדינית. בינואר 1897 הוציאה ממשלת הצאר צו, שאסר למכור יין־שרף בכוסות, או בחביות, אלא בבקבוקים בלבד. גזירה זו העלתה את הביקוש לבקבוקים ברחבי רוסיה.

התעשיינים הגדולים של בתי־החרושת לזכוכית הריחו ריח של עסק בגזירה זו והם יצאו לתור אחר מקומות, בהם נמצאים חמרי־גלם לתעשיית זכוכית. באופן כזה הגיעו לרוקיטנה, בהתחלת המאה ה־20, באי־כוח חברה בלגית נודעת לתעשיית־חרושת זכוכית והחליטו לבנות בית־חרושת לייצור בקבוקים. בראש המפעל הזה עמד יהודי מפטרבורג בשם אליהו מיכאילוביץ' רוזנברג.

לרוזנברג חלק גדול בהסטוריה הכלכלית של רוקיטנה, לכן ראוי הוא שנקדיש לו כמה שורות. הוא היה יהודי מתבולל (מוצאו מאומן), אבל לא התרחק מעמו ושמר על קשר הדוק עם יהודים. אשתו השניה היתה אחייניתו של שר־האוצר הרוסי. קשרי־חיתון אלה פתחו לפניו את כל שערי עולם המסחר והתעשיה של הצאר. במשרד המסחר שבפטרבורג היתה לרוזנברג לשכה משלו, בה היו מתועדים אילי־ההון הרוסיים.

רוזנברג עשה רבות לשינוי הנוף של רוקיטנה. הוא נטע פּאַרק מרהיב עין של גני־אילנות מלבלבים, עצי־פרי ונוי ומידשאות ססגוניות, ששיוו לו מראה של אי־אגדה. הפארק השתרע על פני כמה קילומטרים מרובעים, בתוכו ארמון־החורף של מר רוזנברג — טירה מפוארת בת שלש קומות — בה התגורר עם אשתו בחדשי החורף. בקיץ ישב בקיוב ובפטרבורג.

שנתיים ימים נמשכה בניית ה־Huta (בית־החרושת לזכוכית). על־ידו הוקמו שיכוני פועלים. כל פועל קיבל דירה משלו. היו אלה בתים משותפים, ששיוו למקום צורה של ישוב עירוני. הבתים ניבנו ברובם ע"י גרמנים. מבחינה היסטורית נעוצה ראשיתה של העיר רוקיטנה בבית־החרושת לזכוכית, שבעקבותיו ניבנה רובע שלם של בתי־מגורים לפועלים, שמספרם הגיע למאות רבות. הפועלים היו כולם ממוצא פולני.

בית־החרושת עבד יומם ולילה, והתוצרת שלו נשלחה למקומות שונים ברוסיה. הפקידים היו יהודים. ביניהם יצחק איידלמן שעבד בבית־החרושת כמנהל־עבודה וכממונה על הבוחנים („בראַקערים"). אחרי מותו המשיך בתפקיד זה יעקב גרינשפן. מנהל־החשבונות וה„נאמן" של רוזנברג היה יהודי בשם הוכפלד שהובא מהומל.

כמהנדס ראשי כיהן חתנו של רוזנברג, גרמני, מומחה גדול לתוצרת זכוכית. עם פרוץ מלחמת־עולם הראשונה בשנת 1914 הגלוהו הרוסים, כנתין גרמני, למרחקי־רוסיה.

המרחק הרב מפסי־הרכבת בלם את התפתחות בית־החרושת לזכוכית. את הבקבוקים הובילו בעגלות רתומות לשוורים לסאַרני — מרחק של 40 ק"מ. אמצעי־תחבורה פרי־מיטיבי זה בלע הוצאות מרובות ובית־החרושת עמד להיסגר. פנו בעלי המפעל לרוזנברג ואמרו לו, מאחר והוא מקורב למלכות, שישתדל ב„חלונות הגבוהים", שיסללו פסי־רכבת ברוקיטנה. רוזנברג נסע לפטרבורג ופעל אצל השלטונות, שיסללו מסילת־הברזל קיוב־קובל שחצתה את רוקיטנה. עד אז נסעו מרוקיטנה לברזנה, משם לרובנה ומשם לקיוב. הנסיעה ארכה כיומיים. סלילת המסילה החלה בשנת 1900 ונסתיימה בשנת 1902.

סלילת מסילת־הברזל הרחיבה את היקף הייצור של בית־החרושת לזכוכית ומצבו היה מזהיר. בפרוץ מלחמת־העולם הראשונה שותק בית־החרושת. רוזנברג יצא את רוקיטנה

ונפטר בחוסר־כל בפטרבורג, בשנות המלחמה. בשנה הראשונה לסיום המלחמה בא לרוקיטנה וולדימיר, בנו של רוזנברג, ומכר את בית־החרושת, יחד עם הטירה, לאחים אהרן ודוד זונדר. רוזנברג הצעיר ראה, שהמהפכה הבולשביסטית ממשמשת ובאה ובעקבותיה יחסלו את הרכושנים ויחרימו נכסיהם — לכן וויתר על נכסיו.

אהרן זונדר היה בשנות המלחמה בעל כמה מאפיות ברובנה. בשנת 1915, עם התקרב הצבא הגרמני לווהלין, עבר לקיוב, עסק במסחר העצים והתעשר מאוד. בקיוב נפגש עם סוחרים גדולים ובזה האופן בא בדברים עם רוזנברג הבן, שהציע לו לרכוש את ה„הוטה". בקיוב וברוסיה כולה השתוללה אז מלחמת־האזרחים. אנשי דניקין התנפלו על זונדר והיכוהו עד לידי אבדן ההכרה. מכריו טיפלו בו והכרתו חזרה אליו. הם יעצו לו להישאר בקיוב לשם הבראה, אך הוא התגעגע על אשתו וילדיו ברוקיטנה ויצא לדרך, על־אף מצב בריאותו החמור. רכבת קיוב־קובל לא פעלה אז, משום שפסי־הרכבת חובלו. לכן שכר עגלה ולאחר טלטולים מרובים הגיע לרוקיטנה. בדרך הצטנן, נפל למשכב, וכעבור זמן־מה נפטר.

אחרי מותו הגיע לרוקיטנה אחיו, דויד, מרובנה וניסה להפעיל את ה„הוטה". הדבר לא עלה בידו, כי הימים היו ימי תוהו ובוהו. אחרי המהפכה הבולשביסטית בשנת 1917 ברחו הרבה מנהיגים רוסיים לאוקראינה, כרתו ברית עם הגרמנים והזמינו אותם להסתער על הבולשביקים ולרכוש את אוקראינה. הגרמנים הקימו שלטון „אוקראיני" בראשותו של ההטמן סקורופדסקי. ברוקיטנה חנה אז חיל־מצב גרמני. לאחר שהאוקראינים, בראשותו של פטליורה ימ"ש, השתלטו על קיוב וגרשו את הגרמנים — הם הגיעו גם לרוקיטנה. עם בואם הוציאו להורג את דוד זונדר.

אחרי מותו הטרגי של דוד זונדר הגיעו לרוקיטנה אביו, ישראל הירש זונדר ואחיו הצעיר משה. הם הפעילו את טחנת־הקמח שהיתה שייכת ל„הוטה". לפי החוזה שנחתם בריגה בין הבולשביקים והפולנים סופחה רוקיטנה לשטח הפולני. לאחר משא־ומתן נמכרה ה„הוטה" לפירמה „לזרו" (ראשי־תיבות: **ל**שצינסקי, **ז**בדסקי, **רו**זנצוויג) שבאו מוורשה. הם החזיקו ב„הוטה" זמן קצר בלבד ומכרוה לחברת „ויטרום" בווארשה (חברה לבתי־חרושת לזכוכית), בהנהלת פלאנצרייך וראנגלבסקי. בהנהלתם פרח ושגשג בית־החרושת והם צברו הון רב.

סלילת מסילת־הברזל סייעה להתפתחות ענף־המסחר ביערות, שמילא תפקיד חשוב בחיי הכלכלה של רוקיטנה ורוכז כולו בידי היהודים.

בין בית־החרושת לזכוכית לבין תחנת־הרכבת השתרעה אחוזתה של נסיכה פולניה, שהיתה בעלת יער ברוקיטנה, שהשתרע על־פני 20.000 דסיאַטינות. את היער הזה קנו ממנה האחים דוד ויחזקאל לרנר מקליבאַן.

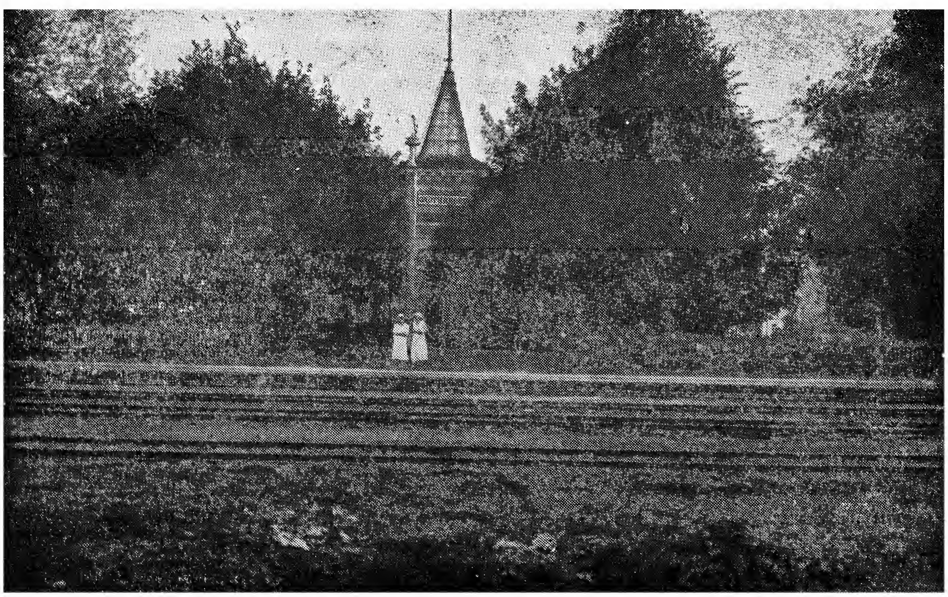
חקר דברי ימיה של רוקיטנה מעמידנו לפני הצורך להשיב על השאלה: מה טעם שבשלהי המאה הי"ט ובהתחלת המאה העשרים החל לפרוח מסחר העצים? הסיבה לכך נעוצה במהפכה באמצעי־התחבורה. הסתעפות מסילות־הברזל בסוף המאה הי"ט גרמה

לביקוש רב לאדנים, עמודי־טלגרף ולהתלקחות תנועת בנייה גדולה, כי העיירות והכפרים שבסמוך לפסי־הרכבת החלו להתפתח ולגדול והיה צורך גדול בעצי־בנייה. שרשי־העצים שימשו חומר־גלם לתעשיית זפת וטרפנטינה. בכפר טופיק נוסד בית־חרושת לזפת שהוא מהקדומים בווהלין. לאחר־מכן נוסדו עוד בתי־חרושת לזפת בבעלות דוד שכנובסקי, אהרן ליפשיץ, אברהם אשר גיטלמן (מסטריקי) ואחרים.

יערות רוקיטנה והכפרים הסמוכים לה שימשו לא־רק מקור לעסקי־עצים, אלא גם מקום־של־צייד לפמלית הצאר. בפמליה זו נמצא הסינטור אוכוטניקוב, איש־סודו של הצאר. באחד הביקורים האלה ביקר אוכוטניקוב בנחלת הנסיכה הרוקיטנאית ונקשרה שיחה ביניהן. הלה קנה ממנה את היער יחד עם המַעֲרֶה, שהאחים לרנר לא רצו לקנותו, כי לא היו מעונינים בפיתוח חקלאי.

אוכוטניקוב קרא לתחנת הרכבת בשם „תחנת אוכוטניקוב". השם הזה התמיד עד לכינון עצמאותה של פולין. כשהפולנים כוננו משטרם ברוקיטנה — מחקו את שמו של אוכוטניקוב וקראו לתחנה בשם „תחנת רוקיטנה".

ההיוון (קאַפיטאַליזציה) המהיר של רוקיטנה, הודות לסגולותיה הטופוגרפיות והגיאולוגיות, הביא שידוד מערכות בחיי הכלכלה של יהודי כפר רוקיטנה ובחיי היהודים שבכפרי הסביבה. החלה נדידת האוכלוסיה היהודית מהכפרים לרוקיטנה והשתלבותם בחיי הכלכלה שלה. בזמן קצר קיבלה רוקיטנה מעמד של מטרופולין והיא פרשה

תחנת הרכבת ברוקיטנה

שלטונה על כפרים רבים, שנעשו כפופים לה, הן מבחינה כלכלית והן מבחינת הצורך לשמור על חיים יהודיים מאורגנים.

ואלה שמות הכפרים שהשתייכו לרוקיטנה

1) אוסטקי	**12) וויטקביץ'**
2) אוסניצק	**13) וולצ'ה־גורקה**
3) אוקופי	**14) זאלאוויע**
4) בויד	**15) טופיק**
5) בודקי בורובסקי	**16) מסביץ'**
6) בודקי סנובידוביץ'	**17) נטרבה**
7) בורוביי	**18) סטאריקי**
8) בילובייז'	**19) סנובידוביץ'**
9) ברזוב	**20) קיסוריץ'**
10) גלیננה	**21) קרפילובקה**
11) דֶרט	

בראשית המאה ה־20 גרו ברוקיטנה כ־400 יהודים. בית־כנסת טרם היה במקום והתקיים מנין בבית אבי הרצל לרנר, שקיבל במתנה ספר־תורה מבית־המדרש דחסידי סטולין. כמו־כן התקיים מנין בבית ישעיהו גנדלמן. בשבתות וחגים התפללו בבית־הכנסת שבכפר רוקיטנה. אך הנה זכו יהודי רוקיטנה לבית־כנסת מפואר משלהם. ואלה תולדות בנייתו: בקיסוריץ' ובוולצ'ה־גורקה קנה אחוזות גדולות יהודי מאודיסה בשם גלפנד. פנו אליו יהודי רוקיטנה, שיבנה בית־כנסת. גלפנד, שהיה יהודי בעל לב חם, נעתר לבקשתם ובנה בית־כנסת על כל אביזריו וציודו.

חנוכת בית־הכנסת התקיימה ברוב פאר והדר. גלפנד בא לחגיגה עם אשתו, בתו וחתנו. הזמין שתי תזמורות מישובים סמוכים והשמחה גדולה היתה. בשעת החגיגה, כטוב לב החוגגים, ארעה תקרית: אשת מר גלפנד עלתה על הבמה והודיעה, שהיא רוצה שמחצית המצווה תירשם על שמה. אולם, מר גלפנד השיב לה ברוסית: „לא אתן"! המצווה כולה שלו היא. אנו עשירים למדי, טען, וביכולתך להנציח גם את שמך. הועלתה הצעה שגברת גלפנד תכתוב ספר־תורה על שמה. וכך הוה. כעבור שנה הוכנס לבית־הכנסת ספר־תורה, ואף חגיגה זו נחוגה ברוב פאר.

יהודי רוקיטנה הוצברו מכל רחבי אוקראינה ורוסיה. היה זה גזע של יהודים מתקדמים, שבאו במגע עם תרבויות נכר ובחלקם ספגו תרבות המערב. הציבור היה, כמעט, מונוליטי. הוא לא ידע ממלחמת ההשכלה והחסידות, חסידות ומתנגדות. הם היו, כמעט, מחוץ לזירת המאבק בין תלמידי הגר"א ותלמידי הבעש"ט [1].

1. הדברים אמורים לגבי השנים הראשונות בלבד, שכן לאחר־מכן הפכה רוקיטנה לעיירה חסידית מובהקת.

המייסדים ציונים היו וברוח זו חינכו את ילדיהם. בשנת 1913 בחרו בשעפטיל לעווין, בנו של „פייביש השוחט", שיסע לארץ־ישראל לקנות אדמה בשביל יהודי רוקיטנה, שעמדו להשתקע בארץ. אספו כסף למטרה זו ושעפטיל יצא לדרך. בהגיעו לאודיסה נבצר ממנו להמשיך בדרכו, כי הימים היו ימי ערב מלחמת העולם הראשונה והדרכים משובשות היו. בלית־ברירה חזר לרוקיטנה והתכנית נגנזה.

בראשית ימיה לא היה ברוקיטנה בית־קברות, כי הישוב היה ברובו מורכב מאנשים צעירים, שלא נתנו דעתם על־כך שסוף אדם למות. וכשמלאך־המות קצר קצירו — קברו את המת בבית־הקברות שבאוסניצק. המת הראשון מבין יהודי רוקיטנה היה „שמעריל דער שוחט", שנפטר לפני למעלה מ־60 שנה.

מקורות

Jadwiga Bergerówna: Rokitno, wieś (HM 7106 נתקבל מהארכיון הכללי לתולדות ישראל)
Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 1925.
Сборникъ матеріяловъ объ экономическомъ положеніи евреевъ въ Россіи, Петербургъ 1904 (изданіе еврейскаго колонизаціоннаго общества).
יִדישע אינדוסטריעלע אונטערנעמונגען אין פוילן, לויט דער אַנקעטע פון 1921 פון אינזשיניער אליעזר העלער, וואַרשע 1923.

כמו־כן השתמשתי בזכרונותיהם של ותיקי־העיר: ה"ה הרצל לרנר ז"ל, איטה איידלמן, ישראל גרינברג ואהרן ליפשיץ.

פנחס קליגער ז"ל

דער אנפאנג פון ראקיטנע

די ערשטע איינוווינער אין ראָקיטנע זענען געווען די יידן פון דאָרף ראָקיטנע. זייערע נעמען זענען געווען פאָלגנדע: מיין פאָטער, אברהם שמואל קליגער (דער שוחט), משה ליפשיץ, שעפטל לעווין, אַלטער וואָראָנאַ, משה לייב זאַקס, מאיר וויינער, חיים דוד וויינער, אברהם גאָלאָד, משה פרייערמאַן, יעקב פאָלישוק, אהרן רוטמאַן, משה חיים שאפּיראָ, בנימין מאירזאָן, ישעיה גענדעלמאַן, בצלאל קאָקעל, שמעון זעלצבוך, בן־ציון גייפמאַן, יצחק גרייוועָר, שמעון שאפּיראָ, גימפּעל גרינבערג, משה גורמאַן און משה הערש לין.

אַלטער ווייסבלאַט, וואָס איז אויך געווען פון די ערשטע איינוווינער אין ראָקיטנע, האָט געהאַט אַ קלייט פאַר דער גלאָז־פאַבריק („הוטע") און געוווינט אין אַ הויז, וואָס האָט געהערט צו דער הוטע. אין די הייזער פון דער הוטע האָט זיך געפונען אַן אַפּטייק. דער אַפּטייקער איז געווען אַ ייד מיטן נאָמען באַרזאַם. ער האָט נאָכהער פאַרקויפט די אַפּטייק צו נח סאלצמאַן און אַליין געעפנט אַן אַפּטייק אין סאַרנע.

דאָס שטעטל האָט זיך אָנגעהויבן בויען מיט אימפּעט און ס׳האָבן זיך באַזעצט פיל יידן און ניט־יידן פון דער סביבה. ס׳איז אויך געקומען אַ פעלדשער מיטן נאָמען זארען און אַ „זעמסקי״ (מלוכה) דאָקטאָר.

די ערשטע זאַך, וואָס די יידן האָבן געטאָן — זיי האָבן אויסגעבויט אַ שול מיט אַ מרחץ און דאַביי אַ הויז פאַרן שמש נחום אייזענמאַן. געלפּאַנד, אַ גביר פון אָדעס, האָט אָפּגעקויפט אַ גרויסן וואַלד־שטח נעבן ראָקיטנע אין דאָרף קיסאָריטש. ער האָט אַראָפּגעבראַכט זיין איידעם פולאַווער, וועלכער האָט אויסגעבויט אַ גרויס הויז אויף דער ניי־שטאָט. די געשעפטן אין וואַלד זענען געגאַנגען זייער גוט און מיט דער הילף פון משה וואָלף אורמאַן, וועלכער איז געווען אַ „נאמן״ ביי געלפּאַנדן, איז אויסגעבויט געוואָרן אַ נייע, גרויסע שול אויפן שול־הויף, און די קליינע שול האָט מען איבערגעפירט אויף אַן אַנדערן פּלאַץ.

ס׳איז אָנגעקומען רב אהרון יוסף שאַמעס פון בערעזנא. געעפנט אַ שניט־קראָם, אָנגעהויבן פאַרקויפן הייוועז און געוואָרן רב אין שטעטל.

אינעם הויז, ווו ס׳איז געווען דער אַפּטייק, איז אויך געווען די פּאָטשט. דער ערשטער בריוו־טרעגער, אַנטאָני, ווי אויך די אָנגעשטעלטע אין דער פּאָטשט פלעג׳ פאָרן צו דער סטאַנציע מיט אַ בריטשקע אָפּנעמען די פּאָטשט. די, וועלכע האָבן געוואָלט קריגן די בריוו וואָס שנעלער — פלעגן אַליין צוגיין צו דער סטאַנציע.

אין די ערשטע יאָרן איז געשען אַן אומגליק: ס׳איז געקומען אין שטעטל אַ רוצח מיט אַ רעוואָלווער. ביינאַכט איז ער באַפאַלן דאָס הויז פון בנימין מאירזאָן און אַריינגעשאָסן אין פענצטער. ס׳איז אַנטשטאַנען אַ גרויסער רעש און פון מאירזאָנס פאַמיליע איז מען געלאָפן רופן הילף. פון שכנותדיקן הויז, ווו די גייפמאַנס האָבן געוווינט, איז בן־ציון גייפמאַן געלאָפן צום הויז פון מאירזאָן. דער רוצח האָט אים באַגעגנט און געהרגעט אויפן אָרט. בנימין מאירזאָן און זיין פרוי, גאָלדע, זענען פאַרווונדעט געוואָרן.

מ׳האָט געכאַפּט דעם רוצח און געבראַכט צום וואָקזאַל. ער איז פאַרמשפּט געוואָרן און די געמיטער אין שטעטל האָבן זיך באַרויִקט.

אַזוי האָט אויסגעזען ראָקיטנע אין יענע יאָרן.

יוסף סגל
(נוה־עוז)

בית־הקברות הישן

רוקיטנה, שנוסדה בראשית המאה העשרים, לא היו לה אתרים הסטוריים, כמו להרבה עיירות יהודיות בווהלין. לכן, אתאר בכמה שורות את המקום ההיסטורי היחיד שבסביבותינו — בית־העלמין הישן.

במרחק של בערך 6 ק״מ מרוקיטנה, צפונית־מערבית לדרך קלוסובה־סאַרני, על גבעה ליד הכפר האוקראיני אוסניצק, השוכן על הנהר לוַא, השתרע בית־עלמין עתיק־יומין, מוצל בעצי אלון גבוהים ונרחבים, ובתוכו קברים שמרוב ימים ניטשטש מקומם וסימונם. בית־העלמין היה סלעי, ולא פעם קרה שלצורך כריית קבר נזקקו לסוס, כדי להוציא את הסלע.

מצבה בבית־הקברות באוסניצק

אגדה עממית מספרת, שלפני שנים רבות קיים היה ישוב יהודי גדול, שהשתרע מכפר סעחאָוו עד כפר רוקיטנה, מרחק של 10 ק"מ. בפרעות והטבח, שערכו הקוזקים של חמלניצקי ימ"ש בווהלין בשנת 1648 („גזירות ת"ח") נרצחו כל יהודי העיר, הישוב נהרס ונחרב כליל. גם בית־העלמין נהרס ונמחק מעל פני האדמה.

עברו שנים ושוב השתקעו יהודים באיזור. בית־העלמין נתגלה ע"י צדיק, מתלמידי הבעש"ט, שהזדמן עם חסידיו למקום זה, קרוב לשעת תפילת מנחה. ציווה לעצור את השיירה, נטל ידיו בנהר, התפלל בבית־העלמין תפילת מנחה והודיע לחסידיו, שבמקום הזה טמונים קדושים, צדיקים וגדולי־תורה.

בהתאם לאמירה זו, נועד המקום לשמש בית־קברות ליהודי הסביבה, אולם האיכר, בעל החלקה, התעקש וסירב למכרה ליהודים, אפילו בכסף מלא. פעם, כשחרש האיכר חלקתו, פצתה האדמה את פיה והאיכר עם שוריו והמחרשה נבלעו בתוך האדמה. ואמנם, בכניסה לבית־העלמין נראה שקע, כעין בור. הזקנים היו מראים על פתח הבור ומספרים ביראה ורטט על מאורע גדול שאירע בו.

יורשי האיכר מכרו, בסופו־של־דבר, את החלקה ליהודים ובית־העלמין שוב שימש בית־קברות לישובי הסביבה עד שנות העשרים של המאה שלנו. פה נטמנו גם כל קדושי הסביבה שנרצחו ע"י כנופיות פטליורה ומרצחים אחרים.

משנות העשרים חדלו להשתמש בבית־העלמין, היות והעיר גדלה ופתחו בית־קברות ברוקיטנה. בחודש אלול בלבד היו באים, מדי שנה בשנה, יהודים רבים מסביבות שונות להשתטח על קברי האבות בבית־העלמין הישן באוסניצק.

עם חיסול היהודים בתקופת השואה — חיסלו המרצחים והרסו גם בית־עלמין עתיק זה.

דב בן־יהושע (וורונה)
(תל־אביב)

לזכר
אמי צירל, שקברה נכרה בנכר, בבית־הקברות באוסניצק,
ואבי יהושע, שהובא למנוחת־עולמים באדמת ארצנו.

כפר רוקיטנה

(זכרונות וחוויות)

חֵן המקום

כפר רוקיטנה, כפר גדול הוא ורחובותיו וסמטאותיו מרובים. אוּבָל, נחל צר, חוצה את הכפר לשניים. מוצאו דרומית־מזרחית מרוקיטנה ובבואו לכפר הוא משתפך לאגם קטן. מכאן הוא זורם צפונית־מערבית כמה קילומטרים בכיוון כפר אוסניצק. על שפת האגם עמדה טחנת־מים, שהגויים טחנו בה תבואתם. אף יהודים הביאו לכאן דגן, ומהקמח הזה אפו לחם טעים, ריחני וערב לחיך.

מהעבר האחד של הנהר התגוררה, בעיקר, אוכלוסיה לא־יהודית. יהודים מעטים היו, כדי שלוש משפחות בלבד. כאן היה מרכז האוכלוסיה הנוצרית. התבלטה הכנסיה, עם גגה המחודד וצבעיו הקולניים והסס־גווניים שסינוורו את העינים. בסמוך לה נמצא בית־קברות נוצרי, שגבל בבית הכומר. מולו עמד בית־ספר ממשלתי עממי, בן 6 כיתות. בתקופת הצאַר היתה בו שפת־ההוראה רוסית, אולם בתקופה שלאחר המהפכה, כשהמשטר לא היה יציב וממשלות שונות שימשו בערבוביה — היתה שפת־ההוראה עתים פולנית ועתים אוקראינית. בבית־ספר זה למדו גם ילדי היהודים. ההורים ביקשו, שילדיהם ילמדו גם לימודים חילוניים, כתוספת ללימודים היהודיים שב„חדר", כי ראו בלימודים אלה תועלת ממשית, שברכה בה לשם סידור בחיים.

מהעבר השני של הנהר התגוררה אוכלוסיה מעורבת, יהודית ונוצרית גם־יחד. גרו כאן כמה מניני־יהודים דבקים באל עליון, שלא התבטלו בפני הנוצרים ושמרו על יחוּדם הלאומי והדתי. את ילדיהם חינכו ברוח היהדות ושמרו על החגים הדתיים והלאומיים. בתי־היהודים יפים היו לעומת בתי־הגויים. בנו בית־מדרש רחב־ידיים ולהבדיל מקוה בכפר. אחרי מלחמת־עולם הראשונה נבנו בכספי הג'וינט מרחץ זיעה ומִקוה מפוארים, ששימשו גם את יהודי הכפרים הסמוכים.

רוב יהודי־הכפר התפרנסו מעבודה ומלאכה. מי שהוציא לחמו מיגיע כפיו ומחנוונות ומי — בעזרת סוס ועגלה. משפחות אחדות עסקו במסחר זעיר ורוכלות בכפרים. לכלל נגידות לא הגיעו, אבל התפרנסו בכבוד.

טיפוסי מלמדים

בראש דאגת היהודים עמד חינוך הילדים. הם נזהרו מעלבונה של תורה והביאו מלמדים ממרחקים. המלמד הראשון היה ברל גלוזמן מהעיירה סלובשניה ליד קיוב. הוא היה נוח לכעוס, רגזן ורתחן מטבעו ולא חשך שבטו מהילדים. ההורים הניחו לו לפספס גופינו הצעירים פסים־פסים, כאילו מכות אלו הן דבר שבהכרח, שעליהן יכּון החינוך ובלעדיהן אין להקנות תורה ודרך־ארץ.

מלמד רגזן זה נבאש, סוף־סוף, גם בעיני הורינו וזכינו למלמד חדש, אף הוא מסלובשניה, אולם שונה תכלית שינוי מקודמו. שמו היה לייבל שלייפמאן. הוא היה מלמד מודרני, איש נעים, שפל־רוח, נוח לבריות וארך אַפים לילדים. מעולם לא הרים ידו עלינו ונהגנו בו כבוד. צנום וחלוש־גוף היה בחורון יהודי זה, ניחן בנשמה של־אמן, נפש פיוטית.

הוא הפליא לנגן בכינור, וכשנפשו היתה משתפכת עלי הגיון בכינור, כאילו, נחה עליו רוח־הקודש. לפני שעת־הצהריים היה מפסיק את הלימודים לשעה קלה, ערך „קונצרט" וריווה את תלמידיו בקסמי כינורו. הוא היה גם חובב־טבע. אחרי הצהריים, בין השעות 4—5, היה יוצא עם התלמידים לטייל על שפת הנהר, קוטף פרחים וקורא כל פרח ופרח בשמו. היהודים ראו באהבתו לטבע של המורה ה„תמהוני" דברים בטלים, הוצאת זמן לבטלה, אבל לנו, הילדים, גרמו טיולים אלה עונג רב.

אימֵי מלחמת־עולם הראשונה

שמי העולם התקדרו בעבים וגם שמיה של רוקיטנה. בקיץ של שנת 1914, באמצע ה„זמן", פרצה מלחמת־עולם הראשונה. המורה לייבל שלייפמן הכריז: „גיוס, ילדים, מלחמה פרצה, אני חוזר הביתה"! מיד עזב את הכפר, שבת משוש כינור, והיינו בטלים מלימודים. שמחנו, שפרקנו מעלינו עול־תורה, אבל לא ידענו שיום זה, יום עזיבת המורה, לא יום שמחה, כי אם יום יגון הוא לנו, באשר צפויים היינו לרעב, פרעות ולכל מיני פורעניות הכרוכות במלחמה.

אנדרולומוסיה השתררה בכפר. הנוער גויס למלחמה. ההורים התרוצצו והרעישו עולמות, כדי לשחרר בניהם מהגיוס. זה הטיל מום בגופו, זה שוחרר בכוח הממון וזה ערק מהחזית והסתתר מעין הרשות עד יעבור זעם. כדי לא להיות צפויים אלי הסגרה — שילמו למשטרה טבין ותקילין.

אנו, הילדים, שוטטנו בכפר, שטופים היינו בתעלולים ומעשי־קונדס, אם כי השנים הללו היו שנות צרות וסבל. רעבנו לפת־לחם ועצם קיומנו היה נתון בסכנה. צפויים היינו אלי־התנפלות שכנינו, ואך בדרך נס הצילנו הגורל מידיהם.

מהפכת נובמבר ברוקיטנה

בשנת 1917, בשעות שלאחר־הצהריים, עמדתי, ואני עודני נער קטן, ליד תחנת־הרכבת. הגיעה רכבת מאולבסק. הקטר היה מקושט בעצי־אשוח ודגלים אדומים. משנעצרה, קפצו ממנה בני־הנוער המהפכני, לבושים מעילי־עור קצרים והחלו לבער מהכפר את כל גנוני ואביזרי מלכות הצאַר. הרבה מה לבער לא היה להם, כי כל הפמליא של משטר הצאַר הורכבה מכמה שוטרים, פקידים, מנהל התחנה והדואר. אנשי־הרשות הללו לבושים היו בגדי־שרד ועטורים בעיטורים שונים. הנוער המהפכני תלש אותות־כבוד אלה מבגדי המלכות של עושי דברו של הצאַר וקרא בקול: „יחי החופש״!

כך זכור לי, מתקופת ילדותי, היום הראשון למהפכת נובמבר בכפר רוקיטנה. כך זוכר אני ראשיתה של התקופה, שתלינו בה תקוות מרובות, כי היא הבטיחה לנו חופש, שוויון, אחווה ורעות בין אדם לאדם ובין עם לעם. אולם, בחלוף „ירח הדבש״ של המהפכה, נפקחו עינינו וראינו שאנו הוזים בהקיץ על ענינים נעלים ונשגבים, שאין במציאות אחיזה להם.

ברחובותיה של רוקיטנה העיר נשבו רוחות של סיוט, פחד ואזלת־יד. פרצה מלחמת האזרחים והופיעו קבוצות פורעים של פטליורה, שנלחמו בבולשביקים וקודם־כל קינחו ידיהם בדם של יהודים. דוד זונדר, בעל בית־החרושת לזכוכית, היה הקרבן הראשון. הוא נפל קרבן לעלילה, שאנשי־בליעל העלילו עליו, שכנותן־עבודה ניצל את הפועלים ניצול מחפיר. על־כך שילם בחייו.

בית־הכנסת ובעלי־התפילה שלו

בפינת הכפר עמד בית־הכנסת בנוי לתלפיות, אחד הבנינים הגבוהים והמפוארים שבכפר. היה בו מקום ל־12—10 מנינים של מתפללים. בארון־הקודש נמצאו ספרי־תורה מרובים.

מבין המתפללים התבלט ר׳ שרגא פייביש לוין השוחט, יהודי למדן, שהיה בקי גם במילי־דעלמא, מעורב עם הבריות, יוצא ונכנס לביתנו ומגלגל עם אבי בעניני דיומא ובעניני העולם הגדול.

ב„ימים הנוראים״ שימש תדיר בעל־מוסף ובעל־תוקע. כשקולו האדיר רעם: „למנצח לבני קרח מזמור״ — נעו ליבותיהם של המתפללים. היהודים הכפריים, ישרי־לב ותמימי־דרך, שכל ימות־השנה חיו על יגיע כפיהם — התרוממו טפח מעל המציאות האפורה ובדחילו ורחימו האזינו לתפילה ולרינה.

ליד ר׳ פייביש השוחט היה ניצב על הבמה הרשיל הצהוב („הערשל דער געלער״), מוכן ומזומן לקרוא סדר התקיעות: „תקיעה״, „שברים״, „תרועה״. הרשיל, אף־הוא בן־תורה היה ושימש כבעל־שחרית ובעל־קריאה קבוע. יהודי טוב־לב היה. הוא עסק בעסקי דבש ודונג. אולם, בשנות המלחמה, כשחדלו ארחות מסחר, היה ממעט בעסק לאוּנסוֹ וכינס את הילדים הבטלים מלימודים לבית־המדרש ולימדם חומש ורש״י. את

המבוגרים שביניהם לימד גמרא. לא הקפיד על שכר־לימוד ובלבד שלא תשתכח תורה מילדי ישראל.

ביום כפור הצטרף לשני אלה ר' דוד גרינשפן, שהתפלל תפילת „כל נדרי". יהודי תמיר היה, בעל זקן היורד על־פי מידותיו, בעל הדרת־פנים וניחן ב„כלי חמדה" — קול רך וענוג. לפני תפילת „כל נדרי" היה עומד לפני העמוד מעוטף ב„קיטל". בית־הכנסת מלא וצפוף היה מפה לפה יהודים זקנים וגם נערים. הנרות דלקו ודמו ליער אחוז־להבות. ואז היה ר' דוד מרים ראשו, מציץ בעד החלון לפאתי מעריב, לכיוון כפר אוסניצק. בראותו שקרני השמש הפזו את אמירי־העצים — היה זה אות ששעת תפילת „כל נדרי" הגיעה. וקולו הרך והענוג השתפך: „אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה".

פתיחת בית־הקברות

לכפר־רוקיטנה לא היה בית־קברות משלו. שנים רבות הורגלו יהודי הכפר למחשבה, שרוקיטנה היא בשביל יהודים חיים בלבד. למתים אין בה מקום. את המתים הובילו לבית־עולמם באוסניצק, או באולבסק, על־אף הקשיים והטרדות שהיו כרוכים בכך.

בשלהי מלחמת־עולם הראשונה, כשיהודי הכפר והעיר רוקיטנה שתתו דם והיו צפויים אלי רציחות, רעב ומחלות — הבינו היהודים שיש לדאוג גם למתים ולהקצות להם מקום־קבורה ברוקיטנה.

יום אחד נודע לנו, הילדים, שעומדים לגדור חלקת־שדה שתשמש כבית־עלמין. הילדים לא ידעו מה דמות וצורה יש לבית־מועד לכל חי, כי מימיהם לא ראו בית־קברות. אני, לצערי, כן ידעתי מראהו, כי אמי נקברה בבית־הקברות באוסניצק, ובערב ה„ימים הנוראים" הייתי עולה לקברה עם אחי הבכירים, נחמן ואפרים, לומר „קדיש".

כל ילדי־הכפר התכנסו וחיכו בקוצר־רוח לארוע הגדול. גדרו שטח בדרך לכפר סנובידוביץ', לא הרחק מבית־הקברות של הגויים. יום־ההכרזה על בית־הקברות יום צום היה. כל יהודי הכפר והעיר התאספו בשדה והקיפוהו פעמים רבות באמירת פסוקי תהלים, מותאמים למעמד זה. שעה ארוכה השתהו במקום ובצאתם ממנו איחלו איש לרעהו, הלואי שלא נזדקק למקום הזה בלא עת.

עם כריית הקבר הראשון בבית־הקברות התעוררה בעיה קשה. לפי הדין אסור להשאיר קבר בודד ללא־שמירה וחייבים בשמירתו עד שיכרה קבר שני. אולם, הזמן פתר את הבעיה במהרה.

כפי שסיפרתי היו חיינו הפקר בימים הטרופים ההם ודם יהודי ניגר. באולבסק נפל חלל יהודי. עזרה לנו קהילה זו והביאה את הקרבן לקבורה בבית־הקברות שברוקיטנה. מת זה „הציל", ממש, את המצב...

עלה הכורת על ישוב זה. נעקר, נחרב ויהודיו, אפילו, לא זכו להגיע לקבר־ישראל. ועל זה לבנו דָוֶה.

אריה גייפמן
(רמת־גן)

יוסף סגל
(נוה־עוז)

רוקיטנה במלחמת־העולם הראשונה

הכרזת המלחמה באוגוסט 1914 באה כמהלומה על יהודי רוסיה, בתוכם יהודי רוקיטנה. מפאת גיוסם של איכרי הסביבה ומספר ניכר של תושבי העיר וסביבתה — חלה הרעה ניכרת במצב הכלכלי של היהודים. העבודה ביערות נפסקה כמעט לחלוטין והצטמצמה בכריתת עצי־הסקה וסמוכות למיכרות פחם בלבד, שהיו דרושים למאמץ המלחמה.

המשבר הורגש כבר בהתחלת המלחמה, ובהמשכה הלך והחמיר. תנועת רכבות נוסעים ורכבות־משא שותקה עקב גיוס הרכבות לשם העברת אנשי־צבא וציוד צבאי לחזיתות. דרך תחנת־הרכבת של רוקיטנה עבר קו מסילת־הברזל קיוב־קובל־וארשה — עורק חשוב שהוביל לשדות הקרב. יומם וליל עברו רכבות עמוסות לחזיתות ומשם זרמו בכיוון הפוך רכבות עם פצועים ושבויי־מלחמה (אוסטרים, בעיקר).

המחסור במיצרכים גרם להתיקרותם ולא פעם הואשמו היהודים על־ידי איכרי הסביבה בספסרות והחבאת המיצרכים.

עם פרוץ המלחמה החלו השלטונות ברדיפות נגד היהודים, שכתוצאה מהן נפגעו כמה משפחות של אכספדיטורים (סוכנים), שהואשמו בקיום קשרים עם הגרמנים, משום שעקב מסחרם התכתבו עם פירמות גרמניות בדבר ייצוא מוצרי־עצים לגרמניה. אברהם גולוד הוגלה לסיביר, והמשפחות של אהרון ליטבק, אברהם שפירא וזאב זליבינסקי שהיו צפויות להגלייה — עזבו בחשאי את רוקיטנה והשתקעו בצאַריצין (סטלינגרד — כיום וולגוגרד).

לאחר כיבוש פולין הקונגרסאית על־ידי הצבא הגרמני בשנת 1915 החל לזרום משם זרם־של־פליטים יהודיים, שהוגלו על־ידי הצבא הרוסי הנסוג מהשטחים הסמוכים לחזית. רבים מבין פליטים אלה השתקעו ברוקיטנה. יהודי המקום הושיטו עזרה רבה לאחים אומללים אלה.

בהתחלת שנת 1916 התקרבה החזית עד לנהרות סטיר וסטוחוד (כמאה קילומטר מרוקיטנה) ושוב גבר זרם הפליטים היהודיים מהעיירות הסמוכות לחזית שהגיעו גם לרוקיטנה. עם התקרבות החזית הועברו לרוקיטנה כמה מפעלים צבאיים — בתי־מלאכה לתיקון נשק ומוסכים, וכן בית־חולים צבאי ששוכן בארמון רוזנברג (מול תחנת הרכבת). מפעלים אלה שיפרו במידת־מה את המצב הכלכלי של יהודי רוקיטנה.

במארס 1917 הופל משטר הצאר ורוסיה הוכרזה כרפובליקה דמוקרטית. הידיעה המשמחת הזאת הגיעה לרוקיטנה וגרמה להתלהבות כללית ולגילויי אחוה ורעות בין התושבים היהודים והנוצרים. הוקמו מוסדות שלטון מקומיים ובראשם "מועצת הפועלים, האיכרים והחיילים". הוקמה גם מיליציה מקומית, שבאה במקום הפוליציה

(משטרה) הצארית. בראשה הועמד דוד שאכנובסקי, תושב רוקיטנה. נוסדה מחלקה מיוחדת לאספקה וקיצוב מזונות, שבראשה עמדו ר' משה פריירמן ובצלאל קוֹקֶל. הפקידים הראשיים היו יעקב וולפין ואיכר בשם פרוכור מכפר רוקיטנה.

עם פרוץ המהפכה יצא מספר ניכר של צעירי רוקיטנה ללמוד בבתי־ספר תיכוניים בקיוב, יקאטרינוסלב (דניפרופטרובסק) ואודיסה.

בקיץ 1917 התקיימו בחירות לאסיפה המכוננת הכל־רוסית, שיהודי המקום השתתפו בהן. בתקופה ההיא נוסדו ברוקיטנה סניפי כל המפלגות היהודיות שמרכזיהן היו בקיוב („צעירי־ציון", „פועלי־ציון", „בונד", „אחדות", „מזרחי", ו„ציונים כלליים"). בנובמבר 1917 הגיעה אלינו הידיעה המשמחת על מתן הצהרת בלפור, שעודדה את המפלגות הציוניות וגרמה להתרוממות הרוח.

עם תפיסת השלטון המרכזי על־ידי המפלגה הבולשביסטית פרצה בכל רחבי רוסיה מלחמת־אזרחים. מסוף שנת 1917 התחלפו ברוקיטנה, מדי פעם, השלטונות.

בשלהי 1917 הכריזו האוקראינים על הקמת רפובליקה אוקראינית עצמאית. בראשה הועמדו ויניצ'נקו (ראש ממשלה) ופטליורה — מיניסטר ההגנה. בתחילה התיחס שלטון זה באהדה ליהודים. והראיה לכך: באותה תקופה שימש משה זילברפרב, נציג המפלגה הסיימיסטית (ס.ס. — ציונים טריטוריאליסטים) כמיניסטר לעניני היהודים.

תקופת השלטון הזה ארכה עד אפריל 1918 בלבד. לאחר חתימת חוזה השלום הנפרד בין רוסיה הסובייטית לבין גרמניה במארס 1918 בברסט־ליטובסק — פתח הצבא האדום בהתקפה על גבולות אוקראינה העצמאית. מחשש שמא ישתלט הצבא האדום על אוקראינה, פנתה הממשלה האוקראינית לעזרת הצבא הגרמני. באפריל 1918 נכנס הצבא הגרמני לפעולה והשתלט על כל אוקראינה (עד הים השחור), הקים ממשלה חדשה, שבראשה הועמד ההטמן פאַבל סקורופדסקי (בממשלה זו שימש כמיניסטר המסחר והתעשיה מר גוטניק, חתנו של בעל־האחוזה מר גלפנד).

גם לרוקיטנה הגיע חיל־מצב גרמני שהתמקם בארמון רוזנברג, אבל הוא לא התערב בעניני השלטון המקומי. הרוחות נרגעו קמעה, אבל לא לאורך ימים. בנובמבר 1918 פרצה מהפכה בגרמניה ויומיים לאחר־מכן נסתיימה המלחמה. הצבא הגרמני באוקראינה התכונן לחזור למולדתו. באותו זמן התארגן צבא אוקראיני תחת פיקודו של פטליורה, שהשתלט במהירות הבזק על אוקראינה כולה והפיל את משטר ההטמן סקורופדסקי. לרוקיטנה הגיעו חיילי פטליורה — צאצאי ההיידמאַקים. עם הגיעם הוציאו להורג בירייה ליד ביתו את בעל בית־החרושת לזכוכית דוד זונדר, בעקבות הלשנה של פועלי בית־החרושת. נפלו עוד קרבנות מבין היהודים, ששמותיהם לא זכורים לנו. הפטליוראים שדדו בתי־היהודים והטילו על האוכלוסיה היהודית מדי פעם בפעם מסי־עונשין. היהודים קיימו אספות בבית־הכנסת, בהן נאספו הסכומים הנדרשים ונמסרו לראשי הפורעים.

פחד ודכאון שררו בקרב האוכלוסיה היהודית. נפסקה תנועה כלשהי לעיר וממנה

והורגש מחסור חמור במיצרכי מזון. בינואר 1919 פינה הצבא הגרמני את אוקראינה, וגייסות הצבא האדום התקדמו במהירות לשטחים המפונים. תוך זמן קצר הובס צבא פטליורה והבולשביקים נכנסו לרוקיטנה באפריל 1919. הצבא האדום התקדם עד הנהר בוג. בזמן ההוא התארגן הצבא הפולני בפולין שקמה לתחיה ותוך כדי התקדמותו מזרחה הביס את הצבא האדום והגיע עד אולבסק.

באותה שנה הגיעה יחידה פולנית מצבא הגנרל האַלר. מיד החלו החיילים הללו להתעלל ביהודים, לגזוז זְקנים ולהעביד את היהודים בעבודות פרך — פירוק ציוד צבאי (שהגיע ברכבות) ובתיקון פסי־רכבת וגשרים, שנהרסו על־ידי הצבא האדום בשעת נסיגתו. באותו פרק זמן נסללה על־ידי היהודים מסילת־ברזל צרה לכפר קיסוריץ'.

בקיץ 1919 נהרג על־ידי הפולנים יוסף לרנר — בנו הבכור של ר' הרצל לרנר שהיה בדרכו לרוקיטנה.

קו־החזית בין הצבא הפולני לבין הצבא האדום עבר ליד הנהר אובּוֹרט (בתוך אולבסק). באביב 1920 התקיפו הפולנים את הצבא האדום לאורך כל החזית ובזמן קצר כבשו את קיוב. הצבא האדום התאושש ופתח בהתקפה נגדית. הוא הביס את הצבא הפולני ובמהירות רבה התקדם בראש פרשי בודיוני והגיע עד מבואות וַורשה.

רוקיטנה באה שוב תחת השלטון הסוביטי, אבל זה ארך כשלושה חדשים בלבד, כי בספטמבר 1920 חזרו הפולנים לרוקיטנה והגיעו שוב עד אולבסק. בתקופת המעבר וחילופי־השלטונות התארגנו יהודי רוקיטנה והקימו הגנה עצמית, ביחוד לשם שמירה בלילות. בפעולה זו השתתפו היהודים והפולנים המקומיים גם־יחד.

באוקטובר 1920 הכריזו הצדדים הלוחמים על שביתת־נשק ובריגה פתחו במשא־ומתן על חוזה שלום. בהתאם להסכם הזמני נסוג הצבא הפולני עד טומשגרוד. השטח שבין טומשגרוד לאוסטקי הוכרז כנייטרלי. לרוקיטנה הגיע חיל־מצב סובייטי קטן, משום ששטח ההפקר חולק בין הצבאות הלוחמים לשם שמירה על הסדר.

השלטון הסוביטי ארך עד סוף מארס 1921. ביום 21.3.1921 נחתם חוזה השלום בריגה, לפיו הוצב הגבול בין פולין ורוסיה הסוביטית ליד אוסטקי, ורוקיטנה נכללה בשטח פולין.

בתקופת חלופי־השלטונות הורגש מחסור חמור במיצרכי מזון. יהודי העיר — תוך סיכון נפש — היו יוצאים לסביבה הקרובה והמרוחקת כדי להשיג מזון. לא פעם קרו בדרכים מקרי־שוד, אבל זה לא הרתיע את היהודים מלצאת ולהשיג מזון.

עם התבססות השלטון הפולני בעיר והסביבה חזרו בהדרגה החיים למסלולם התקין והמצב הכלכלי השתפר. שוב החלו לפתח את תעשיית העצים ביערות הסביבה והופעל מחדש בית־החרושת לזכוכית (שהיה משותק זמן רב). כן הופעלה המינסרה הישנה והוקמה חדשה.

הפעילות הציונית והתרבותית שבה לתחיה. נוסד בית־ספר „תרבות" והחלה העליה החלוצית לארץ־ישראל.

העץ הגדוע..

כלכלה ומוסדות

שלמה זנדוויים
(תל־אביב)

הקהילה

רוקיטנה לא היוותה קהילה בפני עצמה, אלא השתיכה לקהילת סארני, שכללה עיירות וכפרים שונים שבסביבה. האוכלוסיה היהודית בהם מנתה קרוב ל־17־18 אלף נפש, בתוכן כ־3,500 ברוקיטנה.

בהתאם לחוק הבחירות לקהילות, שפורסם בעתון הרשמי של ממשלת פולין Dziennik Ustaw משנת 1924, הוענקה זכות בחירה לכל הגברים מבני 25 ומעלה (מהנשים נשללה זכות זו). הוכרז על בחירות ונבחרה ועדת־בחירות בת 14 איש, בהנהלת ר׳ משה טאַרטאַקובסקי. נוסף על אלה נבחרו ועדות־מישנה בקהילות שהשתייכו לקהילת סארני. הבחירות הראשונות התקימו בסתיו 1927.

כיושב־ראש נבחר מנדל קרצ׳ר מרוקיטנה, שכיהן שנים רבות גם כחבר ההנהלה של עיריית רוקיטנה. הוא היה עסקן ברמ״ח אבריו ושס״ה גידיו. גם בסלישץ׳־לודויפול היה מהעסקנים המהוללים. הוא היה יהודי פיקח ובר־אורין, הגן על עניני היהודים וידע מה להשיב למשטין ומקטרג. והכול בחכמה ושנינות.

כממלא־מקום נבחר נח פרלשטיין מסארני. כיושב־ראש המועצה — משה פיקמן. כרב הקהילה נבחר נחום פצ׳ניק מדומברוביץ. כמזכיר — משה גוטליב מדומברוביץ.

עד שנת 1932 כמעט ולא התנהלה שום פעולה בקהילה. הרב פתח בסארני לשכה לרישום חתונות, לידות ופטירות. הקהילה, כולל הרבנות, שכנה בבית אלמנת האדמו״ר ר׳ יוסל פצ׳ניק זצ״ל. מפברואר שנת 1932 עבר תפקיד המזכיר לידי כותב הטורים האלה. משנה זו החל ועד הקהילה לפתח פעולות שונות. השלטון תבע, שהקהילה תקבל תחת פיקוחה את עניני השחיטה, בתי־הכנסת, ולהבדיל מקוואות וכן בניני־ציבור אחרים.

כעבור ארבע שנים נסתיימה תקופת הכהונה של ועד־הקהילה הראשון והוכרז על בחירות חדשות.

בועדת־בחירות זו השתתפו גם כל המפלגות הציוניות. כיושב־ראש נקבע שמריהו גרשונוק. הורכבו רשימות מועמדים מכל הערים ומכל שכבות האוכלוסיה. השתתפות הציבור בבחירות היתה ערה. מרוקיטנה נבחרו במועצה של הנהלת הקהילה השנייה — מנדל קרצ׳ר, המורה מרדכי גנדלמן ויהושע גיטלמן.

כיושב־ראש הנהלת הקהילה נבחר יעקב ליברסון. כממלא־מקומו — שמריהו גרשונוק. כיושב־ראש מועצת הקהילה — דוד בירג וכממלא־מקומו — בנימין קנטרוביץ׳. בהתאם לחוק הקהילות נימנה הרב עם חברי ההנהלה. בקהילה היה רוב ציוני, ואפילו קיצוני החסידים לא התנגדו מעולם להצעות בעניני הקרנות, עליה, או מטרות ציוניות אחרות.

אושר תקציב בשעור של שלושים וכמה אלפי זלוטי (בשנת 1938־1939 הגיע התקציב ל־80,000 זלוטי). הכספים וההשגחה על ההכנסות וההוצאות היו בידיים נאמנות. גזבר הקהילה ברוקיטנה היה אברהם בינדר, איש ישר ועסקן מסור. הוא שמר על כל פרוטה מכספי הצבור והעביר לקהילה את חשבונות ההכנסות וההוצאות בצורה מסודרת ותקינה. כגובה ומשגיח שימש מוטיל לוין, שמילא תפקידו באמונה. גם המורה מרדכי גנדלמן, שהיה איש תרבות, ניהל את עניני־הציבור ביושר ותום־לבב.

בענינים, שהיו טעונים גושפנקת רוב תושבי־העיר, כגון, מסי הקהילה, חלוקת עזרה לנצרכים וכו', נהגו באי־כוח הקהילה להזמין את חשובי בעלי־הבתים ברוקיטנה ועסקני־ציבור, ביניהם את הרב דמתא, ה"ה משה ליפשיץ, שמעון זלצבוך, משה פריירמן, אברהם גולוד, אהרון לוין, הרשיל שטיינמן, משה־זליג שולמן, האחים־הרוקחים נח ויעקב סולצמן, בצלאל קוקל, שמעון גנדלמן, לייבל גיטלמן, לייזיק רוטמן ויוסף־חיים באום (בא־כוח התאחדות בעלי־המלאכה) ואחרים.

ההכנסות באו, בחלקן, מהשחיטה, שהקהילה קיבלה ממנה 20% והשוחטים — 80%. ברוקיטנה שמשו כשוחטים יואל שוארצברג וישכר טריגון. היו גם שוחטים בלתי־רשמיים אחרים, שרבני הערים לא רצו להכיר בהם מחמת טענות חזקה.

גם ברוקיטנה קם לשוחטים מתחרה, שו"ב בלתי ליגלי והוא הר' אשר אייזנברג מבלז'וב. טענתו היתה, שרוב יהודי בלז'וב וברזוב עברו לרוקיטנה והוא נשאר מחוסר־פרנסה. רב־העיר, השו"בים ובאי־כוח הקהילה לא הכירו בו. התנהלו ויכוחים סוערים, אבל למעשים לא הגיעו, כי השו"בים בעצמם לא נתנו לפגוע בו, אם כי הם היו הנפגעים. כי מי אינו זוכר את השו"ב ר' ישכר טריגון, היהודי החכם והנבון, אציל־הרוח, תלמיד־חכם, שלא מצאו רבב על בגדו. יהודי חסיד וירא־שמים, בעל פה מפיק מרגליות, שנעים היה לשבת במחיצתו ולשמוע מפיו דברי־תורה ואמרי־שפר.

והשו"ב, ר' יואל שוארצברג, הלא הוא היה איש תם וישר, טוב־לב מאין כמוהו, שלא רק שלא גרם, חלילה, למישהו צרות, או עגמת־נפש, אלא, כמאמר הבריות, לא פגע, אפילו, בזבוב על הקיר. ואחרון־אחרון — הרב אהרון שאמעס זצ"ל. כמנהיג רוחני היה הוא מקובל לא ברוקיטנה בלבד, כי אם בסביבה כולה. היה ידוע כאיש מתון, נוח לבריות, אוהב שלום ורודף שלום. יהודים טהורי־לב כאלה יפגעו ביהודי? לכן נשאר השוחט מבליז'וב על משמרתו ובכך מנעו בזיון הקהילה.

ההכנסות האחרות באו מהמחלקה המטריקלית: רישום חתונות, גיטין, לידות ומוות, אחוזות־קבר והצבת מצבות. ההוצאות להחזקת שומרים כוסו על־ידי הקהילה.

מקור נוסף לכיסוי תקציב הקהילה שמשו דמי־חברות בקהילה, או כפי שקראו לזה „קהילה עטאט", שדינם היה כדין כל מסי־הממשלה. ההכנסות שמשו, פרט להוצאות המינהליות, למטרות הבאות:

א) לכל הרבנים (בנוסף על רב הקהילה, שקיבל משכורת חדשית קבועה) הוענקה תמיכה שנתית בסך 600 זלוטי. נוסף על־כך קיבלו פיצוי על ספרי רישום הלידות

שנלקחו מהם. הרבנים היו: קונדא והכטמן מסארני; נחום פצ׳ניק ויעקב זלצמן מדומברוביץ; אהרון שאַמעס מרוקיטנה; משה ניידיץ׳ ובאקון מברז׳ניץ.

ב) כל בתי־הספר, תלמודי־התורה, „ישיבות״, „אורט״ ומוסדות־לימוד אחרים נתמכו בחורף, בנוסף על הענקה כספית קבועה, גם בתוספת מזון וחלב חם, ולילדים חלשים ועניים ניתן, בהתאם להוראת הרופא, שמן־דגים.

ג) כל מוסדות החסד, כגון „לינת הצדק״, „לחם לעניים״, „בית־יתומים״ ו„טאז״, קיבלו הקצבות.

ד) שתי הקרנות, הקרן הקיימת וקרן־היסוד, קיבלו הקצבות שנתיות.

ה) נקבע מראש סכום כסף לשם תמיכה בעלית חלוצים וחלוצות, שידם לא השיגה לכסות הוצאות עליתם ארצה. רשמית נרשם הסכום בתקציב כתמיכה במהגרים.

ו) בתחילת החורף קנתה הקהילה עצי־הסקה וחילקה אותם בין הנצרכים.

ז) פעמיים בשנה, בחגי ירח האיתנים ופסח, היתה הקהילה פותחת תמחוי לחיילים היהודיים שבחיל המצב המקומי ובק.א.פ. Korpus ochrany pogranicze (חיל משמר הגבול). בעניני הדת של החיילים היהודיים עמדה הקהילה במגע עם הרב הצבאי של המחוז הצבאי — ד.א.ק. Dowództwo Okręgu Korpusowego הלובלינאי, קפיטן ראַב, שהיה מבקר בסארני פעם־פעמיים בשנה ועורך בבית־הכנסת הגדול תפילה לחיילים, וכן היה שולח העתקים מכל ההוראות בעניני דת, שבתות ומועדים.

לקהילה היתה קרן מיוחדת בשביל משפחות נצרכות, שלא רצו לפנות בבקשות ל„לחם עניים״; חולים, שצריך היה להסיעם לבית־חולים בוואַרשה, שחפנים — לאוטבוצק, או בתי־מרפא במקומות אחרים, ומקרים כיוצא באלה. כל ההוצאות נעשו בהקפדה רבה ובפיקוחה של וועדת־ביקורת. פעמים אחדות נערכה גם ביקורת מטעם רשות הפיקוח. כל חברי המועצה וההנהלה היו עסקני־ציבור נודעים, שעסקו בעניני הכלל שלא על מנת לקבל פרס.

בדרך כלל התנהלו עניני הקהילה כסדרם, בהבנה הדדית ואחריות ציבורית; אולם, עתים ארעו, אי־פה אי־שם, תקלות שגרמו לוויכוחים וישיבות סוערות — כי עיר ועיר ובעיותיה וצרכיה. בדומברוביצה, למשל, פרצה מחלוקת בשל־כך, שתושב־העיר נעשה שוחט בלהי־מאושר. לעומת זה, לא גרמה רוקיטנה שום בעיות והענינים התנהלו על הצד הטוב ביותר. הסיבה לכך היא, שהמצב החמרי של רוב יהודי רוקיטנה היה משביע־רצון. לא היו ביניהם גבירים אדירים, אבל התפרנסו בכבוד, כי מקורות הפרנסה היו מצויים במקום ופירנסו את בעליהם.

כך התנהלו חיי קהילת רוקיטנה בכבוד, בשלום ושלוה, באהבת ישראל ואהבת הבריות, עד שבאו זדים, חיות טורפות בצורת־אדם — הגרמנים הנאצים ימ״ש, וחללו את בית־מקדשם, דרסו את כבודם — כבוד־האדם שנברא בצלם אלוקים, שדדו את רכושם, וביום המר והנמהר, י״ד באלול תש״ב הוצאו להורג אנשים, נשים וטף, עוללים ויונקים וקברום בו במקום. ינקום ד׳ את נקמתם ויהי זכרם ברוך לעולמי־עד.

נתן גנדלמן
(תל־אביב)

בלבלתה של רוקיטנה

רוקיטנה היתה עיר של־פרנסה. לא היו בה גבירים אדירים, אלי־הון, אבל הפרנסה היתה מצויה בה. הסיבה העקרית לכך נעוצה בפריפריה הגדולה של כפרים, שהיו קשורים בה מבחינה כלכלית. הכפריים הרבים שבאו לרוקיטנה לירידים ובהזדמנויות אחרות קנו בה מיצרכיהם, דבר שהעניק קיום למשפחות רבות של־יהודים.

כבעיירות וערים אחרות, תפס המסחר גם ברוקיטנה מקום בראש. החנווני הטביע לא־במעט את דיוקנו בכלכלת העיר. החנויות שונות היו וסיפקו כל צרכי־האדם. בין החנויות והעסקים הגדולים נשארו בזכרוני: למנופקטורה של לייבל גיטלמן ואברהם גרינשפן, בשותפות עם חייקל קליינמן. מכולת: משה ליפשיץ, מוטל קראמר, לוי גרינשפון ואחרים.

חנויות לחמרי־בנין היו של שמעון גנדלמן ואברהם סליעפ; חנות לממכר דברי זכוכית היתה של בצלאל קוקל; חנויות לגלנטריה ומכשירי־כתיבה: אברהם שווארץ וליפא שפילמן. מאפיות: לייזיק רוטמן, איידלמן וגרבר.

החנוונות היתה אחד הענפים בלבד בכלכלת רוקיטנה. התכונות הגיאולוגיות של אדמת רוקיטנה וסביבתה איפשרו פיתוח ענפי־חרושת שונים. אדמת הכפר אוסטקי היתה עשירה בטיט וקאולין — חמרי־גלם לתעשית לבנים. היהודים ניצלו מציאותם של אוצרות־טבע אלה ובנו בתי־חרושת ללבנים. את החומר הזה ערבבו עם קמח שמוט. העבודה פרימיטיבית היתה. המכונות הונעו ע״י סוסים. בית־החרושת ללבנים הגדול ביותר באוסטקי היה בבעלותו של קליין. כמנהל כללי שימש חיים טורוק. עבדו בו 200 איש, רובם פולנים. בית־חרושת שני בגדלו היה בבעלות שמעון גנדלמן ושפילמן.

בתי־חרושת אלה נתנו קיום לרבים מיהודי אוסטקי ורוקיטנה. שיטת התשלום היתה בתלושים, לפיהם קיבל בעל־התלוש מהחנווני את הדרוש לו. במקום נמצא תמיד מספר בני־אדם ניכר — פועלים, פקידים, סוחרים ועגלונים — וזה גרם להתפתחות ענף המסעדות ובתי־המלון באוסטקי וברוקיטנה.

סביבתנו היתה משופעת במחצבות־אבן. המחצבה הנודעת היתה במוצ׳ילנקה, בבעלות טאַראַס בורוביץ, שבתקופת הגרמנים עמד בראש המשמידים של יהודי רוקיטנה וסביבתה. אבל, בתקופה שלפני המלחמה, בטרם ניתנה רשות למשחית, עדיין, רדם בו השטן והוא קיים קשרי־ידידות ומסחר עם היהודים. את המקדחים, הפלדה לקידוח חורים באבן וכן את הסֶלֶטרה (חומר־הנפץ) קנה בחנויות של יהודים ברוקיטנה.

בעלי המחצבות שבסביבה היו רובם יהודים מווארשה. מחצבה אחת היתה בבעלותו של פראַנץ, יהודי מרוקיטנה. מנהל־העבודה היה ברקמן. הם דאגו למישלוח,

יום־שוק (יריד) ברוקיטנה (ברקע משמאל קטע מרחוב קוסציושקו. במרכז — בית־הכנסת החדש)

הזמינו קרונות להעמסת אבני־הגויל ופיקחו גם על ההעמסה. זה שימש מקור־פרנסה ניכר ליהודים רבים. יש לציין, שלא היו חוצבים מבין היהודים.

הובלת הסחורות מהרכבות לחנויות היתה, בדרך כלל, בידי „פאָלקס־דויטשע" (גרמנים מפולנים), אבל היה ביניהם גם עגלון יהודי, בשם משה שיינטוך, שבעמל רב הביא לחמו.

המינסרות תרמו תרומה ניכרת לביסוס כלכלת יהודי רוקיטנה. היתה קימת בעירנו מינסרה גדולה ליד הרכבת. מנהליה יהודים היו, בתוכם שלושת האחים גולובוביץ. עבדו בהן יהודים רבים, בכל ענפי הייצור. ביניהם היו גם מומחים לתעשיית עץ. היתה עוד מינסרה ברוקיטנה בבעלותו של פרסיץ. גם באוסטקי היתה מינסרה גדולה בבעלותו של ברזובסקי, בה הועסקו יהודים רבים. עם הקמת קיבוץ ההכשרה ברוקיטנה — עבדו חלוצים רבים במינסרות אלו.

גם משק חקלאי גדול היה קים ברוקיטנה, בבעלותו של שולמן. העבודה היתה פרימיטיבית. את החטים חבטו במקלות, כבתקופת גדעון התנ"כי. במשך הזמן ירשה המכונה את המקל, כי המיכון הגיע גם לרוקיטנה.

היו גם שני בתי־חרושת לסודה ולימונדה. אחד מהם בבעלות סטראָלובסקי. מכיון שרוקיטנה היתה במידה מסוימת עיר „בינלאומית", כי סוחרים מהרבה ארצות־אירופה הזדמנו אליה בעסקי מסחר־העצים ולפירמות נודעות היו סוכנויות בעיר — התפתח ענף בתי־המלון. היו ברוקיטנה שני בתי־מלון גדולים. האחד של אהרן ליטבק והשני של משה כץ, ברחוב קוסציושקו. האכסניה הראשונה היתה של שעפטיל לווין. בתי־מלון אלה שימשו מיפגש לסוחרי־עצים, בהם נעשו עיסקות כלכליות חשובות מאוד, שהזרימו דם בעורקי כלכלתה של העיר.

גם שני בתי־הקולנוע שבעיר היו בבעלות יהודים. תחילה התקיים ראינוע ברובע בית־החרושת לזכוכית. אחר־כך הוקם בנין־קולנוע חדש בשם „אפוללו". בעל־הזכיון היה גוי, שמסר אותו למשה פריירמן.

היתה קימת שותפות של יהודים בטחנת־קמח גדולה, בה נמצא גם בית־בד ובית־חרושת לייצור אריג גס לכפריים. מקור־כלכלה חשוב היוו הירידים, שהתקימו פעמיים בחודש — ב־5 וב־18 בו. היו יהודים, שקיומם היחיד היה על היריד (יום השוק). הם התמקמו עם סחורותיהם, שהכילו מכשירי־עבודה, מגלים, חרמשים ומעדרים (הדרושים לעבודת־האדמה), בגדים מוכנים וחמרי־בנין.

ביומא דשוקא זה התכנסו כפריים רבים והפדיון גדול היה. האיכר, שפרוטתו היתה מצויה באותו יום, „הטביע" אותה ב„טיפה מרה", שהיה לוגם אותה בכמויות גדולות. כמו־כן קנה מלבושים ונעליים — לו ולבני־משפחתו. אולם, היריד שימש לא־רק כיום־של־פרנסה, אלא גם כיום של גילויי־איבה, פחדים והתנפלויות על יהודים. ליד מגרש היריד עמדה מסעדת הסבלים הפולניים, שהיו חוליגנים נודעים לשימצה, וכשנכנס בהם יין — יצאה איבתם המוסתרת ליהודים, שהיתה מתבטאת בהתנפלויות והתעללויות.

בשנים האחרונות לפני השואה חלה הרעה במצבם הכלכלי של יהודי רוקיטנה. השתוללות הפיקֶטים השמיטה את המסחר מידי היהודים. נפתחו חנויות של־פולנים והתנהלה תעמולת־ארס בקרב האוכלוסיה הלא־יהודית, לבל יהיה לה משא־ומתן כלכלי וחברתי עם היהודים. החרם הזה השיג מטרתו והיהודים הועמדו על עברי פי־תהום.

צבי פרסיץ
(תל־אביב)

סחר־העצים והמינסרה

בשנת 1924 עזב אבי, יעקב מרדכי פרסיץ, את חרקוב ועבר לגור עם משפחתו בווילנא. הוא היה סוחר־יערות אמיד, בעל ותק רב בענף־כלכלה זה. אני עבדתי אצל מר בייקוביץ׳, שהיה סוכן בית־החרושת לניר נטול־עץ בשם „פפירובקה״, שמשרדו הראשי היה בקניגסברג. לרגל עבודתי נסעתי ללוניניץ ושם קרה דבר, שנתן דחיפה עצומה להתפתחותה הכלכלית של רוקיטנה. בדרך מקרה פגשתי במזנון של תחנת־הרכבת את מר סיניאבסקי, יליד העיר חרקוב, מגדולי עשיריה, שבזמן ההוא גר בורשה ועסק בעסקי רכבות, שהמשרד הראשי שלהם היה בווילנא.

הוא אמר לי שמחפש את אבי לצורך עסק גדול של יערות ברוקיטנה וסביבתה. הוא גופו אינו בקי בענינים אלה, לכן הוא מבקש לשתף את אבי בעיסקה זו. מסרתי לו את כתובתנו וכעבור ימים אחדים בא לווילנא ונפגש עם אבי.

וזה דבר־העיסקה, שסיניאבסקי בא להציע לאבי: בסביבות רוקיטנה השתרע שטח עצום מכוסה יערות־עד, שבחלקם לא דרכה בהם רגל אנוש מעולם. הם נמשכו לאורך 25 ק״מ והגיעו לכפרים אוסטקי, קרפילובקה, בורובויה ובליז׳וב. מכיון שיערות אלה גבלו בטריטוריה הסוביטית ושמשו מקום מחסה למסתננים ולאלמנטים בלתי־רצויים לממשלת פולין — החליט משרד־הבטחון הפולני לקצץ שטח גדול של היערות, ליצור מַעֲרֶה, מקום גלוי ופנוי, כדי להיפטר בזה האופן ממכת המסתננים, או, לפחות, להקל על המלחמה בהם. מלאכת קצצה זו נמסרה לפירמה לא־יהודית, שלא הצליחה בכך, ולכן פנו השלטונות לסיניאבסקי.

אבי גילה ענין בעצם ההצעה, אבל טרם שנתן הסכמתו, ביקש לצאת לרוקיטנה, כדי לראות מקרוב מה טיבה של עיסקה זו. בשנת 1925 בא אבי לרוקיטנה, יחד עם דודי ישעיהו בצלאל פרסיץ, שאף הוא מומחה ליערות היה. הם לנו בבית אהרן ליטבק ואחר־כך יצאו לסייר בסביבה בעגלה רתומה לסוסים. ביקרו באוסטקי, קרפילובקה, בורובויה ובלז׳וב. אבי חזר לורשה מעודד מאוד מסיורו ואמר לסיניאבסקי, שיעשה את החוזה עם הממשלה, משום שזה מכרה־זהב ואפשר להפיק ממנו הון־תועפות. אבי

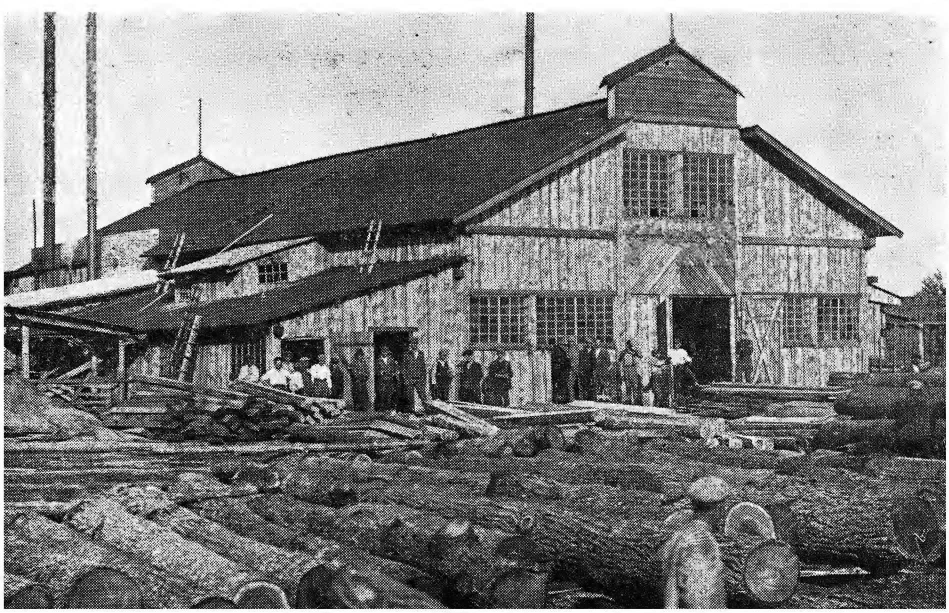
מצא ביערות עצים מטיב מעולה, שיש ביקוש רב להם בעולם הגדול. ביניהם — אשכרוע (בוּק), אלון (דאָמב), אורן (סאָסנע) ומינים משובחים אחרים.

בהתאם לחוות־דעת זו של אבי נוסדה שותפות, שחבריה היו: המהנדס פרומקין מורשה, סיניאבסקי, אבי ודודי (כעבור שנה פרש דודי מהשותפות ופתח עסק גדול של יערות על־יד גרודנו).

המפעל הזה הפיח רוח חיים ברוקיטנה, שבשנים ההן דמתה לכפר גדול והעוני זעק מכל הקירות. החלה תקופה של שגשוג כלכלי, שגרם לגידול מהיר של האוכלוסיה. הרבה אנשי־עסק יהודיים מהסביבה וגם ממקומות רחוקים באו להשתקע ברוקיטנה, כי ראו שנפתח לפניהם כר נרחב להתעשרות ולעסקים טובים. בתקופה זו קראו לעיירתנו „קליין אמעריקע".

המיבצע של בירוא העצים באורך של 25 ק"מ הפך למקום תעסוקה רב־ממדים הן ליהודים והן לאוכלוסיה הלא־יהודית. כדי לקבל מושג על היקף התפוקה, די אם נציין שהוא העסיק 3,000 גויים עם עגלותיהם. לכן היה הכרח לגייס כפריים מן הסביבה. יחד אתם גויס צי שלם של עגלות רתומות לסוסים. הם שוכנו ביערות באוהלים עשויים מאברזין (ברעזענט). עשרות משפחות יהודיות מצאו פרנסתן מהספקת מזון, בגדים ואנפילאות (וואַליקעס) לעובדים ביער.

ברוקיטנה נפתח משרד גדול, שהעסיק 120 פקידים — רובם יהודים. בפקידות זו

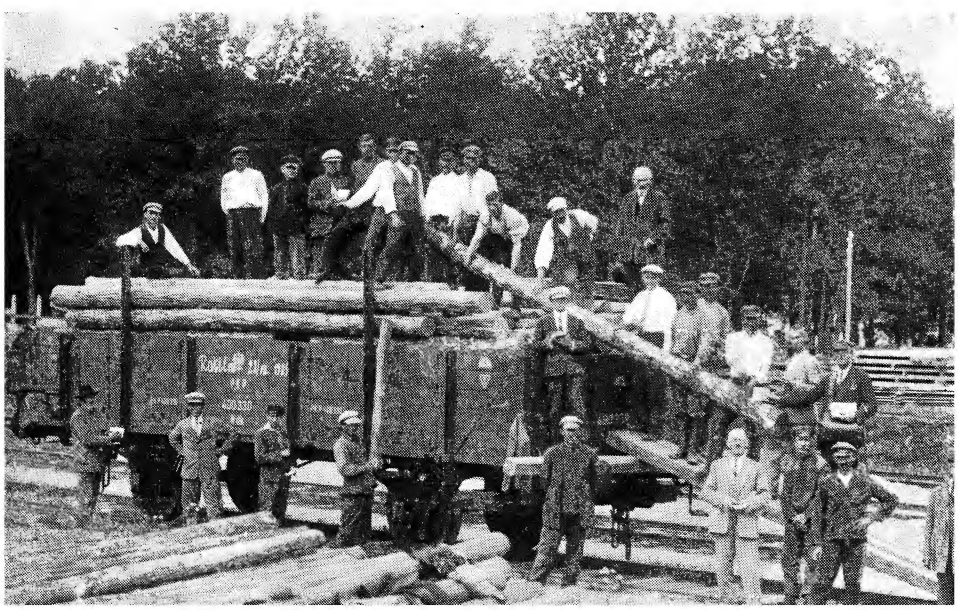

המינסרה החדשה

עבדו גם מיהודי הכפרים הסמוכים. התשלום לפועלים היה שבועי. תשלום המשכורת החל בשבת בצהריים והסתיים ביום ראשון לפנות בוקר — אם כי היא שולמה בשלושה מקומות: בקרפילובקה, בורוביה ואוסטקי.

לעצי רוקיטנה יצאו מוניטין בכל אירופה מחמת טיבם המעולה. פירמות חשובות באנגליה, צרפת, בלגיה וגרמניה שלחו את נציגיהן לרוקיטנה, כדי לקנות את העצים המשובחים. מחמת השפות השונות שדברו ברחובותיה, דמתה אז רוקיטנה לעיירה בין־לאומית. הפירמה האנגלית הגדולה „נים את בוט", אחת הפירמות הגדולות לייצוא עצים — באי־כוחה ישבו בקביעות ברוקיטנה, החתימו את העצים בחותמת הפירמה ועסקו במישלוחם. המנהלים הראשיים בלונדון באו אף הם מדי פעם בפעם לרוקיטנה, סיירו ביערות ובחרו בכמות גדולה של עצים משובחים. גם הפירמה הגדולה „פרמנטיה ושותפיו", אחת הפירמות הגדולות של מינסרות בצרפת ובבלגיה, קנתה עצים בשפע רב. אחיו של פרמנטיה, מוריס פרמנטיה, ישב שנתיים ברוקיטנה ועסק במשלוח עצי אלון לצרפת ובלגיה.

אולם השותפות לא הסתפקה במשלוח עצים בלבד, אלא נתנה דעתה גם על תוצרת־העצים. לתכלית זו בנה אבי ברוקיטנה מנסרה גדולה שעבדה יומם וליל ללא־

הטענת בולי־עצים על קרון־רכבת

השלישי מצד ימין למטה עומד: **מרדכי חאַמר.** הקיצוני מצד שמאל: **אברהם גולוד**
על הקרון עומד הראשון מצד ימין: **חיים ברזובסקי**

הפסק. פרט ל„הוטה", היה זה המקום היחיד שהואר בחשמל. במנסרה התקינו אדנים לפסי־רכבת ולוחות, קורות ומרישים לבנייה. התוצרת נועדה לייצוא לחו"ל וכן לסיפוק השוק הפנימי ברחבי פולין. רוקיטנה הציפה אז בתוצרת העצים שלה את פולין והרבה מדינות באירופה. שפע העצים היה כה גדול, שהגויים לא הספיקו להוביל בעגלותיהם, והכרח היה לסלול מסילת־ברזל צדדית ליערות בורוביה וקרפילובקה, באורך של 12 ק"מ, כדי להוביל את העצים בקרונות. למען הדיוק עלי לציין, שההכרח לסלול מסילה זו נבע מכך, משום שבקיץ ובסתיו שותקה כמעט תנועת העגלות, כי הדרכים היו משובשות בביצות ואגמי־מים. את העצים הובילו, בעיקר, בחורף, וזה לא הספיק כדי להעביר את השפע הגדול הזה.

המינסרה מלאה תפקיד כלכלי חשוב ברוקיטנה. על־ידה התפרנסו הרבה משפחות יהודיות. עבדו בה גם בחורים מקבוץ־ההכשרה של „החלוץ" שקבלו את הכשרתם במקום. אבי ציוני היה וראה בעין יפה את העבודה הגופנית של הנוער החלוצי מלא־ההתלהבות והאמונה. הוא גם שתרם עצים לבנין בית־ספר „תרבות" ברוקיטנה.

בשנת 1927 נשרפה המינסרה ולא נשאר זכר ממנה. אבי החליט שלא לשקמה מחדש, כי בינתיים ירד טיב העצים ולא היו סיכויים טובים למינסרה חדשה. ומאידך, גדלה מאד הדרישה לעצים שלמים במחירים גבוהים למדי. בית־החרושת של לוריה בפינסק הזמין הרבה עצים לתעשיית הגפרורים שלו ובעל בית־חרושת גדול לגפרורים בוינה, אף הוא הפך לצרכן־עצים גדול.

חרושת־העצים הזאת גרמה גם לשיפור חיצוני של רוקיטנה. ניבנו בתים גדולים ויפים והרחובות שקקו חיים. הרבה יהודים החלו לסחור בעצים והגיעו מזה לכלל אמידות. צעירים בעלי־מרץ קנו מהפירמות שאריות ועצי־הסקה וסחרו בהם.

בשלהי שנת 1929 נסתיים החוזה עם הממשלה והשותפות נתפרקה. הפירמה מילאה את תנאי החוזה — לשביעת רצונם של השלטונות.

חיים שטיינמן
(תל־אביב)

מוסדות צדקה ברוקיטנה

ברוקיטנה היתה קימת מסורת־שנים של עזרה הדדית בין איש לרעהו. אנשים רחמנים ונשים צדקניות הקדישו את מיטב זמנם למעשי־צדקה.

אחד ממוסדות העזרה היתה קופת „גמילות חסדים", שבין העומדים בראשה היו מנדל קרצ'ר, שמעון גנדלמן, בצלאל קוקל ואחרים. הגבאים היו מתחלפים מדי שנה בשנה, בשמחת־תורה. הון הקופה הצטבר מתרומות התושבים. הגמ"ח היה משענת חשובה לסוחרים קטנים, לבעלי־מלאכה עניים ולמיעוטי יכולת אחרים. סוחר, שעסקיו באו עד משבר, קיבל הלואה בקופת ה„גמילות חסדים" בתנאים נוחים. עגלון, שסוסו כרע ונפל לפתע ונשאר ללא אמצעי־מחיה — הוקם על רגליו. וכן הושיטה ה„גמילות חסדים" עזרה לבעל־מלאכה שהוצרך לפתוח בית־מלאכה.

במשך הזמן הורחבו ממדי פעולות העזרה ונוסד ה„בנק העממי" (Bank Ludowy), שמנהלו היה אשר זליג ברץ. הבנק עזר בעיקר לסוחרים זעירים במתן הלוואות בריבית נמוכה. המעמד הבינוני שהיה רוב מנין ורוב בנין של יהודי רוקיטנה, כאילו קם לתחיה עם יסוד הבנק, שכן הוא שימש לו משענת רצינית.

הציווי שנצטווינו מהתורה: „וחי אחיך עמך", היה מושכל ראשון בתודעת היהודי הרוקיטנאי. לכן, בנוסף על מוסדות פיננסיים אלה, שנועדו לפעולות קונסטרוקטיביות, התקיים גם מוסד בלתי־רשמי של „מתן בסתר". פעולותיו היו פעולות סעד גרידא. היו ברוקיטנה משפחות שהגיעו עד פת לחם, אבל התבישו לפשוט יד, שלא יודע „קלונן" ברבים. כדי למנוע מהן שפיכות דמים, התגייסו רבים מתושבי רוקיטנה, סובבו בבתים ואספו כספים לשם תמיכה ב„אלמונים" אלה. לא היה צורך באמצעי־שיכנוע. המתבקשים נענו בלב שלם ולא היו סרבנים. כאן באו לידי גילוי אהבת־האחים שבין יהודי לרעהו והעזרה ההדדית במשמעותה הנעלה. הורינו כאבו כאב אחיהם שהגורל התאכזר לו ונצרך למתנת בשר־ודם. בין הפעילים ב„מתן בסתר" יזכרו־נא בחיבה ואהבה, יואל השוחט, זיידל בינדר, שמעון גנדלמן, הערשיל שטיינמן, יצחק שובר, בצלאל קוקל, מנדל קרצ'ר, ברל שוארצבלט ואחרים.

מבין פעולות הסעד החשובות ברצוני לציין דוגמא אחת מני רבות, שנעשתה ע"י אבי ונחרתה בזכרוני. בביתנו עבדה עוזרת מכפר סמוך לרוקיטנה. מבית עניים היתה. שידך לה אבי בן־זוג מתאים, שאף הוא היה נטול־אמצעים. אבי כ„מחותן" ראשי סידר על חשבונו את החתונה כ„יד המלך", עם „כלי־זמר", בבית־הכנסת הישן. כל תושבי העיר השתתפו בשמחה זו והביאו „דרשה געשאַנק" לבני־הזוג. בחור זה כונה בפי יהודי רוקיטנה „הערשילס איידעם".

מוסד־סעד מסוג אחר שקיים היה ברוקיטנה היה „לינת הצדק". מוסד זה פעל בשטח

מייסדי „לינת־הצדק״ ברוקיטנה

עומדים מימין לשמאל: 1) יוסף חיים באום. 2) זיידל בינדר. 3) ברוך פלהנדלר. 4) לוי גרינשפון. 5) דניאל בנדר

יושבים: 1) אהרן לווין. 2) בצלאל קוקל. 3) נח סולצמן. 4. אשר זליג ברץ. 5) שלמה בנדר

העזרה הרפואית. מתפקידו היה לספק לאנשים עניים תרופות בזול, עתים ללא־תשלום. כמו־כן שוחררו מתשלום שכר־רופא. ביחוד דאגה „לינת־הצדק״ למוכי־גורל שחלו במחלה אנושה וממושכת. במקרים אלה, בנוסף על הספקת רפואות ודאגה לביקור הרופא, היו חברי „לינת הצדק״ מקיימים תורנות לילה ליד מיטת החולה, ובכך איפשרו לבני־הבית לישון בלילות.

העליתי בזכרוני מעט מזעיר ממעשי החסד והצדקה שעשו יהודי רוקיטנה. אלו הן דוגמאות בודדות הבאות ללמד על הכלל והמשקפות את רוח הנכונות לעזור לזולת.

ה

תנועה
ציונית

אברהם בן־דור (בינדר)
(רמת־גן)

ראשיתה של התנועה הציונית ברוקיטנה

אוכלוסית רוקיטנה היתה צעירה ברובה. היתה מורכבת מאנשים, שהתלקטו אליה מעיירות סמוכות וגם מישובים רחוקים ברוסיה וכאן הסתעפו משפחותיהם. בתוך הצבור הזה התבלטו שלושה זרמים מנוגדים: זרם החסידות, ה„בונד" וניצנים של תנועה ציונית. ניצנים על־שום מה? כדי להשיב על שאלה זו, עלינו להכיר את דיוקנה הצבורי והפוליטי של אוכלוסית רוקיטנה בתקופת מלחמת־עולם הראשונה.

התנועה החסידית, שהכתה שרשים עמוקים ביהודי רוקיטנה, לא הבינה את הציונות והתנגדה לה. היא ראתה בה דחיקת הקץ ונסיון להביא את המשיח קודם זמנו. הכוח הצבורי השני, שהיה הדומיננטי והשליט ברחוב, היה ה„בונד", שהשפעתו על הנוער היהודי היתה גדולה מאד. עוד בשנת 1905 השתקעה ברוקיטנה קבוצה מגובשת של חברי ה„בונד". בין השאר היו בה: משה וניסן פולישוק, רופא השיניים משה קוצין ואחותו איידל. הם היו אנשי ההשכלה הגבוהה לעומת האוכלוסיה המקומית, ולכן היתה נודעת מהם השפעה גדולה מאד על הנוער שהיה, עדיין, באיבו מבחינה אידיאולוגית וטרם התגבשה בו השקפת־עולם מוגדרת. הנוער היה ברובו בלתי מוגדר ונתון להשפעה. אין תימה שאנשי ה„בונד", בעלי רמת התרבות הגבוהה, הצליחו להטות את לב הנוער לדעותיהם והשקפת עולמם. הם זרעו שנאה לארץ־ישראל, שהיא לפי ה„שבועה" לאנ־סקי „פון הייליקע קברים א לאנד", ואין בה כדי לפתור מצוקת היהודים. שינוי המשטר ברוסיה יפתור, לדעתם, אוטומטית את שאלת היהודים.

בדברים אלה היה פיתוי גדול. הנוער, שלא ניחן בשכל אנליטי, בכושר ניתוח והבדלה בין דברי אמת לבין דברי מלל סתם, שאין עמהם לא פתרון ולא מוצא, אלא משמשים מעטה לאידיאולוגיה נפסדת — נוער זה חשב לתומו שיש בדבריהם בשורת־גאולה לעם ישראל.

כדי להגביר את החדרת השקפתם בלב הנוער, ייסדו אנשי ה„בונד" ספריה, ששמשה כמרכז להפצת האידיאולוגיה שלהם. כאן התקימו הפגישות עם הנוער ועם המבוגרים. זה היה מוסד־התרבות היחיד בעיר.

אולם, האידיאולוגיה של ה„בונד" התנגשה במבצר עצום, שלא יכלה לו והתנפצה לרסיסים. מה היה המבצר הלז? — אלה היו אגדות החורבן שב„עין־יעקב", אותן קראו ולמדו ילדי־ישראל ברוקיטנה בחדרים, שהשפעתן עליהם היתה עצומה. מכאן שאבו ידיעותיהם על ארץ־האבות ועל הנביאים. במאבק זה ניצח — בסופו של דבר — ה„עין־יעקב" את אידיאולוגית המלל של ה„בונד", ובנוער הרוקיטנאי הנצו ניצני התחיה, ניצני הציונות והעברית.

הדחיפה המעשית לעיצוב תנועה ציונית ברוקיטנה ניתנה מסארני הסמוכה.

בסארני נוסדה בשנת 1911 „אגודת חובבי שפת עבר", שמתפקידה היה ללמד ולדבר עברית, לייסד ספריות עבריות ובמידת האפשר — לייסד בית־ספר עברי. בהשפעת אגודה זו ובהדרכתה נוצר ברוקיטנה גרעין ניכר למדי של „אגודת חובבי שפת עבר", שממנה צמחה התנועה הציונית ברוקיטנה. בהיותם צעירים היה כוחם מוגבל. בכל־זאת הצליחו להתגבר על השפעת ה„בונד", להצר צעדיו ולחסל השפעתו ברחוב היהודי שברוקיטנה. אנשי האגודה קימו קשר עם הועד הפועל הציוני בברלין. את החומר קיבלו מפטרוגרד. בחוזרים שנשלחו אליהם נתבקשו הצעירים לייסד ספריה עברית, שעורי ערב ולפתוח בית־ספר עברי.

בהתאם להוראות המרכז נגשו צעירי „אגודת חובבי שפת עבר" לייסד ספריה עברית ברוקיטנה. היות והאוכלוסיה דאז היתה מועטת ולא היה מקום לשתי ספריות — החלה הסתערות על הספריה במטרה לכבשה למטרות ציוניות. דאגו שכל חברי ה„אגודה"

11/XI 1916

КОМИТЕТЪ ОБЩЕСТВА
Вспомоществованія Евреямъ
Земледѣльцамъ и ремесленникамъ
въ Сиріи и Палестинѣ
Одесса

№ 4585

ועד החברה
לתמיכת בני ישראל עובדי אדמה
ובעלי מלאכה בסוריא ובארץ ישראל
אודיסה.

Господину Г. М. Лившицу, Охотниково, Вол. г.

Присланные Вами Руб. 14 к. 29 (четырнадцать р. 29 к.)

мы получили и записали по н/ книгамъ согласно Вашему указанію какъ пожертвованія съ кануна Судного Дня 1916 г., за что приносимъ Вамъ нашу благодарность. Уставъ одновременно Вамъ высылаемъ

Съ совершеннымъ почтеніемъ

Бухгалтеръ [signature]

Предсѣдатель М. Усышкинъ

אישור הועד האודסאי על קבלת תרומה באמצעות גדליהו ליפשיץ

תוכן הקבלה מיום 11.11.1916:

למר ג. מ. ליפשיץ, אוכוטניקוב — ווהלין. קיבלנו סך 14.29 רובל שנשלחו על־ידך. רשמנו בספרי החשבונות בהתאם להוראתך „תרומות שנאספו בערב יום כפור" ומביעים לך תודתנו. התקנון מצורף בזה.

בכבוד רב

יו"ר, מנחם אוסישקין

ירשמו כמינויים בספריה ובצורה כזו לקבל את הנהלתה בדרך דימוקרטית. אחרי מאבק קשה הצליח הנוער הציוני להעביר את הספריה לרשות הציונים. בראש העומדים במאבק זה היו: גדליה ליפשיץ, פיניה קליגר, חיה־שרה ליפשיץ, פוליה רוטמן (ליפשיץ), לייבל גייפמן, ישעיהו מאירי (מאירזון), רחל מאירזון (מרגלית), חיים זנדווייס ועוד. הספריה הפכה למרכז של צבירת כוחות ציוניים.

תוך כדי התארגנות התנועה הציונית ברוקיטנה — פרצה מהפכת אוקטובר, שהעלתה על זירת־הצבור כוחות מהפכניים עצומים, שהיו רדומים במעבה הדורות. התסיסה שברוסיה הכתה גלים גם בצבור היהודי ברוקיטנה. כל צבעי־הקשת של המפלגות השונות, כגון, ה„בונד", „סוציאל־ריבולוציונרים", „צעירי־ציון" וה„אחדות", התגוששו ביניהן וניהלו מאבק על כיבוש נפש הנוער והציבור היהודי בכללו.

ממאבק אידיאולוגי זה יצאה התנועה הציונית וידה על העליונה. הנוער הרוקיטנאי לא סונוור מההבטחות הרמות של שליחי המהפכה, שהבטיחו הרים וגבעות וגן־עדן עלי־אדמות לעם־ישראל. בתקופת־סער־וגעש זו הלך והתגבש הרעיון הציוני והפך לתורת חיים, תורה אחת ויחידה שאין לה שום אלטרנטיבה. המפלגות האנטי־ציוניות הוכו מכה ניצחת ונידלדלה השפעתן. רוקיטנה הפכה לעיר ציונית מובהקת.

„אגודת חובבי שפת עבר" הניחה את היסוד לתנועה ציונית־פוליטית, שהטביעה חותמה במהלך חיי הקהילה. התנועה הצעירה הזאת היתה דינמית ואקטיבית מאוד. היעד שלה היה כיבוש הקהל. נוער ציוני השתתף בכל הופעה ציבורית — בבחירות למוסדות מדיניים־כלכליים ויהודיים, לעיריה ולאסיפה המכוננת.

יש לציין, שרבים מהדור הישן, חניכי ה„חדר", אהדו בלבם את תנועת התחיה, אם כי בבחירות נתנו קולם לתנועה הדתית „אחדות". תנועת „המזרחי" לא היתה מקובלת על החסידים. הם פסלו אותה על־שום היותה תנועה ציונית וראו בה כת של פורצי־גדר, דוחקי קץ. אולם, הרבנים היו בדעה שיש להתערב בחיים הפוליטיים ולא לעמוד מהצד באפס מעשה. למגמה זו התארגנה בווהלין תנועה דתית־פוליטית בשם „אחדות". הציונים נאלצו להיאבק עמה. אולם, כשהברירה היתה בין ה„בונד" והציונים, כגון, בית־ספר של ציש"א, או בית־ספר „תרבות" — תמכו אנשי ה„אחדות" בציונים והיו בעד בית־ספר „תרבות".

עם פרוץ המהפכה הכריז על עצמו הגרעין של „אגודת חובבי שפת־עבר" כעל ההסתדרות הציונית ברוקיטנה. בזמן ההוא טרם היו בה סיעות ומפלגות. התנועה החלה במאבק גלוי וקשה להרחבת מסגרתה ולהגדיל מספר חבריה. אחרי שנתיים של עבודה מאומצת הגיעה ההסתדרות הציונית לשיא, עליו חלמו חולמי הציונות ברוקיטנה עוד בשנת 1912 — ייסוד בית־ספר „תרבות".

הפעולות הציוניות העקריות התנהלו בשלושה שטחים: לימוד השפה העברית, הפצת שקלים והפעולה למען קק"ל. בכל ארוע של שמחה־חתונה, בר־מצוה ושמחות אחרות — הופיעו זוגות מטעם ההסתדרות הציונית והתרימו את החוגגים לטובת קק"ל. בעיקר

גדולה היתה ההתרמה בערב יום־כפור באמצעות הקערה לטובת ארץ־ישראל. בשטח זה היו פעילים מאוד אברהם גולוד ומשה גורמן. כן כינסו אספות־עם למטרות ההתרמה למען קק״ל. לקחו חלק בארגונן מראשוני הציונים ברוקיטנה, אברהם שפירא (מקיסוריץ׳), חיים־דוד ויינר ועוד.

את הכספים העבירו לועד הפלשתינאי באודיסה בהנהלת אוסישקין. מדי שנה בשנה היה מקבל המורשה ספר מודפס, בו הופיע שם המתרים שבעיירה והסכום הכללי שנאסף. כך התפתחה התנועה הציונית ברוקיטנה, עד הצהרת בלפור.

יעקב ליפשיץ
(גבעת־השלושה)

אהרון חרותי (פריירמן)
(תל־אביב)

הפעולה הציונית בתקופת הצהרת בלפור

חותמה של רוקיטנה היתה הרוח הציונית שפעמה אותה והנאמנות לתרבות העברית. כל הנסיונות הבודדים של מתנגדי הציונות התנפצו אל המציאות של עיר ציונית.

השפה העברית היתה דבר שאין עליו עוררין, מושכל ראשון. לא עלה בדעת איש שיש ללמד אידיש, איש לא הרגיש צורך בכך. בתקופה מאוחרת יותר הופיע קומץ של קומוניסטים בעיר, שפעל במחתרת. כוחם דל ומועט היה ולא ניכר רישומם בחיי הציבור היהודי.

כסימן־היכר בולט לצביונם הציוני של יהודי המקום שימשה העובדה, שבין כל קערות־ההתרמה שהעמידו בבית־הכנסת ערב יום־כפור — קערת קק״ל היתה הבולטת שביניהן וזכתה לסכום תרומות הגדול ביותר, כי כמעט ולא היה בנמצא יהודי שלא הרים תרומתו לגאולת הארץ. בני־הנוער הציוני, שבחלקם הגדול היו חילוניים וכבר „נפסלה המזוזה״ בלבותיהם — נהרו לבתי־הכנסת ערב יום־כפור, בעיקר, כדי לשמור שקערת קק״ל תתמלא ולעודד את המתפללים שירימו תרומה.

היו בעיר יהודים רבים, שתרמו לקק״ל עוד בתקופה שלפני הצהרת בלפור ועמדו בקשרים הדוקים עם הועד האודיסאי. ביניהם היו כאלה, ששקלו את השקל לקונגרס הציוני הראשון ושמרו עליו כעל תעודת־כבוד.

הרוח הציונית הזאת של ההורים מילאה את לב ילדיהם. החינוך, שהיה עברי ביסודו, היה חדור מגמה לאומית־ציונית. ה„חדר״ ברוקיטנה לא היה מהטיפוס הישן, שכדוגמתו ראינו במקומות אחרים בפולין. הוא היה מתקדם וחפשי. היה זה עובר של בית־ספר עברי מודרני. תחילה הורו בו את המקצועות הכלליים ברוסית, אבל אחר־כך הושלטה בו השפה העברית שליטה מוחלטת.

החריסטומטיה בשפה הרוסית בשם „לילדינו״, שמורי ה„חדר״ השתמשו בה ושחוברה

במיוחד לילדי ישראל — תכנה היה ציוני. היו בה קטעי־יצירה מהספרות העברית והאידית, משירי ביאליק, „למראשותיו של גוסס" לפרץ ו„אגדת הכוס" לפרוג. הילדים חתמו על עתון לנוער וילדים בשם „שבלים", שהופיע תחילה ברוסית ואחר־כך הפך לעתון־ילדים עברי, בעריכת אהרן ליבושיצקי.

הצהרת בלפור הרעיפה טל־של־תחיה על התנועה הציונית ברוקיטנה. אור גדול זרח עלינו. אם כי לא ידענו מה, בדיוק, טמון בחובה — הרי חשבנו שבאה הגאולה... חודש הקשר ההסטורי עם הארץ ונפתחו שעריה לעליה.

הצהרת בלפור ומהפכת אוקטובר ירדו כרוכים לרוקיטנה, אולם הנוער הציוני לא הלך שולל אחר נגוהות זרים ולא תלה תקוות מרובות במהפכה, שתביא שינוי לטובה בחיי היהודים, ועיניהם היו נשואות לציון. חילופי השלטון, התלאות והפחדים שיהודי העיר התיסרו בהם אך הגבירו את הכמיהה לארץ־ישראל. אנו, הילדים, תינוקות־של־בית־רבן, חיברנו מנגינה עצובה באידיש, שהרפריין שלה היה: „הלואי וואָלט איך געווען ווייט פון דאַנען" („הוי, מי יתנני הרחק נדוד מכאן"). הכונה היתה, הלואי וזכיתי לעזוב את עמק־הבכא הזה ולעלות לארץ „האביב בה ינוה עולמים".

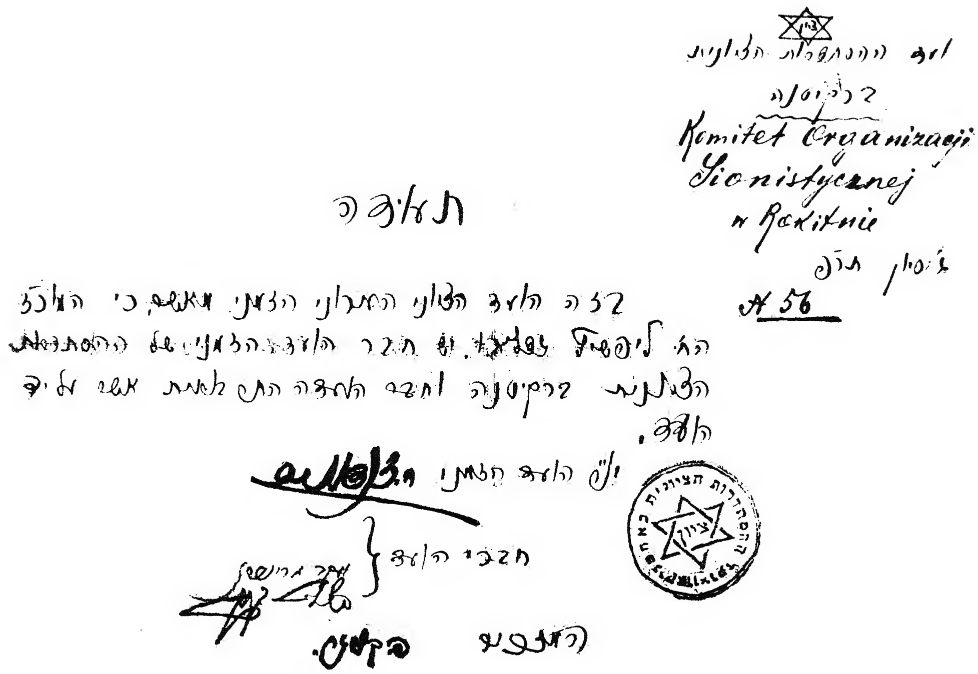
הרחוב היהודי ברוקיטנה המה מרוב מניפסטציות לכבוד הצהרת בלפור. ניתן בטוי לכך גם באספות־עם המוניות. באותם הימים שימש בית־הכנסת כמקום כינוס לאספות ציוניות. באחת האספות הגדולות ביותר לכבוד הצהרת בלפור הופיעה קריינית מקיוב ודקלמה שירו האידי של ביאליק „דאָס לעצטע וואָרט", הפותח במלים „כ'בין צו אײַך פון גאָט געשיקט". בתרגומו העברי של השיר ע"י אהרון צייטלין אנו קוראים:

שַׁדַּי נָבִיא אוֹתִי הֵקִים רָאָה: גּוֹבְלִים אַתֶּם נָבֹל
הוּא רָאָכֶם בַּמַּחְנָקִים מִיּוֹם לְיוֹם תּוֹסִיפוּ שְׁכֹל

גם הילדים ובני־הנוער היו אחוזי התלהבות לרעיון התחיה. כבר מקדמת ילדותנו התקימו ברוקיטנה אגודות ציוניות של ילדים ובני־נוער בשם „אגודת ילדי־ציון" ו„אגודת פרחי־ציון". ייצוב השלטון הפולני בשנת 1922, שאיפשר פעולה ציונית סדירה, הכניס רוח חדשה במיפרשי הפעולה הציונית של הנוער.

הנוער הציג הצגות שונות, שהכנסותיהן היו קודש לגאולת הארץ. באחד המחסנים שבחצר הרשל גרינברג הציגו הצגה, שהכניסה רובל וחצי. בכסף זה נטענו עצים ביער הקק"ל. כל ההצגות והנשפים שערך הנוער נשאו אופי ציוני מובהק. עסקנו באינסצניזציה של שירים, שבטאו את הלכי־הרוח של הזמן ההוא. אחד מהם המחיש את ההשתוקקות לארץ בתמונה, בה עמדו נערות על הבמה, כובעי־קש לראשיהן וקלשונות בידיהן. על הרצפה היו מפוזרות אלומות־קש, שסימלו קציר־העומר. סוליסטית אחת שרה: „שם שועלים יש, חביבי שלי?" והנער, הקורא לה לעלות לארץ־ישראל, השיב: „בואי הנה, ילדתי, יונת־חן שלי".

אחת הפעולות המרכזיות של חוגי הנוער הציוני היתה ייסוד ספריה עברית, שהכילה גם ספרים ברוסית ואידיש. בימים ההם היתה הוצאת שטיבל פעילה מאוד, ואנו היינו מהחותמים הראשונים על הספרים שהופיעו בהוצאתה. אולם, לא הסתפקנו בזה בלבד, אלא השתדלנו להחדיר את הספר העברי לבתי־היהודים ברוקיטנה. הוצאת שטיבל שלחה לרוקיטנה את אחד הסוכנים שלה ויחד עמו ביקרנו בבתים והחתמנו את האנשים על „מלחמה ושלום" לטולסטוי בתרגומו של טריווש ו„ברכת האדמה" לקנוט המסון. כמו־כן החתמנו רבים על כרכי „התקופה". הספריה שוכנה תחילה בבית יצחק פיק ואחר־כך בבית חיים יהודה שוחט. היתה זו הספריה העברית היחידה בעיר, ולא הנוער בלבד נהנה ממנה, אלא גם המבוגרים.

בעקבות ההתלהבות הציונית באה גם ההגשמה. הראשון, שהגשים את כמיהתו לארץ־ישראל, בראשית התקופה של השלטון הפולני, היה גדליהו ליפשיץ, שהצטרף לקבוצת חלוצים בסארני ועלה ארצה בשנת 1922. התסיסה בקרב הנוער הלכה וגברה. נוסדו „החלוץ", „החלוץ־הצעיר", „השומר־הצעיר", ובתקופה מאוחרת יותר גם „ביתר", שגרפו עמהם את רוב הנוער ברוקיטנה. חל שידוד מערכות מהפכני בחיי הנוער, שהחל לעזוב את בית אבא־אמא, יצא להכשרה בקלוסובה ולנקודות־הכשרה אחרות. הראשונים שיצאו מרוקיטנה לקלוסובה היו סנדר לרנר, אלי גרינברג, ליובה ליטבק ואברהם גייפמן. לרנר וגייפמן עלו לארץ.

חיים שטיינמן
(תל־אביב)

הקרנות הלאומיות ברוקיטנה

קרן־היסוד

הפעילות ב„קרן־היסוד" בעירנו היתה נחלת מעטים, כי התרימו את התושבים אחת לשנה. היות והסכום שהוטל על כל אחד היה מכובד למדי — נרתמו לכך אישים בעלי־השפעה שהיוו את הועדה המקומית והם הטילו סכומים שונים, איש־איש לפי רישום וחלוקה מוקדמת. יש לציין, שהרוב קיבל את הנטל הזה באהבה והכרה. במידה והיו סרבנים בודדים שהתמקחו על גודל הסכום, היו מוקיעים שמותיהם ברשימה „שחורה", שתלו אותה על לוח־המודעות שבבתי־הכנסת. הוקעה זו השיגה מטרתה והסרבנים חזרו למוטב. כל תורם חתם במקום על שטרות, שנגבו באמצעות הבנק המקומי.

קרן־קימת לישראל (קק"ל)

שלא כ„קרן־היסוד" היתה קק"ל קרן עממית, שהתמידה בפעולותיה כל ימות השנה וחייבה רבים לפעול ולהפעיל מבוגרים ונוער. איש־איש ביצע את המוטל עליו בחיבה והערצה.

הועד המקומי הורכב מנציגי המפלגות הציוניות בעיר. מר חיים דוד ויינר שימש כמורשה שנים רבות במסירות רבה. אחריו כיהן בכהונה זו המורה מרדכי גנדלמן. כמזכיר — אברהם בינדר וכגזבר — אהרון ליפשיץ. רוב העול היה מוטל על תנועות הנוער הציוניות, שביניהן התנהלה התחרות מתמדת לאיסוף סכום הכסף הגדול ביותר. קן „השומר־הצעיר" במקום צעד תמיד בראש. השיטות והדרכים לאיסוף כספים מגוונות היו. בראש וראשונה — הקופסה הכחולה, שהיתה תלויה ובולטת לעין בכל בית, כדבר שבקדושה ופולחן. האימהות היו משלשלות לקופסה בכל יום ששי לפני הדלקת הנרות. מדי חודש התקימה ההרקה, ותמיד היו הקופסאות מלאות וגדושות.

הפעולות האחרות התבטאו במפעלים־של־חגים. בערב יום הכפורים סדרו בבית־הכנסת שולחן מיוחד ועליו כל מיני קערות למטרות צדקה; אולם קערת הקק"ל הזדקרה מעל כולן. ואנו, בני־הנוער, היינו משגיחים בשבע עיניים ומדרבנים כל מתפלל שנכנס לבית־הכנסת, שיתרום ומה שיותר. והתוצאות דברו בעדן.

גם בכל „אזכרת־נשמות" פעלנו: מסרנו למתפללים פתקים מודפסים, והם היו מקפלים בהם את הסכום הנקוב בפתק. כעבור כמה ימים הלכנו לבתים לגבות את החובות. חוויה מיוחדת חווינו ב„שמחת־תורה". בחג זה התקיים „מנין" ציוני מיוחד. כבעל־תפילה קבוע שימש בו המורה מרדכי גנדלמן. „מנין" זה משך מתפללים רבים, בפרט

תעודה
נתונה כאות הצטיינות בעד
עבודה מסורה לטובת הקהק"ל
בעד מלוי הערכה העצמית בשנת תרצ"א
בשביל חיים שטיינמן ברוקיטנה.
קרן קימת לישראל / הלשכה הארצית בפולניה
LEVIT

את האברכים הצעירים. כל ההכנסות מהעליה לתורה היו קודש לקק"ל. לא משכנו ידינו גם מבתי הכנסת האחרים וגם שם קיבלנו חלקנו.

מסירות הנוער הציוני לקרן הלאומית הזאת לא ידעה ליאות. חיפשנו דרכים שונות, כיצד להגדיל את ההכנסות, פרט לנשפי־פורים, באַזאַרים, הגרלות והצגות תיאטרון. לא פסלנו שום פעולה ובלבד להגדיל את ההכנסות. לקראת חג־השבועות היינו בוססים בבוץ עד לברכיים, לקטנו ביערות ירק וקלענו ממנו זֵרים בצרוף תו הקק"ל, כדי להפיצם ברבים.

היינו מופיעים בכל חתונה (אף־על־פי שלא הזמינו אותנו) עם הקופסה הכחולה ולא עזבנו את המקום עד שמילאנו אותה עד שְׂפָתה. גם בהלויות, להבדיל, הופענו עם הקופסה הכחולה.

גולת־הכותרת של הפעולה למען קק"ל היה כ׳ בתמוז, בו אורגנה עצרת־זכרון המונית לזכר יוצר הציונות המדינית, ד"ר הרצל. ביום זה הפעלנו את כל כוחותינו האמנותיים. הצגנו מחזה מעניני־דיומא, להנאת קהל הצופים הגדול. חזו בו, כמעט, כל יהודי העיר וסביבתה. וה„קציר" היה „קציר"־של־ממש. היהודים תרמו במעמד זה לקק"ל ביד נדיבה. בסיפוק רב היינו נחפזים לבית המורשה, שהיה הומה מרוב בני־נוער צוהלים ושמחים, כדי למסור את הכספים. במתיחות רבה חיכינו עד שסיימו לספור את הכספים, כדי לדעת מי יזכה במקום הראשון. לא פעם הלכו יחידים מבית המורשה עצובים ובהרגשת אשמה, כשנודע להם שהם אספו פחות מאחרים. במעמד זה היו נודרים נדר לעצמם שבפעם הבאה יעלו על חבריהם. כזו היתה מסירות הנוער הרוקיטנאי למען הקרן־הלאומית ולמען המולדת שלו — פרי חינוך עברי וציוני, שחונכו בו משחר ילדותם.

חלקן הפעיל של הנשים מכל הגילים למען קק"ל היה ניכר מאוד והתבטא באירגון נשפים מיוחדים, הכנת המזנון, הגרלה וקישוט האולם, ששיווה לנשף צורה חגיגית, אוירה ארצישראלית ותוכן חלוצי. כל זה נעשה במסירות לשם הצלחת הפעולה וסיפוק בסיכום ההכנסה.

כך ביטא הציבור הרוקיטנאי את נאמנותו לארץ ולקרנות הלאומיות.

דב בן־יהושע (וורונה)
(תל־אביב)

ראשיתו של „החלוץ" ברוקיטנה

הרקע הכללי לייסוד „החלוץ" אחרי שנות פורענויות, סבל ועינויים, שהשביעתנו מלחמת העולם הראשונה — הגיע סוף־סוף השלום המיוחל בין פולין שזכתה בעצמאות לבין הבולשביקים, שמיגרו את מלכות הצאר ניקולאי.

רוקיטנה נהייתה עיירה הסמוכה לספָר. היהודים נעורו לחיים חדשים ובמישנה־מרץ שיקמו את חיי הכלכלה והתרבות. המסחר בעצים החל לפרוח. המינסרות ובית־החרושת לזכוכית עבדו במלוא הקיטור. ניבנו גם מלבֵּנות ונתגלו מקורות פרנסה חדשים. הכול שיגשג ופרח ועליית רמת־החיים נתנה אותותיה. כל מחסן הפך לחנות וכל פיסת־אדמה שגידלו בה ירקות — הפכה לאדמת־בנייה.

השגשוג הכלכלי משך לרוקיטנה יהודים רבים מהכפרים הסמוכים — סטאַריקי, אוסניצק, דערט, קרפילובקה ומהעיירות הסמוכות — סטולין, דומברוביצה, סאַרני, וויסוצק וכו'.

אולם, הגיאות הכלכלית שחשפה מקורות־כלכלה לא שיערום ולא ידעום בתקופה שלפני המלחמה — לא סינוורה את העינים ודוקא בתקופת פריחה כלכלית זו החלה ברוקיטנה תסיסה ציונית גדולה.

הנוער, על־אף הרווחה שניהנה ממנה בבית ההורים ועל־אף פיתויי ההתבססות הכלכלית במקום — לא שעה לעגל־הזהב והיה נסער מחזון הציונות והתקומה הלאומית. וציונות — פירושה ציונות־חלוצית.

הכרה זו מצאה בטויה בשיר שהיה נפוץ בתנועה החלוצית:

ברוך אלהינו שבראנו חלוצים
והבדילנו מן הציונים הכלליים
ונתן לנו תורת ההגשמה
וחיי קבוצה נטע בתוכנו.

לא היתה זו התלהבות בעלמא, אלא תורגמה למעשים, להגשמה אישית. בשנת 1925 החלה עלייה מתושבי רוקיטנה — משפחת גורמן, זיידל בינדר, שדה־לבן ואחי נחמן.

ייסוד נקודת־ההכשרה ברוקיטנה אחרי עליית אחי, ואני נער כבן 15/16, קשרתי גורלי בארץ־ישראל והתחלתי להיכון לדרך. בימים ההם היתה עלייה סלקטיבית ואישרו כוחות פרודוקטיביים בלבד, לכן התמסרתי ללימוד אומנות הנגרות אצל גיסי בצלאל אייזנברג.

יום אחד, שעה שעבדתי עם בצלאל אייזנברג בבית־הכנסת החדש, שניבנה ב„נייר־שטאָט" — ובדרך הטבע ליד בית־הכנסת ההולך וניבנה מצויים תמיד יהודים — התקשרה

שיחה ביני לבין וויטיה חפץ, ליובה ליטבק, אברהם גייפמן ואחרים. הם שאלוני, מה טעם אני לומד נגרות? תשובתי היתה: כדי להכשיר את עצמי לעלייה לארץ. אחי הבכור, נחמן, עלה לארץ ואף אני אין בדעתי להישאר ברוקיטנה.

אברהם גייפמן גלה אזני, שלכך אין צורך בלימוד מקצוע, כי ישנה דרך קצרה ויעילה יותר. הוא הביאני בסוד „החלוץ", הקיים ופעיל בהרבה ערים ועיירות שבסביבות רוקיטנה. הנוער הרוקיטנאי, מן־הדין שילך, אף־הוא, בדרך זו, ייסד סניף „החלוץ", ייצא להכשרה ויעלה ארצה.

דבריו נפלו על אוזן שומעת ולב מבין. מיד החלטנו לגשת למעשים. לייבל (אריה) גייפמן היה נוסע עתים תכופות לוארשה, והוטל עליו לברר במרכז „החלוץ" את האפשרויות לייסוד סניף „החלוץ" ברוקיטנה ומה נדרש מאתנו. כתוצאה מהאינפורמציה של לייבל נרתמנו לפעולה. הוטל עלי לבוא בדברים עם הנוער שבכפר רוקיטנה ולהפגישו עם הנוער שבעיר.

בשלהי שנת 1924 נוסד סניף „החלוץ" ברוקיטנה. לייבל גייפמן רשם את הסניף במרכז „החלוץ" כדת וכדין. כעבור חדשי פעולה אחדים ביצענו פעולה נועזת מאוד — ייסדנו נקודת הכשרה ברוקיטנה. תחילה חששנו, שמא לא ימצאו מועמדים, שיוותרו על חיי־הנוחות שבבית־אבא ומרצונם הטוב יקבלו על עצמם עול עבודת־כפיים קשה ומפרכת וחיי קולקטיב, שתבעו מהאדם הנזרות מהווי־חיים שהורגל בו ותמורה יסודית בהשקפת־העולם. אולם, חשש זה נתבדה. הנוער הרוקיטנאי נכון היה מבחינה נפשית למהפכה אישית זו, אם כי היא היתה קשורה גם במצוקה חמרית, שעל אופיה ומהותה אנו עומדים מדברי השיר:

זאָגט זשע מיר חלוצים'לעך
וואָס איז לחם?
ביי די גבירים, די גרויסע בורזשויען
איז לחם — ווייס ברויט.
און ביי אונז חלוצים'לעך,
ביי אונז קבצנים'לעך
איז לחם — אַ דאַרינקע שקאָרינקע.

אני הייתי מהראשונים, שללא־היסוס וללא־פיקפוק קשרתי גורלי בנקודת ההכשרה. עזבתי את גיסי ואת בית־אבי והצטרפתי לקולקטיב. החברים האחרים היו: נפתלי גילמן, אברהם גייפמן, ראובן פריאַטעל ויצחק פיק (יצחק הורשה ללון בביתו, כי היה עליו לעזור לאמו הישישה). זולתי הצטרפו מכפר רוקיטנה: שלמה'קה ושמעון גנדלמן. אף שתי חברות נכנסו לקולקטיב: אנקה (חנה) שלאַפער וחוה באַרמאַן.

שכרנו דירה בבית פולני ב„עיר החדשה", ארגנו משק, התקנו דרגשים לחברים

ומיטות לחברות ורכשנו כלי־מטבח. כל אחד מאתנו לקח צרורו על שכמו, עזב את הבית ועבר לגור בדירה המשותפת ששמה קיבוץ.

מרכז „החלוץ" שלח לנקודת־ההכשרה ברוקיטנה תגבורת של חברים מקרמניץ, שומסק ועיירות אחרות. עם בוא החברים החדשים עלתה קרנו של הקיבוץ שלנו בעיני יהודי רוקיטנה. הם החלו להתיחס אליו ביחס של־כבוד והערכה, כי חשו שקיבוץ זה מבשר תמורה גדולה במצבה של יהדות הגולה. הוא בא לגול מעלינו מְאֵרַת־דורות.

כשגדל מספר החברים, צר היה לנו המקום בדירה הקודמת. לאחר חיפושים מרובים מצאנו מקום־מגורים מַתאים. שלמה החייט ניסה לבנות בית־מרחץ ברחוב מסביצ'ה ולא גמר אותו. הוא הקים שלד בלבד. את הבית הבלתי־גמור הזה שיפצנו והתאמנו אותו לצרכינו.

הקיבוץ הפיח רוח־חיים בעיר. הוא הפך למקום מיפגש מרכזי של הנוער הרוקיטנאי, שינק ממנו ערכי חברה ורות. בערבים, וביחוד בלילות שבת, המה הקיבוץ מאורחים רבים, שבאו להאזין להרצאה ולתכנית־שבת שסודרה בכוחות עצמיים, והעיקר — לרקוד ריקודים חלוציים בהתלהבות חסידית.

גם האכזוטיות שבקיבוץ עוררה סקרנות. נערים ונערות, שהורגלו לשתות תה מכוסות עדינות — הרגישו טעם מיוחד בשתיית התה מספל־חימר, או אלומיניום. והיתה התחרות ביניהם, מי יזכה לשתות הראשון מ„ספל אדירים" זה.

ביחוד התמוגגו המבקרים מה„שלאַגר" שלנו, שנתקבל כמין המנון של תנועת „החלוץ", בו בא לידי ביטוי ה„אני מאמין" של התנועה:

חלוץ, חלוץ הנני
בלי בגד ובלי נעל
ובלי דג־מלוח.
לא ידעתי מאין באתי
וגדולות לֹא ביקשתי.
יש עבודה, אין עבודה
אך לא התיאשתי.

את משפחתי כבר שכחתי
משה, חנה, דבורה —
אחי ואחיותי המה
כל המרקדים „הורה".

„אח" ביום ו„הופ" בלילה
העולם בֵּי־הילולא.
חד ותרי, במחול צא
בחור עם בתולה.

שנות־השפל ב„החלוץ"

כעבור שנה לקיום הקיבוץ — בשנת 1926 — אושרו לעלייה כמה חברים ואני בתוכם. הם עלו לארץ ואילו אנוכי אנוס הייתי לדחות עליתי, משום שתעודותי לא היו כתיקונן והשלטונות מנעו בעדי את היציאה מפולין. שבוע רדף שבוע וחודש רדף חודש — עד שביום בהיר אחד הופסקה העלייה בגזירת ממשלת־המנדט. „סטופ אמיגריישן"!

הידיעות, שקיבלנו מהארץ לא היו מעודדות ביותר. רבים מעולי „עליית גראַבסקי", שהדחף לעלייתם כלכלי היה, ירדו מסיבת המשבר הכלכלי שפקד את הארץ. אף רוקיטנה „זכתה" ליורדים משלה. היו אלה זיידל בינדר ובנו משה. כל זה גרם להתמעטות דמותה של התנועה החלוצית בשנים 1927־28 ונשמע במחנה קול המתיאשים ורפי־הידיים.

ציפיתי לפתיחת שערי־הארץ. במשך הזמן חל שינוי במעמדה של קבוצת ההכשרה ברוקיטנה: היא התאחדה עם קיבוץ קלוסובה הסמוכה ונקראה „פלוגת רוקיטנה". מצב־הרוח היה, אמנם, קודר ועגום מאוד, אבל כחניכי ה„אף־על־פי־כן" הברנרי, שתוכנו היה רצוף אמונה לוהטת, שבוא יבוא היום וקודרים ישגבו ישע — התמודדנו עם הקשיים ויכולנו להם. המשכנו בעבודתנו החלוצית.

בתחילת שנת 1928 יצאתי לקלוסובה עם שמעון גנדלמן. בני מרשק, מפעילי הקיבוץ, מסר בידי את התפקיד להדריך את החברים החדשים בעבודה, שהיתה עיקר העיקרים באידיאולוגיה של „החלוץ", שהתבטאה בשיר „העבודה היא חיינו, מכל צרה תצילנו".

במשך הזמן השתפרו סיכויי העלייה ארצה. תחת לחץ התנועה הציונית והקונגרס הציוני הבטיחה ממשלת־המנדט שתפתח את שערי־הארץ. השמועה הזאת עברה כמשב רוח מרענן וגרמה להתעוררות גדולה בתנועה החלוצית. קיבוצי־ההכשרה התרחבו מאוד ומאות חברים וחברות נהרו אליהם. שליחי־הארץ הידקו את הקשרים בביקוריהם התכופים. הם באו להדריך, לעודד ולהכשיר את הלבבות. ביקרו בן־ארי וציזלינג מעין־חרוד, אליהו דובקין, ברגינסקי ופנחס קוזלובסקי ממרכז „החלוץ" (כיום פנחס ספיר, שר־האוצר).

נזכר אני באפיזודה מעניינת הקשורה בציזלינג. ברדתו מהרכבת בסארני, והוא גדול ורחב־מידות, לבוש מלבוש „טולסטואי" — מכנסיים לבנים ו„רובאַשקה" קשורה בפתיל — נראה היה חשוד בעיני המשטרה, שהיתה רגישה מאוד לעניני בטחון. היא הזמינה אותו לחקירה, אולם הפספורט הבריטי הרגיע אותה מיד. לא היתה ביניהם שפה משותפת, כי ציזלינג הצהיר שהוא מדבר עברית בלבד (אם כי ידע, כמובן, שפות לועזיות). בלית־ברירה שלחה המשטרה שליח, בחצות ליל, למצוא יהודי היודע עברית. בסארני, כמובן, לא התקשו למצוא יהודי כזה ששימש כמתורגמן. לאחר בירור קצר שוחרר ציזלינג ולמחרת היום הגיע לקלוסובה.

בתקופת ביקורו של ציזלינג, כבר היה בקלוסובה קיבוץ גדול של מאות שציפו לעלייה. עם אישור החברים לעלייה, התרוקן הקיבוץ כמעט כולו מהותיקים ובאו במקומם

חברים חדשים, שלא ידעו את תורת „החלוץ" על בוריה ומחוסרי יֶדַע בשטח תנועת־העבודה. הקיבוץ נאלץ היה לגבש „גרעין" של חברים ותיקים, שתפקידם היה להכשיר קאדרים של נוער חלוצי לארץ. אף אני זכיתי להיכלל ב„גרעין" זה, אולם לא לזמן ארוך, כי במאי 1929 התיצבתי לצבא הפולני. נמצאתי כשר לשירות וכעבור חדשיים היה עלי לצאת לשירות פעיל. הנימוק הזה הוא שהכריע שיאשרוני לעלייה.

חיים שטיינמן
(תל־אביב)

סניף „החלוץ" בפעולותיו עד השואה

עם עלות ראשוני החברים של סניף „החלוץ" ברוקיטנה ב־1928 חל צמצום בפעולותיו. אולם, הנוער שלנו שהיה חלוצי ברובו, ידע להתגבר על השפל, וכעבור זמן קצר עלה המתח החלוצי, בעיקר, בקרב הנוער המתבגר, שחיפש מסגרת חברתית, אותה לא מצא בתנועות האחרות שפעלו ברוקיטנה בזמן ההוא. ולא זו בלבד, אלא הוא חיפש דרך להגשמת רעיון „החלוץ", שפרושו הכשרה ועליה לארץ.

החברים יעקב ליפשיץ, חיה ברזובסקי, גניה טוכמן, ראובן פריאטל וחיה ליפשיץ נרתמו לפעולה. הם היוו את הגרעין החי והתוסס, שנטל על עצמו להחיות את הסניף, לארגנו מחדש ולמלאו בתוכן ציוני־חלוצי. פעולתם היוזמת הוכתרה בהצלחה וכבר בהתחלת הפעולה נרשמו למעלה מ־60 חבר. יד המארגנים היתה נטויה לקלוט חברות וחברים נוספים.

שכרו אולם בו התנהלה העבודה היום־יומית. האחראים לפעולה בסניף נעזרו בעבודתם ע"י חברים־פעילים, ששהו בימים ההם בהכשרה בקלוסובה וטומשגרוד הסמוכות לרוקיטנה.

בתקופה ההיא יצא הסניף מגדר של חולמים מעטים והפך לתנועה עממית. הסיבות לכך שתיים היו: רוחנית וחמרית. בשנים המעטות מאז ייסוד סניף „החלוץ" בעירנו נעשה חריש עיוני־אידיאולוגי עמוק, ורעיון „החלוץ" הפך לכורח־חיים. אט־אט החלו להבין הנוער המתבגר והוריהם, ש„החלוץ" אינו ענין לקומץ תמהוניים בלבד, אלא שזוהי שאלת־קיום, להם באופן אישי ולעם ישראל בכללו. גם המשבר הכלכלי, שהחריף מאוד בשנות השלושים המוקדמות וביחוד בשנות השלושים המאוחרות, שהתבטא בנישול החנווני ובעל־המלאכה היהודיים מעמדותיהם — אף הוא שימש גורם מדרבן, שהזרים מחנות־נוער לשורות „החלוץ".

וכך מוצאים אנו את סניף „החלוץ" בעירנו בשנות השלושים כסניף, הקולט

סניף „החלוץ" ברוקיטנה בשנת 1932

עומדים בשורה העליונה, מימין לשמאל: 1) **שמעון גנדלמן.** 2) **ד. באום.** 3) **אברהם טנדלר.** 4) **בארמאן.** 5) . . . 6) . . . 7) **דודיה גרבר.** 8) **אלי וסרמן.** 9) **יענטל עברי.** 10) . . . 11) **ליובה גולוד.** 12) **לייבל וולפין.** 13) **אשר גולוביי.** 14) **מרדכי פרידמן.** 15) **פוקסמן.** 16) **מרים לין.** 17) **חיניה טוכמן.** 18) **חנה פרידמן.** 19) **חיה פינצ'וק.** 20) **ברזובסקי**

שורה שניה: 1) **אייזנברג.** 2) . . . 3) **שרה וסרמן.** 4) **שמואל פוקסמן.** 5) **חיים שטיינמן.** 6) **רבקה קוץ.** 7) **אורמן**

שורה שלישית: 1) **ציפה וקס.** 2) . . . 3) **קלמן קליינמן.** 4) **יצחק ולדמן.** 5) **אשר אידלמן.** 6) . . . 7) **דובה זאקס**

שורה רביעית: 1) **צבי אייזנשטיין.** 2) **אסתר שוסטר.** 3) **קליינמן.** 4) . . .

בני־נוער רבים גם מהסביבה הענפה, הרוצים בלב ונפש לספוג את רעיון החלוץ, לצאת להכשרה ולעלות לארץ.

עם התרחבות הסניף התגלה גם סגל ברוך־יוזמה ומחשבה של פעילים, ששמו את עיניי „החלוץ" על ראש דאגותיהם. בין הפעילים האלה היו ישראל ליפשיץ, שושנה פינקלשטיין, זיסל מאירזון, אסתר שוסטר, בריינדל טנדלר ואחרים. בשטח התרבות פעילים היו הח' יצחק ולדמן, צבי אייזנשטיין, דוד איידלמן ורונקה גרבר. כולם היו חברי ה„שומר הצעיר", שנכנסו לפעולה ב„החלוץ", בהתאם להוראות ההנהגה הראשית.

הסניף היה פעיל בכל שטחי הפעולה הציונית בעיר — הפצת שקלים, איסוף כספים

למען קפא״י (קופת פועלי ארץ־ישראל), „ליגה למען ארץ־ישראל העובדת״ והקרנות הלאומיות.

במסגרת חיי החברה בסניף נערכו בלילות־שבת נשפי שאלות ותשובות („קעסטל־אָוונט״), סקירות על ענינים שונים והרצאות אורחים על הנעשה בארץ־ישראל בכלל ובתנועה הציונית־חלוצית בפרט. בשטח זה נעזר הסניף בהרבה ע״י חברי קיבוץ ההכשרה בקלוסובה, שהוזמנו לעתים קרובות לעירנו. שליחי מרכז „החלוץ״, שביקרו תכופות בקיבוצי־ההכשרה שבסביבה, נוצלו אף־הם לשם ביקור בסניף. ביקורים אלה עודדו מאוד את החברים, כי הם קיבלו אינפורמציה ממקור ראשון. רבים היו המבקרים, ביניהם, הח׳ יצחק טבנקין, פייביש בנדרסקי (בן־דורי), בנקובר, ברגינסקי, וכמובן הדמות החלוצית הפופולרית מאוד, בני מרשק, שהיה אז בהכשרה בקלוסובה.

הסניף עודד את החברים ללימוד מקצוע, חייב ללמוד את השפה העברית ולקרוא עיתוני־ההתנועה — „העתיד״, „דבר״ ו„הפועל־הצעיר״. אולם במרכז החינוך עמדה הדאגה להגשמה עצמית במסגרת הקיבוץ. ואמנם, רוב־רובם של החברים יצאו להכשרה ולאחר מכן עלו לארץ. רבים מהם מפוזרים כיום בקיבוצים שונים בארץ.

הסניף לקח תחת חסותו — בגלל מספרם הזעום יחסית — את חברי סניף „העובד״, אליו השתיכו אנשים מבוגרים יותר, בעלי־משפחה. כולם היו בעלי־מקצוע שונים, שאיחדה אותם השאיפה לעלות לארץ ולהמשיך לעבוד במקצועם. הם השתלבו יפה בפעולות סניף „החלוץ״. בודדים מהם עלו לארץ וחיים אתנו.

„השומר הצעיר"*

שחריתו של הקן ברוקיטנה

מחוללו ומיסדו של קן „השומר־הצעיר" בעירנו היה דוד שטרן, מורה צעיר ודינמי מקוריץ, שהורה זמרה והתעמלות בבית־ספר „תרבות" ברוקיטנה. עוד בהיות בית־הספר ב„עזרת נשים" שבבית־הכנסת ב„אלט־שטאָט" כינס, בשנת 1926, להקת תלמידים ובין „שטענדערים" (עמודים), ש"סים ומדרשים, גוילים בלים ונושנים, החל להטיף תורה חדשה, תורת הצופיות ותרבות־הגוף, שהרעיון המנחה שבה הוא אימרתו של חכם קדמון: „נפש בריאה בגוף בריא".

המורה דוד שטרן

הורתו ולידתו של קן „השומר־הצעיר" ברוקיטנה היו על טהרת הלאומיות והציונות. המורה שטרן סיפר לנו, שברחבי מדינת פולין קיימת תנועת צופים בשם „השומר־הצעיר", שחזונה חזון שיבת־ציון ומכשירה חבריה לעליה לארץ.

המורה שטרן יצר את גדוד הצופים הראשון „גור־אריה יהודה" ובו שתי קבוצות — אחת של בנים בשם „ברנר" ואחת של בנות בשם „דרור". היתה זו תנועת־הנוער הציונית־חלוצית המאורגנת בעירנו.

הראשונים, שנענו לקריאתו של המורה שטרן ויסדו את קן „השומר־הצעיר" ברוקיטנה, היו: 1) האחים דוד ושלמה אידלמן. 2) מישה ברזובסקי (ניספה בהעפילו לארץ בתקופת השואה). 3) הרשיל גוטניק (נהרג במלחמת־העולם השנייה בצרפת). 4) ליובה גולוד. 5) רונקה גרבר. 6) בתיה גרינשפן ז"ל. 7) אריה וולפין. 8) סיומה ווינר. 9) האחיות חאַמר. 10) חנן טריגון. 11) חנה ליפשיץ. 12) ישראל ליפשיץ (עבר ל„החלוץ"). 13) זיסל מאירזון ז"ל (עבר ל„החלוץ"). 14) ישראל קעק (עבר לבית"ר). 15) יחיאל שוחט (עבר ל„החלוץ"). 16) חיים שטיינמן. 17) אהרן בורד ז"ל.

הפעולה החינוכית העקרית היתה בתחום לימוד תורת הצופיות. שטרן דיבר על באַדן־פאול (מחולל רעיון הצופיות) וקרא באזנינו פרקים מספרו „הצופיות", לפיו למדנו תורת המחנאות לפרטי־פרטיה.

באין אולם, התקימו פגישותינו ב„עזרת נשים" שבבית־הכנסת בעיר הישנה. בקיץ התכנסנו ביער בכיוון פסי־הרכבת אוסטקי, שם היתה גבעה, ששימשה מקום ריכוז לבני־

---

* מאמר זה נכתב ע"י יוצאי קן „השומר־הצעיר" ברוקיטנה: 1) באום (רייז) רות. 2) בינדר אשר. 3) גלפנד חנה. 4) גלפנד (אוליקר) רוחמה. 5) גרבר (רוזנשטיין) רונקה 6) גרינשפן (הוניג) שולמית. 7) חצובי (טריגון) חנן. 8) חרותי (פריירמן) אהרן. 9) ולדמן יצחק ז"ל. 10) ליטבק יצחק. 11) פוקסמן (אורטרגר) פנינה. 12) קרבי (קורובוצ'קה) שמריהו.

נוער. הטיולים בחיק־הטבע היו יסוד־קבע במסכת חינוכנו. בתשעה־באב יצאנו ליום ולילה לכפר אוסניצק. הקימונו מחנה בין הנהר ובין בית־העלמין. בלילה העלינו מדורה והתישבנו סביבה. בטיול זה חושל רגש האחוה שבין חברי הקן. שררה רוח־חג, שרנו משירי הארץ והרגשנו, שכולנו אחים בני עם אחד ושפה אחת ומאוחדים ברעיון אחד ויחיד: גאולת הארץ! בראותנו את השדות המניבים ואת מרבד הפרחים — איחלנו איש לרעהו לראות נופים כגון אלה בארץ־ישראל.

ייסוד הקן לא נתקל בהתנגדות מצד ההורים. העובדה, שתנועה זו חרתה על דגלה גאולת־הארץ ונכספת בכיסופים של להט נעורים לחון עפרה, המעט שלא החשידה אותה בעיני ההורים, אלא, להיפך, חיבבוה, כי בטוחים היו שדרכינו מצטלבות ובצלם דמות־עולמם נוצרנו, כי חזון זה חפף ועלה בקנה אחד עם הכרתם הציונית.

גם העובדה, שהפעולה נעשתה ב„עזרת נשים", שמשה תריס־מגן, שהרי איש לא יחשוד בכשרים, כי ילדות וילדים אלה מתכוונים להכניס „צלם להיכל". ובכלל, נצפנו

קבוצת „גור אריה יהודה" בשנת 1926

עומדים בשורה העליונה, מימין לשמאל: 1) **ישראל קעק.** 2) **סיומה איידלמן.** 3) **אהרן בורד.** 4) **אריה וולפין.** 5) **דוד איידלמן.** 6) **מישה ברזובסקי.**

שורה שניה: 1) **ישראל ליפשיץ.** 2) **חיים שטיינמן.** 3) **ליובה גולוד.** 4) **מאיר ריבקין.** 5) **הרשיל גוטניק.**

שורה שלישית: 1) **זיסל מאירזון.** 2) **חנן טריגון.**

מהורינו עתים ולא חזו את העתיד לבוא. הם התיחסו לפעולות הקן כאל מעשי־קונדס, בחינת, „ישחקו לפני הנערים". ראו בנו ילדי־חן משתובבים, שעם התבגרותם תתיישב עליהם דעתם ויחדלו ממשובתם.

אבל, הם לא שיערו, כלל, שבמעשי „ילדות" אלה היה טמון חומר־נפץ רעיוני ואידיאולוגי, שעתיד לקעקע בירת ההווי הישן, המונוליטי, כי קם דור חדש, שרשם על דגלו את הסיסמה של המשורר דוד שמעונוביץ:

אל תשמע, בני, אל מוסר אב
ולתורת אם אל אוזן תט.

התנאים הנוחים ששררו מראשית פעולתנו, שמשו „חממה" לגידול והתפתחות הקן. נוסף על־כך יש להזכיר את העובדה, שבימים ההם טרם היו בעירנו אידישיסטים, בונדאים וקומוניסטים, כגורם מאורגן מתחרה ברחוב הציוני בעיר, שבמקומות אחרים לא במעט מררו חיי הקן, שהיה צפוי לכל מיני התנגשויות ו„מלחמת־תרבות". אנו

אחת הפעולות של גדוד הבוגרים ביער רוקיטנה בשנת 1928

לא ידענו הדורים ואבני־נגף אלה. לא היה לנו צורך להבקיע דרך, להתגבר על מכשולים, כי איש לא קרא עלינו תגר ואיש לא יידה בנו אבנים.

בתנאים אלה הצטרפה אלינו כבר מבראשית העדית של הנוער בעירנו, ששאף לזיקוק המידות, לאורח־ישרים, פשטות וענווה. לא יצרנו יש מאין. ראשוני הקן לא היו „לוח חלק". לבותיהם כבר הוכשרו לקליטת האידיאות החדשות ע"י מורי בית־ספר „תרבות" המעולים, שנטעו בהם את האהבה לשפה העברית, האהבה ללאום והאהבה לארץ. קריאת שירי ביאליק „אכן חציר העם" ו„בעיר ההריגה" זרעה גרעיני מרד בלב הנוער. בית־הספר היה אבן השתיה, ממנה הושתת קן „השומר הצעיר" ברוקיטנה. הוא היה המעין הטהור, ממנו נבע החומר האנושי היקר והנפלא שהיווה את תנועתנו.

חברי הקן לבשו מדים: חולצה אפורה, מכנסי־חקי, כובע כצבע החולצה עם פס כחול־לבן ומצחיה כתומה. הצופים והכפירים ענדו על הכתף סמלים של הקבוצה והגדוד. הכפירים ענבו עניבת־בד ירוקה, הצופים — כחולה והבוגרים — שחורה. כשעברו מגדוד לגדוד ומשכבה לשכבה — החליפו את העניבות, ואז התקיימה חגיגה לציון מעמד זה. חגיגה זו נחוגה, לרוב, בל"ג־בעומר, שהיה יום „השומר־הצעיר". כל טקס, או הענקת סמלים, התקימו ביום זה.

התגבשות הקן ותרומתו לחיים הציוניים בעיר

אחרי עזיבת המורה שטרן את רוקיטנה, השתקעו בעירנו בשנת 1928/9 שני חברי „השומר־הצעיר", אחד מאלכסנדריה ושמו צבי פינקלשטיין והשני — בנימין זלצבוך מרובנה (שניהם בארץ), שהיה חבר בהנהגת גליל ווהלין. זלצבוך היה פעיל מאוד בתנועה והשתתף בכמה מושבות־מנהלים במאַלקין. שני חברים אלה השתלבו יפה בעבודת הקן ותרמו תרומה ניכרת להתפתחותו. כל חבר חויב לקיים את „עשרת הדברות", שהן עיקר־העיקרים של התנועה.

„התקוה" ו„תחזקנה" היו ההימנון הכללי, אבל לכל שכבה היה גם הימנון משלה.

הימנון הכפירים:

אחת, שתיים,
שלוש, ארבע
אחים, נשבע...

הימנון עדת ה„צופים":

הוה מוכן, שומר, לפעולות יושר
דרך קשה עליך לעבור.

אומץ לב יביא לקראת האושר.
הוה מוכן ותעודתך זכור!

הימנון שכבת המבוגרים היה שירו של יעקב כהן:

„אנו עולים ושרים"...

אם כי הקן הלך וגדל, לא זכה לאולם משלו ונדד מבית לבית — בבית אברהם גולוד, ברזובסקי, דוד קליימן, משה וולף הורמן, שוסטר ואחרים. הונהגה ההצדעה ברחוב, בין חבר לחבר ובין חבר למדריך. ההצדעה לוותה בסיסמה: „חזק"! והתשובה היתה: „חזק ואמץ"! בשעת ההצדעה הבליטו שלוש אצבעות, שסימלו שלושת היסודות העקריים בחינוכנו: עם אחד, ארץ אחת, שפה אחת.

בתקופה זו החל הקן להתבלט בחיים הציוניים והתרבותיים בעיר. דאגנו שיהיה נציג שלנו בכל מוסד ציוני ותרבותי, הקשור בהפצת השפה העברית ובפעולה למען ארץ־ישראל. היינו פעילים מאוד בקרנות הציוניות, באופן שמרבית הפעולה למען

פעולת הקן בשנת 1928

הקרנות נעשתה ע״י חברינו. עזרנו רבות להעברת מגביות להחזקת בית־הספר והיינו פעילים גם ב„ליגה למען ארץ־ישראל העובדת״.

הפעולה למען קק״ל היתה אחת הפעולות עליה התחנכו חברי הקן. הצטינו באיסוף תרומות לקק״ל ובהרקת הקופסאות. החדרנו את הקופסה הכחולה לכל בית. מדי חודש בחדשו נשלחו חברי הקן, לפי רחובות, להריק את הקופסאות. זו היתה פעולת־קבע של הקן. בכל בית־כנסת היה „נאמן״ שלנו. כשיהודי עלה לתורה, ערכו לו „מי שברך״ והוא תרם לקק״ל — היה „נאמן״ זה מוסר לנו שם האיש ומיד שלחנו את חניכינו לגבות ממנו את שעור התרומה.

גם בערב יום־כיפור, אחרי תפילת־מנחה, לפני הסעודה המפסקת, ישבו נציגי הקן בבית־הכנסת ואספו נדרים ותרומות לקק״ל. בארגון הבאזארים (השוקים) למען קק״ל תרם הקן חלק ניכר. בפורים יצאו חברי הקן מחופשים עם הקופסה בידיהם לאיסוף תרומות למען קק״ל.

המעבר מצופיות לקבלת עול מישנה אידיאולוגית־פוליטית

משנת 1928 חדלנו להוות תנועה צופית גרידא והחלה להתגבש השקפת־עולם. התחלנו לחשוב על תנועת הפועלים ועל הסוציא־ליזם. קיבלנו שני עתוני התנועה בשם „השומר־הצעיר״ — האחד הופיע ע״י ההנהגה הראשית בפולין, והשני — בהוצאת הקיבוץ הארצי בארץ־ישראל. מהם שאבנו ידיעותינו על תנועת הפועלים. עתונים אלה עיצבו את השקפת עולמנו. התנועה הוציאה ספרים וקונטרסים על הפעולה החינוכית עם תוכניות עבודה מפורטות למדריכים לכל השכבות בקן. החומר היה מוכן ובו ניתנו הוראות כיצד לעבוד.

התחלנו ללמוד תולדות תנועת הפועלים ותנועת הסוציאליזם, ולא מעט שברנו ראשינו כדי לרדת לעומקה של ה„פאָליטישע עקאָנאָמיע״ לבוגדנוב. לא כל הכתוב ב„מניפסט הקומוניסטי״ היה ברור ומובן לנו, אבל הסיפא שבו „פועלי כל הארצות, התאחדו״! — קריאה זו היתה מחוורת לנו די־צרכה. היא פעלה עלינו כמושכל ראשון, משום שסוציאליזם פירושו אינטרנציונליזם, איחוד פועלי האנושות, כי בו בלבד הערובה להגשמת הסוציאליזם.

עם זאת העמיק בנו הקשר עם תרבותנו העתיקה ועם היכל הלשון העברית והלהט לדיבור העברי. קן „השומר־הצעיר״ היה היחיד מבין כל תנועות הנוער, שכל הפעולות התנהלו בעברית והחברים דיברו עברית בינם לבין עצמם. מקור יניקתנו היה ונשאר התנ״ך והספרות העברית.

ההופעות הציבוריות ומאבקי הקן

משנת 1930 כיהן אהרן (אליושה) פריירמן כראש הקן. כארבע שנים מילא אליושה תפקיד זה, ותקופה זו חרותה בזכרוננו כתקופה רבת־פעלים בקן. השפעה חינוכית גדולה נודעה לאישיותו של אליושה. כחניכיו, ידענו להעריך את העובדה, שאליושה כבוגר התנועה — שכמעט ולא היו חברים בגילו בקן — ידע למצוא ענין בעבודה הארגונית והחינוכית של הצעירים ממנו, להתמיד בה ולהתמסר לה לפי דרכו, בדרך עקיבה ושיטתית. הוא ידע לייצג את הקן לפני הציבוריות היהודית והציונית בעיר על הצד הטוב ביותר ושימש לנו לפה כל־אימת שכבודם ויוקרתם של התנועה והקן תבעו זאת.

הפעולה התרחבה. דאגנו לרכוש את הטובים בנוער ועמלנו הוכתר בהצלחה.

עצרת כ' תמוז בשנת תרפ"ט

עומדים בשורה הראשונה למעלה מימין לשמאל: 1) **ליובה גולוד.** 2) **חנן טריגון.** 3) **סיומה ווינר.** 4) **חיים שטיינמן.**

שורה שניה: 1) **רות באום.** 2) **שפרה לווין.** 3) **מניה גנדלמן.** 4) **חיניה גורנשטיין.** 5) **זלדה גורנשטיין.** 6) **בתיה לווין.**

שורה שלישית: 1) **ישראל ליפשיץ.** 2) **הבמאי אביגדור מוריק מסרגי.** 3) **יצחק גולוד.** 4) **טייבל שפירא.** 5) **רונקה גרבר.** 6) **חנה ליפשיץ.** 7) **שיינצה קוקל.**

שורה רביעית: 1) **יעקב טורובץ.** 2) **חנה פרידמן.** 3) **חיניה גורנשטיין.** 4) . . . . 5) **מניה שפירא.** 6) . . . . . 7) **איזיה ציפיניוק.**

העבודה היתה מסודרת ומאורגנת. בימות־החול התקימו שיחות של הקבוצות והגדודים. בשבתות התקים, בחינת „חוק ולא יעבור", מיפקד הקן כולו. פעולת השבת היתה גולת־הכותרת של הפעולה שנעשתה בימות החול והיא ליכדה את חברי הקן. בוגרי הקן שימשו כמדריכים בשכבות היותר נמוכות. התקימה בתדירות התועדות המדריכים, בה הותוותה ותוכננה הפעולה. מדריכי הקן חייבים היו להכין במדוקדק את הפעולות. כל פעולה החלה בתרגילי־סדר, מיפקד ושירת „תחזקנה". היחס בין המדריכים והחניכים היה חברי, כיחס שבין אח גדול לקטן ממנו.

הקן בישר בואו של דור חדש, שהחליט לא לשאת יותר כלימת הגויים, לחדול מלהיות עם של קדושים ומעונים ולשנות מהלכה של ההיסטוריה היהודית. מַרשימות מאוד ומרטיטות את הלב היו הופעות חברי התנועה בתהלוכות ל"ג־בעומר. הופענו בחולצות לבנות וההשתתפות היתה אימפוזנטית.

בתהלוכת השלושה במאי, יום העצמאות של פולין, נאלצנו להשתתף בתהלוכה מתוך לויאליות למשטר. הקן לא נהנה מיחס אהדה של המשטרה הפולנית המקומית, שהיתה רגישה מאוד, אפילו, לספק־ספיקא של קומוניזם, כי עירנו היתה קרובה לגבול הסוביטי, והחשד הקל ביותר היה גורר פעולת־דיכוי. גונב למשטרה, ש„השומר־הצעיר" נוטה לשמאל והשקפת־עולמו זהה להשקפת עולמו של המשטר הסוביטי. הבולשת שמה עלינו עין ולא פעם עמדו שליחיה מאחורי דלת הקן וליד חלונותיו והאזינו למתרחש בו.

ההנהגה הראשית בוורשה היתה, אמנם, ליגלית, אך היא לא הוסמכה לפתוח סניפים בערי־השדה. מטעם זה לא הופענו כלפי השלטונות בשם המפורש שלנו. הרשיון ניתן על־שם „חוג לתרבות וספורט ע"י התנועה הציונית ברוקיטנה „השומר הצעיר".

לקראת הבחירות לקונגרס הציוני היתה פעילות מוגברת של חברי הקן. השתדלנו להפיץ את מספר השקלים הגדול ביותר וכמו־כן להביא את המצביעים לקלפי ביום הבחירות. בבחירות לקונגרס הי"ח עמדנו לפני מיבחן חמור. היה זה אחרי רצח ארלוזורוב וצל מותו הטראגי היה נטוי על פני תעמולת הבחירות של המפלגות. היו התנגשויות עם „ברית־החייל" וה„בית"ר" המקומיים, ונוצרה מתיחות גדולה בעיר.

הסיוף האידיאולוגי אך העמיק את תודעתנו החלוצית והסוציאליסטית. דרכנו נעשתה לנו ברורה יותר ויותר. הגברנו את פעילותנו ב„ליגה למען ארץ־ישראל העובדת" וב„החלוץ". הקן תרם תרומה ניכרת להאדרת כוחו והשפעתו של „החלוץ" ברוקיטנה. ביחוד ניכרה השפעתו בתחום התרבותי־חינוכי.

השתיכות בוגרי „השומר־הצעיר" לסניף המקומי של „החלוץ" היתה, כידוע, בבחינת חובה. סניף „החלוץ" שימש מיפגש לבוגרי הקן ובוגרי „החלוץ", שלא היו בשום תנועת־נוער.

שנות השלושים עד לפרוץ השואה היו שנות גידול בלתי־פוסק של סניפי „החלוץ" בכל עיר ועיירה, והוא הדין לגבי ההכשרות, שצצו בכל מקום ומקום. גם הסניף

ביקורו של ברל פרימר מטעם ההנהגה המחוזית בקן בשנת תרפ״ח

עומדים בשורה הראשונה למעלה מימין לשמאל: 1) **אברהם שולמן.** 2) **אהרן בורד.** 3) **ליובה גולוד.** 4) **סיומה איידלמן.** 5) **יחיאל שוחט.** 6) **רחל חאַמר.**

שורה שניה: 1) **מישה ברזובסקי.** 2) **ישראל קעק.** 3) **טייבל שפירא.** 4) **סוסיל אייזנמן.** 5) . . . . 6) **אטיה קלורפיין.**

שורה שלישית: 1) **חינה קורובוצ׳קה.** 2) . . . . 3) **ברל פרימר.** 4) **אהרן פריירמן.** 5) **רונקה גרבר.** 6) **חנה ליפשיץ.**

יושבים למטה: 1) **ישראל ליפשיץ.** 2) **סיומה וויינר.**

המקומי של „החלוץ״ המה מרוב נוער, בחלקו מבוגר יותר, שלא נשקף לו שום עתיד בעיר והמוצא היחיד למצבו זה היו ההכשרה והעליה לארץ.

בוגרי „השומר־הצעיר״, בשקדם על פעולת־הדרכה בקן — נשאו בעיקר עול הפעולה הארגונית־הדרכתית ולימוד עברית בסניף „החלוץ״.

ברחבי תנועת „החלוץ״ התנהל אז הוויכוח על „הכשרה מעורבת״, שכידוע התנגדו לה אנשי „השומר הצעיר״, שדגלו בהנחת יסודות לקיבוץ אורגני, מורכב מגילאי שכבה זהה בתנועה ואשר תחילתה בהכשרה והמשכה בייסוד קיבוץ עצמאי בארץ.

במעגל ההכשרה וההגשמה

התנועה חייבה כל חבריה לצאת להכשרה ולעלות לארץ. זה היה אב־הנחה, מושכל ראשון, בחינוכנו ובהשקפת־עולמנו הציונית. מי שביקש לדחות יציאתו להכשרה באמתלה שחשקה נפשו בהשכלה אקדמית — לא נענה ולא היה פטור ממצוות ההגשמה. כל שהתחמק מיציאה להכשרה — הוציא את עצמו מכלל התנועה. יוצא מהכלל אחד בלבד נהגו כלפי מישה ברזובסקי, משום שהיה המפרנס היחיד של הוריו התשושים. הוא כיהן כראש־הקן, אחרי עלות אהרן פריירמן לארץ, ועל משמרתו זו ניצב עד כניסת הסוביטים לרוקיטנה.

לא זכה מישה להגשים את חלומו הגדול לעלות לארץ ולהיות בין בוני ישוב קיבוצי על אדמת המולדת. בטוחים אנו, כי עד לרגעיו האחרונים לא פסק מלהאמין, כי אכן יתרחש הנס והוא יצטרף לקהל חבריו, שיחד אתם עשה את העבודה האפורה והמתמדת של יום־יום — את מלאכת החינוך, ההדרכה והארגון בקן „השומר־הצעיר" ובסניף „החלוץ". כי זאת לדעת: מישה ניחן בכושר־עבודה גדול ותכניות שיזם אותן קרמו אצלו עור וגידים. חדור אמונה היה בדרך התנועה, כי אלמלא אותה אמונה, כיצד אפשר להסביר את המרץ, הפעלתנות ומסירות אין־קץ, שהשקיע מישה בעבודתו? כאשר כל שכבת הבוגרים אליה השתייך עלו לארץ, נשאר הוא בודד על משמרתו עד הרגע האחרון לחייו. הוא ניסה בזמן המלחמה לעלות לארץ וניספה בוילנא. נשא בלבנו את דמותו ונזכור את מישה כחבר טוב, כמחנך ואיש התנועה.

רבים מחניכי „השומר־הצעיר" יצאו לנקודות־הכשרה שונות בפולין. בחלקם הגדול עלו לארץ ועד היום נמצאים רבים מהם בקיבוצי „השומר־הצעיר".

הקן בשנים האחרונות לקיומו

בשנים 1935—39 הורכבה הנהגת הקן מיצחק ליטבק, בצלאל קֶעק ואהרן קליימן ומישה ברזובסקי שעמד בראש הקן. הפעולה התנהלה כסדרה, אבל, לצערנו, נבעו בקיעים בחומת הקן. עבר עלינו משבר של עזיבות וכמה מחברינו עברו לשורות בית"ר. ניהלנו מלחמת־הסברה בל יעזבו את הקן, אבל לא תמיד הוכתרה מלחמתנו בהצלחה.

גדוד הבוגרים נקרא על־שם יוסף טרומפלדור, שהפך לסמל של גבורה ועבודה בעינינו. הכרזתו: „טוב למות בעד ארצנו"! היתה סיסמה מחנכת, שהגבירה את ההתלהבות והכמיהה לארץ. השיר על תל־חי ועל נפילת טרומפלדור כבש את לבנו וחישל את רוחנו. זכור לנו היטב השיר והנעימה המלנכולית שלו.

בשנים אלו ארגנו „מושבה" בכפר־רוקיטנה בבית יונה כץ שנמשכה שבוע ימים. לא מעט עמלנו בשכנוע ההורים, שירשו לנו להיעדר מהבית שבוע שלם. ב„מושבה" זו השתתפו רוב חברי הגדוד. כל הפעולות הצופיות נעשו כתיקונן, הרבינו בטיולים. יצאנו ללילה ויום לכפר אוסניצק והקימונו אוהלים ליד בית־הקברות. השכנות עם בית־הקברות הטילה, אמנם, פחד עלינו, אבל זה חישל אותנו, שלא נהיה אסטניסים ועשויים

טיול של הצופים לכפר אוסניצק בשנת 1931

ללא־חת. לטיול נועדה מטרה חינוכית: ליצור קומונה, שותפות של מנות המזון שכל אחד הביא עמו.

מספר חברים השתתף במושבות מנהלים. אחת מהן התקימה בדורוהוסק, בהשתתפות מאיר יערי ויהודה גוטהלף, שנמשכה חודש ימים. מחברי הקן השתתפו יצחק ליטבק, בצלאל קֶעָק ושפרה פינקלשטיין. בשנת 1937 התקיימה מושבת־חורף בקרמניץ. במושבה זו השתתפה חברת הקן פנינה פוקסמן.

בשנים האחרונות לפני השואה נערמו קשיים גדולים בשדה־פעולתנו. הציבור זיהה אותנו עם תנועות השמאל. הֵצרו צעדינו, וזה חייב אותנו למישנה זהירות. והשנית, בשנים הללו כבר ניטלה מאתנו ההגמוניה, כבר לא היינו תנועת־הנוער היחידה ברוקיטנה. היה סניף „בית"ר" חזק ופעיל ו„החלוץ־הצעיר". נאלצנו להיאבק מאבקים ציבוריים שונים. המאבק בינינו לבין ה„בית"ר" היה גלוי ועקבי — מאבק בין שני מחנות יריבים, שכל אחד הגן על עקרונותיו וה„אני מאמין" שלו, בכל הלהט ובכל המסירות של קנאים.

בית־הספר, המקור העיקרי ממנו שאבנו את החומר האנושי של הקן — החל להיחסם ולהיסגר בפנינו. המורה גנדלמן, שהיה בעל השפעה עצומה על תלמידי בית־

הספר, עסק בייסוד „הנוער הציוני" מבין התלמידים. הפעילו עלינו לחץ, שנוותר על הרשיון שלנו, שהיה על־שם התנועה הציונית, משום שקשה היה להוציא רשיון נוסף. התנגדנו לכך בכל כוחותינו. הזמן שם קץ למאבק זה, כי ייסוד ה„נוער הציוני" בעיר לא הוגשם. היה זה נסיון שלא הצליח.

הקן בגסיסתו

בפרוץ מלחמת־העולם השנייה נמצאו כמה מחברי הקן בהכשרה בראדום, צ׳נסטוחוב, בארנוביץ׳ וביאליסטוק. הם נחפזו לשוב הביתה וחיפשו דרך לעלות לארץ.

עם כניסת הסוביטים שרפנו את כל המיסמכים והתעודות שהיו בידינו. השארנו את הספריה בלבד. הסוביטים הודיעו, שעל כל הנוער היהודי להכנס לקומסומול, אבל ההיענות היתה חלשה, כי עינינו היו נשואות לציון.

וילנא היתה, עדיין, חפשית והיא שמשה שער לעלייה. שם התרכזו קיבוצי „השומר־הצעיר". ישעיהו וינר ואדם ראנד (מההנהגה הראשית) פנו אלינו, שנשלח חברינו לוילנא. דיברנו על לב כמה מחברי הקן שיצאו לשם בעוד מועד, פן יהיה מאוחר, אבל נתקלנו בהתלבטויות וגם בהתנגדות ההורים.

כעבור זמן קצר עזבו את רוקיטנה ויצאו לוילנא: שושנה ושמריהו קורובוצ׳קה, יהושע ודב אייזנשטיין, יוסף עברי, דבורה גולוביי, אליעזר שפירא, מישה ברזובסקי, בוניה ובאָבה קוץ ואשר איידלמן. אחרי תלאות רבות זכו כמה מהם להגיע לארץ ולהימלט מהסוף המר שהיה צפוי ליהודי רוקיטנה.

חברי הקן שנשארו ברוקיטנה לא הישלו את עצמם שעדיהם לא תגיע הרעה, ובדרכים שונות עזבו את גיא־ההריגה. אחדים מהם זכו להינצל ולהשאר בחיים אחרי שנות נדודים ביערות, שנות מאבק עם האויב כפרטיזנים, אבל רבים מהם נפלו במלחמת „נקם ושילם" עם האויב וקבריהם פזורים ביערות, שוחות ובשדות שוממים.

יצחק (איזיה) גולוד
(חיפה)

התנועה הז'בוטינסקאית ברוקיטנה

קן בית"ר ו„ברית החייל"

האקלים הציבורי ברוקיטנה ציוני היה. אני הגעתי לציונות לא רק באמצעות התנ"ך והחינוך הלאומי שקיבלתי בבית־אבא, שהיה מראשוני הציונים בעירנו — אלא מתוך הסתכלות באספקלריה שאינה מאירה של מציאותנו הכלכלית והמדינית בפולין. ראיתי, שאין לנו מקום על אדמת פולין. מאורעות דמים, התנפלות שכנינו האוקראינים והפולנים המחישו את מצבנו האומלל בגולה. מקדמת נעורי שוחחתי עם בני גילי, שמקומנו הוא במולדתנו העתיקה.

תחת השפעת מאמרי זאב ז'בוטינסקי, בהם הביע את השקפתו על מדינת היהודים והדרך אליה, החלטתי שדרך בית"ר היא האחת והיחידה שאבור לעצמי ועלה במחשבתי לארגן סניף בית"ר ברוקיטנה, דוגמת בית"ר שבלטביה.

היה זה בשנת 1928. בחופשת־הלימודים של שנה זו חזרו לרוקיטנה מהגימנסיה העברית בוילנא לייבל ליפשיץ, אני, בוזיה לווין, משה בינדר ויהודה קפלן. נפגשנו ולאחר דיון ער וממצה החלטנו לפנות בקול־קורא לנוער הרוקיטנאי ולהסביר לו את השקפת העולם הז'בוטינסקאית, שתשועת ישראל לא תבוא ע"י פציפיזם וסוציאליזם, כי אם ע"י גיבוש כוח מזוין יהודי. קראנו את הנוער לחדיות, מוניזם ציוני, ללא תוספת של „איזמים" שונים.

הצלחנו לרכז קבוצה בת 15 צעירות וצעירים. על מרפסת בית הורי הונח היסוד לקן. ההתלהבות גדולה היתה, כי מה שסיפרנו לבני־הנוער היה חדש ומשלהב את הדמיון. התקשרנו עם נציבות בית"ר בווארשה וסניפנו סונף לרשת הכללית של סניפי בית"ר בפולין.

הפעולה העיקרית היתה בשטח התרבות ושמנו דגש חזק על החינוך הספורטיבי לצורותיו השונות. שילבנו את עצמנו בפעולה התרבותית והציבורית של התנועה הציונית ברוקיטנה. השתתפנו באופן פעיל ב„סקציה הדרמטית", שהכנסותיה היו קודש לתנועה הציונית. מדי שנה עזרנו באירגון השוק (ה„באַזאַר"), שנמשך כל ימות החנוכה. הכנסות השוק היו קודש לתמיכה במוסדות ציבור, כגון „לינת הצדק", „גמילות חסדים", ועד עזרה ליתומים ולקרנות הציוניות. התכונה ל„שוק" החלה מיד אחרי ראש־השנה. ראש לכול התאספו „יודעי נגן" וארגנו את התזמורת. ה„כלי־זמרים" היו אברשה קלורפיין, יוסף קיציו, המתופף סיומה קלורפיין ואני. חוץ מזה השתתפנו

פלוגת ההכשרה של בית״ר ברוקיטנה

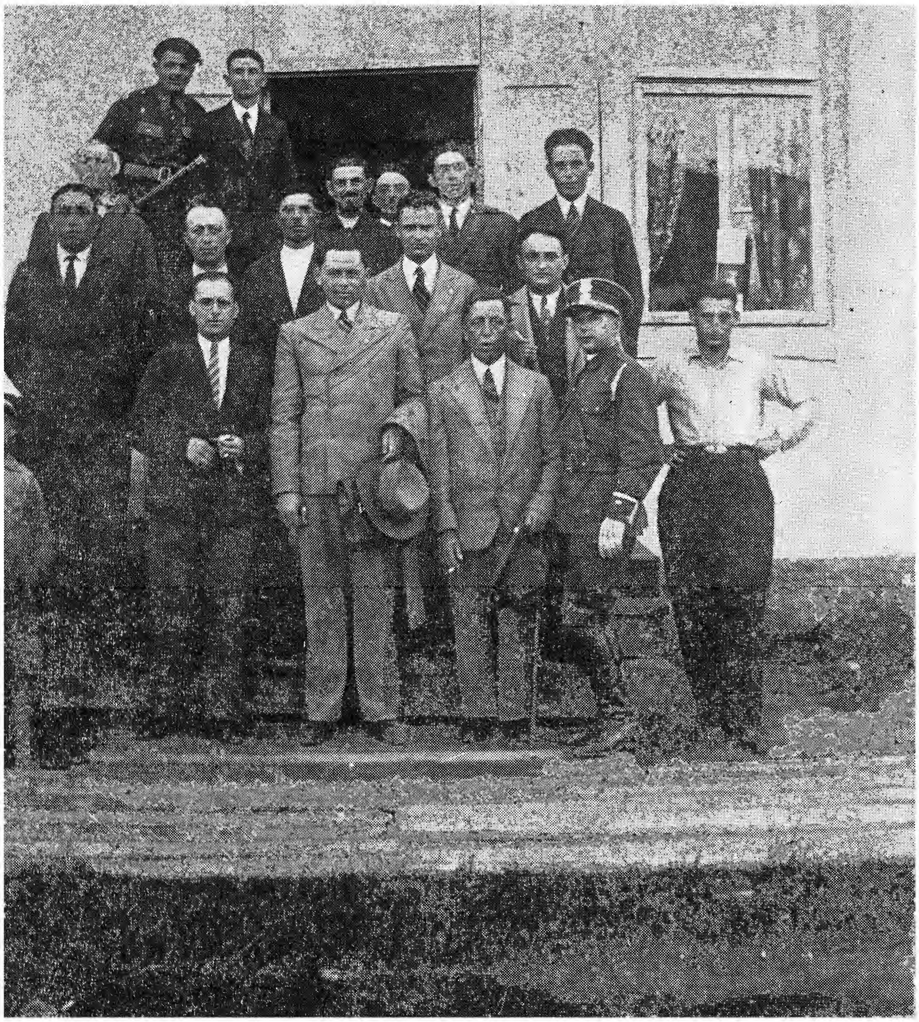
הרביעי מימין לשמאל בשורה שלישית מלמעלה למטה: **בוזיה לווין**. החמישי: **איזיה גולוד**

גם בארגון נשפי פורים, בהם בחרו „מלכת פורים״. בין המלכות היו אטיה קלורפיין, מניה גנדלמן, פוליה הכובענית, אַניה שלאפער ואחרות.

ביוזמת הקן נוסדה ברוקיטנה פלוגת הכשרה של בית״ר. התכנסו בחורות ובחורים ממקומות שונים בפולין, שהפיחו רוח־חיים בעיר. היו ביניהם בעלי־השכלה, שעזרו לקן בפעולות התרבות שלו. קבוצת־ההכשרה השתכנה באחד הבתים ליד „מוטיל דער שוסטער״, מול ה„פאלאץ״ (טירה).

שימשתי כמפקד ראשון של קן „בית״ר״ ברוקיטנה וכסגן — בוזיה לווין. יחד עם הקמת הבית״ר התארגנה גם ברית הצה״ר ברוקיטנה. כיושב־ראש שימש לייבל ליפשיץ. ברית הצה״ר פעלה כמפלגה פוליטית, דוגמת כל המפלגות והתנועות בפולין.

בשנת 1933 נוסדה ברוקיטנה „ברית החייל״. היוזמים והמארגנים היו: ברוך פלהנדלר ואביו, משה בוקשטיין ואיזי גרמפלר. מאורעות־הדמים שארעו בארץ עוררו בנו את הצורך הדחוף לאמן את חברי בית״ר אימונים צבאיים. כמה מהברי „ברית החייל״ היו מיודדים עם קצינים פולניים. בהשפעתם קיבלנו רשיון להתאמן בנשק חם.

„ברית החייל" ברוקיטנה

עומדים בשורה הראשונה למעלה, מימין לשמאל: 1) **איזיה גרמפלר.** 2) **משה שווארץ.**
שורה שניה: 1) **אלתר פיק.** 2) **הרשיל גורנשטיין.** 3) . . . . 4) **אברהם שפירא.** 5) **לוי פישמן.**
6) **אהרן גלפרין.** 7) . . . . . . 8) **הרשיל חייטשקיס.**
שורה שלישית: 1) **אהרן פרלוב.** 2) **בוקשטיין.**
שורה רביעית: 1) **איזיה גולוד.** 2) **נציג מגליל רובנה.** 3) **חיים פלהנדלר.** 4) **רוזן, מפקד „ברית החייל" ברובנה.** 5) **נציג מסארני.**

בשנת 1932 החלה יציאת חברי בית״ר להכשרה לקלוסובה, אורחוב, ורוז׳ישץ׳. בחזרם לרוקיטנה חידשו את פעילותם בקן, כי מספר הסרטיפיקטים שקיבל הבית״ר היה זעום מאוד. בכל זאת עלו כמה בית״רים לארץ, ביניהם בוזיה לווין, אחותו שפרה לווין, ישראל קעק ושמואל שובר. כשהחלה בשנת 1936 תנועת העליה הבלתי־לגלית, היו חברי בית״ר פעילים בה וכמה מהם עלו לארץ גם בדרך זו.

ישראל מיכאלי (קעק)
(חיפה)

מ„השומר־הצעיר״ – לבית״ר

באתי לבית״ר מקן „השומר־הצעיר״ ברוקיטנה. היה זה בשנת תרפ״ט, שנת מאורעות־הדמים בארץ. יהדות פולין כולה נסערה והיתה ערה למתרחש במולדתנו. בימים ההם בא לרוקיטנה מפקד גדוד ההכשרה של בית״ר בקלוסובה, אברהם (אברהמ׳קה) אקסלרוד (כיום סגן ראש עיריית ירושלים). צעיר היה, כבן 17—16, אבל ניחן בכישרון ריטורי עצום. הוא נאם בבית־הכנסת הישן ורבים מיהודי העיר באו לשמוע אותו. נאומו היה משכנע ורב־רושם.

קרה לי מה שקרה לבלעם בשעתו. באתי להפריע לנואם ולפוצץ את האסיפה, ואמנם כמעט שנתבטלה והוויכוחים הסוערים נמשכו עד חצות; אולם, בסופו־של־דבר, מוטט בי נאום מאַגי זה את האידיאולוגיה של „השומר־הצעיר״, וכאשר בא אקסלרוד לרוקיטנה כעבור שנה לשאת מידברותיו — כבר הייתי חבר המיפקדה של קן בית״ר ברוקיטנה.

בהשפעת אקסלרוד עלה כוח הבית״ר ברוקיטנה. מ־15 חבר הגענו ל־30. קן בית״ר נמצא בבית ברוך פלהנדלר. היינו פעילים מאוד ותנועתנו הלכה מחיל אל חיל. פעילותנו הכתירה אותנו בנצחון גדול בבחירות לקונגרס הי״ח.

זכינו לאהדה בקרב יהודי רוקיטנה. הזמן פעל לטובתנו. יצאנו לנוער היהודי בסיסמת ה„אֶבקואַציה״, דהיינו, שהיהודים צריכים לעזוב את פולין, כי כאן צפויים להם ניוון והרס. מעטים בלבד נענו לקריאה גורלית זו.

בשנת 1932 יצאתי להכשרה בלוצק. כעבור חודש ימים נתמניתי ע״י נציבות בית״ר כמפקד גדוד־הכשרה בגליל ווהלין, שהכיל 14 פלוגות. כעבור מחצית השנה סרו למשמעתי 8 מפקדי פלוגות מחברי בית״ר ברוקיטנה. איזיה גולוד שימש כמזכיר הגדוד. בשנת 1933 נבחרתי כנציג בית״ר לכנס בקטוביץ שהסתיים בפילוג, וחלק נטה אחר מאיר גרוסמן מה„מדינאים״. נשארתי נאמן לתנועת ז׳בוטינסקי. בשנת 1934 חזרתי

לרוקיטנה וקיבלתי לידי את מיפקדת הקן. השנים שעשיתי בהכשרה נטלו ממני את הטעם בחיי גולה, אם כי חייתי חיים של פעילות ציונית, ובשנת 1936 זכיתי להגשים חלום חיי ועליתי לארץ.

שמעון (סיומה) קלורפיין
(תל־אביב)

הדור השני של בית״ר

יוסף טרומפלדור ומות הגיבורים שלו גרמו למהפכה בהשקפתי הציונית. באחת הפעולות של קבוצתי ב„השומר הצעיר" קראנו פעם על נפילת טרומפלדור. כה הושפעתי מהדברים, עד שהצעתי לקרוא לקבוצתי בשם „תל־חי". הצעתי נתקבלה ללא־סיג.

לכן, אין תימה בדבר, כי כאשר פנה אלי איזיה גולוד וסיפר לי, שברוקיטנה נוסדה תנועת־נוער, הנושאת עליה את שמו של טרומפלדור ומטרתה לחנך את הנוער העברי חינוך צבאי, כדי שידע להשתמש בנשק וילחם וישחרר את המולדת ברוחו של

טרומפלדור — התלהבתי מאוד לרעיון הזה והצטרפתי לבית״ר. ולא זו בלבד, אלא נהייתי תועמלן וניהלתי תעמולה למען בית״ר בקרב בני־גילי בבית־ספר „תרבות״ וברחוב.

חברי לספסל הלימודים היה יהודה (נוניה) פרידמן (כעת בארגנטינה). אחר שסיפרתי לו, כיד הדמיון הטובה עלי, על הרובים שנקבל ונקים דור חדש של בני־נוער, שכמוהו לא ראה עם ישראל בשנות גלותו, דור של חיילים עבריים, צועדי קוממיות, שיחזירו לנו את הכבוד הלאומי שהושפל וניתן למרמס בגויים — קיבל את דברי כדברי התולים. נוניה ידע לצייר, מה עשה? צייר קריקטורה, בה אני מחזיק רובה ויורה בעכבר, אבל, בסופו־של־דבר, הצטרף גם הוא לבית״ר.

בשנת 1934 חזר יהודה קפלן מקורס מדריכים על־שם הלפרין בוורשה. הוא החליט לארגן קורס סמלים מבין חברי הקן. רוב משתתפי הקורס היו מחברי פלוגת ההכשרה ברוקיטנה. מחברי הקן השתתפו חיניה גורנשטיין, אהרן שכנובסקי ואני. המשמעת והסדר בקורס עמדו על רמה גבוהה מאוד. המשתתפים קבלו הכשרה צבאית מעולה.

שנת 1935 היתה שנת־שפל בקן. הפעולות שותקו. רוב המפקדים עלו לארץ וכמו־כן היו מפוזרים בפלוגות הכשרה שונות בוולהין. בימים ההם הגיע לרוקיטנה מבקר מטעם נציבות בית״ר. מאחר והייתי לבוש במדי בית״ר, פנה אלי ובקשני לכנס את חברי הבית״ר ברוקיטנה לשיחה עמו. הצלחתי לכנס באחד החדרים שבמלון זנדוויס כששה מחברי בית״ר. בסך־הכל היו אז 12 חברי בית״ר בודדים, כי הקן פסק מלפעול.

באותה פגישה בחרו בי כמפקד בית״ר ברוקיטנה. יוסף גולובוביץ׳ וחיים וויינר נרתמו לפעולה, כי לא היה ביכלתי לפקד על בני־גילי. הקן נעור לחיים והצטרפו אליו כמה מנינים של ילדים בני 12—10. כעבור חודש של פעולה מאומצת שכרנו מועדון בבית צ׳צ׳יק ב„האלעס״ שבעיר הישנה. החדר קטן היה, אבל הספיק לצרכינו. מאחר והקן התרחב מיום ליום, נעשה לנו צר המקום ושכרנו את אולם־ההתעמלות בבית שלמה׳קע הקצב, שפעם שכן בו בית־ספר „תרבות״. כעבור שנה ביקר שוב ברוקיטנה נציג הנציבות והוא נדהם בראותו קן מלא חיים ותנועה, המונה 60 בני־נוער.

בשנת 1938 קבלנו חוזרים מהנציבות בענין ההעפלה ארצה בעלייה ב׳ („עליית אף־על־פי־כן״). כשפשטה השמועה ברוקיטנה, שבאמצעות הבית״ר ניתן לעלות לארץ, ולו בדרך הרת־סכנות והרפתקאות — נצטרפו רבים לקן. בשלהי שנה זו עלו בעליה ב׳ כמה מחברינו וגם מחברי „השומר־הצעיר״. העתון „אונזער וועלט״ אירגן „טיול״ לתערוכה שהתקימה אז בארץ. התנאי היה, שכל „מטייל״ מתחייב להישאר בארץ. רבים נרשמו לטיול זה. לגבי הנוער הרוקיטנאי לא היה צורך בתנאי זה, כי הוא היה מסור בלב ונפש לארץ.

בשנת 1939 החלה עליית הבית״רים מהקן שלנו. הראשון היה איזיה גולוד, שעלה לארץ באניה „פאַריטה״. ביולי שנה זו יצאה קבוצה שניה, שכללה את משה קוץ, ישראל

גרינברג, ברוך שובר ואני. הגענו לשניאטין, אולם משטרת־הגבול הרומנית לא הרשתה לנו להתקדם. קבוצות זעירות איכשהו הצליחו להסתנן. סרבנו לחזור לרוקיטנה וחכינו לשעת־כושר, בה נצליח לחצות את הגבול. התארגנו בקבוצות. קבוצה בת 25 חבר, שכללה בתוכה את כל הרוקיטנאים, השתקעה בקולומיה. שם ישבנו וחכינו להזדמנות נאותה לחצות את הגבול.

אולם, נסתחפה השדה שלנו. פרצה מלחמת־עולם השנייה. בלית־ברירה חזרנו לרוקיטנה. עם כיבוש הסובייטים את רוקיטנה ידענו, שנצמת חזון עלייתנו לארץ. בכל־זאת המשיכה קבוצת חברים קטנה בפעולות מחתרת ציונית, עד שנפלה קרבן להלשנה של הקומוניסטים המקומיים. אסרו את נח סולצמן, המורה מרדכי גנדלמן, אברהם שווארץ ואף אני זכיתי לשבת אתם בבית־הסוהר ברוקיטנה. כך הקיץ הקץ על התנועה הציונית ברוקיטנה והבית"ר בתוכה.

פניה פריימן
(רמת־גן)

מפעולות סניף „וויצו" ברוקיטנה

רוקיטנה היתה עיירה ציונית תוססת, מלאה עירנות וצמאון למתרחש בארץ־ישראל. בדברי המעטים אתאר פעולתנו בסניף וויצ"ו שברוקיטנה. שלוש־עשרה שנות־אושר חייתי בעיירתנו ושנים מאושרות אלו הקדשתי לסניף וויצ"ו שבמקום. לא שאפנו לפרסום אישי וכיבודים. העבודה עצמה היא שנתנה את הסיפוק, האושר והכבוד.

חברי הועד היו: גברת בּאראץ — יו"ר, קלרה וליובה סולצמן, רבקה שפירא, גברת כצנלסון, גברת שולמן, גברת טורוק ותבדלנה לחיים — קלרה זומרמן וכותבת הטורים האלה. קשרי הסניף עם מרכז „וויצ"ו" היו הדוקים.

גולת־הכותרת בפעולתנו היו הנשפים השנתיים שסדרנו. לא הטלנו את ההכנות והטרדות המרובות על אחרים, אלא קיימנו מצוות עשה זאת בעצמנו. עשינו לילות כימים. כשהמדובר היה בנשף פורים — תפרנו כובעי־נייר ופרחי־נייר, לשם הגדלת העליזות והאדרתה.

זמן קצר לפני הנשף החל מסע־ההתרמה. היינו נאה דורשות ונאה מקיימות. קודם כל התרמנו את עצמנו. לאחר שמילאנו חובתנו, עברנו, בראש מורם, מבית לבית ודרשנו תרומת־השתתפות. כשידענו, שהאיש הוא בעל־יכולת — לא הרפינו ממנו, על־אף פניו הזעופות. יצאנו לבתים עם סלים. זה נתן כסף וזה שווה־כסף לשם ההגרלה בנשף.

הנהלת וויצ"ו בשנת 1938

עומדות מימין לשמאל: 1) ביילה זנדוויס. 2) ברזובסקי. 3) צסיה גולוד. 4) . . .
יושבות מימין לשמאל: 1) בתיה גרינשפון. 2) טריגון. 3) רעכל גוטמן. 4) פרסיץ. 5) נחה שולמן. 6) הניה טורוק. 7) קלרה זומרמן

את הנשפים קיימנו במוצאי־שבת באולם בית־הספר. יום זה היה מלא תכונה ופעילות. לקחנו מהבית שטיחים, מפות, סכו"ם ומגבות. קישטנו האולם וערכנו את השולחנות. הנשפים היו מסתיימים מאוחר בלילה. לא היה רצון לחזור הביתה, כי השמחה היתה רבה. את הבעלים ה„מסכנים" העסקנו במלתחה, ליד הקופות ובתפקידים בדומה לאלה. הנשים שימשו כמלצריות. הלב פעם והרגליים רצו לצאת במחול. אף־על־פי שצעירות היינו ורצינו לרקוד — בכל זאת לא התרנו לעצמנו יותר מריקוד אחד, כי כל מאווינו היו נתונים ל„תכלית", להגדיל את ההכנסות, שלשמן סודר הנשף.

כאשר הקהל החגיגי עזב את האולם נשארנו, חברות הועד, כדי לספור את הכסף. מסתבר שהטרחה היתה כדאית, כי ההכנסות השביעו רצון.

עסקנו גם בהתרמות לקק"ל. הקופסה הכחולה היתה יקרה לנו מאוד. העבודה למען קרן זו כה קדושה היתה בעיני שאפילו בחדשי הריוני האחרונים יצאתי בבוקר חורפי עם הקופסה הכחולה ובוססתי בשלג. הייתי חוזרת שבורה ורצוצה, אבל מרוצה. הסיפוק, שבמעשי הנני משתתפת במפעל גדול, הוא שעודדני והוא שנתן לי כוח.

תרבות
וחינוך

אליעזר לאוני
(תל־אביב)

תולדות בית־ספר „תרבות" ברוקיטנה [1]

(בית־הספר בפריחתו ובחורבנו)

הזכרונות על בית־הספר הם הנעימים והיקרים ביותר בחיי־האדם, כי כאן נשתל שורש הוויתנו הרוחנית, שכל המבועים הרוחניים שלנו מושכים ויוצאים ממנו.

היתה זו גיזרת הוויתנו, שעליה נאמר: „ברון־יחד כּוכבי בקר; ויריעו כּל־בני אלהים" (איוב לח, ז׳). העולם היה אז מלא רינה והימים ימי־תקוה וחלומות נאים, ימי עליזות ושובבות, ימי חדות ההוויה, שהזמן לעולם לא ימחם.

ברטט וחיבה יתירה נגש אני, לכן, לשחזר את חיי בית־הספר „תרבות" ברוקיטנה. אף־על־פי שלא נמניתי עם תלמידיו, הרי כחניך „תרבות" בעיר מולדתי, נושא אני בלבי את שנות לימודי בבית־הספר כמורשת יקרה ותורה שלמדתי בו, כוח־כוחה פועל בתוך דמי עד היום הזה, מרטטת במחבואי נפשי ומוסיפה זוהר ואור־יקרות, ועדיין אני יונק בהעלם את חיותי מהמעין הזה.

אין זה פרק היסטוריה בלבד, כי אם גם איליה, קינה, על נפשות יקרות, שנפשנו היתה קשורה בהן מקדמת ילדותנו. תינוקות־של־בית־רבן אלה, עולמה של רוקיטנה נתקיים בגללם. הם היו נוֹיוֹ והדרו של המקום. הם שנתנו כוח לבית־ישראל ברוקיטנה לשאת בעול הגלות. עתה עומדת החבריה היקרה לנגד עינינו בעינה ובהויתה. בצרור עלים אלה נצור נפשותיהם ונשמור אותן מכליון ונשיה. נוריש לדורות הבאים קנינם היחיד והיפה ביותר — דמות חייהם.

הפרופדויטיקה [2] של בית־ספר „תרבות"

בית־ספר „תרבות" ברוקיטנה תפס מקום נכבד ברשת בתי הספר של „תרבות" בפולין. הרקע לגידולו ושגשוגו של בית־הספר נעוץ באוכלוסיה המקומית, שהיתה לה הבנה לחינוך העברי והלאומי. מטעם זה לא צמח בית־ספר „תרבות" ברוקיטנה יש מאין, אלא נעשתה עבודת פרוֹפּדוֹיטיקה propädeutik עבודת הכנה. נתקימו מכינות, בהן נבט וגדל הגלעין, שממנו צמח בית־הספר. מכינות אלו היו מעשי־בראשית, בהן נבראו היסוד והעיקר של כל מה שמצינו בבית־ספר „תרבות".

---

1. את תולדות בית־הספר כתבתי על יסוד דברים, שרשמתי מפי מר אברהם גרינשפן (ממייסדי בית־הספר). המורים: 1) בר־ניב (בודנייב) יוסף. 2) בר־שירה (בייקלסקי) שלמה. 3) עינב (ווינטרויב) ישראל. התלמידים והתלמידות: 1) אורטרגר (פוקסמן) פנינה. 2) כץ (גוטליב) חיה. 3) נבו (פרל) זהבה. 4) קדם (פריימן) הדסה. 5) קילים (קמינסקי) צילה. 6) רוזנשטיין (גרבר) רונקה. 7) שוורץ יעקב. 8) שטיינמן חיים.
2. מהשורש היוני pädeutik מפרושו לימודי־הכנה.

מכינה־משתלה כזו נוסדה בשנת 1919 ע״י המורה טוזמן הקשיש. הוא שכר 2 חדרים בבית פולני בשם דולגרט ברחוב סוביסקי ולימד עברית את ילדי רוקיטנה. אחריו בא אחיו טוזמן הצעיר. הוא היה מורה מוכשר, ידען גדול בשפה העברית, שהוציא קונטרסים לדקדוק, כתובים בכתב ידו.

אחריו בא „מלמד״ מודרני, בעל השכלה אירופית — יוסף מלמד מפינסק. הוא פתח „חדר מתוקן״ ב„עזרת נשים״ שבבית־הכנסת הישן. היו בו שתי קבוצות. קבוצת מבוגרים, שמנתה 11 תלמיד וקבוצת צעירים, שמנתה כ־20 תלמיד. הלימודים התנהלו בשתי משמרות — לפני ואחרי־הצהריים. אצל מורה זה רכשו התלמידים ידיעות בחשבון, גיאוגרפיה, דקדוק וספרות עברית. הדיבור העברי חרג מכתלי בית־הספר ורישומו ניכר היה גם ברחוב — במבטא האשכנזי. המורה מלמד העתיק לעברית מרוסית את ספר החשבון של ורשצ׳גין, לפיו למדו התלמידים לפתור בעיות מתימטיות.

לאחר שעזב המורה מלמד את רוקיטנה, הזמינו הורי התלמידים שבכיתות הללו את המורים וולמרק ושמואל וולקון. אצלם המשיכו הילדים בלימודיהם בבית לייבל ליפשיץ וב„האליעס הישנים״.

בשנת 1920 ייסד המורה ישראל פלדמן, מעין, „גן־ילדים״ בעזרת הנשים שבבית־הכנסת הישן. מכינה זו סייעה ליסוד בית־ספר „תרבות״ ברוקיטנה והמורה שמואל וולקון נתמנה כמנהל בית־הספר.

ייסוד בית־הספר, מוריו ותכנית הלימודים

ייסוד בית־ספר „תרבות״ ברוקיטנה נתאפשר, פרט למציאותן של המכינות, הודות לפעילותו הענפה של סניף „תרבות״ שבמקום. ברוקיטנה, שהיתה עיר עברית, פעלו רבות פעילי התרבות בהפצת התרבות העברית, מכירת ה„סלע״ וארגון מופעי־תרבות שונים.

בראשית שנות העשרים התאספו עסקני „תרבות״ ברוקיטנה, ביניהם אברהם בינדר, אברהם גרינשפן, שלמה גרינשפן ואהרן סלוצקי, והחליטו על ייסוד בית־ספר „תרבות״, בו תונהג תכנית הלימודים של בתי־הספר מיסודה של הסתדרות „תרבות״ בפולין. מאחר ומספר התלמידים גדל, יצא בית־הספר מ„עזרת נשים״ שבבית־הכנסת הישן ושוכן בבית שלמה׳קה שפירא, ליד „הוטל ניאֶדבאַל״. כעבור זמן קצר צר היה המקום מלהכיל את כל

הסבר לתמונה

עומדים בשורה העליונה מימין לשמאל: 1) חיה ליפשיץ. 2) ברוך שורצבלט. 3) יעקב פריאטל. 4) יעקב ליפשיץ. 5) בוזיה לווין. 6) גרישה ליטבק. 7) אריה צ׳צ׳יק. 8) אברהם בינדר. 9) מנדל שורצבלט.

שורה שניה: 1) חנה ליפשיץ. 2) חנה מוריק. 3) יהודה קפלן. 4) משה בינדר. 5) לייבל ליפשיץ. 6) מוטיל שטיינמן.

שורה שלישית: 1) חיה שרה גרינשפן. 2) צסיה גולוד. 3) בת־שבע שוחט. 4) גיטל בורקו.

שורה רביעית: 1) סיומה וויינר. 2) המורה יוסף מלמד. 3) פוליה קוקל.

שורה חמישית: 1) אהרן פריירמן. 2) ראובן פריאַטל.

כיתות־היסוד של בית־הספר „תרבות" עם המורה יוסף מלמד בשנת 1925

התלמידים, לכן שכרו חדרים נוספים ברחוב הסמוך — שני חדרים ב„האַליעס" ושניים — בבית מר שפיר, המכונה ה„חייט מראדום" („דער ראדאָמער שניידער"). משם עבר בית־הספר לבית השוחט מבליז'וב, מול הדואר. הבית הזה הותאם, כנראה, למטרה זו, משום שחדריו גדולים ומרווחים היו.

המורה שמואל וולקון שימש כמורה לספרות עברית ודקדוק (בכיתות הגבוהות), ובמרוצת הזמן נתמנה כמנהל בית־הספר; המורה ישראל פלדמן לימד לימודי דת; המורה מרדכי גנדלמן — היסטוריה, עברית, תנ"ך, גמרא וזמרה; המורה הלל וולמרק — חשבון; המורה פודליס — פולנית, אחריו הורתה פולנית המורה ארליך; המורה דוד שפרן — הורה ציור, זמרה והתעמלות. בין היתר לימדו המורים: שלמה פרבר, יעקב שליטא, צ'ופריק, המורה אטלס, שפירט, פישמן, דיכטר, בלה מורבצ'יק, הלל קובנר, דוד שטרן, שרה ברונשטיין, וולודבסקי, קוליק, וויינטרויב, רוזנפלד ובודנייב[3].

„תרבות"
הסתדרות עברית לחינוך ולתרבות בפולניה
הועד המרכזי, ורשה פז'יז 11.
פ. ק. א. 41.91.
סניף
No
כרטיס־חבר
השם והמשפחה
נתן ביום

ועד־ההורים הקפיד מאוד על בחירת המורים והרכבת הצוות, הן מבחינת הרמה הפדגוגית והן מבחינה חברתית. משום כך היו בתקופת הזוהר של בית־הספר מורים מעולים.

עם גידול מספר התלמידים שהגיע ל־200 צר היה המקום בדירת השוחט, והעוסקים בצרכי תרבות וחינוך נגשו לבנות בנין, לשכן בו שיכון־קבע את בית־הספר. נבחרה

3. לצערנו לא זכורים לנו שמות כל המורים.

ועדת־בנין בהרכב אהרן סלוצקי, משה פריירמן, סנדר פרל ואברהם גרינשפן, שנרתמו בעול של גיוס כספים. מאחר והסכום שנאסף זעום היה, נאלצו לרכוש מגרש מאחורי בית־המרחץ. אולם, ההורים התנגדו לכך בטענם, שאין המקום הזה יאה לבית־חינוך.

היה ברוקיטנה גוי אחד, רוסי, בשם יוזפין, ולו מגרש מתאים מאוד לבנין בית־ספר. התחלפו במגרשים ושילמו לו את ההפרש. חליפין אלה דלדלו את קופת ועדת־הבנין, שהיתה מסונפת לסניף „תרבות" ברוקיטנה, ולא היה במה לבנות. פנו ליעקב פרסיץ, מנהל המינסרה ברוקיטנה, והוא תרם עצים לבנין. את האבנים ליסודות הביאו ממחצבת קלוסובה הסמוכה. כמקור נוסף לכסוי ההוצאות של בנין בית־הספר שמשה התרמת יהודי רוקיטנה בשטרות ומזומנים. התושבים נתבעו ונענו בעין יפה, כי הבינו שעם התמעטות השפעת בית־המדרש — ישמש בית־הספר מקור יניקה ונביעה של ערכי תרבות ישראל. ארגנו גם נשפים והצגות, שהכנסותיהם היו קודש לבית־הספר. מפרוטה לפרוטה נוצר הסכום הדרוש.

בנין בית־הספר, שבנייתו החלה בשנת 1928 ונסתיימה בשנת 1931, היה גדול ויפה וצויד ברהיטים ומכשירי לימוד. הוא הכיל כל כיתות הלימוד, (שבע כיתות), חדר מזכירות וחדר־מורים. החדרים היו בקצוות, ואת מרכזו של הבנין חצה אולם רחב־ידיים, ששימש להתעמלות, חגיגות ופעולות תרבות שונות של יהודי העיר. ב„ימים הנוראים" שימש כבית־כנסת.

במקביל לסמל מדינת כולין ה„נשר הלבן" היו תלויות באולם תמונות גדולות של הרצל, ויצמן, ביאליק ואוסישקין. מתחת לתמונת הרצל התנוססה הסיסמה: „אם תרצו אין זו אגדה".

בנין בית־הספר „תרבות"

תלמידי בית־ספר „תרבות"

עומדים בשורה הראשונה מלמעלה, מימין לשמאל: 1) ז. מאירזון. 2) ס. אייזנמן. 3) רונקה גרבר. 4) ניסן קעק. 5) טייבל שפירא. 6) מישה ברזובסקי.
[illegible]יאל שוחט. 8) ישראל קעק. 9) ישראל ליפשיץ. 10) סיומה איידלמן. 11) דוד איידלמן. 12) גרשון קריצ׳מן.

שורה שניה: 1) דינה רויטבלט. 2) חיים שטיינמן. 3) . . . . 4) מאיר ריבקינד.

שורה שלישית: 1) 2) אסתר גרצולין. 3) אכתר לרנר. 4) בתיה גרינשפן. 5) איזיה ציפיניוק. 6) יעקב אולייסקר. 7) יואל גרינשפן.
8) תיאודור לין. 9) מרדכי פרידמן. 10) 11) סוניה נייברג. 12) בתיה לווין. 13) שיינצה קוקל. 14) שפרה לווין.

שורה רביעית: 1) מאיר בורד. 2) אשר איידלמן. 3) כץ. 4) באבה קוץ. 5) ברל באום. 6) ורה ציפיניוק. 7) מניה גנדלמן. 8) שולמית שכנובסקי.

שורה חמישית: 1) יצחק ולדמן. 2) פרלשטיין. 3) רויטבלט. 4) קלמן קליינמן. 5) קרופניק. 6) 7) סיומה קלורפיין.
8) שמואל שובר. 9) אסתר שוסטר. 10) צפורה וקס. 11) רבקה וולפין. 12) 13) מקס בצ׳רמן. 14) נחמן וורונה.

שורה ששית: 1) ישראל טריגון. 2) קמינסקי. 3) חסיה בינדר. 4) פייגל קוץ. 5) מניה שפירא. 6) חיניה טוכמן. 7) המורה מרדכי גנדלמן.
8) המורה שמואל וולקון. 9) המורה ישראל פלדמן. 10) משה פלדמן (יושב על ברכי אביו). 11) המורה וולמרק. 12) זקס.
13) שיינצה גרינשפן. 14) רות באום. 15) גרינברג. 16)

שורה שביעית: 1) מיכאל שפירא. 2) יונה רוטבלט. 3) 4) משה 5) חוניה איידלמן 6) יונה פרידמן. 7) רייזל שטיינמן. 8) קופל זקס. 9) 10) משה קוץ. 11) זיניה ברזובסקי. 12) סוניה ברזובסקי.

שורה אחרונה: 1) רחל פרידמן. 2) חייקה שוחט. 3) 4) 5) 6) ליובה גולוד. 7) אהרן בורד. 8)
9) מיליה טרילסקי. 10) זקס. 11) 12) בצ׳רמן. 13) גנדלמן.

בית־ספר „תרבות" בשנים 7־1926

ליד בנין בית־הספר היתה חצר גדולה ובה מיתקני־ספורט שונים, טרפציות מודרניות לכל הגילים, כדור רשת ומישחק המחניים. את בית־הספר הקיף גן בוטני, שגידלו בו כל מיני צמחים לשם לימוד ומחקר. הטיפול בו היה צמוד לשעורי הטבע, בהם למדו על הפיסיולוגיה של הצמחים. לצד השעורים התיאורטיים שימשה הגינה מעבדה מעשית. טיפוח גינה זו לא בא לשם הַגְוָנַת תכנית הלימודים גרידא, אלא להכשיר את התלמידים לחיי חקלאות בארץ ישראל. המורים דאגו לצייד את התלמידים בידע מינימלי על עיבוד אדמה, שיהיה להם לעזר בניהול משק חקלאי בארץ וביצירת חמרי־בראשית במו־ידיהם.

כשומר ושמש בית־הספר שימש מר אברהם ליפשיץ (חי בישראל), שהיה מסור מאוד לבית־הספר ושיתף בעבודתו את בניו, שהיו תלמידי בית־הספר. לפי מקצועו היה כורך ספרים, ולכן, בנוסף על תפקידו הרשמי, כרך ספרי בית־הספר. היה מצלצל בפעמון גדול. הקפיד על ההפסקות, על הסדר והנקיון ועל התנור שיהיה מהוסק. כמו־כן גבה שכר־לימוד ולא פעם מילא לאונסו תפקיד לא נעים — לשלוח תלמיד הביתה, שהוריו פיגרו בתשלום שכר־לימוד.

כמזכיר הראשון של בית־הספר שימש מר יעקב פריאַטל, צעיר משכיל, שהיה מסור מאוד להחזקת המוסד. אחריו שימש בתפקיד זה מר יהושע גייער. אחרון המזכירים היה מר וויינברנד.

עם השלמת הבנין עברו רוב התלמידים היהודיים מבתי־הספר הממשלתיים לבית־הספר העברי. למעלה מ־90% של ילדי העיר והסביבה חונכו ורכשו השכלתם בבית־ספר „תרבות". יש לציין את מסירותם הגדולה של ההורים, שוויתרו מרצונם הטוב על בית־הספר הממשלתי, בו היו הלימודים ללא־תשלום, הבנין מרווח היה ומצויד במכשירים ומעבדות. מה שאין כן בית־ספר „תרבות", שההורים נאלצו לדאוג לבנין ולהחזקתו, לשלם משכורות המורים והעובדים האחרים.

בית־הספר היקנה ידיעות בכל המקצועות, במקביל לתכנית הלימודים בבתי־הספר הממשלתיים. המקצועות העבריים הורו לפי התכנית של הסתדרות „תרבות" ובפיקוחה. המפקח, מר שמואל רוזנהק מרובנה, ביקר מדי פעם בפעם. כמו־כן ביקרו מפקחים מטעם הקוראטוריום (הועד המפקח הממשלתי).

פרט לגיאוגרפיה, היסטוריה פולנית והשפה הפולנית, שהיו מקצועות חובה ונלמדו בשפה הפולנית — היתה שפת־ההוראה עברית. עד שנת 1932 הורו בהברה האשכנזית. משנה זו ואילך הונהגה ההברה הספרדית. המעבר להברה החדשה היה כרוך בקשיים, אבל המורים הסתגלו לביטוי האותיות בהברה הספרדית והדיבור העברי יצא מפיותיהם חטוב להפליא.

רמת־הלימודים גבוהה היתה. השתמשו בספרי־לימוד, שהופיעו בהוצאת „אמנות" בארץ. כספרי יסוד שימשו „דברי ימי עמנו" של זוטא וספיבק, „לשון וספר" של יעקב פיכמן וספר הגיאוגרפיה של ש. ל. גורדון.

בהתנַאַת תכנית־הלימודים תפסה המלאכה מקום נכבד בבית־הספר. כמורה למלאכה

שעור למלאכה בבית־הספר

שימש מר גורביץ, שהורה גם התעמלות וציור (במקומו של המורה שטרן). התלמידים למדו לכרוך ספרים וכרכו ספרי בית־הספר. כמו־כן ניסרו לבידים והתקינו מהם צורות וגופים שונים. התלמידות למדו ריקמה.

תשומת־לב מרובה הוקדשה לפתוח החוש האסטתי של התלמידים. השירה והמוסיקה תפסו מקום מכובד בתכנית הלימודים. המורה לזמרה, מר גנדלמן, השקיע בכך כל חום לבו. הוא ארגן מקהלה למופת מבין התלמידים, שהיתה מופיעה בחגיגות ובאזכרות. את הזמרה למדו מתוך דפרון (גליון של תוי־זמרה).

לשנת הלימודים 1938/39 סופח לצוות המורים המורה שלמה בר־שירה (בייקלסקי), שהורה פולנית, היסטוריה פולנית ומוסיקה (כיום מנהל בית־ספר „עמל" בחיפה). הוא אירגן מקהלת־ילדים, שהיתה שרה ביום ששי במיסדר של תלמידים ולקול צליליה תרמו התלמידים לקק"ל. הוא אירגן גם תזמורת של מנדולינות. מורה זה עשה רבות להחדרת השירה הארצישראלית לכתלי בית־הספר. שירה זו השרתה אוירה חלוצית־ציונית בעיר. מר בר־שירה תרם גם תרומה נכבדה בשטח המוסיקה ברסיטלים לכינור, שהיה מופיע בלווית הפסנתרנית, גברת סולצמן.

פיתוח הגוף עמד על רמה גבוהה. בימות הגשמים ובחורף התקימו שעורי ההתעמלות באולם הגדול שבבית־הספר. המתעמלים הופיעו בנעלי ומכנסי התעמלות ובחולצה לבנה. התקימו קבוצות כדור־עף ו„סקי", והתלמידים התמודדו בהצלחה עם תלמידי בית־הספר הפולני.

התלמידות לבשו מדים. תחילה לבשו סינור שחור ובו כיס אחד גדול וקשור מאחוריו בשתי לולאות. אחר־כך לבשו חלוק שחור מבד סאַטין מבריק, צוארון לבן, כפתורים לבנים ושני כיסים גדולים. הן חבשו כומתות עם פס לבן־כחול. סמל בית־הספר, בו היו גלופים שרשי עץ תומר, שובץ ברקע הכחול וראשי־התיבות היו מזהב. התלמידים חבשו כובע בלבד ובו סמל בית־הספר.

בית־הספר מיצה את כל תכניותיו לגבי התלמידים. אם המורה לא הספיק למַצות את כל החומר, כינס את התלמידים בשבתות, או אחרי שעות־הלימודים, למתן שעורים נוספים. המורה גנדלמן הנהיג מנהג יפה, שלא היה קשור, דוקא, בתכנית הלימודים. בשבת בבוקר, אחרי התפילה, קרא לפני התלמידים סיפורים מהוצאת „מולדתנו" בארץ. זכורים לתלמידים הסיפורים מהווי הארץ: „מעשה ברועה ערבי"; „גיבורי כפר תבור הקטנים" ו„יוסי בארץ־ישראל". בשעות־קריאה אלו הפיץ דעת והרחיב אוצר הידיעות של התלמידים. הוא הדביק את התלמידים בצמאון לידע, צמאון שאינו ניתן להרויה. כבר מילדותם נטע בהם את ההכרה, שההשלמה הרוחנית אין לה תכלה וכאשר מגיעים להשלמה מסוימת נוכחים לדעת, שקימת השְׁלֵמָה על השְׁלֵמָה.

החינוך לקק"ל בבית־הספר

החינוך לקק"ל היה עיקר גדול בחיי בית־הספר. התלמידים בחרו בועדת קק"ל, גזבר ומזכיר. בראשה עמד המורשה, פעם המורה גנדלמן ופעם המורה קובנר. הועדה עסקה באיסוף תרומות התלמידים, ההורים וכן בהתרמות בחגיגות פורים, חנוכה וארועים משפחתיים. ימי ששי נתמלאו תוכן ארצישראלי. בכיתות נערכה קבלת־שבת והתרמה לקופסה הכחולה. מדי חודש בחדשו נתקימה הרקת הקופסאות. התלמידים התיחסו בחרדת־קודש לקופסה, כפי שאנו למדים משיר התהילה שחובר לכבודה: „את קופסה, קופסתנו, הגואלת אדמתנו, את מרבה שדות בכפר, אילנות בגיא, בהר". בכל כיתה קושטה פינת קק"ל ואחת מרכזית — באולם הגדול.

התלמידים אספו בולי קק"ל, שהצטרפו למפת ארץ־ישראל, נוף הארץ, או לדמויות אישים דגולים בתנועה הציונית. הבולים הודבקו באלבום. לכל תלמיד היה אוסף של אלבומים. לכיתה המצטיינת הוענק פרס — דגל, או תעודה מיוחדת. בשנת 1937 קבלו התלמידים תעודת־הצטיינות מהמרכז בווארשה. בחנוכה היה מתקיים באַזאַר (שוק) הקק"ל באולם בית־הספר, בשיתוף כל הפלגים והזרמים של התנועה הציונית בעיר.

החגיגות בבית־הספר

לא היו ימים טובים יותר בבית־הספר כימי החגיגות. אז הגיעו התלמידים לחדוה שלימה. חגיגות חנוכה, פורים ול״ג בעומר היו ארועי שמחה וששון, לא לתלמידים בלבד, אלא גם להוריהם, שהיו שרויים באוירה של חג גדול. בפתיחת כל חגיגה היתה המקהלה, בניצוחו של המורה גנדלמן, שרה את השיר:

אז יבוא היום
שכולו טוב ואור,
אז בו יחיה הלאום
ויקרא לדרור.

אז יֵאָסֵף כל נידח
ממערב וממזרח,
מצפון ומדרום
ממזרח ומים.

חוויה מענינית מאוד היתה חגיגת חנוכה בבית־הספר. קדמו לה הכנות מרובות ומדוקדקות. מחמת הענין הרב שעוררה החגיגה, צר היה המקום בבית־הספר מלהכיל את

המחזור הראשון של בית־הספר בשנת 1928

עומדים מימין לשמאל: 1) שיינצה קוקל. 2) סוניה נייברג. 3) רונקה גרבר. 4) אסתר לרנר. 5) פרידמן. 6) חיניה קורובוצ׳קה. 7) אשר גנדלמן. 8) יהודה לין. 9) משה ברך. 10) המורה קובלסקי.

שורה שניה: 1) המורה שפירט. 2) המורה שמואל וולקון. 3) המורה מרדכי גנדלמן. 4) המורה פודליס. 5) המורה יצחק דיכטר. 6) המורה ישראל פלדמן. 7) ישראל ליפשיץ.

שורה שלישית: 1) גיטל מודריק. 2) בתיה גרינשפן. 3) מניה גנדלמן. 4) בתיה לווין. 5) איזיה ציפיניוק. 6) יואל גרינשפן. 7) מאיר בורד. 8) חיים שטיינמן.

הקהל הרב, לכן שכרו אולם גדול, עתים במרחק רב מבית־הספר, בסביבה אנטישמית, ע״י ה„הוּטה״. לרוב היה זה אולם „אפולו״, שההליכה לשם היתה כרוכה בסכנה של פגיעה גופנית ע״י ה„שקצים״.

בחגיגה הוצג מחזה, שפעלו בו שתי נפשות בלבד, ותכנו היה כיסופים לגאולה, שהומחשו באמצעות סממנים ואביזרים בימתיים. על הבמה התפתל „ירדן״ עשוי מניר תכלת מבריק, מואר באור מלא. האַוַנסצנה (החלק הקדמי של הבמה) היתה חושך־אפלה — סמל לגלות החשכה.

באפלה זו, שטמנה בחובה תוגה וכמיהה, עמדה תלמידה מחופשת, דמוית אמא זקנה. בעינים נוגות הסתכלה בירדן המואר, שם עמד „בנה״, ליד אוהל ומעדר בידו, שזרקור האירו באלומת־אור.

ביניהם התפתח דואט. ה„אמא״, נרגשת מכיסופים ודכיי־לב, שרה: „מה אראה שם, בני יקירי, בארץ־ישראל״? וה„בן״ החלוץ השיב: „חלוצים עובדים בכביש במעדר ובפטיש. בחורף פורחים העצים ובדצמבר מתרחצים, ועל־כל־אלה ים של תכלת עד אין סוף. בואי, אמי, בואי״.

הקהל היה נרגש ונסער מההצגה. בחזיון זה כמו גושמו כל הכמיהות, המאוויים והכיסופים לגאולה. זכורה עצרת שנתקימה לציון 25 שנה לפטירת ד״ר הרצל, בשנת 1929, בה הציגו תלמידי בית־הספר הצגה על נושאים ארצ־ישראליים.

מרטיטות־לב היו חגיגות הבאת ביכורים. באחת החגיגות הביאו, בנוסף על ביכורי האדמה והעץ, גם יונה שתעתה וחדרה לבנין בית־הספר. אחת התלמידות תפסה והביאה כמתנת ביכורים. היא מסרה אותה למורשה, המורה קובנר, והוא הכניס אותה לכלוב. בסיום החגיגה שילח אותה ואמר בהתרגשות: „כשם שיונה זו בת־חורין, כן נזכה שעם־ישראל כולו יהא במהרה בימינו בן־חורין במולדתו״. בדברו, עמדו דמעות־כיסופים בעיניו. הוא הביע בכך חזון־לבו וחזון לב כל התלמידים. כל החגיגות לווּ בנגינת כינור. הכנר היה מר משה קמינסקי שהורה נגינה.

בחגיגות ט״ו בשבט טעמו התלמידים מפרי הארץ — תאנים וחרובים, ושרו: „בארץ־ישראל החמה זורחת והגפן פורחת, ואחותי הנאה לארץ־ישראל נסעה״. בל״ג בעומר יצאו התלמידים לכל היום לחיק הטבע, הרחיקו עד לאוסניצק, או לכפר אחר, הקימו מחנה־אוהלים ושרו: „שם נבנה נקים, קיבוצים כפרים, וחיים משותפים״. בשבתות ירדו במורד הגשר לשפת האגם ובתוגתה האידילית של החורשה התרוננו קולות צעירים, צופים לעתיד טוב יותר.

אגודת דוברי־עברית

אֵרוע גדול ונדיר בחיי בית־הספר היה ייסודה של „אגודת דוברי עברית״ על־שם אליעזר בן־יהודה, שנוסדה בשנת 1934 ביוזמת והשראת המורה מרדכי גנדלמן. היה זה, מעין, מיסדר, שחבריו נדברו חד־אל־חד (זה עם זה) לקיים מצוות חד־לשוניות, לדבר עברית בלבד.

היה זה חידוש הנדר, שנדר יל״ג: „עבד לעברית אנכי עד נצח, לה כל חושי בי לצמיתות מכרתי״. אגודה זו הלכה לאורה של אגודת „תחיית ישראל״, שייסד בן־יהודה בארץ, שניסחה מטרתה במלים אלו: „לדבר איש את רעהו עברית בסוד החברה, בבית־מועצה, אף בשוקים וברחובות — ולא יתבוששו״.

יוזם אגודה זו היה מר אברהם אולשנסקי, מנהל בית־הספר „תרבות״ בדויד־הורודוק. מטרתה היתה להפיץ את השימוש בשפה העברית ולהפכה לשפת יום־יום, כי בחיות השפה ישוב גם עמה לתחיה.

היה לאגודה הימנון כדלקמן:

בני־יהודה אנחנו	בכל פינה במקומנו
מגשימי תעודתנו,	בכל מקום נידח,
שפתנו לא זנחנו	נשלים את שפתנו
נמשיך את תורתנו.	בקרב אח ואח.

בני האגודה קימו נדרם הלכה למעשה ודברו עברית בבית וברחוב, לרבות עם הפולנים. כשנכנסו לחנות של פולני, השתמשו ברמיזה, קריצה ובהורית־אצבע, שהביאו את החנוני לידי ראיה והבנת הרצוי. לא חסרו, כמובן, קוריוזים, אבל החזיקו מעמד. מי שנכשל בלשונו והוציא מפיו דיבור באידיש או בפולנית — נקנס בקנס כספי לטובת קק״ל.

חברי האגודה קימו ישיבותיהם בבית־הספר, קראו בעתונות הארץ, בעיקר, בעתון הילדים „עתוננו״ והתענגו על סיפורי טרזן, שהתפרסמו בהמשכים. הוציאו גם עתון־קיר בעל רמה.

אגודה זו עשתה רבות להרכשת הלשון, העשירה אוצר הביטויים של התלמידים ע״י הוספת מלים חדשות והם דברו דיבור חי וטבעי. חברי האגודה ענדו סמל, בו היו חקוקים ראשי תיבות ד״ע (דבר עברית).

צוות־המורים

יתברך ויתעלה זכר צוות מורי בית־הספר, שכל ימיהם עסקו בסוגיה הקשה ביותר והנכבדה ביותר של חכמות־אנוש, בסוגית חינוך הילדים. הם העמיקו בלב התלמידים הכרת יהדותם וחינכו דור של בני־נוער חותרים אל המולדת. אף־על־פי שישובים גדולים התחרו עליהם — הניחו כל ערים אלו שרצו בהם והישרו שכינתם על בית־הספר „תרבות״ ברוקיטנה. ועד כמה שנהללם ונקלסם, לא יעלה בידינו להגיד כל שבחם ולא גמרנו עליהם את ההלל עד גמירא, כי הם „לעילא ולעילא מכל ברכתא ותושבחתא״.

כל המורים האלה, אין לפורה, שר־השיכחה, שליטה עלינו והם מחוץ לגדר השכחה הטבעית, כי מהם ינקו התלמידים ערכים ומושכלות, שנמזגו לתוך מחזור־הדם שלהם. הם עוררו בהם השתוקקות וכיסופים לשינוי־ערכין ולהתחדשות.

לא היה קים שום הרחק (דיסטנץ) ביניהם לבין התלמידים וכראות אחים מבוגרים ראום התלמידים. הם לא חששו לרדת לשיפולי החיים ולטפל בקטנות, כשטובת התלמידים דרשה זאת. יודעים אנו, כי לא תקום פעמיים נפש האדם, לכן ישמרו החניכים בלבם על המשך הויתם, וזכרם יהיה חרות לנגד עיניהם. אשרי תלמיד שזכה להיאור מהאש המבורכת שהיתה אצורה בהם.

מחמת קוצר היריעה נשרטט שרטוטי דמותם בלבד, אם כי הם ראויים לאיקו־נוגרפיה, לחקר יותר מקיף של דיוקנאותיהם הרוחניים ולהעמקת יתר בגנזי־נשמותיהם. חכמינו אמרו: „כל תלמיד־חכם שאומרים דבר שמועה מפיו בעולם הזה, שפתותיו דובבות בקבר". שורות אלו ירעיפו טל־של־תחיה עליהם ונציב להם בזה מצבות־כבוד למזכרת דורות.

המנהל והמורה שמואל וולקון

שימש כמנהל בית־הספר ומורה לטבע, גיאוגרפיה וספרות. הוא היה בעל ידיעות מרובות. מילדותו גלה לישיבות המפורסמות בנובוגרד־וולינסק (זביהיל) ובריסק. למד באודיסה בבית־המדרש לרבנים מיסודו של הרב חיים טשרנוביץ („רב צעיר"). היה תלמידו של פרופ' יוסף קלויזנר בהסטוריה; של ביאליק — באגדה ובלשון; של פרופ' שמחה אסף — בתלמוד. ספרות למד מפי המשורר יעקב פיכמן.

מצויד בידיעות אלו הוזמן ע"י נציגי קהילת רוקיטנה לשמש כמנהל בית־ספר „תרבות". בשעורים לטבע השתמש במכשירים שונים לשם הקניית לימוד הפיסיקה והכימיה. הרבה לצאת עם התלמידים לטיולי־לימוד לשם הכרת הצמחיה ובעלי־החיים. כשלמדו על מבנה גופה של לטאה, צדו התלמידים לטאות, ערכו בהן „אוֹטוֹפּסיה" (ניתוח הגוויה) וחדרו לסוד מבנה גופן. הוא הדין לגבי צפרדעים. הביאו ראֹשָׁנים של צפרדעים, הישרו אותם באַקוואַריום, כדי לראות התפתחות העֻבּר.

בבית־הספר היתה פינת־טבע ובה אֲדרי־צפרים, אִדרוֹת (עצמות) של דג, נשר, רמשים ונחש משומר בכוהל. בהיותם ביער, הסתכלו התלמידים בחבוֹ של אילן, כדי לקבוע גילו. מפי המנהל למדו התלמידים, שאת שנות העץ מונים לפי הטבעות החקוקות בגזע. מגמתו היתה לחבב על התלמידים את הטבע. הוא ידע כל מונחי־הטבע בעברית.

גיאוגרפיה כללית לימד לפי ספרי ש. ל. גורדון והסתייע באוסף גדול של מפות בעברית בהוצאת לווין־אפשטיין. כל תלמידי בית־הספר כבדוהו והעריצוהו.

במחצית שנות השלושים עזב את רוקיטנה והשתקע בוולקוביסק, שם ניהל בהצלחה רבה בית־ספר „תרבות", שהפך בהדרגה לגמנסיה עברית. המורה וולקון ניספה בטרבלינקה.

ישראל פלדמן

את הקאריירה הפדגוגית שלו ברוקיטנה החל כמורה לילדי המכינה („גן־ילדים״ בלשון ימינו), שנפתחה בשנת 1920. באין מקום מתאים כינס דרדקיו בבית־הכנסת ומילא תפקיד של „גננת״. הוא חדר לעולמו הפנימי של הילד. היה רוקד, משחק ושר עם הילדים. משנוסד בית־ספר „תרבות״, כיהן כמורה לתלמוד ותורה ולימד לפי שיטת „עברית בעברית״. כדי להקל על התלמידים קליטת החומר הנילמד, הסתייע באידיאוגרמות — תמונות וסמלים. כשלימד פרשת „תרומה״, בה מתוארת תבנית המשכן וכליו, לקח קרטון וצייר עליו את מנורת הזהב על „ירכה וקנה, גביעיה, כפתוריה ופרחיה״.

הוא היה קנאי גדול לשפה העברית. קנאותו זו ירש ממורו הגדול אחד־העם, שבדרך נדודיו ברוסיה שמע תורה מפיו. הגיע להישגים ניכרים בחקר הלשון העברית, ובערבים היה מגלגל עם הרב והשוחט בעניני לשון והלכה.

המורה פלדמן השתדל לחבב על התלמידים את הספר העברי. בביתו היה גֶנֶז, אוסף של ספרי־לימוד ישנים; כמה כרכים של „כל אגדות ישראל״ ללבנר והעתון

בית־ספר „יבנה״ עם המורה מולצ׳דסקי

„תלמוד־תורה" בשנת 1926

בתמונה נראים המורים: ישראל פלדמן, קיפניס, תמרה ליטבק (ליפשיץ) ובצלאל קיקל, ממייסדי בית־האולפנה.

לילדים „עולמנו הקטן". ברצון היה משאיל אותם לתלמידים, כדי שיוסיפו דעת. בשנת 1935 עזב את רוקיטנה והשתקע בקאמין־קושירסק, שם ניספה בשואה.

מרדכי גנדלמן תושב ותיק ברוקיטנה. מנושאי התרבות העברית בעיר. מורשה הקק"ל, הכין תלמידים לחגיגת בר־מצוה. ב„ימים הנוראים" היה עובר לפני התיבה ב„מנין", שסודר ע"י ציוני העיר באולם בית־הספר והתפלל כש"ץ זקן ורגיל ורצוי לקהל. אירגן את המקהלה והיה מנהלה ומנצחה.

את הגעגועים והכמיהה לציון עורר בלב התלמידים בבית משירו הידוע של מרדכי צבי מאַנה:

אֵיךְ, אֵיךְ, אַדְמַת קֹדֶשׁ,
רוּחִי לָךְ הוֹמִיָּה,
אֲוִיר אַרְצֵךְ חַיֵּי נֶפֶשׁ,
מַרְפֵּא גַם לַגְּוִיָּה.

הוא הורה מקצועות היהדות — עברית, תנ״ך, הסטוריה, דקדוק וקריאת ההפטרה בטעמי המקרא. הוא היה הרוח החיה בבית־הספר. הנהיג כשי לבר־מצוה את ההרשמה ב„ספר הילד״ של הקק״ל בירושלים. חתן דנן היה מקבל תעודה גדולה מירושלים עם תמונתו. שי זה עלה בזמנו דמים מרובים — שתי לירות שטרלינג.

הוא הנהיג כתיבת חיבורים על ספרים שמשכו לב התלמיד ודרש ממנו להתעמק בתוכן הספר ולרדת לסוף פשרו. התלמיד חייב היה לנמק, מה טעם מצא בטמטיקה של הספר? הקפיד, שהתלמידים יקראו ספרות עברית, המעשירה את המחשבה ואסר עליהם לקרוא דברי־הבאי. גדר גָּדֵר של צמצום לקריאה והתיר את הקריאה בעידית בלבד. באופן כזה פיתח בתלמידים את סגולת הבחרנות, הסלקציה הפנימית, בקליטת הדברים, לא לספוג הכול ללא ניפוי של בחירה.

לשעורי הסטוריה צרף רשימת ספרים בלטריסטיים, המאירים אור נוסף את התקופה הנדונה. כשלמדו תקופת האנוסים, הטיל על התלמידים לקרוא ב„האנוסים״ לקנטרוביץ ו„זכרונות בית דוד״ לפרידברג. וכשעסקו במשיחי השקר, קראו התלמידים ב„דוד הראובני״ למכס ברוד.

המורה גנדלמן חיבב על התלמידים את התנ״ך, כי ראה בו ביטוי לכוח היצירה המקורי הצפון ברוח עמנו. לשם כך הנהיג את „מחברת התנ״ך״, בה רשמו התלמידים כל שעור ושעור לפי המדורים הבאים: שם השעור, התאריך העברי, מספר הפרק,

מאיזה פסוק עד איזה, מלים קשות וביאורן, פסוקים יפים וכן ראשי־פרקים וקטעים, שהתלמידים למדו אותם בעל־פה. כל דף היה מעוטר במסגרת צבעונית שהתלמידים ציירוה. מחברות אלו החביבו מאוד את התנ״ך על התלמידים.

הוא ידע להקנות פרקי־שירה בנִגוּנֵי־קול מיוחדים לו ודקדק בהגית המלים כהלכה, לפי ההגוי הנכון. קרא בהתלהבות ובאינטונַציה. עצמת החוויה שחָוו התלמידים כשקראו את „אל הצפור״ היתה גדולה מאוד. מנהגו היה ללוות את השירים בזמר, כי הבורא חננו בקול ערב.

עם כניסת הסוביטים נאסר כמורשה הקק״ל יחד עם אברהם שוורץ, שמעון קלורפיין ונח סולצמן והובא לחקירה בסאַרני. שם אילצוהו לחתום על מיסמך, שחייבו לגנות בפומבי את הציונות, עבודתו החינוכית בתקופת פולין וכל השקפת־עולמו.

חלילה לנו לדבר בו דופי ולמצות עמו חומר־הדין, כי כל מה שעשה — לאונסו עשה. הוא קיבל עליו מרות ההויה, הכבולה בחוקים וגדרים, שהיו זרים לרוחו, והוא נשבר לחלוטין. בתקופה ההיא התהלה בְּהֵלה טראגית, שכדי להבינה ולרדת לעומקה — נביא דברי החכם היהודי הגדול: „לא לצחוק לפעולות בני־אדם, לא להצטער עליהן, אף לא להוקיען, אלא להבינן״. כן, יש להבין את מעשיו על רקע תקופה אומללה זו. אילו ברירה היתה בידו, היה מסרב לתרום חלקו לתהליך נפסד והרסני זה. זו היתה הֲרָצעות, השתעבדות לרעיונות שלא היו לרוחו ונפשו נקלעה בין סטר הקדושה, ששמר לו אמונים בפנימיותו, לבין סטר הטומאה שסגד לו למראית־עין. הוא התהלך נשול מעצמותו, כנשמה ערטילאית. נסתם הגולל על עולם האמונות והדעות שלו. אולם, מאחר וראה, שיד־הַהֶשְׁמֵד נשתלחה בנו והשעה צריכה לכך — קַד קידות והשתחֲוָיוֹת, הקטיר קטורת לתרבות זרה לו ולא העז פניו כנגד הרשות, כי ידע את הצפוי לו.

ואם כי מלבַר הטה דרכיו לסטרא אחרא ופגם מה שפגם — עלינו להמתיק עליו את הדינים ולהַפֵך בזכותו. על אלישע בן־אבויה נאמר ב„זוהר״, שלא נתנו לו רשות לחזור בתשובה ובשעה שהיה מת יצא קול, שכל הדרכים והשבילים מלמעלה ומלמטה יסתתמו מאותו איש, שלא יבוא לעולם הבא. אנו, אל נקשור עליו קטגוריה ובל נסתום מהקדוש מרדכי גנדלמן את הדרכים והשבילים לעולם־הבא, משום שנדריו לא נדרי ושבועותיו לא שבועות, כי אנוס היה ואונס, אפילו, רחמנא פטריה.

פוליה ארליך־וולקון אשת המנהל וולקון. ילידת זמושץ׳. סיימה סמינר ממשלתי והוסמכה להוראה. הורתה פולנית ועשתה עבודתה באמונה. השתדלה להקנות לתלמידים שפה פולנית צחה והקפידה על מבטא פולני נכון וטהור. ייסדה בבית־הסכר ספריה פולנית, שראשיתה בספרות ילדים קלה ומשעשעת, ובהדרגה רכשה ספרים בעלי תוכן רציני. השעור בפולנית ניתן מדי יום ביומו. השתמשה בספרי לימוד מהחדישים ביותר. בשעוריה היה מבקר, מדי פעם בפעם, המפקח הממשלתי ודעתו היתה נוחה משיטת ההוראה שלה.

רבקה וולודבסקי מוצאה מיאַנוב־פולסקי, בת לאב מורה ולאם גננת. בוגרת הסמינר למורים בגרודנו. היא היתה מורה צעירה, חיננית ובעלת מרץ רב. היתה מחוננת בחוש פדגוגי עמוק. התהלכה עם התלמידים כהתהלך עם חברים וידידים, ללא מחיצות.

היתה ספורטאית מצוינת ובשעות הפנאי בחורף יצאה עם התלמידים להחליק על הקרח ובקיץ — לרכב עמהם על אופניים. בכך הכניסה שמחת־חיים בלב התלמידים והם הוקירוה מאוד. היא לא הסתפקה בהוראה בלבד והקדישה הרבה מזמנה לפעולת הדרכה בקן „השומר־הצעיר". הורתה בכיתות הנמוכות משנת 1936 עד כניסת הסוביטים. לאחר טלטולים מרובים הצליחה להגיע לעיר מולדתה ושם נספתה.

הלל קובנר יליד ווילנא ובוגר הסמינר למורים דשם. הוא הגיע לרוקיטנה בשנת 1933 צעיר לימים ומיד התחבב על התלמידים, כי היה אדם חביב, בעל הליכות נאות. היה אברך כפשוטו וכמדרשו — רך בשנים ואב בחכמה. היה אוצר בלום של ידיעות.

מיד התמסר לעסקי הכלל, כי אהב את הבריות, נבחר כמורשה הקק"ל, אירגן חגיגות הבאת ביכורים למופת, בשבתות כינס הורי התלמידים לאספות הסברה, התמסר להקניית ידיעת־הארץ וערכי־היהדות לציבור הרחב.

הוא הורה ידיעת־הארץ וגיאוגרפיה כללית, ובכיתה ז' לימד דמוגרפיה, מקצוע חדש בימים ההם, והכניס את התלמידים בסוד הפזורה היהודית.

שעוריו, שהיו מחוטבים בהרצאתם ובסגנונם, נתחבבו מאוד על התלמידים. הוא עורר בהם את הרצון ללימודים, לא בתוקף דינים ועונשים, אלא בעצם אישיותו. היה כאח ורע לתלמידים. הוא רחש טוב לכל אחד מהם. הם נתקשרו זה בזה בקשר אחד והכול ניאור באור של חיבת גומלין. ביתו היה פתוח לרווחה לתלמידים ולא פעם התכנסו בו לגלגל עמו על דא ועל הא. לילדים טעוני־טיפוח סייע במיוחד אחרי שעות ההוראה בבית־הספר, שלא על־מנת לקבל פרס, כדי שישיגו מה שלא השיגו בשעורים הרגילים.

היה טָווּי וארוג בכל עניניהם ודאגותיהם של התלמידים. הוא ידע לנחות ולהנמיך את עצמו כדי שיעור קומתו של הילד על־מנת להדריכו. בגישה זו פעל גדולות ונצורות. נוצרה הוויה של טן־דו, של קירוב וריעות, והודות לה ידע המורה קובנר לחדור לתוך סתומות כבשונו של טבע הילד, לקבוע כשרונו ואישיותו של התלמיד, בלי הטסט, הבּחַן, הנהוג בימינו.

הרבה בתי־ספר התחרו על מורה זה כדי לרכשו ולבסוף עבר לסאַרני בשנת 1938. הוא בא לרוקיטנה בחיבה ועזבה בחיבה.

ימיו האחרונים של בית־הספר

משנכנסו הסובייטים לרוקיטנה, בשנת 1939, מצאו את בית־הספר בשיא התפתחותו, הן מבחינת צוות־המורים המעולה והן מבחינת קהל התלמידים.

בראשו עמד המנהל, מר שמואל קוליק, שבא מסוקולקה עם אשתו המורה. הוא היה ציוני מובהק, אדם בעל שיעור־קומה בכל המובנים. מורה ותיק ומחנך מסור, שהיה ידוע בציבור המורים ובחברה היהודית בפולין מזה שנים רבות. הודות לשלוותו הפנימית, נסיונו הרב בשטח העבודה הפדגוגית, יחסיו העדינים לצוות העובדים, ההורים והתלמידים — הורמה קרנו של בית־הספר.

צוות המורים הורכב כדלקמן: מר ישראל עינב (וויינטרויב) הורה הסטוריה כללית. בתקופת הסובייטים מונה כמנהל פדגוגי וכן הוטל עליו להורות בכיתות הגבוהות את הקונסטיטוציה הסטאלינית. בשנת 1940 אירגן מקהלה, ששרה שירים אידיים ורוסיים. המקהלה עמדה על רמה גבוהה מאוד. בכינוס המקהלות ברובנה, קיבלה מקהלת בית־הספר ברוקיטנה פרס ראשון ומר עינב, כמנצח, קיבל אות הצטיינות.

המורה יוסף בר־ניב (בודנייב) הורה טבע וכימיה. מילא את מקומו של המורה גורביץ, שנשא אשה מסארני ועבר להורות בבית־הספר דשם. בתקופת הסובייטים מונה מר בר־ניב כמפקח על בתי־הספר באיזור ויושב־ראש ארגון המורים של האיזור.

המורה גנדלמן הורה אידיש. מר איתמר זומברג (כעת עו״ד בארץ) הורה מתמטיקה ופיסיקה. כמורה לשפה הרוסית בכיתות הגבוהות שימש מר שמואל וויינברנד, ששימש קודם לכן כמזכיר בית־הספר. מר ברונשטיין, שהורה פולנית לפי כניסת הסובייטים, החל להורות מתמטיקה וגיאוגרפיה. המורה דיכטר (כיום מורה בקרית־חיים) הורה בכיתה ח׳ אלגברה, גיאומטריה ופיסיקה.

המורה פייגעלע רוזנפלד (כיום מורה בקיבוץ המעפיל) שימשה כמורה בכיתות הנמוכות. ביחוד הצטיינה כמורה לבאַלט. היא ארגנה מבין תלמידות בית־הספר קבוצת באַלט בעלת רמה גבוהה. התלמידה מלכה רוטנברג היתה הבלרינה וכל ריקוד שלה עורר התפעלות. המורות האחרות בכיתות הנמוכות היו הגברת חנה דיכטר (כעת מורה בקרית־חיים); שרה איסרליס (הורתה גם גרמנית) ואשת המנהל קוליק. כמזכיר בית־הספר שימש מר פורמן.

עם כניסת הסובייטים חל שידוד מערכות בכל שטחי החיים היהודיים, בעיקר, בשטח החינוך, התרבות והתודעה היהודית. מגמת השלטונות היתה לעקור מלב היהודים את היחוד הלאומי שלהם, את זיקתם לעברם, להסטוריה שלהם ולמקורות היהדות. משטר זה ניתן למיצוי ולהגדרה במשפט כולל אחד: „שריפת נשמה וגוף קים״.

יהודי רוקיטנה, שהיו אמונים על הציונות והעברית, החלו לחיות חיי אנוסים. הם הוכרחו לעשות מעשים על כרחם. חיי־אונס אלה פגעו, במיוחד, בנפש הילד. ילדי בית־הספר התקשו ליישב בשכלם את ההתרחשויות שהיו במופלא מהם.

הפליאה הטרגית והמכאיבה ביותר עוררה בלב התלמידים הכרזת המורה והמחנך

הדגול, מרדכי גנדלמן, שהכריז באידיש: „הלאה השפה העברית המנוונת! הלאה שפת הקונטר־רבולוציונרים ובולמי הקידמה! שפתנו היא אידיש בלבד"! התלמידים לא האמינו למשמע אזניהם, כי לא ידעו שמעשה אונס כאן, שהכרזתו הכתבה מ„גבוה". התלמידים, שלא הבינו פשר יד הטמיעה שנשתלחה בהם, לא השלימו עם המציאות האכזרית והכריזו על מאבק. הם סרבו בעקשנות להסתגל לתמורה ההרסנית. מאבק זה של תלמידי בית־הספר ברוקיטנה על יהדותם, על לאומיותם ועל דיוקנם היהודי, הוא מהמופלאים ביותר והוא מעורר פליאה, השתאות והערצה. הוא היה פרי חינוך עברי עמוק, שלא בנקל ניתן היה לעקרו משרשו. המאבק החל ביום־כיפור. הסוביטים נכנסו לרוקיטנה בין כסא לעשור. ערב יום־כיפור הודיעו המורים לתלמידים, שעליהם לבוא ביום־כיפור לבית־הספר, כי אין זה חג ולא יום מנוחה, אלא יום חול רגיל. הם נצטוו להביא עמהם את הספרים ואוכל. תלמידי כיתה ז׳ נועצו ביניהם והחליטו תחילה, שלא להיענות לצו ההנהלה ולהשאר בבתיהם ביום הקדוש, אבל מתוך שחששו שהשלטונות ינקטו בפעולות עונשין ויאסרו את הוריהם ומוריהם — פעלו נגד מצפונם והופיעו בבית־הספר.

בראותם את המורה גנדלמן אוכל כריך ביום־כיפור — היו הלומים. גנדלמן, בחור ישיבה לשעבר, איש המסורת המובהק, שהיה עובר לפני התיבה ב„ימים הנוראים" — אוכל ביום־כיפור! זוועה גדולה מזו לא יכלו התלמידים לתאר לעצמם. מתוך צווי לאומי, מתוך קשר גורלי עמוק עם עם־ישראל — החליטו התלמידים לצום. הם באו לבית־הספר בלי ספרים ובלי אוכל והשביתו את הלימודים.

בית־הספר בתקופת השלטון הסובייטי

הקיץ הקץ על בית־הספר העברי. הוטל איסור חמור על לימוד דברי ימי ישראל. מספרי הלימוד נמחק כל מה שהזכיר לתלמידים את יהדותם. זו היתה „הכשרת־הלבבות" לשם השתלבות בעולם הקומוניסטי. שפת־אידיש הונהגה כשפת־הלימוד הרשמית של בית־הספר. אבל, אוי לאותה אידיש ואבוי לאותו כתיב. הספרים באו ממוסקבה כתובים בכתיב יעבסעקי. קשה היה לתלמידים להגות את המלה „שאַבעס" (במקום שבת) ו„בעלמעלאכע" (במקום בעל־מלאכה). הם התהלכו קודרים ונוגים.

בית־הספר המשיך להתקיים כבית־ספר יסודי, בן שבע כיתות. במקביל לו פתחו בית־ספר תיכון, בבנין חדש שנבנה בשעתו ע"י הפולנים בשביל בית־ספר פולני. השפה הרשמית בבית־ספר זה היתה האוקראינית. בוגרי בית־הספר האידישאי אולצו להמשיך בלימודיהם בבית־ספר תיכון זה. כעבור זמן קצר החליטו התלמידים להשבית את הלימודים. הם פנו בכתב למשרד־החינוך ברוקיטנה וביקשו, שיפתחו כיתות־המשך ליד בית־הספר היהודי. ואם אין השלטונות מסכימים שילמדו בכיתות אלה אידיש, הרי־הם מציעים שתונהג בהן השפה הרוסית, ולא האוקראינית. בתחילה נתקלו התלמידים בהתנגדות נמרצת. טענת המפקח היתה, שאין לו די מורים, השולטים בשפה הרוסית. אולם, על־אף־הכול נפתחה הכיתה השמינית ליד בית־הספר האידישאי — בשפה הרוסית.

עמידת הגבורה והעוז של תלמידי בית־הספר באה לרום מדרגתה במקרה הבא: תלמידי בית־הספר הציגו הצגה באידיש, שזכתה להצלחה גדולה. היא הוצגה באולם הקולנוע, שהיה מלא מפה לפה. באותה תקופה עמד להתקיים ברוקיטנה פסטיבל של להקות בתי־ספר שבאיזור. מורי בית־הספר ברוקיטנה המליצו על הצגה זו כמתאימה לתחרות בפסטיבל, שכלל גם דקלומי יחיד בשפה הרוסית.

כשבועיים לפני הפסטיבל קבלה הנהלת בית־הספר את תכנית ההצגות ולתמהונה ראתה שמחקו את הצגת בית־הספר היהודי ברוקיטנה, באמתלה שהיא ארוכה מדי וגם השפה לא מובנת. הדבר הזה עורר התמרמרות גדולה בקרב תלמידי בית־הספר. הם החרימו את הפסטיבל והחליטו שלא להופיע הופעת יחיד. כל המשתתפים התחמקו בערב הפסטיבל לבתיהם. בעד הפרת משמעת זו צפוי היה התלמיד לגרושין מבית־הספר, ואולי משהו חמור מזה. אולם הכאב היה כה גדול והעלבון הלאומי כה צרב לבותיהם של התלמידים היהודיים הנכלמים — שהיו מוכנים לכול. בסתר לבם כאבו המורים את כאב תלמידיהם. נכמרו רחמיהם עליהם, לכן יצאו ידי־חובה בנזיפה בלבד.

מצב המורים לא שפר ממצב התלמידים. הם התהלכו קודרים ועצובים, מלאי מרירות ואכזבה. עין הבולשת היתה פקוחה עליהם. בתנאי שיעבוד אלה ניטלה מהם חדות ההוראה. נסתתמו המקורות מהם ינקו חִיותם ואולצו ללמד חומר־של־מינות. נסתחפו כל שדותיהם. המורה נעשה גרר וְסָרָך למשטר לא־לו. הוא לא יכול היה להצטבע בצבע המשטר ולהתגוון בגווניו כזיקית. האידיאלים של המורים והתלמידים נופצו

לרסיסים. העבודה נעשתה מתוך כפיה וחוסר רצון ובצל הפחד. הם הפכו לנפעלים ומושפעים וחדלו להיות פועלים ומשפיעים. פניהם לבשו חומרה וקדרות. אולם השתעשעו בתקוה, שכל זה הוא „עד יעבור זעם", שאלה הם גילויים ארעיים ולניים בלבד והכול יושב על כנו.

המורים פעלו בשטח ההוראה בלבד, כי ניטל מהם הכַּר לפעולה ציבורית. הקשר עם ההורים נותק, הן מחמת הכאב הלאומי והן מחמת הפחד. לכן התיחדו עם עצמם וחיו בצנעה חיי פנים וכינוס.

כך דעך בית־הספר העברי ברוקיטנה, יחד עם האוכלוסיה היהודית. ראשיתה של דעיכה זו — שריפת נשמה וגוף קיים, וסופה — חורבן והשמדה.

השפעת בית־הספר על עיצוב נפש הנוער הרוקיטנאי

בית־הספר המריץ להשתלמות נוספת. רבים מבוגריו המשיכו בלימודיהם בבתי־הספר התיכוניים ברובנה, סארני ובוילנא. בכל בתי־אולפנה אלא התבלטו תלמידי רוקיטנה בידיעותיהם וכשרונותיהם.

בית־הספר האציל מרוחו על כל הציבור היהודי במקום. ממנו נגלפה דמות עולם

קבוצת צעירים שיצאה ללמוד בווילנא

מימין לשמאל: 1) גרישה ליטבק. 2) לייבל ליפשיץ. 3) יעקב ליפשיץ (עומד) 4) אהרן פריירמן (הרותי)

הרוח של הנוער הרוקיטנאי. הוא היה בית־היוצר לנפש הנוער. התלמידים יצאו ממנו מצוידים במטען רוחני ונפשי, שטבע את חותמו על כל חייהם. עטרה רוחנית זו, שהיתה גלופה וחקוקה בהם, היא שעיצבה וגיבשה דמות של נוער, שכמוהו מעטים היו בעיירות העומדות על הגבולין. הנוער הזה היה בריא ושלם ברוחו, הוא ניבנה מ„אבנים שלימות", לא ידע מצער השניות, לא טעם טעם ניגודים וקרעים ולא התיסר ביסורי הפכים רעיוניים. כי הוא ניחן במתת יקרה מאוד — מתת החדיות, המוניזם הלשוני, הרעיוני והאידיאולוגי. ברכיו לא כרעו ולא סגדו לאלילים. הוא לא התגאל בפתבגן של אידיאות צוררות לציונות ולעברית. לא נדבק בסטרא אחרא ולבו לא הלך אחר נגוהות זרים ואורות תעתועים. הדרך הישרה היתה לפניו ולא הלך באורחות עקלקלות. והדרך היתה דרך העברית וההשתרשות בחיי־הארץ. נפשו השתוקקה תמיד למקום „אשר רוח אלוהים שפוכה" ונשא עיניו לירושלים „שהיא גבוהה מכל העולם" והיא „הלב של כל העולם".

והדבקות של הנוער הזה בשפה העברית היא מעשה המעורר בנו הפלאה — התפלאות והתפעלות. כמעט ולא היה ילד ברוקיטנה שלא ידע עברית — ולא עברית סתם, אלא זו היורדת לעומק השיטין, לכל רבדיו ושכבותיו של מקור האומה ומרוח קדשה. ההורים חסכו מפיתם, כדי לתת לילדיהם חינוך עברי, כדי שילדיהם יעלו ויצמחו ויהיו בני־תורה. הודות למסירות וההבנה של ההורים התחנכו הילדים לדביקות בערכי האומה וקדשיה, ובעלותם לארץ היו כצברים לכל דבר ולא ניכר בהם שבני־גולה הם.

✶

תם ולא נשלם פעלי על בית־ספר „תרבות" ברוקיטנה. דלה היא האנדרטה, שהצבתי לזכר זרע תפארת זה. כי אילו היה פי מלא שירה כים ולשוני רינה כהמון גליו ושפתותי שבח כמרחבי רקיע — אף אז לא הייתי מספיק לגמור את הקילוס וההלל על ילדים אלה, „אשר אין־בהם כל־מאום". הם היו תוֹלֶדֶת ווהלין, ווהלין שלנו שלשמעה בלבד יחרד לבנו. שמותיהם לא נשכח ולשוננו עדי־עד תזכרם. לנצח נִבְכֶּה להם, לנצח.

יצחק דיכטר
(קרית־חיים)

מזכרונות מורה על בית־ספר „תרבות" ברוקיטנה

לא אוכל, לצערי, להקיף במאמרי זה את כל העבודה החנוכית־למודית העצומה של ביה"ס העברי „תרבות" ברוקיטנה, כי רק שנה אחת עבדתי בביה"ס וזה בשנת הלמודים 1927/28 והרבה הרבה דברים נשכחו מלבי במשך השנים. בודאי ימצאו אחרים שימלאו את החסר. בית־הספר נמצא בדירה שכורה שהיתה צרה מלהכיל את כל ילדי העיר וכבר בשנת 1928 שוחחנו על הצורך לבנות בית לבית־הספר. לבנות בית מילתא זוטרתא! ומאין לוקחים כסף? וראה זה פלא, כשבקרתי בביה"ס כעבור כמה שנים מצאתיו בבית חדש גדול ויפה. אני מתאר לעצמי כמה מאמץ ועמל השקיעו אנשי רוקיטנה עד שהקימו את הבית הזה. כ־300 ילדים בקרו בביה"ס העברי ברוקיטנה בשנת הלמודים 1927/28 ז. א. כל ילדי העיר או כמעט כולם. נדמה לי שאף ילד יהודי לא ביקר בביה"ס הפולני, ואם כן היו אלה בודדים בלבד.

תושבי העיר, ברובם מעוטי יכולת, עשו את כל המאמצים, שילדיהם ילמדו בביה"ס העברי. היו שחסכו ממש לחם מפיהם ושלמו שכר למוד. ידעו הם כי רק בביה"ס העברי יקנו לילדיהם את מורשת האבות. לפינת קודש זו נשאו את עיניהם ולכאן שלחו את ילדיהם, ולא שמו לב כלל, שמול ביה"ס העברי היה קיים בי"ס ממלכתי גדול ומרווח, שקבל כל ילד חנם אין כסף. זו היתה עיר מתקדמת, נוער יקר וחביב, עליז ומתקדם. מתענין בכל, מתעסק הרבה בספורט, מה שהיה חידוש בימים ההם. ולא רק הנוער. גם המבוגרים היו חפשיים יותר, מתקדמים יותר ונאורים יותר מכל תושבי העירות האחרות. איזו רוח ליברלית נשבה בעיר! לא פגשתי ברוקיטנה את האיש השמרני הנוקשה, של „יהרג ואל יעבור". לא פגשתי את השטרימל ואת הפיאות המסורבלות. היו כמובן אנשים דתיים בעיר, אבל לא קנאים, אנשים המבינים לרוח הזמן ולא הפריעו לילדיהם ללכת עם הזרם.

לא קל היה לועד ההורים להחזיק את בית־הספר, לשלם שכר דירה, משכורת למורים, שרות נקיון, הסקה, תקונים וכו'... עד עתה קשה לי להבין איך עמדו בכל־זה. בהתחלת כל שנת לימודים קבע הועד את גובה שכר הלמוד, שעל כל אחד לשלם. הכל לפי היכולת. היו, כמובן, תלונות ודין ודברים, אבל לא היה מקרה, שילד עזב את ביה"ס מסיבת שכר למוד.

רמת הלמודים בביה"ס היתה גבוהה. שפת ההוראה, כאמור, היתה עברית, פרט לשפת המדינה ותולדותיה, שהתנהלו בשפה הפולנית. קל לומר עתה „שפת הוראה עברית", אבל כמה מאמץ, מסירות ורצון טוב השקיעו המורים בהוראה בעברית. לא היו ספרי למוד לטבע, לגיאוגרפיה ולחשבון בעברית. המורים תרגמו משפות זרות. בכמה מאמצים עלה למורה להכין שעור בטבע, למשל, עד שמצא את החומר

המתאים בספר פולני, רוסי, או אחר. עד שתרגמו לעברית ועד שהגישו לתלמידים וכן בגיאוגרפיה וכן בחשבון וזה יום־יום שעה־שעה. ימים ולילות שקדו המורים על מלאכתם זו. כתבי עת פדגוגיים לא היו. ספרי־עזר למורה לא היו. הכל צריך היה המורה ליצור מ־„א" והרי לא כל אחד יכל ליצור.

ספרית התלמידים

על־יד בית־הספר היתה קימת ספריה לתלמידים. גם זה פרק לא קל ולא פשוט, עד שעלה בידי המנהל והמורים לרכוש באמצעינו הדלים מעט ספרים. בכל שנה היינו מרחיבים את הספריה. את הספריה ניהל אחד המורים, כמובן, שלא על מנת לקבל פרס. באיזו מסירות ואחריות נהלו את הספריה, איך שמרו על כל ספר. פעמים בשבוע החליפו ספרים. פעמים בשבוע המה בית־הספר ילדים אחרי שעות הלמודים. פחד ורחב הלב לראותם ממהרים לספרית ביה"ס, מתחלקים ברשמים על הספרים שקראו. כיצד המליץ אחד לחברו על ספר זה או אחר שקראו. הצמאון הזה, הצמאון לדעת שפעם בלבותיהם. אהבתי לסור לבי"הס בשעות אלו, להאזין לשיחותיהם, להתענג על הערכתם של איזה ספר. מי ישכח את זה? מי יכול לשכוח רגעי קודש אלה?

עתון קיר

מפעם לפעם הופיע בבי"הס עתון־קיר. על העתון היה למלא שני תפקידים: חינוכי ולימודי. התפקיד הראשון לחנך את הילד לקרא ולדעת מכל הנעשה בסביבתו, בבית־ספרו, בעירו, בעולם ובעיקר בארץ־ישראל. התפקיד הלמודי: לפתח את כשרון ההבעה בכתב של הילד.

המדור העשיר ביותר היה מהנעשה בארץ־ישראל, כי זה היה תמצית חיינו. על יד מדור זה מצאת תמיד ילדים צמודים ומרותקים. יכלת לקרוא בעיניהם את השמחה לקראת כל הישג בארץ. ישוב חדש, קניה חדשה וכו' ואת הצער העמוק — לקראת איזה כשלון, חלילה, או אסון.

עבודת קרן הקימת בבית־הספר

קרן הקימת שמשה אבן פנה לחנוך הלאומי — ערך האדמה לעם. הרעיון „והאדמה לא תמכר לצמיתות" מצא הד נאמן בלבות החניכים. כל קניה חדשה בארץ היתה מתקבלת בהתלהבות ובתרומות מוגברות. בכל כתה היתה פנת ק. ק. ל. והקופסה הכחולה במרכז הפנה ובמרכז חיי הכתה. כל מעשה טוב צוין בתרומה: ציון טוב — תרומה. סיום ספר — תרומה. כל מאורע בחיי הילד כמו: יום הולדת — תרומה, בר־מצוה —

תרומה. נולד אח או אחות — תרומה וכו׳ וכו׳... אוירה ציונית־חלוצית שררה בבית־הספר. אוירה של הזדהות מוחלטת עם הארץ ועם כל הנעשה בה. שמחנו עם הישוב בהשיגיו ודאבנו בסבלותיו. כל מאורע, כאמור, מצא מיד הד בחיי בית־הספר, בשעורים, בעתון הילדים וכו׳.

הנהגנו בבי״הס חגיגות ראש חדש. ביום זה הריקו את קופסאות קרן הקימת

שורה ראשונה מלמעלה למטה מימין לשמאל: 1) 2) א. ליפשיץ. 3) נוניה טורוביץ. 4) 5)

שורה שניה: 1) 2) גלוזמן. 3) איטה וולודבסקי.

שורה שלישית: 1) דינה נגל. 2) מרדכי גנדלמן. 3) המורה רבקה וולודבסקי. 4) דבורה גולוביי

והמורשים מסרו דו״ח על פעולות קרן הקימת והכנסותיה בחדש זה. שמעו חדשות מארץ־ישראל, שרו שירי ארץ־ישראל, דקלמו ורקדו. מסיבות אלו היו מעבירות את הילד לאוירה של ארץ־ישראל ונדמה היה להם שהנה הנה גם הם בארץ בונים ויוצרים וחיים חיי חופש. ומה צר וכמה דואב הלב, שלא זכו לחופש, אליו שאפו ולמענו פעלו כמיטב יכלתם.

החג והחגיגה בבית־הספר

החגיגה תפסה מקום נכבד בעבודת בית־הספר. השתדלנו לגלות כשרונות בשטח האמנותי: בשירה, בריקוד ובאמנות הבמה. שעות על שעות היתה המורה מבלה עם הילדים בבית־הספר אחרי שעות הלמוד, בוחרת, מלמדת ומדריכה. ותמיד הצליחה לגלות כשרון — תכופות במקום שלא צפינו כלל. להופעות ביה״ס יצאו מוניטין בעיר. הורי הילדים ושאר תושבי העיר היו באים לחגיגות ביה״ס בהמוניהם. החגיגה היתה נושא לשיחות לזמן רב ברחוב, בחנות, בשיחת רעים וכו׳. המורה החדירה אומץ בלבות הילדים. היא הצמיחה כנפים ושאיפות להרבה הרבה מהם. ולא רק המורה. כל חבר המורים וההורים נתנו יד להצלחת החגיגה. התכונה לקראת החגיגה היתה רבה בבית־הספר ובבתים. הכינו תפאורה, תפרו שמלות, או תלבשות אחרות, הכינו במה וכו׳.

כמו בכל עבודתנו השתדלנו גם, שבחגיגה יושם הדגש על נושא ארץ־ישראלי, כמו

יבוש הבצות בעמק, קציר בקבוץ וכו׳. בחגים הלאומיים של פולין היה בית ספרנו מופיע עם ביה״ס הפולני וידנו היתה תמיד על העליונה. שאל אותנו פעם מנהל ביה״ס הפולני מהי הסבה שאצלכם מתקבל הכל יפה כ״כ ואנו איננו יכולים להתחרות בכם? לו ידע המנהל הזה כמה עבודה, אהבה ורצון טוב השקיעה המורה בכל הופעה והופעה היה מבין בודאי את הסיבה.

השפעת בית־הספר על חייה הרוחניים של העיר

בית־הספר היה פינת אור בחיי העיר והשפעתו היתה רבה בכל השטחים, כגון, בחיי התרבות, בתנועה הציונית, בעזרה שהגיש לתנועות הנוער ובאוירה הכללית.

תכופות היינו מכנסים אספות הורים ומרצים על נושאים חינוכיים, ספרותיים, היסטוריים, ארץ־ישראליים וכו׳. את האספות היינו מקיימים עפ״ר בליל שבת ותמיד היה אולם בית־הספר מלא. הקהל העיף מעמל השבוע בא לשמוע את דבר התחדשות העם, את בשורת התחיה והגאולה. אולי יקרה נס והנפש כל־כך מצפה.

בשורה שניה מלמטה למעלה יושבים המורים מימין לשמאל:
1) ברונשטיין. 2) פייגל רוזנפלד. 3) המנהל שמואל קוליק. 4) שרה ברונשטיין.
5) מרדכי גנדלמן. 6) שמואל בייקלסקי. באמצע: המורה יוסף בודנייב.

גם לתנועה הציונית ולקרנות הלאומיות הגיש ביה"ס את עזרתו. המורה מרדכי גנדלמן היה הרבה שנים מורשה קרן־הקימת בעיר ודאג שבכל בית יהודי תהיה הקופסה הכחולה, דאג להרקת הקופסאות וכו'... אחד המורים היה מורשה קרן היסוד ועזר במגבית זאת. הרבה מאוד מזמננו מסרנו להסתדרות הנוער הציונית. עזרנו להם בעצה, בהדרכה ועיקר העיקרים בהוראת השפה העברית. והכל כמובן שלא על מנת לקבל פרס. תקצר היריעה מלפרט את כל הפעולות שפעל ביה"ס בעיר.

על ועד ההורים

אני רוצה להזכיר בזה את שמות חברי ועד תרבות וועד ההורים (עד כמה שזכור לי) שנשאו בעול ביה"ס שנים רבות ללא לאות.

בכבוד ובהערצה אני מזכיר שמותיהם: יו"ר ועד „תרבות" יוסף ברץ; נח סולצמן; קיציו (כץ); משה בר גוטמן, ויבדלו לחיים משה רויטבלט ואחרים.

אנשים יקרים אלה הקדישו חלק גדול מזמנם ומרצם לבנין בית חנוך בעיר. הם מנעו תכופות מנוחה מעצמם למען ביה"ס. אני מזכיר ברטט ובהוקרה את שמותיהם. צר לי מאוד, שאנשים יקרים אלה לא זכו לראות בתקומת ישראל, משאת נפשם. אני מרכין את ראשי לזכר אנשים אלה ומתפלל לנשמותיהם הטהורות, שתצרורנה עם כל הנשמות הקדושות, שפעלו למען תחית עם ישראל.

על מורי ביה"ס ברוקיטנה שנספו בשואה

בצער וביגון, בכבוד ובהערצה אני מזכיר כאן את חברי, מורי ביה"ס ברוקיטנה שנספו ביחד עם כל בית ישראל בבוא השואה על עמנו: שמואל קוליק; שמואל וולקון; יצחק שפירט; מרדכי גנדלמן; ישראל פלדמן; פודליס וברונשטיין.

מורי ישראל היקרים, נאמני בית ישראל, מה מר גורלי, שאני צריך להזכיר שמותיכם בספר זכרון. הרי היינו שותפים לדאגה לחנוך הדור. כמה כוחות, מחשבה ורצון טוב השקעתם בעבודתכם. כמה שעות מזמנכם היקר הקדשתם ללמוד השפה בתנועות הנוער, שלא על מנת לקבל פרס.

כמה הרצאות הרציתם למבוגרים בתולדות עמנו, בתנ"ך ובספרות עברית. הדלקתם את אור ישראל בלבות הרבים. הייתם כעמוד האש, שהאיר לעם את דרכו בגולה. חנכתם דורות של שואפי חופש ודרור, של מגשימים ומעפילים.

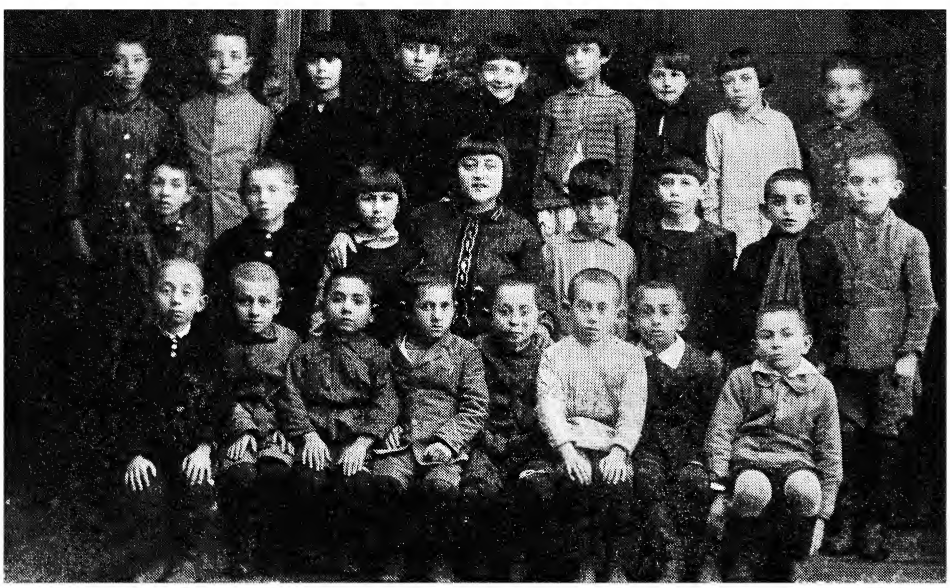
חברים יקרים דעו, שלא לחנם עמלתם. קרבנכם לא היה קרבן שוא. החלום הפך למציאות. הארץ משוחררת מעול זרים. העם שב למולדתו מכל תפוצות הגולה, בנינו חפשים מפחד אויב. חבל רק, שלא זכיתם לראות זאת. חבל מאוד, שאלה שעמלו כל־כך למען תחית העם לא זכו לכך. אני מזכיר את שמותיכם היקרים עם כל תושבי רוקיטנה.

הייתם שותפים נאמנים להם בחייהם. יזכר שמכם אתם גם אחרי מותכם, ושומר־ישראל יצרור את נשמותיכם הטהורות עם כל נשמות מחנכי הדורות, שהקריבו את חייהם לחנוך העם ולהמשך קיומו.

על ילדי ביה"ס ברוקיטנה שנספו בשואה

ילדי ישראל היקרים המסולאים בפז, איכה נחשבו לנבלי חרש, מרמס לכל נבל ורוצח. עליכם ילדים אבכה, עליכם אאבל.

יוצאי רוקיטנה היקרים! המקובל הוא שישנם הורים שכולים, שישנן נשים שכולות. אבל אף אחד לא העלה על דעתו, שהשכולים מכלם הם המורים העברים הבודדים שנשארו לפליטה. הרי גדלנו, טפחנו וחנכנו דורות לעבודה ויצירה, לאהבת אדם, לצדק חברתי. קוינו למשפט והנה משפח.

כיתת מתחילים בבית־הספר

עומדים מלמעלה למטה, מימין לשמאל: 1) **משה גיטלמן.** 2) קמינסקי, 3) סוניה **גנדלמן.**
4) **בלה גרינשפן.** 5) **יונה גרינברג.** 6) **איטקה גורנשטיין.** 7) **מתתיהו נפחן.** 8) **טוביה טורוביץ.** 9)
שורה שניה: 1) **משה גנדלמן.** 2) **משה פורטנוי.** 3) 4) 5) **המורה גיטל אטלס.**
6) **חנה הוניגמן.** 7) **אליהו גרבר.** 8) **אהרן גילסטרון.**
שורה שלישית: 1) **מוזיק קצנלסון.** 2) **נתן לווין.** 3) **שלמה וולמן.** 4) 5) **יצחק קוזיול.**
6) **אָציה ליפשיץ.** 7) **לייבל סליעפ.** 8) **הונא נייברג.**

מאז השואה נטלה השמחה מלבי, קדרות התכסה העולם. אפלה ולא אור בו. כי מה טעם לחיינו, מה טעם לחיי מורה עברי, כשילדיו אינם יותר. ובזכרי את הימים ההם, עת צהל ביה״ס משמחת ילדים, בזכרי את הפינה הזאת, פינת הקודש והזוהר, שיצרנו בסביבה זרה ועוינת; פינה בה ספגו ילדינו היקרים תורת מוסר היהדות, תורת אהבה לאדם, שויון לעשיר ולרש, תורת צדק ואמת. בזכרי את האוירה הארץ־ישראלית ששררה בבית־הספר, את ההכנה הנפשית של הילדים לעלות לבנות חברה חדשה המושתתת על יסודות של אמת וצדק; בזכרי את חגיגות ראש חדש אחרי הרקת קופסאות קק״ל, את העינים הנוצצות של הזוכים בדגל המנצחים של קק״ל. כשאני זוכר כל זה אני מעריך רק עתה את גדל היצירה שיצרנו המורים, הורים ותלמידים. וקשה גם עתה להתרגל לרעיון שכל זה נעקר עם השורש באכזריות וביסודיות כזאת. מיליון ילדים. מיליון ילדי ישראל נרצחו בשואה. הזדעזע העולם מממדי השואה. המספר זעזע. אבל בשביל מישהו זהו מספר, אמנם מספר ענקי ומזעזע, בשבילי אין זה מספר. בשבילי אלה הם ילדים חיים, שמחים ורעננים, לומדים ומשתובבים, כמו חיים אתם נגד עיני. הנה ילדי קוקל, ילדי גוטמן, ילדי גנדלמן, ילדי טורוק, ילדי באום, ילדי גרינשפן, ילדי קורובוצ׳קה, ילדי בינדר, ילדי ציפניוק וילדי גיטלמן, ועוד ועוד. אייכם ילדי, מי קטף אתכם באכזריות כזאת בדמי ימיכם. וכמה כשרונות, כמה כשרונות אבדו!

כמה ילדים כשרוניים היו בבית־הספר ברוקיטנה. עד היום אני זוכר שלילד אחד כתבנו לרוחב התעודה באותיות גדולות ציון אחד טוב מאוד. לצערי שכחתי את שמו. נדמה לי שפרגר שמו.

ואיך יהל לנו השמש אם כזה קרה לנו, אם ילדים כאלה נפלו קרבן בידי בני־עולה ונמחו מעל פני האדמה. אולם מלבי, מלב מורכם לא נמחיתם. נשאתי אתכם בלבי כל ימי השואה וכשהוגליתי מביתי נשאתי את זכרכם הברוך בלבי. וכששבתי והגעתי לארץ — אתם לנגד עיני. תמיד, בכל מקרה ובכל שמחה אני מזכיר אתכם. ועד יומי האחרון אשא אתכם בלבי ואאבל עליכם ועל זיו חייכם עד שאשיב את רוחי לאלהים.

יעקב שווארץ
(רחובות)

ספריית „תרבות"

ספריית „תרבות" היתה מסונפת לבית־הספר, אך לא תמיד שוכנה בו. היא נדדה, עתים תכופות למדי, מבנין לבנין. הסיבה לכך היתה נעוצה, כנראה, בקשיים תקציביים.

בספריה היו שלושה מדורים. ספרות עברית, פולנית ואידיש. מרבית הספרים היו בעברית, בתוכם מהמהדורות החדישות ביותר של הוצאת „שטיבל" ו„אמנות". היה מיבחר ראוי לשמו של ספרי ילדים וספרות למבוגרים, כי הספריה לא שרתה תלמידי בית־ספר „תרבות" בלבד, אלא כל תושבי־העיר.

זכורני, שבימי ההחלפה היו תורים ארוכים, בעיקר, בני־נוער. בשנות השלושים נתמעטו קוראי עברית ועלה מספר קוראי פולנית. הסיבה לכך היא, שבפולנית הופיעו ספרים חדשים ומעניינים, שלא היו בעברית. קוראים אלה באו בדרישות לספק להם את הספרים החדשים האלה, רבי־המכר, שהופיעו בשוק הספרים.

הקטלוגים היו מסודרים יפה. המבחר גדול היה. מצב הספרים השביע רצון. תמיד דאגו לכריכה. הקוראים שמרו על כבוד הספר, איש לא לכלך, לא השחית ולא „הנציח" שמו בספר. התנועה בספריה גדולה היתה, ביחוד, בירחי החופש מהלימודים. אז בא לרוקיטנה כל הנוער שלמד בערים שונות, וכמובן שביקש לקרוא, להנאתו, ספרים חדישים. הקריאה היתה תמורת תשלום מינימלי וערבון — לרוב ספר. אם כי המקום היה רחוק, זה לא מנע בעד קהל־הקוראים הצמא ותמיד חיכו לפתיחת הספריה.

הספרים, שהטילו המורים על התלמידים כקריאת־חובה, נמצאו תמיד בספריה. זכורני, שהספרים האהובים והנקראים ביותר היו כתבי יהודה בורלא, קנוט המסון, ולטר סקוט, אמיל זולא, ספרי יעקב דיננזון (באידיש, בעיקר) וכמובן הקלסיקנים העבריים. ההזדקקות לספריה גדולה היתה, כי, שלא כבימינו, לא היו בבתים ארונות ספרים חילוניים. ספרים היו כמעט בכל בית, אבל אלה היו ספרי־קודש בלבד. מטעם זה היתה הספריה המקום היחיד, בו ניתן היה להשיג ספר־קריאה חילוני.

כדי להרחיב את פעולותיה ולאפשר לקהל הרחב לקרוא גם בעתון ולעמוד על הנעשה בעולם הגדול ובארץ־ישראל — פתחה הספריה אולם־קריאה ראוי לשמו, אבל הוא לא האריך ימים. עד עתה לא ידועה לי הסיבה לכך. האולם היה נאה מאוד, מתאים לתפקידו. היו בו עתונים עבריים, באידיש ופולנית. קבלנו עתונות הארץ וגם עתונים מהתפוצה. האולם נמצא בבית אברהם בינדר ברחוב פוניאטובסקי. על־אף הצלחתו נסגר, כנראה, מסיבת קשיי תקציב.

המעון האחרון בו שוכנה הספריה היה ברחוב מסביצ'ה (רחוב סוביסקי). משם נדדה לתנורי השריפה של הצבא האדום. זכורני פרוק הספריה. כשנכנס הצבא האדום לרוקיטנה נתן צו להביא את כל הספרים למועדון הקצינים לשעבר של הצבא הפולני.

נחום טורוביץ, ששימש כספרן אחרון, ארז את הספרים, שכר עגלה והעביר אותם למקום המיועד. סבורים היינו, שיחוסו, לפחות, על ספרי אידיש ופולנית ויותרו לקריאה, כמובן, אחרי בדיקה קפדנית וצנזורה כדת וכדין. גדול היה כאבנו, כאשר הודיעו לנו אנשים שגרו בקרבת־מקום, שהחיילים הסוביטיים משתמשים בספרי־הקריאה כחומר הסקה. במועדון הקצינים ריכזו גם ספריות, שבעליהן היו פולנים. ביניהן התבלטה בכריכות הנהדרות ספריית גראף פולני מכפר שבסביבות רוקיטנה. בין הפליטים, שבאו לרוקיטנה בתקופת הסוביטים, היה גם פליט יהודי מווארשה, בעל ספרייה גדולה. הלה הביע תמהונו הגדול בראותו, שעיר קטנה כרוקיטנה זכתה לספריה כה עשירה.

על חרבות הספריה הקימו הסובייטים ספריה חדשה, על טהרת הספרים, שמוצאם מברית־המועצות, בתוכם כמה ספרים באידיש. ספריה זו נפתחה בפברואר 1940.

איזיה גולוד
(חיפה)

החוג הדרמאטי ברוקיטנה

אין בידי לקבוע מתי, בדיוק, נוסד החוג הדרמאטי ברוקיטנה. לצורך ענייננו, אין קביעה זו חשובה כלל ועיקר, כי ניצנים־של־ממש של חוג דרמאטי נראו בתקופת ההתעוררות הלאומית, שחלה עם הצהרת בלפור. אז מילא החוג תפקיד ציוני־תעמולתי־חינוכי־הסברתי. מה שעשו מטיפים ודרשנים לציון מעל בימות בתי־הכנסת — עשה החוג באומר, צליל, זמר ומחול.

הצגה ציונית כזו זכורה לי משנת 1920. היא הוצגה ב„עזרת נשים" שבבית־הכנסת הישן, בה השתתפו נח סולצמן, לאה׳צ׳ה קליגר (בת השוחט), ליובה סולצמן, שיינצה ליפשיץ, חיה־שרה ליפשיץ וליובה גייפמן. תוכן ההצגה היה: קציר בארץ־ישראל. הובאו אלומות ועמרים ובתנועת ידיים וכתפיים שרו את השיר: „שם שועלים יש, בחור טוב שלי"?

זמן קצר לאחר „הופעת גאלה" זו התגבשה קבוצת צעירים וצעירות, שקראה לעצמה „די דראמאטישע סעקציע" (החוג הדרמאטי). מספר המשתתפים גדל, כי נוספו ה„סטודיאנטים" הבאים: פניה קלורפיין, ליובה ליטבק, משה שכטמן, נחום קצנלסון, אברהם שווארץ ויענטל וויינר. בין ההצגות הזכורות לי היו „גאט, מענטש און טייוול" ו„מירה׳לה אפרת" לגורדין, ו„מוטקה גנב" לשלום אש. בהזכירי את „מירה׳לה אפרת" מוצא אני מן הראוי להתעכב על ה„פרימדונה", שהופיעה בתפקיד זה והיתה דמות מרכזית בחוג — פניה קלורפיין, אשת הצלם פנחס קלורפיין. על־אף עבודות הבית והטיפול בשלושת ילדיה, מצאה תמיד זמן להשתתף השתתפות פעילה בעבודות החוג, ולא פעם הזמינה את חברי הלהקה לערוך חזרה בביתה. היא שיחקה, בעיקר, תפקידים

החוג הדרמטי בהצגת „טוביה החולב"

1) אהרן פריירמן. 2) ראובן פריאַטל. 3) בוזיה לווין. 4) חיה ברזובסקי. 5) 6) צסיה גולוד. 7) בריינדיל טנדלר. 8) חיה ליפשיץ. 9) 10) 11) 12) יהודה קפלן. 13) שמעון שפירא. 14) לייבל ליפשיץ. 15) פולה קוקל. 16) בת־שבע שוחט. 17) ווירה ציפיניוק. 18) ישראל ליפשיץ. 19) 20) מוטל מנקובסקי. 21) 22) משה בינדר. 23) יעקב פריאטל. 24) 25)

טרגיים, כגון, „מירה"לה אפרת" ואמו של מוטקה ב„מוטקה גנב". משחקה היה מביא את קהל הצופים לידי התרגשות, ודמעות נראו בעיניהם. יונס טורקוב הוא שאמר, שמשחקה מזכיר לו את אסתר־רחל קמינסקה, והציע לה להשתתף בלהקה דרמטית מקצועית. הכנסות החוג הוקדשו למוסדות־ציבור עירוניים וציוניים.

במרוצת השנים הצטרף לחוג דור חדש של בני־נעורים, בעיקר, תלמידים שלמדו ברובנה ובווילנא, שם ראו הצגות ה„ווילנער טרופע" וקיבלו מושג תיאטרון אמנותי מהו. יוזמי הסקציה החדשה היו האחים ראובן ויעקב פריאטל. בחוג הזה השתתפו: בת־שבע שוחט, חיה ברזובסקי, בריינדל טנדלר, אסתר (אטיה) קלורפיין, איזיה גולוד, ברוך לווין, משה בינדר, טייבל שפירא, גרישה ליטבק, לייבל ליפשיץ ורחל טריגון. גם סטודיה זו פעלה לטובת צרכי־הציבור. לא הסתפקנו בהצגות לקהל הרוקיטנאי בלבד, אלא הצגנו גם בקלוסובה ודומברוביצה. אטרקציה גדולה היתה קבלתו של ליונקה

קובלצ׳זק (גוי) כחבר בעל זכויות מלאות בחוג. היה לנו צורך בסטראַז׳ניק (שוטר) מתקופת הצאר. ליונקה נועד לכך משׁשת ימי־בראשית ומילא את התפקיד בחן וטעם — להנאת קהל הצופים.

בדרך כלל הצגנו קומדיות, או מלודרמות. התקופה היתה אחרי גמר מלחמת־עולם הראשונה. עצב שרר בעיר. בהצגותינו ביקשנו לעודד קמעה את מצב הרוח של יהודי־העיר. הצגנו את ה„מכשפה", „טוביה החולב", „דאָס פינטעלע ייד" ו„דער גרויסער געווינס". קיבלנו השראה מתיאטרון הרוויו „אררט" של דז׳יגן ושומכר, שהופיעו לעתים מזומנות בוילנא וניתן היה לנו לראות קומיקאים אלה ולהתבשם ממשחקם.

אף אנו הצגנו הצגות רוויו, ע״י התאמת שירים ופזמונים לנושאים אקטואליים־מקומיים. לא הסתפקנו ברג׳יסורה פנימית ומדי פעם הזמנו במאים מהעיירות הסמוכות, שהתנדבו לעבוד עמנו זמן ממושך, שלא על מנת לקבל פרס. עזרה גדולה קיבלנו ממר פרידזון מווארשה, שהיה בעל כשרון דרמטי מעולה. הוא שהה ברוקיטנה לרגל עסקי העצים שלו. הוא ביים את ה„מכשפה". במחזה זה ישנם הרבה שירים ולווי מוסיקלי.

אני הופעתי תמיד בתפקיד קומי, כגון, הוצמאך ב„המכשפה" וכשדכן בקי ורגיל. לא היה מחסור בתפקיד זה, כי היתכן מחזה יהודי ללא שדכן? השתדלתי לשוות לשדכן מראה נטורליסטי: זקן צהוב, כובע מזוהם של בעל בית־הבד, מטפחת אדומה מאחור ומטריה שבורה ביד. לא שמרתי על מסגרת הטכסט ובשעת הצורך הייתי מאַלתר (אימפראוויזירן) אמרות־כנף ומילי־דבדיחותא, שהיו שאובים מעניני־דיומא של הצבור הרוקיטנאי והארעים שארעו בו. אמרות אלה היו מבדחות מאד את קהל הצופים.

ליד החוג הדרמטי פעלה תמיד תזמורת בניצוחו של הכלי־זמר המנוסה משה קמינסקי. תחילה הוצגו ההצגות במחסנים שונים ואחר־כך הירשו לנו להשתמש באולם ובבמה של הקסרקטין. זו היתה ההזדמנות היחידה שנתנה לאזרח לבקר בקסרקטין.

אשר לתלבושות — שמרנו על ריאליה ממש. כששחקנו תפקיד של שדכן, שאלנו בגדי מי שהיה דומה לשדכן, או הקרוב למקצוע זה. כן שאלנו בגדי הרב, השוחט, בעל בית־הבד והרבנית. הם נתנו לנו בגדיהם ברצון. כשצריכים היינו להוביל כלה לחופה בשמלה, אותה לבשו כלות בדורות הקודמים — קיבלנוה מנשים קשישות, ששמרו עליהן מליל כלולותיהן. בדרך זו הרסנו את המחיצות בין הדמיון והמציאות, בין עולם התיאטרון לעולם המוחשי. הקהל הושפע מאוד מהצגות אלו, צחק במקום שראוי היה לצחוק ובכה במחזות נוגים וטרגיים. הוכחה לכך, שההצגות נגעו ללב הצופים והסעירו רוחם, שמשו הוויכוחים הסוערים שהתנהלו אחרי כל הצגה. נתחו אותה מבחינת הטכסט, המישחק והביצוע. לא היה משוא־פנים בוויכוחים אלה. דנו על הדבר לגופו ולא חששו להוציא פסק־דין קטלני, אם ההצגה לא עמדה על רמה ולא סיפקה את הדרישות האמנותיות של הצופה. כי, כפי שסיפרתי, רבים מבני־הנוער שבעירנו למדו בערים גדולות, היו שרויים באוירה של תרבות כללית גבוהה, כולל תרבות תיאטרלית, והם ידעו היטב מה לפסול ומה להכשיר. בקורת זו היתה, בסופו־של־דבר,

לתועלת החוג, היא הפרתה פעילותה של ה„סקציה", שמרה על רמתה והגנה מפני סטיות והידרדרות לזולות וקלוקל.

בהצגות מילא, כידוע, תפקיד חשוב הלחשן, שישב בתוך ארגז נסתר מעין הצופים. הלחשן המקצועי והותיק היה אליושה פריירמן. בנוסף על תפקידו החשוב הזה, היה עליו למסור דין־וחשבון מלא בישיבות ה„חוג" על התנועות והמישחק של השחקנים, אם היו בהתאם ל„שולחן־ערוך" התיאטרוני, ואם עשו השחקנים כל־מה שביכלתם כדי לגלם את הדמות גילום אמנותי. דיונים אלה היו פוריים מאוד, כי הם עזרו לשחקן לשכלל את תפקידו.

כל הצגה היתה טעונה רשיון מהסטארוסטה, שמקום מושבו היה בסארני. לשם כך היה עלינו לתרגם את המחזה לפולנית. אנוסים היינו להשמיט מהצגת „טוביה החולב" את הכינוי „גוי", באשר זה מעליב ופוגע, ונאלצנו להמציא תחליף מתאים. ביטויים מסוימים ביידיש נראו בעיני הפולנים כבלתי־מוסריים, לכן היה עלינו „לרככם" ולהתאימם לרוח השפה הפולנית. הרשיון לא ניתן בקלות ונאלצנו לנסוע לסארני כמה פעמים כדי לקבלו. עתים היתה הסחבת ממושכת מאוד, ואז נאלצנו לנצל פרוטקציה של אנשי־ציבור פולניים מקומיים.

בשנים 7־1936 נוספו כוחות חדשים. התארגנה קבוצת צעירים, שהלכו בעקבות הוותיקים. כבמאי־חובב של להקה זו שימש סיומה קלורפיין. השתתפו בה: משה קוץ, יעקב לווין, חיים ליכטמן, פערל פרל, זלטקה פרל, טודי לין, יוסף גולובוביץ' ואחרים. שנים אלו לא רשמו הישגים מיוחדים בשטח חיי אמנות הבמה בעירנו. לא הצליחו להציג מחזה ראוי לשמו והסתפקו בהצגות רוויו בלבד.

עם הכיבוש הסוביטי — כפי שספרו לי — ניתנה האפשרות לפתח פעולות החוג — באידיש, כמובן. אולם, סבלו ממיגבלות רציניות, כי הסוביטים לא התירו להציג מחזות מהרפרטואר הלאומי שלנו. החוג השתתף בתחרות אזורית של חוגים דרמטיים. הסוביטים כינו תחרות זו בשם „אולימפיאדה". הוא הציג שני מערכונים של שלום־עליכם — „הרופא" („דער דאָקטאָר") ו„סוכנים" („אַגענטן"). ההצגות התקימו באולם הקולנוע שליד בית־החרושת לזכוכית.

אם כי קהל הצופים לא היה מורכב מיהודים בלבד, זכתה הופעת החוג להצלחה גדולה, ולולא יהודים היינו — כי אז קיבלנו את הפרס הראשון. נציג שלטון־המחוז הזמין את החוג לתחרות נוספת — אבל בינתים פרצה המלחמה ועמה השואה.

מי יתן לי את הכוח, כוח אבות, לקום בלילה

ולישב על־גבי הקרקע ולשפוך שיחי ולהוריד

דמעות על חורבן ישראל, על אלפי מאות נערים

וזקנים, טף ונשים, שנענו עינויים איומים

ונהרגו בכמה מיתות אכזריות שאין בכוח

ההשגה האנושית להשיג ולצייר.

(ד״ר יעקב קלצקין. כתבים, קטעי יומן,
עמודים 353־352 הוצאת „עם עובד״, תשי״ג)

כפרי
הסביבה

הינדה בליישטיין (וולפין)
(חולון).

בכפר אוסטקי

(זכרונות ילדות)

הכפר מרוחק כדי חצי שעה של נסיעה ברכבת לרוקיטנה. לעתים רחוקות בלבד נסענו ברכבת, כי נעים היה לטייל ברגל. בהליכתנו היינו עוברים על פני מַלְבֵּנוֹת ללְבֵנים חסינות־אש. תחנת אוסטקי היתה מהאחרונות שלפני הגבול הסובייטי. תמיד המתה מהמוני פועלים, שהעמיסו קרונות־עצים למישלוח למרחקים.

הורי, יעקב ודבושה וולפין, באו לגור, לפי זכרוני, בשנת 21־1920. היתה זו המשפחה היהודית הראשונה והיחידה בכפר. אחר־כך נוספה עליהם משפחת ברזובסקי, שהקימה מינסרה גדולה בכפר, אבל בני־המשפחה לא ישבו ישיבת־קבע במקום. בשנים האחרונות לפני מלחמת העולם השניה השתקעו בכפר עוד שתי משפחות: משפחת טורוק ומשפחת ניעמוי.

מסחר העצים פרח ושיגשג בכפר. זה הורגש על כל צעד ושעל. גדולי סוחרי־העצים, יהודים ולא יהודים, היו מגיעים לסדר עיסקות־עצים שונות. אבי ויהודי הסביבה, אף הם עסקו במסחר זה.

אם כי היינו בתחילה משפחה יהודית אחת בין גויים רבים, בכל זאת שמרנו על הצלם היהודי שבנו וקיבלנו חינוך עברי־ציוני. ראשית דעת קנינו ב„חדר" שבכפר סנוביחדוביץ', שם התגוררה אוכלוסיה יהודית ניכרת. כשגדלנו למדנו בבתי־הספר העבריים שברוקיטנה, סארני ופינסק. זוכרת אני: בשובי הביתה לירחי־החופש — סרבתי לדבר אידיש, או פולנית, אלא עברית בלבד. הורי, אף הם, דיברו אתי עברית. אבי שימש כמורה ב„חדר" וגם אמי ידעה עברית. כך נוצר אי עברי בסביבה של גויים, סביבה של נֵכָר וגלות.

שמורים היטב בזכרוני החגים והמועדים היהודיים, שחגגנו אותם בשמחת נפש ובהתעוררות גדולה. אנו, הילדים, עשינו דרכנו יחד עם ההורים לסנוביחדוביץ', שם התקיים מנין. הלכנו מהלך של 4 ק"מ הלוך וחזור, אבל לא הרגשנו עייפות, כי כה מתוקה היתה שמחת החג.

ביתנו שימש גם כאכסניה. הסוחרים היהודיים שבאו מרחבי המדינה, סרבו ללון בבתי הגויים, מחשש שמא יתגאלו בפת־בגם, והתאכסנו בביתנו. הם הרגישו אצלנו אוירה משפחתית נוחה. מסיבה זו רכשנו ידידים ומכרים רבים מבין הסוחרים היהודיים.

בשנת 1939, עם כניסת הסובייטים לכפר, עברנו לרוקיטנה. הזמן לא נעצר במהלכו. המאורעות התפתחו במהירות מסחררת. הגיעה שנת 1941 — שנת פרוץ המלחמה בין גרמניה ורוסיה. הסובייטים נסוגו מרוקיטנה ובמקומם נכנסו הגרמנים. הורי, אחי

ואחיותי, נשארו ברוקיטנה. אני ברחתי לרוסיה. עוד בשנת 1944 נודע לי, כי ממשפחתי לא נותר שריד. שקע עולם־נעורי, אבל הזכרונות חיים בי. מדי יום ביומו מתבהרות התמונות מבית אבא והן כוססות וצובטות את הלב.

דוד שוסטר
(רמת־גן)

כפר אוסניצק

הכפר מרוחק מרוקיטנה כ־5 ק״מ והוא שוכן על נהר לווא (LWA) המשתפך לנהר סלוץ׳. התגוררו בו כ־120 משפחות של אוקראינים. יהודים היו בו מתי־מעט, בסך־הכול ארבע משפחות: משפחת שוסטר, גרבר, טרכטר ושיינמן. משפחות אלו הסתעפו ומנו כמה עשרות נפשות.

כפר אוסניצק הוא בעל יחוד משלו. הוד קדומים חופף עליו, וזה הודות לבית־הקברות היהודי העתיק שבו. הבריות תמהים היו ושאלו: מה לכפר קטן ולבית־קברות גדול ועתיק כזה? קבלה היא בידינו, שהיהודים הכפריים לא קברו מתיהם בכפר, אלא הביאום לקבר־ישראל בעיר הסמוכה. אם כן, כיצד ליישב את מציאותו של בית־קברות בכפר דוקא?

מסורת היתה בידי סבי, שנמסרה מדור לדור, שכפר אוסניצק הוא שריד מעיר גדולה, שנחרבה בגזירות ת״ח (גזירות חמלניצקי). הרבה יהודים נשחטו, הרבה נמלטו למקומות שונים ובמקום נשארו מתי־מעט. גוויות הטבוחים הרבים הוטמנו במקום, ומכאן מוסברים קדמוניותו והיקפו הגדול של בית־הקברות.

בית־הקברות היה מחוזי. נקברו בו מתי רוקיטנה, סעכאָוו, טומשגרוד, קלוסובה וסטאַריקי — כמעט כל הכפרים עד סאַרני. הוא נמצא במקום יפה, סמוך לשפת־הנהר ונשקף על־פני גבעה. העצים שצמחו בו, אף הם עתיקים היו כמצבות, שמנו מאות בשנים. מרוב שנים שקעו הרבה מצבות באדמה והקברים נימחו. לא פעם, כשחפרו קבר נתגלו עצמות־אדם, והיו סותמים אותו מיד.

מאחר ובית־הקברות שירת ישובים רבים — נתקימו הרבה הלוויות. ביחוד גבר זרם ההלוויות בתקופה של פרעות פטליורה. זכורה לי, ביחוד, הלווית דוד זונדר, שנפל בידי הפטליוראים וכן הלווית אהרן אחיו.

המצב הכלכלי של חלק מהיהודים היה מבוסס. משפחת שוסטר חכרה אצל שני הפריצים, האחים סיצ׳בסקי, שמושבם היה בטומשגרוד הסמוכה, את טחנת־המים ואדמות מרובות. ההכנסה גדולה היתה. משפחתי זכתה בחכירה זו הודות לסבי, מרדכי שוסטר, שהיה האפוטרופוס על אחים אלה. בעודם ילדים היה מוביל אותם בעגלה מטומשגרוד

לבית־הספר ברובנה. כשגדלו התהדקו הקשרים בינם לבין הסבא. הוא מצא חן בעיניהם והם הפקידוהו על ביתם ועל כל אשר יש להם, ובלעדיו לא הרים איש את ידו. לא מכרו ולא קנו, אלא לאחר התיעצות עמו.

משפחות גרבר ושיינמן דלות ועניות היו והתפרנסו ממסחר זעיר. היתה להם חנותונת, בה מכרו לגויים קבַס, כעכים, טבק וכל מיני סידקית.

לא היו למדנים גדולים בין יהודי הכפר. ידיעותיהם היו מוגבלות רק למה שדרוש ליהודי כדי להשיח עם קונו. סבי שעשיר היה, היו לו השגות גדולות והוא הביא לבניו כלות מיוחסות ממשפחות מכובדות שבאולבסק. כלות אלו הכניסו רוח חדשה בשדה החינוך של ילדי הכפר. לזרא היתה להן השכלתם הירודה של יהודי הכפר ובקשו לתת לילדיהן חינוך מודרני בשתי המגמות — הדתית והחילונית. הן הנהיגו בכפר גינונים עירוניים, שריח תרבות המערב נדף מהם. לחינוך הילדים הזמינו מורים מעולים, בעלי כושר פדגוגי ובעלי ידיעות מרובות, כגון, מוטל שפירא מסלובשניה, פפיש מדוידהורודוק וקשטן מברז׳ניץ. הילדים למדו עברית, חומש עם רש״י וגם דף גמרא.

אולם, ההורים לא הסתפקו בכך. בהגיע ילדיהם לגיל 14 שלחום לבית־ספר תיכון רוסי ברובנה, שם למדו את השפה הרוסית וספגו מתרבות המערב. באופן כזה נוצר פער גדול בין האבות והבנים בשטח ההשכלה. אולם, לא היתה נטושה מלחמת אבות ובנים. ההורים הסתגלו לרוח הזמן החדש ולא עמדו לילדיהם בדרכם.

הילדים חיו חיי־אושר. כלל לא העיק עליהם עול הגלות. הם נהנו מזיו־השמש ומהדר הטבע. מקום הבילוי הנעים ביותר היה הנהר, בו בילו בירחי הקיץ, בשעות שאחרי הלימודים. התאמנו בשחיה והגיעו להישגים ניכרים בשטח זה. סדרו תחרויות של צליחת הנהר וכל אחד היה בטוח שהוא יגיע ראשון.

פעם ארעה תקלה, שעלולה היתה להסתיים באסון. התחריתי עם אהרן טרכטר (כיום בארצות־הברית) בצליחת הנהר. הגעתי ראשון ובעמדי על החוף ראיתי שאהרן הסתבך בשבולת הנהר, שעמקו היה כדי 4־5 מטר, והוא עמד לטבוע. הזעקתי עזרה ומשוהו מהמים, כל עוד רוחו בו.

מקום־בידור ושעשועים נוסף שימש היער. היה זה יער מרהיב עין, שמשך בקסמיו כל ילדי הסביבה. לשם באו ילדי בית־הספר „תרבות" ברוקיטנה, מקן „השומר־הצעיר" ו„החלוץ־הצעיר".

לא היה בית־כנסת בכפר, אלא מנין בלבד בבית נחמן שוסטר, בו התפללו בשבתות. ל„ימים הנוראים" היו מזמינים בעל־תפילה מברז׳ניץ. חקוק בזכרוני שמו של קשטן, אבי המורה קשטן, שהיה בעל־תפילה יפה־קול וזמירותיו, עדיין, מענגות אותי. איני יודע, אם כל יהודי הכפר חסידים היו. ידוע לי, שאבי היה חסיד סטולינאי, וכל־אימת שביקר הרב מסטולין ברוקיטנה סר אלינו לביקור.

מתקופת ילדותי זכור לי מקרה ששמחה ועצבות כרוכות בו. בשנת 1913 השיא ישראל שוסטר את בתו חוה לבחור מברזנה. החתונה נערכה ברוב פאר, המחותנים

הגיעו לכפר בשיירה גדולה של עגלות, בתופים ובמחולות. אולם, השמחה הושבתה, כי אחד העגלונים גנב תכשיטי הכלה. היא התעלפה מרוב צער והמהומה גדולה היתה. הביאו את הסטרז'ניק (שוטר) והלה כה הפליא מכותיו באוקראיני שחשדו בו שידו היתה בגניבה, עד שהתודה על חטאו והחזיר את האבידה לבעליה.

בשלהי מלחמת העולם הראשונה תמו „שבע שנות" השובע הגדול של יהודי הכפר וקמו שנות רעב. מצבם הכלכלי התמוטט והועמדו על עברי פי תהום. בסביבה השתוללו פורעי פטליורה שהפילו חללים, והמשחית הזה בא גם לאוסניצק. בין תושבי הכפר היו אוהדים רבים לפטליורה. פעם נכנסה חבורת רוצחים לבית נחמן שוסטר, הניחה פצצה על השולחן ואיימה לפוצץ את הבית, אם לא יתנו לה את כל הכסף, הזהב והתכשיטים. הכול ניתן להם ובלבד להציל את הנפש. הרבה מיהודי רוקיטנה התחבאו אז בכפר מאימת פורעי פטליורה. סבורים היו, שכאן החיים בטוחים יותר, אולם הרעה הדביקתם גם במקום מחבואם. צרות אלו גרמו לעקירת היהודים מהכפר. עיניהם נפקחו פתאום וראו, שהם יושבים על הר געש ומוקפים חומת איבה ומשטמה. המסקנה המתחייבת מכך לא אחרה לבוא. החלו לעזוב את הכפר. משפחות שיינמן וטרכטר היגרו לארצות־הברית ואחדים מבני המשפחות האחרות השתקעו ברוקיטנה. בכפר נשארו משפחת גרבר וישעיהו שוסטר בלבד. הם ניספו בשואה. גם שתי אחיותי, חיה וגניה, שנמלטו מגיטו רוקיטנה לאוסניצק, בהיותן בטוחות שהשכנים ה„טובים" יגנו עליהן — מצאו מותן בכפר.

צלה רוזגוביץ (גאמפל)
(פתח־תקוה)

כפר בורוביי

הכפר מרוחק מרוקיטנה כ־20 ק"מ. גרה בו אוכלוסיה ניכרת של יהודים, שהיוו כעין משפחה אחת. היו קשורים ודבוקים איש ברעהו ועמדו לאדם בשעת דחקו. שמחת היחיד הפכה לשמחת הצבור כולו וכשקרה אסון במשפחה — נגע ללב כולם והתהלכו אבלים ונוגים. קשרי־נפש חזקים אלה חושלו על רקע מציאות של נכר וזרות, בה נתון היה קומץ היהודים בכפר של אוכלוסי־גויים רבים, שכלפי חוץ נראו כאוהבים וידידים, ואילו בלבם פנימה, ליהטה בהם שנאה כבושה ליהודי וחיכו לשעה של לית דין ולית דיין, כדי שיוכלו לעשות ביהודים מה שלבם חפץ.

אולם, עד שעת הפורענות חיו יהודי־הכפר חיים שלוים ושקטים. הם לא הלכו בגדולות. הפרנסה היתה מצויה בשפע. כל המסחר היה בידי היהודים. היו חמש חנויות מכולת, גלנטריה ומיני סידקית. היו שתי נפחיות, האחת של מאיר זילברברג והשניה של

אהרן גנדלמן („אהרן דער געלער"). שמואל שפירא היה נגר ובביתו שוכן בית־הספר העממי־פולני.

בכפר היו 50 ילדים יהודיים. כיון שבכוחות עצמם לא יכלו היהודים לקיים בית־ספר עברי, למדו ילדי־היהודים בבית־הספר הפולני יחד עם ילדי־הגויים. לא בלב שלם שלחו היהודים ילדיהם לבית־ספר זה, שגלוי־ראש היה בו חובה.

ההורים לא הסתפקו בכך, שילדיהם לומדים לימודים חיצוניים בלבד ודאגו גם ללימודי־קודש, כדי שלא יטמעו בגויים וישמרו על יחודם הלאומי. לתכלית זו הזמינו מורה לעברית — את מר אהרן אייזנשטיין מקרפילובקה, שפתח בבית מאיר זילברברג „חדר מתוקן". וכך למדו הילדים בשעות הבוקר לימודי חול ואחרי־הצהריים למדו יום־יום 4 שעות עברית, תנ"ך ואידיש. הילדים עסוקים היו בעולמה־של־תורה שעות מרובות ביום.

עם גמר הלימודים לא ניפנו הילדים לבטלה, כי בעודם קטנים התארגנו בתנועת ה„צופים" והערבים הוקדשו לחיי התנועה. מארגנת קן ה„צופים" בכפר היתה חברת „השומר־הצעיר" סוניה שפירא. היא היתה בוגרת בית־ספר „תרבות" ברוקיטנה ואחר־כך הוסמכה להוראה בלודויפול. הורתה עברית לקטנים ב„חדר מתוקן", ובערבים כינסה חניכיה במרתף מאימת הגויים, שזיהו את הנוער הציוני המאורגן עם קומוניזם, לכן אנוסים היו לנהל את הפעולה החנוכית בסתר. לאור מנורת־נפט קטנה היתה סוניה קוראה לחניכיה מהכתבים של אבות התנועה הציונית ושוחחה רבות על ארץ־ישראל. דבקות הילדים בארץ הומחשה בשלשול 5 גרושים פולניים לקופסת קק"ל, שהוצנעה בפינת המרתף. מדי ערב בערב היו הילדים שרויים באוירה של ארץ־ישראל.

קשה להעריך במלים מעטות את פעולתה החינוכית המעמיקה של סוניה, את מסירותה לחניכיה ואת אהבתה הגדולה למולדת. חזקה היתה תקותה, שתזכה לעלות ארצה יחד עם ילדי־טיפוחיה, אבל בינתים התקדרו שמי העולם וכל תקוותיה היו לאכזב. עם כניסת הסוביטים לבורוביי עזבה סוניה את הכפר ועברה לאחותה בלודויפול, שם התגוררה עד פרוץ המלחמה בין רוסיה לגרמניה. עם נסיגת הצבא הסוביטי נמלטה עם יעקב פרלשטיין, שיחד ניהלו קן „השומר־הצעיר" בבורוביי, ומאז נעלמו עקבותיהם.

לא היו בין יהודי־הכפר מתנגדים לציונות, אבל הם ראו בציונות ענין של הלכתא דמשיחא, של עתיד רחוק מאוד, שאיש לא קבע לו קץ וגבול. יחסם לארץ־ישראל החדשה נעגן בפסוק בתהלים: „אם ד' לא יבנה בית שוא עמלו בוניו בו", וברצות השם יעלו ארצה עם משיח צדקנו. הם היו כולם חסידי הרבי ישראל פרלוב, שהיה מבקר אצל חסידיו אחת לשנה והתאכסן בביתנו. הרבי הראה פעם מופת. אבי חלה בשיתוק־רגליים והרופאים — קצרה ידם להעלות לו ארוכה. סבתי, רבקה פרלשטיין, דברה על לב אבי שיסע לברזנה, לרבי. הוא שהה אצל הרבי שלושה שבועות, קיבל ממנו „קמיע" ובשובו הביתה חש הקלה פורתא. בערב יום־כפור התאושש והלך לבית־הכנסת, נשען על זרועות בני־ביתו. אחרי התפילה נשאר ללון בבית־הכנסת. למחרת

היום המשיך בתפילתו, על־אף הכאב שהציק לו, אולם בשובו הביתה, במוצאי הצום, התחולל הפלא הגדול — הכאבים שככו ושב לאיתנו.

שוחט לא היה בכפר ומדי יום חמישי בשבוע ובערבי חגים ביקר בכפר השוחט ר' דוד מקרפילובקה. לאחר הגזירה על השחיטה, שנגזרה בהשראת צירת ה„סיים" הגברת פריסטור הידועה לשימצה באנטישמיותה — הוחמר מאוד המצב והשוחט נאלץ לסכן חייו ולשחוט פרה, או עגל, בסתר ובסכנת־נפשות. לביתנו היה מחובר קיטון אפל ושם עסק השוחט בשחיטה. פעם הלשינו עלינו, אולם בטרם בוא המשטרה, חפרו בור ברפת, הכניסו את הבשר בשקים וכיסוהו בזבל. הדיחו את הדם מהרצפה ובזקו עליה חול לבן, כדי לטשטש את העקבות. השוטרים חיפשו וחטטו ועלו גם לעלית הגג. שם גילו זיפי־חזירים, ששימשו חומר־גלם לתעשית מברשות. החלה חקירה ודרישה, משום שעל היהודים נאסר העיסוק בזיפים אלה. רק בהתערבות הסולטיס, שהיה ידיד־היהודים — נמנע אסון.

אולם, על־אף היסורים, הפחדים והרדיפות — לא למדו יהודי־הכפר מאותות הזמן, התיחסו לתופעות אלו כאל רע הכרחי, כי בגלות אנו שרויים ועד בוא משיח צדקנו אין תרופה להן. הם הלכו בדרך הסלולה של יראת־שמים ודביקות בצדיקים ולא נתנו דעתם על התמורה בהוויתם ועל שידוד מערכות חייהם.

אולם, תמורה מסוג אחר לגמרי הלכה והתקרבה בצעדי־ענק ובאה עלינו כחתף עם כניסת הצבא הסוביטי לכפרנו, אחרי הסכם מולוטוב־ריבנטרופ. הסוביטים נכנסו לכפר בצהרי יום־ראשון לפני ראש־השנה של שנת 1939. בשמי הכפר הופיעו אוירונים שהטילו כרוזים, שקראו להזדהות עם המשטר. הבאנו כרוז זה לכומר שיקרא תכנו. הלה, שונא מושבע של הקומוניזם, פרץ בזעם: „אלה הם הרוצחים, הקומוניסטים, הכופרים. הם כותבים, שנשחרר אתכם מהקפיטליזם". כל הנערים והנערות התאספו על מרפסת בית־הספר להקביל פני החיילים הסוביטיים. הופיעו שני סיירים רכובים על סוסים, ברכונו לשלום והמשיכו בדרכם.

פתאום הזדעזעה האדמה תחת רגלינו. הילדים, שלא ידעו פשר הנהימה המוזרה, אמרו ש„שדים" מתקרבים ובאים וחרדו חרדה גדולה. ואמנם, התקרב „שֵד" בצורת טנק גדול, שהטיל עלינו אימה ופחד. חששנו שהבית יתמוטט. על הטנק ישבו חיילים סוביטיים, שהתיחסו אלינו בחביבות וזרקו סרטים, חרוזים ומתנות אחרות. בעקבות הטנק הופיע טור של טנקים, שהתקדמו לעבר הקסרקטינים שבכפר. מיד יצא כרוז והודיע ברמקול, שעל כל התושבים לבוא לאספה שתיערך בקסרקטין. כולם הופיעו, איש לא נעדר. באספה נדרשו התושבים לבחור בועד מקומי, שינהל את עניני הכפר. הגיסות עזבו את הכפר, על כלי־המלחמה שלהם, ונשארו חיילים בודדים בלבד.

אולם, לא ארכו ימי שלטון הסוביטים בכפר. בפרוץ המלחמה עם הגרמנים, הרגישו היהודים שהאדמה בוערת תחתיהם ונמלטו לאולבסק, במגמה למצוא מקלט במרחקי רוסיה. התענו שם שלושה חדשים ולא יכלו להתקדם, משום שהסביבה היתה כבר

מכותרת ע״י הצבא הנאצי. בלית־ברירה חזרו היהודים לבורוביי, כי ראו מה בדעת הבולבובצים לעשות ביהודי אולבסק. אולם גם בבורוביי לא הניחו לנו הבולבובצים וביזו את צלם האדם שבנו, בהעבידם אותנו בעבודות קשות ובזויות. בשבת אולצו כל היהודים ליטול בידיהם מטאטאים ולנקות את כנסיית־הגויים.

ערב יום־כיפור שנת 1941 הוטל עלינו לענוד את הטלאי הצהוב. הוקצה גיטו, בו הוגבלה התנועה החפשית ומשמונה בערב נאסרה עלינו היציאה מהבתים. בימים ההם נפל הקרבן הראשון בכפר. ביום ראשון אחד בבוקר ביקש אהרן גנדלמן להוציא פרתו למרעה. שוטר הזהירו שיכנס לביתו. הוא סרב למלא הפקודה, משום שראה שהביאו מאולבסק את שתי בנות דודי, בתיה ושושנה, כדי לחקור אותן בדבר קשריהן עם הפרטיזנים. הוא השתהה בחוץ, כדי לדעת מה עלה בגורלן. אשתו הפצירה בו והוא הסכים להיכנס לביתו. כשפנה עורף לשוטר — כיוון הלה את רובהו, ירה בו והרגו במקום. הדי הרצח הזה הגיעו לרוקיטנה וחרדה גדולה אחזה את יהודי־העיר. אבי, כראש ועד־הכפר, נסע לרוקיטנה ומסר ל„יודנראט" פרטים על הרצח. דבריו הביאו בלבבות דאגה ודאבה.

את אהרן קברו הגויים קבורת־בזיון בשדה שומם, בו היו קוטלים סוסים ופושטים עורותיהם. כשניתנה הפקודה ליהודים לעזוב את הכפר ולעבור לגיטו רוקיטנה, ביקשנו לקחת עמנו את גווית אהרן ולהביאה לקבר־ישראל. בהשתדלות ה„יודנראט" ברוקיטנה ניתן רשיון ההעברה. יחד עם עצמות הקדוש הזה יצאנו, גברים, נשים וילדים, מתוך ידיעה ברורה שגורלנו נחרץ.

כך נעקרנו עקירה מוחלטת מהכפר, בו חיו הרבה משפחות של־יהודים דורות על דורות וראו בהווי־חייהם מין חוקיות הקבועה בסדר־העולם. לא ביתי בלבד הוא אשר חרב. הָחֳרַב ביתנו של כולנו. יהיו הם חקוקים בזכרוננו על סדר תולדותיהם ותרחפנה דמויותיהם תמיד לנגד עינינו לכל קצי־נצח.

שמריהו קרבי (קורובוצ'קה)
(הרצליה)

כפר בילוביז'

במרחק כ־25 ווירסטאות מרוקיטנה, על גבול ברית־המועצות, עטוף יערות־עד של עצי־אורן, אלונים וליבנה עתיקים — שוכן כפר בילוביז', שפירושו „הגבעה הלבנה".

בכפר ישבו ישוב־של־קבע כמה משפחות של יהודים, שמצאו פרנסתן אצל האיכרים האוקראיניים, שהיוו רוב־רובם של תושבי הכפר. לפני מלחמת־העולם הראשונה, עת פולין מבותרת היתה ונתונה תחת עול כיבושיהן של מעצמות זרות — גרו בכפר יואל גרינשפון ובני־ביתו. הוא החזיק בפונדק הגדול („קרעטשמע"), שנמצא במרכז, מול בית־היראה הפרבוסלבי.

פונדקו של גרינשפון היה מרכז חיי־הכפר. שם נפגשו האכרים לגלגל בחדשות, לבצע עיסקות שונות, לשדך שידוכים ואף לבחור ב„סולטיס" (ראש־הכפר). הפונדק היה פתוח לכל עובר־אורח. היהודים המעטים, שנזדמנו באקראי לכפר, בדרכם העירה, מצאו בו מקום־מנוחה ואף סעודה לשבור רעבונם. בעל הפונדק היה יהודי ירא־שמים והגה בתורה כל ימיו. משפחתו הסתעפה למשפחות רבות, שבחלקן עזבו את הכפר והשתקעו ברוקיטנה, סטולין, וויסוצק, דובנה וכו', ובחלקן התערו במקום, ועל־אף אימי מלחמת־העולם הראשונה — פרעות פטליורה והבלחובצים, והרס הפונדק — לא נעקרו ממנו. וכך נשארו שלוש משפחות, בתוכן אבי, ר' משה קורובוצ'קה, שנשא לאשה בת ממשפחת גרינשפון.

אבי היה יהודי שומר מצוות, ירא־שמים, עוסק בתורה ובעבודה. יהודי חסון היה, מסודר ומטופח כהלכה וכל הופעתו אמרה כבוד. הוא שרת בצבא הצאר, השתתף במלחמת רוסיה־יפאן, נפצע בפורט־ארטור ונפל בשבי. לא אחת סיפר את הסיפור על גיוסו ועל נסיונות בני־גילו להשתמט מהשירות ע"י הטלת מום בגופם. הוא סירב להשחית במו ידו את גופו והעדיף את השירות. הוא יצא ממנו בשלום בשמרו על צלם האדם והיהודי שבו.

ידו היתה אמונה במלאכות שונות, וניתן לומר עליו, שהיה איש־העבודה ובר־אורין. אם־כי התפרנס מחנות כל־בו, לא משך ידו גם מניהול משק חקלאי, ולא רבים היו משקי היהודים בכפרי־הסביבה שיכלו להשתוות למשקו של אבא. איכרי הכפר העריכוהו בשל חריצותו בחרישה, זריעה וקצירה, והוקירוהו משום טוב־לבו ועמלו הברוך.

הנסיעה מהכפר לרוקיטנה היתה בעגלה וסוסים, או ברכבת־זוטא דרך אוסטקי. מכאן היתה תנועת הרכבות סדירה בקו ישיר אוסטקי־קובל, דרך סארני. בסביבה היו עוד כפרים, בהם גרו יהודים רבים, ששמרו על קשר ביניהם ונפגשו בחגים ושמחות.

כפר בליז׳וב ששכן כ־12 ק״מ מבילוביז׳. משפחות היהודים בו רבות היו. היה זה ישוב יהודי מבוסס, בו שקקו חיים יהודיים. היה בו, אפילו, שוחט, ששירת בשחיטתו את יהודי הסביבה; כפר זאלאוויע עם שתי משפחותיו היהודיות; כפר סנובידוביץ׳, על אם הדרך לרוקיטנה, שגם בו היה מספר יהודים לא־מבוטל, וכפר טופיק, כששה קילומטר מבילוביז׳, מושב־חקלאי יהודי, שבראשו עמד ר׳ יעקב פרעגער.

ביתו של אבי פתוח היה לכל דכפין. הוא קיים מצוות הכנסת־אורחים בכל לבו ומאודו. לשמחתו לא היה גבול, כשהתאכסן בביתו עובר־אורח ללינת־לילה, או לשבת. בשנות 1928־1930 נהרו דרך הכפר פליטים רבים מברית־המועצות, בתוכם יהודים, וכולם מצאו סעד ופת־לחם בביתנו.

מאחר והכפר שכן בקרבת הגבול, החזיק הצבא הפולני במקום תחנות־שמירה, וזאת בנוסף על גדוד ששכן בקביעות בכפר, סמוך לביתנו. היה זה גדוד מחיל משמר־הגבול (ק.א.פ.), שלא היה נקי מאנטישמיות, בהתאם לרוח העוינת את היהודים, ששררה במוסדות הבטחון הפולניים. החיילים היהודיים שבגדוד הפכו עד־מהרה לבני־בית רצויים ליהודי הכפר.

תושבי הכפר בעלי משקים חקלאיים היו, ובחורף נעזרו בעבודות חוץ ביערות הסביבה, בהם היתה העבודה תמיד מצויה, כי סחר־העצים היה מפותח מאוד וגירה תאבונן של חברות מסחריות גדולות.

שלוים היו תושבי־הכפר. שנאת היהודים היתה זרה להם. הם ראו את היהודים כשווים להם והתיחסו אליהם באהדה ואף שמרו עליהם מכל פגע בעתות צרה.

לא ימחו מזכרוני השבתות והחגים שסודרו בביתנו לכל דקדוקיהם. לתפילה הלכו יהודי־הכפר ברגל לטופיק הסמוכה. בבית ר׳ יעקב פרעגער התקיים מנין, כי שם היה ספר־תורה. בערבי חג ושבת (פרט ל„ימים הנוראים״, בהם נסעו כל המשפחות היהודיות, על מטלטליה;, לטופיק) דאג אבי להנחת ערוב־תחומין. הוא היה שולח אחד מבניו, רכוב על סוס, ובמחצית הדרך הניח את הערוב על אחד העצים, בהתאם לכתוב ב„שולחן ערוך״.

ב„ימים הנוראים״ שימש אבי כבעל־תפילה ושליח־ציבור. תפילתו היתה מפורסמת בכל הסביבה. קולו הצלול ונעימתו העריבה שבו לבבות. תפילתו בקעה מעמקי־לב ותחנוניו לבורא זעזעו את המתפללים. ילד קטן הייתי וגם גדלתי — והתפילות הללו ב„ימים הנוראים״ לא ישכחו ולא ימחו מלבי לעולם.

רואה אני את אבי, עטוף ב„קיטל״ (חלוק) הבוהק מלובן בשעת תפילת „הנני העני ממעש״. בהגיעו ל„נעילה״, הרי על־אף יום הצום הכבד והמעייף — עדיין לא נס ליחו וקולו השתפך בפסוקי דזימרה „שערי שמים פתח״ ו„הושיענו אלוהי ישענו״. ואז היית כולך מזועזע וחשת משק כנפי מלאכי־השרת, היורדים מעל ונוטלים עמהם את תחנוני שליח הציבור.

חויה מיוחדת במינה היה לנו, הילדים, הטיול לטופיק. הדרך עברה בינות לעצים

גבוהים, שצמרותיהם הירוקות כמעט והסתירו את עין־השמש ובתוך עלוותיהם קננו צפרי־בר למיניהן והסנאיות קפצו מעל לראשך — מאילן לאילן. אף השדות, שמצדו השני של המסלול הישרו אוירת־חג, כשהם מנועעים את השבלים הזהובות, כאילו, אמרו שירה לכבוד חגי־ישראל. השלוה היתה נסוכה בכול. עתים הופסקה ע״י ציוץ הצפרים, שגם הן התענגו על יפי־הטבע והמרחבים העצומים.

המבוגרים הלכו לאיטם וגלגלו בענינים שיסודם בקודש. פרשת השבוע והפירושים השונים היוו הנושא העקרי עליו התוכחו. סיפורי הנסים והנפלאות על הצדיקים הגדולים ריתקו גם אותנו, הזאטוטים, שאצה לנו הדרך ורצנו קדימה לאורך פסי־הרכבת, שהתמשכו בפיסת מסלולנו.

אבי היה חסיד הרבי מסטולין, הרב משה׳לה, משושלת קארלין. מבאי־ביתו היה ב„שלוש רגלים״ ומלוהו בסיוריו ברוקיטנה וכפרי־הסביבה. דברי הרב היו לו קודש ואמונתו ובטחונו בו היו ללא־סייג. נחקק בזכרוני ביקורו של הרבי מסטולין, שקבע מושבו בביתנו החדש ברוקיטנה. בשבוע ביקורו של הרבי היתה העיר כולה שרויה באוירה של חוסר דאגה, בחדוה ושמחה. ההילולות נמשכו מדי לילה בלילה עד אחרי חצות. החסידים בלטו בכל פינה בקפוטותיהם השחורות וכובעיהם הזקופים.

אבי חי חיי פשטות, חיי בעל בעמיו. את ילדיו חינך ברוח המסורת, לעמל כפיים ולאהבת האדם. פסוקי הערגה לציון „לשנה הבאה בירושלים״, „ותחזינה עינינו בשובך לציון״ ו„למען ציון לא אחשה״ קרמו בבית הזה עור וגידים. כל ילדיו מצאו דרכם לתנועה הציונית, כי זיקתם לציון מקורה באותם התפילות והספורים המופלאים, שאבא היה מספר לנו בשבתנו בערבי־חורף ליד כוס תה ובולעים כל מלה היוצאת מפיו. בפתרון גאולת העם היהודי ותקומתו בביתו הלאומי ע״י התנועה הציונית והלוז שבה — התנועה החלוצית — לא ראה סתירה לאמונתו בגאולת ישראל ע״י ביאת המשיח.

מכניסת השבת ועד צאתה שררה בביתנו אוירה מיוחדת. הסעודות היו מלוות שירה וזמרה. את הבית עטתה הילה, שהאירה מרחוק ועוררה יראת־כבוד גם בלב איכרי־הכפר. עם צאת השבת הזדנב תור ארוך של ממתינים לפתיחת דלתות־החנות ובינתים ריוו את עצמם בזמרה העריבה, שבקעה מחלונות הבית, תוך עריכת סעודת „שלש־הסעודות״.

שנים חלפו והזמנים השתנו. פתן־הלאומיות בפולין הרים ראשו. דכוי והפליה היו מנת־חלקם של כל המיעוטים בפולין. האנטישמיות הלכה וגברה והציפה בנחשוליה את עריה וכפריה של המדינה וגם עדינו הגיעה. ואותם איכרים שלווים וטובי־לב, כביכול, שגרו בצוותא עם היהודים וכיבדום — נתגלה להם, לפתע, שאת קולר מצוקתם ועניים יש לתלות ביהודים המעטים הגרים אתם בכפר. הם־הם המוצצים דמם וחיים על חשבונם, כפי שהודיעה ברבים תעמולת־השיסוי של שונאי־ישראל.

תעמולת־ארס זו לא פסחה גם על ביתנו ואבי נפל קרבן לה. ההתנכלות החלה בשטח הכלכלי. בכפר השתקע פולני אנטישמי, ששירת תחילה במשטרה, ויחד עם

אשתו המומרת חתרו תחת מעמדו של אבי. בימים ההם היתה הקרקע נוחה לכל מיני הלעזות ועלילות. באחד הימים הואשם אבי בהפצת הספור על ישו, שהיה ילד בלתי־חוקי. עלילה זו עשתה כנפים בכל הפלך שלנו. אבי נאסר ונכלא בבית־הסוהר ברובנה, ורק בערבות כספית גבוהה שוחרר. משפטו ארך כמה שנים ונידון לשנת מאסר. לאחר ערעורים בכל הערכאות זוכה ע״י בית־המשפט העליון בווארשה, הודות לחריפותו של עורך־דין יהודי מפורסם בשם רוטפלד, שהודה אמנם בספור, אך טען שאבי סיפר זאת בצינעה, בביתו הפרטי, ולא דיבר על־כך בפומבי.

העלילו על אבי גם עלילה אחרת, שראוהו, כביכול, באחד במאי בצדו הסוביטי של הגבול בחברת בולשביקים, כשהוא מבלה אתם במשחק קלפים ושתית „וודקה״. עלילה זו היתה תפורה בחוט מכליב כזה, שהמגוחך שבה היה גלוי לעין. מוסדות החקירה הפסיקו את הטיפול עוד בטרם שהענין הגיע לדרגה של האשמה ממש.

אוירת הימים ההם נוחה היתה לפעולות שונאי־ישראל. היו אלו השנים הראשונות לעלית היטלר. ארס השנאה השתפך מעבר לגבולות גרמניה ושונאי־ישראל בטוחים היו שהם פועלים על קרקע פוריה. ואמנם, כמה חדשים בלבד לפני התנפלות גרמניה על פולין, הוצא פסק־דין אדמיניסטרטיבי נגד אבי, לפיו עליו לעזוב את פלך ווהלין ונאסרה עליו הישיבה בגלילות־הספָר, הגובלים בברית־המועצות. גזר־הדין בוצע, ממש, ערב פרוץ המלחמה. אבי, על־אף גילו הגבוה, נאלץ לנטוש את משפחתו וביתו, לקח מקל הנדודים ויצא למקום גלותו בודד וערירי.

הגלייתו לא ארכה זמן רב ביותר, כי עם התמוטטותה של פולין, חזר אבי, אמנם, לא לכפר, כי חיסלנו בו את כל רכושנו והשתקענו ברוקיטנה. למחרת ראש־השנה, כמה ימים בלבד מאז פרוץ המלחמה, נכנס לכפר הצבא האדום. כפרדוקס מצלצל הדבר, שיהודי שומר מצוות כאבי, שידע היטב על רדיפות המשטר הסוביטי את דת־ישראל — קיבל בשמחה את חיילי הצבא האדום, שנכנסו אלינו בשירים ומחולות.

אולם, לא ידע אבי ועמו כל יהודי רוקיטנה, שקול החוגגים הוא מעטה מטעה והשואה עומדת מאחר כתלנו. אבי ניצל מגיא־ההריגה. ברח מכיכר־השוק יחד עם בתו פראַדיל, חיפש מקלט אצל האכרים בבילוביז׳, אך שם מצאתו יד המרצחים הליטאיים. הוא נרצח בעמדו עטוף בטלית ומכותר בתפילין ושקוע בתפילת שחרית. על־ידו נצבה בתו היחידה. שניהם נרצחו באותו מעמד ובאותו כפר בו חי אבי מרבית שנותיו. אי־שם בכפר, השוכן במזרחה של אוקראינה, נטמן אבי ע״י אחד מידידיו. הקבר הבודד והעזוב כוסה בעשבים שוטים שטשטשו עקבותיו ואין אנו יודעים איה מקומו.

אהרן בליז׳ובסקי
(רמת־גן)

כפר בליז׳וב

הכפר בליז׳וב עומד בין יערות פוליסיה על גדות אחד מיובלי הפריפט־הסטויגה. בשנות המשטר הצארי נכלל הכפר במחוז מוזיר, פלך מינסק. מעברה השני של הסטויגה כבר החל פלך אחר — פלך ווהלין. על פני הסטויגה היה בנוי גשר־עץ, מעשה ידיו של חיל־המהנדסים הרוסי. אדמת הסביבה היתה שייכת למשפחת הפריצים ראדזיביל, שאחד מארמנותיה, יוזפין, נמצא בסביבה ההיא

בראשית המאה הי״ט בא, כנראה, נחמן בן יהודה בליז׳ובסקי מדוידהורודוק, או מסביבתה, וחכר את הכפר והכנסותיו מהפריץ. לפי סיפורי האיכרים קיים כבר יהודה, אביו של נחמן, קשרים עם בני הכפר והיה ידוע ביניהם כאיש קדוש, עד שאמרו כי בכל מקום שדרכה רגלו — יעלה היבול יפה. לפי מסורת המשפחה לא יכול היה נחמן לעמוד בתשלומים, שהיה חייב להעלות לחצר הפריץ. הוא עבר את הנהר והקים את ביתו — ביקתת־עץ — על אדמת הממשלה סמוך ליערות. בלילה היו הוא ואשתו נסגרים בביקתה ומקשיבים בחרדה ליללת הזאבים הרעבים שסבבו ביער הסמוך.

צאצאי נחמן, שכונה על־שם כפר מושבו בליז׳ובסקי, ישבו למעלה ממאה שנה בבליז׳וב וסביבתה. עקיבא, בנו בכורו של נחמן, התישב בגלינגה ובנו השני, יוסף (שקיבל שם המשפחה פרלוביץ׳, כדי להתחמק משרות הצבא) עסק בלימודי תורה, ואחיו שלום שהיה העשיר במשפחה פרנס אותו.

בתקופה הראשונה לישיבתם בבליז׳וב היו בני־המשפחה מתפרנסים ממכירת יי״ש, קניית פטריות מיובשות, שערות חזיר, עורות וכו׳ מאכרים ומכירתם בירידי העיירות הקרובות אוליבסק וטורוב. בסוף המאה הי״ט החל שלום בליז׳ובסקי לעסוק במסחר העצים. הוא היה קונה יערות שלמים מבעלי־האחוזות שבסביבה. במשך החורף היו אכרים עובדים בכריתת העצים ביער והובלתם לחוף הנהר. שלום היה נוסע מפעם לפעם לקיוב ולערים אחרות, נפגש עם סוחרי־העצים הגדולים ומוכר להם את משלוחי־העצים. הוא היה שב לכפר לשבתות ולחגים ואמרו עליו, שלא היה מכיר את נכדיו המרובים בשמותיהם, והיה נוהג לשאול אותם: „װעמענס ביסטו״? („של מי אתה״?).

במיפקד הכל־רוסי בשנת 1897 נמנו בבליז׳וב 62 יהודים לעומת 565 גויים, בני האמונה הפרבוסלבית. היחסים בין היהודים והגויים היו טובים. האכרים העניים התיחסו בכבוד לסוחרי־היערות, שמצאו ביערותיהם משענת לפרנסתם.

בין המידות בהן השתבחו יהודי בליז׳וב בלטה מידת הכנסת־אורחים. ספרו על הודיל, אשת יוסף פרלוביץ׳, שהיתה נוהגת לצאת לאם הדרך ולהזמין עוברי אורח

לביתה, כדי לקיים את המצווה כהלכתה. בעלי־מלאכה ורוכלים נודדים וסתם קבצנים היו יושבים בכפר כמה וכמה שבועות ונהנים מהכנסת אורחים של הבליז'ובים.

בני משפחת בליז'ובסקי גרו בעיגול, במרכז הכפר, ובתיהם היו בולטים בגדלם ובצורתם הנאה לעומת ביקתות האכרים. בין הבתים עמד בית־הכנסת — בנין־עץ נאה. בכפר היה מקווה כשר, ששימש את כל המשפחות היהודיות בכל הכפרים שבסביבה. ב„שאלות" חמורות היו פונים לרבה של אוליבסק ומתיהם מצאו מנוחת־עולמים בבית־הקברות שבכפר גלינגה.

את יניקתם הרוחנית ינקו יהודי בליז'וב מהרבי מסטולין. פעם בשנה היה הרבי נוהג לבקר אצל חסידיו שבבליז'וב. שבועות רבים היו היהודים בבליז'וב וסביבותיה מתכוננים לביקור הרבי. ובבואו היו כולם שוכחים עולם ומלואו ומצטופפים בבית ר' שלום, או ר' יוסף, לשמוע תורה מפי הרבי, להשתתף עמו בשירה ולחטוף „שיריים" מסעודתו.

בהשפעת הרבי נהגו בני בליז'וב לשכור ולהביא לכפר מטובי המלמדים שילמדו תורה לבניהם. בדור השני כבר היו שולחים, בעיקר את הבנות, לבית־הספר העממי הרוסי שבכפר. כן היתה קיימת ספריה רוסית בביתו של יצחק בליז'ובסקי, שבה היו הצעירים לוקחים בהשאלה ספרים לקריאה.

ר' שלום בליז'ובסקי היה מפורסם בתקיפותו. מספרים שפעם בא „אוריאדניק" חדש „שלא ידע את יוסף", נכנס לביתו של רב שלום ולא נהג בו כבוד כראוי. מיד סטר לו רב שלום על לחיו ויחד עם בניו זרקוהו מהבית. לאחר שיושב הדבר בדורון ובשתדלנות התפייס האוריאדניק, אלא שמאז היה נזהר בכבוד ר' שלום והיה אומר: „חשבתי שהוא „ז'ידיק" (יהודון) והתברר שהוא ז'ידישצ'ה". בשנת תרע"ו (1916) נהרג ר' שלום בליז'ובסקי בתאונת־דרכים בקיוב. מכונית דרסה אותו בצאתו מבית־המלון שבו התאכסן. הוא הובא לקבורה בקיוב. בן שבעים ושלוש היה במותו. הרבי, ר' ישראל'קה ששהה אז בקיוב, השתתף בהלוויתו ולפי מסורת המשפחה זרק לקבר הפתוח שלושת מעדרי העפר הראשונים וקרא בקול גדול: „שלום דער בלעזשאווער איז ניט געשטארבן. ער לעבט און וועט לעבן" (שלום הבליז'ובאי לא מת. הוא חי וחיה יחיה).

לאחר פטירת ר' שלום המשיכו חמשת בניו — נחמן, יהושע, אברהם, ישראל ויצחק ושני בניו של ר' יוסף — אשר ואהרן — את השותפות המשפחתית במסחר־העצים, אלא שהימים הטובים עברו ללא־שוב. בראשונה באו ימי מלחמת־האזרחים, שבליז'וב הנידחת לא נפגעה מהם, אמנם, במישרין. בשנת 1920 נקבע הגבול בין רוסיה לפולין העצמאית, ובליז'וב נכללה בתחומי פולין החדשה, כשהיא נמצאת במרחק כמה פרסאות מהגבול. עורק התנועה הראשי של מסחר העצים נותק. מעתה נמשך מסחר זה בדרכים אחרות ומצומצמות יותר, שהחשובה בהן היתה תחנת הרכבת של רוקיטנה, שממנה הובילו עצים לדנציג.

בשנת 1924 ארגנה בתיה בנדרסקי בבליז'וב קיבוץ הכשרה שהיו בו כעשרים חלוצים מצעירי בליז'וב והסביבה. הקיבוץ התקיים כשנה והאכרים השתאו לראות את בניהם של ה„סוחרים" היהודיים עובדים ביער בכריתת עצים. בני־הנעורים, שלא מצאו עיסוק מתאים בבליז'וב, יצאו ללמוד בערים הסמוכות ועד לוילנא הגיעו. כמה מהם הצטרפו לתנועת „החלוץ" ויצאו לקיבוצי־הכשרה.

רוחמה אוליקר (גלפנד)
(רמת־גן)

כפר ברזוב

הכפר מרוחק מרוקיטנה כ־45 ק"מ. הוא היה כפר מחוזי, ששירת את הכפרים הסמוכים. כאן היתה המועצה האזורית, ותושבי הסביבה באו לסדר ענינים שונים. בכפר התגוררו כ־15־16 משפחות של־יהודים. ברובם עניים מרודים. בחלקם התפרנסו מחנויות־מכולת וסידקית ובחלקם ממלאכה. לכל אחד היה משק זעיר ליד הבית. היו יהודים, שהתפרנסו מרוכלות, וסובבו בכפרים וב„חוטערים" עם הרמיל עמוס כל מיני סידקית. את סחורתם החליפו בעורות, פטריות ודגן. יהודים אלה השכימו קום לפעלם ולקחו עמהם את הטלית ותפילין. הם התפללו ביער, משום שאיקונין ה„גואל" היה תלוי על הקיר. לא פעם, כשעברו ביער, ראו יהודי מעוטר בטלית ותפילין מתפלל ביחידות.

הגוי כיבד אמונת היהודי ולא הכשילו בטריפות. היה מרתיח לכבודו חלב בסיר שטרם השתמשו בו, צלה למענו על גחלים ביצה, או תפוחי־אדמה, כדי שהיהודי לא יתגאל חלילה במאכל אסור.

החיים בכפר היו תוססים מאוד. הגיעו בקביעות מוארשה העיתונים „היינט" ו„מאָ־מענט". כמה משפחות חתמו על עתון אחד. העתון של יום ראשון הגיע ביום שלישי. לסבי. ישראל ברזובסקי, היה בית גדול, ששימש גם כבית־כנסת. סבא היה בעל־תפילה והיה עובר לפני התיבה. בשנים האחרונות לחייו, כשתש כוחו, הביאו ל„ימים נוראים" בעל־תפילה מבליז'וב.

יהודי הכפר היו חסידי הרבי מסטולין. אחת בשנה, בחורף, היה הרבי עורך סיור בכפרי הסביבה ואז סר גם אלינו ולן בבית סבי.

כולם ציונים היו ועודדו ילדיהם לעלות ארצה. תקוותם היחידה היתה, שבזכות הבן, או הבת, שעלו ארצה — יעלו גם הם. ביחוד גברה הכמיהה לארץ בשנים האחרונות לפני המלחמה, עת נערמו בשמי פולין עננים מבשרי רעות.

בימים כתיקונם לא סבלו היהודים משכניהם. הם היו, בחינת, „עם לבדו ישכון",

לא התערבו בגויים ולא קיימו שום קשרי חברה ותרבות עם שכניהם. הגויים התיחסו ביראת־כבוד ליהודים, כי הודו בעליונותם השכלית והתרבותית עליהם.

מידת הכנסת־אורחים היתה מקובלת מאוד בכפר. בבוא יהודי מחוץ למקום — האכילוהו והלינו אותו, שלא על־מנת לקבל פרס, אלא מתוך אהבת־ישראל לשמה. בית סבי שגדול היה הפך למלון־אורחים. אמרו על סבתי, שמעולם לא ירדה המפה מעל שולחנה, כי תמיד היו מסובים אורחים. כל יהודי שנזדמן לכפר, מיד שאלוהו: מאין, רב יהודי? ומיד הזמנה אדיבה: שב, במטותא ממך, וסעד לבך. נחרתה בזכרוני דמותו של קבצן עיור, שהיה מסובב בכפרים בלווית איכר מורה־דרך. פעם בשנה הופיע בכפר, וכמובן, לא יצא ממנו בידים ריקות.

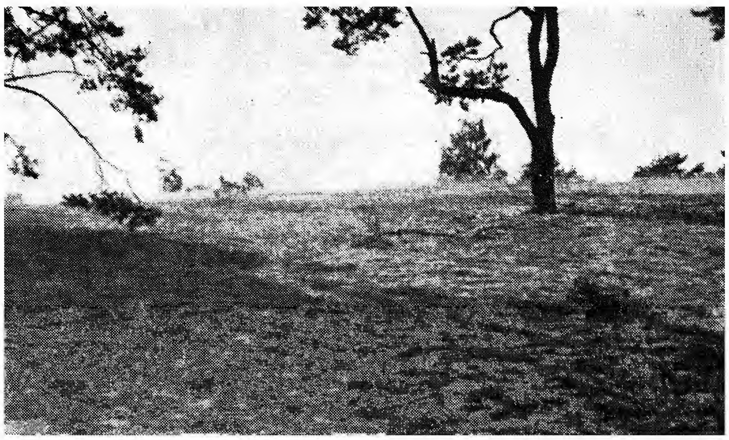
בטרם היות בית־ספר עברי ברוקיטנה, למד הנוער היהודי בבית־הספר הפולני שבכפר, אבל ההורים דאגו גם ללימודים עבריים ושכרו למטרה זו מורה לעברית. עם ייסודו של בית־ספר „תרבות" ברוקיטנה, גלו ילדי־הכפר למקום־חינוך זה. הנסיעה לרוקיטנה כרוכה היתה בחוויות עזות. נסענו בלילה בעגלה רתומה לשוורים, או לסוסים. בקיץ היתה הנסיעה נעימה מאוד. מחמת החום יצאנו לפנות־ערב והגענו לרוקיטנה עם בוקר. כל הדרך התפתלה בין יערות. הנסיעה איטית היתה. ביער שררה דממת־מות. אנו, הילדים, פחדנו מפני חיות רעות, כי ידענו שביער ישנם זאבים. ואמנם, לא פעם היו בוזקות עיני זאב כאלומות־אש. אהבתי את עלות השחר, כשהיקום התעורר, הכוכבים החווירו, נשבה רוח־בוקר קרירה ומרעננת, הצפרים צפצפו ואמרו שירה. האיכר, שחמל על בעל־החיים העייף, עצר ביער, אסף זרדים והעלה מדורה. אז היינו יורדים מהעגלה, משתטחים על הארץ, והגוי היה צולל בנבכי זכרונותיו ומספר לאבי פלאי־פלאים.

בחורף, מחמת הקור, היתה הנסיעה מהירה יותר. מה נעים היה להזין את העינים ביפי מרבד השלג ובענפים, שהיו מקושטים בציצים ופרחים. הכפור חרק מתחת המזחלה. לא פעם קרה שהתהפכנו, אבל קיבלנו הכול באהבה ותרועות גיל.

כך גלו ילדי־הכפר למקום־תורה שברוקיטנה, למען קבל חינוך עברי ולהיות יהודים דבקים בעמם. אכן, דביקות זו ניטעה בנו עוד מקטנותנו. המבוגרים שבתוכנו ארגנו במקום סניף „החלוץ", שקיים קשרים עם סניפי „החלוץ" בכפרים הסמוכים. התכנסו בברזוב לשם שיחה על ארץ־ישראל וקראו בצוותא את החומר, שנשלח ממרכז „החלוץ" בוארשה. הצעירים שבנו התארגנו ב„השומר־הצעיר", קשרו גורלם בארץ־ישראל, יצאו להכשרה ועלו ארצה.

אך פתאום נסתחפו כל שדותינו. פרצה מלחמת־העולם השנייה, הסוביטים נכנסו לכפר ושמו לאל כל תכניותינו ותקוותינו. כל הספרים העבריים והקונטרסים השונים של התנועה החלוצית החבאנו בעלית־גג ובמרתף. החיים התרוקנו מתוכנם. היו אלה ימי אין־חפץ בהם. בהיחבא הוצאנו את הספרים והסתכלנו בהם, כשהלב פועם בחזקה, שמא ניתפס, חלילה, ב„קלקלתנו".

תקופה קשה עברה עלינו עד שהשלמנו עם הרעיון, שהמשטר סגר עלינו ואין מנוס. קשה היה להסתגל לפגישות משותפות עם הנוער הלא־יהודי. הקולקטיביזציה השמיטה את הבסיס הכלכלי מתחת רגלי היהודים. חקלאים לא היו מעודם, ועל המסחר והתיווך נסתם הגולל. לכן היו נתונים במצור ומצוק. הכפר התרוקן קמעה־קמעה מיהודיו, שנדדו לרוקיטנה בתקוה, אולי ישיגו שם אחיזה כלכלית כלשהי.

קבר־האחים בברזוב

(קבורים בו כ־250 קדושים מכפרי הסביבה)

כך נמשך המצב עד פרוץ מלחמת גרמניה־רוסיה. פליטים יהודיים, שנמלטו מחלקי פולין הכבושים בידי הגרמנים, ספרו לנו על מעשי זוועה, שהגרמנים עושים ביהודים. הגיעו שמועות שבדוידהורודוק שחטו הגויים את כל היהודים, אבל לא רצינו להאמין בכך. לכפר הגיעו 2 אוקראינים, כדי לשסות ביהודים ולקרוא לאוכלוסיה המקומית, שתערוך בנו טבח, אולם הם גורשו על ידי אוקראינים הגונים. לאחר זמן־מה התארגנה בכפר משטרה אוקראינית, שהתעללה ביהודים ועשתה בהם מה שלבה חפץ. משטרת־פורעים זו הקימה גיטו בברזוב, בו נכלאו יהודי הכפרים הסמוכים. הצפיפות היתה איומה. היהודים עבדו במינסרה שליד ברזוב ובעבודות פרך אחרות.

הגיעה אלינו ידיעה מהימנה על השחיטה ברוקיטנה, מדודי אהרן ברזובסקי ועוד כמה יהודים שנמלטו ממנה.

הופעתה של יחידת ה„שוץ־פאָליציי" בגיטו ברזוב עוררה בנו מחשבות אימה, כי צפוי לנו הגורל של יהודי רוקיטנה. היא שהתה 10 ימים והסתלקה, בהשאירה משאית עם כמה גרמנים בלבד. הללו נשאו עליהם את „גולגולת המות", דבר שבישר רעות. שאלנו את ה„סולטיס" לפשר הדבר והוא השיב לתומו, שגרמנים אלה נתקעו

בכפר מחמת קלקול במכונה. תשובתו לא הניחה דעתנו וחרדנו לבאות. איש לא עצם עין. למחרת נודעה לנו האמת כולה, שרוצחים אלה נשארו בכפר, כדי לארגן את השחיטה. בליל־שימורים זה נחתם עלינו גזר־הדין. בו נחפרו הבורות מחוץ לכפר.

היה בוקר ערפילי. שמענו סאון מגפי הגרמנים. ליד החלון שבביתנו שכב יהודי על השולחן. הוא הציץ בחלון והחל לצעוק: הם באו! ואמנם, מיד הופיעו הגרמנים, חסמו כל מבואות הבית וצעקו: !Heraus (לצאת!) גורשנו מהבית. אני יצאתי האחרונה. ניסיתי להתחמק מהמלכודת, אבל נתקלתי בשוטר שהיכני בקת הרובה. החלטתי החלטה נחושה, שאותי לא יובילו לבור, ויהי מה. שיהרגוני במקום. פרצתי שרשרת הגרמנים והתחלתי לרוץ. אחרי רצה אחותי הבכירה סוניה. אבי, אמי, אחותי, ואחי הקטנים עמדו מחובקים. אבי מרר בבכי ואמר: „קינדערלאַך, האַלט זיך נעבן מיר!" וצעק „שמע ישראל!"

אני ואחותי ברחנו לשדות והגענו ליער, תחת מטר של יריות. כפי שנודע לי ברחה גם משפחתי ליער ושהתה בו 10 ימים, עד שהוסגרה לגרמנים. גם רבים מיהודי הגיטו הצליחו להימלט ליערות, אך נלכדו והוצאו להורג. כך הקיץ הקץ על יהודי הכפר.

משפחת פינצ'וק
(ישראל)

כפר גלינגה

בין הכפרים העתיקים שבסביבת רוקיטנה ניכר היה ביחודו הכפר גלינגה, שנקרא על־שם אדמת החימר (Glina). הכפר שוכן על שפת הנהר סטוויגה (Stwiga). אגדת־קדומים מספרת, שבימים רחוקים היתה גלינגה עיר גדולה, שנחרבה בגזירות ת"ח־ת"ט. לאגדה זו מצאו אסמכתא בשתי ראיות מציאותיות: הביצורים שהקיפו את הכפר כשני ק"מ ממנו בדרך ליוזפין — אחוזת הנסיך רדזיביל, וכן הפרחים היפים והנדירים שפרחו בסביבה, שעליהם אמרו כי הֻנצו מגרעיני המספוא, שהטטרים האכילו בהם את סוסיהם.

היה בכפר בית־קברות עתיק, יחידי בסביבה. בשנת 1937, כשהרחיבו את בית־הקברות ע"י הוספת חלקה חדשה, מצאו גולגולת בשעת כריית קבר. מכאן הסיקו מסקנה, שגם בחלקה החדשה היה בית־עלמין קדום. הקבר נסתם והחלקה לא הותרה לקבורה. כפי שמספר מר יוסף שוסטר, מהתושבים הותיקים שבכפר, מצאו על הרי גלינגה קברים עתיקים מאוד, מלפני מאות רבות בשנים. כמו־כן מצאו עליהם שריד של בית־חרושת קדום.

פארו של הכפר היה בית־הכנסת עתיק־היומין, שנבנה לפני 500 שנה. הוא מוזכר ב„פנקס ווילנא". רבים באו מווילנא לגלינגה ואישרו, שאמנם עתיק־יומין הוא בית־

הכנסת. היה בנוי מקורות ומרישים בלתי־מהוקצעים. מהכניסה ירדו שלוש מדרגות. כדי לקיים את הפסוק „ממעמקים קראתיך ד׳״. בפנים היו ציורים שונים מגולפים בעץ. ר׳ עקיבא בליזובסקי (לפני כ־130 שנה), יד ימינו של הרבי מסטולין, רב אהרן הגדול מקארלין, שיפץ את בית־הכנסת בנדבת הנסיך רדזיביל שתרם עצים לכך. השיפוץ נעשה בזהירות רבה, כדי שלא להשחית את יצירות־האמנות, שפארו את בית־הכנסת משנים קדמוניות. מטעם זה השאירו גם את המשקופים הישנים על מלאכת הגילוף שבהם ובנו גם „עזרת נשים״.

עשרת המשפחות היהודיות שדרו בכפר עסקו במסחר ומלאכה זעירה. לכל משפחה היה משק זעיר, בו גידלו פרות ועופות וכן בקר לפיטום. ביוזפין, כ־4 ק״מ מגלינגה, היו מנסרות ובתי־חרושת לזפת, שאף הם שימשו מקור פרנסה ליהודי־הכפר. גם האצילים, שבאו לצוד ציד ביערות יוזפין העבותים — שימשו מקור־פרנסה חשוב.

הבתים והעסקים עברו מהאבות לבנים בתוקף ה„חזקה״, שחסמה את הדרך להסגת גבול. כל בן היה בר מִצְרָא ולו זכות קדימה על בית־העסק של אביו. יהודי הכפר היו כולם אנשי מסורת, אדוקים בדת ולא היו שום חילוקי־דעות בעניני אמונות ודעות. את ילדיהם חנכו ברוח המסורת. אולם, תחת השפעת הזמן יסדו „חדר מתוקן״, בו הורו גם לימודים חיצוניים. האמידים שבהם שלחו ילדיהם לבתי־ספר עבריים שבסביבה.

אֵרוּע גדול בחיי יהודי הכפר היה ביקורו של רבי ישראל׳קה מסטולין, שהתקיים על־פי רוב בחורף. החסידים מכפרי הסביבה המקורבים לרבי באו לסטולין בעגלת־חורף לקחת עמהם את הרבי. המסע כלל את שרשרת הכפרים הסמוכים וארך כשבוע ימים. ימים אלה היו ימי התעלות הנפש והתרוממות הרוח ונערכו בהם מסיבות מלוות ריקודים חסידיים. בבואו לגלינגה התאכסן הרבי בביתנו. היהודים יצאו להקביל פניו בעגלות־חורף רתומות לסוסים עם פעמונים בצואריהם, שצלצולם נסך מתק נפלא. סימפונית הפעמונים נתמזגה עם השירים החסידיים והדרכים נתקדשו לקבלת פני הרבי.

בביתנו התאספו כל יהודי הכפר — כ־60—70 נפש. רקדו על הספסלים ועל השולחנות עד אחרי חצות. ולאחר תנומה קלה של שעתיים — באו היהודים לרבי לשטוח בקשותיהם, לדרוש בעצתו ולתת לו „פדיון״.

רוח הזמן לא פסחה על גלינגה. תנועת „החלוץ״ חדרה גם לכפר והנוער החל לחשוב על שינוי־ערכין ועל התכשרות לחיי עמל כפיים בארץ. הנוער הכפרי התאסף, פעם במקום זה ופעם במקום אחר, ודן על בעיות שונות שניסרו בעולם היהודי ובעולמה של תנועת הפועלים. רוב הנוער יצא לקיבוצי־הכשרה ובחלקו עלה ארצה. גלינגה שמשה גם מקום־הכשרה לנוער החלוצי מכפרי הסביבה.

אם כי שררו יחסי שכנות תקינים, הרי בעתות הפיכה, בין שלטון לשלטון, קמו הגויים לחבל בשכניהם היהודיים וידם היתה נטויה להרוג ולאבד. שנת 1920 היתה החמורה ביותר. אז השתוללו הבלחובצים ביערות פולסיה. מכפר בוקצ׳ה הביאו הרוגים יהודיים לקבורה בבית־הקברות שבגלינגה. יהודי הכפר התכנסו בבית־הכנסת לצום

ולתפילה. אך ברגע האחרון התרחש נס. הופיעה פלוגה של צבא פולני והצילה את היהודים ממות.

אולם, בתקופת השואה לא הופיעו חיילי־ישע ויהודי הכפר נלקחו למות. בימים של ערב־הטבח שקע אבינו במסתורין. ביסורים שהתייסר ראה עקבתא דמשיחא. עצם העובדה שהשואה התחוללה בשנת ת״ש חזקה את אמונתו בזה. בספר עתיק מצא כתוב, שהמספר 700 דהינו, ת״ש מודיע על פורענות גדולה — תש כוחו של העולם, והיהודי בכללו, ויתכן שאחרי שואה זו יקום עם ישראל לתחיה. באמונה זו חי ובאמונה זו מת מות קדושים.

רוחמה צ׳צקו (פולסקי)
(גבעת־השלושה)

כפר דרוזדין

אחד הכפרים הקטנים, השוכן בין רוקיטנה וסטולין. גרו בו חמש משפחות של יהודים. בתיו בתי־עץ נמוכים, גגותיו רובם קש, חלונותיו חשוכים, רק פה ושם בוקע אור קלוש ומשתפך ניגון ערב ונוגה המושך את הלב. מדורי־דורות ישבו היהודים בכפר, שקועים בדאגות פרנסה וחינוך ילדיהם. שכרו מלמד מהמעולים ביותר, אם כי העומס הכספי היה כבד מנשוא. בחלקם למדו הילדים בבית־ספר „תרבות" ברוקיטנה.

יהודי־הכפר אנשי עמל ועבודה היו. החזיקו מעדר וקלשון, גרזן ומשור והתפרנסו מיגיע כפיהם. מזונם העיקרי היה מפרי־האדמה ומבעלי־החיים והעופות שבמשקם הזעיר. גדלנו בתוך שדות מוריקים. סביב ביתנו — גנות־נוי על שלל גווניהן, שהעשירו את הדמיון והנפש. בחצר — גן עצי־פרי שהסבא נטעו ודורות ההמשך טיפלו בו באהבה, גן־ירק ותירס, רפתות, אורוה וגורן.

נוסף על עבודת השדה עסקו היהודים בקצת משא־ומתן עם האכרים העניים. האוכלוסיה היהודית הורכבה מקרובי משפחות מרובות ילדים. מצבם הסוציאלי שווה היה. הסתפקו במועט. אולם, למרות הדלות צהלו ושמחו הילדים. הלבבות הקטנים היו מלאי ערגה וכיסופים.

החסידות תרמה הרבה להתרוממות הרוח של חיי היהודים בכפר. יהודי דרוזדין היו חסידי הרבי משה׳לה פרלוב זצ״ל מסטולין. האמינו באמונה שלימה, שהרבי מסוגל לחולל נסים. בכל עת צרה ויגון באו לשפוך מרי־שיחם לפניו.

הרבי מסטולין נהג לבקר אצל חסידיו שבסביבה מדי שנה בשנה ולא פסח גם על דרוזדין. מי מאתנו אינו זוכר את הרושם הכביר, שעשתה הופעת הרבי ופמליתו

בכפרנו ואת היהודים המלווים אותו מכפר אל כפר, המתרונגים בראש חוצות? מעגל הרוקדים גרף עמו גם את הילדים. אבא ליווה את הרבי בנגינתו עד לכפר הקרוב, ברזוב, מרחק של 10 ק"מ. מה רבים היו הניצוצות שנתזו מהאור השופע של החסידות ברחוב היהודי.

הרוח החלוצית־ציונית חדרה גם לכפרנו והשאיפה לארץ פרצה גבולות. אז החליט נחום אחי לנתק את מסורת האבות ויצא להכשרה, כדי להגשים את כיסופיו לארץ. באחד הבקרים של ימי הסתיו יצא בסתר את הבית ונעלם. אֲבל כבד היה שרוי בביתנו. אמנו קראה בספר־התחינה בקול עצוב. בכי מר פרץ מפי כל בני־המשפחה, כאילו, חס ושלום, הלך הבן לעולמו. אולם, לא ארכו הימים ורבים מהנוער הלכו בעקבותיו. ההורים השלימו עם ה„גזירה" הזאת, הושפעו, שוכנעו ולבסוף אף סייעו לילדיהם לעלות לארץ מתוך שמחה. כיום נמצאים בארץ חמשה בנים ובנות מבית יעקב מדרוזדין ועוד הרבה בני־דודים הקימו משפחותיהם בישראל.

ראובן אורי
(ירושלים)

כפר וויטקוביץ'

כפר וויטקוביץ' נמצא, ממלחמת העולם הראשונה עד פרוץ מלחמת העולם השניה, בין גבול פולין ורוסיה. כיום הוא בתחומה של רוסיה.

בכפר התגוררו כחמש־עשרה משפחות יהודיות. רוב היהודים עסקו במסחר. היחסים בין היהודים והאיכרים היו, בדרך כלל, תקינים.

חלק מהנוער היהודי הצליח לעלות לארץ באמצעות „החלוץ". עם פרוץ מלחמת־העולם השנייה נהרגו יהודי הכפר בצורה האכזרית ביותר בידי קבוצת איכרים מוסתים ע"י הנאצים. איש מיהודי הכפר לא הצליח להימלט.

שרה פוקסמן
(רמת־גן)

כפר זאלאוויע

הכפר מרוחק מרוקיטנה 50 ק"מ. בבואי לשם בשנת 1924 גרו בו 200 משפחות לא־יהודיות ושתי משפחות יהודיות בלבד: משפחת פוקסמן ומשפחת רוזנשטיין.

חותנתי היתה אשת־חיל ופרנסה את הבית בכבוד מחנות מנופקטורה שפתחה בכפר. הלקוחות היו תושבי־המקום, ששמרו על יחסים תקינים וידידותיים עם היהודים.

את ילדינו, יעקב וגד"ל, חינכנו בבית־ספר „תרבות" שברוקיטנה. עליהם ניתן, באמת, לומר, שגלו למקום־תורה, כי בכפר לא היו קיימים הנתונים לבית־אולפנא מודרני, וחומר הלימודים של המלמד לא הספיק. כל ימות השבוע גרו הילדים ברוקיטנה, וביום ששי היינו שוכרים עגלה רתומה לשני סוסים, כדי להביאם לשבת הביתה. געגועי הילדים על הוריהם היו קשים מנשוא. מדי יום ביומו, עם גמר הלימודים, היו מסתובבים ברחובות רוקיטנה, כדי לפגוש גוי מזאלאוויע ולקבל מפיו דרישת־שלום חיה מההורים.

המשפחה השניה שהתגוררה בזאלאוויע היתה, כפי שאמרתי, משפחת רוזנשטיין, שהיתה מורכבת מהאב אהרן־בר רוזנשטיין, אשתו חוה, שני בניו — אשר (נמצא בארצות־הברית), יעקב (בקנדה) ושתי בנותיו — ביילה וחייקה (נספו בשואה).

אהרן בר עסק בתיווך ועסקי־חליפין. סבב בעגלתו בכפרים, קנה שלחים, זיפי־חזיר ודגן, וסיפק תמורתם צרכי הגויים. האם עסקה בחקלאות והוציאה לחמה מן־הארץ. היו להם גינות, בהן גידלה ירקות שונים — לצרכי הבית ולמכירה. הבן, אשר, נפח היה. הנפחיה שלו היתה היחידה בכפר והיא פרנסה את בעליה בכבוד ורווחה. היתה זו משפחת עמלים, שבזיעת אפיה אכלה לחם.

קשרי־התחבורה עם רוקיטנה היו, ברוב חדשי השנה, משובשים. עם הפשרת השלגים, שהחלה אחרי פורים, הוצף כל השטח מזאלאוויע לרוקיטנה בביצות ואגמי־מים. הנסיעה היתה כרוכה ביסורים וסכנות. לא פעם, כשהובילו מצות לפסח מרוקיטנה — שקעו הסוסים בבוץ ולא יכלו לזוז ממקומם. על פי רוב קרו תאונות אלו בלילות אופל, מסביב לא נראתה נפש חיה, שתקיים מצוות „עזוב תעזוב עמו". בלית־ברירה „הסתדרו" ללינת־לילה ביער, או בשדה הפתוח, הדליקו מדורה וחיכו לאור הבוקר, שיזדמנו אנשים טובים ויחלצו את העגלה מהבוץ.

בתי־היהודים בכפר שימשו מלון־אורחים לעוברי־אורח מהכפרים הסמוכים, בלכתם לרוקיטנה ובשובם ממנה. בחורף הגיעו אלינו קפואים מקור וצלופים מהרוחות. מידת הכנסת אורחים היתה מפותחת מאוד וקיבלו כל אורח כזה במאור־פנים. בבוא יהודי כולו רועד מקור — מיד החיו נפשו בכוס חמין, בארוחה ערוכה כיד המלך והציעו לו מיטה חמה.

סוג מיוחד של עוברי־אורח שנזדמנו לזאלאוויע היו יהודים „טובלי־מקווה". בכפרים

לא היה מקווה לטבול בו. הנשים יצאו ידי חובת מקווה בטבילה בדוד־נחושת גדול. אבל, גוברין יהודאין, יראי־שמים, אי־אפשר להם בלי מקווה ולכן קידשו את השם, השליכו נפשם מנגד בלכתם עשרות קילומטרים ברגל, בסופות כפור ושלג, כדי לקיים מצוות טבילה במקווה שברוקיטנה. יהודי כזה, בצאתו מהמקווה, נקי וטהור ומוכן לקבל פני שבת־מלכתא, היה עושה דרכו חזרה ברגל. בדרך נעשה בשרו חידודין־חידודין מהכפור והרוחות הקרות, וכל עוד נפשו בו היה מגיע אלינו להשיב רוחו. ולאחר שסעד לבו, היה ממשיך בדרכו — לכפרו ולבני־משפחתו.

בדרך מוויטקוביץ׳ לרוקיטנה היו חוצים את זאלאוויע. ברל טורוביץ מוויטקוביץ׳ לא היה נוסע, אלא הולך ברגל מרוקיטנה לכפרו. ובבואו אלינו היו איבריו קפואים מקור. מיד הייתי אומרת לו: רב ברל, טול ידיך וסעד לבך!

הארוחה הדשנה היתה מאוששת אותו וכוחותיו חזרו אליו. ברל היה אומר לי, ששקולה מצוה זו כנגד מצוות יום־כיפור. גם בודקי־עצים („בראַקערים") שונים, שעבודתם ריתקה אותם ליער והרגישו את עצמם בודדים, בהיותם מנותקים ממשפ־חותיהם — מצאו אצלנו פינה חמה.

שתי המשפחות היהודיות שבכפר שמרו על ייחודן היהודי והלאומי והיו זהירות במצוה קלה כבחמורה, כמו שאמר יעקב אבינו: „עם לבן גרתי ותרי"ג מצוות שמרתי". בנוסף על הדאגה לילדים, שיקבלו חינוך עברי־דתי וחילוני — שמרו בני המשפחות על זיקה ל„קהל". ל„יאָרציים" הלכו ברגל לבלז׳וב, כדי להתיחד עם זכר הנפטרים ולומר „קדיש" בציבור. ובהתקרב ה„ימים הנוראים" התערטלו מכל עסקי החומר והניחו את המשא־ומתן עם הגויים, כי בחלל העולם החלו מנשבות רוחות יום־הדין הממשמש ובא. העלו על עגלות את כל בני־המשפחה, הצטידו באוכל ונסעו ל„ימים הנוראים" לבלז׳וב. הנסיעה ארכה לילה שלם. העגלות השתרכו לאיטן, העגלון היה נרדם ומשמיט את המושכות מידיו והסוסים עשו דרכם בניחותא, ללא שוט ומַלְמַד, כי נהירה היתה להם הדרך, ולפנות בוקר היינו מגיעים לבלז׳וב עייפים ושבורים מליל־נדודים ארוך ומייגע. הנסיעה דרך שדות־ניחוח ויערות אין־קץ נסכה שלוה בגוף וגרמה חוויות עזות.

בבוא יום־פקודה הפכו הגויים עורם ומידידים נעשו אויבים. עזבנו את הכפר ויצאנו לגיטו שברוקיטנה. פרקנו את הרפתות, כדי שיהיו לנו עצים להסקה. הרשיל ושני ילדי חזרו לזאלאוויע בתקוה, שימצאו מגן ומחסה אצל הכפריים ה„ידידים". אולם, הם נרצחו באכזריות והוטמנו בקבר־אחים.

בהיותי ביערות, אמרו לי גויים שזאבים גילו את הבור ומכרסמים עצמות ילדי. בלווית פרטיזן באתי לקבר. על שפת הבור מצאתי שרידי הכותנות של ילדי, שנקרעו ע"י הזאבים. תמורת תשלום במלח התנדב גוי אחד וכיסה את הבור. כך עלה הכורת על שתי המשפחות היהודיות בזאלאוויע.

יצחק מאיר צ'צ'יק
(הרצליה)

המושב היהודי טופיק

בדומה לכל הישובים היהודיים שנחרבו, שהיה להם עבר משלהם, כן ישנה גם לישוב קטן זה הסטוריה משלו; אולם, דברי ימיו הם בעלי־יחוד משלהם, שכן הוא נוסד ע"י יהודים בלבד ועקירתו מן־העולם בתקופת השואה היתה, לכן, מוחלטת.

בהתחלת המאה העשרים נסללה מסילת־ברזל מאולבסק ללב יערות פולסיה־ווהלין, לשם הובלת עצים, שנכרתו אז בשפע ע"י סוחרי־עץ יהודיים. בבית יחידי שנבנה כמשרד על־יד קו המסילה טופיק, התישב יהודי בשם יעקב פרעגער, שכונה בשם „יעקב הטופיקאי". הוא השתקע במקום עם כל בני־משפחתו — שלושה בנים ושתי בנות, שבמשך הזמן בנו בתיהם, הקימו משפחות והישוב היהודי גדל והסתעף.

אם כי מלכתחילה שימשה ההיאחזות במקום כמקור פרנסה בלבד — לבשה במשך הזמן צורה של מושב מיוחד במינו — מושב חקלאי־יהודי.

עד מלחמת העולם הראשונה עבדו יעקב ובני־משפחתו בעבודות שונות, כגון, „נאמנים" אצל סוחרי־עצים יהודיים והספקת מזון לעובדים ולבעלי־חיים, שעמלו בכל עבודות היער. בית יעקב המה תמיד המוני עובדים, פקידים וסוחרים מרוסיה ומחוצה לה, שעבדו או היו קשורים במסחר העצים והובלתם. בבית זה גם התפללו כל היהודים, כי נמצא בו ספר־תורה.

עם פרוץ מלחמת־העולם הראשונה שותקו כל העבודות ביער ובמסילת־הברזל. האנשים התפזרו למקומותיהם ונשארה משפחת יעקב בלבד. המלחמה נתנה אותותיה. רעב ורדיפות של כנופיות היו מנת חלקם של רוב יהודי הסביבה, הן בכפר והן בעיר.

מאחר ונסתתמו מקורות הפרנסה, החליטו יעקב ובני־משפחתו לעבד את האדמה ולהוציא לחמם ממנה. במו־ידיהם עקרו עצים, עיבדו שדות ומקומות מרעה, זרעו וחרשו, גידלו צאן ובקר והתקימו בכבוד. עבודה זו הוציאה להם מוניטין וכבוד בעיני תושבי הסביבה הלא־יהודיים וגם הכנופיות לא פגעו בהם לרעה, כפי שפגעו והציקו ליהודים האחרים. הרבה יהודים נרדפים מצאו אז מקלט במושב מאימת הפורעים וגם ניצלו ממיתת־רעב.

כך עסקו הטופיקאים בעבודות־אדמה כל שנות מלחמת־העולם הראשונה. עם סיום המלחמה והצבת הגבולות בין פולין ורוסיה הסוביטית, נשאר כפר טופיק בשטחה של פולין, ואילו מסילת־הברזל נותקה ממקורה. וכשם שטופיק שימש פעם מקום־מיקלט לנרדפי הצאַר, כן מצאו בו, אחרי המהפכה הבולשביסטית, מקום־מיקלט הנמלטים מהמשטר הקומוניסטי — יהודים ולא יהודים.

סוחרי־היער היהודים המשיכו בעיסוקם. מסילת־ברזל קטנה נסללה מתחנת־הרכבת

הקרובה, אוסטקי, בנו מנסרה וטחנת־קמח. כפר טופיק החל שוב לפרוח. הרבה יהודים התפרנסו מחנויות, הרבה פועלים הועסקו במנסרה ובמסילה, אך יעקב ובני־משפחתו נשארו נאמנים לאדמה.

הסוחרים היהודיים בטופיק העסיקו קבוצת חלוצים מקיבוץ קלוסובה. פה קיבלו הכשרה חלוצית הרבה צעירים מכל קצוי פולין.

בשנות השלושים המשיכו היהודים בסלילת מסילת־הברזל מטופיק עד וויטקוביץ׳. בטופיק בנו בית־חרושת לעיבוד זפת וטרפנטינה (משרשי אורן). תחת לחץ בעל־האחוזה הפולני, נאלצו הטופיקאים לקנות את האדמה. אם כי המכירה נעשתה בתשלומים שנתיים, היה העומס גדול, אך הם עמלו קשה ושילמו בעד אחוזתם.

בשנת 1933 שותקו החיים בטופיק. המינסרה נשרפה, כל העבודות נפסקו ורוב התושבים הלא־קבועים היגרו למקומות שונים. במקום נשארו הטופיקאים בלבד. המושב קיבל שוב את צביונו החקלאי.

הטופיקאים היו שומרי מסורת. ביום ששי ולפני חג ומועד בא לטופיק השוחט מבלז׳וב לשחוט שחיטה כשרה. ל„ימים הנוראים" באו לכאן תושבי הכפר הסמוך, בילוביז׳, כדי להתפלל יחד. בימי סוכות חזרו הלולב והאתרוג של יעקב על כל פתחי בתי־המושב היהודיים. בני הדור הצעיר למדו עברית מפי מורים טובים. רבים מהם למדו גם בבתי־ספר עבריים בסטולין וברוקיטנה. מדי שנה ביקרו במושב הרביים מסטולין, קרלין וברזנה, בעברם בסביבה עם חסידיהם.

אברהם שפיר (שווינדלמן)
(נהריה)

לזכר אבי יעקב שמואל
ואמי רבקה

כפר סנובידוביץ׳

כפר סנובידוביץ׳ שוכן כ־13 ק״מ מזרחה מרוקיטנה. הכפר היה על גבול פולין־רוסיה והכניסה אליו לזרים הותרה, אך ורק, ע״י רשיון מיוחד ממוסדות הבטחון. כביש ההצטלבות באמצע הכפר הוליך מזרחה לביאַלוביז׳, צפונה — לזאַלאַוויע, דרומה — לדרט ומערבה — לרוקיטנה העיר. בעמדך בהצטלבות נדמה היה, כאילו, כאן הדרך המקשרת את הסביבה וטבורה — סנובידוביץ׳.

מילידי הכפר השתקעו בחלקם ברוקיטנה והיו פעילים בחיי העיר — במסחר, תרבות וחברה. בני סנובידוביץ׳, שיצאו לעולם הגדול לשם סידור בחיים, לא קשה היה להם להסתגל לכל חברה, כי קיבלו השכלה יסודית והיו בעלי גישה חברתית ואופי רחב.

בכפר גרו כ־20 משפחות של יהודים, בעלי יוזמה, מעוף ומרץ, שתפסו עמדות המפתח במסחר, חרושת, מלאכה וגם בחקלאות שלחו ידם. כל משפחה גרה בביתה היא ולידו, או בסביבתו, חלקת־אדמה. היהודים עמלו וטרחו לפרנסתם בכל ימות השבוע ובשבת נחו כדת וכדין. קדושת השבת הורגשה יפה בבתי־היהודים. בשבתות היו החנויות סגורות. כל הכפר נח והגויים ידעו, שאין לגזול מנוחת היהודים. שבת היא שבת. לא היה קשה למצוא בית בכפר לתפילה בציבור ובשבת התכנסו כמה מנינים של יהודים בבית־הכנסת. לא הזדקקו לחזן מהחוץ שיעבור לפני התיבה, כי שמואל־יצחק ספיבק, בעל זקן השיבה הנהדר, שימש כש״ץ־הכפר כל ימות־השנה וגם ב„ימים הנוראים״. ברוך גלוזמן, יהודי משכיל, היה קורא את פרשת השבוע בשבת. הוא היה הרוח החיה בכפר. פיו הפיק תמיד בדיחות ומעשיות. מעולם לא דלל מעין מעשיותיו ומימיו לא סיפר פעמיים אותה מעשיה, או בדיחה. לפני המלחמה חגגו את הכנסת ספר־תורה חדש, שמומן על ידי תרומות של יהודי המקום.

תענוג גדול היה לשאת על הכתפיים דליי „מים שלנו״ מהנהר לאפיית מצות. היו מתאספים כולם כאחד לאפיית מצות. הנוער חי בזה אחת החוויות המענינות והקדושות בחייו.

ההורים דאגו לחינוך ילדיהם והביאו מהחוץ מורים בעלי רמה פדגוגית, ביניהם ד״ר שוָרץ וצ׳ופריק. על אבי יעקב שמואל מוטל היה לחפש ולהביא את המורים, כי ידעו שיש לו שמונה ילדים, וחלק ניכר מהתלמידים יהיו בניו. מטעם זה טרח ומצא מורים מעולים. בין אלה שלימדו את ילדי סנובידוביץ׳ היו גם סטודנטים, שבאו אלינו

לחסוך כסף. השכר היה הוגן. על כל משפחה הוטל להחזיק את המורה תקופה מסוימת בביתה. בית־הספר היה נייד. הוא התקיים פעם בבית זה ופעם בבית אחר של הורי התלמידים. בבית־הספר לימדו, בנוסף על חומש ורש"י, גם עברית וספרות. הלימודים התנהלו בעברית. דאגת ההורים היתה תמיד לתת חינוך יסודי לילדיהם ועזרו גם לאלה, שידם לא השיגה לשלם שכר־לימוד. מילדי הכפר למדו בבית־ספר „תרבות" שברוקיטנה וגם בישיבות ברובנה וסטולין.

הנוער התחנך על ברכי הציונות. איני זוכר בית, בו לא היתה הקופסה הכחולה, קופסת קק"ל, וההרקה התקימה כסדרה. קן בית"ר שבכפר ניהל פעולה ציונית, תרבותית וחברתית. כמעט מדי ערב בערב התקימו פגישות בקן. התנועה הציונית כבשה את רוב הנוער שלנו, שהכשיר את עצמו לעלות ארצה. בוולצ'יגורקה, 3 ק"מ מכפרנו,

בית־הספר העברי בכפר סנובידוביץ' בשנת 1928

עומדים בשורה הראשונה מלמעלה למטה מימין לשמאל: 1) **המורה דוד שוואַץ. 2) אברהם שווינדלמן. 3) פסיה שפירא**

שורה שניה: **1) ליובה שפירא. 2) פראדל גלוזמן. 3) חסיה שפירא. 4) חיים שווינדלמן. 5) פראדל שפירא. 6) שלמה לדרר. 7) אידה לדרר**

שורה שלישית: **1) שיינדל גלוזמן. 2) משה בארמן. 3) מרים גלוזמן. 4) שיינדל בארמן. 5) מושקה שפירא**

שורה רביעית: **1) שיינדל בארמן (בת יצחק). 2) חיניה שפירא. 3) משה גלוזמן. 4) משה בארמן. 5) חיים בארמן. 6) איסר שפירא**

נוסד קיבוץ־הכשרה של „החלוץ", בו עבדו במינסרה. מהנוער הבית"רי נסעו לקיבוץ אוסטקי ועבדו בחרושת לבנים ובמינסרה. בקיבוצים שברוקיטנה עבדו בבית־החרושת לזכוכית. גם בקיבוץ בית"ר בקלוסובה היו מבני סנובידוביץ'.

בכל מקום שהיה בו נוער מסנובידוביץ' השקיע מרץ רב ותפס עמדות מינהליות. כושרם ואופים היו להם לעזר. מזכיר קיבוץ גרוכוב בוארשה היה בן כפרנו, משה גלוזמן (הגיע הביתה מואַרשה, אחרי כיבושה ע"י הנאצים, היה ברוסיה, התנדב לצבא הפולני, ונפל בדרגת סרן, יחד עם משה ברמן, בקרב על ואַרשה). בשנות 1933־34 עבד ב„פאַלעסטינע אַמט" בואַרשה כנציג בית"ר ישראל קעק, שעלה ארצה לפני המלחמה.

הנוער בסנובידוביץ' היה בריא ואמיץ. בכפר לא מצאו יהודי פחדן ונחבא אל הכלים. בשעת הצורך ידעו היהודים להשיב לגויים כגמולם. אולם, בדרך כלל, לא היה צורך בזה, כי שררו יחסי־שכנות תקינים בין היהודים והגויים. הם מצאו שפה משותפת ביניהם וגם פיתחו יחסים של עזרה הדדית.

קלגסי הפולש הנאצי באו והרסו קיבוץ יהודי זה והשמידוהו כליל — פרט לאלה שהיו בצבא הסוביטי, או פרטיזנים, שנלחמו ונאבקו לחיים ולהשמדת האויב הגדול.

איני יכול לכתוב דברים מדויקים על השמדת יהודי סנובידוביץ', כי גויסתי לצבא הסובייטי לפני המלחמה והשתתפתי בקרבות עם הנאצים. בשובי מרוסיה דרך פולין, לא יצא לי להיות בכפר ולהיודע פרטי־פרטים על מות יהודי הכפר שגרו בו מדורי־דורות.

ליזה פולישוק (שפירא)
(כפר־בילו)

בכפר קיסוריץ׳

הכפר מרוחק מרוקיטנה כ־10 ק״מ. התגוררו בו כמאה משפחות־איכרים וכמה משפחות יהודיות, שגרו בשמונה בתים. סבי, ראובן שפירא, שכונה בפי כל „ראובן דער קיסאריטשער״, היה מותיקי המתישבים בכפר. המשפחות האחרות היו משפחת יעקב „דער פאטשטאר״, שהיה מוביל בעגלתו את הדואר לרוקיטנה וממנה; הנפח שמעון גנדלמן; משפחת ברודר ועוד שתי משפחות בעלות חנויות כל־בו. בשנת 1910 באה לגור בכפר משפחת פולישוק מאולבסק. מר יעקב פולישוק בנה מינסרה וגר בכפר עם משפחתו כמה שנים. עם פרוץ מלחמת־העולם הראשונה בשנת 1914 עזבה משפחה זו את הכפר והשתקעה ברוקיטנה.

הסבא עסק בעסקי יערות והגיע לעשירות. היה יוצא במרכבתו המפוארת רתומה לשני סוסים, ודמה ל„פריץ״ יהודי. יצאו לו מוניטין בסביבה של אדם פיקח ובעל חכמת־חיים.

אף־על־פי שהמסורת נשמרה בביתנו, בכל זאת נשבו בו רוחות־של־השכלה, של תרבות המערב. סבי, שהיה לו עסק עם הגוברנטור (מושל־המחוז), ידע רוסית. גם הבנות והבנים קיבלו חינוך חילוני. אשר לבנות, תלה סבא את ההיתר ללמדן שפות באילן גדול, באחד מחכמינו שאמר „מותר לו לאדם ללמד בתו יונית, כי קישוט היא לה״. ולכן, בנוסף על השפה הרוסית, שפת־האם שלנו, ידענו גרמנית וקראנו ספרות גרמנית. הילדים קבלו חינוך מוסיקלי וידעו לנגן על כינור, גיטרה ומנדולינה. את ההשכלה הגבוהה רכשו בני־המשפחה בז׳יטומיר. נכדו, קוצין, היה בעל השכלה אקדמאית. הוא למד רפואת שיניים בז׳יטומיר. כשהוסמך לרפואה השתקע בקובל ועסק שם בריפוי שיניים.

האחיינית שלי, הינדה, היתה בעלת כשרונות ספרותיים ניכרים. היא נולדה בקיסוריץ׳ ובכוחות עצמה, כאבטודידקטית, הגיעה לבקיאות גדולה בספרות הרוסית ורכשה לה סגנון ספרותי מזהיר. עוד בצעירותה נחה עליה רוח היצירה והחלה לכתוב נובילות „אַלא צ׳יכוב״. היא שלחה פרי־רוחה לליאוניד אנדרייב. הסופר הרוסי המהולל התפעל מאוד מכשרונה של הינדה ובמכתביו שכתב לה הילל מאוד את יצירותיה ואמר, שהוא מקנא בה מאוד, כי היא יודעת להעריך ולבטא טיבה של בדידות.

ביתנו רחב ידיים היה. התגוררו בו חמש משפחות, לכן לא הספיק תנור אחד לאפיה ובישול. בנו מטבח ובו שני תנורים רוסיים ענקיים. כל תנור תפס כמחצית החדר. הם ניבנו מלבנים חסינות־אש. בין התנור והתקרה היה ה„פיעקעליק״, שבכל שעות היממה שררה בו חמימות נעימה, ואורחים קפואי ידיים ורגליים שנטו ללון אצלנו היו

מטפסים עליו ו„חולצים" אבריהם. אורחים מעולם לא חסרו. ביתנו היה פתוח ומפולש לעוברי־דרך וכל דכפין היה נכנס ואוכל ושותה. סבא היה אומר: לא משלי הם אוכלים, כי אם משל אל עולם הם אוכלים.

מחמת ריבוי הנפשות ישבו בביתנו ישיבת־קבע סנדלר וחייט ותפרו נעליים ובגדים בשביל בני־המשפחה. ידיהם היו תמיד מלאות עבודה. לחג הפסח בלבד קיבלו אוּמנים אלה חופשה.

בבית סבא היה גם בית־כנסת. ל„ימים הנוראים" באו אלינו להתפלל יהודי קרפילובקה, דֶרט ובורוביה. אם כי מתי־מעט היינו, בכל זאת משהגיעו ה„ימים הנוראים" היתה רוח של קדושה שפוכה על כל הכפר ואף הגויים היו מלאי יראה ופחד מאימת יום־הדין. בשעת תפילת „נעילה" פחדו הגויים לצאת לרחוב. הם ישבו כלואים בבתיהם.

קבוצת נוער בכפר קיסוריץ'

עומדים מימין לשמאל: 1) חיה שפירא. 2) דבורה שפירא. 3) ניסן פולישוק. 4) איידל קוצין. 5) רבקה עוזץ (פולישוק). 6) בוריה פולישוק

שורה שניה: 1) גולדה שפירא. 2) משה קוצין. 3) פייגה גוטמן. 4) אסתר שפירא.

שורה שלישית: 1) משה פולישוק. 2) ליזה פולישוק (שפירא).

ליל־הכפרות היה חוויה עצומה, ששמחה ועצבות שימשו בו בערבוביה. בחצות לילה היו מעירים את הילדים משנתם לסיבוב כפרות („כפרות שלאגען") והשוחט הרוקיטנאי היה עומד והחלף בפיו, מוכן ומזומן לקיים מצוות הזבח הגדול. ליל־שימורים היה הלילה ההוא. כל הילדים עסקו במריטת העופות השחוטים והכנתם לבישול. שפתו על האש דודים גדולים ושומן העופות שנמס הפיץ ריח נעים ומגרה.

ברכת הנרות של אמא לפני „כל נדרי" זעזעה את הנפש. קול בכיה הטיל אימה ופחד. על מה לא בקשה אמא בתפילתה הבוקעת שחקים? — שיהיו הבנים יהודים כשרים, שיעסקו בתורה ובמצוות כל ימיהם, שיהא מקורם ברוך ופרנסתם תהא בנחת ובריווח ולא יצטרכו למתנת בשר ודם. בבית היתה מתפשטת קדושת יום־הכפורים, ואפילו הילדים הקטנים התערטלו מהחולין והכינו את עצמם לקראת יום־הדין הגדול והנורא.

אפיית המצות בביתנו היתה ארוע של שמחה. פרשה מיוחדת היתה הכנת „מים שלנו". בחצות־ליל היה דודי, משה שפירא, מעירני משנתי ואומר לי: קומי, ילדתי, ונלך לשאוב „שטילע וואַסער" (מים רגועים). דודי רצה לומר בזה, כי בלילה כשאין שואבים המים רגועים, לכן קרא להם „שטילע וואסער". קורי־שינה סגרו שמורות עיני. מה מאוד רציתי לישון! אבל התגברתי והלכתי עם דודי. דממת מות שררה בכול. הכפר ישן את שנתו. הלילה היה מלא רזים וקסמים, ואני עם דודי משמשים בקודש, הולכים הלוך וחזור עם דליי־מים וממלאים חבית קטנה.

הנערים קיבלו חינוך מסורתי. שכרו מלמד שהתגורר בביתנו. בחצר עמד בית קטן ושם לימד הרבי את תלמידיו. המלמד ההוא היה אדם רע והכה את הילדים ללא־רחמים. החליטו הילדים להיפרע ממנו. כיצד? הם יצאו בליל־שלג, עשו גולם־אדם משלג והעמידוהו ליד חלון חדר־הרבי. בחצות־ליל התעורר הרבי משנתו ובראותו אדם עטוף ב„תכריכים" מציץ לחדרו, דמה בנפשו שמת מציץ בחלון, וכמעט שפרחה נשמתו מרוב פחד. מאז חזר המלמד בתשובה וחדל להכות את הילדים.

בשנות העשרים נתמעט מספר היהודים בכפר. הזקנים הלכו לעולמם והצעירים התפזרו בעולם.

על סופם של יהודי קיסוריץ' נודע לנו מפי עד אחד ויחיד ששרד בחיים. בכפר התגוררה פעם משפחת קנישקוב, שהשתקעה אחר־כך ברוקיטנה. כשנכנסו הגרמנים לרוקיטנה נמלט האב לרוסיה. האם, עם שני ילדיה הקטנים, חזרו לקיסוריץ', בתקוה שתמצא מחסה בבית אחד הגויים המכרים. בכפר התגורר גוי אחד נודע לשימצה, שקנישקוב עמד אתו בקשרי־מסחר. כשבאו הגרמנים לקיסוריץ' נתנו פקודה לאסוף את כל יהודי הכפר ביער. גם הילד יעקב קנישקוב נלקח להריגה. אך באו ליער סובבו אותם הגויים מצוידים בגרזנים ואתים. הרוצחים ערפו ראשי היהודים וקברו את המומתים באתים שבידיהם. הילד, יעקב, הצליח להינצל וחזר לקיסוריץ'. הוא נכנס

לבית הגוי הנודע לשימצה. הלה ריחם עליו והחביאו בחצר תחת גדיש. הוא הזהיר את בני משפחתו בל יגעו לרעה בילד. בלילה היה מביא לו אוכל ומים. השכנים הרגישו שמשהו מתרחש בחצר וגילו, שהגוי מסתיר ילד יהודי ומאכילו. לגוי ההוא היו שונאים רבים בכפר. עתה „מצא בעל חוב מקום לגבות שטר חובו", והודיעו על־כך לגרמנים.

הגוי ידע שצפויה סכנה לחיי הילד, לכן רתם מיד את עגלתו, העלה עליה את יעקב, צידו בשק לחם וחזיר והביאו ליער. שם אמר לו: רוץ ישר ותגיע לפרטיזנים. ואמנם, הוא הגיע למחנה של פרטיזנים, שביניהם היו גם כמה מיהודי רוקיטנה, וכך ניצל. בשוב הגוי הביתה, המתינה לו כבר פלוגת גרמנים. הם ציוו עליו לאסוף את כל בני־משפחתו לתוך הבית. בהיותם כלואים הציתו הגרמנים את הבית ושרפו חיים את הגוי ובני־משפחתו.

יעקב קנישקוב נשאר בחיים ועלה ארצה. הוא עבד באניה „הנרייטה סולד", שעשתה דרכה בין גרמניה וישראל. האב, משה קנישקוב שברח לרוסיה, ניצל והגיע ארצה. עוד בהיותו בגרמניה נודע לו שבנו ניצול והוא ביקש לראותו. האב שהה זמן־מה בארץ וחזר למכריו בגרמניה. יום אחד מצאוהו הרוג. הוא נרצח באורח מסתורי, ועד היום, על־אף מאמצי הבן, טרם נתפסו הרוצחים.

„וברי לי, כי ביום הפקד עלי פקודת כל האדם,
עם פתיחת שערי העולם ליציאה — בשעה
אחרונה זו, יצאו אלי שוב כל מראות ילדותי
מאחורי הפרגוד ובאו והתיצבו לפני מחנה אחד.
כולם עד אחד יבואו, ובכל חינם וחסדם ובכל
זיום הראשון, כמראה אשר הראיתים בבוקר
ימי. בהירים וברורים יעמדו כנגדי והביטו אלי
דומם. פתאום יזרח עליהם אור שבעת הימים
— וכבו עם אור נפשי לעולמים״...

(חיים נחמן ביאליק. ספיח, פרק ראשון, עמוד קמ״ז,
כל כתבי ח. נ. ביאליק, הוצאת „דביר״ תש״ז).

רוקיטנה כפי שהיא
חיה בזכרוננו

יעקב שוורץ
(רחובות)

„נהר" היה ברוקיטנה

אחד ממקומות הבידור החביבים ביותר על התושבים בכלל והנוער בפרט ברוקיטנה — היה הנהר. נהר? קשה לכנות בשם זה את הנחל העלוב, שזרם בקצה העיר. מקומו לא יכירנו במפה, אולי במפה טופוגרפית בלבד סמנוהו. לא מעט רגשי נחיתות גרם לנו הנחל הזה, שאפילו שם לא ניתן לו, בויכוחינו עם בני ערים אחרות. יש אומרים, שכינוהו בשם „רוקיטנינקה", אבל מעולם לא נודע הדבר אל־נכון.

על־אף כל זאת לא מעט זכרונות נעימים, ופחות נעימים, קשורים בפלג הזה. כבר בראשית האביב, בסוף אפריל ובהתחלת מאי, אפשר היה לראות חבורות ילדים ונוער, העושים דרכם לנהר. ההליכה, העמידה ליד ה„פרעיעזד" הסגור, ההסתכלות בתמרוני הרכבת, הצעידה בשביל המתפתל לאורך כמה מאות מטרים, בין הצמחיה העשירה, המתעוררת לחיים לאחר שנת־חורף ארוכה — —סיפקו חוויות לא־מעטות. אמנם, צריך היה להשגיח בשבע עינים על חבורות ה„שקצים", שהיו מנצלים כל הזדמנות על־מנת להכות בילדים היהודיים, או לפחות להפחידם. אכן, פעם ספגתי מכות נאמנות מיד בני ה„גונטשרוקים", הידועים לשימצה, כשהתחשק לי ללכת לבדי בכיוון לנהר. מובן, בחבורה היתה הסכנה קטנה יותר, לכן השתדלנו ללכת בצוותא ובמידת האפשרות בחסות המבוגרים יותר.

לא תמיד אפשר היה כבר להתרחץ בעונה זו. המים היו, עדיין, קרים והפחד מפני התוצאות של רחצה כזו היה רב. בכל זאת, פטור בלא־כולם אי־אפשר, לכן היינו חולצים את הנעליים וטובלים את רגלינו במים הצוננים, מתיזים קצת על הכובסות, שהיו עסוקות אותה שעה בשטיפת הכבסים ומסתלקים, כשקללות וגידופים מלווים אותנו כברת־דרך הגונה. עד הכניסה לעיר היינו הולכים, לרוב, יחפים, תוך כדי הנאה ממגע עם האדמה החמימה והדשא הרענן, שעתה זה החל לבצבץ מהאדמה.

פעם „נהניתי" מטבילה אביבית בבגדים, שנגרמה לי ע"י קוסטק ה„חזירניק", שהתקרב אלי. בעמדי ליד הנהר שקוע בהרהורים, הרים אותי מעל לראשו וזרק אותי המימה, לקול צחוקם הפרוע של חבריו לתעלול. חציתי את הנהר בשחיה (מזל, שידעתי לשחות) והתרחקתי ממנו נוטף מים ומלא כעס, אין־אונים וכלימה.

את תורת השחייה לא למדנו, לא בבית־הספר, לא באגודות ספורט שלא היו קיימות בעירנו ולא באמצעות מורים ומדריכים מיוחדים. איש לימד את רעהו, והנהר בעל המים הרדודים היה בעזרנו. מפנה מכריע בשטח זה חל בשעת ה„שטפון", שהיה ברוקיטנה בשנות השלושים המוקדמות. העיר עצמה לא סבלה כמעט מהנהר, שעלה על גדותיו והציף שטחים רבים. הזרם היה חזק למדי ואנו הילדים הפקרנו את גופינו לחסדיו ועברנו בעזרתו מרחקים ניכרים. לאחר שהמים ירדו והנהר הצטמק — גלינו

פתאום שתורת השחיה נהירה לנו. ללא שהיות רבות עברנו להתרחץ במחיצת ה„גדולים" ליד הגשר, המקום היחיד, כמעט, בו עלו המים על קומת אדם.

למען האמת יש להוסיף, שהיו „חופי־רחצה" נוספים, אם כי קטנים יותר ורחוקים

הנהר ברוקיטנה

למדי, שרק מעטים מבין היהודים היו מבקרים בהם, כגון: מאחורי בית־החרושת לזכוכית, בכפר רוקיטנה ומאחורי ה„מאַסעוויצ'ער גאַס".

סביבות הנהר שימשו גם כמקום טיולי־לימוד, לחקירת עולם החי והצומח. לא פעם היו שעורי הטבע, בהדרכת המורה שמואל וולקון, מנוצלים לביקור במקומות אלה. „גשר" נוסף ומתחתיו בריכת מים עמוקה למדי היה באוסניצק, הכפר המרוחק כ־5 ק"מ מעירנו. למקום „המרוחק" היו בני־רוקיטנה מטיילים בחבורות גדולות ומאורגנות, לרוב באמצעות תנועות־הנוער. בדרך היינו טועמים, יותר נכון, אוכלים בכל פה

מהאוכמניות השחורות והאדומות, שגדלו בשפע לאורך מסילת־הברזל ומנעימים לעצמנו את ההליכה הממושכת.

על־אף ממדיו המצומצמים סיפק הנהר, או הנחל, חוויות בלתי־נשכחות לדור הצעיר של תושבי עירנו. הוא ריענן את הגופים המיוזעים בימי הקיץ הלוהטים. הנהר שימש גם „כמקרר". גושי־קרח עצומים היו נחצבים בימות החורף ונשמרים תחת מעטה של נסורת לימות הקיץ החמים. יצרן הגזוז סיפק גם את הקרח כתוספת לכל מיכל. ב„ימים הנוראים" שימש גם לצרכי קדושה. יהודי העיר הישנה היו עורכים „תשליך" על גדותיו. יהודי העיר החדשה השתמשו לצורך זה במחצבה עזובה שהיתה מלאה מים. מפאת ריחוק המקום לא הגענו לנהר בחורף. כְּגַלֶּדֶת — מקום־החלקה קבוע שימשו התעלות שלצדי הדרכים. קטן היה הנחל ואילו הנאותיו מרובות. ועל־כך נזכור אותו לטובה.

חיים שטיינמן
(תל־אביב)

יהודי רוקיטנה

עַל־אֵלֶּה אֲנִי בוֹכִיָּה
עֵינִי עֵינִי יֹרְדָה מַּיִם
כִּי רָחַק מִמֶּנִּי מְנַחֵם

(איכה א׳, ט״ז)

ביהודי רוקיטנה וסביבתה נתמזגו מכובד־הראש של הראשונים ומקלות הלב של האחרונים. ניתן לומר, שהם היו יהודי חול־המועד, שהוא מועד קטן, והקודש והחול שימשו אצלם בערבוביה. הם היו דמויי עצי הליבנה, שהקיפו עשרות כפרים כחגורה ירוקה. במסתרים גנוז הלשד המזין ומחיה את השרשים מתחת והאמיר מעל. ומלבר — הקליפה הלבנבנה והרכה שבצפורן. אתה יכול לקלוף אותה ולהגיע עד תוכו של העץ.

העיר לא נבדלה בסגנון בתיה מערים אחרות. לא אדריכלים ולא אומנים גדולים בנוה מדעת דפתראות ופנקסאות הנדסיים, אלא בעלי־מלאכה פשוטים בנו את שורות הבתים מדעת עצמם. המבנה ההנדסי של רוקיטנה הכיל את רחוב פילסודסקי („אַלט־שטאַט") ומדרכות עץ לצדדיו. בהמשכו היה רחוב שהוביל ל„הוטה". אם כי היו יותר רחובות רחבים ומתמשכים (ב„נייַ־שטאַט") — בכל זאת התרכז ברחוב פילסודסקי רוב־רובו של המסחר.

איפיינו את העיר בארות־מים בכל רחוב, שבחורף כוסו מסביב בשכבה עבה של גושי־קרח, ובקיץ התרוקנו, כמעט, מתכנן והיהודים נאלצו לסחוב דליי־מים ממרחקים.

בין הבנינים הבולטים בעיר מהעבר השני של פסי־הרכבת, הזדקר ה„קלויסטר" (הכנסיה) הפולני־קאתולי (מולו פסל פילסודסקי), שפעמוניו הטילו מורא ופחד בחגאות שלהם וביחוד בערבי פסחא וחג־המולד. בנין שני שהתבלט ביפי־בנייתו היה תחנת־הרכבת. כמו־כן היו שני בתי־כנסת. המרכזי — „די אַלטע־שוהל" (בית־הכנסת הישן), שיום־יום וערב־ערב המו בו המוני מתפללים ולומדי־תורה, ובית־הכנסת החדש („די נייע שוהל"), שהיה מלא בשבתות וחגים בלבד.

וכך, בערך, היה סדר יומו של סתם יהודי ברוקיטנה: בבוקר, עם שחר, הוציאו את הפרות לרחוב, לעדר הכולל. עבודה זו חובת גברא היא — חובת האיש, והיא נעשית, לרוב, עם הטלית והתפילין תחת הזרוע. לאחר־מכן נכנסו לבית־הכנסת, התפללו תפילת־חיפזון, „כרעו", רקדו ב„קדוש" והנה — „עלינו". רחבת לב ונפש היא, כידוע, תפילת „שמע קולנו" בשמונה־עשרה. שם יכולים להוסיף משאלת לב־כואב, שיזמין הקב"ה את פרנסת היום — לחם לטף.

בינתים חורקים צירי הדלתות שבחנויות, מורידים מטילי־ברזל ומגלגלים את חביות הדגים המלוחים לצידה של הדלת. הסחורה מיועדת ברובה לאיכרים. על ווים וחבלים תלויים מנורות־נפט עם מיכלי־זכוכית, מעדרים, מגרפות וקלשונים. והנה — שק גריסים וזרי פטריות, המפיצות ריח של טחב־יערות. ושם, בצד על המדפים — גם אריגים, צעצועים, סבון, אולרים, ארנקים לכסף, מטפחות־ראש צבעוניות לאכרות,

רחוב פילסודסקי

עיטרן לצחצוח מגפיים, סוכר, מלח, גפרורים וחוטים צבעוניים. כללו של דבר: חנות כל־בו.

יחידות וספורות היו החנויות, שבהן נמצאו אריגים ליהודים. בגדי סמוט, קטיפה ואטלס בשביל „כלי־קודש" ובשביל בנות־ישראל לבגדי־חתונה — הזמינו במיוחד. רגילים היו להתחדש במלבוש חדש בערב פסח ובערב ראש־השנה. המלבושים שמשו כמין חומר לנוטריקון. „אטלס" הוא „**א**ך **ט**וב **ל**ישראל **ס**לה". ו„סמוט", הוא כידוע „**ס**ור **מ**רע **ו**עשה **ט**וב".

ברוקיטנה היו בעלי־מלאכה יהודיים לכל המקצועות, שהנעימו זמר בשעת עבודתם ומלאכתם. מבעד לחלונות של חדר עבודתם בקעו קטעי ניגונים „צובטי־לב", כגון, „כבקרת רועה עדרו" ו„הבן יקיר לי", וכן שיר חלוצי שענינו „ציון", או שיר מהפכני „מיר שוערן צו קעמפן".

החנוונים שמרו על „אתיקה מקצועית" בלתי כתובה, אבל מחייבת. הסביבה היתה משופעת בעשרות כפרים ולכל אחד מהם היתה חנות יהודית משלו. היו נותנים בהקפה ובכל חנות פנקס עבה ומשומן, בו ניהלו את החשבונות כדלקמן: „נתתי לאיבן ביום"... „קיבלתי מאיבן ביום"... האיכר היה צרכן קבוע בחנות והחנווני לא היה מקבל לקוח חדש, טרם שחקר ודרש לסיבת עזיבתו את השכן.

יחסי־שכנות תקינים שררו בין החנוונים. בקיץ ישבו על בול עץ שע"י החנות ובאין פדיון שוחחו והחליפו דעות על מאורעות העולם ועניני העיירה: פרעות, המצב המדיני ומסים. בזמנים כתיקונם שוחחו על החזן שביקר בשבת האחרונה, על שד"ר מטעם הקרנות ועל ארץ־ישראל. בחורף ישבו כלואים בפנים החנות. הגברים — במיני פרוות מעוכות ומקומטות. והנשים התחממו ליד סיר גחלים לוחשות („פייער טאָפּ") וידיהן נתונות בכפפות צמר קטועות אצבעות.

את ארוחת־הצהריים סעדו בחפזון ונמנמו קלות בישיבה, בנדנודי ראש. לעת ערב גברה תנועת הפדיון ואז היתה האשה באה לעזור לבעלה. אולם, שקיעת החמה היתה מזכירה לחנווני את חובתו לקונו והיה פורש לשעה קלה מעסקי חולין, כדי „לחטוף" מנחה ומעריב בבית־הכנסת.

בשעה מאוחרת בלילה חזרו הביתה, אכולי־קרח בחורף ומיוזעים בקיץ. עיינו בספר החובות ובו אותיות זערערות, מעין, סגולה לשינה מתוקה. תם ונשלם יום יגע ותפל.

היו גם יהודים שפרנסתם ביערות. הם שימשו כמפקחים על כריתת עצים וייצואם למרחקים. פרנסתם היתה מצויה בשפע, ברם איש לא קינא בהם, כי כל ימות השבוע היו מנותקים מישוב יהודי ומבני־המשפחה.

מחוץ ל„יריד" בעיירה, שציפו לו בכליון־עיניים, היו גם סוחרים שנסעו ל„יריד" בקלוסובה הסמוכה. אלה התענו כל הלילה בנסיעה בעגלה רתומה לסוסים, ובבוקר השכם

רחוב פוניאַטובסקי

קנו שביתה ליד דוכן, שהקימו במו־ידיהם. פרקו את המיטען ושאלה בפיהם: התאיר ההצלחה פנים? לגדולות לא שאפו והסתפקו במועט.

מפרנסות זעומות אלה ומחיים קשים אלה קיימו את הבית, כיבדו את השבתות והחגים במאכל ומשתה, תמכו תמיכה של כבוד ב„מרן קדישא" — הרבי — ולראש לכול דאגו לשכר לימוד למלמדים.

הלימוד היה בשיטה וסדר ידוע. תחילה מלמד דרדקי, אצלו קנו ראשית דעת עד כדי הבנה ב„חומש", ממנו — למלמד אחר לרש"י וגמרא. אחר־כך עברו למלמד בדרג גבוה יותר, לשם לימוד „תוספות". לאחר ייסוד בית־ספר „תרבות" ברוקיטנה, הכניסו רובם של ההורים את ילדיהם לבית־ספר זה. מקצתם למדו גם בבתי־ספר תיכוניים־עבריים וב„ישיבות" שבערים הגדולות. חלק מסוים המשיך בלימודיו ב„תלמוד־תורה".

תפיסת עולמם של יהודים ישרי־דרך אלה היתה — פשטות ותמימות. בששת ימי־המעשה היו מוגבלים לאונסם במלוי חובתם ל„מקום" ול„אידישקייט", מחמת הפרנסה, אבל השבתות והחגים היו ימי יחוד ליהודי עם אבינו שבשמים — כתשובת המשקל למה שפגמו בששת ימי שבתא.

ובהגיע חודש אלול שונו פני העיירה. אימת יום־הדין הממשמש ובא ניכרה בכל

פנים. היו אלה ימי התקדשות וטהרה. בעשרת ימי תשובה היו כאלה שנהגו לסיים ספר „תהלים" יום־יום. פתחו באמירת פרקי ה„תהלים" בבית־הכנסת וסיימו בחנות בין קונה לקונה. ובליל כפור היו מהדרין בקדושה. היו שנהגו להתפלל כל יום הכפורים בעמידה והיו — שלנו בבית־הכנסת בליל „כל נדרי". לאחר „שהצליחו" לקבל את ה„פתק הטוב" — חזרו כנולדים מחדש ליישובו של עולם, והחשבון החל מחדש.

על מידת הכנסת אורחים שמרו בקפידה. שום אורח לא נשאר, חס ושלום, בליל־שבת ליד התנור בבית־הכנסת לאחר התפילה. אורחים מכובדים, שד"רים, משמשים בקודש וסתם עוברי־אורח ומחזרים על הפתחים הוזמנו כ„אורח לשבת" בבתים. מידה זו נבעה מאהבת ישראל ומאהבת אדם מישראל. אצל למדנים, יודעי־ספר, נלווה לאהבה זו הכתוב ב„זוהר" הקדוש, שהעניים הם „הכלים השבורים" של הקדוש־ברוך־הוא. בשבתות ומועדים בא הקב"ה לראות את ה„כלים השבורים" שלו, וכשרואה שאין מי שמשמח אותם והם צמאים ורעבים — הוא בוכה עליהם.

אם כי יהודי רוקיטנה התערבו בגויים — לא למדו ממעשיהם. בעניני אמונות ודעות היתה תהום כרויה ביניהם. הללו מפטמים עגלים לעבודה זרה ומשתחוים להבל וריק, ואילו אנו מודים ומברכים לאל חי עולמים, שהוא הסיבה הראשונה של היקום. אמונה זו היתה אבן שתייה, ממנה הושתת חינוך הבנים להמשך ורציפות הדורות ושמירה על השרשרת שלא תינתק. כציונים עודדו את ילדיהם, כשהחליטו לצאת להכשרה ולעלות ארצה, בתקוה שהם יבואו אחריהם.

יהודי רוקיטנה אהבו וקידשו את החיים בפשטות ותמימות. הנשים, האימהות — בתחינות של שרה בת־טובים וב„גאָט פון אברהם", שחיבר למענן ר' שמואל מקאַמינקה שבאוקראינה.

כך חיו ומתו דורות, עד שבא הארכי־ליסטים לעולם על גדודי מלאכי־חבלה שלו מבני־המקום ועקר בחימה וזעף את האילן על כל יונקותיו ושרשיו.

הכל נעלם ונמחה. עתה, רק קברים לא ידעום נשארו לנו. תחת שמים אחרים מתכנסים שרידי רוקיטנה וסביבתה ומקדשים את שמם וזכרם של כל אלה, שקידשו את שמו הגדול ברבים.

ישעיהו מאירי (מאירזון)
(תל־אביב)

זכרונות, רשמים וחוויות

רוקיטנה על פרשת־דרכים

בהתחלת המאה העשרים, כשהוחלט על סלילת מסילת־הברזל קובל־קיוב — עמד על אם־הדרך כפר נידח בשם רוקיטנה, בו התגוררו יהודים מעטים. אולם, עם סלילת המסילה, קמה ונבנתה עיירה חדשה ומודרנית בשם אוכוטניקוב, על־שם אוכוטניקוב, הסנטור ואיש־סודו של הצאר (השם שונה לרוקיטנה אחרי מלחמת־עולם הראשונה כאשר פולין קיבלה עצמאותה).

מקור־הפרנסה העקרי של יהודי אוכוטניקוב היה תחנת־הרכבת. צצו סוכנים, עמילים, מתווכים, בעלי בתי־מלון, חנוונים ומוכרי־תבואה. מסביב לעירנו היו עצי־עד, ששימשו יסוד להתפתחות ענף המינסרות. מקור־פרנסה חשוב שימשו ה„סמולארניעס" (בתי־חרושת לזפת), שאחד מהם היה בבעלות אחד מדודי, רב אברהם זליג גוכברג. אבי נקרא ממקום־מושבו בברסטצ׳קה, לנהל את בית־החרושת לזפת. הוא הקים מחסן גדול לתבואות וקמח. כאשר המסחר בתבואות התבסס, עברה כל משפחתנו מברסטצ׳קה לאוכוטניקוב. היה זה בשנת 1906. העיירה עמדה אז בראשית בנינה ומספר בתיה לא הגיע, אפילו, כדי מנין. אבל, ה„הוטה" (בית־החרושת לזכוכית) שכבר עבדה במלוא התנופה, הבטיחה לעיירה עתיד כלכלי מזהיר. ואמנם, אוכוטניקוב החלה לגדול ולהתפתח במהירות מסחררת.

לימוד תורה

בבואנו לאוכוטניקוב טרם היו במקום בית־ספר, או תלמוד־תורה, וגם מלמדים לא היו. כמה בעלי־בתים החליטו להזמין מלמד — להגדיל תורה ולהאדירה בעיירתנו. המלמד הראשון היה רב יוסל מסלובשנה, שלא היה מהמעולים ביותר. אחריו הביאו מלמד אחר בשם לייבל מוועלעדניק. מלמד זה אילץ אותנו ללמוד בקול גדול, וכבר ביום השלישי היינו כולנו צרודים. קשה לומר, שלמדנו לימוד־של־ממש אצל רבי זה, אבל לזכותו ייאמר, שהוא נטע בנו את התשוקה ללימוד התורה.

אחריו הביאו את הרבי, רב אברהם, שהיה בר־אורין, ידען גדול, שהתמצא גם בעניני העולם. הרבי הזה, הוא שנטע בנו את יסודות הלימוד התורני, הוא שהיקנה לנו ידיעה רב־גוונית ועמוקה בגמרא ופוסקים. שיטת־הלימוד שלו היתה כשיטה הנהוגה בישיבות, המבוססת על הלימוד העצמי. אחת בשבוע נתן לנו שעור, ובימים האחרים הטיל עלינו לעבור על דף גמרא בעצמנו, ואחר־כך היה בוחן אותנו, אם יודעים אנו מה שלמדנו (בלשון ה„חדר" קראו לזה „אַ לייענען"). עשינו חיל בלימודים וידיעתי

אני בתלמוד כבר הספיקה אז לקרוא דף גמרא ולהבינו בלי קושי. ב„ברית״ של אחי זוסיה, קראתי בעל־פה את התוספות „אין משיחין בסעודה״, והרב דמתא, הרב יוסף שאמעס, נתן לי צביטת־חיבה.

עם הרבי, רב אברהם, הסתיימה התקופה של לימודי־קודש בלבד. הופיעו ברוקיטנה מלמדים מודרניים, ביניהם המורה ישראל טוזמן, שהנהיג את שיטת הלימודים „עברית בעברית״. הוא החל ללמדנו גם לימודי־חול. מורה זה היה אחד ממניחי היסודות לבית־הספר העברי ברוקיטנה.

הרצח המזעזע באוכוטניקוב

כשעברנו לעיירה החדשה, פתחנו בביתנו חנות־מכולת ומחסן תבואות. באחד מימי השוק, כאשר הפדיון היה גדול ובקופה הצטברו כמה מאות רובל — שבחלקם הגדול נמסרו לאחד הספקים שיצא באותו ערב ברכבת לאוברוטש — שמענו דפיקות חזקות על הדלת מלוות דברי־איום: תנו את הכסף ולא — אטול את נשמותיכם. הורי, שכללי־ההתגוננות לא היו נהירים להם, עברו מחדר־המיטות לחדר הגדול, בו ישנו אחי יונה ואחותי בתיה, כדי להעירם משנתם, מחמת הסכנה הנשקפת לחייהם, וביחד לטכס עצה, כיצד לעמוד בפני הרוצח.

כשפתח אבי את הדלת לחדר הגדול — ירה הרוצח ופיצץ את מנורת הנפט, שאבי החזיקה בידו. הכדור פגע באבי והוא נפל מתבוסס בדמו. אמי פרצה בבכי וקראה קריאות־אזעקה. בתיה אחותי יצאה דרך הדלת האחורית להזעיק את השכנים. הרוצח הבחין, שמישהו יצא דרך הדלת האחורית, התפרץ לתוך הבית ומצא את יונה ואמי עומדים ליד מיטת האב הפצוע. הוא ירה באמי ופצע אותה ותבע מאחי למסור לו את כל הכסף, ולא — יהרוג את כולם. אחי נגש לאבי וביקש אותו למסור לרוצח כל מה שבידו. אבא הפצוע לא הגיד דבר, כי איבד הכרתו מרוב הדם ששתת מגופו.

מבלי לחכות לתשובה, ניגש הרוצח למיטת אבי, הרים ראשו מהכר וחבט אותו בקיר, הוציא מתחת לכר את הארנק והחל למנות את שטרי־הכסף שהיו בו. בינתים חזרה אחותי בלווית אחד משכנינו, בן־ציון גייפמן, שהיה עמיל ברכבת, איש בריא וגיבור. גייפמן נכנס לבית ששררה בו אפלה ולא הבחין בכלי־הרצח שבידי השודד. הוא החל להאבק עמו, תפסו בגרון ורצה להפילו ארצה. אולם, הרוצח לא איבד עשתונותיו, ירה בגייפמן שתי יריות והמיתו במקום.

כששמעו השכנים את היריות והצעקות — נחרדו ובאו לעזרה. הרוצח נבהל, ירה כמה יריות הפחדה, חמק מהבית ונעלם מהאופק. כעבור חדשים אחדים מצאו חלק משטרי־הכסף וגם הרוצח נתפס. הוא נידון להרבה שנות־מאסר. הכסף נמצא וגם הרוצח נתפס, אבל גייפמן האיש היקר לא היה עוד. הייתי אז ילד, אבל בכל זאת חיים בזכרוני מראות האבל, שהעטה את הקומץ הקטן של יהודי אוכוטניקוב בהיוודע לו, שבן־ציון גייפמן איננו. כולם ליווהו לבית־עולמו בבכי קורע־לב, כאילו אחיהם, או בנם, הוא שנפל קרבן.

גייפמן היה חביב ואהוב מאוד על כל יודעיו ומכריו. לכן קרעו כולם „קריעה" והתאבלו עליו כהתאבל על יחיד.

אֲפיזודה קורעת־לב מתקופת מלחמת־עולם הראשונה

ביום ששי אחד של שנת 1914 פורסמה בעירנו הודעה על פרוץ מלחמת־עולם הראשונה. החרדה, שאחזה את כל התושבים, אין לתארה במלים. מיד הוכרז על גיוס כל הצעירים. הרב יוסל שאמעס היה, עדיין, צעיר ואף הוא היה חייב גיוס. לפני זה שרת בצבא־הצאר. הלך לקיסוריץ', ששימש כמקום־ריכוז של כל חייבי־גיוס באזור. הרב היה אז שרוי באבל על מות אשתו, שטרם מלאו „שלושים" לפטירתה.

הרב חזר מקיסוריץ' עם שקיעת החמה. החליף מיד את בגדיו ונחפז לבית־הכנסת לקבלת־שבת. הוא היה זעום־מראה וקודר מאוד. ניגש לתיבה והחל להתפלל תפילת מנחה. כאשר הגיע בתפילת „אשרי" לפסוק „קרוב ד' לכל קוראיו, לכל אשר יקראהו באמת" — פרץ בבכי ולא יכול היה להמשיך בתפילה. כל קהל המתפללים בכה עמו יחד. כך נמשך הבכי שעה ארוכה והאבל גדול היה.

אולם, זעקת הרב נתקבלה במרומים והוא שוחרר מהגיוס. הוא נשאר עם בני־עדתו כל שנות המלחמה וגם אחר־כך.

בית־אבא

משפחת אבי ינקה יניקתה מה„טריסקער הויף", ששם התורה והמסחר ירדו כרוכים, אולם העדיפות ניתנה לתורה.

על יחס אבי ללימוד־התורה יעיד המקרה הבא: בגיל 11 למדתי עם שלושה נערים אצל רבי, שהביאוהו ל„זמן" (תקופת־לימודים של ששה חדשים). שילמו לו סכום מכובד למדי במזומנים וגם האכילוהו, הנעילוהו והלבישוהו.

ערב אחד סמוך לחנוכה, במקום ללמוד אחר־הצהריים מסכתא „פסחים" — וזה בנוסף על השעור השבועי שלמדנו במסכתא „שבת" — ישבנו ושיחקנו בקלפים. נכנס אבא, ראני בקלקלתי, אך לא אמר דבר, אלא בקשני לחזור על השעור בגמרא. מתוך שהייתי בקי בגמרא ופוסקים — חזרתי על השעור ללא־קושי. מה גדולה היתה הפתעתי, שכאשר סיימתי — סטר לי אבי שתי סטירות. על שאלתי: „אבא, פאַרוואָס קומט דאָס מיר"? (למה זה מגיע לי?) השיב: משום קל וחומר. אם כשמשחק אתה בקלפים, הנך כה בקי בגמרא, אילו לא היית משחק — על אחת כמה וכמה.

פטירת אבי היא במופלא ממני. בכ"ג באדר תרצ"ג חזר אבא בערב הביתה, לאחר שכל היום עזר לאחותי בעסקי החנות שלה, ולא ניכר בו שום סימן מבשר רעות. הוא ישב עם שכנים וגלגל עמהם שיחת־חולין של תלמידי־חכמים. משפרשו ממנו, שקע אבא בעיון בספר „הכוזרי", שהיה לו הנוי־נפש גדול. תוך כדי קריאה הרגיש חולשה

ועלה על מיטתו שממנה לא ירד. באותו לילה מת מיתת־נשיקה. מצאנו את „הכוזרי" סגור ובין הדפים משקפיו ששימשו כעין חיץ, לֵידע היכן גמר.

אמי ז"ל נתנה לי בירושה את „הכוזרי" והוא שמור בספרייתי עד היום הזה.

הספריה והמאבק עם הבונדאים

ברוקיטנה היתה משפחה ידועה, משפחת פולישוק, ששניים מבניה היו מראשי ה„בונד" בווהלין. השתיכותם ל„בונד" לא היתה אידאית בלבד, אלא התבטאה במלחמה עקשנית בציונות, בלשון העברית, בבית־הספר העברי ובכל גילוי לאומי.

בשנים 1916־17 קם ברוקיטנה כוח הֶפְכִּי ל„בונד". התארגנה קבוצה חזקה של „צעירי־ציון", שחונכו על הספרות העברית החדשה, וביחוד היו מוקסמים ומכושפים מ„אהבת ציון" למאפו. עיניהם היו נשואות לציון והחלו להכין את דור־הצעירים לקראת עליה לארץ. לתכלית זו ייסדו קורסים לעברית, „אגודת דוברי־עברית", מסיבות הסברה ופגישות בעלות תוכן ציוני־לאומי. לקבוצת „צעירי־ציון" השתייך גם רוקח העיירה, נח סולצמן.

כאחד האמצעים היעילים לחינוך ציוני ראו „צעירי־ציון" ביסוד ספריה, שבימים ההם שימשה בכל עיירה, מעין, „מרכז תרבותי" וחממה לגידול וטיפוח הרעיון הציוני. כשהוחלט על הכיוון הלאומי־ציוני של הספריה — החל מאבק קשה עם הבונדאים. המאבק הזה התנהל לא רק בין שתי אידיאולוגיות, אלא גם בין צעירים ומבוגרים. הפולישוקים כבר היו אז למעלה מגיל שלושים, ואילו הנוער של „צעירי־ציון" היה צעיר יותר, ולהט הנעורים שבו הוא הכריע לטובתו. הספריה יצאה מאפוטרופסות ה„בונד" ועברה לידי הנוער הציוני, שגילה התלהבות גדולה ומסירות אין־קץ באיסוף הספרים. כדי לתאר תאור מוחשי את היקף הספריה, אציין בזה, שכל הספרים עמדו בארון־מטבח קטן, שקיבלנו אותו במתנה מאחת מעקרות־הבית. על הארון הזה שמרנו מכל משמר. עשרים וארבע שעות ביממה שמר עליו הנוער הציוני, מפחד שמא יסתערו עליו אנשי ה„בונד" ויקחו עמהם את הספרים.

ספריה ברוח הציונות היתה אז כאבן שואבת ליתר מוסדות־התרבות בעיר. היתה לנו, הציונים, פינה משלנו לפגישות, שיחות, להתווית דרכנו ובֵרורה, לרכישת חברים נוספים ולהפצת שפת עבר בין הדור הגדל. מספר הטפסים בספריה היה מועט. כל ספר שנרכש — נודע עליו מיד ברבים. סודרה הרשמה מוקדמת וצריכים היו לחכות בתור זמן ניכר, עד שזכו לקרוא בו. הצימאון לספר העברי היה גדול מאוד והיחס אליו היה כאל כתבי־קודש. בנוסף על הספרים חתמנו על „הזמן", „הצפירה" ו„העולם", שתרמו לא מעט לפיתוח התודעה הציונית־עברית בקרב הנוער הרוקיטנאי.

הפליטים הראשו־נים ברוקיטנה בשנת 1914

בפרוץ מלחמת־עולם הראשונה הלך וגאה זרם הפליטים היהודיים מפולין הכבושה בידי הגרמנים. ברוקיטנה התארגנה קבוצה, שמתפקידה היה להגיש לפליטים אלה, שעברו ברכבת את עירנו, הן עזרה כספית והן צרכי־אוכל.

יום אחד הגיעו לרוקיטנה כמה משפחות־פליטים במטרה להישאר בעיר. ביניהן היתה משפחה יהודית, שקראו לו „דער פוילישער״. לאחר שהשגנו עבורו דירה בבית בצלאל קוקל, התחלנו לדאוג לשיקומו. היתה זו משפחה מרובת־ילדים, מלובשים בלבוש המסורתי של יהודי פולין ובעלת אורח־חיים משלה.

כל צעירי־היהודים ברוקיטנה ראו לעצמם כחובה קדושה לטפל בקליטת משפחה זו ובהיאחזותה בחיי יום־יום. ואמנם, במרוצת הזמן פתח ראש־המשפחה חנות־מכולת. עזרנו על־ידו ושימשנו תורגמנים בינו לבין הגויים, שלא הבינו את שפתו הפולנית, טיפלנו בילדים, חינכנום וגידלנום. רק לאחר שמצבו הכלכלי התבסס — ראינו את מלאכתנו כשלמה.

שלמה זנדוויס
(תל־אביב)

הרבי מסטולין וחסידיו ברוקיטנה

צר לי, שאין באפשרותי לכתוב על חסידים ודרכי החסידות ברוקיטנה של שושלות ואדמו״רים (שלא מחצר קרלין־סטולין), כגון, על החסידות והאדמו״רים של שושלת ברזנה, מחצר האדמו״ר ר׳ שמואל׳קה ובנו האדמו״ר ר׳ איציק׳ל פצ׳ניק זצ״ל, והחסידות והאדמו״רים מחצר ר׳ חיימקה טויבמן מברזנה ובניו האדמו״רים ר׳ אהרל׳ה ור׳ גדלצ׳ה זצ״ל, שידוע לי כי גם הם היו באים לרוקיטנה לשבות שבתם עם צאן מרעיתם, וידוע לי שגם חסידים משושלת האדמו״ר מטריסק היו ברוקיטנה. ולא מפני שנאמן בית סטולין אנוכי ורוצה אני ביקרם. חס וחלילה! כי כולם צדיקים קדושי־עליון היו זי״ע (זכותם יגן עלינו), אלא אין באפשרותי לכתוב אודותם, כי ידוע לי מעט מזעיר עליהם ועל עדתם. לא זכיתי להסתופף בצילם ולא שהיתי במחיצתם ובמחיצת אנשי שלומם, כי התחנכתי בבית אבי־מורי, ר׳ צדוק, אחד מעמודי התווך של חסידי סטולין־קרלין והמנעים זמירות ובני ההיכלא של האדמו״ר ר׳ ישראל׳קה פרלוב זצ״ל,[1] הנקרא בפי החסידים והספרות החסידית בשם „הינוקא״ מסטולין.

---

1. בתארים אלה כונה אבי בפי חסידי סטולין־קארלין ומופיע גם בדיוקנו בקובץ „אור זרוע״ — מאמרים ורשימות על האדמו״רים והחסידות הקרלינאית־סטולינאית.

אם כי מרובים היו ברוקיטנה חסידי סטולין, לא זכור לי שהרבי בא לרוקיטנה לשבות אצל חסידיו, או שהתעכב ברוקיטנה לכמה מימות החול, כי לר׳ ישראל׳קה היו הרבה מקומות לבקר בהם אצל חסידיו (כגון: קיוב, ז׳יטומיר, מוזיר, אברוטש, לוצק, וארשה וכו׳), לכן לא יכול היה להיפנות לשם ביקור בכל העיירות הקטנות.

מאחר והרבי היה מבקר בעיירות הסמוכות אולבסק וסארני — באו לשם חסידי רוקיטנה והסביבה, להסתופף בצלו, לשמוח יחד עם אנ״ש (אנשי שלומנו) ולשמוע אל הרינה ואל התפילה. מצווה גדולה קיימו חסידי רוקיטנה בנסיעה זו, כי חקוקה ונצורה בליבותיהם היתה האימרה של ר׳ שלמה מקארלין, תלמידו של ר׳ „אהרן הגדול״: „בעולם העליון שוקלים היערות והשדות שנוסעים בהם אל הצדיק בכף הזכויות״.

זכורני, שבכמה כפרים הסמוכים לרוקיטנה היה ר׳ ישראל׳קה כן מתעכב ליום־יומיים והיה מתאכסן אצל חסידיו המפורסמים. בבלז׳וב — אצל ר׳ שלום בלז׳ובסקי ובניו הר׳ איציה ור׳ אשר; בכפר ברזוב — אצל ר׳ הערשיל ברזובסקי; בסעכאוו — אצל דוד זונדר וחתנו, הר׳ מנחם־זלמן בריסקמן ז״ל.

ר׳ ישראל׳קה נפטר ביום ב׳ דראש־השנה שנת תרפ״ב ומנוחתו כבוד בפרנקפורט שעל נהר מיין. בנו, ר׳ משה׳לה, הוכתר בכתר האדמו״ר ונשאר לגור בסטולין. רוב חסידי רוקיטנה שמרו אמונים לר׳ משה׳לה, אם כי אחדים נטו אחר אחיו ר׳ מלך׳קה שהוכתר כאדמו״ר ואיוה למושב לו את העיר קארלין. באופן כזה, ר׳ משה׳לה בלבד היה מבקר ברוקיטנה. ביקורו נמשך שבוע ימים שהיו ימי חג ושמחה והתרוממות־הנפש. ולא חסידי סטולין בלבד נטלו חבל בשמחה זו, אלא השתתפו בה כמעט כל יהודי העיר והסביבה, שבאו מקרוב ומרחוק ליהנות מזיו פני הרבי, לקבל ברכתו, להיוועץ עמו בעניני פרנסה ושידוכים וכן להגיש לו „פדיון״, כמקובל בחצרות האדמו״רים.

בעלי־השמחה — החסידים הרוקיטנאים — ביניהם ר׳ מנדל קרצ׳ר, ר׳ אהרן לוין, ר׳ הערשל שטיינמן, האחים יהושע ולייבל גיטלמן יבל״א ואחרים היו עסוקים מאוד. הם שרתו את החסידים־האורחים שבאו מהסביבה, הגישו את המאכלים, דאגו למשקאות ולאכסניה, וביחוד השגיחו על הרבי בשבע עינים ולא משו ממנו, סבבו אותו במעגל, באופן שקשה היה להגיע אליו. ואחרי שהרבי עזב את בית־הכנסת, או כשנכנס לחדרו שבאכסניה — החלו החסידים לשיר ולרקוד בהתלהבות ועלו, אפילו, על השולחנות והכסאות בריקודיהם.

הרבי היה משתתף בריקודיהם רק לעיתים נדירות, וזה היה במוצ״שק (מוצאי שבת־קודש), ב„מלוה מלכה״. בימות החול השתתף ברקוד ביום שלישי בערב, יום או יומיים לפני יציאתו מרוקיטנה, שהחסידים סידרו סעודת פרידה. אז שרו ורקדו, כמעט, עד אור הבוקר. התפילות הנלהבות והרקודים חיממו לב כל אדם. רקדו גם ברחובות העיר, וביחוד בשבת אחרי התפילה. אחרי ה„קידושא רבה״ (הקידוש הגדול) בבית־

הכנסת, יצאו החסידים לקידוש אצל תושבי וידידי רוקיטנה. התחילו אצל ר׳ אהרן לוין והשו״ב (שוחט ובודק) הר׳ יואל שוורצברג, שגרו ליד בית־הכנסת; נכנסו להרב דמתא (רב העיר) הר׳ אהרן שאמעס ומשם לר׳ לייוויק רוטמן והשו״ב ר׳ יששכר טריגון, אח״כ — אצל האחים לייבל ויהושע גיטלמן ור׳ מנדל קרצ׳ר וסיימו אצל ברוך־יואל פלהנדלר. כך הלכו מבית לבית, כמו בשמחת־תורה. לא החסידים בלבד חשו שהרבי שוכן ברוקיטנה, אלא כל האוכלוסיה מקטון ועד גדול, לרבות הגויים שהיו משוחחים ביניהם „סטולינסקי ראַבין פרייעכאל״ (הרבי מסטולין בא).

ההכנות ברוקיטנה לקבלת פני הרבי וקהל חסידיו, שיבואו לשבת מכל הסביבה, התחילו כמה שבועות לפני השבת, שנקבעה ע״י הרבי. תוכננו תכניות מקיפות, אצל מי יתאכסן הרבי (אם־כי, בדרך כלל, התאכסן הרבי בבית ר׳ משה־הירש לין), אצל מי יבקר הרבי, מי יהיו בעלי־התפילה, בעלי קריאה, מגישים, זמרים וכו׳, וכן נאספו כספים להוצאות השבת.

נשלחו הזמנות לאנ״ש (אנשי־שלומנו) בסאַרני, דומברוביץ, סעכאָוו, טומשגרוד, קלוסובה וכו׳. בשם אנשי רוקיטנה כתב וחתם על ההזמנות ר׳ הֶבֶר בוקצר. ר׳ הבר השוחט, על־אף שהתקרב לגבורות, היה יהודי מלא מרץ ושופע הומור, ולא את ההזמנות בלבד כתב בחרוזים ובמליצות, אלא על כל דבר ודבר היו לו פתגם ומליצה, וכל הסובבים אותו אהבוהו והעריצוהו על־כך.

את ר׳ משה־הירש לין, שהיה לפי עיסוקו ומקצועו בנאי־טייח, שעל־פי־רוב בנה תנורים — כינה אותו ר׳ הבר בשם „רבי בר תנורא״[2]. בראותו חסיד אחד בשם ר׳ יהושע בא לבית־הכנסת חבוש כובע חדש, פסק עליו פסוק מ„אנעים זמירות״: חבש כובע „יהושע״ בראשו...

החסיד, ר׳ ישראל פישביין מסלובשניה, נאסר פעם ע״י השלטונות, באשמת הלשנה שקיים קשרים עם קרוביו שמעבר לגבול פולין, והועבר לבית־הסוהר ברובנה. כל ידידיו החסידים התעניינו מאוד בגורלו, ובהגיע הידיעה על שחרורו — רצו לר׳ הבר להודיע לו על־כך. ר׳ הבר שכב אז על ערש דוי, מעוטף בטליתו ומוכתר בתפיליו והתפלל שחרית. הוא מלמל בשתיקה את תפילתו, אולם בהגיעו ל„שמונה־עשרה״ — קרא בקול גדול: „ברוך אתה ד׳ גואל ישראל״...

ר׳ הבר שימש בעיר־מושבו הקודמת ובכפרי הסביבה כשוחט, אולם לעת זיקנה כשהשתקע ברוקיטנה פסק מלעבוד והיה סמוך על שולחן בניו ובנותיו. הוא מילא ברוקיטנה תפקיד של בעל תפילה בבית הכנסת הישן ובשמחות מתחת לחופת חתנים. בברית־מילה היה ראש הטקס וכו׳. כשהרבי, ר׳ משה׳לה, ביקר ברוקיטנה, היה שר

---

2. לשון נופל על לשון — ר׳ עובדיה בן אברהם ירא מברטנורא, רב ומפרש המשניות, שחי במאה הט״ו באיטליה ומת בירושלים בערך בשנת 1500.

את המאַרשים שלו: בסעודת ליל־שבת — „מנוחה ושמחה" ובסעודת שבת בצהריים — „ברוך אל עליון".

מבין החסידים הזקנים ברוקיטנה נשאר חרוט בזכרוני חסיד אחד בשם ר' יהושע וואלפין, שקראו לו בתוך קהל החסידים בשם „ר' יהושע חראַפוניער", על־שם הכפר חראַפון. היהודי הזה היה מלא וגדוש מעשיות ושיחות־חולין של האדמו"ר ר' ישראל'קה זצ"ל.

ר' יהושע היה בעל־פרנסה בכפר, בעל ריחיים וחנות, אבל בכך עסקו אשתו ובניו ואילו הוא התמסר לרבי ולחצרו. וכך היה בא לסטולין ומבלה שם שבתות ומועדים, וכשהרבי היה יוצא לדרך לעיירות ולכפרים, ובעיקר בכפרי פולסיה, שהיו מפוזרים בביצות פינסק (הידועות בשם „די פינסקער בלאָטעס") היה ר' יהושע יושב בעגלה, או בעגלת־חורף, על־יד הרבי והיה משמשו, אם כי נילוו לרבי בדרכו שמש וגבאי. כי מצווה גדולה נחשבה בעיניו לשמש תלמידי־חכמים. הוא שמר על כל הגה שיצא מפי הרבי, ואם כי לא רשם את הדברים — זכר כל מעשיה וכל דבר שקרה בדרך. הכל היה שמור בזכרונו כמונח בקופסה והיה מספר את ששמע וראה לחסידים ברטט של קדושה, אימה ויראה. וכל החסידים סבבוהו ועשו את אזנם כאפרכסת וליתר־שאת שמו ידם ליד אזנם, כדי לקלוט את הדברים עוד יותר ברור. בנענוע ראש ובהתפעלות היו מוסיפים באנחה: „זכותו תגן עלינו ועל כל ישראל".

כארבעים שנה נסע ר' יהושע עם הרבי ר' ישראל'קה בקיץ ובחורף. לעת זקנה ישב ברוקיטנה והיה מספר לנכדים ולנינים ולכל החסידים את כל הנסים והנפלאות שקרו בדרך. הוא היה בטוח שבזכות זו לא ידע חולי מימיו וזכה לאריכות־ימים.

השו"ב ר' יששכר טריגון היה שונה מר' הבר העליז והשנון. הוא היה תמיד רציני ותוגה היתה נסוכה על פניו. ניכר היה בהליכותיו כבעל־מחשבות והיה שוקל ומודד כל הגה היוצא מפיו. הוא היה מפזם לרוב את הזמר של ר' אהרן מקארלין — יה אכסוף נועם שבת"[3]. כשעמדו, אפילו, מרחוק ולא שמעו את המלים, אלא הסתכלו בפניו בלבד — ידעו לפי הבעת פניו באיזה בית של הזמר הוא עומד.

כששר את הבית הראשון:

„יה אכסוף נועם שבת המתאמת ומתיחדת בסגולתך.
משוך נועם יראתך לעם מבקשי רצונך.
קדשם בקדושת השבת המתאחדת בתורתך.
פתח להם נועם ורצון לפתח שערי רצונך".

---

3. ר' אהרן הגדול חיבר „זמר לשבת". בזמר זה הוא שר בהשתפכות הנפש לכבוד קדושת יום השבת. השיר נחלק לארבעה חלקים והראשי־תיבות של שלש המלים הראשונות של כל ארבעת החלקים מרמזים על: „הויה", „אהרן", „נשמה". חסידי קארלין היו מזמרים אותו מדי שבת בניגון מיוחד.

היה שר במחיאות כפיים ובטוב־לב והיה שמח ומרוצה, אולם, בהגיעו לבית השלישי:

„ויהיו רחמיך מתגוללים על עם קדשך.
להשקות צמאי חסדיך מנהר היוצא מעדן,
לעטר את ישראל בתפארת,
המפארים אותך על־ידי שבת קדשך.
כל ששת ימים להנחילם נחלת יעקב בחירך".

היה מתחיל באנחה ומרים את עיניו השמימה ובקול תוגה היה מתחנן אל רבון כל העולמים ועוד פעם חזר ושינן: רבונו־של־עולם „ויהיו רחמיך מתגוללים על עם קדשך", כמו שחש בנשמתו העדינה, שדבר איום עומד להתרחש על עם קדשך...

כך היה גם אחרי סעודת ליל־שבת, כשחזרו מבית־הכנסת לאכסנית הרבי, שם נח קימעה הרבי ועיין בספרי הקודש. ובצאת הרבי לחסידיו, שר ר' יששכר את הפיוט „מגן אבות בדברו", גם־כן בעצב ותוגה. מלא געגועים היה חוזר ומשנן: אוי, „מגן אבות בדברו, מחיה מתים במאמרו... לפניו נעבוד ביראה ופחד ונודה לשמו". הוא היה אחוז אהבת שבת קודש. נפשו של ר' יששכר היתה מתרוממת אל־על במתיקות „השבת נועם הנשמות והשביעי עונג הרוחות".

חסידות רוקיטנה היתה חסידות של שמחה וחדות־החיים. שכן, כה אמר ר' אהרן הגדול: „עצבות — הרי אינה עבירה, אבל טמטום הלב שהעצבות גורמת, אין העבירה היותר גדולה יכולה לגרום". היא היתה נודעת בניגוניה הערבים. הרבי ר' ישראל'קה הצטיין בכשרון מוסיקלי וכשנסעו חסידי רוקיטנה לאולבסק ולסארני לשמוע מנגינותיו הערבות, — שקעו בעולם של שירה ושמחה, תורה וחכמה. הם היו מתפשטים מהדאגות הגשמיות ונמשכו לעולם האצילות. חסידים מספרים, שהרבי ר' ישראל'קה ובניו, לפני נגנם במוצאי־שבת וחגים היו נוטלים ידיהם, משל הם התכוננו למלא עבודת הקודש של הלווים בבית־המקדש.

חסידי רוקיטנה היו מנאמני הרעיון הציוני. את חיבת־ציון וחיבת המפעל הציוני נטע בהם הרבי ר' משה'לה, שביקר פעמיים בארץ־ישראל (בפעם הראשונה בסתיו של שנת 1933, בשובו מביקורו בפרנקפורט, שם השתטח על קבר אביו, ובפעם השניה בשנת 1938). רשמיו מהארץ היו חזקים. הוא חיפש ומצא את החיוב שבבנין הארץ ולבו שש על כל חידוש, יצירה ותוספת במפעל גאולת הארץ ובנינה.

קשה לתאר ואין הלב משלים עם העובדה, שכל זה נעלם ואיננו. שכל האוכלוסיה היהודית ברוקיטנה, שהיתה מלאת חיים ומרץ כה רב, יהודים טובים ויקרים, נדבנים ומכניסי־אורחים — כולם הושמדו ביד הצורר. והרבי? — הלך הרועה הנאמן אחרי צאן מרעיתו. „הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו". יתגדל ויתקדש.

בת־שבע פישמן (שוחט)
(תל־אביב)

הרבי בא העירה

חוויה בלתי נשכחת היה ביקור הרב בעירנו. מה שונו אז פניה החילוניים! איזו התרוממות הרוח! הוויה של קדושה היתה שורה בכול. ביחוד נחרטו בזכרוני הימים בהם התארח הרבי בביתנו, כי כרגיל היה מתארח אצל ר׳ ישעיהו גנדלמן.

הרבי, רב גדל׳צה מברזנה, היה קרוב שלנו מצד אבי (אבי, חיים־יודל, מוצאו היה מברזנה, ממשפחת רבנים, דיינים ושוחטים). שבועות רבים לפני בוא הרבי, התאספו החסידים בערבים בביתנו, דנו והתוכחו כיצד להקביל פני הרבי ועיבדו פרטי האירוח שלו בשבוע שהותו בעיר. שרה, אמי, השקיעה הרבה כוחות גוף ונשמה בהכנותיה לחוויה זו. וההכנות — כהכנות ערב פסח ממש. הבית נוקה, צוחצח, מורק והוכשר לקבלת הרבי ופמליתו.

והנה, הגיע יום החמישי המקווה, בו צריך היה הרבי להגיע. כל סיעת החסידים עם הרב, ר׳ אהרן שאמעס בראשה, יצאה לתחנת־הרכבת להקביל את פניו. מאושר היה מי שזכה לקבל את ה„שלום־עליכם" מהרבי מיד עם הופיעו. הם שמו פניהם לבית. הרבי והמקורבים לו ביותר בראש, ואחריהם — כל החסידים.

את ליל־השבת ויום־השבת קיבלו בבית־הכנסת הישן („די אַלטע שוהל"), כי זה היה המקום המתאים היחידי, שיכול היה להכיל את כל החסידים. כל ראש־משפחה הָיָה עוזב ביתו לשבת זו, כדי להיות נוכח „ביים רבינ׳ס טיש".

מיום ראשון בשבוע המה ביתנו מאנשים מהבוקר עד שעות הלילה המאוחרות. הרבי הסתגר בחדרו וקיבל את המבקרים עם ה„צעטלאך". כל מבקר ומבקרת היו מסיחים ושופכים מר־לבם לפני הרבי ובקשו ברכתו, שיהיה מליץ יושר ויעיר רחמי שמים. היוצא מחדר־הרבי הרגיש, כאילו, אבן כבדה נגולה מעל לבו. הוא היה מעודד, שהרי למעלה מכל ספק הוא, שתפילת הרבי נתקבלה.

אנו, הילדים — מה לנו עול בית־ספר ומה לנו הכנת שעורים וקריאת ספר! עיסוקים אלה ירדו מעל הפרק בשעת ביקור הרבי. את לבנו כבשה אז חוויה עצומה: קדושת הרבי! על־אף ההזהרות שהוזהרנו התגנבנו הביתה דרך הדלת האחורית. עמדנו על סף המטבח, או בפינה חבויה, ועקבנו בפיות פעורים אחר כל הנעשה. בלענו הכול מה שמוחותינו הצעירים מסוגלים היו לקלוט.

והנה ארוחת־צהריים: בראש השולחן יושב הרבי ומשמיע דברי־תורה באזני החסידים היושבים סביבו. כולם דרוכים וקשובים ובולעים בצימאון כל מלה היוצאת מפיו. הרבי נראה כאוכל. נוגע וטועם משהו ואת השיריים מעביר הוא לקהל, המתנפל ונאבק עליהם. והזוכה לטעום טעימה כלשהי — אין קץ לאשרו.

והנה מתפשטים החסידים מהגשמיות. אט־אט קמים מהשולחן. יד על כתף, עיניים עצומות. בפנים, שהשכינה שורה עליהם, יוצרים מעגל, ובהתלהבות שלא מעלמא הדין יוצאים ל„ריקוד׳ל" חסידי ארוך. ועולם ומלואו נשכחים אז. נותקו מעולם החומר ורחפו בעולמות העליונים, מעבר לגבולות ההוויה האפורה. ומי יודע, יתכן שכאן טמון סוד ההתגברות, שגילו אבותינו על תלאות חייהם.

אהרן ליפשיץ
(רמת־גן)

בחירת רב ברוקיטנה

בכפר רוקיטנה שימש כרב ושוחט, ר׳ שרגא פייביש לווין. משהחלה העיר להתפתח ונתרבו בה היהודים, לא הסתפקו ברב הכפר ודרשו רב נוסף שיכהן בעיר.

היה בעירנו יהודי סוחר בשם אהרן יוסף שאמעס. אם כי עסק בפרקמטיא, היה יהודי בר־אורין והוסמך להוראה ב„ישיבה" של רב יואל שורין (ה„עלוי מפולטבה") שבזוויהיל. ה„עלוי" העריך מאוד את תלמידו, לכן בא לרוקיטנה, כינס את היהודים והציע את הרב שאמעס כאיש המתאים והראוי לשמש כרב.

אולם, רצון ה„עלוי" בלבד לא הספיק, כי בחירת רב הצריכה חתימות של בעלי־בתים חשובים שדעתם נשמעת. בקשו, שאבי יחתום הראשון. אולם, היות ואבי היה מחסידי ר׳ שרגא פייביש — סרב לחתום.

ה„עלוי" הסתובב כמה ימים בעיר ולא פעל כמעט מאומה. אחוז קטן מהאנשים חתמו. משראה שאין לדבר סוף, כינס כמה יהודים בביתנו, מידידי אבי, והחלו לשדל אותו שיחתום. אולם, אבי לא נע ולא זע משום הכבוד שרחש לר׳ שרגא פייביש.

אז פקעה סבלנותו של ה„עלוי", קם מהכסא, דפק בשולחן ואמר לאבי: „אני גוזר עליך בשם תורתנו הקדושה לחתום"! מאחר ואבי כיבד אנשי אשכולות, וביחוד את ה„עלוי", שסמכותו גדולה היתה בעולם התורה, הרפה מהתנגדותו וחתם. אחריו חתמו גם האחרים, ורב אהרן יוסף שאמעס החל לכהן כרב בעירנו.

יחיאל שוחט
(רמת־גן)

בית־הכנסת הישן

בית־הכנסת „מגן אברהם" היה מרכז החיים של יהודי רוקיטנה. הומה ורוחש חיים היה בית־הכנסת כל ימות השנה. אך האיר היום — נפתחו דלתותיו למתפללים במנין הראשון ובמנינים הבאים. בשעות של אחר־הצהריים היו מתאספים למנחה ומעריב. לומדים שבין המתפללים ישבו עד מאוחר בלילה ולמדו משניות ודף גמרא עם תוספות.

בבית־הכנסת פסקו גם בדיני כשרות וטריפה, מחלוקת בעניני ממון וירושה ויישרו הדורים בין אדם לרעהו. כל הווי החיים של יהודי רוקיטנה התבסס, שטף וזרם בין כתלי הבית הישן והמקודש הזה. גם טכסי חופה וקידושין ערך הרב בבית־הכנסת וכן חגיגות בר־מצוה. קהל המתפללים היה מתכבד בלגימה חריפה מהיי"ש (96%) וב„האָניק לעקאך" (דובשן) המפורסם, שהכינה משפחת חתן־השמחה.

צביון מיוחד וחגיגי היה מקבל בית־הכנסת בימי שבת ומועד — הכל לפי תכנו ומהותו של החג. בחודש אלול החלה ההכנה הנפשית ל„ימים הנוראים" וליום הדין. חודש זה, שבישר את ראשית הסתו, היה חודש התקיעות בשופר. מדי יום ביומו היו תוקעים בשופר עם סיום התפילה. תקיעות אלו קסמו לנו, הילדים, מאוד. בכל מיני תחבולות התאמנו בתקיעת שופר. ובלילות, לילות אלול הצוננים, באשמורת האחרונה, היה יענקל השמש עובר מבית לבית, דופק בחלונות וקורא בקול צרוד ומתמשך: „שטייט אויף יידן צו סליחות"! (קומו, יהודים, לסליחות!). אבא ואמא התעוררו ממיטותיהם, נזהרו שלא יעירו את הילדים, התלבשו בשקט ומיהרו לבית־הכנסת לתפילת סליחות. כך חזר ונישנה הדבר כל לילות אלול.

בראש־השנה אפפה את כולם האוירה והתחושה של יום־הדין הממשמש ובא. גם יהודים, שכל ימות השנה היו רחוקים מתפילה, התעוררה בהם הזיקה החבויה עמוק בלבם למסורת־אבות ובאו לבית־הכנסת. בין כסא לעשור, בעשרת ימי התשובה, ימי סליחות ותפילות, עלה המתח לקראת יום־הכיפורים.

למחרת, בשעות הבוקר של ערב יום־הכיפורים, לאחר תפילת־שחרית מזורזת, בא הנוהג של התרת נדרים בין אדם למקום וסליחה ומחילה בין אדם לחברו. יהודים התפיסו ביום זה, כדי להיות כשרים וזכאים לחתימה טובה.

רושם בל־ימחה מזכרוני עשה עלי טכס המלקות בבית־הכנסת — ארבעים חסר אחת — נוהג עתיק־יומין של החוזר בתשובה. ברוב ענין עקבתי אחר אבא, שחלץ נעליו, כרע ושכב על מצע־התבן וקיבל את המלקות ברצון ואהבה.

בעיצומו של ערב יום־הכיפורים הופיעו בבית־הכנסת נציגי מוסדות ואירגונים, פעילי מוסדות־חינוך שונים ופעילי קק"ל וקרן היסוד, עסקני „חברה־קדישא", „ביקור

חולים" וכו'. הם התישבו ליד השולחנות, איש־איש וקערת־הצדקה שלו — להתרים את הקהל הרב, שנדב בשעות אלו ברוחב־לב לכל קערות הצדקה.

הגיעה שעת הסעודה המפסקת. כולם ממהרים לבתיהם. נשאר מספר אנשים בלבד, כדי להכין את הארגזים מלאי־החול לנרות הזכרון. אלה הם נרות־שעוה גדולים, שכל משפחה הכינה והדליקה לזכר יקיריה שהלכו לעולמם. בערוב היום התרוקנו הבתים מהיהודים. כולם נהרו לבית־הכנסת, לתפילת „כל נדרי".

מראה בית־הכנסת השתנה. מסתורין אפף כל פינה. חיל ורעדה אחזו את כל המתפללים. נרות הנשמה הרבים הוסיפו נופך משלהם לאימת יום־הדין.

המרא דאתרא של רוקיטנה, הרב ר' אהרן שאמעס, דמות אצילה ויפת־נפש, הרטיט את הלב בתפילת „כל נדרי" שלו. זכה וטהורה היתה תפילתו וחדרה לב וכליות. בית־הכנסת היה מלא וגדוש, אפוף הילת קדושה, דביקות והשתפכות־הנפש. כולם התייחדו עם אב הרחמים. ובעיר כולה שקט ודממה, כאילו קפא העולם ועמד מלכת.

ביום־הכיפורים ריקה העיר. אין סימני־חיים ברחובותיה. כולם בבית־הכנסת. זהו יום גדול וארוך של צום ותפילה — החל מתפילת שחרית של ר' בצלאל קוקל ותפילת מוסף של הרב ר' אהרן. מתעלה הוא בתפילתו ומרטיט לבבות המתפללים. לשיא ההתרגשות וההשתפכות הגיע הקהל בתפילת „ונתנה תוקף", שחיבר בדמו וחתם בחייו

קבוצת־נוער מאחורי בית־הכנסת

(ברקע נראה ה„הקדש")

הקדוש והמעונה ר' אמנון ממגנצה. תפילת מנחה התפלל ר' משה ליפשיץ. רבים מהמתפללים שרויים בעלפון החושים. תפילת „נעילה" התפלל הרב. עם התקיעות סיימו את התפילות. ברכו איש את רעהו ב„גמר חתימה טובה", התפזרו לבתיהם ויצאו לרחבה לחדש את הלבנה.

בית־הכנסת מילא תפקיד נכבד בתולדות החינוך העברי ברוקיטנה. כאן נוסדו הכיתות הראשונות של בית־ספר „תרבות", שממנו יצא צליל השפה העברית לרחובותיה של רוקיטנה.

בחצר בית־הכנסת עמדו בתים לא־גדולים: מצד ימין בית למשפחת השמש, ה„הקדש" באמצע ובית־המרחץ משמאל.

רחל קונופיאטה
(תל־אביב)

רוקיטנה בשלהי שנות העשרים

בשנת 1928 נשלחתי מטעם מרכז הגננות בוארשה לשמש כגננת ברוקיטנה. הדרך למקום־עבודתי זה חקוקה היטב בזכרוני. ככל שהתקרבה הרכבת לרוקיטנה התרוקנו הקרונות ומצאתי את עצמי פתאום לבדי בקרון. הרגשתי לא היתה נעימה ביותר. איזו זרות תקפתני, כאילו, הוכנסתי לאוירה מלאת רזים, מבשרת רעות.

סמוך לרוקיטנה נפתחה הדלת ונכנס לקרון שלי ג'נטלמן פולני, אשר כפי שנודע לי אחר־כך היה ראש הבולשת. בישובי הספר פעלה מחתרת קומוניסטית של נוער אוקראיני ויהודי, לכן היתה עין־הבולשת פקוחה על הישובים האלה.

הוא נכנס עמי בשיחה ושאלני למטרת נסיעתי. עודני מדברת אתו, נכנס יהודי והתישב בקצה השני של הקרון. נשמתי לרווחה, כי הוקל עלי קמעה רגש הבדידות. אולם, ההפוגה במצב רוחי הקשה היתה עד־ארגיעה, כי מיד התפרצו בריונים אוקראינים לקרון ופתחו בשירי־בוז ולעז ליהודי העבדקן. לתמהוני הרב עמד ראש־הבולשת לצד היהודי. הוא קם ממקומו, הצביע על האות שבדש־בגדו, וזה השתיק כבמטה־קסם את התפרצות הבריונים.

לא רבות שהיתי ברוקיטנה. בסך הכול שנת־לימודים אחת, אבל העיר חקוקה בזכרוני היטב כתרבותית וחביבה. האוכלוסיה היהודית שמרה על צביונה הלאומי, הקשר עם ארץ־ישראל היה הדוק, ודומני שהנוער היהודי לא היה נגוע בחידק הקומוניזם.

הנוער דאז התחלק לשני סוגים: הרוב ציוני היה, שאף להגשמה הלכה למעשה, ועדות לכך נקודת־ההכשרה שבמקום. רבים מבני־הנוער התכוננו לעלות ארצה ולא נרתעו מפני הקשיים שהיו כרוכים בכך. הסוג השני היה „נוער הזהב", במובן הטוב

של המושג. לא ריקים ופוחזים, חלילה, אלא בעלי־תרבות, בריאים בגופם ורוחם, אהבו ספר והרבו לקרוא בספרות הרוסית. הם לא שאפו לשנות אורח־חייהם, לא נשאו עיניהם לציון, בקשו להשאר במקום ועסקו במסחר ובתווך.

הצבור היהודי ברוקיטנה לא היה דוגמטי: היהודי הדתי לא היה קיצוני והיה סובלני לדעות הזולת. כשבא, למשל, הרבי מסטולין הלכו כולם להקביל פניו, ואפילו האפיקורסים שלא האמינו בצדיקים — נתנו לרב „פדיון". בעיני זה נראה משונה, אבל בעיניהם נראה הדבר טבעי ומובן מאליו ולא מצאו דופי במעשיהם והתנהגותם. כשאני מהרהרת היום על תופעה זו, הריני משתכנעת שיהודי רוקיטנה היו שלא במתכוון חלוצי הריפורמיזם בדת. לא גזרו „כרת" על מי שאכל ביום כפור, או עישן בשבת. הייתי מעורה בציבור ודברים אלה כותבת אני על־סמך ביקורי בבתי־יהודים רבים ברוקיטנה. מבחינה זו, היה הצבור מתקדם והנוער היה חדור תרבות המערב. קודש וחול דרו אצלו בכפיפה אחת ויצרו מזיגה של יהודי גא, היודע לשמור על יחודו הלאומי.

אחד הבתים המכובדים ברוקיטנה היה בית גייפמן. בית גדול ומרווח במרכז העיר. החדרים הגדולים והמרווחים, כאילו התאימו לרוחב־לבם של בעלי־הבתים — אמא, שני בנים ובת. היתה זו משפחה תרבותית, מכניסת אורחים והבית היה פתוח ל„כל דכפין".

אחד המקומות החשובים בימים ההם, שהנוער הציוני התרכז סביבו למפגשים, לישיבת־רעים, לבילוי, שיחה, וויכוחים אידיאולוגיים וארועים שונים — היה הבית בו שכן קבוץ־ההכשרה. בני־רוקיטנה עזבו בתי הוריהם וגרו בקיבוץ, כי זה היה ביתם. הנוער הציוני מצא בו ענין מכל הבחינות. מדי פעם בפעם יצאו בצוותא לכנסים אזוריים באחד מקיבוצי ההכשרה שבסביבה. היה זה ארוע מענין וחשוב בחיי כל הנוער הציוני ברוקיטנה.

קריה קטנה היתה רוקיטנה, אבל היא גידלה בנים טובים ונאמנים לעם ולמולדת. כ'אב לבי, שכה מעטים מהם שרדו בחיים.

דב בן־יהושע (וורונה)
(תל־אביב)

העפלתו של חלוץ

בשנת 1929 אירגן מרכז „החלוץ" תנועת העפלה של חברי התנועה, שלא קיבלו היתר־יציאה מהשלטונות הפולניים, אם מסיבת גיוס לצבא ואם מסיבות אחרות. העליה הזאת יצאה בשני ראשים: האחד דרך ברלין והשני דרך ווינה. בנקודת הגבול חיכו לעולים מבריחים מקצועיים עם חברי התנועה, שעזרו לחברים לחצות את הגבול ללא קשיים מיוחדים.

ועדת־העלייה של הקיבוץ שבו שהיתי קבעה צאתי מתחנת הרכבת של סארני לוארשה ליום ראשון. ביום ששי חזרתי לרוקיטנה והתכוננתי לדרך. בודדים בלבד ידעו על עלייתי. בשבת נתקבלה הידיעה המרה שבארץ כרצו מאורעות־דמים, הידועים בשם „מאורעות תרפ"ט". חששתי שתופסק העלייה, אולם מרכז „החלוץ" הודיע, שלא חל כל שינוי ויש לצאת לדרך.

יראתי, שמא עוף השמים יוליך את קול יציאתי מרוקיטנה — לכן עזבתי יחידי, בחשאי, את הבית. אבא אמר לי: לך, בני, ניפגש בתחנת־הרכבת. הלכתי ברחובותיה של רוקיטנה וצער כוסס־לב תקפני. אחזתני רוח של געגועים על קן־מכורתי: פה נולדתי, פה גדלתי, ופה הכיתי שורש. ידעתי פחד, רעב ומחסור בשנות־המלחמה, אבל גם שנות־אושר בכפר רחב־הידיים. והנה הגיעה המערכה האחרונה, פעמי הסוף. לא עוד אשוב לראות שדות, רחובות וסימטאות אלה.

בדרך פגשתי את בנדר, בעלה של רוזה, האחיינית שלי. שקלתי בדעתי, הלגלות לו מטרת נסיעתי? מבלי משים הפלטתי מפי: אני הולך לתחנת־הרכבת, כדי לעזוב לעולמים את רוקיטנה. הוא נתן לי ברכת־הדרך ואמר, שיבוא להיפרד מעלי בתחנת־הרכבת.

הפרידה חפוזה היתה. אבא לחץ ידי, נשקני ואמר לי שאשמר לנפשי, כי עת צרה היא לישוב בארץ. אחריו בא בנדר. אף־הוא נפרד מעלי בחפזון ויצא מהקרון. ישבתי לבדי ובאזני הדהדו דברי המשורר: „לא עם, לא ארץ, לא אל ולא אדם". לבי עלץ בי על שהגיע הרגע הגדול של הגשמת חלום חיי, ועתה הנני בדרך לארץ הנכספת. העם יקום לתחיה, ארץ ואלוה יהיו לי וגם אדם חפשי אהיה. אולם, מאידך פחד קראני ורוחי חובלה, כי מי יודע האצליח לחצות את הגבול בשלום? הלא אין בידי שום מיסמך של השלטונות על היתר יציאתי מהארץ.

צפירת הקטר פזרה מחשבותי הנוגות. הנסיעה נסכה בי שלוה. הגעתי לוארשה ומצאתי שם הרבה חברים מקלוסובה, שאף הם היו בדרכם לארץ. בהתאם לתכנית צווינו לצאת לגבול צ'כיה. שם היה עלינו להצטרף לקבוצת מטיילים, הרשאית לחצות את הגבול ברדיוס של 20 ק"מ, ללא ביקורת כלשהי, בהתאם להסכם התרבות שבין

ממשלות פולין וצ׳כיה. סוכם מראש, כי ברגע שנחצה את הגבול, יהא עלינו להתחמק מקבוצת המטיילים, להגיע לתחנת הרכבת ולנסוע לגבול הצ׳כי־אוסטרי ומשם להבריח את הגבול ולהגיע לווינה.

לשם הצלחת התכנית, התפצלנו לקבוצות קטנות. יצאתי מוארשה עם חברי אלנבוים מקלוסובה. מחופשים היינו כצופים. התלבושת הזאת רכשנו בשוק ה„אלטע זאכען״ שבוארשה. לבושים „בגדי מלכות״ אלה ישבנו ברכבת, שעשתה דרכה לזאַקופני, עיר־הקייט הנודעת.

בזאַקופני שהינו כשבועיים. התערבנו בתוך המטיילים, שהתפעלו מאוד מהדר־הטבע, אבל לבנו לא היה נתון אותה שעה ל„מה נאה אילן זה! ומה נאה ניר זה״! את לבנו כרסמה הדאגה: איפה ומתי להיפרד ממטיילים אלה, כדי להגיע למחוז־חפצנו?

בהגיענו לתחנת־הרכבת, פרשנו בזהירות מהמטיילים ונשארנו לבדנו — אני וחברי. תלשנו ממלבושינו את אביזרי המדינה ממנה יצאנו וחכינו לרכבת הצ׳כית היוצאת לעיר ברין, שם יחכו לנו אנשי תנועת „בלוי־וויס״. בשעות הערב המאוחרות הגענו לברין. החברים חיכו לנו כמתוכנן ולמחרת בבוקר המשכנו למריש־אוסטראו. הגענו לעיר זו והנה — מפח־נפש: איש אינו ממתין לנו! החלטנו לגשת לחבר מהמקום, כדי לברר מה קרה. הוברר שהחבר, שהוטל עליו לקבל פנינו — חלה, ואין מי שיחליפו. אחר בירור דברים עם החבר החולה, החלטנו להמשיך בדרכנו. בהתאם להוראותיו, היה עלינו לנסוע באוטובוס ולרדת בקרבת הגבול. ברדתנו ממנו, להיכנס ליער שממולנו וכעבור שעה של הליכה נגיע לנהר שמימיו רדודים. נהר זה הוא הגבול הצ׳כי־אוסטרי. כשנחצה אותו — תעמודנה רגלינו על אדמת אוסטריה.

נסענו לגבול האוסטרי ובלבנו דאגה: התשחק לנו השעה וגם הפעם נחצה את הגבול ללא תקלה? יהודי מריש־אוסטראו ליוונו באהבה ודאגה.

הגענו בשלום למקום ונכנסנו ליער. הלכנו בדרך־לא־דרך, בשבילים משובשים מכשולים שונים. נדמה היה לנו שתעינו ולעולם לא נגיע למטרתנו. אך הנה — נהר עטור נוף אגדי. מי־בדולח זורמים בנחת ומסביב ירק והרים. אבל, אין זמן להתענג על הדר זה. התפשטנו במהירות, העמסנו את צרור הבגדים על הראש, חצינו את הנהר בשלום, התלבשנו — ואנו במדינת אוסטריה.

בהתאם לתכנית, היה עלינו להגיע לגראַץ ומשם לעלות על הרכבת היוצאת לווינה ב־6 לפנות־ערב. ואמנם, ב־10 בלילה הגענו לווינה (היה זה בליל־שבת). לפי הכתובת שבידינו, פנינו למשרד הארץ־ישראלי („פּאַלעסטינע אַמט״), רחוב קערטנער 2. צלצלנו בפעמון ואין עונה. בלב התעורר אי־שקט. איפה נלון? למי לפנות ומה עלינו לעשות? אין בידינו תעודות־זהות, או מיסמכים אישיים אחרים.

בלית־ברירה החלטנו לשאול אחד מהעוברים ושבים, כיצד ניתן להיכנס למשרד־הארצישראלי? בגרמנית העילגת שלנו עשינו רושם משונה מאוד, אולם להפתעתנו קיבלנו תשובה, באידיש פשוטה ועממית, שבשבת המשרד נעול, אך אל דאגה —

יעזרו לנו ולא נאבד. התברר, שהאיש ציוני היה וענין העליה הבלתי־ליגלית היה נהיר לו למדי. הביאונו למלון וסידר לנו מקומות־לינה.

בהתאם לחוק האוסטרי, היה עלינו לגשת לתחנת־המשטרה ולהצהיר שהברחנו את הגבול. על־כך היו קונסים בקנס של מה־בכך והענין נגמר. אולם, מצבנו היה מיוחד במינו, כי לא היו בידינו שום תעודות, משום שחברינו בברין נטלו אותן מידינו בסברם, שאם ניתפס — מוטב שלא ימצאו אצלנו תעודות כלשהן. הם הבטיחו לנו, שישלחו את התעודות על־פי כתובת ה„פאַלעסטינע אַמט" בווינה. חכינו למעלה משבוע. טלפנו אליהם וקיבלנו תשובה שהן נשלחו. הנחנו, שהתעודות אבדו בדרך, לכן החלטנו להתיצב במשטרה ללא מיסמכים ונראה כיצד יפול דבר.

באנו ואמרנו, שהברחנו את הגבול ובידינו אין שום מיסמך ותעודה. עצרו אותנו 12 יום בבית־הסוהר המרכזי. עו"ד בשם פינקלשטיין גויס להגנתנו. הודות להגנתו המצוינת שוחררנו. הותנה, שתוך שבוע ימים עלינו לעזוב את אדמת אוסטריה.

הצלחנו לסדר את הענינים הפורמליים וקיבלנו את הוויזה. עזבנו את ווינה והגענו לטריאסט. ערב ראש־השנה שנת תרפ"ט עלינו על האניה. לא תא ולא אוכל הוקצבו לנו. התגוללנו על הסיפון ואכלנו ממה שלקחנו אתנו. הימים והלילות חמים היו, לכן לא סבלנו מקור. ביום ששי, ערב שבת שובה — השבת שבין ראש־השנה ליום הכפורים — ירדנו בנמל יפו בלווי משמר־משטרה, כי טרם שקטה הארץ ממאורעות תרפ"ט. כך הגיעה העפלתי לארץ לסיומה.

אהרן ליפשיץ
(רמת־גן)

פורעי־פטליורה בעירנו

שבוע לפני חנוכה, שנת 1918, לוויתי את אבי לרכבת, בדרכו לז'יטומיר. בבואנו לשם, בשעת בין־ערביים, יעץ לנו מנהל התחנה לחזור הביתה ולהסתגר בו כל הלילה, כי לאולבסק הגיעה רכבת עם פורעי פטליורה העושים שַמות ביהודים.

ב־10 בלילה שמענו שקשוק גלגלי־רכבת המתקרבת לתחנה. כעבור דקות ספורות נחרדנו מקולות וצריחות של המון פרוע. מולנו גרה אחות אבי, מושקה גרינשפן עם לוי בעלה. הם היו בעלי חנות־מכולת. דפיקות חזקות על דלת ביתו של גרינשפן הבעיתו אותנו והטילו עלינו פחד גדול. היו אלה הפורעים הפטליוראים, שבאו לשוד את החנות. הם בזזו את הסיגריות והממתקים והסתלקו בצעקות פרועות, חירופים וגידופים.

למחרת בבוקר, לפני עלות השחר, פילחה ירייה את האויר. בזהירות ובמורך־לב פתחנו את התריס, כדי לראות את הנעשה בעיר. נכנס שכן ובישר לנו את הבשורה

הרעה, שעתה־זה הוציאו מביתו את דוד זונדר, בעל בית־החרושת לזכוכית, גררוהו עד לתחנת הרכבת והרגוהו. אז הוחוור לנו פשר הירייה ששמענו. היה זה הקרבן היהודי הראשון. בעיר התחוללה פאניקה גדולה וכולם היו אחוזים אימה ובעתה.

על־אף הסכנה הגדולה התאספו הרבה יהודים לחלוק את הכבוד האחרון לקדוש. כשהגיעו לשכונת פועלי ה„הוטה" הופיעו חיילים מזוינים ודרשו להתפזר. כולם נמלטו והשאירו ברחוב את העגלה עם המת. כעבור זמן־מה העזו כמה יהודים, בתוכם אבי, משה ליפשיץ ואלתר ווייסבלט, לגשת לעגלה, נסעו לאוסניצק והביאו את המת לקבר ישראל. האלמנה, בתיה ובתה רבקה, עברו לגור בביתנו עד עלותן ארצה בשנת 1925.

בליל־חורף אחד החרידו אותנו דפיקות בדלת. חששנו לפתוח, מאימת הפורעים; אולם, הגיעו לאזנינו קולות באידיש: „משה, משה, פתח את הדלת"! היה זה בנימין מאירזון. הוא נכנס עם מפקד חיילי־פטליורה בלווית חייל אחד. התישבו ליד השולחן והמפקד פתח ואמר, שהוא נמצא עם גדוד־חיילים בתחנת הרכבת של טומשגרוד. החיילים רעבים וצמאים, אך הוא מונע בעדם לפשוט באוכלוסיה. אולם, אין ביכלתו לעצור בעדם זמן רב, וכדי למנוע פרעות ביהודים, הוא מבקש שיספקו לו סוכר, קמח ומיצרכים אחרים.

כדי לספק מיצרכים אלה, צריך היה לקרוא לאספה. בימים ההם פעלה, מעין, משטרת־מעבר זמנית. שלחו שני שוטרים לכנס את היהודים בביתנו. בעיר הסתובב פועל פולני, בשם בוליק פיסקובסקי, שעבד בבית־החרושת לזכוכית. הוא היה ידוע לשימצה — שודד ובן־בליעל. בראותו שדלת ביתנו פתוחה, נכנס, התנשק עם המפקד ושאלו: מה־לך שאתה מבקש מתנת־חסד מיהודים? ברשותי נמצא אמצעי יעיל מאוד, שלמראהו בלבד יתנו היהודים כל מה שיש להם. ובדברו הניח על השולחן רימון חי, אקדוח וסכין גדולה.

ואמנם, הוא תכף מעשה לאיום, פתח את הניצרה וביקש לפוצץ את כולנו. ברגע החמור ביותר תפס המפקד בידו של בוליק שהיה שיכור וצעק: „הענין נגמר, הבו אנשים לעזרה"! בחדר נשארו צבי גילמן ואחותי חיה־שרה. גילמן תפס את הרוצח, השכיבו על הספה ועקד ידיו ורגליו במגבת. המפקד ביקש להמיתו במקום, אולם אחותי ואמי בקשו רחמים, שלא יבצע את ההריגה בבית, כי הדבר עלול לעורר פעולת נקם בנו מצד חברי פיסקובסקי. הוציאו אותו מהבית והביאוהו לקרון של המפקד. רק אז אספו את המיצרכים והעיר נצלה מפרעות.

המצב הפרוע הבשיל את ההכרה, שיש צורך להתארגן, כדי לשמור על החיים והרכוש. נבחר ועד־העיר, שבראשו עמד פולני בשם גרצוינגל. לזכותו ייאמר, שהוא מילא תפקידו באמונה ובמסירות. בעת חילופי־המשטרים השונים, היה יוצא לתחנת הרכבת, נפגש עם המפקד וביקש אותו, שאת כל התביעות מהאוכלוסיה יפנה אליו. בדברי הבקשה שלו לא היה שוכח להוסיף: „אם בדעתך לרצוח יהודי הרגני־נא אותי תחילה".

שמריהו קרבי (קורובוצ'קה)
(הרצליה)

הגבעה מאחורי הגשר

אביב. החמה אך בוקעת מבין ערפילי־שחק ושולחת קרניה לעבר השדות וכרי־הדשא הירוקים המשתרעים מסביב. פה ושם מבצבצות שלוליות־מים, שכאילו נשכחו אחר הגשם האחרון, והן מחזירות בברקן את קרני־השמש המשתקפות במימיהן. הפרחים הרבים על שלל גווניהם מוסיפים נוי מיוחד למעטה הירק ופה ושם נראים זאטוטים, הקוטפים רקפות לקשט בהן בתיהם.

בימים אלה עובר הנחל על גדותיו. מתפתל לו בעקלתון וחוצה את כרי־הדשא, המכסים את הגבעות, כשמעליו גשר־הפלדה האיתן. דפניו שמשני הצדדים מקבלים ביניהם את הרכבת הדוהרת, העוברת ביעף בדרכה מסארני לאוסטקי. רועי הסביבה נוהגים עדרי הפרות של תושבי העיר, קולות משרוקיותיהם פולחים את דממת הבוקר וקריאותיהם הקולניות מעירות את הכלבים ונביחותיהם נבלעות בתוך בליל הקולות ומשלימות את המולת הבוקר.

מתחילים להופיע לצדי מסילת־הברזל נערות ונערים בלבושם השומרי — חולצותיהם האפורות, עניבותיהם הצבעוניות, הכול לפי הגדוד והשכבה. הגבעה הגדולה מעבר לגשר, שרק לפני רגעים מעטים היתה אפופה בדממת־ליל, הפכה פתע שוקקת חיים וחדוות־נעורים. יום שבת הוא, בו החליט קן „השומר־הצעיר" ברוקיטנה לערוך את מיפקדו הכללי בחיק הטבע, ואין מקום יותר מתאים מהמרחבים המשתרעים בין העצים הירוקים על הגבעה הנרחבת.

אחד־אחד באים הם, וקבוצות־קבוצות כשתרמיליהם על שכמיהם ודגלי הגדודים בידיהם. השירה והזמרה ממלאות פיהם וצחוק־נעורים מהדהד למרחקים. הגדודים נערכים, הקבוצות מסתדרות לפי סדר קבוע מראש. ראשי הקבוצות והגדודים נערכים למיפקד, אותו מקבל ראש־הקן מיכאל ברזובסקי, המכונה בפי כל בשם מישה. שירת „אנו עולים" בוקעת ופולחת את האויר. הדיה מגיעים הרחק מעבר לגבעה. המעמד הגיגי ורטט־של־קדושה מרטיט את המחנה כולו.

המיפקד תם. הנערות והנערים מתפזרים לקבוצותיהם. איש־איש מצטנף בפינה מיוחדת משלו וכל קבוצה קובעת סדר יומה, בהתאם לתכנית שנקבעה מראש. עם „קבוצת האנקורים" מארגנים משחקים. הילדים מקפצים ומכרכרים סביב המדריכה. שכבת הכפירים והצופים אף היא פורקת את מיטעני מירצה במשחקי צופיות, והבוגרים התכנסו אי־שם הרחק מההמולה, כדי ללבן בעיות העומדות ברומה של התנועה.

גם השמש לא עמדה במקומה, עלתה וסבבה לעבר מרכז הרקיע. רבים מבני הנוער הפולני שהיו בטלים מלימודם, התכנסו אף־הם ובסקרנות עקבו אחר מעשי בני־הנוער היהודי. המעמד עצמו עורר יראת־כבוד. הכינוי „סקאוטים יהודיים" הרתיע את כנופית

פסי־הרכבת מעל הגשר

הפרחחים ממעשי התגרות. במעמד זה לא העזו לפגוע ולהעליב כדרכם, בהתקלם בבודדים, או בקבוצות קטנות של ילדים יהודיים. ידעו גם ידעו, שנוער זה עשוי ללא־חת והוא יחזיר להם מנה אחת אפיים.

להט נעורים וחדוות החיים היו מנת־חלקם של עשרות רבות מבני־הנוער העירוני. הוא מיצה את יום החופש עד גמירא. כולם, ללא יוצא מהכלל, מצאו פורקנם בחיק־הטבע הרחק משאון העיר. מקדמת נעוריו נתקשר נוער זה בעבותות ברזל לאהבת הטבע, היקום וכל אשר בו.

עם מיצוי התכנית הרשמית התפזרו בני־הנוער קבוצות־קבוצות — מי לקטיפת פרח לשם הפגת רוגז ההורים על ילדיהם ה„מתמרדים", מי לטבילה במימי הנהר הצוננים ומי שפנה להתבודדות עם בן, או בת־זוגו, עד שגילום וגרפום למעגלי הריקודים ברחבת המערה.

עתה, כשהנני מפנה מבטי לאחור ומעלה זכרונות על העבר הקרוב־רחוק, הריני מוצא בהכרח את הקשר בין הימים, אותם בילו בני־הנוער, במסגרת פעולות הקן, בחינוך וספורט, ימים ספוגים אהבת־ציון ונטיעת הכמיהה להגשמה וחלוציות — לבין השמירה על צלם האדם גם בימי החשכה האיומים ביותר בתולדות עמנו. בני־הנוער הרוקיטנאי נמצאו בכל מקום בין המדריכים והמדרבנים בגולת ברית־המועצות הרחוקה, שגם שם לא נגרפו עם הזרם העכור ולא שכחו גירסא דינקותא. הם לא חיפשו את החיים הקלים וההנאה הפרטית, כי אם בחרו במעשים, שתרמו למאמץ המלחמתי הגדול שמיגר את החיה הנאצית.

בין הראשונים היו לחתירה, בדרך־לא־דרך, לאדמת המולדת, בסכנם חייהם במעברים דרך גבולות ומשמרות. ביערות, מאחורי קוי־האויב, בתוך גדודי פרטיזנים, גילו אומץ־

קן „השומר־הצעיר" בשנת 1935 באחת הפעולות על הגבעה מאחורי הגשר

לב עילאי בנטלם חלק פעיל בהבסת האויב. תצוין גם פעילותם של בני־נוער אלה, שטרחו יומם וליל בפעולת ההברחה והגשת הסעד להמוני פליטי החרב והשואה.

לא מקרה הוא, שמאות מבני־עירנו נהרו, כאיש אחד, ארצה ולא נמשכו לארצות הרווחה, שרבים מאוד מצאו בהן מפלט. ב„יציאת מצרים" של ימינו השתלבו עשרות רבות של נערים ונערות, שספגו את הכמיהה למולדת בבית־הספר „תרבות" ובתנועת הנוער. בלהטם שילהבו את שארית הפליטה מבני־רוקיטנה והביאוה לחוף מבטחים.

הגי באום
(נתניה)

לזכר
בית דוד באום

שמונה אלונים צמחו בחצרנו

האלונים צמחו עוד טרם באתי לעולם וגם טרם היתה רוקיטנה לעיר. אז הם לא היו בודדים, כי הסביבה, סביבת יערות היתה. כשרוקיטנה הפכה אט־אט לעיר וחולקה לחלקות וגודרה בגדרות, ובחלקות עלו וניבנו בתים — רק אז הלכו ופחתו חלקות־היער ונשארו לפליטה, זעיר פה זעיר שם, עצים למיניהם וביניהם שמונת האלונים שבחצרנו.

ישוב יהודי היה ברוקיטנה והילדים זקוקים היו לחינוך. ההורים דאגו לחינוכם ב„חדר" ותלמוד־תורה. אולם, עם ההתקדמות המהירה שחלה בהתפתחותה של רוקיטנה, לא הסתפקו יהודי העיר בכך ונתנו דעתם על ייסוד בית־ספר חילוני־מתקדם. וכך הגיעו לייסוד בית־ספר „תרבות". בית משלו, עדיין, לא היה לו והוא שוכן בבתים שכורים וכיתותיו פזורות היו. נמצאו אנשים פעילים, שהתמסרו לאיסוף הכספים הדרושים להקמת הבנין לבית־הספר. יהודי רוקיטנה נענו בחיוב ובמסירות למפעל, כי אכן דבר חשוב עומדים להקים, ואיש איש תרם כפי יכלתו וכפי שהועד הטיל על בעלי־היכולת.

אבי, אף כי טרוד היה בניהול בית־מלאכתו, חובב־טבע היה ובקיץ היה יוצא לבקרים לגן־הירק שבחצרנו וטיפל בו באהבה. ובגן היו שמונה אלונים שיקרו לו מאוד, כי היתה זו פינת חמד, שכל ילדי הסביבה נהנו ממנה. האמיצים שביניהם היו מטפסים על העצים ומפליאים בלהטוטיהם, והפחות אמיצים עמדו למטה ונהנו ממעשי חבריהם, והבלוטים שהפילו חבריהם העסיקום מאוד. וכך היתה להם הרגשת שותפות למעשי קונדס.

והנה, עם הכרזת המגבית להקמת בנין לבית־ספר „תרבות", כשבאו באחד הערבים חברי הוועדה לקבל את המגיע מאבינו — תרם ארבעה אלונים לבנין בית־הספר ששוקעו במסד. נדדו העצים ממקומם כדי לשמש בקודש. בעת כריתת העצים דמעות שפכתי,

התאבלתי עליהם כשם שמתאבלים על דבר חי וקדוש. אתי יחד התאבלו כל חברי הזאטוטים, שבילו שעות מרובות בצילם.

מאידך, שמחנו שהעצים לא היו למאכולת־אש ונלקחו למטרה כה חשובה. נמסרה הודעה בבית־הספר שבבוקר אחד על התלמידים לבוא לעסוק במילוי העפר לתמיכת הרצפות. כל תלמידי בית־הספר השתתפו במילוי היסוד.

זכורני, ואני עודני ילד קטן, נדברתי עם חברי ברוך שובר, שאנו יוצאים מחר בבוקר ליטול חלקנו במיבצע זה. קמנו השכם בבוקר והלכנו לבנין לעסוק במילוי העפר. כלים לא היו בידינו, לכן התחלנו לגרוף ולהעביר את החול בעזרת שברי־לוחות. בשעה שמונה בבוקר הגיעו רוב התלמידים עם מוריהם והעבודה החלה בלהט ובשובבות־נעורים.

ארבעת האלונים האחרים שבחצרנו שימשו מסד לכמה כיתות בבנין החדש של בית־הספר הפולני־העממי, שבו התחנכו כמה מילדי היהודים ברוקיטנה.

יוסף גנדלמן
(גבעתיים)

מזכרונותיו של קומוניסט רוקיטנאי

המפלגה הקומוניסטית ברוקיטנה נוסדה, בערך, בשנת 1925. לא היתה זו מפלגה גדולה ביותר, אבל מורגשת בציבור. המניע העקרי לייסוד המפלגה בעירנו היה המצב העגום של הפועלים ובעלי־המלאכה, שעבדו 10־12 שעות ליום בשכר זעום ואיש לא רב את ריבם.

התחלנו לארגן אנשי־עמל אלה. הסברנו להם, שמצבם אינו גזירה מהשמים וניתן לשינוי, אם ימרדו במציאות ויעמדו על שלהם. בעקבות פעולת־ארגון זו פרצו שביתות של עובדים, שדרשו תיקון שכרם. נותני־העבודה לא עברו, כמובן, בשתיקה על פעולות אלו, ודבר זה גרר התערבות המשטרה, שפתחה בפעולות דיכוי נגד מפלגתנו.

בשנת 1930 ביצעה המשטרה הפולנית ברוקיטנה מאסרים נרחבים של חברי המפלגה הקומוניסטית ואוהדיה. אף אני נאסרתי. חדשיים ימים החזיקה אותנו ה־Dwójka במרתפי־העינויים שלה עד תום החקירה. משם העבירונו לבית־הסוהר ברובנה. ישבנו שנתיים עד למשפט. הועמדו לדין 70 איש מהאיזור, ואך בודדים בלבד שוחררו. פסק־הדין היה חמור מאוד. הוטלו עלינו עונשי־מאסר מ־6 עד 12 שנה.

אחרי פסק־הדין העבירונו לשדליץ, שם ישבנו בבית־הסוהר חצי שנה ומשם — לדרוהוביץ', וישבנו בבית־הסוהר דשם שנה תמימה. בבית־סוהר זה „העזנו" לדרוש זכויות־אנוש וזכויות פוליטיות. בעד „העזה" זו הגלונו למבצר Święty Krzyż

ליד קילץ. היה זה בית־סוהר מהחמורים ביותר בפולין. הוא נחצב בהר לפני למעלה מ־600 שנה. תחילה שימש בקודש כמסגד ואחר־כך עשוהו חולין והפכוהו לבית־סוהר לאסירים פוליטיים. הקירות בנויים היו מאבני־גויל גמלוניות ועָבְיָם היה למעלה משלושה מטר.

תנאי־החיים היו קשים מאוד. שכַבנו על רצפת־אבנים והקור אכל את הגוף. בלילה נצטווינו להתפשט ולהשאר בכותונת לבשרנו בלבד. היתה זו „סגולה" בדוקה למניעת בריחתנו. מדי־לילה־בלילה, בשעה 7 בערב, התקים מיפקד. החלונות פתוחים היו ועמדנו יחפים על הרצפה הקרה שעה שלימה.

בבית־סוהר זה ישבתי 5 שנים — משנת 1934 עד שנת 1939. אתי ישבו עוד שני קומוניסטים יהודיים מרוקיטנה. בשנת 1939 הוציאונו מבית־הסוהר כבולים באזיקים, רעבים, חולים, תשושים, והובילו אותנו מזרחה. היינו שיירה של 1,500 אסירים. מי שהתאונן, שההליכה קשה עליו — נורה במקום. הלכנו עשרה ימים רצופים. ב־17 בספטמבר 1939 באנו לקובל. בתקופה ההיא כבר חצה הצבא הסוביטי את הגבול והגיע לקובל. עם כניסתו העירה, פתח את שערי בית־הסוהר בקובל ושוחררנו.

מיד חזרתי לרוקיטנה, שהיתה כבר בידי הצבא הסוביטי. בתוקף זכיותי כקומוניסט ותיק ומסור מאוד לרעיון הקומוניזם, לקחתי חבל בהנהלת העיר, הן בשטח הכלכלי והן בשטח המוניציפלי. עשינו הכול, שלא יגעו לרעה ביהודי רוקיטנה.

יוסף סגל
(נוה־עוז)

מרתף־העינויים בטירה

כעיר־ספָר הקימו שלטונות־פולין ברוקיטנה קסרקטינים בשטח הפתוח בסוף רחוב פוניאטובסקי, ששימשו את משמר־הגבול שהורכב מחיל־רגלים ופרשים.

השלטונות הקימו אף את ה„דפנסיבה" הנודעת לשימצה, שהיתה סניף למחלקה השניה של המטה הכללי בורשה, שעסקה בריגול נגדי. תפקיד ה„דפנסיבה" ברוקיטנה היה ריגול בצד הסוביטי, מלחמה בהברחה ובריגול הסוביטי. בראשה עמדו קצינים מחיל־המצב הרוקיטנאי וקצינים רוסיים לבנים, שנשארו בעירנו אחרי מלחמת־העולם הראשונה. שָרְצו ב„דפנסיבה" כל מיני טיפוסים מפוקפקים ומלשינים, שמכרו עצמם בעד הכסף ששולם ביד רחבה בעד הלשנה.

ה„דפנסיבה" התמקמה בטירה (PAŁAC) בפאַרק של הרוזנברגים בצל האלונים העבותים מול תחנת־הרכבת. הטירה ההרוסה למחצה שוקמה ושופצה. בקומה העליונה

היו המשרדים וחדרי־החקירות, ובמרתפים שבקומת־הקרקע סודרו תאים בשביל העצירים, שהפכו למרתפי־עינויים.

לטירה היו מביאים כל מיני חשודים. פה היו חוקרים אותם ומכינים נגדם את כתב־האישום, כדי להעמידם לדין בבית־המשפט המחוזי ברובנה.

הטירה נשמרה מבית ומבחוץ שמירה קפדנית ע״י חיילים וכל גישה אליה היתה אסורה. בחקירות, שהתנהלו על־פי־רוב בלילות, היו מענים את העצירים באכזריות, כדי לסחוט ווידויים גם מכאלה שהיו חפים מכל פשע. לא אחד שילם בחייו כתוצאה מעינויים אלה. את הגופה הוציאו בחשאי והטילוה לאחד האגמים שבסביבות רוקיטנה. בלילות נשמעו צעקות הנחקרים, שהפילו אימה ופחד על תושבי־העיר.

בשנות השלושים, כשגבר גל האנטישמיות בפולין וממשלת־פולין התחרה בשנאת־ישראל עם גרמניה הנאצית — החליטה ה„דפנסיבה״ ברוקיטנה להתבלט בשנאתה ביתר־שאת ואף ל„הוכיח״ את אי־נאמנותם של יהודי־הספר למשטר הפולני.

בשנת 1936, בליל־קיץ אחד לפנות־בוקר, הוצאו ממיטותיהם ארבעה מיהודי רוקיטנה והושלכו למרתפי־העינויים של ה„דפנסיבה״, לאחר חיפושים שנערכו בבתיהם. הארבעה היו: אהרן בורד, משה שוארץ (סליעפ), משה יאַנקל גרינשטט ובצלאל (צאַלק) קפלן. כולם היו ידועים כציונים וכאנשים ישרים והגונים.

רוקיטנה הפכה כמרקחה. הכול חרדו לגורלם והשתתפו בצער המשפחות. צערם ויגונם של ההורים וקרובי־משפחותיהם של האסירים היו ללא־גבול. ימים שלמים עמדו ההורים על־יד גדר ה„דפנסיבה״, כדי להיודע על גורל העצירים, אבל לא עלה בידם לקלוט אף שמץ של ידיעה.

כעבור זמן־מה הוחזרו להורים לְבני־העצירים, כשהם מוכתמים בכתמי־דם ממכות־הרצח שספגו מידי מעניהם.

בשעת ישיבתם במרתף נערכו על־ידי אנשי ה„דפנסיבה״ בבתי־העצירים בלילות חיפושי־פתע. אצל משה יאנקל גרינשטט הריקו את המים מהמקוה שבחצרו וחיפשו בקרקעיתה חומר מרשיע.

כך עינו את ארבעת העצירים ששה חדשים. לבסוף שוחררו וזוכו מכל אשמה ברובנה ע״י התובע, מחוסר הוכחות כלשהן. לשמע הבשורה על שחרורם, אחזה שמחה רבה את יהודי רוקיטנה והכול ברכו איש את רעהו בברכת „מזל־טוב״. רק אז יצאה לאור העלילה בה הואשמו והיא: האשימו אותם שחצו את הגבול לעיר אולבסק בצד הסוביטי, השתתפו במיצעד צבאי סוביטי שנערך שם, ובאותה הזדמנות הצטלמו עם קצינים סוביטיים וקיבלו הוראות לפוצץ את הקסרקטינים ולחבל במיתקני־הצבא ברוקיטנה. לחיזוק ההאשמה הראתה ה„דפנסיבה״ „צילום״ שצילמו באולבסק.

כל העצירים החזיקו מעמד, פרט למשה יאנקל גרינשטט, שחזר מהמאסר שבור בגופו ורוחו. העצירים שמרו על השתיקה ולא סיפרו על העינויים שעינו אותם.

הופעת־פתע של הסוביטים ביום 17.9.1939 גרמה הפתעה לאנשי ה„דפנסיבה״. הם

לא הספיקו לחסל את התיקים שבידם, וכדי שלא ליפול ביד הסוביטים — עזבו בבהלה את רוקיטנה ונמלטו על נפשם מערבה. כל התיקים וכל החומר הועברו לידי השלטונות הסוביטיים.

הבנין שימש לאחר מכן את הסובייטים והגרמנים בשהותם בעירנו לאותן המטרות ששימשו את הפולנים.

שרה יסמין (שוארצבלט)
(חיפה)

העפלתי לארץ ערב השואה

עוד בהיותי נערה ראיתי, שהידידים הפולניים שאך אתמול סעדו על שולחננו והרימו כוס־ברכה לחיינו ובריאותנו — הפכו פתאום עורם וגילו יחס של שנאה ואנטישמיות. היתה זו ראשית האזהרה, שימים קשים נכונו לנו בעתיד.

הכיסופים לעלות לארץ היו בי תמיד, ושינוי האוירה שבישר לנו ימי־אימים החיש את ביצוע החלטתי לעלות בכל הדרכים, כי הימים ימי הגבלת העליה היו, ימי הספר הלבן. החלטתי, לכן, להצטרף לתנועת ההעפלה שאורגנה בוארשה ע״י הרביזיוניסטים.

וכך יצאתי לדרך, ביום 21 בפברואר 1939, יחד עם סיומה איידלמן ומודריק. בסודי־סודות עזבנו את העיר. ואם כי הכול היה עטוף סודיות — באו רבים לתחנת הרכבת להיפרד מאתנו. הייתי נרגשת מאוד ובלבי חרדה, שמא לוחצת אני את יד יקירי בפעם האחרונה.

הגעתי לוארשה. בטיילי ברחובות־העיר ראיתי מעשי חוליגניזם והתפרצויות אנטי־שמיות. הרגשתי שהקרקע בוערת תחת רגלי.

מוארשה יצאנו לסניאטין. כל הלילה נסענו בדומיה בקרון חשוך. איש לא פצה פה. כל המטען שלנו היה תרמילי־גב, מילון עברי־פולני וכמה כתובות של בני עירנו בארץ. בדרכונים שלנו היה מסומן, שמטרת נסיעתנו היא לסאן־דומינגו. הגענו לקונסטאנצה ועלינו על אנית־משא רעועה, שנועדה להובלת בהמות. הסתתרנו מתחת לסיפון, כדי שהבריטים לא יראו שמובילים באניה בני־אדם. איתרע מזלנו, כי האניה כבר היתה פעם בארץ והבריטים צלמוה — לכן סרב הקברניט להפליג. כעבור ארבעה ימים הגיעה אניה אחרת בשם „קאפו״, שלקחה עמה את 700 המעפילים והפליגה לים הפתוח.

כשיצאנו ללב־ים הורשינו לעלות על הסיפון, כדי לשאוף אויר צח. תנאי־התברואה והכלכלה היו גרועים מאוד. כעבור שבועיים החל להתרוקן מלאי המזונות והמים. מדי בוקר נאלצנו לעמוד בתור לשם קבלת מנת המזון והמים הקצובה, וכעבור ימים ספורים אזלו לגמרי המים המתוקים ושתינו מי־ים.

כך עשינו דרכנו בים במשך שלושה שבועות. פעם התעוררנו עם שחר בבהלה, כי הוצפנו מים רבים. קיבלנו פקודה לעלות לסיפון ולרדת לסירות־הצלה, כי האניה עלתה על שרטון ליד האי כרתים והחלה לשקוע. אולצנו להשאיר את חפצנו המעטים ועלינו לאי בחוסר־כול. פעולת ההצלה נמשכה בקדחתנות. היו בינינו רופאים, שהגישו עזרה לאלה שהתעלפו מאפיסת־כוחות ומהבהלה הגדולה.

וכך נשארנו על הבטון הקר של תחנת־המצפה של האי כרתים, ומנגד האניה הטובעת לעינינו. מראה המעפילים היה מחריד. נשים וטף מררו בבכי ובפי כולם השאלה:

מה גורל צפוי לנו? שהינו באי יומיים ואנשי המקום הביאו לנו מזון ומים. חיכינו בחרדה לבאות. נתנו קריאות ס.או.ס שיחושו לעזרתנו. כעבור יומיים התקרבה לחוף אנית מעפילים בשם „קטינא", שנדדה בימים מזה 7 שבועות ובה קרוב לאלף מעפילים מגרמניה, אוסטריה, ארצות־הבלקן ופולין, ואספה אותנו אל־קרבה.

אם באניה „קאפו" היו תנאי־קיום אלמנטריים, שהיה בהם כדי להביאנו לחוף מיבטחים — הרי באניה זו שררו תנאים ללא־נשוא. שכבנו מתחת לסיפון דחוסים כדגים מלוחים, ללא אפשרות כלשהי להניע יד או רגל. כינים, זוהמה, חוסר מים ומזון, מריבות ויאוש היו מנת־חלקנו.

הסיכויים להגיע לחופי־הארץ היו קלושים מאוד. כמה פעמים התקרבנו לחוף, אבל נאלצנו לסגת, כי האוירונים הבריטיים צלמו את האניה ועקבו אחריה. בליל־חושך אחד נאמר לנו, שעלינו להיות נכונים לרדת מהאניה. התקרבנו לחוף נתניה בליל מארס קר. האניה עגנה במרחק 20 מטר מהחוף וניתנה הפקודה שהנשים והטף ירדו הראשונים. בחורים מ„ההגנה" היו מגיעים בשחיה ונוטלים על כתפיהם אשה או ילד, וכך שחינו בים סוער. כשהגענו ליבשה צעדנו בצעדים איטיים לתוך מחסן־אריזה בפרדס ושהינו בו עד אור־הבוקר — רטובים ורעבים מאוד.

אך הספיקו הנשים והילדים בלבד להגיע לחוף —— הופיע בשמים אוירון בריטי שהבחין באניה, והיא נאלצה, על הגברים שבה, להפליג ללב־ים. בחוף נשארו נשים וילדים, שבעליהן ואבותיהם הפליגו לכיוון בלתי־ידוע.

בבוקר הופיעו בפרדס נציגי הסוכנות היהודית וחילקו לנו לחמניות מרוחות בחמאה ותפוחי זהב. ואם כי היינו בלויים, מלוכלכים ורעבים ואיש מאתנו לא ידע מה צפוי לו — בכל זאת נשמנו לרווחה, כי רגלינו דרכו על אדמת־המולדת.

מה היה גורל אניתנו עם הגברים? האניה הגיעה כמה פעמים לחופי־הארץ ובסופו של דבר נתפסה ע"י הבריטים שגררוה לנמל חיפה. כל המפליגים בה נאסרו ונכלאו בכלא עתלית. בחיפה אורגנה הפגנה רבתי לשם שחרור הכלואים ואף אני השתתפתי בה. אולם ההפגנה לא פעלה מאומה והסוכנות נאלצה להעמיד לרשות המעפילים אשרות כניסה, שנוכו מה„שדיול" שהיה ברשותה, והכלואים יצאו לחפשי.

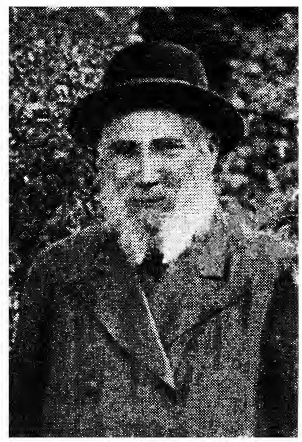
הדי קורות האניה הגיעו גם לרוקיטנה. ברדיו נמסר, שהספינה טבעה על כל הנוסעים בה. בביתנו שרר אבל. אולם, בהתקבל הידיעה שניצלתי, נערך „קידוש" בביתנו.

אם כי היסורים גדולים היו ומסע ההעפלה היה הרה־סכנות — הצטערתי מאוד, שאך יחידים בלבד הצליחו, בדרך זו, להינצל מהשואה.

ומויות

הרב יעקב פנחס שיר
(תל־חנן)

הרב אהרן יוסף שאמעס

במרכזה של העיר, ברחובה הראשי, נצב לו הבית, וכל־כולו שלוה והוד, מתבלט מבין שכניו — החנויות שממול ושמצדדים; מבין הבתים שבסביבה — במיוחד שבו — ביתו של הרב.

ובעיצומו של יום ובשעת לילה מאוחרת, המית קודש — נגון של גמרא מתנגן לו מתוך הבית, ניגונו של הרב העוסק בתורה, המשרה אוירה של קודש וטוהר.

בגיל צעיר עזבתי את הבית. בשנת תרצ״ה (1935) עליתי לארץ ולא הספקתי לנשום הרבה מאוירתו. אולם המעט ששהיתי בו, הטביע בי חותמו ורישומו היה ניכר. ורשמים אלה אנסה להעלות בכתב בשורות ספורות.

חז״ל הגדירו את בית המקדש וקראו לו תלפיות — תל שכל הפיות פונים אליו. וכזה היה ביתו של סבא זצוק״ל בעיר — ביתם של הכל, פתוח בפני כולם — אם להתיעצות, לשאלה בהלכה, לדין תורה, או לדבר שבצדקה. בין קירותיו מצאו מזור חיי־משפחה של זוגות סובלים והשלימו צדדים מסוכסכים. אף הגויים שבעיר ושבסביבה היו פונים אליו בעת סכסוך — שיפסוק. פתוח לפני כל מר נפש; אלמנה ועני, כל איש ומצוקתו — נכנס בלב כבד ויוצא עם הקלה וביד מלאה.

שד״ר כי יבוא, או צדיק הבא לעיר — זה ביתו. בטוב שבחדריו ישוכן ולא ישוב ריקם.

והיו מקרים של סכנה, כשבא פליט מעבר לגבול הקרוב — והתקופה תקופת מצוד על פליטי חרב אלה — אף הוא נתקבל בסבר פנים, הולבש וניתן לו מחסה ואף צידה לדרך, וזה במרחק כמה מטרים מתחנת המשטרה המקומית, כשבלב פחד, וכלפי חוץ, סבר פנים לבל ירגיש האורח ברע ח״ו.

וזכורני ימי פרוס הפסח, כשהתכונה בבית רבה להכין מצות לנזקקים, להשיג תפוחי אדמה, לחלק בורשט ויין. והכל בערבים: בחשאי, לבל יתביישו הנזקקים. והכנת החרוסת וחלוקתה. באיזו עין יפה חלקה סבתא ע״ה את החרוסת — העדיפה במשקל ונתנה בעין יפה.

וימי הסוכות, וברכת האתרוג — כשסבא ע״ה היה עומד וצופה לזריחת החמה

בראשון של חג, כדי לקיים מצוה מיד עם הגיע זמנה. וכבר היה מחכה תורם של בעלי בתים לברך על האתרוג של הרב.

וגולת הכותרת — שמחת תורה. הקידוש בליל־החג והשמחה שהקיפה את כל תושבי המקום למחרתו, כשכל בני העיר היו פוקדים ביתו של סבא ע״ה, ונהנים ממעשי ידיה של סבתא נ״ע ומרגישים כבביתם.

וסבא בעצמו ע״ה — משכמו ומעלה גבוה, גדול בתורה, תלמידו של הגאון מוהר״ר יצחק אלחנן מקובנא זצ״ל. פיקח. פקחותו היתה מפורסמת בסביבה כולה, ונבון דבר. טוב לב — לבו פתוח וידו פתוחה ומושטת לכל, מצניע לכת, מחבב את בני עדתו וחביב עליהם. נוהג היה לחתום שמו אהרן יוסף שמש בראשי תיבות אי״ש — ואכן איש האשכולות במלוא מובן המלה.

הלך עם עדתו לגיא ההריגה והצליח להמלט משם עם התחלת הטבח עד שמצא מותו בידי הרשעים ימ״ש, ביום י״ג לחדש אלול תש״ב. הי״ד.

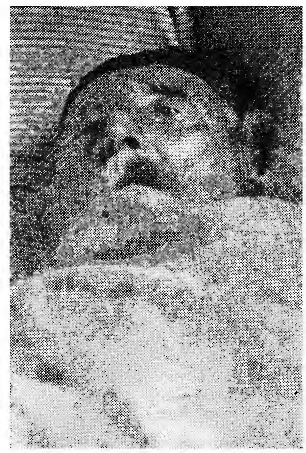
וסבתא לאה ריקל ז״ל, העזר כנגדו, בת תלמיד־חכם ואף היא תלמיד־חכם. פיה שופע אמרות חז״ל ופסוקים מן המקרא. עקרת הבית — עושה מלאכתה באמונה ובמסירות. פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה — שותפה לכל מעשה צדקה, ומוסיפה נופך משלה. „שיהיה לי לזכות״, היתה נוהגת לומר.

ליוותה את סבא ע״ה תקופה ארוכה מימי חייו, וגם לגיא ההריגה. אף היא נמלטה ומצאה מותה מידי הזדים הארורים ביום י״ד לחודש אלול תש״ב, הי״ד.

עלה הכורת — חרבה העיר ונדם הבית. אולם חי הוא בלב אלה שהכירוהו. והענפים אשר הוציא למרחקים ימשיכו במסורתו ויקיימוהו באשר הם. ויישמר זכרו לעד, לטוב.

חיים שטיינמן
(תל־אביב)

הרב והשוחט ר׳ פייביש הלוי־לוויץ

ר׳ שרגא פייביש שימש כרב ושוחט עוד בכפר רוקיטנה, וכאשר התחילו לבנות את העיר רוקיטנה — עבר לגור בה והמשיך בכהונתו.

למדנותו המופלגת, בקיאותו בתורה וחריפות מוחו, נודעו ברבים. אישיותו הגדולה הקרינה על תושבי העיר. גם התושבים של כפרי הסביבה העריכוהו והת־יחסו לדבריו בדרך־ארץ ויראת־כבוד. טובת הציבור הינחתה אותו בכל מעשיו. מרובים היו צרכי עמך, ולבו היה פתוח לכל קשה־יום. הוא ניחם, הרגיע והגיש סעד כמיטב יכולתו, ואם לא למעלה מזה. לעצמו לא דאג, הסתפק במועט וחי בצמצום ובצניעות.

ר׳ שרגא פייביש היה אדם פיקח ופוסק הלכות בעל שעור קומה. מפשר סיכסוכים ומשלים בין יריבים. פסק־דינו ניתן בהבנה, אך בתקיפות ותמיד היה מצליח לשכנע את הצדדים, שקבלו את הכרעתו בכבוד וביראה.

ר׳ שרגא פייביש הצטיין גם כבעל־תפילה ובעל תוקע. חזקה היתה לו לעבור ב„ימים הנוראים" לפני התיבה כ„בעל מוסף". רטט עבר בליבות המתפללים, כשקולו הרעים ב„עלה אלוקים בתרועה, ה׳ בקול שופר". עתים עינג את מאזיניו במילי דבדיחותא. לאמרותיו, שנאמרו גם בשפת הגויים, יצאו מוניטין.

זכורני מתקופת ילדותי, באחד השעורים בפרשת השבוע, שאלתיו שאלת תם: הגידה־נא לי, סבא, היש אלוקים בשמים? השתומם על השאלה, הרהר קמעה, וענה לי בדרך משל: הראה־לי, בני, דבר שאינו קיים ומדברים עליו. לדוגמא: יש שולחן, ספר, עץ, וכו׳. מדברים עליהם כי הם דברים שבמוחש. לולא היה, חס ושלום, אלוקים בעולם — לא היו מדברים עליו. בצורה פשוטה ומובנת היה מסביר סוגיות שונות, ובזה היה טמון כוח השפעתו.

בהגיעו לשיבה טובה, וכאשר העיר התפתחה וגדלה — נבחר במקומו רב צעיר, הרב אהרן יוסף שאמעס; אולם ר׳ שרגא פייביש, למרות גילו, המשיך בעבודת הקודש, במלאכת השחיטה. באחד מימות החורף, כאשר סופות־שלג השתוללו בחוץ, הוזמן לשחוט עגל בכפר רוקיטנה. להגיע לכפר במזג אויר כזה, קשה היה, אפילו לאיש בגיל צעיר, מכל שכן לאדם בגילו. הוא הצטנן, רותק למיטתו תקופה ממושכת ולא קם מחליו.

בזיקנה מופלגת נפטר בשנת 1924 ונקבר בבית־הקברות ברוקיטנה. מעל לקברו הוקם „אוהל" עם פתח, כמקובל לגבי קברים של צדיקים. בנו שעפטל לווין הוטמן על ידו ועל הקבר המשותף היה חרות: „עץ ופריו".

רבים מיהודי רוקיטנה היו משתטחים על הקבר בצר להם.

חנן חצובי
(תל־אביב)

אבי, השו"ב יששכר טריגון

אבי השתקע ברוקיטנה בשנות העשרים המוקדמות. הוא בא מויסוצק ותלמודו עמו — בקי בחדרי־תורה, אותה למד בשנות לימודיו המרובות בישיבות ווהלין ופולסיה. הוא הוזמן כשו"ב (שוחט ובודק) שני. הראשון היה ר' יואל שווארצברג. כחסיד קרליני הטיל את עצמו אבי עם בואו לרוקיטנה בכל הלהט לחיי הציבור וקיווה שיצליח להפוך את רוקיטנה למרכז של חסידות קרלין. אם כי אבי אדוק היה ולא ראה בחינוך החילוני פתרון לתודעה היהודית־דתית, בכל זאת החשיב את בית־הספר העברי, משום שראה בו תריס נגד ה„שקאָלעס", (בתי־ספר פולניים) ששם, בכלל, מנותקים הילדים ממקור־ישראל.

אבי נהג לפי הכלל שקבע החכם מכל אדם: „טוב אשר תאחז בזה, וגם־מזה אל־תנח את־ידך". יחד עם אהדתו לבית־הספר העברי־חילוני, פתח בביתו „חדר", בו למדה קבוצת ילדים תנ"ך וגמרא. ב„חדר" זה, יותר שהתכוון אבי לתועלת חמרית — היה בדעתו ליצור גרעין תורני, בו ילמדו ילדי רוקיטנה לימודי היהדות. ואמנם אחדים מתלמידיו נסעו ללמוד בישיבת קוריץ שברובנה.

זו היתה גיזרה אחת בלבד מפעילותו הציבורית של אבי, שכן מיום הגיעו לרוקיטנה, העמיס על עצמו עסקי הציבור.

פעילותו העיקרית היתה בשטח הפצת החסידות. בשבילו היה הרבי מוסד, סמכות עליונה, שכל דבריו הם חוקים, מושכלות בלתי מעורערים. תורה זו השתדל אבי להנחיל לציבור היהודי ברוקיטנה ולשוות לו צביון דתי־חסידי.

ביתנו היה פתוח לחוגי־ציבור שונים. אבי פיתח מסורת, שהיה בה מהפיתוי והמושך

את הקהל הרחב. בחנוכה ערך מסיבת לביבות, בה השתתפו עשרות מוזמנים. בשמחת־תורה, יצאו מוניטין ל„קידושא רבה" בבית־השוחט.

אבי היה רודף שלום ושנא מחלוקת. הוא הביט תמיד לברית האחוה בין האנשים. היה סותם כל פירצה של מחלוקת ויחד עם הרב היה מיישר את ההדורים. הוכחה בולטת לרדיפתו אחר השלום אנו רואים בכך, שאם כי היה מחסידי קרלין, אבל מכיוון שרוב חסידי רוקיטנה היו חסידי סטולין, הרי כדי למנוע מחלוקת — מנע בואו של הרבי שלו, הקרליני, לרוקיטנה.

אבא חיפש את הדרך לתנועה הציונית. הוא הוקסם מהנוער של תנועות הנוער הציוניות וקשר לו עטרה של גואל ישראל. כל דור ודור והלמד־וו שלו. יתכן, שנערים ונערות אלו הם הלמד־וָו של דורנו, שיתגברו על ארמילוס הרשע ויביאו את הגאולה. אבל הוא עצמו נכסף לציונות הדתית — ציונות דאורייתא, של קיום המצוות. עוד מהדהדת באזני בקשתו לפני עלותי לארץ: „זכור, בני, את השבת והנחת תפילין. אלה הם הכלי־זיין שלנו בהם נתגבר על ה„סטרא אחרא" ובכוחם נבוס קמינו ותרום קרננו על כל שונאינו".

לאחר עלותי לארץ עמד אתי בקשר מכתבים הדוק. הימים היו ימי מאורעות 1936 ודם יהודי הרווה את שדות־ישראל. בחרדה עקב ממרחקים אחר המתרחש בארץ. מכתביו אלי היו מלאי אמונה ובטחון בעתיד מפעלנו בארץ, כי אבינו שבשמים יקום וירחם ציון וישיב שבותנו. אז כבר היה ציוני מסור ונאמן.

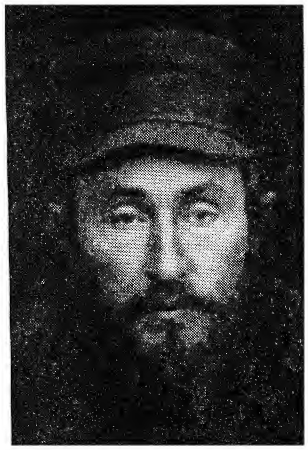
אבא היה מעורה גם בחוגי בעלי־המלאכה וקרוב לכל נפש נענה. הוא הצליח ליצור מגע קרוב עם ציבור זה. התענין בחייהם וידע מי זקוק לעזרה, מי צריך נעליים לילדיו, מי צריך להשיא בת בוגרת ואין לו הוצאות החתונה. אז היה אבא מכתת רגליו, חוזר על הפתחים ואוסף נדבות לעניים ורשים. הוא עשה מעשי־הצדקה בצנעה ואיש לא ידע למי מיועדים כספי העזרה, כדי שלא לבייש את מי שאין לו.

כל ימות השבוע היה אבא שקוע, ראשו ורובו, בעסקי ציבור, אולם בבוא השבת היה מתפשט מהחולין ועשה שבתו בסגנון מיוחד, נוסח קרלין. הרבה יופי היה בשבתות אלו. טעמן מזין נפשי עד היום הזה.

אבא לא שבע הרבה נחת בחייו. היו לו הרבה ימי־חושך. בתו האחת מתה בלדתה, השניה חלתה במחלה קשה והלכה לעולמה בשנות השואה. אבא נאנח, נפשו בכתה במסתרים, אבל הוא כבש צערו, התאפק והבליג. אמונתו באבינו שבשמים לא עורערה והמשיך בדרך חייו, דרך החסידות, שהיתה לו מקור־חיים. באמונתו זו הלך לגיא־ההריגה ומסר את עצמו למיתה.

דב הררי
(נוה־עוז)

השו"ב, ר' יואל שווארצברג

אחרי מות ר' אברהם שמואל קליגר, שכיהן כשו"ב (שוחט ובודק) ברוקיטנה, בא במקומו שו"ב מוסמך מטריסק — ר' יואל שווארצברג. הוא נשא לאשה את חוה, בתו הבכירה של ר' אברהם שמואל. תלמיד־חכם היה. למדן גדול. דבריו היו שקולים ומדודים בפלס ההגיון הישר והיו מכוונים לאמת היחידה — אמיתה של תורה.

ר' יואל עסק בצרכי הציבור ובצרכי הפרט. היה פעיל בהתרמת בעלי יכולת לטובת עניים ומוסדות צדקה ואף פיזר ממונו לטובת נצרכים.

מכניס אורחים גדול היה. על דבקותו במצווה זו יעיד המקרה הבא: באחד מלילות־חורף התדפק אורח על דלת ביתו וביקש מקום־לינה. אם כי הבית צר היה, לא הניחו ר' יואל ללכת. הציע לו מיטתו ואמר, שהלילה ממילא לא ילון בביתו, כי עליו ללכת לצורך ענין גדול. למחרת בבוקר, כאשר קם האורח משנתו, ראה את ר' יואל ישן על השולחן...

ר' יואל ניחן בקול ערב. היה עובר לפני התיבה ומנעים זמירות. כחסיד טריסקאי ידע ניגוני חסידים ערבים לאוזן. איש ישר וסר מרע היה ולא נגע, אפילו, בזבוב על הקיר. הסתפק במועט והיה שמח בחלקו. לאחר הגזירה על השחיטה היהודית, הורע מצבו של ר' יואל. כחבריו למקצוע אנוס היה לשחוט במחתרת.

לפני פלישת הנאצים נסע לטריסק, לבקר אצל אביו החולה. בדרך חזרה נרצח.

אהרן חרותי (פריירמן)
(תל־אביב)

אשר זליג בַּרֶץ

אשר זליג ברץ, אחד האישים הבולטים בעירנו, הגיע לרוקיטנה בשנת 1923. קודם לכן שימש כרבינר באחת העיירות בצרפת. הוא נתקבל כמנהל־חשבונות ראשי בבית־החרושת לזכוכית, שעבר לידי חברת „ויטרום".

מיום בואו לרוקיטנה נכנס בעול העבודה הציונית והקדיש הרבה מזמנו לכל המוסדות הציוניים והתרבות העברית. עמד בראש קרן־היסוד והיה לעזר רב לשליחי קרן זו שביקרו בעיר, ולא פעם עבר אתם בבתי נכבדים והשפיע עליהם לתרום, או להגדיל תרומותיהם לקרן זו. עמד גם בראש הסתדרות „תרבות" בעיר. ביזמתו הוקם ועד לבניית בנין בית־ספר „תרבות".

אם כי התנגד לדעותיו הפוליטיות של „השומר־הצעיר", עזר בהרבה גם לקן, והסכים לתת אפוטרופסות על „השומר־הצעיר" ברוקיטנה ואחריותו כלפי השלטונות. וכך הופיע כחוג תרבותי־צופי של ההסתדרות הציונית בשם „השומר־הצעיר".

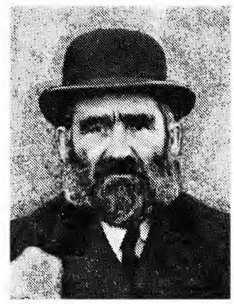
בשנת 1928 עזב עבודתו בבית־החרושת לזכוכית ונתמנה כמנהל הבנק העממי שנוסד אז ברוקיטנה. גם כאן הראה את כשרונו ונדיבותו, ועזר לכל הפונים אליו במידת האפשרויות שהיו לו. הוא נבחר למועצת־העירייה ובמרוצת הזמן הגיע לכהונת סגן ראש־העירייה. השלטונות הפולניים כבדוהו והעריכוהו ושיתפו אתו פעולה, למרות היותו יהודי וציוני גאה, שעמד בתוקף על זכויות יהודי־העיר. הודות לשקדנותו והתמסרותו לכל שטחי החיים הציבוריים, היה אהוד ונערץ ע"י כל חוגי התושבים בעיר.

מר ברץ עמד בקשר מכתבים עם יוסף ברץ מדגניה ומצא קשר־משפחה אתו. כמה פעמים הראה לי את תשובותיו של יוסף ברץ לפניותיו אליו, שיתענין בדבר הקמת בית־חרושת לזכוכית בארץ ויברר את האפשרות לגלות החומר הגלמי במקום. כאשר ביקר יוסף ברץ ברוקיטנה כשליח מהארץ — התאכסן אצל אשר זליג ברץ.

אשר זליג ברץ מת בשנת 1937 מהתקפת־לב בגיל 75. השאיר אחריו בת שרה (רופאת־שיניים ברוקיטנה) ובן בשם יונס (כנר מפורסם) שניספו בשואה. בנו השני נפל קרבן לטיהור הראשון ברוסיה.

אריה גייפמן
(גבעתיים)

קווים לדמותו של משה ליפשיץ

משחר נעורי נחרת בזכרוני דיוקנו של ר׳ משה ליפשיץ. יהודי פיקח, בעל הדרת־פנים, מוח חריף ועיניים חודרות שנשקף מהן שמץ של אירוניה, תקיף בדעתו ומגיב בחריפות על כל ענין שלא נראה לו.

מסופקני אם אמיד היה, אולם שמו שימש כשם־נרדף לאמידות בעירנו. וברצות מישהו לומר לילדיו, שאין לאל־ידו לספק דרישותיהם, היה קורא: „איני משה ליפשיץ ואינני יכול להרשות לעצמי״.

ביתו של ר׳ משה היה תמיד פתוח לכל יוצא ונכנס — חנוונים, או סתם יהודים, שבאו בעניני בוררות, דין־תורה וכו׳. היה בר־אורין ובעתות־הפנאי עסק בתורה.

הוא לא היה עסקן ציבורי במובן המקובל. רשמית לא פעל בעניני הציבור, אולם, בכל ענין שהיה נוגע לכלל היו פונים אליו לדרוש בעצתו. בתקופת פטליורה וחבר־מרצחיו, כאשר כל קבוצת חיילים שהגיעה לרוקיטנה היתה מטילה קונטריבוציה — בכסף, מיצרכי־מזון, או לבוש — היו פרנסי־העיר מתאספים בבית ר׳ משה, לטכס עצה כיצד לאסוף את הסכומים הנדרשים ולהציל את יהודי־העיר מפורענות.

בהיותו סיטונאי ראשי של קמח ומיצרכי־מזון אחרים, היה זה טבעי, שכל החנוונים בעיר ובסביבה נהנו אצלו מאשראי. היו מקרים שחנוונים מסוימים נשארו חייבים לו סכומים ניכרים, אבל אף פעם לא עלה בדעתו של ר׳ משה לגבות את החובות ע״י בית־משפט. יתרה מזו: כל שזקוק היה לגמילות־חסד — היה נענה על ידו, בצנעה וללא פרסומת.

היו קיימים הבדלי השקפות ודעות בינו לבין ילדיו, אבל בתחום זה לא הטיל את מרותו עליהם. אם כי השתייך לדור הישן הבין, שיש ללכת עם רוח־הזמן ודאג לתת לילדיו השכלה תיכונית בבתי ספר בווילנא וקיוב.

ביתו שימש כמרכז לכל פעולה ציונית, או ציבורית. עוד במלחמת־העולם הראשונה, בהתגבר זרם הפליטים היהודיים מפולין, בעברם דרך רוקיטנה למרחבי רוסיה — היה ביתו משמש יומם ולילה, שבועות רצופים — כבית־אסוף לאריזת חבילות־מזון בשביל הפליטים.

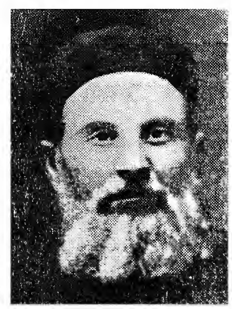
הבית המה ושקק תמיד מנוער מקומי מכל הגילים, חבריהם של חיה־שרה, גדליהו, יהודית, שונמית, לייבל ויבדל לחיים אהרן. כל עוד שהילדים הבכירים נמצאו בבית — היה הבית „לב״ העיר לגבי הפעולות החברתיות והצבוריות.

ר' משה התיחס בסובלנות לפעילות זו של ילדיו, אם כי היא לא היתה לפי רוחו. עם עליית גדליהו לארץ בשנת 1922 חל מפנה בהשקפותיו, ואהדתו לפעולות הנוער גברה.

את דרכו האחרונה עשה ר' משה ליפשיץ יחד עם שאר תושבי עירנו — לקבר־האחים בסארני.

משפחת לין
(ישראל)

משה הירש לין

לר' משה הירש שמורה זכות ראשונים במקצועו כבנאי. הוא היה מראשוני הבונים את הבתים ברוקיטנה החדשה. בשנת 1920 בנה את בית־הכנסת בעיר החדשה. הוא עסק במלאכת־קודש זו בהתנדבות. נוסף על כך התרים לבנין בית־הכנסת. כשהוקם הבית ראה מחובתו הראשונה להכניס בו ספר־תורה. הלך להאָסל שפירא, אבי אברהם הקצב, וקיבל ממנו במתנה שלחים־של־עגלים. את השלחים עיבד לגוילים ומסרם להרשיל הסופר סת"ם מזלוצק שיכתוב ספר־תורה.

בשעת כתיבת ספר־התורה מת האָסל שפירא והשאיר שתי יתומות בוגרות. משה הירש ראה מחובתו להשיג חתנים הוגנים לבנות אלו. בביתנו היה מתאכסן ב„שבת שירה" הרבי מסטולין. דיבר אתו משה הירש על־כך. הרבי שלח בחור מסטולין והזיווג עלה יפה. ביום הכנסת ספר־התורה לבית־הכנסת נערכה חתונת בתו של הסל. משה הירש ערך את משתה הנשואים על חשבונו והעמיד למטרה זו את כל חדרי ביתו. על־אף עבודתו הגופנית המפרכת היה מקדיש הרבה מזמנו, כדי לעזור לעניים, ומצוות הכנסת־כלה נחשבה בעיניו כנעלה וקדושה.

משה הירש היה מזיגה של תורה ועבודה. ביום עמד על הפיגום ובערבים היה הולך לרב שאמעס ללמוד את ה„דף" היומי. איש פשוט היה ובפשטותו — ייחודו. היתה בו מהעממיות של היהודי הווילנאי. הוא שפע אהבת־ישראל ואהבת ארץ־ישראל. מבלי שידע על הרצל ואחד־העם — שאף לעלות לארץ־ישראל. הוא הגיע לחיבת־הארץ וגעגועים עליה מה„עין־יעקב", שהיה לומד ביחידות ובציבור. ישמשו נדיבות לבו ואהבתו לזולת מופת לנו ולבנינו.

יעקב סולצמן
(תל־אביב)

אחי, נח סולצמן

בשנת 1914 הגיע נח לאוכוטניקוב כבעל מקצוע ברוקחות. קנה את בית־המרקחת של יוסי בארזאם בעיר הישנה (אַלט־שטאָט), שהתפתחה עם ריבוי האוכלוסיה.

כציוני ויהודי לאומי מאס נח בדיבור הלועזי ודיבר עם באי בית־המרקחת היהודים אידיש, דבר שעורר תימהון ופליאה בעיניהם, משום שהרוקח הקודם דיבר רוסית בלבד. הוא התאקלם מהר בנוף של הציבור היהודי באוכוטניקוב והתחבב על אנשי העיר.

עם בואו, החל לפעול בשטח הסעד והחינוך העברי. בפרוץ המלחמה באוגוסט 1914 החל לזרום לאוכוטניקוב זרם גדול של פליטים יהודיים. נח ואחד מידידיו הראשונים משה פריירמן עשו כל המאמצים, כדי להקל מצוקת אומללים אלה. הם התרימו את התושבים לקרן עזרה וסעד. אולם, היה בכך משום הקלה פורתא בלבד.

בנוסף על הדאגה לצרכי־הגוף נתן נח דעתו על חינוך הנוער היהודי, שהסתובב עזוב וללא לימוד־תורה. כיהודי לאומי שם את הדגש על החינוך העברי־לאומי. לכן השקיע נח מאמצים מרובים בייסוד בית־ספר עברי ברוקיטנה, מיסודה של הסתדרות „תרבות". ההתחלות בשטח זה היו צנועות למדי. תקציב בית־הספר היה זעום ועגום. נח תר וחיפש אחר מקורות כספיים לכיסוי גרעון בית־הספר. אחד מהם היה ארגון הצגות, בהן השתתף הוא עצמו, אשתו קלרה, רעייתי ליובה, אברהם שווארץ ואחרים. ההכנסות מהצגות אלו איפשרו לאזן איכשהו את תקציב בית־הספר. אחוז מסוים מהן הופרש לטובת קק"ל.

בשלהי שנת 1919, כשכבשו הפולנים חלק ניכר מגליל ווהלין, (כולל אוכוטניקוב), רכש נח בסיועם של כמה בעלי־בתים מגרש לשם הקמת בנין בית־ספר עליו שנרשם על־שמו.

באחת מישיבות הועד הציוני הוחלט פה אחד להטיל על נח לרכז בידיו את עניני בית־הספר. הוצא רשיון־בנייה ונערכה תכנית לבנין בית־הספר בעל שבע כיתות ואביזריו. נח נגש לעבודת־קודש זו בכל חום לבו, כי חלום חייו היה לבנות בית־ספר עברי, כדי להוציא את ילדי־היהודים מבית־הספר הפולני — שם חונכו באוירה של זרות ונכר — ולתת להם חינוך עברי. בית־הספר והחזקתו הרבו דאגותיו של נח. הוא התחבט והתלבט קשות בכסוי החובות שרבצו על בנין בית־הספר ובהחזקתו. עצם החזקת בית־

הספר היוותה בעיה חמורה, כי למדו בו הרבה ילדי־עניים, שלא היה ביכולת הוריהם לשלם שכר־לימוד.

נח דרש באחת מישיבות מועצת העיריה להקציב הקצבה לבית־הספר הנאבק על קיומו. אז קם חבר המועצה, הפולני גרצווינגל, ואמר: כיצד זה נוכל להקציב לכם כספים, אם אתם מחנכים ילדיכם ל„אכספורט", לעזיבת מדינת־פולין ולהעלאתם ארצה. בהוציאכם נוער בגיל הצבא מגבולות המדינה — הנכם מחלישים את כושר התגוננותה. המגיע לכם פרס על כך? האין החובה הלאומית מכתיבה לנו להקציב כספים לבית־הספר הפולני, ששם מתחנכים הילדים לנאמנות למולדתם?

דברי־שיסוי אלה הרתיחו את נח והוא השיב: כל־זמן שאנו חיים בפולין ומשלמים מסי־המדינה והמסים העירוניים; כל זמן, שאנו, יהודי רוקיטנה, נאמנים למשטר לא פחות מהאזרחים הפולניים; כל־זמן שבנינו משרתים בצבא ככל האזרחים — זכותנו היא לתבוע ולקבל הקצבה למוסד־חינוך שלנו, בו מתחנכים ילדי־היהודים לאהבת מולדתנו העתיקה וגם לנאמנות למדינת פולין בה נולדו. הדברים עשו שלהם, והמועצה נענתה לדרישה.

צעד גורלי וטרגי מאוד בחיי נח היתה הצטרפותו ופעילותו בבלוק מספר 16 שארגן יצחק גרינבוים. הבלוק הזה כלל את המיעוטים הלאומיים — יהודים, אוקראינים, רוסים וגרמנים. נח היה מהראשונים שהצטרפו לבלוק הזה וניהל בעדו תעמולה נרחבת. השלטונות הפולניים הסתכלו בעין רעה על פעולה זו. מכיון שנח, כיליד רוסיה, נחשב כנתין זר, בקשו השלטונות (מתוך נקמנות) לשלול ממנו את הרשיון להחזקת בית־המרקחת. הודות להתערבות הגנירל זבדסקי, (אחד משותפי ה„הוטה") שהיה ידידו של נח, בוטלה הגזירה.

כך ניהל את חייו על מי־מנוחות עד שפרצה מלחמת־העולם השנייה.

משנכנס הצבא האדום לרוקיטנה, נאסר נח. האשימוהו בפטריוטיזם פולני וכינוהו בכינויי „כבוד", כגון, „אויב הקומוניזם", „קונטררבולוציונר", „פשיסט" וכו'. הוא נכלא במרתף אפל וטחוב בבית־הסוהר בסארני ועונה שם קשות שבועיים ימים. החוקרים ביקשו לסחוט ממנו בעזרת עינויי־שאול הודאה על עברו ה„נפשע", אך הוא לא התמוטט. לא „הודה" ולא „התודה" על חטאים שלא חטא. הוא עמד כיהודי לאומי גאה מול חוקריו־מעניו. משאבדה תקותם לסחוט ממנו הודאה כלשהי — שחררוהו בתום חדשיים־של־מאסר. נח חזר מהכלא שבור ורצוץ. אותות העינויים הקשים ניכרו בפניו. הוא המשיך בעבודתו בבית־המרקחת, כשהוא מזועזע מכל מה שעבר עליו. אבל הוא הבליג על יסורי־נפשו, עודד את עצמו ובני־משפחתו וקיווה לימים טובים יותר, שבהכרח בוא יבואו. העבים יחלפו ולא ישובו, ושוב תזרח השמש ליהודי רוקיטנה. אולם, במציאות לא היתה אחיזה לתקוה זו. הימים היו ימי תוהו ובוהו. הצבא הסוביטי הנסוג מפני הגרמנים שלח ידו בביזה. החיילים התנפלו על בית־המרקחת ושדדו ממנו כל מה שבא לידם. נח ואני עמדנו מהצד והסתכלנו בעמלנו היורד לטמיון — והחרשנו.

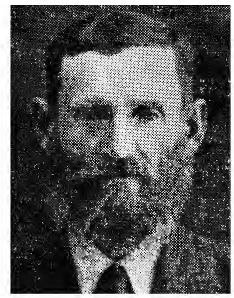
פעם הופיעה בבית־המרקחת משטרת הרכבות ופנתה לנח בגערה: למה־זה אתה מחבל ברכוש הסוביטי? אחד השוטרים שלף אקדוח וכיוון אותו מול רקתו של נח. קלרה אשתו ואנוכי פרצנו בבכי ובקשנו על נפשו. למזלנו התפרצה ברגע הגורלי ההוא פלוגת חיילים סוביטיים והמשיכה במעשי־השוד. השוטרים ראו במו־עיניהם, מי הם המחבלים ברכוש הסוביטי והרפו ממנו. כך ניצל ממות בטוח, אולם עד ארגיעה בלבד, כי ההשמדה הטוטלית כבר נראתה באופק.

דאגתו ואחריותו הגדולה של נח ליהודי רוקיטנה התגלו ביתר שאת בתקופת השואה. באחד הימים בא אליו אהרן סלוצקי, ראש היודנראט, והודיע, שהגרמנים דורשים ממנו לרהט ברהיטים נאים את דירת המפקד הגרמני, ואין ממהרים למלא אחר הפקודה. נח הבין יפה פירושו של סירוב זה, לכן ביקש מסלוצקי שישלח אליו אנשים לקחת את כל רהיטי ביתו ולהציל בכך את יהודי רוקיטנה מפורענות גדולה.

אין ביכלתי לתאר את היסורים שהתיסר בהם אחי בשבתו בגיטו רוקיטנה עד שהוצא להורג. הוא הובל לסארני יחד עם אשתו קלארה וילדותיו ליוסיה ושושנה. יחד יצאו ויחד הלכו לבור. בעמדם על שפת הבור, הפנה אחי את ראשו, הסתכל בבני־משפחתו ובאומללים אחרים שניצבו לידו, טפח בכפו על לבו, נשא עיניו לשמים ופתח בצידוק־הדין: אבינו שבשמים — „אשמנו", „בגדנו", „גזלנו". אלה היו מלותיו האחרונות לפני שעלה על קידוש־השם.

נחמה קוקל
(תל־אביב)

אבי, בצלאל קוקל

קשה לאדם לכתוב על אבא. אתה יכול לכתוב בהרגשת ריחוק על כל אדם — רק לא על אביך, שאתה חלק ממנו והוא חלק ממך ואין אתה רואה אותו כלל כדמות נבדלת ממך. קשה שבעתיים לכתוב על אבא אשר כה אהבנו. איך אפשר לפרק דמות כה אהובה לקווי־אופי, לקווי־הליכות ולספר עליה חלקים־חלקים כאשר תמיד עולה הדמות כשלמות, כחטיבה אחת של אדם מושלם ואיזה גל חום מציף את הלב — והעט נרעד והכתיבה ניטלת ממנו. ועינינו משתלטות עלינו ללא מעצור.

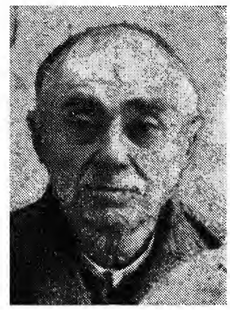
פרשת החיים של יהודי זקוף־קומה, שאינו קיים כמעט לצורך עצמו אלא לצורך בני־הבית והתא המשפחתי החמים ולצורך עשיית צדקה וגמילות־חסדים ועיסוק בצרכי צבור באמונה. באמונה — ללא גבול. באמונה כי בכל נפש שהוא מקיים הוא מקיים עולם מלא. אך יותר מזה אולי בהרגשה כי כל מה שהוא עושה למען קיום „עולם מלא" הוא ביסודו של דבר למען נפש אנושית אחת — ובזה גדולתה של העשייה לצרכי צבור. לראות בפעולה למען בית־יתומים לא רק פעולה למען מיפעל צבורי אלא קודם כל למען היתום היחיד, הערירי־האנושי הזה שאתה יכול לרדת לכל עומק מצוקתו הנפשית, רק אתה מפקיע אותו מן הכלל ורואה בו התגלמותה האמתית של הטרגדיה האנושית.

כך היה פוסע בעיר — ורואה. פוסע מהר. בחפזון מה. באיזה דוחק של השעה. בקושי נראה. אך תמיד רואה. והיה חוזר הביתה עם מטען גדול של ראייה. ועוד בטרם פרק וביאר לבני־המשפחה טרדות הקיום ומכשלות־הפרנסה ודאגותיה — פרק את הראייה שראה ברחוב: את הילדים שהילכו בלויים, את הפעוטות ששיחקו ברחוב והיו בטלים מתורה; את בני העיר האחרים שהכרת פניהם ענתה בהם כי גדולה המצוקה בבית, גדולה לפעמים עד ככר־לחם. ומתוך הראייה הזאת, שהיתה כובשת אותו בדאגה שאין עמה מנוח, עלו הרעיונות וקרמו התכניות: לייסד תלמוד־תורה, לארגן צוות־מורים, לאסוף את הילדים מן הרחוב — אל אהלה של תורה, לייסד קופה לגמילות־חסדים למעוטי יכולת ולשאת תמיד צרור קטן לצרכי גמילת חסד פרטי, על מנת להחזיר ושלא על מנת להחזיר — ויותר מכל: שלא על מנת לדעת. להיות גומל בסתר, בענווה, באצילות. ובאצילות — זה החוט שהיה משוך על אבא בכל הליכותיו עד אחרון ימיו. וחוט מקביל לו של אהבה — לכל אדם, לכל הבריות.

אבא אהוב — והוא מן הפנינים בנזרה של עיר יהודית שנכרתה. נכרתה ואיננה, אלא עוד אבן באבני־המצבה על קברו של העם היהודי ההרוג. וביתנו בתוכו.

יעקב סולצמן
(תל־אביב)

חיים דוד וויינר

חיים דוד וויינר נמנה עם מייסדי רוקיטנה. היה פעיל בשטח העבודה הציבורית והציונית והנחלת הלשון העברית לילדי המקום. אחרי מלחמת־עולם הראשונה, כשהותרה הפעולה הציונית, התמסר למען קרן־הקיימת וקרן־היסוד במקום ושימש כמורשה הקק״ל ברוקיטנה. כשהיו שואלים: כמה משפחות יהודיות גרות ברוקיטנה? — היתה התשובה: תגשו לחיים דוד וויינר, המורשה של הקק״ל, ויגידכם, שכן כמספר קופסאות הקק״ל — מספר המשפחות היהודיות ברוקיטנה. הוא דאג שקופסת קק״ל לא תיעדר מאף בית יהודי אחד בעירנו.

לא מהעשירים היה, הסתפק במועט (התפרנס מחנות קטנה ומשכר־דירה) וממעט בדיבור. בעת חלופי־שלטונות ופחד התנפלות של כנופיות על העיר — היה חיים דוד וויינר אחד ממארגני ה„הגנה העצמית״ ויצא בלילות לשמירה. איש אוהב־עבודה וחוש לחקלאות היה טבוע בו. חלקת־האדמה מסביב לביתו היתה תמיד מעובדת וזרועה, וירק מגינתו היה תמיד על שולחנו.

כל חייו היו קודש לקרנות הלאומיות. מסירותו זו שימשה מופת לנוער הציוני ברוקיטנה שהמשיך בפעולתו הברוכה הזאת.

יעקב לווין
(חיפה)

אבי, אהרן לווין

דמות בולטת בציבור בעלי־הבתים הרוקיטנאי, מקובל על הבריות כיועץ בענינים שונים וכמכניס אורחים. ביתו היה פתוח ליהודי העיר, שברצון באו להאזין לשיחתו ולגלגל עמו בדברי־תורה. הוא היה בקי במשחק השח־מט והתמודד עם הרבה שחקני שח־מט. אולם עיקר כוחו היה בתורה. מכאן דלה ידיעתו והבנתו העמוקה בעניני היהדות. הוא הוכר כבר־סמכא במילי דאורייתא.

כראיה לכך ישמש המקרה הבא: באחד מלילות שבט הטריח את עצמו השוחט הישיש, ר׳ הברט, ובא להודיע לאבי, שהגירסא שלו היא הנכונה והדין עמו. על שאלת הילדים לפשר ביקור־לילה תמוה זה, השיב אבא: „אמש עסקנו בסוגיא „תגרי לוד״. זה מפרש כך וזה מפרש אחרת. משום כבוד הדיין קיבלתי גירסתו. אולם, ר׳ הברט עיין בדבר והגיע למסקנה שהצדק אתי, לכן הטריח את עצמו בליל־קור, כדי להודות בפני שצדקתי״.

אבי היה ממייסדי ה„מזרחי״ בעירנו ומעמודי התווך של „לינת־הצדק״. כל ימיו היה מסור לתנועה הציונית המתקדמת. את בניו ובנותיו חינך ברוח הציונות וזכה שכולם עלו לארץ.

בפרוץ מלחמת־העולם השנייה קראני והפציר בי לצאת לרוסיה, שיתכן ואצליח להציל חיי ואף אזכה להגיע לאחי ואחיותי שבארץ־ישראל. ביקשתי מאבי, שילווה אלי ונצא יחדיו לקרובים שבחרקוב. אבא סירב בהשיבו: אמא ואני משולים לעץ עתיק־יומין, שעקירתו ממקום גידולו ושתילתו בעפר אחר מצריכות טיפול ממושך ומסור. ואם יצא לדרך, לא יעמוד העץ בסערת הזמן והוא עלול להיעקר.

הוא נשאר ברוקיטנה והשליך יהבו על ההשגחה העליונה. אולם, עץ רב־שרשים זה נעקר משרשיו. יחד עם אמי היקרה, פרל, עלה על קידוש השם.

אריה גייפמן
(גבעתיים)

יעקב פרסיץ

יעקב פרסיץ לא נמנה עם וותיקי העיר וראשוני בוניה, אולם בואו לרוקיטנה בשנת 1925 סימל נקודת מיפנה והתחלת תקופה חדשה בכלכלת העיר וסביבתה.

רבים מתושבי רוקיטנה, וביחוד אלה שהיו קרובים למסחר העצים, תהו על קנקנו של האיש, שהיה צריך לעמוד בראש מפעל ענקי לתעשיית עצים.

סבורים היו, שהמנהל הראשי ישב לבטח במשרדו בעיר, ומכאן ינהל את המפעל הגדול. אולם, מה רבה היתה ההשתוממות כאשר נודע, כי יעקב פרסיץ העתיק את מקום מושבו הקבוע לכפר בורובויה, על־מנת לפקח אישית מקרוב על העבודה.

רגיל היה האיש להשכים בשעה ארבע לפנות בוקר, וכבר בשעה חמש היו מתאספים במשרדו כל עשרות הפקידים ומקבלים ממנו הוראות מפורטות, מה עליהם לעשות במשך היום.

היה מבקר יום־יום בכל פינה נידחת במרחבי היערות, שהשתרעו על שטחים עצומים, והיה בודק עבודת כל פקיד במקום עבודתו, ומכאן בקיאותו וידיעת הענינים על בוריים.

יעקב פרסיץ היה בר־אורין ובקי בספרות היהודית והכללית. ניחן בזכרון מפליא, מיעט בדיבור והקשיב לבן־שיחו קשב רב — בסבלנות אין־קץ. תשובותיו היו קולעות וקצרות. שיחת חולין שלו גרמה חוויה נעימה לידידיו ומכריו. פקחותו היתה ניבטת מעיניו, ואנשיו התקשו להבין, כיצד זה הצליח תוך זמן קצר להכיר כל אחד מהם, על חולשותיהם ויתרונותיהם. מעלה נוספת היתה ליעקב פרסיץ — נדבנות ביד רחבה וללא פרסומת.

לאחר שסיים את תפקידו במפעל, השתקע יעקב פרסיץ ברוקיטנה. התקשר מאוד לעיר, ומכאן ניהל עסקי מסחר פרטיים. משפחתו הענפה התפזרה בכל רחבי תבל, ולא זכה לראות בניו ובנותיו בשנות חייו האחרונות.

איזיה גולוד
(חיפה)

אבי, אברהם גולוד

אבי, אברהם בן נפתלי גולוד, היה מהמתישבים הראשונים באוכוטניקוב (השם שקדם לרוקיטנה). עסק במשלוחים של סוחרי־עצים לרוסיה ולארצות אירופה אחרות. עיסוקו זה כונה בימים ההם בשם אכספדיטור. הגיע כרווק ולאחר שביסס מצבו הכלכלי — נשא לאשה את חיה, ממשפחת ברוך קליפלד מקוריץ, והקים משפחה במקום.

עקב עיסוקו היה הבית תמיד מלא סוחרים בענינים שוטפים השייכים למקצוע. איש עממי היה, נוח לבריות, גאה ביהדותו ותמיד מוכן לבוא לעזרת נצרך. מכאן פעילותו הענפה כמעט בכל מוסדות־הציבור בעיר. היה ציוני מסור בלב ונפש ועסק באיסוף כסף למען ארץ־ישראל משחר ימיה של הציונות. התגאה תמיד על חבילות המכתבים (ששמר עליהם), כתובים בכתב ידו של אוסישקין, בקשר לענייני קניית אדמות בארץ־ישראל — עוד לפני ייסוד הקק״ל. אבי היה אחד הפעילים הבולטים בסביבה בקשר עם מועמדותו של זאב ז׳בוטינסקי בבחירות ל„דומה" הרוסית.

היות ועמד בקשרים עם סוחרים שונים וגרמניים בתוכם — הואשם אבי על־ידי שלטונות־רוסיה, בהתחלת מלחמת־העולם הראשונה, בריגול לטובת גרמניה. היה כלוא שנה בבית־הסוהר בז׳יטומיר, ללא דין ומשפט. אחר־כך הוגלה לסיביר, שם התענה עד תום המלחמה. ממקום גלותו היה כותב מכתבים לעסקנים הציוניים ברוקיטנה בהם עודד אותם להמשיך בפעילותם. בשובו לרוקיטנה, יצאו כל בני־העיר, לרבות הנוצרים, עם הרב דמתא בראש, להקביל את פניו.

אבא הצטיין במסירותו ואהבתו למשפחה ועשה מאמצים רבים לחנך ילדיו ברוח העברית והציונות. כל תקוותיו היו, שהילדים יעלו לארץ ואחריהם הוא ואמא. אולם לצערי, לא זכה לכך.

אבא אהב מאוד את עבודת האדמה ולא מעט מזמנו השקיע במשק הקטן מסביב לבית. טיפח גן־ירק ועצי־פרי, ונהנה הנאה רבה מהיבול.

בשעות הפנאי עסק בתורה, והיה אדם מתקדם, שהבין לרוח הזמן ועקב אחר ההתקדמות בכל השטחים. איש־ציבור מובהק היה, חבר הועד לבניית בנין לבית־הספר „תרבות" ברוקיטנה וחבר הועד של „גמילות־חסדים". הוא החשיב מאוד את פעולת הסיוע והיה נושא מידברותיו בשבתות בבית־הכנסת (לאחר הקריאה בתורה) על חשיבות העזרה ההדדית. בתקופה מסוימת ניהל את הבנק העממי ברוקיטנה וכן הושיט יד לכל מיני מפעלי־ציבור.

במלחמת־העולם השניה היה ממארגני ההגנה העצמית ברוקיטנה. איש אמיץ היה, עשוי ללא־חת, וגרס את ההתנגדות הפעילה לפורעים. בשדה ההתגוננות כרע, נפל. הוא נפגע באבן, באחד הלילות, ע״י חוליגן נוצרי, כשרץ להגן על משפחה יהודית. כעבור יום הוציא נשמתו. אבי היה הקרבן הראשון בתקופת השואה ברוקיטנה, עוד לפני כניסת הנאצים אליה.

אהרן ליפשיץ
(גבעתיים)

הרשיל שטיינמן

ר׳ הרשיל היה יהודי מתקדם, אולם שומר מסורת, בבחינת „היה יהודי בביתך ואדם בצאתך״. מבאי בית־הכנסת הקבועים. „מקום״ קבוע לא היה לו, פרט ל„ימים הנוראים״, שאז היה מקומו על האלמימר (באַלעמער) עם עוד כמה בעלי־בתים. הוא לא מילא תפקיד רשמי בועד הקהילה, אבל היה מעורה בעניני הציבור וביחוד נשא בעול של בעיות בית־הכנסת והקשור בו, כגון, „חברה קדישא״ וחברת „קידושא רבה״. אנשי „חברה״ זו היו עורכים מדי שבת, לאחר התפילה, „קידוש״ בבתים לפי תור. ר׳ הרשיל היה תורם כל השנים נרות־„הבדלה״ לבית־הכנסת.

אם כי חסיד היה, לא השתייך לאדמו״ר מסוים. היה מקביל פניהם של כל ה„רביים״ שביקרו בעירנו. השתתף בחינגאות והסעודות שערכו לכבודם, ולכולם נתן „תיקון״.

היה לו בית־מסחר, כעין „כל־בו״. יהודי הסביבה היו קונים את סחורותיהם בבית־מסחרו וכן הזמינו סחורות, שצריך היה להביאן מהערים הגדולות. אגב עיסוקו בצרכי־הפרנסה, היה ר׳ הרשיל ממלא גם תפקיד הומני: חולה, שזקוק היה לתרופה שלא נמצאה בבית־המרקחת המקומי, דאג להביאה מהחוץ ובדחיפות האפשרית. הוא רכש לעצמו עמדה מכובדת בציבור הסוחרים ופנו אליו לתווך בעניני מסחר. הצליח בתפקידו כבורר והיה מיישר את ההדורים בין בעלי המשא ומתן. כל זה עשה שלא על־מנת לקבל פרס.

על־אף טרדות הפרנסה, היתה אזנו קשובה לדאגת הזולת. לא אחד שפך לפניו מרי־לבו. היה סובב בין בעלי־היכולת שבעיר לאסוף כסף לנצרך. היהודים ידעו, שאם ר׳ הרשיל מטריח את עצמו — סימן הוא שהדבר דחוף מאוד, והיו מרבים ב„מתן בסתר״.

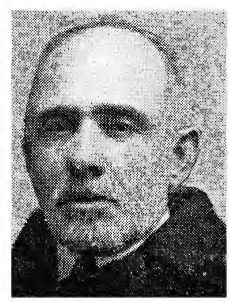
בפורים ובערב יום כפור הגדיל עשות למען הנצרכים. אז היה עובר מבית לבית ומטפחת בידו. עם גמר איסוף הכספים, היה ממהר לבתיהם של הנצרכים וחילק ביניהם

את הכסף. בהזדמנות זו קיים גם מצווה נוספת — הוא היה מאחל לכל אחד, בפורים — „חג שמח", ובערב יום כיפור „חתימה טובה".

ר' הרשיל היה ציוני נלהב, אם כי לא הזדהה עם שום מפלגה ציונית. הוא תרם ביד נדיבה לקרנות הציוניות. סופו היה מר. אשתו נהרגה יחד עם בני רוקיטנה ביום ההריגה. הוא הצליח לברוח והסתתר אצל גוי ממכריו, אבל כעבור כמה ימים הסגיר אותו לגרמנים, תמורת קילו מלח. גדולה היתה שאיפתו לעלות לארץ, אולם לא זכה לכך.

ברוך שחורי (שוארצבלט)
(חיפה)

אבי, ברל שוארצבלט

יליד רפלובקה. בא עם אשתו (אמי) דבורה לרוקיטנה בשנת 1910 ונחשב כאחד התושבים הראשונים. בצעירותו למד ב„ישיבה". הלימודים בה השפיעו הרבה על אופי חייו. מטבעו היה בעל הומור ואהב להתבדח.

הוא נחן בשכל חריף ותפיסה מהירה. עובדת היותו עסקן בעניני־ציבור ויחד עם זאת אדם עממי — הפכה אותו לדמות פופולרית ברוקיטנה. את פרנסתו מצא מחנות הסידקית שלו שעמדה במרכז העיר. היתה זו החנות הראשונה מסוג זה שנפתחה ברוקיטנה. רוב שעות היום הקדיש לעניני הכלל, לכן נפל עול הפרנסה על שכם אמי, שהיתה מטופלת בילדים קטנים.

המשפחה סבלה, בעיקר, במלחמת־העולם הראשונה. אבא, יחד עם שכנו הרצל בינדר, לא התיצבו לגיוס לצבא הרוסי ונאלצו לחיות שנים אחדות ב„מחתרת". גם בתנאים אלה לא הפסיק אבי את פעילותו הציבורית והמשיך להגיש סעד ליהודים פליטי־המלחמה, שזרמו לעירנו ממחוזות המערב, בעקבות נסיגת הצבא הרוסי.

כיהודי שומר מסורת היה תמיד בין ראשוני המתפללים בבית־הכנסת. השתתף בלימוד „עין־יעקב" או דף גמרא, בין מנחה למעריב. נטל חלק בקבלת החלטות חשובות בעניני־ציבור. הוא היה מבאי־ביתו של הרב דמתא, אהרן יוסף שאַמעס זצ"ל, שכיבד אותו מאוד. עתים קרובות היה מוזמן לשבת כבורר בדין־תורה בין שני הצדדים שהתדיינו לפני הרב.

אבא לא נטה לחסידות, אולם בכל זאת השתתף בקבלות־פנים לכל רבי שביקר ברוקיטנה. כמו־כן ישב ליד שולחן הרבי ושמע תורה מפיו. נטל חלק בשמחה עם שאר החסידים עד שעה מאוחרת בלילה.

כציוני השתייך למפלגת „המזרחי", אבל תרם לכל המפלגות הציוניות. את ילדיו חינך ברוח המסורת והציונות.

היה פעיל בכל מיני ועדות סעד. למטרות אלו הקדיש מרצו, שלא על מנת לקבל פרס. היה גם בין מייסדיה ופעיליה של „חברא קדישא" ברוקיטנה. שכיב־מרע שאפסו כל הסיכויים לחייו, „אומץ" על־ידי אבי. כמו־כן אירגן תורנות־לילה ליד מיטת־החולה, כדי להקל על סבל המשפחה. כשנפטר החולה, ערך אבי את ההלוויה לפי כל כללי ההלכה והמסורת. לא התקימה שום הלוויה בלי השתתפותו הפעילה.

בימי השלטון הפולני שימש אבי כנציג הסוחרים ובעלי־המלאכה בועדת השומה ע"י שלטונות מס־ההכנסה בסארני וכבקי בחוקי המיסוי. ברוב מומחיותו הוכיח לפקידי השומה את הגזמתם בהערכת המס.

בי"ג באלול תש"ב הצליח להימלט מגיא־ההריגה, אבל נתפס ע"י איכרי כפר קיסוריץ' ונרצח ע"י הרוצחים הגרמניים ברוקיטנה.

ישעיהו מאירי (מאירזון)
(תל־אביב)

ציון לנשמת גדליהו ליפשיץ

מגיל צעיר, עוד בהיותו ילד, נמשך גדליהו אחר הציונות. הלימודים ב„חדר" לא סיפקוהו ולא משכו לבו ביותר. אמנם, הוא השתייך לקבוצת המובחרים, שלמענם הזמינו ההורים, במיוחד, לרוקיטנה, רבי למדן גדול מהחוץ, אבל בכל רגע של־פנאי חיפש גדליהו ספרי־קריאה על „חיבת־ציון" והציונות בכללה. בשטח זה, אם כי צעיר לימים היה, התבלט כמדריך הנוער הציוני ברוקיטנה.

בשנת 1917, בשעת הכרזת הצהרת בלפור, שהה רוב הנוער הלומד מעירנו מחוץ לרוקיטנה, כי הוא למד בקיוב ובערי־רוסיה אחרות. במקומות לימודנו שמענו הרצאות על הציונות, השתתפנו באספות וכינוסים, אבל כל זה לא סיפק אותנו. שאפנו למעשים למען בנין הארץ. בחזרנו לרוקיטנה לחג־הסוכות החלטנו לקיים אספת־המונים בבית־הכנסת לרגל הצהרת בלפור, בה הכירה בריטניה הגדולה בקשר ההיסטורי שבין עם ישראל וארץ־ישראל. גדליהו ליפשיץ היה ראש המדברים באספה זו. הוא הצטיין כלוחם אמיץ למען הציונות, באוירה שלא היתה אז נוחה ביותר לציונות, כי היו אז ברוקיטנה צעירים, שסונוורו ממהפכת אוקטובר והיו נודעים בהתנגדותם לציונות.

גדליהו ליפשיץ חישמל את כל הנאספים בנאומו הציוני הגדול, שהיה חדור אהבה ואמונה גדולה ברעיון הציוני. הוא ראה בהצהרת בלפור אור גדול, שהאיר את אופק חיי היהודים בגולה. בסוף דבריו קרא מברק, שהציע לשלוח אותו למרכז ההסתדרות הציונית ברוסיה, בו נאמר: הנוער ברוקיטנה מקבל בהתלהבות את הצהרת בלפור על הקמת בית לאומי בארץ־ישראל ומעמיד את עצמו ללא תנאי וללא סייג לשירות התנועה הציונית, לעליה מידית לארץ־ישראל, לשם הפרחת שממותיה, כי שום מנדט שבעולם לא יוכל לבנות את ביתנו הלאומי, אם אנחנו לא נבנהו במו־ידינו.

תוכן המברק הזה הלהיב את משתתפי האספה, ובתשואות חמות נישא גדליהו מהבמה. הרב יוסף שאמעס לחץ ידו ואמר לו: „ברוך תהיה לנו!"

גדליהו לא היה נאה דורש בלבד, אלא גם נאה מקיים. את תוכן המברק תירגם לשפת המעשים. לא היו ימים מעטים והוא עלה לארץ בשנת 1922 ועבד בעבודה מפרכת. הוא חי חיי דחקות, התיסר ביסורים קשים, אבל אהבתו העזה לארץ חיסנה אותו, המשיך בעבודתו בהתלהבות ושיתף את עצמו עם החלוצים האחרים בבנין הארץ.

לצערנו, לא זכה גדליהו לראות בהתגשמות חזון עצמאות ישראל במולדתו. בפסח שנת 1936 הלך מאתנו, והוא במיטב שנותיו (בן 37) ובמיטב אונו וכוחו. כוחות החזון והאמונה שפיכו בו היה בהם כדי לתרום רבות לבנין הארץ.

ענני תוגה מכסים רוחי, מדי אזכרה את גדליהו. עד היום קשה לי להתרגל למלים הנוגות הצובטות לבי: „המנוח גדליהו ליפשיץ". אזני נכוות מהן. איני נכנע לגזירת הטבע, כי הוא היה לי חבר־נעורים יקר. בשמו קשורות חוויות עזות, חוויות של בני־נוער, שבעוז רוחם יצרו הויה חדשה ברוקיטנה, הוויה ציונית־לאומית. קרובים היינו זה לזה קירבת־אחים בשנות חיינו היפות ביותר. עבדנו עבודת־אחים יחדיו, והעבודה המשותפת בשדה הציונות ברוקיטנה יצרה קשר רוחני אמיץ בינינו. היא שמרה בלבנו את ברית האהבה והאחוה.

חיים שטיינמן
(תל־אביב)

ברוך (בוזיה) לוין

בנוף הנוער הרוקיטנאי בלטה דמותו של בוזיה לוין כאחד הבחורים המשכילים וכעסקן ציבורי. בן־אבות, ממשפחה נכבדה, היה בוזיה. מילדותו למד בבית־ספר „תרבות" שברוקיטנה והמשיך בלימודיו בגמנסיה העברית בווילנא. בגמר לימודיו פנה להוראה ושימש כמורה בכפרי־הסביבה ובעיירות הסמוכות לרוקיטנה. בהיותו ספוג תורת־הציונות הפיץ את הרעיון הציוני בקרב הנוער. במלאכת־חינוך זו התמיד גם בארץ — עד אחרית ימיו.

בוזיה היה מחסידי הציונות הממלכתית, מבית מדרשו של זאב ז'בוטינסקי, והטיל על עצמו עול של מדריך ומטיף. הוא שרת את הרעיון הז'בוטינסקאי בכל רמ"ח אבריו ובהתלהבות של קנאי. באותה תקופה היתה נטושה מלחמת־דעות קשה בתנועה הציונית. בוזיה ידע להסביר ולהשפיע בכשרונותיו הברוכים, ומתוך כך היה בין מניחי היסוד לקן בית"ר ו„ברית החייל" ברוקיטנה וניהל בהם פעולה הנהגתית שוטפת וענפה.

עד להקמת „התנועה הציונית החדשה" היה פעיל בוזיה יחד עם נוער בית"ר בקרנות הלאומיות, ואילו מבחינה אידיאולוגית נלחם למען רעיון המדינה ברוח ז'בוטינסקי. התנועה הטילה עליו תפקידים רבים, ביקר הרבה בעיירות שונות בווהלין, כדי לייסד קני בית"ר חדשים. היה מרצה רב־רושם. מטבעו היה בוזיה נוח לבריות וניחן בחוש הומור. ידע להתמצא בכל חוג ולבטא את השקפותיו בכל הבהירות ודבריו נקלטו יפה בלבבות של שומעיו.

בוזיה היה גם מושך בעט. הוא שימש ככתב השבועון „וואהלינער לעבן" שהופיע ברובנה. בכל גליון היתה מופיעה כתבה שלו על המתרחש ברוקיטנה, או רשימה ספרותית. כמו־כן ניחן בכשרון תיאטרלי. הוא השתתף בכל ההצגות, שהציג ברוקיטנה תיאטרון החובבים, שהופיע גם בעיירות הסמוכות, וכל ההכנסות היו קודש למטרות לאומיות וציבוריות. הוא היה גם יפה־קול ואהב לשיר שירי־חזנות. פעמים רבות צורף למקהלת משוררים של חזנים מפורסמים שביקרו בעירנו, ביניהם החזן משה קוסוביצקי. כך ניצל בוזיה את כשרונותיו הסס־גוניים בכל שטחי החיים ברוקיטנה, עד שעלה לארץ עם אשתו.

לאחר חבלי קליטה ראשונים בארץ, נמשך בוזיה שוב לעבודה ציבורית. הוא השתקע בירושלים ונתמנה כמנהל „קופת־חולים לאומית" המקומית והמשיך בפעילותו למען התנועה הלאומית. בראשית שנת 1939 נשלח מטעם התנועה לארצות הברית. בהזדמנות

זו ביקר ברוקיטנה. ערב פרוץ מלחמת־העולם השנייה הצליח לחזור לארץ וכאן הרגיש שחל שינוי בחיי התנועה הציונית שהזמן גרמו. לאחר התלבטויות מרובות עזב, כרבים אחרים, את התנועה הז׳בוטינסקאית והצטרף למפלגת הציונים הכלליים. גם כאן תפס עמדה מרכזית, וביצע תפקידו בכל להט כשרונותיו.

אם כי היה מאוד עסוק בעסקי־ציבור — לא שכח את רוקיטנה, צור מחצבתו. כשנוסד „ארגון יוצאי־רוקיטנה" בישראל, היה בוזיה פעיל בו ושימש כחבר הועד עד יומו האחרון. זוכרים אנו יפה את הופעותיו המרשימות באזכרות השנתיות. ברטט ובקדושה היה מעלה את זכר יקירינו שאבדו בשואה. היה מתמיד בישיבות הועד. כאשר הועלתה ההצעה להוציא ספר זכרון — התלהב מאוד, אולם, לצערנו, לא זכה לכך.

הוא חלה במחלה ממארת שממנה לא קם עוד. לעתים קרובות הייתי מבקר אצלו בבית־החולים בירושלים. על־אף הכאב והיסורים, היה שואל, מתענין ויועץ בעניני הארגון.

כך הלך מאתנו קרוב, ידיד וֵרע במיטב שנותיו.

אהרן ליפשיץ (גבעתיים) | יוסף סגל (נוה־עוז)

המלמד ר׳ אפרים והמורה ישראל טוזמן

שלא כבשאר העיירות השכנות, לא היה קיים ברוקיטנה ה„חדר" המסורתי. יתכן, משום שהיתה צעירה לעומת שכנותיה. לכן קיבלנו עד שנת 1916 חינוך דתי־מסורתי מפי ר׳ אפרים מסביבות העיר אברוטש, שהיתה מקום־תורה ומרכז לתלמידי־חכמים. הרבי קיבל תשלום עבור תקופת־לימודים של „זמן" (מאחרי פסח עד ראש־השנה, ומאחרי סוכות עד חג־הפסח). בנוסף על־כך אכל והתגורר לסרוגין אצל הורי התלמידים. הרבי שלנו, ר׳ אפרים, היה יהודי זקן, בעל הדרת־פנים, ירא־שמים, למדן מופלג, בקי בגמרא ובפוסקים. החדר נמצא בביתו של ר׳ נחום הזקן ולאחר־מכן עברנו לבית־הכנסת הישן.

כפדגוג הצטיין בהסבריו. אפילו, את הסוגיה המסובכת ביותר ידע לפרש כך, שכל תלמיד הבין אותה. כאדם היה נוח לבריות והצטיין בהסברת פנים. עיקר הלימודים היה: גמרא עם פירושים, „פסוק" (תנ"ך), פרשת השבוע, חומש עם רש"י וכן התפילות והפיוטים של ראש־השנה ויום־כפור. בתכנית הלימודים לא נכללו לימודי־חול.

יום־הלימוד נמשך מהבוקר עד תפילת מנחה, ז"א עד הערב. בשבתות למדנו פרקי „אבות" אחרי־הצהריים. בחורף נמשכו הלימודים גם בערבים, והחזרה הביתה היתה מלווה בשמחה ובשירה כשבידינו פנסי־נר. היות ויומנו היה גדוש כולו בלימודים,

לא היתה שעתנו פנויה לבילויים ושעשועים. מישחקי־ספורט לא היו ידועים לנו כלל וכלל.

תלמידי ר׳ אפרים נתחלקו לשתי כיתות. בגבוהה יותר למדו גדליהו ליפשיץ ופנחס קליגר ז״ל, ויבדל לחיים ישעיהו מאירי (מאירזון). בכיתה הנמוכה למדו יוסף סגל, אהרן ליפשיץ ואליהו גרינברג ז״ל שניספה בשואה.

בשנת 1916 השתנתה שיטת החינוך שינוי יסודי. הגיע לרוקיטנה מורה לעברית בשם ישראל טוזמן, שהיה בקי בהוראה מודרנית — מורה מנוסה שהנהיג לראשונה שיטת־לימוד בשפה העברית ובהברה ספרדית. הורינו, אמנם, התנגדו לשיטה זו בטענם, שבעטיה נשכח את ה„עברי״, שלמדנו אצל ר׳ אפרים ולא נדע להתפלל, אך לא הצליחו לשנות את הדבר. כיתותיו של המורה טוזמן מעורבות היו — בנים ובנות יחד. למדנו אצלו ספרות, דברי עם־ישראל, דקדוק, תנ״ך וזמרה משירי הארץ. בד־בבד עם הלימודים הקבועים החדיר בנו את הרעיון הלאומי־ציוני ונטע בנו את חיבת ארץ־ישראל.

אחר הכרזת הצהרת־בלפור, כשהתארגנה ההסתדרות הציונית ברוקיטנה, נוסדה „אגודת ילדי־ציון״, שמטרתה היתה להפיץ את הרעיון הציוני בקרב הנוער. במסגרת זו אספנו תרומות לקק״ל ואפילו חותמת היתה לנו, בה הוטבע „מגן דוד״, שעטרו אותו המלים „אגודת ילדי־ציון ברוקיטנה״.

באספות שהתקימו בשבתות נהגנו לקרוא בעתונים על הנעשה בתנועה הציונית ובארץ־ישראל. מדמי־חנוכה שקיבלנו מהורינו הפרשנו תרומה לנטיעת שלושה עצים ב„יער הרצל״ על־שם האגודה. מייסדי האגודה היו: אהרן ליפשיץ, יוסף סגל, מלכה ווינר, אביגדור חפץ (נפל בצבא האדום במלחמה עם הנאצים), סנדר לרנר, אברהם גייפמן ז״ל (מראשוני החלוצים שעלו לארץ) ושונמית ליפשיץ (נספתה בשואה).

ייסוד אגודה זו היה פועל־יוצא מהחינוך העברי שקיבלנו אצל המורה טוזמן. הוא שהנחנו בדרך זו.

אפרים וואראנה
(תל־אביב)

אינטערעסאנטע יידן־טיפּן אין דאָרף ראַקיטנע

כ׳וויל שילדערן און פאַראייביקן עטלעכע יידן־טיפּן אין דאָרף ראַקיטנע, וועלכע האָבן זיך ספּעציעל איינגעקריצט אין מיין זכרון. אָט געדענקט זיך מיר „הערשל דער געלער״, אַ קליין יידעלע, וואָס האָט קיינמאָל ניט אַרויסגעלאָזט די גמרא פון זיין האַנט. געהאַנדלט האָט ער מיט האָניק, וואַקס און זויערע יאַגעדעס. אויף פּסח פלעגט מען באקומען ביי אים אַ גוט ביסל מעד פון האָניק. חול־המועד פּסח פלעגן מיר, די גרעסערע בחורים, גיין צו ר׳ הערשלען טרינקען מעד און עסן ניס.

ניט ווייט פון אים האָט געוווינט זיין זוהן „יאָסל דער געלער״, וועלכער איז געווען אַ חשוך־בנים און שטאַרק ליב געהאַט דאַווענען פאַרן עמוד. ווען „חברה״ האבן געזען יאָסלען דאַווענען פאַן עמוד, פלעגן זיי צונויפדרייען אַ פּאָר האַנדטוכער, און ווען ער פלעג זיך גאָר שטאַרק פונאַנדערזינגען — פלעגן זיי אים „מכבד״ זיין מיט די האַנדטוכער.

יאָסל פלעגט אויסדרייען דעם קאָפּ און מורמלען: „נו״, „אַי״, „אָה״, „שקצים״ — און ווייטער געדאַוונט. ניט איינמאָל פלעגט מען אים אַרויפפירן אין דער וואָכן אויף אַ יום־טובדיקן נוסח. פון אַזעלכע שפּיצלעך פלעגן, אַפילו, עלטערע יידן אויך הנאה האָבן.

עטוואָס ווייטער פון אים האָט געוווינט בערל יצחק׳ס. פאַמיליע־נעמען זענען אין ראַקיטנע ניט געווען אַזוי וויכטיק. ס׳איז גענוג געווען זאָגן אַ קינד: גיי צו בערל יצחק׳ס — האָט ער שוין געוווּסט, ווער דאָס איז און ווו דאָס איז.

בערל יצחק׳ס איז געווען אַ ייד אַ בעל־הבית, פון אַ שיינער דירה, אַ קלייטל פון עסנוואַרג, אַ פּאָר בהמות — און האָט געמאַכט אַ לעבן. זיין זוהן שמעון איז געווען אַלע יאָרן אין וואַרשע. ס׳האָט געהייסן, אַז ער לערנט דאָרט. אַנדערע האָבן געזאָגט, אַז ער איז דאָרט אַן אָנגעשטעלטער אין אַ געשעפט. דעם אמת האָט קיינער ניט געוווּסט. אַ דאַנק שמעון בערל יצחק׳ס האָבן ראַקיטנער יידן זוכה געווען הערן גוטע חזנים, אפילו, אין אַ וואָכעדיקן טאָג.

קומענדיק צו־גאַסט אַ היים האָט ער מיטגעבראַכט אַ גראַמאָפאָן מיט אַ גרויסער טרובע, ווי אַ שופר, און יידן פלעגן זיך צונויפקלייבען און הערן חזנישע פּלאַטן. זיך פאַסמאַקעווען און דאַביי באַקוקן פון אַלע זייטן דאָס וווּנדער־קעסטעלע, ניט קענענדיק פאַרשטיין דעם שכל, ווי אַזוי קומען אַרויס קולות פון אַזאַ קליין קעסטעלע. ווייל, ביז בערל יצחק׳ס האָט באַקומען דעם גראַמאָפאָן, האָבן ראַקיטנער דאָרפס־יידן ניט געזען און ניט געהערט פון אַזאַ זאַך, וואָס הייסט גראַמאָפאָן.

בערל מעכאַניקער

בערל מעכאַניקער! דער יונגער דור, אָדער נייע אַריינגעפאָרענע געדענקן ניט און ווייסן ניט, ווער בערל מעכאַניקער איז געווען. אָבער, דער עלטערער דור געדענקט נאָך מן־הסתם דעם וואונדערבאַרן יידן, וואָס אַלע האָבן געזאָגט אויף אים, אַז ער געהערט צו די למד־וואָווניקעס. דערפאַר איז בערל מעכאַניקער ווערט אַ ביסל ברייטער באַשריבן צו ווערן.

דאָס איז געווען אַ ייד, אַ הויכער, אַ דאַרער, אַ פנים פון לויטער גוטסקייט, מיט אַן עכטע יידישע באָרד, וואָס ער פלעג זי קעמען מיט די פינגער.

מ׳דערציילט, אַז איינמאָל האָט ער זיך פאַרמאָסטן בויען פאַר זיך אַ הויז. ס׳פאַרשטייט זיך, אָן א אינזשיניער און אָן א ארכיטעקט. ער האָט אַזוי לאַנג געמייסטרעוועט, ביז ער האָט זיך אַרומגעקוקט, אַז פאַר אַ וווינונג טויג דאָס ניט — האָט ער אַוועקגעשענקט די געביידע דעם קהל פאַר אַ באָד. פון דאַן איז ער געבליבן מיטן נאָמען „בערל מעכאַניקער”.

חיונה האָט ער געצויגן פון אַ קלייטל פון עסנוואַרג, וואָס איז באַשטאַנען פון אַ שאַפע, אין וועלכער ס׳איז געלעגן אַ ביסל צוקער, ראָזשינקעס מיט אַנדערע „שאר ירקות”. אין אַ קאַמער איז געשטאַנען אַ פאַס הערינג, קעראָסין, אַ פאָר זעקלעך מעהל און אַ היינג־וואָג. אַזוי ווי די מעהרסטע צייט איז ביי אים אַוועק אויף דאַוונען און לערנען — איז די פרנסה געגוג געווען פאַרן אויסקומעניש.

געהאַט האָט ער אַ פרוי אַ קראַנקע, אַ שטאַרק געשוואָלענע, שרעקלעך דיק און אויסערגעוויינלעך שווער צום באַוועגן זיך. דאָנערשטיק, ווען די ווייבער פלעגן זיך צונויפקלייבן און יעדע איינע האָט געוואָלט, אַז מ׳זאָל איר פריער געבן די פראָדוקטן — דאַן פלעג בערל רופן צו הילף זיין געשוואָלענע פרוי. ס׳פאַרשטייט זיך, אַז ביי איר בעסטן ווילן, האָט זי אים גאָרניט געקענט העלפן. דאַן פלעג ער צוגיין צו איר און זאָגן: הערסטו, מיין קינד, ס׳איז לכתחילה ניט געווען קיין פאַסנדער שידוך צווישן אונדז. און דאָס האָט ער איר געזאָגט, ווען זיי ביידע זענען שוין אַלט געווען גאַנצע הונדערט און פופציק יאָר!

וועֶר געדענקט ניט אַ שמחת־תורה מיט בערל דער מעכאַניקער! קינדער פלעגן זיך גרייטן וואָכן פריער צום פריילעכן יום־טוב שמחת־תורה. בערל האָט דאַן געשווימען אין די הויכע עולמות פון לויטער רוחניות. און, ווען יידן פלעגן מאַכן לכבוד שמחת־תורה אַ שנעפסל און טרינקען לחיים — פלעגט בערל מעכאַניקער שאַפן אַ ראָד פון יידן און אַריינגעפלאָכטן צווישן זיי קליינע קינדערלעך. מיט אַ ספר־תורה אין האַנט און מיט אַן אויסערגעוויינלעכער התלהבות זיך אַוועקגעלאָזט טאַנצן, יידישלעך, מיט טעם און קדושה, זינגענדיק דאַביי „יבוא אַדיר, במהרה בימינו”. „ווען זשע וועט דאָס זיין”? פלעג ער פרעגן. און אַלע האָבן געענטפערט: „אַז משיח וועט קומען”. און בערל פלעגט

פּאָרטזעצן: „יום גילה, יום רינה״ — ניט מיד ווערנדיק צו טאַנצן מיט דער ספר־תורה אין האַנט, ביז האַלבער נאַכט.

צומאָרגנס נאָכן דאַוונען און נאָך די הקפות, פלעגן קינדער זיך צונויפקלייבן אַרום בערלן, ער פלעג זיי אויסשטעלן אין אַ לאַנגער שורה, ער פאָראויס, האַלטנדיק אַ קינד פאַרן הענטל און אַלע נאָך אים. אַזוי פלעג ער מאַרשירן איבערן גאַס מיט געזאַנג „יבוא אדיר״, „ווען זשע וועט דאָס זיין״? — „אַז משיח וועט קומען״!

גויים און, אַפילו, פּאָליציאַנטן פלעגן בערלן מיט די קינדער אָפּטרעטן דעם וועג מיט גרויס דרך־ארץ. און אַזוי פלעגט ער באַזוכן אַלע יידישע הייזער, און אין יעדער שטוב פלעגט ער אין כאָר מיט די קינדער אויסשרייען: „אַ גוטן יום־טוב דעם בעל־הבית מיט דער בעל־הבית׳טע״. קינדער פלעגן באַקומען כיבוד און די שמחה איז געווען אין לשער.

ערשט פאַרנאַכט פלעגט ער זיך צוריקקערן אַהיים, אפּפירנדיק פריער דאָס קליינ־וואַרג — יעדן אין שטוב אַריין.

כ׳געדענק ווי ער פלעג דיסקוטירן מיט די שוהל־יידן איבער פּאָליטישע טעמעס. „דער ימח־שמו׳ניק מוז פאַלן״! (דאָס האָט ער געמיינט דעם קיסר ניקאָלאַי). ווען ניט וועלן יידן ליידן פון אַ סך נייע גזירות. יידישע שונאים וועלן פאַרבאָטן שחיטה און ווער ווייסט וואָס נאָך זיי וועלן צוטראַכטן. ביטערע צייטן ריקן זיך אָן אויף יידן. השם־יתברך זאָל זיך מרחם זיין.

קורץ פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה איז בערל אַוועק קיין ארץ־ישראל. מיט זיין אַוועקפאָרן זענען ראָקיטנער יידן געבליבן עלנט און פאַריתומט. איבערהויפּט איז דאָס געווען אַ גרויסער קלאַפּ פאַר די קינדער, וואָס פלעגן מיט אומגעדולד וואַרטן אויפן גרויסן יום־טוב שמחת־תורה, כדי זיך אָנשליסן אינעם פריילעכן קאַראַוואַן פון בערל מעכאַניקערס קאַפּעליע. אומזיסט איז, אָבער, געווען דאָס וואַרטן. ס׳איז מער ניט געווען דער טאָן־געבער, וואָס האָט אויף אַזאַ וווּנדערבאַרן אופן געקענט אָנצינדן מיט אַזויפיל פרייד, סיי די גרויסע ווי אויך די קליינע קינדערשע הערצעלעך.

שטום און פּוסט זענען געוואָרן ראָקיטנער גאַסן מיטן פאַרשווונדן פונעם וווּנדער־באַרן יידן, וואָס אַ סך האָבן געזאָגט אַז ער איז אַ מקובל און איינער פון די ל״ו צדיקים.

אין הערצן האָבן אַ סך ר׳ בערלן מקנא געווען, וואָס ער איז זוכה געווען עולה זיין קיין ארץ־ישראל. דאָס האָט דער אויבערשטער אַליין באַשטימט — האָבן יידן געשמועסט צווישן זיך — אַז אַזאַ ייד ווי ר׳ בערל דאַרף אויסלעבן זיינע לעצטע יאָרן אינעם הייליקן לאַנד.

אַ צייט האָבן ראָקיטנער יידן ניט געוווּסט ווי אַזוי האָט זיך געענדיקט ר׳ בערלס לעבן. אָפּגעריסענע ידיעות, וועלכע האָבן דערגרייכט קיין ראָקיטנע, האָבן דערציילט, אַז די מלחמה פון 1914 האָט אים פאַרכאַפּט אין טערקיי און ער איז דאָרט נפטר געוואָרן.

אַ צווייטע ווערסיע האָט געלויטעט, אַז ער איז יאָ עולה געווען קיין ארץ־ישראל

און געקומען צו קבר ישראל אין ירושלים. ביז היינט לאָזט זיך ניט פעסטשטעלן, וואו איז דעם גרויסן יידנס קבר, וואָס האָט געהייסן „בערל מעכאַניקער".

דויד גרינשפאַן גערופן האָט מען אים „דויד דער פּאָסעסאָר". קליין און גרויס האָבן אים געקענט און ליב געהאַט. ער איז געווען אַ הויכער ייד, מיט אַ שיינער, ווייסער פּאַטריאַרכאַלישער באָרד, עטוואָס אָנגעפּילטע באַקן, מיט פאַרחלומטע אויגן.

פון וואַנען האָט זיך גענומען צו אים דער צונאָמען „פּאָסעסאָר" — ווייס איך ניט. ס'קען זיין, אַז ער שטאַמט פון דעם, וואָס ער האָט געוווינט אין אַ גרויסער, שיינער דירה, מיט אַ גרויסן הויף און אַ סיעטשקאַרניע. צו דעם אַלעמען האָט אים גאָט געבענטשט מיט אַ וווּנדערבאַרער שטימע. דאָס איז געווען אַ שטימע פון אַ מלאך. די טענער פלעגן זיך קייקלען פון זיין מויל מיט מתיקות, מיט האַרץ און נשמה. אַז ר' דוד פלעגט זאָגן „כל נדרי" — האָט געהערשט אַ טויט־שטילקייט אין בית־המדרש. זיין לירישע שטימע, באַגלייט מיטן יידישן קרעכץ, פלעגט צוברעכן די הערצער פון די ראַקיטנער יידן. די מתפללים פלעגן מיטגעריסן ווערן פון דער קדושה פון זיין מתיקות'דיקן קול. ווען דער גרעסטער טייל דאָרפס־יידן האָט זיך אַריבערגעקליבן אין שטאָט — איז ר' דוד אויך אַריבער צוגלייך מיט זיי, ווייל דאָרט האָבן שוין געוווינט זיינע קינדער.

אויף דער עלטער איז ער פּאַראַליזירט געוואָרן און געבליבן ליגן אין בעט. אין אַ מאָמענט, ווען ער איז געבליבן אַליין אין שטוב — האָט ער איבערגעקערט אויף זיך אַ ברענענדיקן לאָמפּ און איז פאַרברענט געוואָרן אין בעט.

יוסף סגל
(נוה־עוז)

מדמויות רוקיטנה

א

אברהם גלפנד

ר׳ אברהם ברב זלמן גלפנד היה עשיר מופלג. היו לו הרבה אחוזות ונכסים בכל רחבי אוקראינה. גם בסביבת רוקיטנה היו לו שתי אחוזות־יער: האחת וולטשא־גורקא מזרחה לרוקיטנה ע״י הכפר סנובידוביץ׳ והשניה, דרומה לרוקיטנה, בשם קיסוריץ׳. בשתי אחוזות אלו היו לגלפנד מנסרות־עצים, ומסחר היער היה שם מפותח מאוד. כל העסקים נוהלו ע״י פקידיו שכולם יהודים היו.

חתנו של גלפנד, גוטניק, היה שר־הכספים בממשלת אוקראינה, בראשות ההאַטמאַן סקורופדסקי.

כידוע ברוסיה הצארית לא יכול היה יהודי להיות באופן חוקי בעל נכסים, בעל אדמות ויערות. לכן היו כל נכסי גלפנד רשומים על־שם רוסי אחד בשם באַנוב, שתמורת זה קיבל מגלפנד סכומים גדולים, כדי שיוכל לחיות חיי הוללות ושיכרות במוסקבה ופטרבורג. כל האחוזות והעסקים נוהלו למעשה ע״י גלפנד שישב באודיסה.

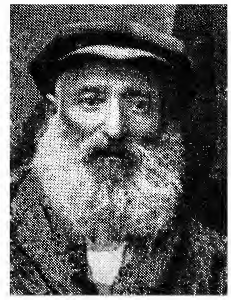
כשנוסד הישוב ברוקיטנה, בהתחלת המאה ה־20, ויהודים מכל הסביבה התישבו שם, בנה מר גלפנד, כשי ליהודי רוקיטנה, בית־כנסת יפה, ריהט אותו והכניס בו ספרי־תורה וש״ס. לכבוד חנוכת בית־הכנסת בא גלפנד במיוחד מאודיסה להשתתף בשמחה ונתקבל ע״י יהודי העיר ברוב פאר.

בית־הכנסת, בנוסף על היותו מקום תפילה, שימש גם לחגיגות לאומיות. זכורני, שבזמן הכרזת הצהרת בלפור, התקימה האסיפה הספונטנית בבית־כנסת זה. גם מגביות שונות לטובת ארץ־ישראל העבירו בו. וכשבאו צרות על היהודים, החל מכנופיות פטליורה עד השואה, התאספו בו, כדי לטכס עצה, איך להקל על המצב שהיהודים היו נתונים בו ולבטל גזרות קשות.

סופו של גלפנד היה, שבזמן המהפכה גווע מרעב באודיסה. בית־הכנסת שבנה בשביל יהודי רוקיטנה נהרס ונחרב בזמן השואה יחד עם חורבן יהודי רוקיטנה.

ב

משה־וולף הורמן

בעירנו חי יהודי בשם ר׳ משה־וולף הורמן, אדם בא בימים. הוא היה אומן, שהקציע עץ למרובע לבניית בתים. בשם הורמן לא הכירוהו, אבל אם היית שואל על „ר׳ משה־וולף דער טעסלער״ — מיד היית נענה.

הוא הגיע לעירנו מסביבות דומברוביצה עם המייסדים הראשונים והשתתף בבניינה. כרוב בעלי־המלאכה בסבי־בותינו היה ר׳ משה־וולף איש ישר, שפירנס את משפחתו מיגיע־כפיו והיה שמח בחלקו. אף־על־פי שהיה קצת חפשי בדעותיו, היה נכנס יום־יום לבית־הכנסת להתפלל מנחה ומעריב, וכשהיו מעיינים ב„עין־יעקב״, או שהיו מתוכחים באיזו סוגיה בגמרא — היה ר׳ משה־וולף נאנח ומצטער, על שחכמינו ז״ל, במקום להתוכח על ביצה שנולדה, או שלא נולדה, ביום־טוב, לא חשבו על ייצור נשק, ואז, ודאי, לא היו היהודים סובלים מהגלות המרה.

כחרש־עץ בנה ר׳ משה־וולף את בית־הכנסת ברוקיטנה. הוא מצא חן בעיני אברהם גלפנד והלה מינה אותו כמנהל משק באחוזתו בוולטשא־גורקא. ר׳ משה־וולף מילא תפקידו זה בנאמנות, ולפי הזמנת גלפנד היה נוסע אליו לעתים קרובות לאודיסה למסור לו אישית על המצב באחוזותיו ולהוועץ עמו.

כך חי ר׳ משה־וולף עם משפחתו בוולטשא־גורקא עד שהגיעו הפולנים לסביבתנו. הוא נרצח בשואה ולא זכה לראות, כיצד מייצרים היהודים בארצם נשק וגם מתוכחים על כל מיני סוגיות בתלמוד ובמדע.

ג

פייבל דער „פעקל־טרעגער״

בין בעלי־המלאכה והעמלים בעירנו, שמצאו פרנסתם מיגיע־כפיים, היה פייביל הסבל, המכונה „פייביל דער פעקל־טרעגער״. בשם זה היכרנוהו, משום שלא ידענו את שם־משפחתו. את גילו קשה היה לקבוע. היה רווק כבן שלושים או יותר, ומעולם לא הזדקן. נמוך־קומה היה, גוץ, מגושם, בעל־גוף שרירי ומוצק.

פייביל הגיע לרוקיטנה בהתחלת פיתוחה עם הוריו מבראָזנה. היה זה זוג זקנים מופלגים. ר׳ נחום, שזקנו הלבן יורד על־פי מידותיו, היה אביו החורג. שכלו של פייבל

לא היה מפותח ביותר, ונוסף על־כך כבד־פה היה, שביטא את האות „ק" כאות „ט", ובמקום פעקל ביטא „פעטל", במקום קאפיקע — „טאפיטע".

כפי ששמו מעיד עליו — התפרנס מסבלות. היה משכים קום, מתפלל ויוצא לתחנת־הרכבת שבמרכז העיר. הנוסעים ברכבות שהגיעו לעירנו, הטילו את מיטענם על גבו. פייביל העמיס על עצמו את המשא — מזוודות ותרמילים — עד כמה שיכול, בקשרו את המטען סביבו בחבל, שתמיד היה צמוד לגופו, ואט־אט היה מתקדם ונושף בכבדות בכיוון לעיר — לאכסניות של ר' שעפטיל לווין וחיים־דוד ווינר, או לעיר החדשה —לבוזי ליטבק, חיסיה גייפמן ושיינדל קגן. לקוחותיו היו, לרוב, סוחרי־עצים, שלרגל עיסוקם נדדו מתחנה לתחנה, ורוקיטנה היתה המרכז שלהם. תמיד עמדו בקשר עם פייביל ושילמו לו בעד טירחתו בעין יפה. כאשר לקוח ביקש לקפחו, עמד פייביל בתוקף על המגיע לו ולא וויתר כהוא־זה. זמן רב היה מגמגם מלים לא־מובנות ופניו הסמיקו מרוב רוגז וכעס.

שעה, שפייביל היה עמוס משא לעיפה, קשה היה להבחין, אם אדם לפניך, או מיטען המהלך על שתיים. העבודה רוממה את מצב־רוחו, ויכולת לשמוע מרחוק: א „פעטל"! א „פעטל"!

בשעות־הבוקר, כאשר עבר פייביל על־פני החנויות, קיבל מהחנוונים הזמנות לסבלות. היה מנצל את ההפסקות שבין רכבת לרכבת לשם מילוי הזמנות אלו. העמיס על גבו ממחסני הסיטונאים שק קמח, סוכר, או דוחן, במשקל 100—80 ק"ג ומביא לחנוני המזמין. לכן אין פלא, שפייביל היה טרוד מאוד מהבוקר עד מאוחר בלילה. היה נכנס לביתו לשעה קלה בלבד, כדי לסעוד לבו.

בשובו הביתה בערב היה מחלק את השכר מיום עבודתו המפרכת. חלק נתן לאמו למחיה, וחלק הכניס בארגז שנעל אותו במפתח שתמיד היה קשור לכיסו. מסיבת עבודתו היה תמיד מלוכלך, לבוש בגדים מרופטים ונעול מגפיים כבדים.

כך היה סדר חייו בימות־החול. אולם, ביום ששי אחר־הצהריים, כשפייביל חזר מבית־המרחץ נקי, אדום ומצוחצח — היה הופך, ממש, ל„נסיך". ובבואו בערב לבית־הכנסת, לבוש היה בחליפה נקיה והדורה, נעליים (שטיוועלעטן) מצוחצחות, חולצה ענובה בעניבה וכולו דמות אומרת כבוד.

בבית־הכנסת התפלל בדביקות, אבל לא יכולת להבחין, מהי התפילה היוצאת מפיו. שפתיו היו נעות מבלי להוציא הגה. עתים היה חומד לצון ועשה מעשה־קונדס: בראותו שמתפלל נרדם בשעת התפילה, ניגש אליו לאט־לאט, העיף לו סטירה על האוזן, או על החוטם, והסתלק במהירות ממקום ה„פשע". בשובו למקומו, היה מתפרץ בצחוק משונה, מהול בכל מיני נהימות.

במוצאי־שבת, בצאתו לרכבת ולפני שהתחיל שוב בעבודתו, היה מנקה היטב את בגדי־השבת, מכניסם בארגז — עד השבת הבאה. על בגדיו היה שומר בהקפדה. איני זוכר, אם זכה פעם לבגדים חדשים מאלה.

פייביל הסתלק ל„עלמא דקשוט" (לעולם האמת) בשנות העשרים.

ד

יענקל השמש

מי לא הכיר את יענקל השמש? את תפקיד השמש ירש בגיל צעיר לאחר פטירת אביו, ר' נחום איזנמן, ששימש שנים רבות בתפקיד זה בבית־הכנסת שבעיר הישנה. כולם הכירוהו כיענקל, בנו של נחום השמש. בילדותו נתיתם מאמו וגודל ע"י אם חורגת. הוא היה חלש בגופו וגם בשכלו. לא רכש שום מקצוע לא ידע לעשות שום מלאכה. לעומת זה היה איש תם וישר וסר מרע.

הוא לא ידע לבטא את האות „מ". כשהיה פונה לאשתו (שמה היה מלכה), היתה המלה יוצאת „נַלכה". והמלה „מת" הפכה ל„נס". כששאלוהו לפרנסתו, היה משיב: היום קרה לי נס, כי היה „נס" (כלומר, מת). ברצותו להוכיח בקיאותו ב„אותיות הקטנות", היה פונה למשה בינדר ואומר לו „ניישע, ניישע, כי נין הנין נשיתיך" (משה, משה, כי מן המים משיתיך). גם אות „פ" לא ידע לבטא. כאשר החוליגנים, שהתגוררו באזור ה„הוטה", התנפלו עליו, החל לצעוק: „טוליציה"! (כלומר, פוליציה — משטרה).

הרבה תפקידים מילא יענקל בעיר, כגון, שמירת והבאת החופה למקום החתונה, הזמנת בעלי דין־תורה לרב דמתא, הזמנות לברית מילה ולעורר את היהודים לאמירת „סליחות". ולא רק בארועי־שמחה שימש בתפקידו. הוא השתתף גם בהלויות המת, כשבידו קופסת „צדקה תציל ממות".

בחג הסוכות היה מתרוצץ משעות הבוקר בין בתי־היהודים שבעיר, כדי לזכותם בברכת האתרוג והלולב. לא אחת ארע שאחת הנשים הצדקניות באה עליו בטרוניה על שאחר להביא את האתרוג, ונאלצה למנוע אוכל מפיה. הוא היה מצטדק, ככל האפשר, על האיחור.

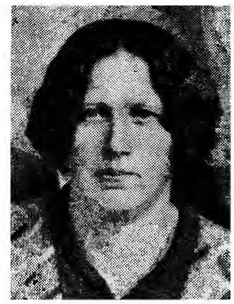
אבל עיקר תפקידו היה שמירת והחזקת בית־הכנסת. תמיד נמצאו אנשים מבין המתפללים שבאו אליו בכל מיני טענות: בית־הכנסת לא נקי כפי שצריך, השעון עמד מלכת, בחורף לא מספיק חם וכו'. ואם קרה, חס ושלום, שה„שבת גוי", המסיק בשבתות את תנורי היהודים לא הופיע בשבת — שפכו כולם זעמם על יענקל. והוא היה מהנעלבים שאינם עולבים, שומע חרפתו ובוכה חרש בקולו ההפכפכני.

משכורת קבועה לא שולמה לו. מכל תפקידיו הרבים הוציא בקושי את לחמו. לא פעם היה מתרוצץ להשיג „גמילות־חסד", כדי לקבל את השבת כראוי ולפרנס את אשתו ובתם היחידה.

לפני פלישת הנאצים הצליחו יענקל, אשתו ובתם לעזוב את רוקיטנה ולהגיע לברית־המועצות. לא ידוע מה עלה בגורלם.

ה

מינדל („קוזאַק") אייזנברג

מינדל אייזנברג, שהכירו אותה בכינוי „קוזק", נולדה במשפחה ענפה ומכובדת של ר' יהושע וורונה בכפר רוקיטנה. בת 16 נישאה לבעלה צאַליק אייזנברג מויסוצק. כחייב גיוס, גויס מיד אחרי הנישואין לצבא הצאר ונשלח לוורשה. מינדל נסעה בעקבותיו, הרעישה עולמות והצליחה לשחררו מהצבא. בעד המעשה הנועז הזה כונתה בפי כל „קוזק".

היא היתה בעלת־מרץ, אמיצה וטובת־לב. לא ידעה פחד מהו. לא פעם התייצבה בפני גוי מתפרע וסטרה לו על פניו. בהתחלת מלחמת־העולם הראשונה נעצרו אחיה נחמן וצאליק קפלן ע"י משטרת־הצאר באשמת אי־התיצבות לצבא. העצירים הובלו לבית־הסוהר שבאוולבסק. כל המאמצים לשחררם עלו בתוהו. אבל מינדל לא אמרה נואש ובמרצה הידוע הצליחה להחזירם לחיק־משפחתם.

גם הפולנים כיבדו את מינדל. הודות להמלצתה נתקבלו, לא פעם, יהודים חולים ע"י הרופא הצבאי הפולני, שבדרך־כלל לא הצטיין באהבת־ישראל.

הגשת סעד, עזרה ומתן בסתר למוכי־גורל וחסרי־ישע היו אצלה עבודת־קודש. היתה מתרוצצת בין יהודי־רוקיטנה כדי לאסוף תרומות למטרות אלו. התיחסו אליה באמון ומעולם לא השיבו פניה ריקם. עשתה הכול בצנעה וללא־פרסומת. בדרך־כלל לא ידעו, אפילו, הנזקקים, מי הוא המגיש להם עזרה.

מינדל ילדה חמישה בנים ושלוש בנות. בשנת 1920 ילדה שלישיה — שלושה בנים בבת־אחת. סנסציה זו התפשטה בכל הסביבה ומינדל היתה „גיבורת היום". השלישיה נקראה על־שם שלושת אבותינו: אברהם, יצחק ויעקב. מהם נשאר אברהם בלבד — הפרטיזן האמיץ, שנלחם בנאצים ביערות שבסביבתנו, וחי אתנו בארץ.

את ילדיה הרבים חינכה מינדל ברוח המסורת והציונות. כולם התחנכו בבית־ספר „תרבות" שברוקיטנה.

ביום י"ג באלול תש"ב בו עלה הכורת על יהודי רוקיטנה, היתה גם מינדל בין המתיצבים למיפקד בכיכר היריד. היא עמדה ונכדיה על זרועותיה והיתה הראשונה שהרגישה בהתקרבות הרוצחים. מיד פרצה בזעקה: „יהודים הצילו עצמכם, הרוצחים באים להרגנו!" רבים משרידי העיר ניצלו בזכות זעקה זו. אך היא עצמה לא זכתה להינצל והובלה עם בעלה ונכדיה לסארני. סופה היה כסוף כל היהודים. בת 48 היתה בהירצחה.

ה מ ע ר כ ת

נ ר ו ת ז כ ר ו ן

ר׳ העברט השוחט

זכור לנו כאיש שיבה. ידיו רועדות ובטל ממלאכת השחיטה. היה עובר לפני התיבה בבית־הכנסת הישן בניגונים שונים ו„המאַרשים" שלו. תלמיד־חכם. פיו היה מפיק מרגליות. לקח חבל בכל השמחות בעיר. והנה נזדמנו לו ביום אחד ארבע שמחות. נאנח הישיש ואמר: „היום, לא עליכם, אני הולך „אויף אלע פיר"...

שייע גנדלמן („שייע דער קאָוואַל")

ר׳ שייע גנדלמן, שכונה בשם „שייע דער קאוואל", היה איש ישר וכל ימיו התפרנס ממלאכתו. מדי יום ביומו התפלל בציבור בבית־הכנסת, ומקומו ב„מזרח". בדביקות התפלל. בשבת לא דיבר אידיש, רק ב„לשון קודש". בבית־הכנסת הקפיד שלא ידברו בשעת התפילה, ולמשוחחים העיר בקול רם. צעירי המתפללים היו מנצלים את שהותם בבית־הכנסת לשם שיחות חולין והפריעו, כמובן, למתפללים. ר׳ שייע היה ניגש אליהם, מפזרם ואומר: נו, „איש על מחנהו ואיש על דגלו"... או שהיה מצביע על הכתוב בקיר המזרח: „מה־נורא המקום הזה, אין זה כי אם — בית אלהים", ללמדך שיש לנהוג כבוד במקום קדוש זה.

עתים קרה, שבשבתות היו המתפללים באים לידי ריב על שזיכו ב„עליה" לתורה פלוני ואלמוני. הריב היה מגיע לקטטה. אז היה ניגש אליהם ר׳ שייע וגוער בהם: „למה רגשו גויים"? וכאשר גערתו לא הועילה, היה עוזב בכעס את בית־הכנסת ושם פעמיו הביתה. לשואלים אותו לסיבת עזיבתו באמצע התפילה, היה משיב: „מלחמות גדולות, קולות וברקים"... נפטר בשיבה טובה.

יוסף־חיים באום

ר׳ יוסף חיים באום חייט היה, מ„אנשי מספריים ומחט בני ישראל עמך". אם כי, לפי עניות דעתנו, כמעט ולא ראוהו כלל, עוסק במלאכה זו. זכה ומלאכתו נעשתה בידי שכירים. הוא הזניח אומנותו לשם עסקי ציבור, כגון, ב„האַנדווערקער פאַריין" (ארגון בעלי־מלאכה), היה נציגם בעיריה, נלחם על זכויותיהם בתוקף, כגון, הקלת נטל המסים הרובץ עליהם, ובהוצאת רשיון לנהל בית־מלאכה, כי לא לכל אחד היתה הפרוטה מצויה. היה דוברם בקהילה ובאירגונים יהודיים שונים. בפעולה ציבורית זו לא חסך מזמנו ומאונו.

לא פעם ראוהו אף ביום גשם משרך דרכו לישיבה זו, או אחרת. את תפקידו כמייצג ה„פרולטריון" נשא בגאון ובמסירות רבה.

שלמה באַנדר גבה־קומה, רחב־כתפיים, פנים עגולים, שהחיוך לא מש מהם — כולו אומר כוח וגבורה. בעל־מסעדה היה, בה סעדו, בעיקר, פולנים, ולאו דווקא ידידי היהודים. משום־כך היו לו מהלכים בחוגים של אנשי השררה בעיר ובמחוז.

בעל לב יהודי חם היה, מוכן לקיים תמיד מצוות „עזוב תעזוב עמו". נמנה עם מייסדי „לינת הצדק" ונתן ידו לכל מיני מוסדות צדקה בעיר.

שימש כמגן ומחסה ליהודי רוקיטנה. שמו בלבד הטיל פחד על פורעים ופרחחים למיניהם. הגיע לרוקיטנה מוואַרשה כסמל בחיל־הפרשים הפולני. נשא לאשה בת רוקיטנה ממשפחת וורונה, ונעשה בעל בעמיו. ניספה בהפצצה בשנת 1941, בדרך בריחתו לברית המועצות.

מנדל קאַרצ'ר בגיל מבוגר הגיע מסלישץ' לרוקיטנה בשנות העשרים, התערה בחיי הציבור במקום והתמסר כולו לענינים של יהודי העיר. עם סיפוחה של קהילת רוקיטנה לסארני, נבחר כיושב־ראש הקהילה המאוחדת, תפקיד בו כיהן שנים רבות. כמו־כן שימש כחבר במועצת העירייה וגבאי קבוע בבית־הכנסת החדש שנבנה ביוזמתו. איש תקיף היה ונלחם באומץ־לב על זכויות היהודים במוסדות המוניציפליים והממשלתים. היה מכובד על יהודי רוקיטנה — לרבות תושבי העיר שלא מבני אחינו היהודים.

נפטר בשיבה טובה בשנת 1940, עם כניסת הסוביטים.

משה זליג שולמן סוחר־עצים אמיד ומצליח היה. עסקיו שגשגו ופרחו. בשנות השלושים רכש את החווה של אניקין בקרבת רוקיטנה וניהל אותה בהצלחה רבה. הגיע בצעירותו לעירנו מכפר וויטקביץ' עם אשתו נאַחה.

ר' משה זליג לא חי לעצמו בלבד, כי לא ראה בכסף ובעושר חזות הכל. עסק בעסקי ציבור, בעיקר בשדה הפעולה הציונית. היה ידוע בנדיבות לבו ותרם בעין יפה לקרנות הלאומיות ולמוסדות הצדקה ברוקיטנה. סייע בכסף ובחמרים לבניית בנין בית־ספר „תרבות" ברוקיטנה והיה חבר ועד־ההורים של בית־הספר. כציוני מסור עלה לתור את הארץ והחליט להשתקע בה. עמד לחסל עסקיו, אולם המלחמה שיבשה תכניותיו ונאלץ לוותר על רעיון העליה לארץ.

עם כניסת הסוביטים לרוקיטנה, נאלץ לעזוב את העיר והסתתר בזדולבונוב. שם ניספה בזמן הכיבוש הנאצי.

זיידל (הרצל) בינדר היה מראשוני הסוחרים במוצרי־עור. נימנה עם מייסדי ה„חברה קדישא" ו„לינת הצדק", ופעל במוסדות אלה כל ימי חייו. במלחמת העולם הראשונה באו לרוקיטנה הרבה פליטים יהודיים שנמלטו מהצבא. זיידל דאג להם, אסף כסף ושילם דמי „לא יחרץ" לאוראַדניק ולפריסטאוו.

בשנת 1925 נשלח זיידל ע"י קבוצת תושבי העיר לארץ־ישראל, כדי לרכוש להם נחלאות. מחמת המשבר שפקד אז את הארץ, לא הצליח בשליחותו, חזר לרוקיטנה והמשיך במסחרו. כציוני חינך ילדיו ברוח הציונות. ביתו היה בית־ועד לפעילות ציונית. כל פעולות הקק"ל התרכזו בביתו. ניספה בשואה.

אסתר חסל רוטמן נחשבה בעירנו כאשה פיקחית, בעלת מרץ ויוזמה. מטבעה היתה עממית וטובת־לב, ומוכנה לעזור לזולת. ביתה היה פתוח לנזקקים לסעד. במאפייתה מצאו מחסה מהקור בלילות־חורף הקשים, אנשים שונים ומשונים, מוכי־גורל — יהודים ושאינם יהודים.

במיוחד הצטיינה במידת הכנסת אורחים. בלילות שבת ובשבת היה סועד על שולחנה עני אחד, או כמה מהם, שבאו ממרחקים לעירנו. מידה יפה זו הפכה למסורת המשפחה. בביתה שררה אוירה של ציונות ואהבת־ישראל. באוירה זו גודלו וחונכו ילדיה.

אסתר חסל זכתה לעזוב את עירנו לפני השואה ועלתה לארץ בשנת 1935. נפטרה בירושלים, י"א בניסן תשט"ו (1955) בגיל 83.

בתקופת שלטון הסובייטים

ברוך שחורי (שוארצבלט)
(חיפה)

בשלוט הסוביטים בעירנו

א

כשפרצה המלחמה בין גרמניה ופולין, לא פילל איש שהמדובר הוא במלחמת־עולם שניה, שתביא חורבן, הרס וכליה על עמים.

פולין לא היתה מוכנה כלל למלחמת־אימים זו, וכבר בימים הראשונים התמוטט המערך הצבאי שלה, שותקה התחבורה, חדלו החיים היצרניים והאדמיניסטרטיביים וההתפוררות נראתה לעין. כעבור ימים ספורים בלבד באו לעירנו פליטים מהמערב ובתוכם משרד שלם של מיניסטריון מורשה. הפינה שלנו היתה הקיצונית ביותר ועדיין לא חשבו על חדירת הצבא האדום מהמזרח.

פולין פחדה מאז ומתמיד מפני השכן המזרחי, לכן בנתה בגיזרה זו הרבה ביצורים, ביניהם קו־מגן תת־קרקעי, שנמשך לאורך הגבול המזרחי. הקו הזה היה מצויד במיטב השכלולים, כולל אפשרות של חישמול הגדרות לאורך מאות קילומטרים וכן הצפת שטח נרחב במים בשעת חרום.

הקו הזה לא נוצל ולא הופעל אף פעם, כי לפי השמועה, ברח, בעיצומה של ההתקפה הגרמנית, המהנדס הראשי של הקו ועמו התכניות והמפתחות להפעלה. הרוסים הרסו, אחר־כך, את כל הביצורים התת־קרקעיים והוציאו לפני־כן מזון, הלבשה וציוד שונה, שהיה מיועד למאות אלפי חיילים למשך כמה שנים.

ביום השני למלחמה יצאו שתי רכבות גדושות חיילי־מילואים לכיוון מערבה, בתוכם כמה יהודי־עירנו, שלא חזרו יותר למשפחותיהם. גורלם היה כגורל עשרות אלפי יהודים, שנפלו בחזית, או נפלו בשבי, והומתו במחנות ההשמדה.

הסכנה של מלחמה ארוכה נתנה אותותיה בהכנות קדחתניות של מיצרכי־מזון לתקופה ארוכה וכעבור ימים ספורים התרוקנו החנויות. תנועת הרכבות שובשה ולא הגיעו יותר חמרי־מזון מהחוץ.

על תנועת הצבא האדום מערבה ועל כונתו לחדור לפולין המזרחית שוחחו בסתר בלבד. לא היו שום ידיעות מהימנות על־כך. ב־17 בספטמבר 1939 עזבו בבוקר את העיר קציני הצבא והמשטרה ואתם כמה עשרות משפחות פולניות, שהיו מעורבות בחיי הצבור. ברור היה, שעומד להתחולל איזה שנוי. כעבור זמן קצר הגיעה ידיעה, שהצבא הסוביטי חצה את הגבול ופלש לפולין. מיד אורגנה משטרה אזרחית, רובה יהודים, כי הפולנים היו שרויים בדכאון מהמפלה המהירה. ב־11 בבוקר נכנסו העירה ראשוני הטנקים הסוביטיים. קבלת הפנים היתה נלהבת. קדמנו פניהם בדגלונים אדומים והם פנינו — בשירה ובברכות.

בימים הראשונים זרמו דרך עירנו מערבה מכונות־משא גדושות צבא. החיילים נעצרו

ברחוב, החלו לנאום, לשיר ולשוחח עם המקיפים אותם, בהבטיחם שאצלם לא יחסר לנו דבר.

מיד צצו ועלו לגדולה כמה צעירים, שהשלטון הפולני דן אותם בזמנו על פעולה קומוניסטית והם נמקו בבתי־כלא שונים. כמו־כן אוהדי הקומוניזם, או חברי ה„בונד". הם ארגנו את החיים המוניציפליים ונתמנו לקומיסרים. פעולתם לא היתה ראויה לציון לשבח לגבי האוכלוסיה היהודית בעיר, שרובה היתה מורכבת מבעלי חנויות ואנשי המעמד הבינוני. אנשי־מסחר אלה החלו לחשוש ופחד אחזם, שמא יהיו הם הקרבנות הראשונים של המשטר החדש. ואכן, נתנה פקודה לפתוח את החנויות ולמכור באופן חפשי את כל המיצרכים. החנויות נפתחו ודוקא חיילי הצבא האדום צבאו עליהן וקנו מכל הבא ליד. עד מהרה נתרוקן כל המלאי, והחנויות ממילא נסגרו.

נעשתה עבודה קדחתנית בתיקון מסילת־הברזל, שהיתה מנותקת מרוסיה זה עשרות בשנים. כעבור 10 ימים החלו להגיע אלינו הקטרים הרוסיים הכבדים עם שיירות קרונות־משא, מלאים חיילים וציוד מלחמתי.

הרוסים היו חביבים לאוכלוסיה. השתתפו בצערנו, שהיינו כל־כך הרבה זמן משועבדים לקפיטליזם, והבטיחו שרק מעכשיו נתחיל לחיות חיים יפים, פרודוקטיביים, מלאי חדוה ויצירה. לא עבר זמן רב והמשטר הסוביטי התבסס במקום. רוקיטנה הוכרזה רשמית כעיר מחוז. מסיבה זו אורגנו מהר כל המשרדים המחוזיים של כל הקומיסריאָטים הקיימים. החלו להגיע אנשי־מינהל שתפסו לצרכיהם הרבה בתים. הצפיפות נתנה אותותיה.

הפקידות הסוביטית רכזה סביבה את כל הפעילים תושבי המקום ונעזרה על־ידם בטיהור מאלמנטים חשודים ובלתי־רצויים. כבר בימים הראשונים נאסרו והוצאו מהעיר כמה עסקנים פולניים וגם יהודיים. ראשוני האסירים היהודיים היו הרוקח נח סולצמן והמורה מרדכי גנדלמן. הם ישבו בבית־הסוהר בסארני כמה חדשים ואחרי טיפול מסוים שוחררו. אסירים אלה חזרו העירה שתקנים ואי־אפשר היה להוציא מפיהם דבר.

המורה גנדלמן, שהיה שנים רבות פעיל למען קק"ל ומורה לתנ"ך דגול בבית־ספר „תרבות" — הפך עורו, נהיה פתאום קומוניסט מושבע והכריז בפומבי בבית־הספר, שהוא בז לכל הערכים התרבותיים היהודיים, שלפיהם הטיף וחינך את ילדי בית־הספר, שאינם אלא ערכים ריאקציוניים.

הילדים, שחונכו על ברכי האהבה לערכים הציוניים והתרבותיים ולהסטוריה של העם היהודי — חשך עולמם בשמעם, שהמחנך שלהם רומס ברגליו כל ניצוץ יהודי. הם קבלו את הדברים בכאב לב ולא השלימו עם השנוי הזה עד הסוף. בית־ספר „תרבות" הפך לבית־ספר ממלכתי, ושפת אידיש היתה אחת השפות הנלמדות בו.

החיים הציבוריים החלו להתארגן. האוכלוסיה היהודית השתלבה במשטר החדש. בעלי־המלאכה התארגנו בקואופרטיבים יצרניים בתקוה, שמצבם הכלכלי ישופר, אבל בחלקם התאכזבו לאחר זמן קצר של עבודה משותפת. בעלי החנויות הפכו למחפשי

עבודה. בחלקם הסתדרו בצרכניות שונות וחלקם כפקידים במשרדים. המפעלים השונים שבעיר וסביבתה הולאמו. בעלי־המפעלים והמנהלים עזבו את המקום מחשש הגליה לסיביר.

לכל האזרחים ניתנו תעודות זהוי. בתעודות האמידים לשעבר צוין, שהם מסווגים בסוג ב׳ והיו צפויים כל הזמן אלי העברה לרוסיה הרחוקה.

הקשר של יהודי עירנו עם קרוביהם בחוץ־לארץ ועם ארץ־ישראל נותק, הן מפחד תמיד, שמא יואשמו בפעולה ציונית והן מחשש שמא יואשמו בפעולות ביון וריגול. הפחד מפני הדברים האלה גזל מרוב האנשים את המרץ והיוזמה. החלו להתבודד, למעט בדיבור, כי חשדו איש ברעהו.

בשטח אחד הצליחו הסוביטים לעשות גדולות — בשטח החינוך. הם הקימו מערכת חינוך מסועפת. בכפרים הגדולים אף יסדו בתי־ספר תיכוניים. לצד המורים שהיו במקום הציפו את הסביבה במורים צעירים, שסיימו בית־ספר תיכון והשתלמו בקורסים מזורזים לפדגוגיה. הוענקו תנאים טובים יותר למורים. צידו את בתי־הספר בציוד עשיר של מפות וספרים, לרבות מעבדות למיניהן.

אנוכי שימשתי כמנהל בית־ספר תיכון אוקראיני, ותפקידי העיקרי היה לרכז את כל הילדים בבית־ספר, ואת כל הצעירים בבית־ספר ערב מיוחד. נוסף לזה, הוטל עלי ללמד את האוכלוסיה עקרונות הקונסטיטוציה הסוביטית, לקרוא לאסיפות תכופות ולנהל תעמולה למען הקומוניזם. האחריות היתה, כמובן, רבה מאוד.

מבחינת השמירה על ערכי־דת לא נתקלנו במיגבלות. שני בתי־הכנסת לא נסגרו. התפילות נערכו בהם ללא־הפרעה, אך מספר המתפללים צומצם. ראשית, רוב היהודים עבדו בשבת ולא ניפנו לתפילה. והשנית, פקידים ופועלים שלא רצו שיפול עליהם חשד כלשהו — חדלו להופיע בבית־הכנסת.

לא היה שום טעם למיפגש של יהודים בלבד, שהרי חדלו ארחות מפלגות ונדמו הוויכוחים על ציונות ותרבות עברית כבעבר. היהודים החלו להתנוון מבחינת עצמיותם הלאומית, אם כי לא חל איסור על אפיית מצות, על תפילות בציבור ועל עריכת טכסים דתיים שונים.

המשטר הדיקטטורי הנוקשה, שדגל בסיסמה „מי שלא אתנו הוא נגדנו״, הטיל פחדו על האוכלוסיה כולה, שידעה לפני כן חופש תנועה, חופש ביטוי וחופש פעולה. נהרסו כל התקוות בלב הנוער להגשים מטרתו ולעלות לארץ. יחידים בלבד עזבו במחתרת את העיר ופנו לוילנא, בה פעלו אנשי „השומר־הצעיר״ ו„החלוץ״ בהברחת צעירים ארצה. היתר „חיסלו״, כביכול, את קשריהם עם העבר ופנו ב„אהדה״ למשטר החדש, אך הלב לא נחצה לשניים. הגעגועים והתקוה לא הירפו מהם. היה זה, למעשה, התחלתו של חורבן קהילת רוקיטנה.

על־אף האיסור החמור, הגיעו אלינו ידיעות על הנעשה בארץ. בערבים שמענו ברדיו על המתרחש בעולם. בשידורים הרוסיים שמענו תעמולה בלבד. עתונים היו

בצמצום — ה„פרבדה" וה„איזווסטיה" בלבד. נסיעות מחוץ לעיר אסורות היו. רק לפי היתר מהמשרד בו עבדו ניתן היה לנוע בדרכים. לא אורגנו גם פגישות רֵעים בחוג רחב. האנשים היו עסוקים מדי. בנוסף על העבודה היומיומית התקימו ימי־עיון, הרצאות ופגישות עם תועמלנים, וההיעדרות לא נראתה בעין יפה.

בתקופת המשטר הסוביטי נתקימו גם טיהורים. העבירו הרבה פליטים, שברחו מגרמניה והגיעו למזרח, לעבודה במכרות הפחם ב„דונבאס". ביניהם היו גם מהפעילים, שהיוו את המימשל בעיר והיו מנהלי משרדים שונים. בחלקם חזרו כעבור חצי שנה, אבל פרצה המלחמה בין רוסיה וגרמניה והם נדדו עם הצבא מזרחה.

ב

מלחמת־האֵימים שבין גרמניה ורוסיה נמשכה כבר כמה שבועות והתפשטה לרחבה ולעומקה של רוסיה הגדולה. הגרמנים ניהלו מלחמת־בזק. הבהלה והאנדרולומוסיה גדולות היו. הגיעו שמועות נוגות, שגדודים שלמים זרקו נשקם ונמלטו על נפשם. אחרים מסגירים את עצמם לשבי. עלונים במיליונים הופצו מאוירונים, בהם קרא היטלר לחיילים הסוביטיים לזרוק נשקם ולעבור לצד הגרמנים, שיתנו להם חופש ויקימו שוב את אוקראינה ובילורוסיה כמדינות עצמאיות ללא קומוניסטים וללא יהודים, מוצצי־הדם.

— „רע מאוד, משוחחים ביניהם כמה יהודים, הקיץ הקץ על העם היהודי, אם ראש סיסמתה של גרמניה הוא השמדת הגזע היהודי בעולם כולו".

— „מוכרחים לארוז קצת חפצים, לברוח לעומקה של רוסיה ולהציל את הנפש", אומר פליט מפולין היושב עמנו משנת 1939.

— „זה לא כל־כך נורא כמו שהוא מתאר", מתערב יהודי שני, גם הוא פליט. „הרי נשארו כל־כך הרבה יהודים בפולין והם חיים. הנה קבלתי לא־מזמן מכתב מאשתי וילדי בו הם כותבים שהם בחיים. אמנם, הרגו כמה יהודים בעיירה, אבל הרי לא יהרגו את כולם. רק יעבור הזעם הראשון והיתר ישארו בחיים. אני לא נוסע לרוסיה, כדי למות ברעב בסיביר הרחוקה, או בעבודות־פרך".

וויכוחים מעין אלה נשמעו בכל פינה. רק לפני שעה עברה רכבת עם פליטים מקובל והסביבה. הם נראו עייפים ומלוכלכים. בקשו להם, מים וסיגריות. מיום ליום גוברת המועקה בלב. ים של פליטים עובר את העיר. מי ברכבת־משא, מי בעגלות, אופניים וגם ברגל. איש־איש וצרורו. הם לא התעכבו. בקשו פת־לחם ומים והמשיכו בדרכם.

צר היה לי להשאיר את בני־משפחתי לבדם. אבא חולה היה ולא יכול לצאת לדרך ארוכה ואמא אף היא חולנית. בערבו של ה־4 ביולי 1941 ארזתי שני תרמילים — לי ולאחותי. למחרת, בבוקר השכם, רצינו לצאת לתחנת־הרכבת, אולי נצליח לעלות לקרון ולהמשיך מזרחה. אבא ואמא פרצו בבכי ואנו עמהם. אבא, למרות הצער הגדול שבלבו דבר על לבי, שאשתדל להציל את עצמי והם ישארו במקום להשגחת הבורא.

„אני לא נוסעת, אמרה פתאום אחותי, כשהיא משתחררת מזרועות אמא המתיפחת. לא אשאיר הורים חולים לבדם. אני נשארת ואתה סע לשלום וברכותינו תלווינה אותך בכל דרכיך".

עמדתי אובד־עצות. לבסוף אזרתי כוח, נגבתי הדמעות, שמתי התרמיל על גבי ובדומיה נתתי מבט אחרון על החדרים, הקירות האפורים מאפלולית הליל, נשקתי המזוזה ויצאתי בכיוון התחנה. אחותי לוותה אותי קצת בלב שבור ומדוכא. בחמש בבוקר כבר ישבתי על מעקה האבנים בתחנת הרכבת וציפיתי. הופיעו כמה עשרות יהודים בגפם וגם עם משפחותיהם.

השעה היתה כבר 4 אחר־הצהריים ועוד לא הצלחנו להיכנס לקרון. כל הרכבות שבאו עמוסות היו צבא וציוד. החיילים איימו ברוביהם על המתקרבים לרכבת. הרציף התמלא בינתיים פליטים, צבא ופקידי־ממשלה.

יאוש תקפני מרוב ציפיה, רציתי לחזור הביתה ולנסות מזלי בלילה. אך פתאום נשמעה אזעקה. כולם ברחו מהרציף והתחבאו במקומות שונים. לא עברה דקה והנה קול רעם ונפץ חזק: פצצה גדולה התפוצצה בקרבת בנין הרכבת והרסה את כל הבנינים הסמוכים. קטע הרחוב ליד התחנה ניזוק. מתחת לחורבות הוציאו 14 הרוגים, שחפשו מגן מאחורי קיר־האבן. איש לא זיהה את ההרוגים. אלה היו פליטים, שמצאו מותם בעירנו.

סוף־סוף הצלחתי לעלות לקרון וישבתי בדומיה וציפיה. אך הנה הופיע קצין אוזבקי ודרש בתוקף שנרד מהקרון. כל בקשותינו ותחנונינו לא הועילו. הוא כיוון את הרובה אלינו ואיים שיירה בכל מי שלא ירד מהקרון. ירדנו במפח־נפש ושוב חיכינו.

אז גמלה בלבי ההחלטה: לחזור הביתה למשפחה, ליקירי — ולעבור אתם את כל הזוועה. אתם לחיות. אתם גם למות, אם נגזר עלינו למות.

ג

הכל חלף ועבר. בבוקרו של ה־10.7.41 עברה הרכבת האחרונה בכיוון מזרחה, כשהיא מסיעה את אחרוני המשטר הסוביטי. כעבור שעה קלה עברה רכבת משוריינת, שהפציצה מאחוריה את הפסים, הגשרים והתחנות. קול התפוצצות הדהד באויר ובישר לנו, כי מפעל המים של התחנה עלה באויר ולא יוסיף המקום להיות מקור להספקת מים לקטרים. כעבור רבע שעה שוב התפוצצות אדירה וגשר־הברזל נחצה לשניים ונפל לקרקעית הנחל. אחרוני הצבא הסוביטי הנמלט העלו באש את המינסרה ובית־החרושת לזכוכית. בכמה רחובות בקעו להבות מהבתים, ששמשו כמשרדי־ממשלה. הלהבות התפשטו ושרפו כל שריד וכל מיסמך שנשארו במשרדים, בל יפול דבר בידי האויב.

הם עברו ברחובות בלי רעש וללא ביזה. לנפרדים מהם בניד־ראש צעקו מהמשאיות: „חכו לנו, אנו נחזור שוב בהקדם, זוהי נסיגה אסטרטגית בלבד. אנו נחזור בשם הקומוניזם, בשם סטלין".

שקט השתרר לשעה קלה. כל היהודים הסתגרו בבתיהם בעצבות ומפח־נפש. אך, כעבור כמה שעות שוב המו הרחובות: פולנים ואכרים מהכפרים הסמוכים מלאו את הרחובות, החלו לפרוץ מחסנים וחנויות ממשלתיות ובזזום. מבעד לסדקי התריסים ראינום מיוזעים, סוחבים שקים, רהיטים וכלים, וההמולה רבה.

לעת ערב התאספו בבית אחי כמה צעירים לדון על המצב ועל הצפוי לנו. החלטנו להתקשר עם כמה פולנים מיושבים ולארגן שמירה, שתפסיק את הביזה ויוחזר השקט. בינתיים כבר התארגנה קבוצה של 20 צעירים פולניים, כולם חוליגאנים, שונאי־ישראל, והם הבטיחו שישמרו על השקט.

לא נתנו אמון בהם והחלטנו שכל הגברים יצאו בערב לשמירה, וכך הסתובבנו קבוצות־קבוצות כל הערב, כשמקלות בידינו. הצעירים הפולניים דברו על לבנו שנלך לישון והם ישמרו על הסדר. הדבר לא ישר בעינינו והחלטנו להמשיך בשמירה. השעה היתה שעת חצות. רוב הזקנים הלכו לבתיהם. פתאום שמענו צעקה: „הצילו!". הצעקה הגיעה ממרחקים, מרחובות העיר החדשה.

— „אין מה להסס, בואו מיד לעזרה"! — צעק ר' אברהם גולוד וצעד ראשון בחבורה. החשנו צעדינו לעבר מסילת־הברזל ומשם לעיר החדשה. הוא רץ ראשון כמורה־דרך ואנו אחריו. פתאום פרצה מהבתים הסמוכים שעל־יד תחנת הרכבת חבורת צעירים פולניים ובצעקה „הורא על היהודי"! המטירו עלינו מטר־אבנים בחשכת הליל. התכופפנו לחפש אבנים, כדי להשיב מלחמה, אך פתאום שמענו זעקה ורצנו קדימה.

המתקיפים נעלמו בחשכת הליל, אבל, לאסוננו, ראינו קרבן מוטל על הכביש. נגשנו אליו לזהותו. זה היה ר' אברהם גולוד, ששכב ללא־נוע ודם ניגר מפניו. שלוש אבנים פגעו בו, שתיים בראשו ואחת בחטמו. חיש־מהר נטלנו אותו בזרועותינו והבאנוהו לביתו. רחצו את הדם והזעיקו רופא, אך הוא כבר לא חזר להכרתו. לפי חוות־דעת הרופא, קיבל גולוד שטף־דם במוח מהאבן שפגעה באף. בשעות המוקדמות של הבוקר הקיצי הוציא נשמתו. כל בני־העיר ליווהו מדוכאים בדרכו האחרונה וחלקו לו כבוד גדול. היו שאמרו, כמה מאושר הוא, שזכה להלוויה וכבוד גבורים. מי ילווה אותנו בדרכנו האחרונה?

כך היה ר' אברהם גולוד, סמל ההעזה והאומץ, איש העבודה והמעשה — הקדוש הראשון בעירנו.

יעקב שווארץ
(רחובות)

ראשית השלטון הסוביטי ברוקיטנה

השבועיים הראשונים למלחמת גרמניה־פולין עברו על רוקיטנה בשקט יחסי. אווירוני־האויב, שזרעו הרס וחורבן בערי פולין ועיירותיה, פסחו על עירנו. משום כך היתה אבן שואבת להמוני פליטים — יהודים ומשפחות קצינים פולניים — שהצטופפו בבתיה וברחובותיה, מחוסר אפשרות לנוע מזרחה.

ציפינו בחרדה לקראת הבאות. הידיעות מהחזית היו רעות. נסיגת הצבא הפולני נמשכה ללא־הרף, ולא צריך היה להיות נביא, כדי לחזות את סוף ההתמודדות. יחידת הצבא הפולני, שאורגנה ברוקיטנה ויצאה לחזית, נתקעה בסביבות סארני וחלק ממנה חזר כלעומת שיצא. היהודים השתדלו להסיח את דעתם מהעתיד ע״י טיפול יפה ומסור באחים, פליטי־החרב מגלילות פולין המערבית והמרכזית. ביניהם היתה קבוצת פליטים מצ׳כיה ומוינה, אתם התידדנו, במיוחד.

הגיע ה־17 בספטמבר 1939. התעוררנו לקול רעש הולך וגובר של מנועי אוירונים. את אשר יגורנו בא! התלבשנו במהירות הבזק, תפסנו את הצרורות שהיו מוכנים בימים האחרונים, לכל מקרה, והתחלנו לרוץ בכיוון היער. ברם, לא הספקנו לעבור, אלא, כברת־דרך קצרה ביותר. עצר אותנו ראש־העיר, בראַצקי, שהודיע לנו על כניסת הצבא האדום לגבולות פולין והרגיענו, שהאוירונים החגים מעלינו הם אווירונים סוביטיים. הוא ביקש לשמור על השקט והסדר. כוונתו היתה למסור את העיר ללא שפיכות־דמים.

חזרנו והתישבנו על המרפסת, למרות אזהרות ההורים, שפחדו ממהומות בשעת חלופי השלטונות. ואמנם, התחילה תנועה גדולה ברחובות העיר. השוביניסטים הפולניים ממפלגת האו.ז.ן, ביניהם רבים מפועלי בית־החרושת לזכוכית, רצו לקסרקטין להצטייד בנשק. משפחות קצינים פולניים רצו לעבר תחנת־הרכבת על־מנת לברוח מערבה מפני הצבא האדום, שנוא־נפשם, מפניו פחדו יותר מאשר מפני הגרמנים.

הרכבת האחרונה עזבה את התחנה. שרידי הצבא הפולני יצאו לסטרשוב, שם קיוו לעצור בעד הצבא האדום. בעיר השתרר שקט מתוח.

לקראת הצהריים נפוצו שמועות, שבדרך ליד בית־הספר נראו ראשוני הטנקים הסוביטיים. הסקרנות גברה על הכול. רצנו לעבר חיל־החלוץ הסוביטי, שהופיע במבואות העיר. מצאנו שם קהל סקרנים רב, שתלה עינים בוהות בצבא הזר והשתדל לעמוד על טיבו. החיילים התנהגו בלבביות, חילקו סיגריות וממתקים ועשו מאמצים לקנות את לב האוכלוסיה. את הקטנים העלו על המכוניות והטנקים והסיעום העירה, בואכה בנין העיריה. שם עמדו ראש העיריה וחבר פקידיו וחיכו למפקד הסוביטי, על־מנת

למסור לו את העיר. השלטונות הסוביטיים העריכו מאוד את פעלו של ראש־העיר במניעת מהומות והשאירוהו כפקיד במועצת־העיר.

התחילה זרימה בלתי־פוסקת של טנקים ומכוניות, שעברו דרך רוקיטנה בכיוון מערבה. לא היינו רגילים למראות כאלה. לצבא הפולני שחנה בעירנו לא היתה, אף, מכונית אחת. כל חייל ומפקד מהצבא האדום שהתעכבו בעיר הוקפו מיד ע״י קהל רב והוצפו בשאלות משאלות שונות. על מה לא שאלו אחינו בני־ישראל? — מחירי מיצרכי־אוכל, בגדים, נעליים, אפשרויות עבודה ולימוד הסברת מושגים שונים, שהידיעה עליהם בפולין היתה מעורפלת. כל לוחם מהצבא האדום ראה את עצמו בחזקת תועמלן, ולרוב השאלות היו בפיו תשובות חיוביות מוכנות מראש.

החיילים הסובייטים צחקו, התבדחו ועסקו בתעמולה על קולחוזים, דניפרוסטרוי, שיטת סטכאנוב, רכבת התחתית במוסקבה, בתי־החרושת ועל האנשים המאושרים, החיים בצל „שמש העמים״. מאושר היה החייל, בראותו סימני התפעלות על פני שומעיו.

ניתן צו לפתוח את החנויות והחלה בהלת קניות. גם חיילי הצבא האדום ומפקדיהם שטופים היו בבהלה זו.

התלהבנו, בעיקר, לשמע השירים היפים, אותם שרו הפלוגות הסוביטיות במצעד: „אח וינטובקה״, „יעסלי זאַווטרה ווינה״... לא הבינונו, בדיוק, פירוש המלים, אבל המנגינות כבשו את לב השומעים. גם בריקודיהם היה כוחם של החיילים רב. נגנו במפוחית, או בבללייקה, והחיילים יצאו בריקוד.

כעבור ימים מספר נכבש כל החלק המזרחי של פולין, או החלק המערבי של אוקראינה (כפי שכונה אזורנו בפי הסוביטים) והשלטון החל להתבסס. קומוניסטים ותיקים, ביניהם יהודים רבים, מבני רוקיטנה, שישבו שנים רבות במאסר אצל הפולנים — מונו למישרות העירוניות והמחוזיות המכובדות ביותר. המועדון המפואר של הקצינים הפולניים הפך למקום־בילוי לנוער הרוקיטנאי, שנמשך לשם, בעיקר, משום סקרנות. הגויים המעטים שנזדמנו לשם „בטלו בששים״ בין היהודים, והרגישו את עצמם שלא בנוח. במקום הזה רוכזו כל הספריות מהעיר וסביבתה, ביניהן גם ספריית „תרבות״ העשירה. השאלת הספרים הופסקה עד לעריכת צנזורה, שלא מיהרו לקיימה. אחר־כך נודע ברבים, שמרבית הספרים שימשו להסקת התנורים בבתי־המגורים של החיילים.

המפלגות הציוניות ותנועות־הנוער התפרקו מעצמן. פה ושם קוימו פגישות־מחתרת. נמצאו גם בני־נוער, ששמו נפשם בכפם והשתדלו להגיע לוילנא ומשם לארץ. בודדים הצליחו. אחרים נתפסו ונשלחו למחנות־ריכוז בצפון הרחוק.

התארגנה מיליציה מקומית, במקום המשטרה הפולנית, בה היה מספר גדול של יהודים. בכלל, רישומם של היהודים היה ניכר בכל מוסדות השלטון החדש. כשהגיעו ה„ימים הנוראים״, מלאו בתי־הכנסת, (בתוכם בית־הכנסת שבבית־ספר „תרבות״) מתפללים, כמימים ימימה. יהודים התפללו בדבקות והודו לד׳ על ההצלה שעמדה להם

ממקום בלתי צפוי. עם זאת מורגש היה המתח, בו שרויים יהודי־העיר — כשהסתום, עדיין, מרובה היה על הגלוי.

ביום הראשון לחג־הסוכות, השכם בבוקר, הופיע בביתנו חייל וביקש מאבי להתיצב לפני המושל הצבאי של העיר. כעבור שעה־שעתיים, כשאבי בושש לחזור, יצאנו להתחקות על שרשי הדבר. ראינו, שארבעה מתושבי עירנו: שמעון קלורפיין, המורה מרדכי גנדלמן, נח סולצמן ואבי יושבים על מכונת־משא, מוקפים אנשי־צבא חמושים ומאחוריהם מכונת־משא שנייה עמוסה חיילים ברובים מכודנים. המחזה היה מזעזע.

נודע לנו, שלאחר חקירה ודרישה, הובלו לסאַרני, שם הוחזקו ונחקרו חודש ימים, באשמת פעילות ציונית ואנטי־סוביטית — כתוצאה מהלשנת פליט מקובל, איש פ.ק.פ. בעבר, שגורש מארץ־ישראל. הוא החליט להתנקם בציונים ומצא לו שדה־פעולה נוח עם כניסת הסוביטים לרוקיטנה.

בעקבי המאסר והחיפושים הצפויים, השתדלנו להיפטר מכל חומר מרשיע, בעיקר, ספרים ועתונים עבריים. יומם וליל בער התנור והפיח השחור כיסה את כל הסביבה. החיפוש לא נערך וכעבור חודש ימים של חקירות ודרישות שיחררו את העצורים. כאן המקום לציין הגינותם של הקומוניסטים, בני עירנו. בתשובותיהם על שאלות החוקרים מהנ.ק.וו.ד. ציינו, שהעצורים עזרו לא פעם, בימי שלוט הפולנים, יחד עם בני־עיר אחרים, לקומוניסטים ומשפחותיהם, אם ע״י העמדת עורכי־דין ואם ע״י הגשת עזרה אחרת.

הראשון ששוחרר, ובמחיר הגבוה ביותר — השפלה עצמית — היה המורה גנדלמן, שאולץ לחתום על מיסמך, בו התחייב להודות בפומבי, שכל עבודתו עד עתה נועדה להטעות אנשים תמימים ולהנחותם בדרך לא־נכונה. שלושת האחרים חתמו על התחיבות להסתלק מפעילות ציונית ולהיות מסורים לשלטון הסוביטי.

מאסר זה והמשפט הפומבי הראשון בעניני „ספסרות״ בו הואשם יהודי, מנהל מסעדה, הראו לאנשים גם את הצד השני של המטבע.

חלף הסתיו. החורף הקשה של שנת 1939 החל לתת את אותותיו. רוקיטנה קיבלה צביון של עיר־מחוז סוביטית על כל מוסדותיה, ששמותיהם מורכבים מראשי־תיבות וקיצורי מלים. יהודי־העיר החלו להסתגל, מי פחות ומי יותר, למציאות החדשה. נפתחו בתי־הספר. בית־ספר „תרבות״ הפך לבית־ספר אידיש. קשרי התחבורה עם ערי האיזור נעשו קלים יותר. התורים ליד החנויות הקואופרטיביות גדלו. בקיצור: השלטון הסוביטי הפך לעובדה קיימת.

בת־שבע פישמן (שוחט)
(תל־אביב)

רוקיטנה בשנים 1941—1939

האחד בספטמבר שנת 1939, בו התנפלה גרמניה על פולין, מצא אותי ובני־משפחתי בלאַכווה שבבילורוסיה המערבית, שלפי החוזה בין מולוטוב וריבנטרופ סופחה לבילו־רוסיה.

מיד עם כניסת הסוביטים הורגש השינוי. השלטון החל לעקל את הסחורות שלנו. מצבנו היה בכי רע, כי צפויים היינו לפאראַגרף מספר 11, שפירושו הגלייה לרוסיה הרחוקה. אולם, הודות לחיילים יהודיים שבצבא הסוביטי, שהגישו לנו את העזרה הדרושה, הצלחנו להסתלק מבלי שירגישו בנו. בדרך־לא־דרך הגענו לרוקיטנה.

כבר במבט ראשון הבחנו בשינוי הגדול שהתחולל בעיר. כעין אֵבל כבד הליט אותה. הרחובות, שחיים יהודיים תססו ושקקו בהם — נדמו. החנויות, מקור פרנסתם היחיד, כמעט, של יהודי־העיר — נסגרו על מנעול ובריח, כי על המסחר הוטל איסור חמור. בעלי־המלאכה היהודיים, שבשעת מלאכתם היו מפזמים פזמון יהודי — קולם נדם, כי הם הצטרפו לארטלים, כלומר, קואופרטיבים, בהם שררה רוח אחרת.

על השפה העברית הוטל איסור ואת הילדים חינכו בלשון לעז. הילד היהודי, שחונך על ערכי התרבות של אומתנו, התנ״ך, המדרשים וגדולי הספרות העברית החדשה — קשה היה לו להסתגל לאוירה הזרה. נפשו נפצעה והוא היה נבוך מאוד. חדלו, בכלל, ארחות חיי־הרוח והדת של היהודים. החיים הציבוריים שותקו. ההתקהלויות במקומות ציבוריים, לרבות בתי־כנסת, מעטו, אם־כי לא הוכרז על־כך איסור רשמי. מתוך אינסטינקט טבעי של שמירה על יצר הקיום הבינו היהודים, שלא כדאי להיראות בפומבי ומוטב לשבת בבית עד יעבור זעם... היהודי האדוק המשיך לעבוד את אלוהיו בסתר, כי לא היה בכוח החוק לפגוע בדברים שבאמונה.

מדי־יום־ביומו עברו רכבות גדושות פליטים, שנמלטו משטחי פולין, שנכבשו ע״י הגרמנים. אולם, הם לא מצאו מנוח לכף־רגלם, כי הסוביטים הֶגלום לרוסיה הרחוקה.

היהודים, העשירים בעיקר, התהלכו שחוחי־ראש ומדוכאים. הפחד המתמיד מפני יום המחר כרסם לבם. אולם, אין לך צרה שאין האדם מסתגל אליה, ואף הם התרגלו איכשהו לחיים החדשים. כמעט כל אחד מהם קיבל עבודה והפכו לאנשים פרודוקטיביים.

הם השתדלו לשמור מכל משמר על צלם היהודי שבהם. התאבלו על אבדן החיים היהודיים, אך לא שערו, כלל, שאין זה סוף פסוק, כי בזמן הקצר ייספו ויתמו. כי ב־22 ביוני 1941 ביטל היטלר את חוזה אי־ההתקפה והכריז מלחמה על רוסיה. ב־5 ביולי, לאחר הפצצת תחנת־הרכבת ברוקיטנה והתקרבות צבאות גרמניה לעירנו — לקחנו שוב את מקל הנדודים ושמנו פנינו לרוסיה הרחוקה.

אברהם קאָק
(שפיה)

הזדמנויות הצלה שהוחמצו

בפרוץ מלחמת הגרמנים עם הסוביטים — גויסתי לצבא האדום. למגויסים אמרו, שהם נשלחים לחזית, כדי לבלום את ההתקדמות המהירה של הגרמנים. קצין יהודי בצבא הסוביטי אמר לי, שעוד הלילה אנו יוצאים לרובנה ומשם לשדה הקרב.

מיכאל אחי בא להיפרד מעלי בקלוב החיילים שע״י בית־החרושת לזכוכית. הוא חיבקני ובדמעות בעינים אמר לי: „יהא ד׳ בעזרך, כי מה בכוח אדם לעשות בעת צרה כזו? מי יודע, מה עלה בגורל בצלאל בני, שזה כשנה הוא מגויס בצבא הסוביטי ואין ידיעה ממנו״. בסיימו מלים אלו חבקני והלך ממני כשהוא ממרר בבכי.

כעבור שעה קלה הושמעה צפירת־אזעקה. הופיעו אוירוני הגרמנים והפציצו את תחנת־הרכבת, בה עמדו שיירות ארוכות של חיילים. רבים מהם נהרגו ורבים נפצעו. ההרעשה נמשכה כ־25 דקות וזרעה מוות וחורבן.

בעיר פרצה פאַניקה איומה. פקידי־הממשלה הסוביטיים ארזו חפציהם ונסו מנוסת־בהלה. גם יהודים יצאו בעקבותיהם, אך, לצערנו, רבים מהם סרבו להימלט, כי דימו בנפשם, שתחת שלטון הגרמנים ייטב להם מאשר תחת שלטון הסוביטים.

זוכר אני מקרה אחד, שהעמידני על חומרת המצב. עמדתי ליד ביתו של החייט יוסף־חיים באום. שם נתקלתי בפליט אחד מרוז׳ישץ׳. הוא אמר לנו לברוח מיד, כי הגרמנים היו רבע שעה בלבד ברוז׳ישץ׳, ובזמן הקצר הרגו יהודים רבים. היהודים שמעו התרעה זו, אך לא ירדו לעומק חומרתה בהתנחמם: עדינו לא תגיע הרעה הזאת.

בשעה 2 אחה״צ היו כל המגויסים, יהודים וגויים, מוכנים ללכת לתחנת הרכבת, כדי להיספח לחיילים הסוביטיים שעמדו לצאת לחזית, אולם פתאום הופיע בקלוב הקצין היהודי והודיע לנו, שקיבל פקודה לשחררנו ואנו חפשים. אמר לנו, להחזיר את הנשק ולחזור לבתינו. אצל האוקראינים זרעה הודעה זו ששון ושמחה, אולם אנו, היהודים, הבינונו היטב פירושו של „חופש״ זה, לכן ביקשנו את הקצין להשתדל שפקודה זו לא תחול עלינו, כי טוב לנו לצאת לחזית, מלהשאר תחת שלטון־האימים של הגרמנים. הוא ענה לנו, שאין בכוחו לשנות את הפקודה, אבל אנו ומשפחותינו רשאים לצאת לרוסיה. הממשלה הסוביטית מתירה ליהודים להצטרף לרכבות־החיילים. לכן הזדרזו וסעו, פן יהיה מאוחר.

חזרתי לסנובידוביץ׳, כפר הולדתי, כדי לתהות על הלך־רוחם של בני־משפחתי. נכנסתי לחיים אחי, לשמוע מה בפיו. הוא רצה לעזוב את המקום, אבל סוניה אשתו סרבה. היא טענה, כיצד עוזבים בית מסודר ובוחרים מתוך רצון טוב בחיי פליטים? הנה שכנותיה לא זזות מהמקום, וודאי טעמן ונימוקן עמהן.

עודנו מדברים, נכנס מנהל הבנק הממלכתי ברוקיטנה ופנה לבת־אחי, ריבוצ׳קה

(רבקה), שעבדה בבנק בהנהלת־חשבונות, ובקש ממנה שתצטרף לבני־משפחתו היוצאים לרוסיה. אם תצא מכאן, הריהו בטוח שהיא תימלט מגורל איום. הבת לא נענתה להצעת המנהל, מחמת סירוב האם.

ביקשתי מגיסתי שתשקול בדעתה וחזרתי לרוקיטנה. חיכיתי להם יומיים ולא קיבלתי מהם תשובה כלשהי. ביומיים אלה חדר הצבא הגרמני לעומקה של רוסיה, הדרכים נחסמו וכבר לא היה מנוס. תשובת אחי אחרה לבוא, וכך נשארנו בידי הגרמנים.

ד ב ו ר ה פ ר ק ל (גולוביי)
(בית־זרע)

העליה לארץ בזמן שלטון הסוביטים

הסוביטים נכנסו לרוקיטנה ב־17 בספטמבר 1941. מיד חוסלו תנועות הנוער הציוניות ובמקומן פתחו מועדוני־נוער. הנוער החלוצי לא נכנע לגזירת־שמד זו, ניסה בכל כוחותיו לארגן פעולה תנועתית במחתרת, אך ללא־הצלחה. קטנה היתה העיר ואיש הכיר את רעהו. כל תנועה חשודה עלולה היתה מיד להיגלות.

בתנאים אלה קשה היה לפעול משהו, אפילו, בסתר. בכל זאת עשינו הכול, כדי להציל נכסי־תרבות ורוח. את הספריות של „השומר־הצעיר" ושל בית־ספר „תרבות" איחסנו הסוביטים במחסן פרוץ. בלילות העמדנו את עצמנו בסכנה והצלנו כמה ספרים מהטחב. אולם, לצערנו, הצלחנו להציל חלק קטן מהם בלבד. ספרים אלה היו מזוננו הרוחני היחידי, כי לא היו בעיר ספריות אחרות. רגילים היינו לקרוא ספרות עברית ולא יכולנו להיגמל ממנה.

בחצר ביתנו הסתרתי דגל הגדוד, את ספר השומרים וספרים אחרים מעולם המחשבה הסוציאליסטית, שלא הלמו השקפת־העולם הסוביטית. ספרים אלה נשארו בבור טחוב וירדו לטמיון.

אף־על־פי שבטוחים היינו, כי תחת השלטון הסוביטי לא צפויה לנו השמדה גופנית — ברור היה לנו, שמשטר זה פירושו ניתוק מוחלט מארץ־ישראל וגדיעת קרן־התקוה להגיע אי־פעם אליה. הכרה זו התסיסה את הנוער החלוצי שחיפש דרכים שונות לעלות לארץ. נודע לנו שבוילנא (שהיתה אז, עדיין, חפשית) התרכז נוער חלוצי רב במגמה להגיע לחופי־הארץ.

ממנו ראינו וכן עשינו גם אנו. כמה מחברי „השומר־הצעיר" — שושנה ושמריהו קורובוצ׳קה, סוניה ומישה ברזובסקי, בִיבָה קוץ, האחים אייזנשטיין ואנוכי הצלחנו להגיע לוילנא, שם התרכזו כ־1000 חברי „השומר הצעיר".

דבר־צאתנו נשמר בסודי־סודות, שלא יגיע שמץ דבר, לא לשלטונות ולא לציבור שהיו בו „אוכלי קורצא" ומעונינים היו להכשיל תכניתנו. כשגליתי את הדבר להורי, הרי יחד עם השמחה שיתכן ובדרך זו אגיע לחופי־הארץ — תקפה אותם גם חרדה. הם חששו, שלא אוכל להתגבר על הקשיים והסבל הכרוכים במסע נועז זה. ומאידך פחדו, שאם תיוודע לשלטונות סיבת עזיבתי את הארץ — יבולע להם. בכל זאת גילו תבונה ואומץ־לב בהיותם משוכנעים, שזוהי דרך־ההצלה היחידה. נתנו לי ברכת־הדרך ואיחלו לי, שבקרוב אזכה לראות את אחי ואחותי בארץ.

באישון־ליל עלינו על הרכבת, שיצאה בכיוון לִידָה. תחנתנו הראשונה היתה סארני. היתה זו תקופת חנוכה, ימי־חופש מהלימודים, לכן לא עוררה יציאתי חשד כלשהו. בסארני פגשתי אחד ממורי בית־הספר שבעירנו, שהפציר בי לשוב הביתה.

בהגינו ללידה מצאנו שם לשכה מחתרתית להעברת אנשים לווילנא. שם סדרו אותנו קבוצות־קבוצות עם מורה־דרך לקראת חציית הגבול. הכפור היה עז, שקענו בשלג עד לברכיים, ובחרוף־נפש הגענו לעיירה איישישוק שהשתייכה לליטא. חצינו את הגבול בליל־סילווסטר של שנת 1940.

מאיישישוק הגענו לווילנא. ברחוב טְרָקִי מצאנו מחנה גדול של חברי „השומר־הצעיר". בקושי השגנו מיטה, כדי לנוח קמעה מהטלטולים ויסורי־הדרך. תנאי־החיים במחנה היו קשים מאוד. חורף שלם עבר עלינו בעבודה מפרכת בימים ובלימודים בלילות. בינתים כבשו הסוביטים את ווילנא. הם הודיעו שלבעלי סרטיפיקטים תינתן הרשות לעלות. קיבלתי סרטיפיקט מעלית הנוער ובמארס 1941 הגעתי לארץ.

אליהו פרֶגֶר

(קרית פרוסטיג)

פרשה מזעזעת מתקופת הסוביטים

הסוביטים לא פגעו ביהודי טופיק לרעה. ראו בנו עובדים ישרי־לב ותמימי־דרך המוציאים לחמם מן־האדמה בזיעת אפם, והניחו לנו לעבוד את האדמה ולשמרה. את טחנת־הקמח הפקיעו מבעלותנו ומינו את אהרן צ׳צ׳יק כמנהלה.

אולם, קפץ רוגזם על שלמה אחי, כי חשדו בו ששיתף פעולה עם הפולנים. דנו אותו ל־8 שנות־מאסר והובילוהו לסטולין. משם הגלוהו לסיביר. כעבור 8 חדשים לשבתו בכלא בצפון הרחוק — הגלו לקזכסטן את אשתו ושלושת ילדיהם — חנה, טייבעלע ושמואל׳יק. שלמה לא ידע שאף משפחתו הגלתה, וכחדשיים לפני כניסת הגרמנים כתב מכתב לאשתו, בהיותו בטוח שהיא, עדיין, בטופיק. במכתב ביקש טבק וסוכר. מסרנו לו את כתובתה והם עמדו בקשרי־מכתבים.

עם פרוץ המלחמה בין הסוביטים והגרמנים, שחררו הסוביטים את אזרחי־פולין, בתוכם אחי. מיד נסע לחפש את אשתו וילדיו. שלושה חדשים רצופים סבל מטלטולי־דרך והגיע חמשים ק"מ מקוזכסטן.

שלמה לא ידע שבמקום הזה נמצאת אשתו. הסוביטים הביאוה לכאן לעבוד בבית־חולים ליולדות. בלכתו בין הצריפים שבמעברת הפליטים, שמע קול ילד מתיפח הקורא לאמו באוקראינית: „עוד מעט יבוא אבא ואספר לו שאת מרביצה בי". אם כי נדמה היה לו שהקול מוכר לו — המשיך בדרכו.

על פרשת הדרכים עמד בית־ספר, ובחבורת הילדים המשחקים הכיר את טייבעלע בתו. מרוב התרגשות, כמעט, נדם לבו; אך, הוא התאושש ובקול של חדוה ובכי צעק: טייבעלע, טייבעלע בתי! הילדה התקרבה אליו, אבל לא הכירתו, כי הוא היה מגודל־זקן ומראה פניו שונה. הילדה התחלחלה ושאלה: „מה חפצך איש זר"? בקול חנוק מבכי אמר לה: „טייבעלע, אני אביך"! הילדה הצטחקה ואמרה: „יש לי בכפר הרבה אבות כמוך. לך לדרכך"! והיא גרשתו מעל פניה. בת שלוש היתה טייבעלע כשהגלו את אביה. מאז חלפו 3 שנים, והיא לא ידעה, שהאיש העומד לפניה, לבוש במדי־חייל, הוא אביה.

הפגישה המוזרה עם האדם ה„זר" עוררה בה הרהורים, ובלב נפעם רצה לכיתה ואמרה לחנה, אחותה הבכירה: „חנה, חייל קרא לי „טייבע" ואמר שהוא אבי! לכי־נא וראי מי האיש הזה".

חנה הכירה מיד את אביה. שלמה נטל בזרועותיו את בנותיו וגעה בבכי מרוב אושר. הוא נשאר במקום, עבד בקולחוז ואשתו המשיכה בעבודתה.

בהיותי ברוקיטנה, בשנת 1945, קיבלתי ממנו מכתב מז'יטומיר שהוא שוכב בבית־חולים. בבואי לשם ושאלתי לשלומו — השיב לי אחד החיילים בפשטות: אחיך מת אתמול. לא האמנתי לשמועה איומה זו והלכתי למיפקדה. שם אמרה לי המזכירה, שאחי חי והוא הועבר למקום אחר. על־אף תחנוני, לא הירשו לי לראותו וחזרתי לרוקיטנה.

כעבור 8 ימים קיבלתי ממנו מכתב שהוא החלים וחוזר לרוקיטנה. שן־הזמן כרסמה גופו החסון של שלמה. ראיתי לפני אדם חולה אנוש. הכנסתיו לבית־חולים ומשהחלים קמעה עזבנו את רוקיטנה ונסענו לגרמניה, שם נפרדו דרכינו. אני יצאתי לאיטליה בדרכי לארץ־ישראל והוא הגיע לגראַץ. שם חלה שוב והוכנס לבית־חולים. לפני מותו, ברגעים האחרונים לחייו, אמר לאשתו: „אני הולך בדרך שממנה אין שבים, אבל הדרכך דרך־החיים היא. ולאחר שכה סבלת מהגויים, אל תסעי לשום מקום, כי אם קומי ועלי לארץ־ישראל — סעי לאליהו". אולם, היא לא קיימה צוואתו. יצאה לקנדה ושם מתה מיתה חטופה.

יעקב שווארץ
(רחובות)

יציאת רוקיטנה 1941

מי יכול לשכוח, ולו לשעה קלה, אותו יום מר ונמהר, עת נטלנו מקל הנדודים ביד ועזבנו את עירנו ובה כל הטוב והיקר לנו ויצאנו לרוסיה רחבת־הידיים?

המלחמה נמשכה כבר מעל לשבוע ימים. הידיעות הרעות רדפו זו אחר זו. נסיגת הצבא האדום „הבלתי מנוצח, הנלחם על אדמת האויב" היתה בעיצומה. הדברים, שהלב סרב להאמין בהם, הפכו למציאות. רוקיטנה מלאה פליטים ורבים מתושביה התכוננו בעצמם ליהפך לפליטים. באותו זמן עצמו פשטו שמועות משמועות שונות: הדרכים ברוסיה מלאות חללים, אין להשיג פת לחם, הגבול הקודם סגור ואין לעברו וכו׳ וכו׳. רפו הידיים ורבים, שהתכוננו לחפש להם מקלט ע"י בריחה, החליטו שמוטב להשאר בבית ויהיה אשר יהיה. שום איש לא האמין, שסכנת מות ממש כרוכה בהישארות זו. התכוננו לעבודת פרך, לכליאה בגיטאות, לגזירות קשות; אבל לא להשמדה גופנית. הדעה הכללית היתה, שסכנה נשקפת לגברים ולאנשים צעירים בלבד. עם זאת נעשו הכנות הכרחיות לנטישה זמנית מפחד ההפצצות, חלופי שלטון ופורענויות אחרות.

באחד הימים נפוצה שמועה שהנ.ק.וו.ד. ברוקיטנה תחלק רשיונות מעבר לרוסיה הסוביטית. עם שחר התפתל תור ארוך של מעונינים, יהודים בעיקר, שציפו בקוצר־רוח לפיסת הניר, בה ראו פתח להצלה. ואמנם, התאמתה השמועה: חולקו רשיונות ויהודים התחילו לחפש לעצמם אמצעי תחבורה, כלומר, סוסים ועגלות. נסיעה ברכבת היתה בגדר חלום בלבד.

בהשתדלות הועד המחוזי של המפלגה הקומוניסטית נמצא, בכל זאת, קרון־משא לפינוי חברי הקומסומול בני העיר. ביום הפינוי הורגש בעליל, שהגורל אשר עד כה האיר פנים לרוקיטנה, החליט להתאכזר לה, וזוועות המלחמה לא יפסחו הפעם על עירנו.

ואכן ביום ששי אחה"צ טעמה העיר, בפעם הראשונה, את „טעם" ההפצצות הפשיסטיות. הופצצה רכבת צבאית, שחנתה בתחנה. התוצאות היו מחרידות. מספר ההרוגים והפצועים היה רב. קרונות רבים והתחנה עצמה הפכו בן־רגע לתלי חרבות. הרחובות מלאו שברי שמשות, שנופצו מהדף האויר. ההשפעה על התושבים היתה הרסנית. הדכאון והפחד מפני העתיד, שהצטייר בצבעים שחורים למדי, מלאו את הלבבות. קולות השאון נדמו וכולם שקעו בהרהורים נוגים. האנשים, שבדעתם היה לעזוב את רוקיטנה ודחו את הביצוע מיום ליום, הגיעו למסקנה שבאה העת לממש את החלטתם.

כל הלילה נמשכו ההכנות: טעינת המזון לאנשים ולסוסים, אריזת המזודות וילקוטי

הגב, בעיקר, ובהם ציוד הכרחי לדרך. בשבת בבוקר 5.7.1941 לאחר פרידה מהיקרים ביותר, יצאנו לדרך הלא־נודעת.

הצטרפו אלינו עוד 4 בחורים והיינו ביחד 7 אנשים על עגלה עמוסה לעייפה. כמובן שעל נסיעה ממש לא דובר כלל. שמחנו, שהסוסים שיחררו אותנו מהצורך לסחוב את המיטען. שיירת העגלות התמשכה לאורך כל העיר העתיקה בואכה כפר רוקיטנה, כשמבטי שכנים, חברים וידידים וסתם מכרים טובים מלווים אותנו. בדומיה עמוקה, בעצב קודר ובקנאה נסתרת, מהולה בחמלה וברחמים עזבנו את העיר. לא נשמעו דברי פרידה. לחיצות ידיים היו מיותרות. המבטים החטופים הביעו את כל רחשי הלב. מי חשב אז על השואה האיומה הצפויה לעירנו, בתוך כל קהילות ישראל? הדמיון הפורה ביותר לא יכול היה לתאר את המציאות האיומה, שהיתה מנת חלקם של הנשארים. היינו בטוחים, שהתקדמות הצבא הגרמני תיעצר ליד הגבול „המבוצר", פולין רוסיה; שאנחנו נמצא מקלט באחת מערי אוקראינה הקרובות ושם נחכה חדשים מספר עד שהצבא האדום שבכוחו היינו משוכנעים, ייערך מחדש, יהדוף את הגרמנים ויביסם. אז, כמובן, נחזור הביתה לקרובינו ויקירינו.

תוך כדי מחשבות נוגות וחישוב הסיכויים בעד ונגד עברנו את אוסטקי וסנובידוביץ' והגענו למחסום הגבול הישן בין רוסיה ופולין. החיילים המעטים, שהופקדו על השמירה, לא יכלו להשתלט על ההמון הרב, שביקש לעבור לצד השני. בדיקת המיסמכים נעשתה ביעף והורשינו להמשיך בדרכנו לאולבסק. אך מה רבה היתה תדהמתנו בהיוודע לנו, שרוב תושביה נמלטו והבתים עזובים מאין יושב בהם. אותה תמונה נשנתה בהרבה עיירות וערים. רק אז הבינונו את גודל האסון. כל התקוות, אותן טיפחנו בקירבנו בימים האחרונים — היו לאכזב. הרגשנו מועקה בלב. היה רצון לחזור ולקחת כל יקירינו, שנשארו ברוקיטנה ולהציל מה שניתן להציל. ברם הדרך חזרה היתה חסומה. היתה רק דרך קדימה, וגם זה בקושי, בין שיירות הצבא האדום הנסוג.

אולבסק מאחורינו. לפנות ערב הגענו לקולחוז ללינת הלילה. התרנו את הסוסים, האכלנום וגם אנו סעדנו לבנו. אנשי הקולחוז טפלו בנו במסירות, הביאו לחם וחלב והציעו לנו מצעי־קש באחד מבניני הציבור. העיפות הרבה עשתה שלה ועל אף המחשבות המטרידות והדאגות הרבות שקענו עד מהרה בשינה עמוקה.

כמו בקליידוסקופ חולפים מראות הימים ההם: מאות קילומטרים עברנו בשבוע ימים עד שהגענו לתחנת ניז'ין, מעבר לדניפר. שם עלינו סוף־סוף לרכבת משא. לא פעם נמצאנו במצב קשה, כשאוירוני האויב חגים מעלינו, מטילים פצצות ויורים במכונות יריה. לעתים קרובות נאלצנו לנטוש את העגלות ולשכב שעות, מכווצים ולחוצים מסכנת ההפצצות. השתדלנו לנצל גם שעות הלילה לשם התקדמות במסע. אוכל לא חסרנו. עזרה חשובה ניתנה לנו ע"י התושבים והשלטונות המקומיים בכל מקום בואנו. עברנו 40—50 ק"מ ביום, ולעתים גם יותר מזה, רדופים ע"י רצון החיים שפעם בנו. נדמה

היה לנו, שכל רוסיה נעה יחד אתנו. המוני אנשים פגשנו. סיפורים לאין ספור שמענו והתמונה שהצטיירה במוחנו היתה עגומה מאוד.

לא היה כל טעם להמשיך בדרך לקיוב הנתונה להפצצות והמתכוננת בעצמה לפינוי. מגמתנו היתה חציית הנהר דניפר במהירות האפשרית ולהמשיך ברכבת, כי הסוסים המסכנים היו על סף אפיסת הכוחות.

את הדניפר צלחנו בחסות הלילה בתוך שיירה של אלפי עגלות. שיחק לנו המזל ורק מהעבר השני של הנהר כיבד אותנו אוירון גרמני ב„ביקור" קצר, שהקים מהומה גדולה בקרב ההמון הרב. הגענו לניז'ין, תחנה גדולה בצומת הדרכים, שהצטברו בה עשרות רכבות ומאות קרונות, מלאים חיילים, תחמושת וציוד צבאי. מכל עבר נישאה שירת הלוחמים, קול פקודות ונאומי פוליטרוקים שקראו לקרב „למען המולדת ולמען סטאלין".

מסרנו את הסוסים תמורת קבלה, לאגודת מכבי האש, והסתדרנו בקרון משא ברכבת, הנוסעת מזרחה הרחק מהחזית, הרחק מאימת ההפצצות והצנחנים הגרמניים, ועם זאת הרחק מהבית, מבני המשפחה, מידידים ומכרים ומההווי היהודי של עירנו.

תמה תקופת־חיים שלוה, פחות או יותר, והתחילה תקופת נדודים בלתי פוסקת שנמשכה שנים רבות, לרבים מאתנו, עד עליתנו ארצה.

יוסף סגל
(נוה־עוז)

מושקה שוסטר הנציגה לועידה

על בעלי־המלאכה ברוקיטנה, נמנה גם הטייח יהושע שוסטר („יהושע דער מוליער"). יחד עם אשתו מושקה, בנו ובתו הצעירים, התגורר בבית קטן ושכור, בחצרה של משפחת טרוסמן, ברחוב סאָביעסקי — „מאסעוויטשער גאַס". יהושע היה בעל־מלאכה טוב וחרוץ, תמיד טרוד בעבודתו, פרנס את משפחתו בכבוד ותמיד שמח בחלקו. בעונת החורף, כאשר לא היתה מצויה עבודה בטייחות, השתדל לעבוד בעבודות אחרות ולא נשאר מחוסר־עבודה. ביתו נוהל לפי המסורת היהודית, כמו כל בית יהודי מסודר.

מושקה היתה עקרת־בית טובה ודאגה לבריאותם וחינוכם של שני ילדיהם, שקיבלו חינוך ציוני בבית־הספר „תרבות". היתה זו משפחה רגילה, פשוטה, שניהלה חייה על מי־מנוחות.

בשנת 1939, לאחר השבעה־עשר בספטמבר, משהתבסס כבר השלטון הסובייטי בשטחי אוקראינה ובילורוסיה המערבית (שעד אז השתייכו לפולין) הודיעו השלטונות על שתי ועידות, האחת בבירת אוקראינה המערבית — לבוב, והשניה בבירת בילור־רוסיה המערבית — ברנוביץ', שמטרתן היתה לאשר ע"י נבחרי העמים של

השטחים הללו את סיפוחם לשטח הרפובליקות של ברית־המועצות. כנציגת מחוז רוקיטנה לועידה בלבוב נבחרה ע״י המפלגה מושקה שוסטר. פרסום רב ניתן לבחירתה. בעיתון המקומי הופיעו מאמרים על תולדות חייה של מושקה שוסטר. היא תוארה כבת נאמנה של העמלים והעם האוקראיני וכראויה לכבוד הרם הזה להיות צירה בוועידה ולייצג את העם האוקראיני. תמונתה התנוססה בחלונות ראוה. אולם היא לא התלהבה מבחירתה. לא ברצון, אלא בכורח הנסיבות נאלצה לייצג את מחוזה. מדוע בחרו דוקא במושקה? אולי בשל עממיותה, תמימותה או פשטותה? חידה היא עד היום.

מושקה השתתפה בוועידה ההיסטורית בלבוב, שבראשה ישב מרשל טימושנקו ועוד דמויות חשובות מהמפלגה הקומוניסטית המרכזית וכן ראשי השלטון באוקראינה. בהצבעתם של כ־600 צירים אושר סיפוח אוקראינה המערבית לברית־המועצות. אחר־כך נשכחה חיש־מהר מושקה מלב הבריות. היא המשיכה לחיות עם משפחתה בבית הקטן שבחצרו של יחיאל טרוסמן. מצבם לא שופר.

עם פלישת גרמניה הנאצית ב־1941 לרוקיטנה נשארה מושקה עם משפחתה במקום. בבהלת המלחמה לא דאגו להציל את חייה של מושקה „נציגת העם האוקראיני״. היא הוצאה להורג על־ידי הגסטאפו ברובנה מיד עם כניסת הגרמנים לרוקיטנה. יהושע ובנם נספו גם הם בשואת רוקיטנה. בתם הצליחה להשאר בחיים ונמצאת כיום בארה״ב.

יעקב סולצמן
(תל־אביב)

הבולבובצים ברוקיטנה

מי היו הבולבובצים, ששפכו דמינו בשנים 1941־44? בשנות השלושים בא מדובנה לרוקיטנה אוקראיני אחד בשם טאראס בורוביץ, מומחה למחצבות, שהיתה לו מחצבה משלו בקרפילובקה.

הכרתיו היטב, כי היה מזדמן לבית־המרקחת שלי, כדי לקנות חמרי עזרה ראשונה לפועליו. היה ידוע כלאומני קיצוני וניהל תעמולה ארסית בקרב מיודעיו. פעם השתכר אחד מפועליו והחל להשתולל בחוצות רוקיטנה. כאשר המשטרה באה לאסרו, החל להיאבק עם השוטרים בהתריסו כנגדם: „למה, אתם ה„ליאַכים״ (כינוי גנאי לפולנים) באתם לשלוט על אדמתנו? יבוא זמן ונשחוט את כולכם״. בעד המרד הזה במלכות — נידון לשלוש שנות מאסר.

פעם, בקיץ 1938, ישבתי עם בורוביץ בבית־המרקחת וגלגלנו שיחה בעניני מדיניות. שאלתיו: איפה זה כתוב, פאַניע בורוביץ, שאוקראינה היתה אי־פעם בהיסטוריה מדינה

עצמאית? הוא השיב בערמה: ההיסטוריה משולה לכינור, והיודע נגן מנגן עליו לפי רצונו והשקפתו. הקַצָפים המוסקבאיים, ברצותם להחזיק בידם את ממגורות־התבואה של אוקראינה, הוכיחו שאוקראינה ורוסיה הן גוף אחד שאינו ניתן לחלוקה. ועתה אומרים דבר זה ה„ליאכים״.

בחודש יוני 1939, כאשר גרמניה התנפלה על פולין, כדי להבטיח את עצמה מפני העורף האוקראיני (כי ידוע היה לממשלת פולין, שבַּנְדֶרָה רצח את המיניסטר פירצקי, עשה הסכם עם הגרמנים והבטיח להם את עזרת אוקראינה) אסרו השלטונות הפולניים את המנהיגים האוקראיניים הלאומניים, וטאראס בורוביץ בתוכם, והגלום למחנה הריכוז בקרטוז־ברזה.

כאשר הסוביטים כבשו את קרטוז־ברזה, שחררו את כל העצירים וטאראס בורוביץ בתוכם. הוא חזר לרוקיטנה והסוביטים מינוהו כמנהל המחצבה ברוקיטנה. הוא נחשב כאזרח מכובד בעיניהם ולא פגעו בו לרעה.

טאראס בורוביץ כיהן בכהונתו כשנתיים. במשך הזמן שוכנע, שהתקוות שתלה בסוביטים, שיעניקו עצמאות לאוקראינה — נתבדו.

בהסכם הסודי בין סטאלין והיטלר, סוכם שהחבל האוקראיני של פולין עם עיר־הבירה לבוב יסופח לרוסיה. הלאומנים האוקראיניים, ששוחררו ע״י הרוסים, פתחו בפעולות מחתרת נגד הסוביטים משחרריהם.

המנהיגים האוקראיניים בווהלין, בראש טאראס בורוביץ, היו משוכנעים, כי כאשר הגרמנים יביסו את צבאות רוסיה — הם־הם שיכוננו ריפובליקה עצמאית, שעיר־הבירה שלה תהיה קיוב. גם עמיתיהם, הבנדרובצים בגליציה, האמינו שהיטלר יקיים הבטחתו.

כאשר הגרמנים התנפלו על רוסיה, התחוללו מהומות בסביבתנו. קרובים היינו לחזית וביום השלישי למלחמה הפציצו הגרמנים את רוקיטנה.

בימים קודרים אלה כינס טאראס בורוביץ אספה בכפר בורובוי בבית הכומר אלכסנדר סימונוביץ׳, בה השתתפו אחיו של הכומר, בוריס (שעזר לגרמנים להשמיד את יהודי אולֶאבסק), אשתו (מורה), החובש קראַמר מקרפילובקה, מורה מקורוסטין, שאַראַט מכפר נאֶטראָבה, אפאַנאַסיוּק (החובש הווטרינרי מרוקיטנה) ואחרים. באספה זו הוחלט לבחור ועד של אוקראינה הלאומית, בהנהגת הבולבובצים.

בהתחשב עם העובדה, שבצבא הסוביטי שרר תוהו ובוהו, החליטו הבולבובצים לקחת עמם את הנשק ולעבור לצד הגרמנים. הוצאת הנשק נעשתה בערמה גדולה. הם ביימו הלוויה ענקית, ובמקום גוויות שמו בארונות נשק ותחמושת. את שלל הנשק הגדול הזה קברו בבית־הקברות.

בהגיע הגרמנים לנהר סלוץ׳, 45 ק״מ מערבית לרוקיטנה, כינס טאראס בורוביץ (שכינה את עצמו „בולבוי״) את פועליו וסתם עריקים, בני־הפקר, ריקים ופוחזים מהכפרים קרפילובקה, בורובוי, מוצ׳ולנקה, קיסוריץ׳ וכפרים אחרים — ציידם בנשק והודיע לתושבי רוקיטנה, שבקרוב יבוא בראש צבאו.

כאשר הסוביטים עזבו את רוקיטנה, הופיע בעיר סנדלר שיכור, בור, אנלפבית. בשם רצלאוו וארגן משטרה מפועלי בית־החרושת לזכוכית, שתפקידה היה לשוד את יהודי רוקיטנה והסביבה. כשהודיע טאראס על יום בואו לרוקיטנה — הוציא רצלאוו פקודה, שכל התושבים, פרט ליהודים, יקבלו פני „הגואל והמשחרר" בפרחים.

כל תושבי רוקיטנה, בודי, מסוביץ' והחוטורים שבסביבה, הטביעו ממש את הבולבובצים בים־של־פרחים, בצעקם: !SŁAWA הם נכנסו לפארק וקיימו אסיפה ליד אנדרטת פילסודסקי המנופצת. הכומר אלכסנדר סימונוביץ' מכפר בורובוי ערך תפילה והודה לאל, שהציל את התושבים משלטון האלימות של הסוביטים. בחרו בשלטון מקומי (ראַדאַ), בו נטל ד"ר אנישצ'וק חבל פעיל מאוד.

טאראס בורוביץ שהה ברוקיטנה עם ה„אוטריאד" שלו שבועיים ימים ועסק בגיוס אנשים צעירים לצבאו. פרט לכמה מעשי שוד, התנהגו הבולבובצים ברוקיטנה בסדר. הם לא רצחו, כי טאראס היה פופולרי מאוד ברוקיטנה והיו לו ידידים רבים בין היהודים. אברהם גולוד ואנוכי באנו אליו וביקשנוהו שידאג לשלום האוכלוסיה היהודית. הוא הבטיח לנו, שברוקיטנה לא יארע דבר, ואת הבטחתו קיים.

כשקיבל טאראס בורוביץ תגבורת ניכרת ל„אוטריאַד" שלו, יצא לאולבסק בראש כוחות רעננים. עם בואו, ערך פרעות והרג עשרה יהודים, מתוך 550 יהודים שגרו שם. באולבסק כונן את המיפקדה שלו, הוציא עתון באוקראינית, בעריכת המורה בוז'ובסקי ובהשתתפות ואסילנקו, חתן הכומר מרוקיטנה. כ„גולובה" (ראש) של אולבסק נקבע בוריס סימונוביץ', אחי הכומר מבורובוי. שם החלו לנהל תעמולה עניפה למען אוקראינה עצמאית.

כשנכנסו הגרמנים לאולבסק, מסר לידם בוריס רשימת כל יהודי העיר. בעזרתם הפעילה של הבולבובצים הוציאו את כל יהודי העיר לכפר איבאַנקובו (חמשה ק"מ מאוליבסק) והשמידו עד האחרון שבהם.

במרוצת הזמן נבאש ריחם של הבולבובצים בעיני הגרמנים, כי נוכחו לדעת שעינם לאוקראינה עצמאית, ולא לשמש כחיל־עזר להם. ולכן, לאחר שהתירו להם לבוז ולשוד רכוש יהודי אולבסק הטבוחים — פרקו מעליהם נשקם ושילחום לבתיהם. אולם, טאראס בורוביץ' וכמה ממקורביו, הצליחו להמלט ליער ומשם לקרפילובקה. הוא אסף כמה עשרות שודדים, לשם מימוש משימתו.

טאראס הצליח לארגן „אוטריאד". אנשיו שוטטו ביערות הסביבה, הוסיפו לפעול למען אוקראינה עצמאית וזרעו הרס ומות. גם לאחר שרוקיטנה שוחררה ע"י הצבא הסוביטי, המשיכו הבולבובצים להשתולל והרגו את מוטיל שפירא מזאלאוויע ויחיאל טרוסמן.

השואה

אֶל אֵבֶל אֶקְרָא

אֶל־אֵבֶל אֶקְרָא וְקִינָה, יִזְּלוּ עֵינַי דִּמְעָה וְתֵרַדְנָה
לַיְלָה וְיוֹמָם לֹא תִדְמֶינָה:

בָּכֹה אֶבְכֶּה בָּאֵפֶר אֶתְכַּפֵּשׁ, אֲחַבֵּר אֵלַי לְקוֹנֵן אֲחַפֵּשׂ
כָּל אִישׁ מַר נָפֶשׁ:

דּוּמִיָּה וּפוּגוֹת אַל־תִּתְּנוּ, דָּמֹעַ תִּדְמַע עֵינְכֶם וְקֹנְנוּ
וְרָפָה יָדֵנוּ צָרָה הֶחֱזִיקָתְנוּ:

הַכּוּ כַף אֶל־כָּף בְּעִגּוּמִים, הֵילִילוּ מִכְּאֵב לֵב בְּנְאוּמִים
זָקֵן עִם־מְלֵא יָמִים:

זְעָקוֹת וַאֲנָחוֹת הַרְבּוּ וַאֲנָקִים, רַבּוּ וְגַבְּרוּ צְוָחִים וּצְעָקִים
עַל־זֹאת חִגְרוּ שַׂקִּים:

(רַבִּי יְהוּדָה ב״ר קַלוֹנִימוֹס)

ברוך שחורי (שורצבלט)
(חיפה)

חורבן רוקיטנה

א

התחלת העינויים עם עזיבת הסוביטים את העיר, גברו העינויים ללא־נשוא. ביזה, מכות ופריצות היו מנת חלקנו. כולם הסתגרו בבתיהם מאחורי מנעול ובריח. ובפחד הציצו מבעד לסדקי התריסים בנעשה ברחוב. נתקימה בנו הקללה הכתובה בתורה: „בבוקר תאמר מי־יתן ערב ובערב תאמר מי־יתן בוקר".

כמה מעסקני העיר התאספו לעוץ עצה, שמא יש לפנות לעיר־המחוז סאַרני ולבקש מהגרמנים, שכבר הגיעו לשם, שיבואו ויכוננו משטר כלשהו, ולא להיות הפקר בידי שודדים ופורצים.

פנה אלינו גרמני למחצה בשם ראֶצלאַוו, גוי מלוכלך, שחי קצת מסנדלרות, קצת מדייג ותמיד התגולל שיכור בחוצות. הוא הציע, שמוכן לנסוע לסאַרני ולהזמין את הגרמנים, אם יציידוהו במזון, כסף, הלבשה וישכרו עגלה בשביל כמה נוסעים.

יצאו כמה זוגות לגייס את מבוקשו וכעבור שעות אחדות עמדה עגלה מוכנה. רצלאוו היה מלובש כהלכה ואתו 2 שקצים פולניים. בעגלה היתה חבילת מזון גדולה. רצלאוו הוציא בקבוק, הוריקו למחצה וצרח: „אני אחזור מסארני כאיש גדול, תראו"! ובקריאה: „גרמניה מעל לכל"! טלטל את עצמו לעגלה ויצא לדרך.

קבוצת היהודים שנשארה ברחוב הסתכלה בעגלה המתרחקת בלב דואב. „אוי ואבוי לנו, סחו ביניהם, אם ברנש זה יהיה השתדלן והמליץ יושר שלנו". החל דין ודברים. אחדים טענו שצריך היה לזחול, אפילו, על ארבע ולברוח מהגיהינום הזה, ולעומתם היו שטענו שאין להשיב דבר. הכול נגמר, ובסבלנות ואורך־רוח עלינו לבטוח בישועה קרובה. חיש־מהר התפזרו לבתיהם, כי בהתקהלות היתה סכנת־מוות.

כעבור שלושה ימים חזר רצלאוו בגדלות יתירה. חבוש כובע חאַקי עם צלב קרס גדול מעל למצחיה. הוא הביא עמו שק מלא מודעות ופלקטים וגם 6 רובים ורימונים. כעבור שעה כבר ראינו את המודעות. הראשונה, עטורה בנשר וצלב קרס, היתה כתובה באותיות גדולות בשפות האוקראינית והגרמנית, בה נאמר: „ברצון ה„פיהרר" נתמנה אריך קאָך כגוברנטור של מערב אוקראינה. מקום מושבו ברובנה וכל עניני החבל נתונים לסמכותו". לצד מודעה זו היה מינשר של אריך קאָך כתוב באוקראינית, בו הודה לאוכלוסיה האוקראינית, שעזרה בשחרור הארץ מאת ה„זשידא קאָמונא", מאת הממשל היהודי המצורע והגוי של־שבת שלהם — סטאלין. לאחר־מכן היה כתוב ליהודים, שמכירים אותם יפה ומיעצים להם להישמע לפקודות ולכבדן. ע"י המינשר תלו

ציור גדול, המראה כיצד שלשה אנשי נ.ק.ו.ד הנראים כיהודים ומזוקנים בורחים בבהלה מפני הגרמנים המתקרבים ולמטה כתובת: „ברחו, הרוצחים לא יחזרו עוד"!

כעבור שעתיים נראו ברחוב שני אוקראינים צעירים עם רובים מדביקים כרוזים ברחובות, בהם היו כתוב לאמור: „אני, רצלאוו, נתמניתי כמפקד המשטרה למחוז רוקיטנה. האוכלוסיה נדרשת למסור את הנשק שבידה. לשעה 5 אני מזמין שלושה יהודים למשרדי". „הייל היטלר"! חתום: רצלאוו. חתימתו היתה מגוחכת, חוכא ואיטלולא, כי לא ידע קרוא וכתוב.

בבית הרב התכנסו כמה מעסקני העיר לטכס עצה. אף אחד לא רצה ללכת לרצלאוו מתוך מורא ופחד. אולם, לאחר דיון קצר, נבחרו שלושה יהודים: הרוקח נח סולצמן, אהרן סלוצקי, ומנדל שוארצבלט. רצלאוו ישב בבית רחב ידיים, ובבוא המשלחת ציווה שתעמוד בחוץ עד שיקראו לה. לרשותו עמדו כ־20 שוטרים, שטיפלו בהכנסת ריהוט לחדרים.

ישב לו רצלאוו בכורסה בנוחיות, אדום כסלק מרוב שיכרות, והחל נאומו, כשהוא מערבב פולנית בגרמנית ומתבל דבריו בקללות רוסיות:

„להוי ידוע לכם, יהודונים, שנתמניתי לקומנדנט המשטרה, לא רק על רוקיטנה, אלא על כל הסביבה. וכשנכבוש את קיוב, אלך הלאה והשד יודע מה עוד אהיה בעתיד. היות ואני הממונה עליכם, הנכם מצווים להישמע לי ככלבים מסורים. ראשית, עליכם לרהט לי 4 חדרים במיטב הרהיטים, כלי מיטה ומטבח. כל יום עליכם לספק לי מזון ושתיה בשביל 10 אנשים, וכמובן גם „וודקה". והיות ואתם שרפתם את העיר עליכם לנקותה מההריסות. לכן על כל היהודים בעלי כושר עבודה להתייצב מחר במשטרה ויורו להם איפה ואיך לעבוד. בעד עבודה אין משלמים, כי אין ערך לעבודת יהודים. מחר בבוקר תשלחו 4 נשים לנקות את הבית הזה, וזה יש לעשות מדי יום ביומו. עכשיו אני זקוק לקופסת סיגריות טובות ולשעון־יד מזהב.

ואשר לגרמנים, פעלתי בענין זה, ובעוד יומיים יבואו לכאן 200 גרמנים. נערוך להם מסיבה מפוארת בארמון. כבר ממחר יש לנקות את החדרים הגדולים. להביא 200 צלחות וכלים אחרים, ומזון בשפע".

אחד מהמשלחת הוציא מתיק קופסת סיגריות משובחות ובקבוק „וודקה" והניחם על השולחן. עיני רצלאוו אורו. הוא פתח מגירה וכשלא מצא כוסית, העיף במכה אחת את הפקק והחל לשתות מהבקבוק. שתה כמחציתו, הרים ידו וצרח: „הייל היטלר"! „למה אתם שותקים, כלבים"? תענו: „הייל היטלר"! כשאעבור ברחוב, המשיך, להוי ידוע לכם ולכל הז'ידים, שעליהם לברכני ולהסיר כובעיהם. בסיימו תקפתו היסטריה של צחוק וראשו צנח על השולחן. היהודים עמדו נבוכים והכאב בלב גבר.

— „כן, יש לי עוד משהו, איזה ניר אל הז'ידים" — אמר, לאחר שהפסיק צחוקו. „הנה, חפשו בין הנירות, כי קצת שתוי אני והקריאה קשה עלי". מיד נמצא הניר — מכתב מלויטננט הז'נדרמריה בו כתוב, שעל היהודים לבחור ב„יודנראט", מורכב מ־5 אנשים, שישאו בכל האחריות לעניני האוכלוסיה היהודית בעיר וסביבתה. על ה„יודנראט" להופיע בסארני ולהתיצב לפני המפקד, כדי לקבל את ההוראות לניהול הענינים.

אנשי המשלחת עזבו את החדר. סולצמן נשאר לבדו והחל לדבר על לבו של רצלאוו, שיתיחס טוב ליהודים ואז לא יחסר לו דבר. „גוט געמאכט״! צרח המנוול ונשאר יושב בכורסתו.

בצאת המשלחת נתפרסמה הודעה, שעל היהודים להתכנס בבית־הכנסת. התאספו כמה עשרות יהודים ונמסר דין־וחשבון על המצב. נאמו הרב והשוחט ובדבריהם הדגישו, שהאחדות תצילנו מכליה ותביאנו לגאולה.

ב

כניסת הגרמנים העירה

התחלנו לעבוד. מדי בוקר יצאנו בקבוצות למקומות העבודה. המקום העיקרי היה בית־החרושת לזכוכית ההרוס. פינינו במריצות את ערימת האבנים הכבדות והלבנים, שנערמה לאחר פיצוץ המפעל. כמה פולנים שימשו כמנהלי־עבודה, שהאיצו באכזריות בעובדים.

השתיכתי לקבוצה של 14 איש, שעבדה בתיקון מסילת־הברזל. הוטל עלינו לפרק את הפסים המפוצצים ולהתקין במקומם חדשים וכן להצר את המסילה הרחבה, כדי להתאימה לרכבות הגרמניות. הקטע בו עבדנו השתרע בין כפר אוסניצק עד לגשר שמחוץ לעיר. העבודה היתה מפרכת. מחוסר כלים ומכשירים עשינו הכול בידיים. העמסנו על פלטפורמה פסים שנשארו ע״י התחנה ודחפנוה מאות מטרים לאורך הפסים עד למקום התיקונים. המשגיח עלינו היה פולני אכזרי, מלא חימה. הוא העמיד 6 פועלים להרמת פס ארוך, במקום 10 פועלים, היה קשה מאוד. אך התרגלנו גם לזה. הגוף חושל וחשבנו, הלואי והצרות תסתימנה בעבודה קשה בלבד. היה גם יתרון בעבודה, כי העובדים קשה קבלו חצי כיכר לחם שחור ליום — דבר גדול מאוד בימים ההם, כאשר לא מכרו שום דבר ולא נתנו שום מזון בהקצבה.

בשובנו מהעבודה היינו נתקלים בלוח־המודעות הגדול. מדי יום ביומו היה משהו חדש. פקודה רדפה פקודה: אסור ליהודים לצאת מתחום העיר. מי שימרה את הפקודה — יירה במקום. הפקודות היו שאסור ליהודים לנהל משא־ומתן עם נוצרים, לקנות או למכור. נותקנו מכל מקור של קניית מזון להחייאת הנפש ודנו אותנו לחיי־רעב.

והנה הגיעו הגרמנים הראשונים. אמנם, לא מאתיים כפי שהודיע רצלאוו, אלא 10 בלבד. היהודים הסתגרו בבתיהם והציצו החוצה. נערכה תהלוכה לכבודם. לפניהם — השוטרים האוקראיניים, לבושים בבגדים שסופקו להם ע״י ה„יודנראט״ ואחריהם — הגרמנים, שניים־שניים בשורה, לבושים בגדי־קיץ, מכנסיים קצרות, חולצה ששרווליה מקופלים, וחגורים במלוא החגור: רובה אבטומטי, לחגורה קשורים 2 רימונים מצד ימין ומצד שמאל — אקדוח. מהצד האחד מעדר צבאי ומהצד השני — חנית קטנה. על כפתור שבחולצה היה תלוי פנס. על היד מצפן גדול בסמוך לשעון, חבושים כובעי־פלדה ותרמילי־גב על שכמם.

הם פסעו בגאוה בפסיעות גסות, ראשם מורם, מבע פניהם חמור ביותר, ובלכתם

הפילו אימתם על כל המסתכלים. אחריהם התלקט אספסוף גדול של פולנים ואוקראינים צעירים. עברו דרך הרחוב הראשי ופנו לעבר הארמון. שם כבר הוכן הכול לקבל פניהם. עד מאוחר בלילה נשמעו צלילי התזמורת של עובדי בית־החרושת לזכוכית, צריחות וצעקות של הגרמנים השיכורים וחבריהם.

„הלואי והכול יעבור בשלום" — התלחשו היהודים בבתיהם. אולם, חלומותיהם נמוגו עד־מהרה. בחצות הליל, כשנגמרה ההילולא, יצאו הגרמנים בלווית שקצים פולניים לערוך אורגיה. הם התחלקו לשתי קבוצות. השקצים הובילום ל־2 בתי יהודים ואנסו בהם את הנשים, באיימם עליהן באקדוחים.

למחרת היום, יום שבת, לא יצא שום יהודי מביתו, כי הפחד גדול היה. בשעה 9 בבוקר ראינו, ששני שוטרים מובילים את אלתר פיק למשטרה, שתפסה את ביתו של לויק גרינשפון. בלב פועם חיכינו לבאות. כעבור 20 דקות שמענו 3 יריות, זו אחר זו. היה ברור לכולנו, שאלתר פיק איננו עוד. ואמנם, הוא הוצא להורג, ללא דין וללא־משפט.

כעבור ימים אחדים עזבו הגרמנים את העיר וחזרו לסארני. הקומנדנט רצלאוו החל למשול באכזריות־יתר.

ג

היודנראט ותפקידיו

היודנראט התארגן מתושבי העיר, שדאגו לסידור העניינים הדחופים לשם מניעת פרעות וביזה. למעשה, החל בעבודתו הראשונה כבר עם ארגון הסידורים הראשונים לשליחת השודד רצלאוו לסארני — להיות לנו ל„מליץ יושר". לאחר־מכן דאג למילוי צרכי המשטרה.

היודנראט היווה יחידה מינהלית, שריכזה כל עניני היהודים. כלפי חוץ דמה למוסד רשמי, בעל אפשרויות שונות וכוח השפעה על הגרמנים לשם קבלת הקלות שונות, או, אפילו, להציל נפש מישראל. לכן הפך ל„עמק הבכא", בו נשפכו הרבה דמעות של יהודים רעבים, מדוכאים, מלאי סבל וצרות. הוא שימש גם מקום־מיפגש של יהודים, שבאו לשמוע חדשות. היו כאלה, שבכוח דמיונם העלו כל מיני ידיעות משמחות. אולם, לאחר שקראו בעתון היחיד, שהופיע בסארני בשם „הולוס סאַרננטשיני" („קול סארני") — נודע להם היפוכו של דבר, דהינו, שהצבא הגרמני מתקדם ועושה שפטים ביהודים. הפולנים, שהיו נודדים בסתיו למקומות אחרים, לשם רכישת צרכי־מזון, הפיצו „שמועות איוב", כי בקוריץ, לודויפול וקוסטופול נתקימו כבר שחיטות המוניות, ואלה שעדיין נותרו בחיים — נידונו לכליה. אנשי היודנראט השתדלו להפריך ידיעות אלו בנימוק, כי כוונת הפולנים היא לרכוש ידידותנו ולקחת מאתנו צרכי־הלבשה ומיצרכי־מזון בזיל־הזול. אולם, לאסוננו, נתאמתו הידיעות במרוצת הזמן. באו לסארני פליטים מדוידהורודוק וספרו, שהמשטרה המקומית אספה את היהודים על גשר־הנהר וזרקה את הילדים לתוך המים. גם לסטולין הגיעו פליטים מהכפרים, בהם השתוללו האכרים המקומיים.

והנה הגיעה הג'נדרמריה הגרמנית. בראשה: „אוברוואכמייסטר" (רב־סמל)

סוקולובסקי, שדיבר גם פולנית וניתן לשער שהיה „פולקסדויטש". הם נראו, פחות או יותר, אנושיים; אך אחד מהקבוצה עשה רושם של אכזר. הוא היה קטן־קומה ורזה. קראו לו הֶנְקֶל, אבל מחמת קומתו הנמוכה קראו לו הג'נדרמים בשם ה„פלפלון".

מיד עם בואם הוזמן היודנראט לסוקולובסקי, שהודיע כי אם היהודים יצייתו לכל ההוראות — לא יאונה להם כל רע. דרישתו היחידה היתה, שהיהודים יעמידו לרשותו מקום בו יתיצבו לפניו, מדי יום ביומו, לשם קבלת הוראות והזמנות שיש לספקן. כמו־כן יש להעמיד לרשותו שלוש בנות לעבודות נקיון ומטבח, ושני בחורים לצחצוח המגפיים, ניקוי האורוה, הסוסים ועבודות אחרות. לאחר־מכן הגיש רשימה של כלי־בית ומטבח, כלי־מיטה ולבנים שיש לספקם במשך יום־יומיים.

צוות־העובדים, בהרכב של 5 אנשים, עמד לרשות חמשת הג'נדרמים, שהיוו את הממשל הגרמני בעיר וסביבתה. מרוצים משתדלנות היודנראט, לא הראו הג'נדרמים סימני איבה מיוחדים, וזה הרגיע קמעה את האוכלוסיה היהודית. עובדה זו העלתה יוּקְרַת אנשי היודנראט בעיני היהודים. קיצוץ סמכויות המשטרה האוקראינית — אף־הוא הוסיף כבוד לנבחרי־העיר. הגרמנים לקחו משוטרים אלה את הנשק ובמקומו קבלו מקלות־ליבנה. כשתפסו יהודי ב„קלקלתו", דהיינו, כשהוא מקיים קשרי־מסחר וחליפין עם הפולנים והאכרים — לא היתה להם סמכות להענישו, אלא להסגירו לידי הג'נדרמריה. והיודנראט שיחרר אותו בכוח השוחד והממון.

אולם, השקט והשלווה המדומים שנהנינו מהם, היו עד ארגיעה. במחצית חודש ספטמבר 1941 הוטלו שלוש גזירות על הקהילה:

1) לסמן כל בית יהודי ב„מגן־דויד" כחול. היה בזה סימן רע לבאות. התעוררו חששות לפרעות, ולשם מניעת פגיעה בנוצרים סימנו את בתי־היהודים בלבד.

2) הוטל על ה„יודנראט" לספק למשטרה האוקראינית 50 זוגות מגפיים ו־50 חליפות שחורות. הוטל על כל אחד מיכסה של בד, עור, מגפיים וכו'. לאחר־מכן רוכזו כל בעלי־המלאכה ונצטוו לעסוק בהכנת החליפות והמגפיים. מקץ שבועיים היה הכול מוכן.

3) הוטל למסור לרשות ה„קרייזלאַנדווירט" („מינהל מחוזי של משרד־החקלאות") 12 פרות. אף־אחד לא רצה למסור פרתו, שעיקר כלכלת־הבית עליה בזמנים הקשים ההם. הוחלט על מגבית בסך 12,000 רובל, וכל המוסר פרתו יקבל 1,000 רובל כפיצוי. בצורה כזו מילאו את המיכסה.

ב„ימים הנוראים" הגיעו אלינו שמועות רעות. ספרו, שברובנה השמידו ביום אחד 18 אלף יהודים. המועקה בלב והדאגה לבאות הפכו את האנשים לצללים קודרים, שפחדו, אפילו, לדבר על זוועות אלו, בחינת, „אל תפתח פה לשטן".

בערב יום כפור תלו שוב מודעה, שעל כל היהודים לענוד את הטלאי הצהוב (חתיכת בד צהובה בצורת עיגול בקוטר של כ־5 ס"מ) — אחד על הלב ואחד על הכתף. עמדתי

בדומיה וגזרתי את העיגולים לכל בני־המשפחה. אמי תפרה אותם על הבגדים ודמעות זלגו מעיניה.

ל„כל נדרי" באו כולם לבית־הכנסת ענודים בטלאי הצהוב. האוירה מתוחה היתה. בית־הכנסת היה מואר באור־נרות קלוש, אך התפילות קרעו לבבות. התפללו בקול גדול, מלא תחנונים, נהי ואנחות. כל אחד ביטא בתפילתו את כאבו העמוק ודאגתו לחייו ולחיי־משפחתו. אכן, מימיהם לא שפכו כך המתפללים את שיחם לפני רבון העולם, כמו בפעם הזו. קולות קורעי־לב בקעו מבית־הכנסת בתפילת „שמע קולנו".

יום כיפור עבר בתפילות. לאחר קריאת התורה נאם הרב בעניני־דיומא. השוחט ר' יששכר טריגון קשר בדבריו את הזמנים הקשים האלה בתקופת „עשרת הרוגי־מלכות", בה עלו גדולי האומה על קידוש־השם ובטחונם בבורא לא נתערער. הוא קרא למתפללים, שיחיו באמונה, ובכוחה נזכה לגאולה שלימה. בכי מר בקע מ„עזרת הנשים" וכן גם מבית־הכנסת כולו בשעת תפילת „וּנְתַנֶּה תוקף". לא ידעו הבוכים שזוהי תפילתם האחרונה.

אסיפות־הזוועה ב„שמיני עצרת" ובשמחת תורה

אחרי התפילה ב„שמיני עצרת" עלה ראש היודנראט לדוכן והודיע, שנגזרה גזירה חדשה והלואי שנוכל לעמוד בה. הוא דרש מכל הגברים, שיופיעו בשעה 3 אחר־הצהריים בבית־הכנסת לשם התיעצות. הספקות כרסמו במוח. כל אחד התאמץ לנחש פשר הגזירה. בשעה הקבועה התמלא בית־הכנסת מפה לפה. יושב־הראש הודיע, שהוטל על העדה נטל חד־פעמי בסך 30 רובל לגולגולת, מזה 10% בזהב טהור. אם לא נוכל לעמוד בזה — נעמיד בסכנת־מוות את הקהילה היהודית. היות ונמצאים בתוכנו פליטים שאין להם במה לשלם וכן יהודים שנשדדו והם חסרי־כל — לכן צריכים אלה שיש להם, לדאוג לאלה שאין להם. כפעולה פרלימינרית הגיש שתי הצעות: 1) לערוך רישום מדויק של האוכלוסיה היהודית, כדי לקבוע שיעור הכופר. 2) לבחור בועדה, שממנה ייצאו שליחים לכל הכפרים שבסביבה לגבות את הכופר. לצורך זה כבר אורגנו עגלות עם משמר של משטרה אוקראינית, שישמור על שלום הנוסעים.

לדוכן עלה הרב. הוא הוכיח מהתורה, כי כבר בזמנו של משה רבנו היה מפעל דומה. כשפקדו את בני־ישראל, הוטל על כל אחד שקל לגולגולת. האחדות היא נר־תמיד לרגלי היהודים. „ישראל ערבים זה לזה". אמנם, עירנו דלה ועניה באמצעים, אולם אם המפעל לא יצליח — יועמד קיומנו בסכנה גדולה. לכן, קורא הוא ליהודי הקהילה, שימסרו לעצמם דין־וחשבון ויתנו את הדרוש, כדי שניחלץ מצרה זו ונזכה לחיים ולגאולה שלימה.

אחריו דיבר חבר היודנראט, אברהם בינדר — אדם צלול בדעתו, נבון ובעל מחשבה ערה. ואלה דבריו: „יהודים! היושב־ראש שלנו, מר סלוצקי, כבר מסר לכם פרטים על המשימה הזאת ומה שמוטל עלינו ברגע זה. הזמן קצר והרגעים

הבאים הרי־אסון הם, ולכן יש לגשת מיד למעשים. המאורעות האחרונים שארעו בסביבתנו הוכיחו, שאין שום ערך לעושר. העושר הגדול ביותר הם החיים. כי מה בצע בדמי ברדתי אל שחת? אני מציע לבחור בועדת נאמנים של שלושה אנשים ולמסור לידיה עוד היום את הכסף וחפצי־הערך".

ההצעה נתקבלה. לביצוע המשימה נבחרו פה אחד הרב דמתא, השוחט ר' יששכר טריגון והרוקח נח סולצמן. נוסף על־כך נבחרה ועדה בת 5 אנשים לשם עריכת רשום מדויק של האוכלוסיה. חיש מהר יצאה ועדת הרישום לרחובות וכעבור זמן קצר באו ליודנראט ובידיהם רשימות מדויקות של האוכלוסיה היהודית. אנשי היודנראט, שהיה בבית בצלאל קוקל, קיבלו כסף מזומן, את הזהב וחפצי נוי מסרו בבית הרב. בעיקר הלכו הנשים עם צרורות קטנים במטפחות. היו שם טבעות־זהב, ענקים, צמידים, שעונים, סיכות, הכל על טהרת הזהב. כל זה זרקו לקופסה גדולה.

בעמדי ליד בית־הרב תקפוני הרהורים וזכרונות. בעודי ילד, נזכרתי, נערך מפעל־זהב מעין זה, אבל אז היה מפעל זה קשור בחג גדול ליהודים. התקימה תהלוכה בעיר ומקטון ועד גדול צעדנו ברחוב עם דגל כחול־לבן לכיוון בית־הכנסת, שהמה מרוב אנשים ועל אחד הקירות מצד מזרח היה תלוי כרוז כתוב באותיות גדולות: „אור חדש על ציון תאיר ונזכה כולנו במהרה לאורו". היה זה החג של פתיחת האוניברסיטה העברית בירושלים. נשאו נאומים חוצבי להבות. כולם היו לבושים בגדי־חג, וכשנגמר הטכס נפרדו בברכת „חג שמח" ולאחר כמה שעות החל מפעל הזהב. זוגות־זוגות הלכו לבית הרב לתרום חפצי־זהב למען האוניברסיטה. ולאחר שתרמו יצאו עליזים על השתתפותם במפעל הגדול.

גם עכשיו צעדו, אבל מה שונה התמונה: אנשים שחוחי־קומה, בפנים עצובים ובפיק ברכיים. נכנסו ויצאו. המצעד היה דליל. לא ברצון הופיעו לרב. למחרת בבוקר התברר, שהיהודים האמידים יותר בכלל לא הופיעו. הם מחכים לסוף, לראות כמה עליהם להוסיף.

לתפילת שחרית הוזעקו כל היהודים לבית־הכנסת. לדוכן עלה נחום קצנלסון, חבר היודנראט ובמרירות מסר, כי חלק ניכר מהאוכלוסיה אטם אזניו ולא השתתף, כלל, במפעל, כאילו לבם אבן ואין חלקם בגורל המר המצפה לנו. לכן דרש מהרב, שבמעמד זה יטיל חרם על הסרבנים.

הרב שאמעס עלה לדוכן ובקול צרוד ורועד אמר: „יהודים, אחינו בני־ישראל, זה לא כל־כך קל להטיל חרם על יהודים. לפי הדין מטילים חרם רק במקרים יוצאים מהכלל. איך יכול אני להטיל חרם על אנשים, שכבר נענשו מאלוהים והם מלאי סבל וצרות"? וכאן הוא הביא בפסוקים מהמדרש והתורה את כל העינויים, שעברו על עם ישראל במשך הדורות. הקהל עמד דומם ויבבות נשמעו מפי הנשים.

בכל זאת ציווה הרב להכניס את ה„מיטה" כשהיא מכוסה שחורים והעמידוה על הדוכן. הוציאו נרות, הכניסום בפמוטים והעמידום ליד „המיטה". הדליקו הנרות, והרב

הכריז: אני גוזר על הקהל שיתנו לי במעמד זה תקיעת־כף, שהם מסרו הכול. ולא, איאלץ ע״י „המיטה״ והנרות השחורים להטיל קללת־אלוהים על הסרבנים.

דומיה השתררה בבית־הכנסת. כולם היפנו עיניהם לרב, לראות במתרחש. לדוכן עלה אחד מהנוכחים ואמר, שהועדה תקרא לאנשים שטרם הופיעו, ואנו נתפלל, בינתים, תפילת שחרית: „הרי שמחת־תורה היום! אבוי לנו ולחגים כאלה! אנו מתירים לרב, לשוחט, לרוקח ולכל האנשים שצריכים להופיע — שיפנו לעבודתם ויעדרו מהתפילה. ויהי רצון, שנוכל להתגבר על הגזירה ולצאת בשלום ממנה״.

לדוכן עלה השוחט ר׳ יששכר טריגון, ואמר: „אחים יקרים, אוי לעיניים שראו בכך, שחגינו נהפכו לימי־אבל, ובמקום לשמוח עם תורתנו — עלינו לבכות את קדושי־ישראל ואת עצמנו, כי מי יבכה עלינו? וברגע זה, כשהחיים והמות בידינו, איננו רוצים ב„ובחרת בחיים״. אנו קומצים את היד ואיננו רואים את החרב המתהפכת מעל לראשינו. עירנו עומדת בלהבות. הצילו אותה! הפנה „השם״ עורף לנו? לא ולא! הוא מעמיד אותנו בנסיון, כדי לבחון אותנו אם נוכל לעמוד בו. הנה ניסה הרבונו־של־עולם את אברהם אבינו וציווה להעלות לעולה את בנו שאהב, אך ברגע האחרון הופיע המלאך ומנע בעדו מלשחוט את בנו.

אחי היקרים! אנו עומדים לפני נרות שחורים ומבקשים רחמים מאת ה„שם״ שיכפר לנו על חטאותינו, אבל יש לדעת מה לבקש, שלא להיכשל, חלילה, בדיבורנו, כי אנו חוטאים, אנו עקשנים. לכן, מזהיר אני אתכם, כשתגשו לתת תקיעת־כף לפני „המיטה״ והנרות — אל תכשלו חלילה, בדבריכם! תעשו חשבון־הנפש והיו כנים, ואני אמונה שנתגבר על מלאך־המות ונזכה לשכוח את כל צרותינו ונגיע לגאולה שלימה. אמן, כן יהא רצון״!

הועדה יצאה מבית־הכנסת. הרעש גבר. נשמעו צעקות. נשים בכו. כמה נשים התפרצו לדוכן בצעקות איומות: יהודים, הצילו את ילדינו! אל תתנו להוציאנו להורג!

כעבור שעתיים חזרה הועדה. דומיה השתררה. סולצמן עלה לדוכן והכריז: „נכשלנו! לא הצלחנו למלא את המשימה שהוטלה עלינו. יבוא על־כן הגרוע ביותר: יוטל חרם על כל הקהל! יהודים, יום־כיפור היום!״ הוא הראה בידו לצד מזרח וע״י ארון הקודש נשמעה תקיעת שופר. רטט עבר את כל הנוכחים.

— יהודים, הימלכו בדעתכם ברגע האחרון, עוד לא מאוחר! — צעק אברהם בינדר. „פתח לנו שער, כי פנה יום״! „פתחו לבותיכם וארנקיכם ואל ניתן שקללה תרבץ עלינו. קהילתנו מִיָמיה לא עמדה לפני נסיון כזה. מסרו מיד מה שיש לכם ותושעו בעזרת השם״!

העדה נתפלגה לשניים. חלק היה בעד וחלק — נגד החרם. המתנגדים צעקו: עצרו בעדכם, אל תטילו חרם, הזהרו מעונש־שמיים! בית־הכנסת היה כמרקחה. לבסוף נאסף הכסף.

כולם נשמו לרווחה. ארון־הקודש נפתח וספרי־תורה הוצאו להקפות. למחרת בבוקר יצא היודנראט עם האוצר לסארני, כדי למסרו ל„געביטס־קאָמיסאַר״ (מושל המחוז).

ד

זוועות וויטקביץ' ומעשי־האכזריות של דיץ'

באוקטובר 1941 הושלמה עבודת תיקון מסילת־הברזל. היתה זו עבודה מפרכת מאוד. ללא מכשירי־עזר כלשהם נאלצנו לפרק את המסילה ההרוסה ולהביא למרחקים פסים שנמצאו בתחנה ולהרכיבם במקומם. ללא־הרף האיץ בנו המשגיח הפולני, כשפיו מלא אלות ונאצות. עבדנו קשה, אך בערוב היום קבלנו כ„תשלום״ ½ ככר לחם שחור — מיצרך שהיה חשוב מאוד בימים ההם.

לאחר שתיקנו את המסילה שבין הגשר שבעיר והגשר על הנהר בכפר אוסניצק — נסתימה עבודה זו והתחלנו לעבוד בחצר בית־החרושת לזכוכית, שהתבטאה בסילוק המַיִט ושיקום בית־החרושת. העבודה בצוותא עם הפולנים היתה סיוט. גידופים והשמצות היו מנת־חלקנו, אבל הבלגנו, ספגנו העינויים והחרשנו.

באחד הימים יצאה שמועה רעה, שתוך שעות מעטות יוקם גיטו ויכלאו בו את כל היהודים. ברור היה, שבדרך זו מתעתדים הגרמנים לשוד בקלות את הרכוש שבידי היהודים — באין יכולת להעביר משהו לגיטו המתוכנן. בכל הבתים ארזו בקדחתנות את הדברים החשובים ביותר והתכוננו לבאות. לבסוף ניתן הצו, שעל היהודים למסור מיד את כל המְצַאי (אינוועטאר) החי שברשותם, הן פרטי פרסות והן שסועי פרסות, לרבות עגלות, רתמות וכלים חקלאיים. היה זה יום ששי, יום סגריר. איש־איש הוביל פרתו, או סוסו, לתחנת האיסוף שבחצר בית־המטבחיים. עמדתי שעות מרובות עד שהגיע תורי. רשמו אותי, הכנסתי את הפרה לחצר, קשרתי את האפסר מעל לקרניה ועזבתיה. היא רחרחה את האדמה הרטובה, סובבה ראשה אלי ובגעיה מצערת, כאילו, נפרדה ממני. צער תקפני על היצור העלוב, שנידון לכליה במכלאה זו.

בימים ההם התחוללו בכפר וויטקביץ' דברים נוראים. בכפר זה גרו מזה שנים רבות כ־40—50 יהודים שהיו מבוססים היטב. היו בעלי־חנויות ומשקי־עזר רחבים. אולם, הרעה הגיעה גם לכפר הזה. האכרים, השכנים הטובים, שהיו מבלים הרבה בבתי היהודים — הפכו לליסטים, החלו לשוד ולבוז בתי היהודים. והנה קרה דבר, שפרטיזנים סוביטיים חדרו לכפר והרגו כמה מתושביו, שהיו ממארגני הפרעות וידידי הנאצים. הם לא שהו במקום זמן רב. עשו מלאכתם וחזרו לבסיסם שבסבך היערות. חיש־מהר נפוצה השמועה בכפר, שיהודי המקום הם שארגנו את ההתנפלות על הכפר והיו גם כאלה שהעידו, כי בין הפרטיזנים היו יהודים, בתוכם מיהודי המקום.

ליהודים ברור היה שאין מקום להשהיה, שכרו מיד עגלות ובלילה יצאו לרוקיטנה. אחרי כמה שעות נסיעה, כששיירה יצאה מסבך היער למישור, התנפלו עליהם שכניהם הרוצחים בגרזנים וכלים אחרים והחלו להשמידם בדם קר. לא עזרו הצעקות והתחנונים

של הנשים והילדים. הרוצחים ערכו טבח איום ואת הקרבנות השליכו לבור. שתי משפחות בלבד הצליחו להיחלץ מהטבח והגיעו בשלום העירה.

המאורע הזה הטיל פחד על כל יושבי הכפרים. הם נסו בבהלה והתרכזו ברוקיטנה.

בנובמבר 1941 נתקבלה ידיעה, שדיביזיה שלימה של אנשי ס.ס. עומדת לבוא מהבנות הועסקו בקואופרטיב ששוכן בבית־הכנסת הישן בסריגת סודרים ובתפירה בשביל מזורזת, כדי לצבור מיצרכי־מזון, סדינים, כרים ודברים אחרים, שהרוצחים, ודאי, יהיו זקוקים להם. למזלנו הגיעה אלינו קבוצה בת 30 רוצחים בלבד. מטרת בואם היתה לעזור ל־Kreislandwirt לגבות את המסים, שהוטלו על התושבים הלא־יהודיים. בקבוצה זו הגיע גם ה־Kreislandwirt נמוך־הקומה, דיץ׳, מלובש במדים צבאיים בצבע חקי — בדרגת סרן. היה זה הגרמני האכזרי ביותר, שהיה אי־פעם בעיר. בעברו בפעם הראשונה ברחוב היהודים — הרביץ בכמה יהודים על שהלכו על המדרכה ולא באמצע הכביש, כפי שהתקנות דרשו.

הוא נכנס ליודנראט. כולם קמו ממקומם. העיף מבט זועם על הנוכחים ופנה ישר לחדר יושב־הראש, מר סלוצקי. מיד שמענו קולות וצריחות בוקעים מהחדר. הוא דרש, שהציוד למשרדו, שכלל למעלה מ־100 פריטים, יוכן תוך 4 שעות. כעבור 4 שעות, בדיוק, הופיע שוב דיץ׳, פרץ בסערה לחדר היו״ר וצרח: Alle heraus! („כולם לצאת״!), הרחיק מיד את כל אנשי היודנראט ונשאר עם סלוצקי בלבד שמענו צעקותיו המחרידות ואחרי־כן ספירות: אחת! שתיים! שלוש! עד 25. אנחות מקוטעות בקעו מהחדר. פתאום נפרצה הדלת ודיץ׳, מיוזע, עם עינים גזלניות, יצא חיש מהחדר וטרק בחזקה את הדלת. אצנו פנימה. סלוצקי שכב על הספה, ערום למחצה, וכל גבו מלא חבורות שותתות־דם. מעילו התגלגל על הארץ והוא שכב בלי רוח חיים. מיד שפכנו עליו כוס מים והוא התאושש קמעה. אז ספר לנו בקול חלוש, כיצד דיץ׳ זנק אליו, קרע ממנו את המעיל, השכיבו במהלומה חזקה על הספה, הרים הכותונת, הוריד חגורתו הרחבה, הוציא האקדח והחל להמטיר בחגורתו עם מכסה האקדח. במכה ה־11 איבד סלוצקי הכרתו ומאז לא זכר את אשר קרה לו. לאחר שקיבל טיפול כלשהו הועבר סלוצקי לביתו ושכב כמה שבועות במיטה עד שחזר לאיתנו.

חודש נובמבר היה מלא פחד ואימים. 30 הס.ס. שהיו בעיר עשו שמות. היה עלינו לספק להם 30 זוגות מגפיים, בגדים וכמות טבק משובח מדי יום־ביומו. לועד לא היו מיצרכים אלה, לכן יצאה משלחת לסארני ומשם לדומברוביצה, כדי לקנות עורות וטבק. באותו חודש ניתן הצו, שאסר התקהלויות של יהודים, כולל תפילה בציבור. שני בתי־הכנסת שבעיר נסגרו. שבוע קודם מתן הצו, כשהיהודים התפללו בבית־הכנסת, התפרץ פתאום דיץ׳ בצעקות, הוציא את אקדחו וירה באויר. קמה בהלה גדולה. פתחו חלונות וקפצו החוצה. מרוצה מ„פרי עמלו״ עזב דיץ׳ את המקום ומאז הופסקו התפילות בציבור.

אותו חודש הוצא גם הצו להוציא תעודות לבעלי־מלאכה בלבד, לסגור בתי־מלאכה

בודדים ולארגן ארטלים. החלה התרוצצות לקבלת התעודות משום שהאמינו, שתעודה זו היא תעודת־חיים. והא ראיה: ברובנה השאירו לאחר השחיטה הרבה בעלי־מלאכה יהודיים. ה„ארטל" אורגן בבית־הכנסת הישן. התרכזו בו, בעיקר, חייטים וסנדלרים. העבודה גדלה מיום ליום, כי כל ההזמנות בוצעו לפי פקודת הגרמנים והמשטרה האוקראינית. בעד התוצרת שילמו תשלום סמלי של 60 קופיקות לשעה. יום־עבודה היה של 10 שעות. בזה האופן קיבל כל בעל־מלאכה 6 רובל ליום, שערכם אפסי היה, אך בעלי־המלאכה חיו בתקוה, שעבודה זו תציל חייהם.

ה

זוועת ה־15 ותלאות הגיטו

בחורף 1942 הוטלו קנסות כבדים על יהודי העיר. אולם, הגזירה המחרידה ביותר היתה גיוס 15 אומנים־מומחים לשם שליחתם לכיוון בלתי־ידוע. הנסיון לימדנו, שהגליית אדם פרושה מעבר ל„עולם האמת". אולם, גזירה זו היתה כולה תמיהה: מה טעם בחרו, דוקא, בבעלי־מלאכה? הרי מקובלנו, שהאומנים זכו לחיים בזכות תעודת־העבודה. אם כן, למה גזרו עליהם מיתה?

עד מאוחר בלילה התלבט היודנראט בהרכבת הרשימה, ולאחר יסורי־נפש קשים בחרו ב־15 איש — כולם חולים, בעלי־מום, שגופם נמק היה מהמורסות ששתתו דם ומוגלה. הטעם שבחרו דוקא באלה היה, שהגרמנים יפסלו אותם, כי אין בהם תושיה. למחרת באו ליודנראט נשותיהם והתחננו ביללות ובבכי שישחררו בעליהן. הגברים גילו מערומיהם וחשפו לעין־כול את צלקותיהם ופצעיהם ובקשו רחמים.

אנשי היודנראט עמדו אין־אונים מול הנשים הזועמות והזועפות, שהתנפלו עליהם ובקשו לדרסם בצפרניהן. אשה אחת ציוותה לחברותיה לקרוע קריעה ולשבת „שבעה". הן התישבו על הרצפה והתיפחו ביללה קורעת־לב. הקולות והבכי נשמעו ברחוב כולו. אולם לפתע הושלך הס, כי הופיע ז'נדרם. בראותו את הנשים המקוננות שאל לתומו במה הענין. הנשים, שסבורות היו שהשוטר חש לעזרתן, קמו ממקומותיהן וכל אחת בקשה לתנות, תחילה, צרת־לבה. הרעש היה מחריש אזנים והשוטר לא הבין דבר. Ruhe! (שקט!) היסה אותן השוטר ולפת אקדחו. מיד הסיטו את עצמן הנשים המבוהלות לצדדין וברחוב נשמעו קולות: „הצילו, יורים"! קמה בהלה גדולה, כולם נמלטו מהרחוב והתחבאו בבתיהם. הג'נדרם חייך להנאתו והיה מוקסם, ממש, מהצלחתו...

אולם, הצעקות והבכי לא פעלו מאומה. האנשים אולצו להתיצב. הפרידה מהנשים והילדים היתה מחרידה. התחוללו מחזות קורעי־לב שאין לתארם במלים, כי ידעו שזוהי פרידה אחרונה, לעולמי־עולמים. כל הנאספים געו בבכיה. מקבוצה זו חזרו שלושה בלבד. הם ספרו על השואה שהתחוללה ברובנה.

בחודש אפריל היו ידי מלאות עבודה, כי הגרמנים החליטו לכלוא את היהודים בגיטו ודרשו מהיודנראט להכין שלוש מפות של העיר. בחרו בי כמפַּאי והוטל עלי

להכין מפות אלו. ימים ולילות ישבתי רכון על נירות ושרטטתי. נדרשתי לסמן את בתי־הגויים בצבע אחד ושל היהודים — בצבע אחר. במחצית השניה של חודש אפריל כבר הוכנה מפה מפורטת של הרחובות שנועדו לגיטו והיודנראט החל לאייש את החדרים. בשטח זה פרצו מריבות קשות. איש־איש ביקש להתאים לו את שכניו כלבבו. לכל נפש הוקצה שטח־מגורים של שני מטרים מרובעים, אולם היה זה להלכה בלבד. למעשה לא נהנינו מ„רחבות" זו ושררה צפיפות איומה.

באחד במאי כבר ישבו יהודי רוקיטנה כלואים בגיטו צר ומחניק. כשמונה נפשות הצטופפו בחדר קטן. החום היה ללא־נשוא, וכדי להגדיל יסורינו אסרו עלינו לצאת ולשאוף אויר צח. נותקנו מהעולם החיצון וממקורות האספקה. לא יכולנו, אפילו, להעלות על דעתנו את האפשרות לקנות מיצרכי־מזון. האנשים עטופי־הרעב ליחכו את כל העשבים שצמחו בשדות שגבלו בגיטו. קטפו את העלים משיחי־בר ובישלו אותם, כדי להשקיט זלעפות הרעב. אלה, שהיה בידיהם קומץ של גרעיני דגן, טחנו אותם בסתר בשתי ה„זשארנעס" שהוצנעו בגיטו מתחת לרצפה. את הכניסה היסוו בארגז גדול, שמילא כביכול תפקיד של שולחן. היו מזיזים את הארגז, יורדים למקלט אפל, שניתן לעמוד בו בקומה כפופה בלבד. הדליקו מנורת־נפט קטנה וביסורים גדולים סובבו בשארית הכוחות את הגלגל הצורמני. הקמח היה עבה כגריסים. כל גרגיר היה יקר כיהלום ולכן שמרו שלא יתפזרו על הארץ.

הופעת שוטר ברחוב צמררה את הגוף. מיד החלו לרקוע ברגלים כאות־אזעקה. אז השתררה במקלט דממת־מות. בלב נרעש ונפחד אנוסים היינו להצטופף שעות מרובות בצינוק הצחון והאטום, ללא אויר, מורעל מקיטור מנורת־הנפט — עד שניתן האות שאפשר להמשיך בעבודת הטחינה. את הקמח ערבבו בדוחן, כוסמת, תפוחי־אדמה ועלי־לעבעדע. הוא היה טעים מאוד והרגישו בו כל מיני טעמים שבעולם. מרק־של־מים וגריסים ופרוסת־לחם — זה היה המזון היחידי שלנו חדשים רבים. לרבים גם זה לא היה והם התנפחו מרעב. הלעבעדע היה חומר־המזון העיקרי. ממנו עשו רקיקים, קציצות וכל מיני מאכלים אחרים. טבק לא היה לנו, לכן עישנו הכול: עלים של עצי־דובדבנים, שאלוויע, מאכורקה שנטחנה מעוזרדי־פטל וסרפד (קראָפּעווע). הכול גלגלו בתוך ניר עבה ועישנו.

מצב היודנראט הוחמר מיום ליום ואתו מצב היהודים. הגרמנים נעשו אכזריים יותר בתביעותיהם ואט־אט החלו לגלות את כוונתם האמיתית שפירושה השמדה.

החיים ברובע הסגור

הרובע הסגור לא היה גיטו, ממש, כי לא הקימו חומות, או גדרי־תיל. דַיה היתה הפקודה, כי אסור ליהודים לצאת מתחום הרחוב וכבר, כאילו, היו כולם כלואים בבתיהם. היות והרחוב הראשי של רוקיטנה לא הספיק להכיל את כל היהודים, נאותו לסדר גם גיטו קטן בעיר החדשה. היו אלה כעשרה בתים מרוכזים סביב מגרש השוק. באחד מהם ישבו גרמנים

מזוינים מהמחלקה הכלכלית. מאחורי הגיטו, לא רחוק מפסי־הרכבת, חנה חיל־מילואים גרמני, שגויס ברובו מצ׳כוסלובקיה והונגריה, ובא לשקם את הגשרים המפוצצים.

ברחוב הראשי היו כ־50 בתי מגורים, שכמה מהם נתפסו ע״י משתכנים פולניים. כן נשארה גם המיליציה האוקראינית במקומה, כשחלונות הבית מופנים לאורך הרחוב וניתן היה לראות את המתרחש בו. בקצה הרחוב, בבית גרינשפן, נמצאה הג׳נדרמריה, ששלטונה התרחב על האיזור כולו.

הצפיפות בגיטו היתה גדולה. העקרון היה לשכן בכל חדר משפחה שלמה ואף יותר מזה. אסור היה לצאת את הגיטו ולבוא מהגיטו הגדול לגיטו הקטן, ללא רשות היודנראט. מתפקיד המשטרה היהודית היה להשגיח, שלא יצאו אנשים מהגיטו. ואמנם, עמדו 2 שוטרים בהתחלת הרחוב והשגיחו על התנועה. מדי יום ביומו היו כל העובדים בשביל הגרמנים מתאספים ע״י הרחבה של המיליציה. היו מסדרים וממיינים את האנשים ושולחים אותם למקומות־העבודה הנדרשים.

ה„ארטל״ שבבית־הכנסת, בו היו מרוכזים החייטים, הסנדלרים ובעלי־מלאכה אחרים, היה תחת מרות משרד־העבודה. אסור היה להם לבצע עבודה כלשהי בשביל יהודים, אלא בשביל הגרמנים והמיליציה בלבד, או שביצעו עבודות לפי הזמנת היודנראט. העבודה היתה ללא־תשלום. התשלום היחיד היתה התקוה, שבזכות עמל־כפיים יזכו לחיים. בכל זאת היה היודנראט מממן את העבודות שבוצעו על־פי הזמנתו.

אסור היה לאוכלוסיה היהודית להתעכב ברחוב ולנהל משא־ומתן כלשהו ביניהם. הוצא איסור חמור להכניס מיצרכי־מזון כלשהם לתוך הרובע. פעם בשבוע היו מחלקים מנת־הלחם השבועית, 40 גרם לנפש ליום, ופעם בחודש היו נותנים גריסים, או דוחן — 400 גרם לנפש. קניג, קצין הג׳נדרמריה, היה עורך לפעמים בקורת ברחובות ונכנס לבית, — אם היה רואה עשן יוצא מהארובה, — כדי להיווכח אם לא מבשלים בשר, או מרתיחים חלב. יום אחד קרה מקרה, שתפסו ארבעה יהודים עם בקבוקי־חלב שקיבלו מהשכנים הפולניים. אותו יום הטילו קנס גבוה על היודנראט.

המצוקה הכלכלית הלכה וגברה. נוסף על הפחד המתמיד מפני הבאות והעבודה הקשה, שנעשתה מיום ליום יותר מעיקה, היה הרעב מדכדך את האנשים ורבים מהם הסתובבו כסהרורים באפיסת כוחות וכל גופם נפוח. בשעות הערב ובלילה היו אנשים חומקים מהבית, נגשים לגדרות מצד החצרות ומחליפים איזה שהוא בגד בקצת מזון: לחם או קמח, או קצת חמאה וגבינה. המזון היה מונח במחבוא, כדי שלא להיתפס, חלילה.

שום קשר לא היה עם העולם החיצון. לא הגיעו שום עתונים. רדיו לא היה ועם הפולנים היה פחד לדבר ולהתענין בפוליטיקה. לפעמים היו חברי היודנראט נוסעים לסארני, לפי דרישת מושל־המחוז, בקשר עם גזירות שונות, ואז היו מביאים איזה ידיעות, אבל לא היתה אף אחת משמחת. זה היה בזמן, שהגרמנים הוסיפו להתקדם במזרח אירופה והחלו להתקרב לגרוזיה וסטלינגרד, והמטרה היתה להגיע ולכבוש מקורות הנפט ולנתק את הצבא הרוסי ממקורות האספקה החשובים.

בהיותנו בגיטו החלו כבר לפעול קבוצות פרטיזנים ביערות. הגרעין של קבוצות בודדות היוו אנשי־צבא רוסיים שבמקרה נותקו מצבאותיהם, או במכוון נשארו כדי לחבל בעורף האויב. סביבם התלכדו צעירים רוסיים שפחדו מהגרמנים, שמא יעשו בהם שמות. בתחילה היה מצב הפרטיזנים בכי־רע. חסר היה להם נשק וחמרי־חבלה, ועיקר היותם ביערות היה לרכז סביבם יותר לוחמים ולהעביר ידיעות כלשהן בדרכים שונות. אך המעט הזה כבר נתן אותותיו בהחמרת מצב הגרמנים. די היה לפוצץ כמה פעמים איזה גשר קטן במסילת־הברזל, או סתם קטע של מסילה — שזה יטיל פחד על הגרמנים ששכנו בערים. אם לפני כן שלטו 5 אנשי ז'נדרמריה על סביבה גדולה, בקוטר של 40 ק"מ, הרי אחרי ביצוע פעולות חבלה של הפרטיזנים, החלו לזרום מילואים של גרמנים, כדי לשמור על המסילה. ליד כל גשר בנו צריפי־מגורים, הקיפו את השטח בגדר־תייל וגם מיקשו אותו. במקומות החשובים, כמו תחנת־הרכבת, הקימו עמדות ומבצרים. רק לאחר שחזרנו מהפרטיזנים, נוכחתי לדעת, מה רב היה פחד הגרמנים מפני הפרטיזנים.

פעולות הפרטיזנים בסביבה הביאו את הגרמנים למבוכה רבה. החלו לזרום חיילים גרמניים רבים לעיר והקימו מוצבי־תותחים בכניסה לעיר ועל־יד הגשר על הנהר הקטן.

הפחד בגיטו הלך וגבר. התפללנו בלבנו, שהלילות יהיו שקטים, שלא תהיינה התנפלויות של פרטיזנים, כי ידענו שכל פעולה שלהם עלולה להתנקם בנו. הגרמנים נעשו מיום ליום יותר עצבניים ויותר אכזריים והחלו לחשוד, שיד היהודים בהצלחות הפרטיזנים. כל ידיעה על פעולה כלשהי עברה ברטט בעצמותינו. והנה, ימים ספורים לפני השחיטה האחרונה, היתה התנפלות של פרטיזנים בתחנת אוסטקי על רכבת ובקרב הפתאומי נהרגו כ־20 גרמנים. לא ארכו הימים ותכונה מוזרה נראתה בקרב הגרמנים המקומיים.

סופה המר של רוקיטנה

ב־25 באוגוסט 1942 ניתנה הפקודה החמורה שכל היהודים, כולל חולים, מחויבים להתיצב למחרת, יום הרביעי, בכיכר היריד לשם מיפקד. הדבר הזה היה חשוד בעינינו, כי כל היום הלכו השוטרים והגרמנים מבית־מלאכה אחד למשנהו ואספו את כל הסחורות שבהם. כמו־כן באו לעיר הרבה שוטרים מהסביבה. היו שחשבו על בריחה, אבל היודנראט ניסה להרגיע את הרוחות בנמקו, שמטרת המיפקד היא להיווכח, אם לא ברחו יהודים לפרטיזנים ולקחו חבל ברצח האחרון. ואם מישהו מאתנו יברח, הרי נעיד על עצמנו שאשמים אנחנו, וכל העדה תיפול קרבן באשמת כמה פורשים.

ביום המחרת, 26 באוגוסט 1942, י"ג באלול תש"ב, בשעה 9 בבוקר, עמדה כל עדת היהודים — 1631 איש — בכיכר־השוק וחיכתה לגזר־דינה. על המגרש עמד ראש־המשטרה וידו חבושה. לידו עמדו כמה גרמנים. המיפקד נערך בחיפזון רב ולתמהוננו הגדול לא נצטווינו לחזור לבתינו, אלא להסתדר בשני טורים — גברים לחוד ונשים וילדים לחוד, 6 אנשים בכל שורה. הלבבות דפקו בחזקה וניבאו לנו רעות.

נגש אלי יושב־ראש היודנראט ואמר לי, שאגש לראש־המשטרה ולשאול אותו לפשר הדבר. אך זזתי ממקומי, פרצו הנשים בזעקה איומה ונשמע קול זעקתה של מינדל אייזנברג: יהודים, הצילו את עצמכם! מיד ראיתי להקה גדולה של שוטרים וגרמנים זורמת מכל העברים והרובים מוכנים לפעולה. ה„שעף" הרתיע את עצמו כדי שני צעדים ממני, שלף ביד שמאל את האקדוח ובקללה על שפתיו ירה 2 יריות.

טרם הספקתי להרכין ראשי ומיד נשמעו יריות ממאות רובים אבטומטיים. האומללים החלו לרוץ כמטורפים בחפשם מפלט מהכדורים. נשמעו צעקות איומות, גניחות, „שמע ישראל", ויריות ללא־הרף. כיכר־השוק הוצפה בדם של יהודים. הדם קלח וזרם מכל העברים, ולולא השמש הלוהטת — היה הדם מצטבר כדי נהר זועף וגועש. הכיכר כוסתה בגוויות מרוסקות של אנשים, נשים וילדים קטנים.

רבים מהיהודים נתפסו ונכלאו בקרונות, שהמתינו להם בתחנת הרכבת. למחרת הוציאום להורג בסארני, יחד עם יהודי המקום והסביבה. בסארני הוכנה מראש תכנית מדוקדקת של השמדה. תוך 3 שעות הוציאו שם להורג עשרת אלפים יהודים. כשלוש מאות יהודים נהרגו על כיכר השוק, וכשבע־מאות איש הצליחו לברוח ליערות.

כך גמרה את חייה קהילת רוקיטנה.

נתן גנדלמן
(תל־אביב)

קינה על החורבן

לזכר אמי ואחותי היקרים וכל בני משפחתי
שנטבחו בסארני, ולזכר אבי היקר, שרצחוהו
הקלגסים בכפר ברזוב.

העשרים ושניים ביוני שנת ארבעים ואחת
לא יימח מזכרותי ולא יישכח.
בבוקר השכם כבר ברדיו שודר
על האויב, איך לפתע חדר.

על תושבי רוקיטנה נפלה תדהמה
להסתתר, או לברוח? זאת השאלה.
נוסו, אחי, מזרחה,
עזבו את מגוריכם, התרחקו מהסכנה.

אך לשוא — רק חלק תפס מקל ותרמיל
ופניו הרחיק מזרחה בכל דרך ושביל.
היתר לא זז. נצמד למקום, מאמין לעזרה
שתבוא ממרום. ולבי מלא חרדה
לנשארים בביתם — על שברם
עד לאין קץ וגודל סבלם.

אותו יום לא אשכח, עת מהורי נפרדתי,
לאחותי וליקירי נשיקות אחרונות חלקתי.
כמה דמעות־בכי יצאו מקרב לבם
כל מלה שנאמרה הביעה מכאובם.

ואשמע קול אמי הערב ודבריה אקלוט
„בני! מי יידע ידוע אם יחדיו נפגש עוד?
לך לשלום. אתפלל בעדך, אולי תבוא ישועה
ותשאר אוד מוצל מהשריפה שנתלקחה".

ככה עזבתי העיר, ככה נעלמה השיירה
אך אנחת־אחי בלבי לעד נשארה.
בן־אדם, מה מר גורל הנשארים במקומם!
מלאכי־שלום, השארו, מכל פגע לשמרם!
לבי פתוח וער למתרחש שם בבית,
לכל בני עירי — המחכים לצודם בציד.

לעיר התקרב האויב ויבריק בחרבו
ויפרוש כנפיו השחורות על טרפו.
צללים שחורים כיסו אבני הכביש
הכל נחבא. ברחובות אין איש,
במבואות אפלים מסתתרים העוברים ושבים.

רק מזמן לזמן תשמע נביחת כלבים
ולפתע רעש הסוליות הדורכות לאזניך חדר
„הגרמנים ברוקיטנה" — מפי יהודי לרעהו השמועה עברה.
כל רגע צווים. לגור בשכונה נפרדת,
גיטו, טלאי צהוב, חיים ללא תוחלת,
ערבות זקני העיר, יריות, הרוגים.

ראש השנה, שנת תש"א, התזכור?
זה בית הכנסת הישן — נמצא במצור.
הקיפוהו קלגסי אֶס־אֶס, שכורים משתוללים
אנשי רצח, מחזיקי רובים, בגנטים,
בקולם הצורב „יוּדֶה הֶרַאוּס!" צועקים
ותך בדלתות החיה, רעדו הסיפים.

מי יעז לפתוח שערים? הכל מתפללים
את כל מר לבם למרום שופכים.
בוכים על גורלם, על מצוקת הזמנים
כמוהם לא נשמע מעולם, על רשעים
שקמו עלינו לכלותנו — „שפוך חמתך" עליהם.

ובפינה נידחת עומד ר' שמעון, עטוף טלית, עיניו דומעות,
מצחו קמוט, שערותיו שיבה, ידיו למעלה מושטות

מבקש לשלום בנו שברח עם הבולשוויקים,
לבני משפחתו הנמצאים על ידו, — „תן להם חיים,
שלח ישועה לכל עמך, בית ישראל".

אז נשמע קולו הרועד של בעל התפילה :
„בראש השנה יכתבון וביום צום כפור יחתמון,
מי ברעש ומי במגפה, מי בחניקה ומי בסקילה".

עברו חדשים של צרות ואין קץ לסבל
חיי אסיר בזוי, נשבר, שרוי באבל
כה שקועים בצער וסבל הגיעה כרעם הפקודה
להתיצב בככר השוק, כולם לספירה.

וידיעה נוראה זו בין רגע התפשטה, עברה.
ולאור הבוקר עוזבים האומללים בתיהם
צעיר וזקן, נשים ותינוקות בזרועותיהן.
מרחובות הגיטו עוד כמה מאחרים נראים
אחריהם ז'נדרמים במקלי גומי צועדים
מצליפים על גבם, ויתר הנבלים
ממהרים לגלות הטרף ממקומות נסתרים.
נזכרו בחולים הקשים השוכבים בבתיהם
ויוציאו כבזק פסק־דין מוות עליהם.

כך התרוקנה שכונת הגיטו מיהודיה
ויתקבצו על פני הככר, אומללים.
ולא עלה בדעתם כי יובילום לטבח.
זה לזה שואלים, מה פה מעשינו
מה הן המזימות שזממו נגדנו ?

ה„אֶס־אֶס" סופר ומונה, מפריד ומחלק.
כבר יריות ראשונות פלחו לבות עשרות,
כבר מותחים גופים חללים, נצברים לערימות.
עוד מתבוססים בדמם, נשמתם טרם יצאה.
מה נורא פה המקום !

וידחוף האויב האומללים כבקר לתוך הקרונות,
ותזוז הרכבת. לאן? ולשם מה?
בורות פּאַרני להם מחכים, בהם אלפים נורו
בורות עמוקים, ידי אחינו בעל כרחם חפרו.

ותסקור בעיניך שטח שדה רחב ותראה
לא בור ראשון נחפר ולא אחרון מתמלא.
הקנונדה החלה.
כדורי דום־דום במהירות רבה נורו.

אלפי גופות חללים משטח הארץ נשמטות
וכבור אברים, גופי אדם בדמם מתבוססים.
רק קריאות עזרה נוראות ו„שמע ישראל!"
יצאו מפי האומללים, צעקתם השמימה מגיעה.

וקולות מכאובים נבלעו בצחוק השטן
המשתולל, כי לית דין ולית דיין.
וכך, אדמת אוקראינה לרחבה וארכה
דם קדושים וטהורים ספגה לתוכה.

בשורת החורבן עברה במהירות הבזק
כחץ פגעה בלבי, ארים קולי ואזעק
אחרוק שן הדק־היטב ומחפש שביל
למערת החיה — לברלין לכלותה כליל.

דמנו הנקי הנשפך באירופה
לעולם לא תוכל כסות האדמה.
לעולם לא נשקוט ולא נרגע
מדלת לדלת נדפק נקמה.

הן נשאר בחיים עודיך בתרדמה
כלום לא תתעורר, לא תרגיש ביד רותחה?
כלום אזניך אטומות, לא תשמע בכי תמרורים?
ענֵני — התנקום נקמת קדושים?

זה אתמול אביך נשחט לאור עיניך, בני,
כלום לא תזדעזע, לא תשאג כארי
לא תתקע שופר שיחרדו הלבבות
כלום לא תצעד זקוף לארץ החיות?

צבא השחרור מתקדם, כוכבו לך רומז
הם חבריך לסבל. התעורר, התגייס!
כלנו לשורה שרידים, אליך נצטרף
יחד אתך לחשכה נשים קץ.

ואני ככלב ריק מחצר לחצר
חוטף כל עצם נזרקת, אבל אני ער
ונובח, נובח על לבות השרידים
שעת נקמה והגמול הגיעה, אחים!

ונקמנו מעיני דמעות אבות,
צעקות ילדים, אמהות נענות,
אחי השחוטים, התלויים עלי עץ
נקמנו יגונכם וסבלכם עד אין קץ!

דומם אסתכל בעיני חברי, לא נבכו.
אזכרם יחדיו בין כתלי בית הספר בילינו
יחד לגשר טיילנו, תחתיו מי הנחל שקשקו, שטפו
ריח שדות־הדגן נשמנו, בחורשות חברות חישלנו.
המתיק סודות הליל, כוכבי רקיע לנו רמזו.
ולפתע סופת מערב חורבן ושואה הביאה
ותעקור עץ משרשיו ותסחוב אתכם תהומה.

נאבקתם מר על חייכם, לא הושטתם צואר לסכין,
לא כצאן לטבח הלכתם. להגן על החיים כדין
לפרטיזנים ביערות הצטרפתם ושם אומץ הראיתם,
וכמורדי גיטאות — כבוד העם והאדם שמרתם.
בשורות הצבא האדום לחרות כאריות לחמתם
ממגיני מוסקבה ולוחמי סטלינגרד כוחכם שאבתם.
האמנם אינכם, ואף איש לא יידע שמותיכם?

מה מרה אחריתכם. מי יתן ויועלה זכרכם
אך ההיסטוריה תעריך, תרשומכם כגבורי עם
שנולדו בשנת העשרים ובארבעים יד גדעם.

ואי שם ביערות ווהלין דומם אסתובבה
חפשתיכם בליל וביום, שם בעשב קבר נראה.
התקרבתי אליכם, אתם פה רבים. אציצה בפנים
רק עצמותיכם הרכות, מבלי רוח חיים, אראה
אעמודה נרעד ליד קברות אחי, אחלקה כבוד.

לא אאמינה כי לעד נדמו. יש שעות
כי דומיה תדבר עבורם בלילות
ושפתיהם זכרונו. זכרו יום הזוועות
זכרו לנקם, דובבות, הצילו האדם!
ואזכרם לעד, ואמלא צוואתם.
והתישבתי בדד על אם הדרכים
האזנתי למשב הרוח הבא ממרחקים
ונעלם, אך השאיר הד מבוקשם האחרון.
וכך עלי אדמת החורבן נעמדתי דום!

הוי ארץ פולין, את ערישת נעורי!
כמה נוער מלא חיים נתת לנו שי
בך למדנו, שחקנו, בנהרותיך התרחצנו
בגניך בילינו, ביערותיך רֵעות חישלנו
בך גודלנו, יצרנו. רשת קהילות הקימונו
כמה סופרים ומשוררים יצאו מקרבנו.

בך חיו אחי הטובים, מהם ינקתי
את כוחי לנשוא כובד העול על שכמי
לסבול ולעבור נדודים, בין כפרים וערים
כספינה המשוטטת בלב ים שזרקוה הגלים.
והנה באה סופה, עננים כבדים כיסו האור
נסתיים פרק חיים זה, לעולם לא יחזור.

אכן חזרתי אליך ולא הכרתיך, אַת ארץ החורבן!
אולם דעי לך, כי לא לבכותך הגעתי הפעם.
אני יהודי ובפי שאלה אחת אליך
היכן אחי היקרים? אך לשוא שאלתיך.

הוי, אח! רצונך לדעת, לך לכורות האבדון
תציץ רק, תחרד, תקבל מענך הנכון
קולי נחנק בגרוני, עיני מדמיעות
אך ידי המאוגרפות דופקות ותובעות
דין על קציר הדמים, על הדם הנקי
הנשפך בחוצות, הנספג לחיקך, — התדעי?
עדים קברות אחים במידאַנק, טרבלינקה,
תעשיית מוות אושוויץ הגדולה.
ראה קברי־אחים זרועים אי שם ביערות עבותים
הם עמדו מול אויב ברברי בימים הקשים.

כל שעל אדמתך, הכל מכוסה אפר,
של אבא ואמא וכל עם הספר.
ואבק הקדושים לא יכסה חטאת הרוצחים
הסתכלי, כתמי דם מעל פני אדמתך יוצאים
צצים ומעלים עקבות השמדת מיליונים
של אחינו שבצעו ההיטלריסטים
עציך, עצי־פרי, שמשו לתליות
שתליינים עליהם תלו המון גויות.

ועוד יסופר על יהודי פולין, על היהדות הגדולה
עורק חייהם נפסק, לעד נעלמה.

ואתה, בן רוקיטנה:
מעמקי לבי בקעה שירתי זו — קול תמרורים
ובאין אוזן קשבת, תצלול במים אדירים.
אך אחת הבטיחו לזכור יקירינו ואת השואה לא לשכוח
לבניכם ספרו זאת — מדור לדור, להזכיר בלי מנוח.

ישראל גרינבערג
(עפולה)

טרויעריקע געשעענישן

דינסטיק, דעם 25.8.42 האָבן מיר געקראָגן אַ מעלדונג, אַז אַלע יידן, אָן אויסנאַם, דאַרפן זיך שטעלן מאָרגן, 8 אַ זייגער פרי, אויף דעם יריד־פּלאַץ נעבן דער נייער שול. ווען עמעצער וועט פעלן — וועט מען אומברענגען די גאַנצע משפחה. שפּעט אין אָוונט איז געקומען צו אונדז ליפשע, מיין ברודער הערשלס פרוי, מיט אַ געוויין, אַז ס'איז געקומען די פּאָליציי אָפּנעמען שטיוול ביים זשעליכאָווער שוסטער און האָט גלייכצייטיק צוגענומען ניט קיין געענדיקטע אַרבעט — איינרוימענדיק אים אַ סוד, אַז מאָרגן וועט מען דערמאָרדן אַלע יידן.

מיר האָבן געשריען אויף איר, הלמאי זי מאַכט אָן אומזיסטע פּאַניקע, און זי איז אַוועק אַהיים מיט אַ געוויין. דאָך זענען מיר געווען אומרואיק און די גאַנצע נאַכט ניט צוגעמאַכט קיין אויג. דערלעבט טאָג, זענען מיר אַוועק אויפן פּלאַץ און זיך געהאַלטן משפחות־ווייז. ווען די פּאָליציי האָט אָנגעפאַנגען שיסן, בין איך אַנטלאָפן מיטן ייִנגל פון פסח קוץ און זיך באַהאַלטן אין אַ גאָרטן. לאַנג האָבן מיר דאָרט ניט געקענט זיין, מיר זענען ארויס און געוואָלט אנטליפן. האָט אונדז אַ דייטש פאַרהאַלטן און געפירט צו די וואַגאָנעס, וועלכע זענען געשטאַנען נעבן וואָקזאַל. מ'האָט אָנגעפּאַקט אַוועלכע 400—500 מענטשן און אַוועקגעפירט קיין סאַרנע. סענדער פּערל'ס טאָכטער און משה טוראַק'ס ווייב זענען געווען שווער פאַרווונדעט. אָבער ניט געקוקט אויף דעם, האָט מען אויך זיי, ווי אַלע שווער פאַרוווּנדעטע, געפּאַקט אין די וואַגאָנעס.

אין סאַרנע האָבן מיר געטראָפן אַ צוג פול מיט יידן פון דאָמבראָוויץ. מ'האָט אונדז אַראָפּגענומען צוזאַמען און געבראַכט אין אַ לאַגער אויף פּאָלעסקע (אויפן וועג פון טוטאָוויטש, נאָכן שפּיטאָל) און געשטעלט אַ שטאַרקע וואַך, צו היטן אונדז. אין לאַגער זענען געשטאַנען אַ פיר־פינף גרויסע באַראַקן.

צוויי טעג זענען מיר געווען אָן עסן און אָן טרינקען. ווען עמעצער האָט זיך דערנעענטערט צום פּלויט — האָט מען אים גלייך דערשאָסן. די הרוגים האָט מען ניט דערלויבט מקבר זיין. אויפן דריטן טאָג איז געשטאָרבן סענדער פּערל'ס טאָכטער. איך מיט איר מאַמען האָבן זי אַרויסגעטראָגן און אַוועקגעלייגט צווישן די דערהרגעטע. ארום 12 אַ זייגער האָט מען גערופן איינעם פון ראָקיטנער יודענראַט. נח סאָלצמאַן איז אַוועק און באַלד זיך צוריקגעקערט מיט אַ געוויין. ער האָט אונדז אָנגעזאָגט די שרעקלעכע בשורה, אַז מ'גייט אונדז פאַרניכטן. סאָלצמאַן מיט זיין פאַמיליע, איך מיטן פאָטער, אברהם יצחק, מיין שווער יהושע וואָלפין (פון כראָפּון) און נאָך עטלעכע יידן זענען געגאַנגען צוזאַמען. מיר זענען געווען אַ וועלכע 20 פּערזאָן. סאָלצמאַן

האָט זיך געקלאַפּט אויפן האַרץ און געזאָגט „אָשמנו, בגדנו". מיין פאָטער האָט געזאָגט „ווידוי".

מיר זענען געקומען צו דער קאָלייקע. ניין פון אונדז האָט מען אָפּגעטיילט אין אַ זייט. די ניין זענען געווען: 1) ישראל גרינבערג, 2) מאָטל לעווין, 3) לויק ראָטמאַן, 4) משה בן אברהם גרינשפּאַן, 5) הערשיל חייטשקעס, 6) אַ ייד פון קאַרפּילאָווקע, 7) אהרן לעווין, 8) מיכאל קעק׳ס אַ שוואָגער (האָט געהאַט אַ סקלאַד פון מעל), 9) בוזיק כּאָרטנאָי (פון סטאַריקי). אַלע אַנדערע האָט מען באַפוילן זיך אויסטאָן נאַקעט — פרויען מיט קינדער באַזונדער און מענער — באַזונדער. מ׳האָט זיי געפירט צו די גריבער. די אומגליקליכע האָבן זיך אַליין געלייגט און מ׳האָט זיי באַלד דערשאָסן.

די שחיטה האָט זיך געצויגן ביז פאַרנאַכט. די איבערגעבליבענע אין לאַגער, וויסנדיק, אַז זייער סוף איז נאָענט, האָבן אונטערגעצונדן אַ באַראַק און אַ דאַנק דעם געדיכטן רויך, וואָס איז אַנטשטאַנען, האָבן זיי איבערגעשניטן די דראָטן און אָנגעפאַנגען לויפן. צום באַדויערן האָבן זיך ניט פיל געראַטעוועט און דאָס בלוט האָט זיך געגאָסן ווי וואַסער.

בלייבנדיק אין לאַגער האָב איך כאַרשטאַנען, אַז מיין לאַגע איז געפערלעך. כ׳האָב אָנגעהויבן טראַכטן וואָס צו טאָן. דערווייל איז אָנגעקומען אַ לאַסט מאשין אָוועקפירן די מלבושים פון די הרוגים. כ׳בין אַרויף אויף דער מאַשין און גענומען פאַקן די זאַכן. געבליבן זיצן אין איר און מ׳האָט מיך צוגעדעקט מיט די מלבושים.

ווען די מאַשין איז אָנגעפילט געוואָרן, איז זי גלייך אַוועק. אויפן וועג האָב איך באַשלאָסן אַראָפּשפּרינגען, אָבער דער אויטאָ איז באַגלייט געוואָרן דורך אַ טענדער מיט באַוואָפנטע רוצחים. דער שאָפער האָט ניט געוווּסט, אַז כ׳געפין זיך אויף דער מאַשין. דערזעענדיק, אַז אויסער דעם שאָפער איז קיינער נישטאָ, האָב איך מיך אַנטפּלעקט און געבעטן ביי אים, אַז ער זאָל מיר שענקען דאָס לעבן. קריגנדיק פון מיר אַ „מתנת־יד" — האָט ער מיר באַפוילן איבערצושפּרינגען אַ פּלויט און בלייבן ליגן. קריכנדיק אויפן בויך בין איך אַריין אין אַן אָפענעם וואַגאָן און געלעגן דאָרט ביז נאַכט. דער צוג איז געפאָרן אין דער ריכטונג קיין ראָוונע.

אויפן וועג האָב איך באַמערקט פיל מענער, פרויען און קינדער. כ׳בין געפאָרן ביז סטאַנציע מאָקווין, אַראָפּגעשפּרונגען פונעם וואַגאָן און געבליבן ליגן אין זאַמד. ס׳איז געווען שפּעט ביינאַכט. כ׳בין אַוועק אויפן וועג קיין בערעזנע. אַ גוטער שייגעץ האָט מיר אָפּגעהאַלטן, וואָרנענדיק מיך, אַז אין בערעזנע האָט מען אויסגעהרגעט אַלע יידן און ס׳דראָט מיר אַ געפאַר. כ׳בין געגאַנגען אין אַן אַנדערע ריכטונג און אָנגעקומען אונטערן דאָרף אילווע.

כ׳האָב דאָרט געטראָפן מיין פעטער, יעקב גרינבערג, די מומע זלאַטע און איידעם, שלמה רעקעס, מיט דריי קינדערלעך. כ׳האָב געבעטן שלמה׳ן גיין מיט מיר, אפשר וועלן מיר טרעפן אונדזערע פרויען, ווייל אויך זיין פרוי און מיידעלע זענען אַנטלאָפן פון פלאַץ.

מיר זענען געזעסן אַ פּאָר שעה, אויסגעוויינט, זיך געזעגנט, און אַוועק אין דער ריכטונג קיין ראָקיטנע. גייענדיק האָב איך דערהערט אַ געוויין פון קינדער, אָבער כ׳האָב קיינעם ניט געזען. אָנקומענדיק אונטער ראָקיטנע, נעבן די גריבער, האָב איך דערזען אַ שוואַרצע זאַך דערנענטערט זיך. דאָס איז געווען אברהם גרינשפּאַן. ער איז געווען פֿאַרוווּנדעט און זיך אויסבאַהאַלטן ביי אַ גוי מיטן נאָמען פּראָכאָר לוקיאַן. ביינאַכט פלעגט דער גוי אים אויסבאַהאַלטן אין שטאַל און ביי טאָג — אין וואַלד.

כ׳האָב אים געבעטן אויב ער וועט טרעפן מיין פרוי, זאָל ער איר איבערגעבן, אַז כ׳בין אַוועק אין די זאַלאַוויער וועלדער. כ׳בין געקומען אין אַ כוטאָר נעבן זאַלאַוויע, אין וועלכן ס׳האָט געוווינט אַ גאַיאָווע (וואַלד־שומר) מיטן נאָמען לאַוורען צאַלקאָווסקי, און זיך געלייגט שלאָפן אין זיין שטאַל. צו מאָרגנ׳ס בין איך אַוועק צו אַ גוי אויף די בלעזשאווער כוטאָרס, מיטן נאָמען מיראָן. ביי אים האָב איך געטראָפן אהרן, נחמן און יוסף בליז׳אָווסקי, אהרן פערלאָוויטש און נח ראַפּאַלאָוויטש. אויף דער צווייטער נאַכט איז געקומען צו אונדז אשר, דער זאַלאַוויער קאָוואַל. ער האָט אונדז דערציילט, אַז די זאַלאַוויער גויים האָבן געכאַפּט זיין פאָטער, מוטער און שוועסטער און אָפּגעפירט קיין ראָקיטנע. ער איז על־פּי נס אַנטלאָפן.

מיר זענען געווען צוזאַמען. איינמאָל זענען געקומען צאַלקאָווסקי מיט מיראָנען און פאַראָרדנט, אַז מיר זאָלן זוכן אַן אַנדערן פּלאַץ, ווייל די גויים מורמלען שטאַרק. איך מיט אשרן זענען אַוועק אין כוטאָר קופּעלע, צו אַ גוי מיטן נאָמען אַלעקסאַנדער יאַנעוויטש. ער האָט אונדז אַרויפגעפירט אויפן בוידעם אין שטאַל און געבראַכט עסן. דאַביי האָט ער געזאָגט, אַז אויב כ׳וועל טרעפן מיין פרוי, יענטל, איז ער גרייט זי אויסצובאַהאַלטן.

פון דאָרט האָב איך מיך צוריקגעקערט צו מיראָנען. כ׳האָב אים געפרעגט, אפשר ווייסט ער ווו ס׳געפינט זיך מיין פרוי, האָט ער געענטפערט: „אויב דו וועסט מיר געבן אַ טרינק בראָנפן — וועל איך דיר זאָגן ווו זי איז”. כ׳האָב דערפילט זיין פאַר־לאַנג און ער האָט אונדז אַוועקגעפירט אַ דריי קילאָמעטער פון זיין הויז. געקומען אין אַ געדיכטן וואַלד, דאָרט זענען געלעגן אונדזערע טייערע איינגעוויקלט אין אַ ברעזענט. מיר האָבן שטיל געוויינט, צוקוקנדיק אין וועלכע שרעקלעכע באַדינגונגען מענטשן געפינען זיך. זיי האָבן געשלאָפן און ניט געהערט אונדזערע טריט. כ׳האָב זיי אויפגעוועקט. די טרעפונג איז געווען זייער רירענד.

אין דער נאָרע זענען געלעגן מיין פרוי יענטל, איר שוועסטער, העניע קוץ מיט איר טעכטערל הינדל און איטע טראַסמאַן (יחיאלס פרוי) מיט איר 3 יאָריקער טעכטערל מאַרל. מיר האָבן באַלד אָנגעצונדן פייער און זיי האָבן זיך אַ ביסל דערוואַרעמט. מיין פרוי האָט מיך געפרעגט, צי כ׳האָב אַ שטיקל ברויט פאַר מאַרעלען. האָבנדיק ביי זיך אַ ברויט, האָב איך געגעבן מאַרעלען אַ שטיקל פון דעם. זי האָט

עטוואָס טועם געווען פון דעם און געזאָגט איר מאַמען: „באַהאַלט דאָס איבעריקע אויף מאָרגן". דריי טעג זענען מיר געווען צוזאַמען. אויפן פערטן טאָג, 12 ביינאַכט, האָב איך דערזען, אַז עמעצער דערנענטערט זיך צו אונדז. דאָס איז געווען אַדאַם, לאַווורען צאַלקאָווסקיס ברודער. ער האָט מיר שטיל איינגערוימט אַ סוד, אַז זיין ברודער וויל הרגענען מיך מיט מיין פרוי. איז ער געקומען וואָרענען אונדז, אַז מיר זאָלן באַלד פאַרלאָזן דעם וואַלד.

קומענדיק צו אים, האָט ער אונדז אַרויסגעטראָגן אַ ברויט און געמאָלדן, אַז ער קאָן ניט אויסבאַהאַלטן ביי זיך מיין פרוי.

מיר זענען אַוועק צו אַ גוי מיטן נאָמען פראַנקא גאַרבאָווסקי — דער וואָיט פון בערעזאָוו. כ׳האָב אים דערציילט אונדזער שווערע לאַגע און געבעטן אַ עצה. ער האָט זיך שטאַרק אויסגעוויינט אויף אונדזער אומגליק. אונדזער אויסזען — הונגעריקע, דערשראָקענע, געפייניקטע — האָט אים זייער גערירט. ער האָט אונדז פאָרגעלייגט, אַז ביינאַכט זאָלן מיר קומען צו אים. געשיידט זיך פון אשרן, וועלכער איז אַוועק קיין בלעזשאוו — צו מיראנ׳ען.

פראַנקא האט אונדז באַהאַלטן אויפן בוידעם אין שטאַל. דאָרט איז געווען שרעקלעך קאַלט און קיין עסן האָבן מיר ניט געקראָגן. איינמאָל, בייטאָג, האָבן מיר דערהערט אַ גערויש אין הויף. דורכן שפּאַלט האָבן מיר דערזען אַ וועלכע 10 פּאָלי־ציאַנטן מיט ביקסן. פראַנקאַ האָט אַריינגעבעטן די פּאָליציאַנטן צו זיך אין הויז און זיי מכבד געווען מיט בראָנפן און שפּייז. ווען ס׳איז טונקל געוואָרן, איז אַריין פראַנקא׳ס זון און אונדז געהייסן שנעל אַנטלויפן אין וואַלד. ווען די פּאָליציאַנטן וועלן אַוועקגיין — וועט ער אונדז נעמען צוריק.

גאַנץ פרי האָבן מיר דערהערט אַ שיסעריי. מיר האָבן גלייך פאַרלאָשן דאָס פייער און זיך באַהאַלטן אין אַזאַ געדיכטעניש (הושטשע), וואָס גאָט אַליין ווייס, ווי אַזוי מיר זענען דאָרט אַריין. ווען ס׳איז שטיל געוואָרן, האָב איך געזאָגט מיין פרוי, אַז דאָ אויף אַ כוטאָר וווינט וואַצלאַוו רעוויצקי. כ׳וועל צוגיין צו אים זיך דערוויסן, וואָס איז געווען די סיבה פון דער שיסעריי. גייענדיק, האָב איך דערזען, אַז דריי פּערזאָן האָבן זיך באַהאַלטן אונטער אַ קאָרטש. ווען כ׳האָב זיך דערנענטערט, האָב איך געהערט, אז זיי רעדן יידיש. דאָס זענען געווען אשר בינדער, זיין קוזין קאָטיע בינדער און ברוך שוואַרצבלאַט. זיי האָבן מיר דערציילט, אַז זיי האָבן זיך אויסבאַהאַלטן, אַ גרופּע פון 23 יידן. אויפן וועג האָט מען זיי באַפאַלן און ס׳זענען געפאַלן פאָלגנדע:

1) נחום קאַצענעלסאָן 2) מישאַ בערעזאָווסקי 3) לייבל ליפשיץ 4) יהושע יצחק זילבערמאַן מיט זיין זון באריא 5) שלום זילבערמאַן 6) מענדל שוואַרצבלאַט און נאָך עטלעכע יידן.

אין משך פון דער צייט האָב איך געטראָפן יחיאל טראָסמאַן. כ׳האָב אים דערציילט, אַז צוריק מיט אַ פּאָר וואָכן האָב איך זיך געטראָפן מיט זיין פרוי. טראָסמאַן

האָט אויפגענומען די ידיעה מיט אַ געוואַלדיקער איבערראַשונג. ער איז אַוועק און זיך געטראָפן מיט זיי.

די פּאַרטיזאַנער האָבן זיך דערנענטערט צו אונדזער סביבה, און איינמאָל האָב איך מיך געטראָפן מיט אַן אָפיציר פון פּאַרטיזאַנער, וועלכער איז געווען אַ ייד פון קיעוו.

ער האָט אונדז געבראַכט אויף אַן אָרט, וווּ ס׳זענען געווען פיל פּאַרטיזאַנער באַוואָפנטע מיט פּאָלימיאָטן. מ׳האָט מיר געגעבן אַ פּאָר שטיוול, אַ גרויסן פּעלץ און אַנדערע מלבושים און כ׳בין געוואָרן אַ פּאַרטיזאַן. די פּאַרטיזאַנער זענען געווען זייער מיד און האָבן מיך באַשטימט אויף נאַכט־שמירה. אין פאַל ווען כ׳וועל הערן עפּעס פאַרדעכטיקעס, זאָל איך זיי אויפוועקן.

דער אָפיציר איז געווען ביי דער מיינונג אַז ס׳איז נאָך צו פרי פאַר אונדז צו גיין צו די פּאַרטיזאַנער, און געראָטן מיר ווייטער זיך אויסבאַהאַלטן. אָבער — האָט ער צוגעגעבן — כ׳וויל, אַז איר זאָלט זיך אומקערן ווי פרייע מענטשן. כ׳וועל היינט האַלטן אַ רעדע אין דאָרף פאַר אַלע גויים און זיי זאָגן, אַז אויב זיי וועלן זיך באַגיין שלעכט מיט יידן, אָדער דערמאָרדן אַ יידן — וועלן מיר פאַרברענען דאָס גאַנצע דאָרף.

מיר האָבן זיך הערצלעך געזעגנט מיטן אָפיציר, זיך צוקושט מיט אים, און אַוועק. מיר זענען געגאַנגען צוריק קיין בלעזשאָוו. איך מיט מיין פרוי האָבן באַקומען נייע פּאַסטעלעס און געלאָזט זיך אין וועג אַריין. מיר זענען געגאַנגען אין דער פינצטער. מיין פרוי האָט שוין ניט געהאַט מער קיין כוח צו גיין — זענען מיר אַריין אין אַ כוטאָר נעבן בלעזשאָוו. דאָרט האָבן מיר געטראָפן נחמן בליז׳ובסקי און ברוך פּערלאָוויטש. זיי האָבן געזאָגט, אַז גוט האָבן מיר געטאָן, וואָס מיר זענען געקומען אַהער, ווייל דאָס איז אַ פּאַרטיזאַנער דאָרף און אַלץ איז אין בעסטן אָרדענונג.

און ס׳איז טאַקע געווען ריכטיק. אַלע יידן זענען אַרומגעגאַנגען פריי אין דאָרף און געאַרבעט ביי די גויים. אַ גויע האָט מיר דערציילט, אַז ניט ווייט פון איר זיצט מיין שוועגערין העניע קוץ און נייט פּידזשאַקעס. מיר זענען געגאַנגען צו איר און געווען אַ גאַנצן טאָג. אין אָוונט זענען מיר אַוועק מיט איר אין וואַלד, צום קורין אין וועלכן ס׳האָבן זיך אויסבאַהאַלטן יחיאל טראַסמאַן מיט זיין פאַמיליע און העניע קוץ מיט איר טאָכטער. זיי האָבן מיר דערציילט, אַז ניט ווייט פון זיי זיצט אין אַ קורין (אַ געצעלט פון ביימער־צווייגן) אברהם גאָטליב מיט זיין פאַמיליע, וואָס איז באַשטאַנען פון אים און לאה (לייקע), חיה, הענדל, וויטקא, חיסקא און זיין שוועסטערס 2 קינדער — חיה (חייצע) און חיים וואַסערמאַן. כ׳בין אַוועק צו זיי און מיר האָבן זיך געהאַלטן צוזאַמען. מיר האָבן געמאַכט אַ גוטן קורין — פאַר דער גאַנצער משפחה. נאָכהער איז געקומען ברוך שוואַרצבלאַט. די פרויען און מיידלעך האָבן געשטריקט סוועדערס פון פאָדעם און איך מיט אברהם גאָטליב פלעגן ביינאַכט אָפּטראָגן די אַרבעט און קריגן געצאָלט פאַר איר.

איינמאָל, אַ פאַרטאָג, האָבן מיר דערהערט אַ שטאַרקע שיסעריי. מיר האָבן זיך אויפגעכאַפּט, ניט וויסנדיק, וואָס ס׳קומט פאָר. דערווייל איז אונטערגעקומען אַ באַקאַנטער גוי און דערציילט, אַז ס׳איז געקומען אַ גרויסע צאָל פאַרטיזאַנער, אַרומגערינגלט דאָס דאָרף יעלנע און עס אונטערגעצינדן. די קנאַלן זענען געקומען פון דעם, וואָס אין די שטאַלן זענען געווען באָמבעס און זיי האָבן אויפגעריסן. די פאַרטיזאַנער האָבן געהרגעט אַ וועלכע 100 פערזאָן און די איבריקע זענען זיך צעלאָפן און געפינען זיך ניט ווייט פון אונדז. ער האָט אונדז געראָטן באַלד אַנטלויפן פונעם קורין, ווייל אונדזער לעבן איז אין געפאַר. מיר האָבן אים געפאָלגט און אַנטלאָפן ווו די אויגן האָבן אונדז געטראָגן. און טאַקע, די רוצחים זענען באַלד געקומען און פאַרברענט אונדזער קורין. דאָס זענען געווען מערדער, וואָס האָבן געקעמפט מיט די פאַרטיזאַנער. זיי האָבן געהאָלפן די דייטשן, ווייל זיי האָבן זיי צוגעזאָגט אַ „זעלבסטשטענדיקע אוקראַאינע״.

דער גוטער גוי איז געווען, ממש, אַ שליח פון הימל, ווייל זיין עצה האָט געראַטעוועט אונדזער לעבן.

ישראל פינצ׳וק
(חיפה)

דפים מן השואה

בימים כתיקונם שררו יחסי־ידידות בין היהודים והשכנים הנוצרים; אולם, עם כניסת הנאצים, הפכו עורם וקינחו ידיהם בדמנו. הגיעו אלינו שמועות שבדויד־הורודוק הרגו הגויים את כל הגברים היהודיים. כעבור זמן קצר עזבו היהודים את כפר וויטקביץ׳ ובהיותם מרוחקים כ־3 ק״מ מכפרם דלקו אחריהם, התעללו בהם והרגום בנשק קר — בכל מיני מיתות משונות.

בהשתדלות ה„יודנראט״ קיבלנו רשות, כעבור שלושה חדשים, להעביר את גוויות קדושי וויטקביץ׳ מהיער, מקום שם נהרגו ונטמנו, ולהביאן למנוחת־עולמים בבית־הקברות שבגלינגה. קשה לתאר במלים את הזוועה שראינו: רוב הגופות חתוכות ומרוסקות היו ולא ניתן לזהותן.

לאחר אסון יהודי וויטקביץ׳ ברחנו לרוקיטנה, שם גויסנו לעבודות־כפייה שונות. סיפחוני לפלוגת־עבודה, שהוטל עליה לתקן את מסילת־הברזל והגשרים. סחבנו על כתפינו פסי־ברזל, אדנים, קורות ומרישים כבדים מנשוא. החיים היו קשים ומרים. מלאי המזון אזל והרעב הציק. שמועות „איוב״ תכפו והלכו. נודע לנו, ששארית יהודי אולבסק הסמוכה נטבחה.

ב־26 באוגוסט 1942 התקיים ברוקיטנה המיפקד האחרון של אנשי הגיטו. בעמדי על־יד אבי, אברהם, שמעתי צעקות: „השוטרים הגרמניים מקיפים אותנו״! נמלטתי לחצר בית־הכנסת, הסתתרתי בארגז־אשפה והתכסיתי במכסה. כעבור רגעים מספר ניגש אלי גרמני ובאיימו עלי שיהרגני, הוציאני מהארגז והובילני לתחנת־הרכבת.

מקום־הריכוז דמה לשדה־קטל. הגרמנים צרחו לעבר האנשים שניסו להימלט: „האלט, איך שיסע״! זכורני, שבתו הקטנה של נח סולצמן התחננה ל„שעף״ סוקולובסקי: „אבער, ביטע ניכט שיסען״! קריאת תחנונים זו ריככה לבו והוא נתן פקודה להפסיק את היריות.

על־יד התחנה חנו קרונות־משא שהובילו בהם בהמות. מסביב ניצב משמר חזק עם מכונות יריה. הוכנסנו לקרונות שנתמלאו עד כדי מחנק. היו בינינו פצועים שפרפרו בין החיים והמוות.

בהגיענו לסאַרני הוצאנו מהקרונות כצאן־טיבחה. בין האחרונים הוצאה אמי, חוה־שפרה, שתפשתיה בזרועותי. היא נתפשה ע״י הגרמנים בהתחבאה ברפת שבחצר ד״ר אנישצ׳וק.

מתחנת־הרכבת הובילונו למגרש גדור־תיל שמעבר לפסי־הרכבת (זפוליסקה). החום היה ללא־נשוא. אנשי ס.ס. שקיבלו תגבורת של משטרה אוקראינית, עמדו סביבנו עם מכונות־ירייה. כעבור זמן מועט צורפו אלינו יהודי דומברוביצה, ברז׳ניץ, קלוסוב וטומשגרוד. כל היום לא בא אוכל לפינו. חיכינו בלבבות דוויים לצפוי לנו.

תמורת זהב ותכשיטים השגנו קצת מים, שהוגשו לנו ע״י תושבי המקום במגף, או בכובע. כל אחד השתוקק לזכות בלגימה ונדחק לגדר. הגרמנים ירו במצטופפים, פצעו והרגו רבים מהם. זכורני, שהצלחתי לחטוף עגבניה, שנזרקה מעבר לגדר ע״י אשה נוצריה. ניגש אלי השוחט מבליז׳וב וביקש חתיכת עגבניה בשביל נכדתו. נתתי לו והוא ברכני שבזכות זה אזכה להישאר בחיים.

בינתיים פשטו שמועות שיובילונו למקום מרכזי ויפרידו בין המשפחות, ואת הצעירים ישלחו לעבודת־פרך. יום ולילה עמדנו מתוחים ונפחדים על המגרש ולא עצמנו עין. מפינות שונות נשמעו יללות והתיפחויות. מפה לאוזן עברה השמועה, שהיודנראט של סארני מטפל בשחרורנו. אשליה זו נסכה בנו עידוד ותקוה. גם כשהחרב החדה כבר היתה מונחת על צוארנו — התנחמנו ב„אולי ירחם״. אך, הנה הובאו גם יהודי סארני, והקיץ הקץ על תקותנו. הצפיפות הלכה וגברה. הרגשנו שמשהו איום ונורא עתיד להתרחש.

בשעה 3 אחרי־הצהריים הודיעו ליהודי רוקיטנה, באמצעות המשטרה היהודית, שעליהם להיכון לדרך. הבינונו שאנו מובלים לטבח, כי סיפחו אלינו גם את ההרוגים והפצועים. בדרך לגיא־ההריגה צילמו הנאצים את תהלוכת המוות. לעולם לא אשכח את הזעזוע שעבר עלי, בראותי מרחוק את הבורות. אמי אמרה לי בלחישה: „בני, יקירי, אלה הם רגעי־חיינו האחרונים ולא ישאר, אפילו, מי שיאמר „קדיש״ לזכרי״. השיבותי לה, ששלום בנה נמצא ברוסיה וברוך בנה נמצא בארץ־ישראל, והם ינצרו

זכרה בלבותיהם (לצערי הרב, שלום נפל בכיבוש ברלין וברוך — במלחמת השחרור).

הגענו לקירבת הבורות. מסביב עמדו אנשי ס.ס. ושוּצמאַנים אוקראיניים מזוינים בנשק אוטומטי ומכונות־ירייה, כשהם מוכנים ומזומנים להשמידנו. הפחד מפני המוות טימטם את חושינו ועמדנו כמשותקים, מסודרים בארבעות. לא ידענו מה עומדים לעולל לנו. ניתנה פקודה להתפשט ערומים כביום היוולדנו. גברים לחוד ונשים עם ילדים — לחוד. נפרדתי מאמי ונעמדתי בטור הרביעי לפני הבורות.

אותו רגע החלטתי לברוח, ויהי מה. לחשתי באזני העומדים אתי בשורה, שיטלו גורלם בידיהם וימלטו, שהרי, ממילא, אין לנו מה להפסיד. לפחות, אל נראה בהגיר דם יקירינו. זינקנו בקריאת „שמע ישראל" והתחלנו לרוץ בשארית כוחותינו. קמנו ונפלנו, והרוצחים המטירו אש עלינו מכל העברים. הגעתי יחידי ליער — ערום כביום היוולדי.

ביער פגשתי את שני הבנים של אברהם וחיים בליז'ובסקי מסארני. אחד מהם נתן לי חולצה, והשני — מכנסיים עם חגורה (השמורה עמי עד היום הזה). עמהם נמצאה בתה של חנה, ילדה מנימוביץ (שעל־יד סארני). היא היתה מגואלת בדם הפצועים, שנפצעו ונפלו בשעת נסיונם להימלט.

עברנו בזחילה כשני ק"מ ובדרך נמלכנו על צעדינו הבאים. בני בליז'ובסקי סרו הצידה והתלחשו ביניהם. הבינותי מזה שבדעתם לעזבני. ואמנם, כך הוה. הבחורה נשארה אתי וחכינו להם כל הלילה. סביבנו הסתובבו שומרי־יער מזוינים, שחיפשו כל נמלט כדי למסרו לנאצים. עבר הלילה והבחורים לא חזרו.

ביום השבת, היום השלישי לשחיטה, ראינו מרחוק איכר. נגשנו אליו לשאול את הדרך לנימוביץ. הוא התחלחל למראנו והמשיך בדרכו. אולם, כעבור שעתיים חזר אלינו ובידו מזון. אמר לנו, שהוא „שטונדא" (באפטיסט) וסיפר לנו, שלא רחוק מכאן תפשו שני בחורים יהודיים והרגום. הבינונו, שבני בליז'ובסקי אינם בחיים עוד.

שהינו במקום עד הערב ויצאנו לכיוון כפר נימוביץ, כי הבחורה ילידת הכפר ההוא היתה והכירה תושביו. בהגיענו ל„חוטוֹר" שעל־יד נימוביץ ראינו איכרים חוזרים מסארני, עמוסים כל־טוב שבזזו מבתי־היהודים. סרנו ל„חוטוֹר". האיכרה הגישה לנו אוכל והרשתה לנו ללון ברפת. למחרת הביא לנו האיכר תפוחי־אדמה והראה לנו את הדרך לנימוביץ. הוא הרגיענו בל נפחד, כי תושבי המקום הם „שטונדים" ואינם פוגעים לרעה ביהודים.

בדרך נזכרה הבחורה באחד ממכריה בשם חוועדוֹר והחלטנו לגשת אליו. לפנות ערב הגענו לביתו, אך לא נכנסנו פנימה ולננו בחוץ. עם עלות השחר, כשיצאו הרועים עם עדריהם, החלו לצעוק: „ז'ידים"! „ז'ידים"! (יהודים! יהודים!). שומר־היער עצרנו והובילנו לסארני, כדי למסרנו בידי הנאצים. עברנו דרך כפר אחד, שכל תושביו היו „שטונדים". דרי המקום ביקשו מהשומר, שימסור אותנו לראש־הכפר. אחד השטונדים הבחין, שאני ממלמל את הפסוק ב„תהלים": „למנצח מזמור לדוד, יענך ד' ביום צרה". ניחם אותי באמרו, שישתדלו להצילנו. התושבים בלבלו את השומר ורמזו לנו שנברח.

הבחורה הספיקה להימלט ואילו אני, שנחלשתי מאוד, לא יכולתי לרוץ. אולם, אנשי־הכפר עצרו בעד השומר, וכך היה סיפק בידי לברוח.

רצתי לבית חוועדוֹר ומצאתי אצלו את הבחורה. הוא הקים למעני סוכה מענפים, כשלוש־מאות מטר מביתו, וסיפק לי, כל הזמן, אוכל. ערב חג־הסוכות ניגש אלי חוועדוֹר, שהיה אחד מחסידי אומות־העולם, ואמר לי, היות וימות הגשמים ממשמשים ובאים, לא תוכל הסוכה לשמש לך מחסה ומיסתור. חוץ מזה, אורבת סכנה לחייך, כי הגרמנים עורכים מצוד על הפרטיזנים שניראו במקום.

הוא הציע לי לעבור למקום אחר. יצאתי ברגל ליערות רוקיטנה, בתקוה שאמצא שם שרידי משפחתי. חוועדוֹר ליווני עד מסילת־הברזל והראה לי את הכיוון ליערות סטראַשוב. טרם היפרדו מעלי, חבקני ונשקני ואמר לי: „מי יתן ואלוהים יהיה בעזרך, ישמרך מכל רע ותגיע בשלום למחוז חפצך".

חציתי בלילה את הנהר סלוץ' ובוססתי בביצות ואגמים. הלכתי בדרך לא־דרך ביערות ועברתי דרך ארוכה עד שהגעתי, עם עלות השחר, לכפר אוסניצק. אם כי רגלי נפוחות היו המשכתי בדרכי והגעתי לסביבות כפר גלינגה. הסתובבתי שם כשבועיים עד שנפגשתי עם שרידי משפחתי.

כעבור זמן הופיע בסביבה מחנה של פרטיזנים. קיבלתי מהם חומר־תעמולה וביחד עִם גיסי יחיאל טרוסמן, חילקתיו בין תושבי האיזור וקראתי אותם למרוד בגרמנים. כשהמחנה עזב את המקום, הצטרפנו ל„אוטריאד קוטובסקי". במחנה זה מילאתי תפקידים שונים. אחרי שחרור האיזור על־ידי הסובייטים בשנת 1944 צורפתי לפלוגת סיירים מיוחדת, שפעלה בעורף האויב בסביבות קובל. היו לָנו התנגשויות תדירות עם פלוגות־סיור של גרמנים. עם התקדמות הצבא האדום העבירו מרבית הפרטיזנים לפעולה נגד הבנדרובצים, שהתקוממו נגד המשטר הסובייטי. בתפקיד זה המשכתי עד סיום המלחמה.

בשלהי שנת 1945 עזבתי את המקום והגעתי, אחרי תלאות רבות, לגרמניה — בדרכי לארץ.

יוסף סגל
(נוה־עוז)

מסירות־נפש של אם

אחותי, גיטל סגל־וולמן, ובנה היחיד שלמה'לה בן ה־15, נכלאו בגיטו רוקיטנה, כמו כל יהודי העיר. הם הרגישו בשואה הממשמשת ובאה והחליטו, כשתגיע השעה החמורה ביותר — יברחו לאיכר מַכָּר, הגר בכפר נטרֶבה, כ־20 ק"מ מרוקיטנה. סוכם ביניהם, שאם לא יצליחו לברוח יחד, ישתדל כל אחד מהם להגיע בנפרד לאיכר זה.

הגיע היום המר והנמהר, י"ג באלול תש"ב, כשהגרמנים ועוזריהם האוקראינים כינסו את כל יהודי העיר בכיכר השוק והחלו לירות בהם. אחותי ובנה הצליחו להימלט מגיא־ההריגה בדרכים שונות, אולם בתוך הבהלה איבדו זה את זו. אחותי, שהגיעה לאיכר ראשונה, חיכתה כמה ימים לבנה. משבושש לבוא חשבה שנהרג בכיכר. מרוב כאב וגעגועים על בנה, החליטה למסור את עצמה בידי הגרמנים. האיכר שידלה שתחדל מהחלטתה הרת־הסכנות והיה מוכן להחביאה אצלו עד יעבור זעם. אולם, ביום אחד, השכם בבוקר, עזבה את בית האיכר, חזרה לרוקיטנה ונרצחה ע"י האוקראינים.

כעבור כמה ימים הגיע לאותו איכר בנה שלמה'לה, שהתחבא ביער, אבל את אמו כבר לא מצא. כעבור זמן־מה נרצח, אף־הוא, ע"י איכר.

אליהו פרגר
(קרית פרוסטיג)

חורבן טופיק

ערב יום־כפור 1941 נגזר כרת על יהודי כפר וויטקביץ'. מיד לאחר הרצח הופיעה גויה בביתנו ויעצה לנו לברוח לביליביז', כי שמעה שמחר יבואו ההורגים לטופיק. אבי לא רצה לחלל קדושת היום ומאן לזוז ממקומו. בבוקרו של יום־כפור הופיעה שוב הגויה ובפיה בשורה רעה, שהרוצחים כבר הגיעו לטופיק. יצאתי החוצה, כדי לוודא היש אמת בידיעה זו. בצאתי, ראיתי שרועה הפרות שלנו מנפנף בידיו. לא הבנתי פשר האיתות הזה. אולם, מיד התקרב אלי גוי מוויטקביץ' בשם דורקו, שבגדיו וידיו היו מגואלים בדם. לאחר שביקש סליחתי על שבא להפריע לי ביום הקדוש ליהודים — פתח ואמר: „אתמול הרגנו את כל יהודי וויטקביץ', ורק יואל קורובוצ'קה, אשתו חינקה

וארבעת ילדיהם נמלטו מהגרדום ומצאו מקלט בביתנו. עתה בא לבקש שיסגירו בידיו משפחה זו, כדי לצרפה ליהודים ההרוגים". ובכך תהא שמחתו שלמה.

התחננתי אליו וביקשתי על חייהם. משום הכבוד שחלק לאבי נעתר לי וביטל את גזר־דין המוות שגזר על משפחת קורובוצ׳קה. בדרכי הביתה נכנסתי ליער וראיתי 7 גויים מזוינים חוזרים לוויטקביץ׳. כפי שנודע לי היו אלה הרוצחים שהגויה הזהירתנו על בואם. מיד באו גויים מביליביז׳, יצרו חומת־מגן סביב ביתנו ושמרו עלינו לבל יהרגונו.

הגויים ביקשו אותנו שנעבור לביליביז׳, כי שם יהיו חיינו מוגנים. אבי סרב ללכת עמהם, כי חשש פן יהא אנוס לאכול טריפה אצל הגויים. המשטרה הבילוביז׳ית הפקידה שוטר על ביתו לשמור עליו. כך ישב בביתו מיום־כיפור עד השלושה במאי.

משניתנה הפקודה ע"י הגרמנים לרכז את יהודי הסביבה ברוקיטנה, נעקר אבי ממקומו. הגויים רתמו את הסוסים. אבי לקח עמו את האמא ואת ספר־התורה שהיה בכפר ונסע לרוקיטנה.

בגיטו סבלנו רעב איום. הקור והרעב הציקו מאוד לאבי שכבר הגיע לגבורות. אמי, שגילתה כושר עמידה מופלא בפני התלאות והיסורים, אספה קליפות של תפוחי־אדמה, שאפילו הפרות מאנו לאכלן, בזקה עליהן מלח והאכילה בהן את אבי. ממאכל־פיגולים זה התנפח ואיבד הכרתו. כשבוע ימים לפני הוצאתו להורג חזרה אליו ההכרה ובילה ימיו ולילותיו בתפילה ואמירת „תהלים".

כשבאו הגרמנים להוציאו להורג, כי את החולים חיסלו בבתיהם, מצאו את הבית מלא אנשים. היו אלה גויים מביליביז׳, שבאו להיפרד מאבי. לשאלת התורגמן, מה מצאו ביהודי זה, השיבו הגויים, שיעקב זה איש טוב הוא, מעולם לא פגע באדם לרעה, לכן מבקשים הם שיניחו לו ולא יוציאוהו להורג. הזכות ה„מיוחדת" שהעניקו הגרמנים לאבי היתה בכך, שלא חיסלוהו בביתו, כדרך שעשו עם כל החולים, הזקנים והתשושים, אלא הוציאוהו להורג בסארני.

לפני הוצאתו להורג התעטף אבי בטליתו והתפלל בקול חנוק מדמעות. בשעת תפילתו פגע בו כדור המרצחים והוא נהרג יחד עם אמי.

אהרן הטופיקאי היה עיור בשתי עיניו. אשתו, חיה־שרה, היתה נכת־רגליים, ולכן לא יכלו לזוז מהגיטו. הם הושמדו בגיטו עם בנם משה ובתם נחמה. כמו־כן ניספו נפתלי ורחל דובינסקי עם בנם אליהו ובנותיהם פרומה, לאה ושרה; חוה פרגר עם בתה חיה ובנה יואל, ואליהו צ׳צ׳יק בן השלוש־עשרה (מרדכי ודוד, בני אהרן צ׳צ׳יק, נפלו בחזית בשנת 1944). דוד חלם להגיע עד גרמניה ומשם לעלות ארצה, אך הוא נפל בקרב על אדמת פולין.

אני נמלטתי, תחת מטר של כדורים, עם שמעון בני ליער. כאן זועזעתי ע"י חוויה עזה שלעולם לא אשכח אותה. במשקנו שבטופיק היה כלב שחי עמנו שנים רבות. משגורשנו מהכפר, לא מצא לעצמו הכלב מנוח, הסתובב וחיפש אותנו עד שמצאנו

ביער. הוא החל ללקקני ודבק בנו. אולם, נאלצנו לגרשו, כי קול־נביחתו עלול היה לסכן את חיינו. שמעון, בני, פרץ בבכי למראה הכלב המשרך דרכו לכפר נוגה ועלוב. הגויים מספרים, שהכלב התנזר ממאכל ושתיה וכל הימים והלילות שכב במאורתו והיה מיילל יללות מחרידות ואיומות על בעליו.

כך עלה הכורת על כפר טופיק, שיהודיו הצטיינו באהבת האדמה ועבדוה במו־ידיהם.

אהרון בליז'ובסקי
(רמת־גן)

בליז'וב בשנות השואה

כאשר השתלטו הנאצים על פוליסיה בקיץ 1941 כבר עזבו מרבית היהודים את הכפר ועברו לערים הסמוכות רוקיטנה וסארני. בכפר נשארו משפחות ספורות מבני הדור הישן. הצעירים עזבו כולם את הכפר. קרוב לשנה לא נגעו הנאצים ביהודים ורק בקיץ 1942 הוציאו אותם לכפר ברזוב, שבו רוכזו היהודים מכל הכפרים בסביבה במספר בתים. בערב ראש השנה תש"ג (1942) הוצאו היהודים כמה ק"מ מעבר לכפר והומתו ביריות. בעת היריות ברחו כמה יהודים ליערות.

בתקופת הכיבוש הגרמני התגוררתי ברוקיטנה. כידוע הובאה שארית יהודי רוקיטנה להשמדתם לסארני. ביום ההרג בסארני פרצו כמה יהודים את גדר התיל שהקיפה את מגרש הרצח והחלו לברוח לכל העברים, כשהנאצים והשומרים האוקראינים יורים אחריהם. בין הבורחים הייתי גם אני. מחוץ לעיר פגשתי אכר שלא הכרתיו ושאלתי אותו על הדרך לטומאשגרוד, שממנה קויתי להגיע לבליז'וב. הוא לא זו בלבד שהראה לי את הדרך, אלא גם נתן לי לחם ומלפפונים. פניתי מזרחה, עברתי ברגל את אחד הנהרות. פגשתי בדרך פליט אחד איש סארני. הלכנו ברגל ארבעה ימים עד שהגעתי לסביבות בליז'וב.

נגשתי לחוה של איכר אחד בשעה מוקדמת בבוקר. הייתי יחף ורגלי זבות דם. הוא ראה אותי בכך והתחיל בוכה. נתן לי פרוסת לחם והטנות* ואמר לי: „להביאך לביתי לא אוכל, לך לשלום".

הגעתי לכפר ונכנסנו לואצק, פולני שומר יערות. הוא האכיל אותנו ומפיו נודע לי, כי אל סביבות היער נמלטו עוד כמה מבני משפחתי וגם יהודים אחרים שהיו להם בעבר קשרים עם האכרים. במשך שבועיים הגיע מספרנו לחמישים־שישים איש, שהיו

* פאסטאלעס.

מפוזרים בכל הסביבה. הסתובבנו ביערות. האכרים פנו אל הסטארוסטה (ראש־הכפר) ושאלו אותו מה עליהם לעשות ביהודים, והלה ענה להם: „לא שאלתי אתכם על היהודים ואל תספרו לי דבר עליהם". האכרים הבינו שכוונתו היתה שאין לרדוף את היהודים ואין למסרם לגרמנים. בבליז׳וב עצמה לא ישבו גרמנים. רק בינואר 1943 התישבה מחלקה של חיילים בכפר גלינגה. גרמנים אלה היו עוברים לעתים — בדרכם לרוקיטנה — בבליז׳וב.

עד הגיע ימי החורף הקשים היינו מפוזרים ביער והסתובבנו בו בקבוצות של שלושה־ארבעה אנשים. בלילה היינו יוצאים לכפר לבקש אוכל. ביום הסתתרנו ביער. היינו חופרים תפוחי־אדמה בשדות שעל־יד היער. בחורף, משגבר הקור, התחלנו לבקש את האכרים שיתנו לנו מקלט בחצרותיהם והם נתנו לנו להתגורר באסמים, ברפתות ובאורוות.

יש לציין שיחסם של האכרים אלינו היה טוב יחסית. לא קרה שום מקרה של פגיעה ביהודים או הלשנה עליהם בכל אזור בליז׳וב, בעוד שבכפרים האחרים בסביבה ארעו מקרים שהאכרים עצמם רצחו את היהודים שנקלעו לכפריהם.

על יחסם הטוב של האכרים לפליטים היהודים מעיד יוסף בליז׳ובסקי המספר, כי אחד האכרים שעיבד את אדמת משפחתו הביא לו ליער את חלקו ביבול תפוחי־האדמה, דמי חכירה עבור השימוש באדמה זו. אכר אחר שלקח את הפרה של אמו, היה נותן לו תמיד חלב כרצונו, ולאחר שגורשו הנאצים החזיר לו את הפרה.

במיוחד גילו יחס טוב ליהודים אותם האכרים שהיו משתייכים לכת ה„שטונדיסטים". הם ראו בשואה שבאה על היהודים יד אלוהים שבאה לקיים את דבר הנבואה שרק שארית מעם ישראל, „אחד מעיר ושניים ממשפחה" ישארו בחיים בבוא יום־הדין. הייתי מבקר פעמים רבות אצל אחד האכרים בני הכת הזאת ומקריא לפניו מספרי הקודש שלו.

את יחסם הטוב יש לתלות בשלושה גורמים: —

א) האכרים הכירו במשך כמה דורות את מרבית היהודים שנמצאו ביערות בליז׳וב וקיימו עמהם יחסי שכנות טובים.

ב) הכפר עמד בפינה נדחת בפולסיה, רחוק ממרכזי השלטון הגרמני.

ג) השפעת בני הכתות הדתיות (שטונדיסטים).

בחורף 1943 הגיעו ליערות בליז׳וב חוליות קטנות של פרטיזנים רוסיים. רובם התלקטו משבויים רוסיים שברחו משביים. הצעירים מבין הפליטים הצטרפו אל הפרטיזנים, קיבלו מהם נשק, אף השתתפו בפעולות, בעיקר — פיצוץ מסילת־הברזל ע״י רוקיטנה. כן נערכו פעולות נקם במשתפי פעולה עם הגרמנים.

בכפר גלינגה מסר איכר למשטרה את שמעון גנדלמן מרוקיטנה, שבא לבקש אצלו לחם. האיש נרצח ע״י השוטרים. כעבור ימים מספר חדר אשר בינדר, אף הוא איש רוקיטנה, עם פרטיזן רוסי לכפר, הוציאו את האכר מביתו, ולאחר שנתברר להם כי הוא שמסר את גנדלמן לשלטונות — הרגוהו על סף ביתו.

אלה שלא הצטרפו לפרטיזנים התגוררו ביער. למדנו לייצר יי״ש (סאמוגון) והיינו מחליפים אותו עם הפרטיזנים עבור לחם, בשר וכד׳.

לפעמים היתה עוברת שמועה שהגרמנים יבואו לערוך חיפוש בכפר. היינו עוזבים מיד את הכפר ומתרחקים אל מעבה היער. בלילה כזה, ליל חורף קר, קפא יהודי ומת ע״י ביתו של אחד האכרים. האכר נתן לנו עגלת־חורף והובלנו את גווית המת ליער שם קברנו אותה.

בראשית 1944 נודע לנו כי הצבא האדום שיחרר את רוקיטנה ואת סארני. התחלנו חוזרים אל הערים לאחר קרוב לשנה ומחצה של חיים ביער.

חיים בר־אור (שבצ׳ניק)
(חיפה)

מזכרונותיו של ילד על חורבן רוקיטנה

היה זה בבוקרו של ה־22 ביולי 1941, בוקר־קיץ יפה. בטלים מלימודים, כי היה זה החופש הגדול. שיחקתי עם עוד ילדים בחצר בית־ספר „תרבות״. הרגשתי מועקה למראה תנועה מוזרה של החיילים הסוביטיים על־יד בית־הספר. חשתי שמשהו בלתי רגיל עומד להתרחש. ובאמת, אותו בוקר התבשרנו, שמפציצים גרמניים הפציצו את קיוב וערים אחרות.

היה בזה „אור אדום״ ליהודי רוקיטנה, אות אזהרה לבאות, אך הם לא נתנו דעתם על הצפוי, פרט לבודדים, שאף הם לא האמינו שזה עלול להגיע אלינו.

זוכר אני יום נסיגת הסוביטים. הם שרפו משרדים, בתים מרכזיים וגשרים. העיר בערה בלהבה גדולה. ובעיצומה של הדליקה באו האוקראינים מהכפרים לשוד את המחסנים המלאים מכל טוב.

צבי אולשנסקי ששרת כחייל בצבא האדום, בא אלינו הביתה והתחנן: „סעו לרוסיה! תברחו מהגיהינום המתקרב ובא״! הוא השמיע קריאת תחנונים זו באחד הימים האחרונים לנסיגת הצבא הסוביטי. כמענה לקריאה זו, אמרה אמי שלא תעזוב את רכושה, שרכשה אותו בעמל רב במשך שנים רבות, ותתחיל בחיי נע ונד, כפליטה חסרת־כול.

נשארנו. אולם, לא עברו ימים רבים והראינו לדעת מה שהדמיון לא יכול היה להעלותו. הגרמנים נכנסו לבית־הכנסת, הוציאו יהודי בשעת תפילתו ורצחוהו בקרבת בית־הקברות. היהודים הישלו את עצמם, שיהודי זה הוא קרבן הציבור. בכך יסתפקו הרוצחים ובילע המות לנצח.

במרוצת הזמן החלו להסתנן אלינו כל מיני שמועות על הקמת גיטו בערים שונות, על רציחת יהודים ללא סיבה כלשהי, אך איש לא תאר לעצמו שגם תורנו

יגיע. חורף של שנת 1942 חלף והקיץ הגיע. פשטו שמועות שעומדים להקים גיטו ליהודי רוקיטנה והסביבה. הסתבר, שלא היו אלו שמועות בלבד, אלא דבר שהגשמתו קרובה לבוא. אנשי ה„יודנראט" פרשו את הקמת הגיטו לטובה, כי בתוך הגיטו יהיו היהודים מוגנים מפני פורעים אוקראיניים.

הגיטו התמלא עד אפס מקום. הובאו משפחות מרובות־ילדים שנדחסו בתוך חדרים צפופים וקטנים. המחנק היה ללא־נשוא ונוסף עליו הרעב האיום. אין ביכלתי לתאר כל מה שראו עיני. זכור אזכור יהודי אחד, שהגיע לגיטו עם משפחתו, ומקום מגוריו נקבע בבית־הכנסת. היה זה יהודי נאה, כבן 50, בעל מרץ. אך, הרעב עשה בו שמות. הוא היה שרוי בעצבות ודכאון, התנפח מרעב וכך הוציא את נשמתו.

הגרמנים ואנשי הס.ס. לא ישבו בחיבוק ידיים והחלו לממש תכניות ההשמדה הלכה למעשה, אולם הם הצניעו תחילה מזימות השטן שלהם, והסתפקו בספירת האוכלוסיה היהודית, שבוצעה בעזרת המשטרה היהודית וה„יודנראט". הספירה נעשתה לשביעת רצונם המוחלטת של הגרמנים. איש לא נעדר. מספירה לספירה הגענו לאותו יום רביעי רב־הדמים, בחודש אוגוסט, שהיה אחרון בחייהם של רבים מיהודי רוקיטנה. בוקר יפה וחם היה. כל יהודי הגיטו נאספו לכיכר השוק לשם ספירה חדשה. אחרי קריאת השמות והבדיקה הקפדנית, אם כולם התיצבו, ניתנה הוראה להסתדר — נשים לחוד (כולל ילדות מגיל 10) וגברים לחוד (כולל נערים מגיל עשר). כך עמדנו כרבע שעה.

פתאום נשמעה זעקה מחרידה בקרב הנשים שקולה הלך למרחקים. הלבבות דפקו וכל הקהל שקודם עמד על עמדו — החל לרוץ לכל עבר. מיד נפתחה אש חזקה על האומללים. צעקות ובכי פרצו, הזעקות קרעו שחקים. בריצתי התגלגלתי לתוך תעלה ליד ביתו של גוטליב.

בעלותי מהתעלה ראיתי שכיכר השוק זרועה גוויות והאדמה אדומה כולה מהדם. שמעתי זעקות הפצועים ובכי ילדים. התחלתי לרוץ לכיוון היער, דרך החצרות. בדרך פגשתי יהודים מבוהלים, שלא ידעו מאין יבוא עזרם.

איש־איש חיפש קרוביו. אימהות חיפשו ילדיהן וילדים — את הוריהם. מצאתי את אחותי בת ה־11. יחד אתה יצאתי לחפש את אמי. בדרך ראיתי קבוצות יהודים אחוזי יאוש וטירוף, רדופי פחד ואימה מפני הבאות.

פתאום באה לקראתנו קבוצת יהודים ובתוכם אמי בלבד. לא חזרו עמה אחי הקטן, אחותי הבכירה וסבתא. אחרי המלחמה נודע לי, כי אחותי וסבתא מצאו מותן בסארני ואחי — בכיכר השוק.

התפלגנו לקבוצות קטנות. קבוצתנו כללה את משפחתי ומשפחת שווארץ. אמי הלכה לכפר הסמוך לחפש אוכל עבורנו, כדי שלא נמות ברעב, אולם משבוששה לשוב, הלכנו יחד עם משפחת שווארץ לחפשה. בדרך נתקלנו בקבוצה של כ־50 איש — ילדים בודדים, נשים וזקנים — ובה מצאתי את אמי. היה בדעתם לחזור לרוקיטנה,

משום שסבורים היו, כי מעתה יניחו להם ולא יגעו בהם לרעה. אני התנגדתי לכך וטענתי, שחזירה לרוקיטנה פרושה מוות ודאי. ואמנם, אלה שחזרו — סופם המר ידוע לכולנו. משפחתי הצטרפה למשפחת יוסף קפלן, שהיה בקי בסביבה ובמחיצתו הרגשנו את עצמנו בטוחים וחזקים יותר.

בכפר אוקופי מצאנו את גיטל בורקו ובנה, רחל וסרמן, שתי בנותיה ואחותה. באותו זמן בא עלי אסון גדול. אמי חלתה ונפטרה כעבור ימים אחדים. קברנוה לא הרחק ממקום מושבנו. אחותי התאבלה מאוד על מות אמא. כעבור שבועיים של סבל וגעגועים מתה, והיא בת 11 בלבד. קברתי אותה ליד אמי. נשארתי בודד. בדרך פגשתי את גיוסיה קוקל. היא היתה מדוכאה מאוד, אחר כל מה שעבר עליה. בשום אופן לא יכלה להשלים עם גורלה המר, ששיכלה את היקר לה מכל. בעברנו ליד קברי אמי ואחותי, היתה מתפרצת בבכי מר ואומרת: „לך יש, לפחות, הקבר. יש לך לפני מי לשפוך לבך. לי אין גם זה" (אחרי השחרור היא נפטרה בלבוב).

באחד הימים הופיעו תיאודור לין ואברהם אייזנברג ובפיהם שמועות על הפרטיזנים, הנמצאים לא הרחק מכאן וקבוצתם החליטה להצטרף אליהם. אני, שמואל לוין ואחיו שיקע, החלטנו לנסות מזלנו אצל הפרטיזנים, אבל הדבר לא עלה בידינו.

חורף 1943 הגיע לסיומו. יחס הגרמנים לפולנים השתנה לרעה וכתוצאה מזה נתקלו ביחס עויין מצד האוכלוסיה הפולנית. בזה האופן נעשינו, אנו תושבי היערות, בעלי בריתם של הפולנים. לאחר כמה התקפות שוד ורצח של האוקראינים, נמלטו הפולנים ליערות. קיבלנו אותם בזרועות פתוחות, כי בזה השתפר מצבנו הכלכלי והבטחוני. המלה „שחרור" החלה מפעמת אותנו. השמועות על התקדמות הצבא האדום עודדו אותנו. בחודש ינואר שנת 1944 נכנס הצבא האדום לאזורנו. מיד הצטרפתי לשיירה וחזרתי „הביתה" — לרוקיטנה. במקום הבית מצאתי תל־חרבות. נמחקו הבתים מעל פני האדמה ואתם דו־יהם.

חיים שטיינמן
(תל־אביב)

יאָרצייט

אָנגעצונדן יאָרצייַט־ליכט פיעל
זיי שפּריצן פונקען, פלאַמען,
זכרונות פיעל דערמאָנען זיי —
פון ליבע טאַטע־מאַמע

זייערע חנעוודיקע אויגן צוזאַמען
שיינען פאַר אונדז אַלע יאָהרן,
די בליקן פון טאַטע־מאַמע
לויכטן אין אונזער זכרון.

די ליכטלאַך אָנגעצונדן
זיי שפּריצן פונקען, פלאַמען,
מיט זכרונות צוגעבונדן
צו אונזערע טאַטעס און מאַמעס.

דרך היסורים

חיה וולקון (פינצ'וק)
(חיפה)

נדודים ותלאות בתקופת השואה

עם פלישת הגרמנים לרוסיה ב־22 ביוני 1941 כתבתי להורי בגלינגה שיבואו לרוקיטנה ונצא יחד לרוסיה, אבל לא קיבלתי מהם תשובה. לכן יצאתי עם ישראל אחי לגלינגה, כדי לקחת את ההורים אתנו. אולם נתקלתי בסרובם, בנמקם שהמלחמה לא תאריך ימים והגרמנים לא יגיעו הנה. כשנפרדנו, הזיל אבי דמעות ואמר, שלעת זיקנה נשאר הוא עם אמא בודדים ונעזבים. לא יכולתי לראות בצערו, לכן החלטתי להישאר בגלינגה. אולם, לאחי יעצו להימלט כי, לפי השמועות שהגיעו, מתעללים הגרמנים, במיוחד, בגברים ובפרט באלה שעבדו אצל הסוביטים. ישראל אחי נפרד מאתנו ויצא לדרך, אבל כעבור 10 ימים חזר, משום שכל הדרכים חסומות היו כבר ע"י הגרמנים.

בשלושת השבועות הראשונים לשלטון הנאצים שרר שקט. אולם חיש־מהר התארגנו כנופיות פורעים מתושבי הכפרים הסמוכים ותבעו מהיהודים את רכושם. באחד הימים הגיע מרוקיטנה „פאלקס־דויטש" בשם רצלאוו בלווית כ־20 אנשי ה„הוטה", עברו מכפר לכפר, שיסו את האוכלוסיה הנוצרית ביהודים, ועד לחשבון שדדו מכל הבא לידם.

מיום ליום החמיר המצב. מפחד מפני התפרצויות לבתים, לננו, כמעט, מדי לילה מחוץ לבית. זוכרת אני ליל־שבת אחד, השולחן ערוך היה והנרות דלקו. פתאום הגיעה אלינו ידיעה, שבדויד־הורודוק הרגו האכרים את הגברים היהודיים, עוד בטרם שהגרמנים הגיעו לשם, ועתה הם משתוללים בסביבה ועורכים טבח ביהודים. מזועזעים מידיעה זו יצאנו כולנו היערה ונשארנו שם כל הלילה.

כך עברו כשלושה חדשי־חרדה. יום אחד סיפר לנו איכר, שעלה הכורת על יהודי וויטקביץ'. תחילה הרשו להם, כביכול, לעזוב את הכפר, אולם טרם הרחיקו לכת דלקו אחריהם וכשהדביקום — התעללו בהם, שברו ידיהם ורגליהם, ובסורים קשים ונוראים הוציאו את נשמותיהם. ועתה מתכוננים הפורעים לבוא לגלינגה ולהשמיד את יהודיה.

לשמע ידיעת־זוועה זו יצאה משפחתי לרוקיטנה. נכנסנו לגור בבית אשר שווארץ, בו גרנו בתקופת הסוביטים. כשהוקם הגיטו ונגזרה גזירת הטלאי הצהוב, עברנו לגור אצל יודל קלינמן ב„עיר החדשה". הגיטו נחצה לשניים והשתרע ברחוב פילסודקי שב„עיר הישנה" ובכמה רחובות ב„עיר החדשה". עבדנו בכל מיני עבודות קשות. חלק מהבנות הועסקו בקואופרטיב ששוכן בבית־הכנסת הישן בסריגת סודרים ובתפירה בשביל הגרמנים. הובילו אותנו לעבודה מה„עיר החדשה" ל„עיר הישנה" בכביש בלבד, כי ההליכה על המידרכה נאסרה עלינו. מדי פעם בפעם יצאנו גם לחפור תעלות ולהוביל עצים מהיערות.

החיים בגיטו נעשו קשים ומרים מיום ליום. הרעב הציק ביחוד לאותן המשפחות שלא

אגרו מלאי של מזון וגם לא היו בידיהן מלבושים, שתמורתם ניתן היה להשיג צרכי־מזון אצל הנוצרים. בלית־ברירה ניזונו מצמחים ועשבי־בר. בישלו כל מיני גבעולים, לרבות סרפד (קראָפּעווע), כי כה הציק להם הרעב.

במיפקד הראשון שערכו הגרמנים אספו אותנו בכיכר היריד מול בית־הכנסת החדש ומשם הובילונו לבית־המטבחיים. הפולנים הסתכלו בנו וחיוך רב־הנאה השתפך על פניהם. מספירה זו וגם מזו שלאחריה הוחזרנו לבתינו, שבורים ורצוצים, אם כי בטוחים היינו שזו דרכנו האחרונה.

ב־26 בחודש אוגוסט 1942 הוצאה פקודה ע״י הס.ס. שיש להתיצב למיפקד שלישי על מגרש היריד מול בית־הכנסת ב„עיר החדשה״. הפעם היה המיפקד טוטלי והוא חל גם על ילדים, זקנים וחולים. בתחילה עמדנו מפוזרים, אבל אחר־כך ניתנה פקודה להסתדר בשישיות — גברים לחוד ונשים לחוד. אני ואחיותי עמדנו על־יד אמנו. על המגרש התרוצצו כל הזמן גרמנים, וביניהם סוקולובסקי, ראש־המשטרה. מדי פעם בפעם הופיע גם הקומנדנט של השוצמאנים (המשטרה האוקראינית), התלחש עם סוקולובסקי והסתלק מהמקום.

אנשי ה„יודנראט״ הסתובבו בתוכנו והרגיעונו שמיד נחזור לבתינו. אולם, סימנים מדאיגים הוכיחו לנו, שאין מקום לאופטימיות. סימה זקס שעמדה על ידינו ביקשה להביא מים לילדיה, אך הדבר לא ניתן לה. חכינו זמן ממושך. כפי שנודע לנו אחר־כך, סיבת העיכוב היתה בכך, כי חיכו לרכבת שצריכה היתה להסיענו לסארני.

אמי, שתמיד היתה בעלת בטחון ואמונה, עודדה אותנו באמרה שנזכה בעוד שבועיים להתפלל בראש־השנה בבית־הכנסת שממולנו. אין לאבד את התקוה, כי אל גדול לנו בשמים ותשועתו כהרף־עין. אולם, פתאום הגיע אלינו מרחוק הד שירת המשטרה האוקראינית. ראינו, שהשוטרים יוצאים חמושים ברובים על שכמיהם מרחוב סמוך לבית־הכנסת ומתקרבים אלינו. בראותנו את הרוצחים הללו, פרצו זעקות־יאוש ורבים החלו לברוח. סוקולובסקי החזיק אקדח מכוון למעלה וצעק בפולנית: „אל תברחו כי אירה בכם״! אמי החזיקה ידי בידה ואמרה: „קום, טאָכטערקע, לאָמיר אנטלויפן. דער סוף איז געקומען״ (בואי, בתי, ונברח, כי הקיץ עלינו הקץ). אותו רגע נמטר עלינו מטר של כדורים. הצלחתי להגיע עם אמי עד בית נח רפאלוביץ, אך לא אדע כיצד ומתי הוצאתי ידי מידה. השלכתי מעלי את המעיל וברחתי מבלי להסתכל אחורה. בריצתי נתקלתי בפצועים, אך לא נעצרתי על־ידם, כי כוח טמיר ונעלם דחפני קדימה, דרך גנים ושדות, עד שהגעתי היערה. היהודים הנמלטים, שמספרם הגיע כדי שש מאות, רצו, בעיקר, דרך הרחוב המוליך היערה, אבל רובם נתפשו ע״י השוטרים צמאי־הדם. פה ושם רצו ילדים פעוטים, ללא הורים, מבוהלים ויגעים, והם נפלו על אם־הדרך. לעולם לא אשכח דמותו של ילד, כבן ארבע, שרץ אחרינו וצעק: „אני של מלכה, קחוני״! אולם, אף אחד לא שם לב אליו, כי רצנו כמטורפים.

ביער פגשתי את חייקה אורמן (נפלה כעבור שנה ביערות אוסניצק), את ציפה

ואַקס ומשפחתה, את מוטל קרמר ושני ילדיו ופייגה ברך. התישבנו והאזנו להד הצעקות שהגיע אלינו מהעיר. כשנצטללה עלי דעתי והשגתי את המתרחש, לא יכולתי לסלוח לעצמי על שהפקרתי את אמי למות והצלתי את נפשי בלבד. עד היום מעיקה עלי, בשל־כך, מועקה קשה.

הלכנו ביער והתרחקנו כדי 5 ק"מ מרוקיטנה. לפנות ערב החליטו מוטל קרמר, ציפה ואַקס ומשפחתה ופייגה ברך לחזור העיר בתקוה, שיניחו לאלה שנשארו בחיים לחיות בגיטו, כפי שקרה בעיירות אחרות. הם לא האמינו שיוכלו להחזיק מעמד ביערות. אני וחייקה אורמן ושני יהודים מקרפילובקה הלכנו בכיוון לקרפילובקה. בדרך נכנסתי לבית־איכר לבקש בגד להתכסות בו מפני הקור. ע"י פתח ביתו פגשתי את אשת הערשל גורנשטיין עם התינוקת, כשהיא מתחננת שיאספוה לבית. לא קיבלתי את הבגד שביקשתי והמשכנו ללכת במקביל למסילת־הברזל הצרה. קפואים ומדוכאים הגענו לקרפילובקה. נכנסנו לבית אחד. האיכר כיבדנו בלחם ותפוחי־אדמה חמים. בת האיכר השתתפה בצערנו, בכתה על גורלנו המר, והכניסה אותי ואת חייקה לגורן ללינת־לילה. בלילה נכנסה אלינו בת האיכר ומסרה לנו שבביתם מסתתרים יהודים. נדהמתי לראות את שני הגיסים שלי, סנדר גולוביי ויחיאל טרוסמ, עם יששכר ומשה הפצוע ברגלו (נפצע בעמדו על המגרש). חייקה אורמן פגשה, אף היא, את אחותה שרה עם בעלה פנחס פוקסמן.

לא יכולנו להישאר כולנו במקום, לכן יצאנו לדרך. פגשנו עוד יהודים ונכנסנו היערה. בלילה הראשון ביער כבר הראינו לדעת פרושו של הקור העז ומשמעותם של חיים ללא אמצעי־קיום כלשהם, כשאורבים לנו מכל צד וחיינו תלויים מנגד.

החלטנו לחפש את הפרטיזאנים, כי עוד בהיותנו ברוקיטנה שמענו, שבסביבות ברזנה הם התנפלו, כ־10 ימים לפני ההשמדה, על גרמנים שהתהוללו בנשף וחיסלו כ־30 מהם. יחיאל גיסי החליט ללכת עם ילדיו, יששכר ומשה, לחפש את איטה אשתו ובתו מרים, כי כפי שנדברו לפני השחיטה הם צריכים להיפגש אצל איכר במקום מסוים, והוא קיוה שימצאם שם. ביקשני שאצטרף אליהם, אבל ידעתי שעלולה אני להכביד עליו. לכן נפרדנו והצטרפתי לקבוצה בה נמצא סנדר גיסי. קשה היתה עלי הפרידה, כי לבי אמר לי שיותר לא נתראה.

יחיאל נשאר עם הילדים ביער ואני התרחקתי מהם. מדי פעם בפעם הסיבותי ראשי והסתכלתי בהם. פתאום נשמעה צעקת הילדים: „חכו לנו, אין אנו רוצים להיפרד מכם. נלך יחד"! המשכנו לכיוון ברזנה דרך היערות בדרך לא־דרך. כעבור יומיים הבחנו בצעדי נעליים מסומרות. הבינונו, שכאן דרכו רגלי פרטיזאנים. שאלנו איכרים למקום הימצאם ואמרו לנו שהם נמצאים בסביבה. החלטנו לשלוח משלחת של שלושה אנשים לחפש את הפרטיזאנים במקום. היינו 19 איש וחכינו לשובם. אחרי יומיים של ציפיה וחרדה לשלומם, שמענו בלילה רשרוש בין העצים ומיד הופיעה המשלחת עם 3 פרטיזנים לבושים בבגדי הצבא הסוביטי ואותות כוכב אדום על כובעיהם. לשמחתנו לא היה גבול.

אחדים מאתנו נפלו על צואריהם וחבקו אותם. הם האיצו בנו שנלך, כי ארוכה היא הדרך לפנינו ועלינו להגיע למחנה עד עלות השחר.

עם בוקר הגענו למחנה־אוהלים וראינו גברים ונשים במדיהם, ביניהם גם יהודים, מהם בעלי דרגות. זכורה לי, במיוחד, קצינה יהודיה מאודיסה בשם סימה. הפרטיזאנים הגיעו ברובם מיערות בריינסק (מרכז הפעולה הפרטיזאנית). מספרם היה כ־100 איש. הם קיבלונו בסבר פנים יפות, כיבדונו באוכל חם והגישו לנו טיפול רפואי. אט־אט חזר אלינו הבטחון והרגשנו את עצמנו כבני־אדם שעז רצונם להלחם בחית הנאצית.

אחרי שנחנו יצא אלינו הגנרל מדבדיב ואמר, שיעזור לנו בכול ויקים מחנה מיוחד שלנו שנוכל להתגונן לבד. לפי שעה סופחנו למחנה. הקשישים — למשק והצעירים — לנשק. הנשים עסקו בבישול. בבואנו למחנה מצאנו בו כמה בחורים מברזנה, שעמדנו אתם בקשרים לפני השחיטה. מספר היהודים גדל והגיע ל־150 נפש, בתוכם 13 ילדים. אחת הפרטיזניות שימשה כגננת. חיה גיטלמן ובעלה תפרו מהמיצנחים כתונות לילדים. חכינו למטוס שיאסוף את הילדים ויטיסם למוסקבה. מאחו התקנו שדה־תעופה ארעי, אולם האוירון שקע בבוץ ולא יכלנו לחלצו. הטייסים הוציאו את התחמושת והרפואות, ואת המטוס שרפו. מובן מאליו, שעל הטסת הילדים כבר לא יכולנו לחשוב.

שבועיים אחרי ההשמדה הגיעו למחנה שלנו משה גולוביי, שושנה ושלמה גרינשפן. שלמה סיפר לנו, שראה ביער את אבי, אברהם, ואת הרשיל שטיינמן. אולם, היות והם קשישים לא יכלו לקחתם לפרטיזנים. לדאבוני, לא זכיתי לראות את אבי, כי הוא ושטיינמן נתפסו על־יד אוסניצק ונהרגו. היה זה כשלושה שבועות אחרי השחיטה ברוקיטנה.

באחד הערבים אספו את כל היהודים שבמחנה וגנרל מדבדיב מינה שלושה מפקדים יהודים עלינו. נתנו לנו תחמושת, 18 רובים, 2 עגלות רתומות לסוסים וגם קצת מזון, שיספיק לנו לכמה ימים, כדי שלא לערוך פלישות לכפרים ולקומם בכך את האוכלוסיה נגדנו.

כשהתרחקנו כ־15 ק"מ מהמחנה, הסתלקו המפקדים היהודיים, כי הם לא האמינו שעם זקנים, ילדים וחולים נצליח להבקיע דרך ולהגיע למקום מיבטחים. הצנחנים שליוונו חזרו למחנה, לשם התיעצות מה לעשות לאור המצב שנוצר. חכינו להם במקום. הסביבה היתה מסוכנת מאוד, כי נמצאנו לא רחוק מעמדות הגרמנים ונצטווינו לשמור על שקט מוחלט.

היה אתנו רופא מברזנה עם אשתו, גיסתו ושני ילדיו. הילד בכה כל הזמן מעקיצות היתושים, מחוסר אוכל ומהקור. נגשו לרופא כמה מאנשי הקבוצה וביקשוהו להרגיע את הילד, כי הוא מעמיד חיי כולנו בסכנה. אמר הרופא: קחו את הילד, כי אין ביכלתי להשתיקו, ועשו בו כרצונכם, לבל נאבד כולנו. האנשים הורידו ראשיהם וחזרו למקומם.

בשוב הסיירים עם ראש המטה של המחנה התאספנו והוזהרנו, בל נמסור שום

פרטים על המחנה, אם ניפול בידי האויב. אין ביכלתנו, אמר ראש המטה, לעזור לכם ועליכם להתגונן לבד. ברשותכם להישאר כפלוגת פרטיזנים, או להתפזר. חלק מאנשינו נתפזרו והושמדו ע״י הגרמנים. נשארנו כ־40 איש והחלטנו להמשיך כפלוגה פרטיזאַנית עצמאית. בחרנו למיפקדה את יצחק שפירא, יחיאל טרוסמן ויבדל לחיים — יחיאל פרעגער.

המשכנו להתקדם. כעבור כמה ימים הצטרפו אלינו שלושה יהודים מקוריץ — משה גילדנמן („דיאדיא מישא״), בנו שמחה ובן אחותו. „דיאדיא מישא״ סופח למיפקדה. באחד היערות שבסביבות רוקיטנה פגשנו את רחל חאמער כשהיא בודדה. סיפרה לנו מה שעבר עליה במות אביה ואיך שהיא הטמינה אותו במו ידיה. ביקשנוה להצטרף אלינו, אך היא סירבה בנמקה שכבר התרגלה למקום. בצער רב נפרדנו ועזבנו אותה ביער לבדה.

בדרך היה עלינו לעבור גשר ע״י אוסניצק, שנשמר היטב ע״י הגרמנים. בימים ההם עברו במקום הזה רכבות מדי עשרים דקה, שהובילו לגרמניה רכוש יהודי שדוד. צריכים היינו לעבור את הגשר בין רכבת לרכבת. ואם ניתקל במשמר — עלינו לחסלו. יומיים ישבנו ביער ואנשינו סיירו בסביבה, כדי לקבוע את השעה המתאימה לעבור את הגשר. ואמנם, עברנו אותו בשלום. התרחקנו כמה ק״מ מפסי הרכבת והתישבנו לנוח. בבוקר השכם ראינו איכר המסדר ערימת שחת. אחדים מאתנו ביקשו לחסלו, כדי שלא ימסור לאויב על קיומנו, אולם מאחר ואנו יהודים בני רחמנים, הסתפקנו באזהרה שלא יספר דבר. אבל, אסור לרחם על אכזרים, כי האיכר עשה את שלו. ממרחק של 200 מטר שמענו פתאום צעקות: האַלט! דערזשי! ומטר של יריות נמטר עלינו. התחלנו לרוץ. חלק מאתנו נשאר במקום, כדי להתגונן ולחפות על הנסוגים. הגרמנים והאוקראינים לא העזו להתקרב יותר מדי, משום ששיערו, כנראה, שכוחנו רב.

נותקנו מהפלוגה ושוטטנו ביער ללא תכלית ולא ידענו לאן לחזור. בשעת הנסיגה עזבנו במקום חבילות, שבאחת מהן מצאו הגרמנים תמונה משפחתית של יחיאל טרוסמן. הם הכריזו מיד ברוקיטנה, שיעניקו פרס למי שיתפוס את יחיאל וימסרוהו לידם. הלכנו לכיוון הכפרים בליז׳וב וגלינגה. המצב בסביבה החדשה היה גרוע בהרבה מזה שבמחנה הפרטיזאַנים. נודע לנו, ש„דיאַדיאַ מישאַ״ נשאר עם 15 איש כפלוגה עצמאית. נאלצנו להתפצל לקבוצות קטנות, כדי שלא לעורר תשומת לב האכרים. כמו כן, אם יקרה אסון — שלא ניפול כולנו בבת־אחת.

את הימים האלה לעולם לא אשכח. הם היו הקשים ביותר — ימי גשמים וקור. האכרים לא הירשו לגשת לבתים והתחמקו מלהפגש אתנו. בגשתנו לבית לבקש לחם, היו יוצאים נגדנו האכרים בגרזנים ומשסים בנו כלבים. בליל גשם נגשתי לבית אחד האכרים שהכרתיו, כדי להיודע הנשאר בחיים מישהו ממשפחתי. ראיתיו כורע על הברכים ומתפלל בדביקות. כשקם מתפילתו וראה אותי, החל לצעוק עלי על שבאתי אליו ואמר: „אלהים גזר עליכם למות. לכו ומסרו עצמכם לגרמנים. לא תוכלו להימלט מגזר דינו של אבינו שבשמים״.

מאז התחלנו לנדוד ביערות ללא־מטרה. בקור החזק שגבר מיום ליום שכבנו תחת כיפת השמים על מצע עלים רטובים. באחד הערבים הגענו ל„חוטור", לא רחוק מכפר טופיק. יחיאל ומשה נכנסו לבית לבקש אוכל ואני נשארתי עם יששכר בחוץ. פתאום שמענו רשרוש הבא מהיער. לחשתי ליששכר: אנו אבודים! כששמעו המתקרבים את הלחש החלו לברוח. הבינותי שאלה הם יהודים וקראתי אליהם: אל תברחו, אף אנו יהודים! כשהתקרבו אלינו ראיתי לפני את אחותי רבקה ומוטל שפירא. קראתי בשמה והיא בשמי ולא האמנו שזוהי מציאות. מסרתי לה, שגם סנדר ומשה בחיים ונמצאים בסביבה. לרבקה מסרו שנהרגתי בסארני, ולי מסר איכר יומיים לפני הפגישה, שרבקה נפלה עם קבוצת יהודי רוקיטנה ע"י הליטאים. רבקה מסרה לי שאיטה ומרים נמצאות בסביבות כפר בליז'וב. הלכנו למקום בו נמצאה אחותי ומצאנו את שמעון גנדלמן, אהרן פרלוב ושני האחים משה ומרדכי צ'צ'יק מטופיק. אותו לילה שהגענו למקום, יצאו שמעון גנדלמן, פרלוב ואחד האחים לחפש מזון. תפשו האיכרים את שמעון גנדלמן והנער מטופיק והסגירום למשטרה. פרלוב נאבק עמהם וברח (את האיכר, שהסגיר את גנדלמן ואת הנער מטופיק עבור 2 ק"ג מלח, הרג אשר בינדר בהיותו בפרטיזנים).

למחרת נפרדנו שוב מרבקה שנשארה במקום, כדי להיפגש עם סנדר ומשה ששוטטו בסביבה. המשכנו לנדוד לכיוון בליז'וב, כי יחיאל קיוה לפגוש את איטה אשתו ובתו מרים. הגענו ל„חוטור" בקרבת כפר בליז'וב ופנינו לאיכר, שרבקה אמרה לנו שבידו ידיעות על היהודים הנמצאים בסביבת גלינגה. אחרי חיפוש של כמה ימים ללא תוצאות התישבנו ביער לא רחוק מהדרך המובילה מסביבת גלינגה לבליז'וב. כך הצלחנו לפגוש את איטה, מרים, הניה קוץ ובתה. לשמחתנו לא היה גבול. אותו לילה החלטנו לחזור לסביבות בליז'וב, משום שיחס האכרים היה יותר טוב. אני ויחיאל ניגשנו לאחד האכרים ב„חוטור" חמאַל ולבקשו, שאם יתענינו בנו, שיגיד שאנו נמצאים בסביבות בליז'וב. בהיכנסנו לבית לפנות בוקר, אמר לנו האיכר שישראל אחי נמצא אצלו. גדול היה צערי לראות את ישראל כולו נפוח מרעב ומתלאות הדרך. חזרנו שוב ליער והיה בדעתנו להיות ביחד ולא להיפרד. אולם, למחרת נודע לנו, שבליל אמש תפשו את יהושע אוליסקר ומשפחתו מכפר גלינגה והרגום. מטעמי בטחון נאלצנו שוב להיפרד. נשארתי עם אחי ישראל. יחיאל עם משפחתו והניה קוץ ובתה חזרו לסביבות בליז'וב.

באחד הלילות עברנו את הנהר סטביגה ע"י גלינגה. ישראל נשאני על גבו, כי נעלי קרועות היו. התישבנו מהעבר השני של הנהר מול ביתנו שבגלינגה, שנתפס ע"י המשטרה האוקראינית. בודדים, רעבים, יחפים, קפואים ומוכי־פחד הסתכלנו בנחלתנו שזרים שולטים בה ואין אנו יכולים לגשת אליה.

באחד הלילות נכנסה בעלת־הבית שהסתתרנו אצלה וספרה לי, שהסוביטים הגיעו וכבשו את כל הסביבה. הבינותי מדבריה שהכוונה היא לפרטיזנים. ישראל אישר, אף הוא, שהפרטיזנים פשטו בסביבה והשמידו את עמדות המשטרה. הם פעלו במקום

כשלושה שבועות, אולם משהופיע מסע העונשין של הגרמנים, נסוגו אחרי קרב גדול בכפר גלושקביץ׳.

עם הופעת מסע העונשין בסביבה, נאלצנו לברוח היערה למקום שנקרא „ווצי אוסטרובוק״ (אי הזאבים). מסע העונשין עבר בישובים וזרע אש ומוות. במיוחד התנקמו בתומכי הפרטיזאנים. נשארנו ביער. הקור היה ללא־נשוא. שכבנו על מצע שלג מתחת לכיפת השמים. קור אכזרי זה קרב את קצו של גיסי סנדר. כוחותיו עזבוהו ובאחד הלילות נפח נשמתו בזרועות רבקה אחותי.

בזמן ההוא הצטרפו אלינו רחל שוסטר העיורת, אחותה אטל ושלושה ילדים שניצלו מגיטו ברזוב. משנכנסו הגרמנים להוציאם מהבית, קפצה רחל עם שני ילדים בעד החלון וברחה אתם היערה. האיכרים ראו בזה אצבע אלוהים ועזרו לה.

בחודש מארס 1943 הופיע שוב מסע העונשין בסביבה ושהה כ־18 יום. היינו נזהרים מאוד, בל ניפול בידיהם. בשבתנו ב„אי הזאבים״ האכילונו שלושה אחים שטונדים מ„חוטור״ חמאַל וגם הביאו לנו ידיעות על תנועות הגרמנים. לא פעם פיכנו חייהם, כדי לעזור לנו.

כעבור זמן קצר עזבו הגרמנים את הסביבה ולא ניראו יותר, אבל הפציצו את הסביבה. עם בוא האביב נעשו החיים קלים יותר ועברנו לגור אצל אחד האיכרים ב„חוטור״ חמאַל. בסביבה הופיעו פרטיזנים. גם קובפק עם מחנהו העצום עבר במקום לכיוון הקרפטים. התחילו להיווצר אוטריאדים מקומיים. מאוטריאד על־שם קוטובסקי סיפקו לנו חומר־תעמולה. גם אנו הצטרפנו לאוטריאד הפרטיזנים על־שם קוטובסקי מאיחוד סובורוב. מהמצטינים באוטריאד זה היה צבי אולשנסקי, חבלן ראשי ויד ימינו של המפקד.

מדי פעם בפעם הפציצו אותנו הגרמנים, כי האכרים מסרו להם על עמדות הפרטיזנים, אבל אף פעם לא קלעו למטרה. בסוף 1943 החלה מפלת הנאצים. הרגשנו שגאולתנו מתקרבת. לרוע מזלי חליתי בדלקת שן הבינה. הפה נסגר וחומי עלה. לא היה מי שיעקור את השן. אחד האכרים ניסה לעקרה במלקחיים ולא הצליח. שלושה שבועות נאבקתי עם המות, ומצבי היה חמור ביותר. הציעו לי לחתוך את הגרון ולהכניס בו צינור לנשימה, אך לא הסכמתי. אחרי טיפולים ממושכים ביצעו ניתוח מתחת לשן, סחטו את המוגלה והוקל לי.

עם שחרור הסביבה ע״י הסוביטים עזבו הפרטיזנים את המקום. ישראל הצטרף אליהם. אנו יצאנו לרוקיטנה. חזרנו לעיר חרבה ושוממה שנדם בה קול היהודים. כל רחוב, כל בית וכל פינה הזכירו דמויות יקרות שעברו מן העולם. הבדידות העיקה. תקותנו היחידה היתה למצוא דרך כיצד לעזוב את המקום. כעבור זמן מועט קיבלנו מכתב משלום אחי ברוסיה שהודיע שהגיע לשם בשנת 1941 כמגויס לצבא האדום. בפברואר 1945, בדרך לחזית, סר אלינו. למחרת עזבו את רוקיטנה, יצא גיסי יחיאל

לפעול נגד הבנדרובצים בכפר דֶכט ולא חזר. כעבור חדשיים, ב־19 באפריל 1945 נפל שלום אחי. תקותנו היחידה היתה לעלות ארצה ולהיות יחד עם שרידי משפחתי. לכן יצאנו מרוקיטנה לפולין. אחרי טלטולים מרובים הגענו ארצה ב־1948. הספקתי עוד לראות את ברוך אחי, שהיה חייל בצבא הגנה לישראל, ונפל בהגנת המולדת ב־1948, כשבועיים לפני שביתת הנשק.

ברוניה ליפשיץ (כגן)
(גבעתיים)

דרך היסורים

אור ליום הגורלי כבר היה ידוע לנו, שלמחרת בבוקר עלינו לצאת למגרש. שיינדל אמי חשה הרגשת מועקה. לבה ניבא לה שזה הסוף. היא הכינה אותנו ליום הדין ואמרה לי ולאחותי בלה, שנציל את עצמנו ואל נדאג לה. שכנתנו, פַּניה קלורפיין, התרעמה על אמי שזורעת פאַניקה, בעוד שאין שום יסוד לכך. היא למדה גזירה שווה: מה שני המיפקדים נגמרו בכי־טוב — אף מיפקד זה יהיה דומה לקודמיו. אמי לא שוכנעה מתנחומות־שוא אלה ושנתה נדדה. לא עצמנו עין כל הלילה והתכוננו ליום־הדין. היסורים שהתיסרנו באותו לילה אין לתארם בשפת אנוש. יהודים התנחמו בכל הדורות בכתוב: „אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם, אל ימנע עצמו מן הרחמים". אולם הכליון היה כה ודאי, שלא מצאנו נוחם באימרה זו.

בבוקר התלבשנו בבגדים הנאים ביותר, משל אנו יוצאים לטיול חגיגי (התברר שבגדים אלה הצילונו, כי הם חיממו אותנו וגם שימשו כחליפין לצרכי־מזון). עמדתי על־יד אמי ואחותי. על־ידינו עמדה דודתי אסתר צ'רפיצ'ניק. אך נראתה המשטרה, פרצה אמי בבכי ואמרה: „קינדערלאך, מ'קומט אונז הרגענען" (ילדותי, באים להרגנו!). היא דחפה אותנו ואמרה: „אנטלויפט, קינדערלאך, אנטלויפט, ראטעוועט אייך! (ברחו, ילדותי, ברחו, הצילו חייכן!). עד היום מרגישה אני דחיפה זו על גבי. נמצאתי במצב של טשטוש החושים. התחלתי לרוץ מבוהלת ואיבדתי את אמי ואחותי. כפי שנודע לי אחר־כך, ברחה אמי לגויה אחת בשם קלאודיה, שהסתירה אצלה הרבה חפצים. הוגד לי, שהגויה הסגירה את אמי למשטרה והחזירו אותה למגרש. אחותי ובנה בן השנתיים שבזרועותיה ברחה לגוי בשם סטנקביץ' והסתתרה בגן, אף היא הוחזרה למגרש.

רצתי בין הכדורים השורקים, נעצרתי ליד גדר והסתבכתי בחוט ברזל שהשתרבב ממנה. איני זוכרת מי חלצני ממלכודת זו. זכור לי שבשארית כוחותי המשכתי לרוץ והגעתי ליער. שם פגשתי את אהרן ליפשיץ, שלושת האחים גולובוביץ' ועוד כמה יהודים. הלכנו יחדיו. בראש ניקרה השאלה האיומה: איה בני־המשפחה? מה עלה בגורלם?

הרגשתי רגש אשמה, שאת נפשי בלבד הצלתי. רציתי מאוד לחזור לרוקיטנה ולמות יחד עם אמי ואחותי. אולם התקוה, שמא, בכל זאת, הצליחו להימלט מהמגרש — היא שמנעתני מצעד נואש זה.

הלכנו יום שלם ללא אוכל ומים. לעת ערב מצאנו בור־מים מזוהמים. פליקס גולובוביץ׳ הסיר כובעו, מילא אותו מים והישקה אותנו. שמענו שבכפר בודקי־בורובסקי ישנם גויים טובים שמחביאים אצלם יהודים. הלכנו לשם והגענו ליוזיק זאַלעווסקי. בבואי למקום ביקשתי את הגוי הטוב שילך אתי לכפר בורוביה, שם הסתרנו הרבה סחורה אצל אחיו של הכומר. יצאנו בלילה. הדרך היתה קשה מאוד. הוא פחד שמא ניפול בידי הרוצחים ששוטטו בסביבה. זאַלעווסקי חזר ונשארתי לבדי בבורוביה. נותקתי מאנשי הסבוצה. בהיכנסי לאחי הכומר התחילו, הוא ואשתו, לאיים עלי שאברח מיד, כי הם עומדים במגע עם הגרמנים המבקרים בקביעות בביתם. הם מוכנים להחזיר משהו מהחפצים ושאסתלק מיד. פרצתי בבכי מר והתחננתי אליהם שלא יפקירוני, כי אינני יודעת כיצד לחזור למקום בו נמצאים יהודים.

אמרו לי, שהפועל העובד אצלם ילווני. לקחתי שתי חליפות וכמה מטר בד ויצאנו לדרך. הגענו לביתו ושכבתי על עלית־הגג יום תמים ומחצית הלילה. בחצות לילה בא אלי הפועל ואמר לי, שעתה השעה כשרה להמשיך בדרכנו. מאחר והוא שדד ממני את החליפות והבד — התעורר בי החשד שכוונותיו אינן טהורות ביותר. בהגיעו ליער נעצר ואמר לי: מכאן ואילך תלכי לבדך. בחוץ שררה אפלה איומה. בדמעות ביקשתיו שלא יעזבני, כי איך אלך באפלה והדרך אינה ידועה לי? או שחיות רעות יטרפוני, או שהמרצחים יהרגוני. הוא הכביד לבו ואמר לי: אם חייך לא נמאסו עליך — ברחי מיד! הייתי עטופה בשמיכה שהגנה עלי מפני הקור. הוא פשט מעלי את השמיכה ובקול רצחני חזר ואמר: ברכי מיד! ביקשתיו שיחזיר לי את השמיכה, כי עלולה אני לקפוא בקור העז. לשמע תחנוני, שלף גרזן, השיק אותו למצחי ואמר: אם יש את נפשך להישאר בחיים — אל תבקשי ממני דבר. פחדתי שמא יבצע את איומו — ונמלטתי. התישבתי בעבי היער והתיפחתי חרש. החלטתי להמתין לאור הבוקר.

עם עלות השחר קמתי ממקומי והתחלתי ללכת. לא ידעתי לאיזה כיוון לפנות. ראיתי פסי־רכבת. אמרתי בלבי: אם אעבור אותם, יתכן ואחצה את הגבול. הרי אני, ממילא, אבודה — אלך למקום שרגלי ישאוני. פתאום נגלו לפני בתים. פסחתי על כמה מהם, כי לבי הרתיעני. לבסוף נעצרתי ליד בית אחד. קול פנימי לחש לי: הכנסי וכאן תבוא הצלתך. עברתי את הגדר וראיתי כלב גדול מטיל אימה. לתמהוני הגדול, הוא פקח עיניו, הסתכל בי, אולם לא זז ממקומו והמשיך להתנמנם. משדפקתי בדלת — יצא לקראתי גוי מבוהל. הוא היה כולו פליאה ותימהון, כיצד זה החריש הכלב ונתן לי להיכנס? היה זה דבר בלתי־רגיל. לכן ראויה הייתי להיכנס לביתו.

הגוי כיבדני בארוחה. סיפרתי לו את הקורות אותי והוא נזדעזע. הרגיעני בל אפחד, כי הוא שטונדיסט והשטונדיסטים אוהבים יהודים. הבטיח לי שבלילה ילווני למחוז־

חפצי. כל היום שכבתי בין ערימות חציר. בצהרי־יום בא עם תנ״ך בידו וקרא בפני כמה פרקים ממנו. הוא ראה בי דמות מסתורית, כי רק ברוחות ובאנשי־פלא אין כֶלבו האיום והנורא פוגע. והעובדה שהכלב לא חרץ לשונו — מוכיחה באותות ומופתים כי רצון הבורא הוא שאשאר בחיים.

בהיותי חבויה בין ערימות החציר ערכה המשטרה האוקראינית חיפוש מדוקדק בבית הגוי. בזה בלבד ראה השטונדיסט אות מהשמים, כי מלכתחילה היה בדעתו להחביאנו בביתו, ורק ברגע האחרון שינה החלטתו.

בלילה יצא אתי לבודקי־בורובסקה והביאני לבית יוזיק זאַלעווסקי, שיצאו לו מוניטין של מציל יהודים. יוזיק קיבל אותי ברצון והתקין לי מקום־סתר במרתף של תפוחי־אדמה. הוא הצפינני בתוך ארגז דמוי ארון־מתים. התכווצתי בתוך קבר חי זה, ללא אויר ואור והרגשתי שאני מתעלפת. קראתי לעזרה. יוזיק הגיע מיד ומצאני נטולת־הכרה. הוציאני מהארון, שיפשף רקותי בשלג עד שהתעוררתי מעלפוני. אך התאוששתי — ומיד החזיר אותי לארון, כי סכנה היתה להסתובב לאור היום. בלילות הייתי יוצאת לשאוף אויר. בארון־מתים זה שכבתי שלושה חדשים. בטוחה הייתי שאצא מכאן בעלת מום.

יום אחד בא אלי יוזיק ואמר לי: את יכולה לצאת החוצה, כי באו פרטיזנים ומקבלים אנשים לשורותיהם. תפני אליהם ויקבלו אותך. אחרי שלושת ירחי אפילה שהייתי שרויה בה, נראה לי אור היום כמשהו מופלא, כמופע מעולמות רחוקים. נדמה היה לי, כאילו, בפעם הראשונה בחיי אני טועמת טעם אור־יקרות זה. הוא דקר עיני ובקושי הסתגלתי אליו. הייתי מאושרת מאוד, ששוב זכיתי להזין עיני באור השמש ולנשום אויר צח. עליצות גדולה תקפתני. בלב התגנבה התקוה, שאם זכיתי לצאת מאפלה לאורה — אזכה גם לשחרור.

הצטרפתי לקבוצת יהודים שהסתתרה בכפר ויחד הלכנו לפרטיזאנים. אולם הם הסכימו לקבל כמה גברים בלבד. את הנשים פסלו. בלית־ברירה חזרתי לזאַלעווסקי. מאחר והמצב החמיר, כי בעקבות הפרטיזנים הופיעו בכפר שוטרים אוקראיניים וגרמנים — ביקשני זאַלעווסקי להסתתר ביער, עד יעבור זעם. ביער פגשתי את אברהם אייזנברג, שני האחים בורד וניוסקה קוקל. שתינו היינו מלוכלכות וחלשות מאוד. לא יכולנו לעמוד על רגלינו. הלכנו כמה צעדים ונפלנו. ביקשנו שיקיץ הקץ. המות נראה לנו כפודה ומציל מיסורים שאין לבטאם במילים. אברהם אייזנברג הביא לנו תפוחי־אדמה וצרכי אוכל אחרים. שברנו רעבוננו, ואט־אט התעוררו בנו כוחותינו.

יום אחד הגיעה אלינו הבשורה המשמחת, שהסוביטים מתקרבים לסביבתנו. כעבור כמה שבועות התבשרנו שאנו בני־חורין. האויב הובס, רוקיטנה שוחררה ואנו רשאים לחזור אליה כאנשים חפשים. בינואר 1944 חזרנו לרוקיטנה. הסתכלתי בחורבן הגדול, וראיתי מה שנשאר מרוקיטנה שלנו, בה חיינו שנות חיינו היפות ביותר.

אשר ראָזענשטיין
(אמעריקע)

מיינע איבערלעבונגען אין די יאָרן 1942–45

דער אַנטלויף פונעם פּלאַץ אין ראָקיטנע איז געווען אזוי צעמישט און פּלוצלינג, אז ס'איז שווער זיך צו קאָנצענטרירן אויף איינצלהייטן. כ'געדענק נאָר, אַז כ'האָב געהאַלטן די האַנט פון גאָדל, פּיניע פוקסמאַנס קלענערן ייִנגל, און מיר זענען געלאָפן ניט ווייסנדיק וווּהין. אַרויסלויפנדיק פון ראָקיטנע, שוין אין וואַלד, זענען מיר געווען דריי: דאָס עלטערע ייִנגל, יעקב, איז אויך געווען מיט אונדז. פּלוצלינג איז אַרויס אַ גוי פון אונטער אַ בוים מיט אַ ווידלע און אָנגעהויבן שרייען: „ייִדן! „ייִדן"! מיר האָבן אָנגעהויבן ווייטער לויפן און ער נאָך אונדז, מיט די ווערטער: וווּהין לויפט איר, פאַרשאָלטענע ייִדן, זאָל אייך דער קלאָג כאַפּן"! מיר זענען געלאָפן אָן אויפהער און געפאַלן מוטלאָז אונטער אַ בוים. דער שרעק און דער הונגער האָבן ניט ערלויבט לאַנג צו טראַכטן, און איידער די זון האָט אויפגעשיינט זענען מיר ווייטער געלאָפן.

מיר האָבן געוואַנדערט צוויי טעג און צוויי נעכט, ביז מיר זענען פאַרקראָכן אונטער זאַלאַוויע, דאָס דאָרף פון וועלכן איך און פוקסמאַנס ייִנגלעך שטאַמען. אונדזער האָפענונג איז געווען, אַז ביי די אייגענע גויים וועלן מיר קריגן הילף און עסן.

פוקסמאַנס קינדער, זייענדיק זייער הונגעריק, האָבן באַשלאָסן צו גיין צו אַ גוי מיטן נאָמען טראַכים, ביי וועלכן ס'זענען געווען די זאַכן פון זייערע עלטערן. טראַכים האָט זיי טאַקע באַהאַלטן, אָבער ער איז באַלד אַוועק צו דער פּאָליציי און געמאָלדן, אַז צוויי ייִדישע קינדער געפונען זיך ביי אים. ס'האָט ניט לאַנג געדויערט און די מערדער זענען געקומען נאָך זיי און זיי דערשאָסן אויפן אָרט, ווי אויך זייער פעטער, מודריק (דער מאַן פון חוה מודריק, וועלכע געפינט זיך אין ישראל מיט אירע קינדער). דאָס איז געווען דער ערשטער קאַפּיטל פון די זאַלאַוויער אַנטלאָפענע פּאָר נפשות, האָפנדיק זיך צו ראַטעווען ביי זייערע גוישע פריינד פון צענדליקער יאָרן.

כ'בין אַוועק צו עוועלין, וועלכע איז געווען מיינע אַן אינטימע פריינדין פון פוילישער אָפּשטאַמונג. מיר האָבן געהאַט אַ קינד, קלמן, וועלכער איז געבוירן געוואָרן קורץ פאַרן אויסברוך פונעם קריג. עוועלין האָט מיך באַהאַלטן אין אַ שטאַל, וועלכער איז געווען אָנגעפּאַקט מיט היי. כאָטש דער פּלאַץ איז ניט געווען גאָר קיין זיכערער — אָבער איין זאַך איז געווען זיכער, אַז עוועלין און איר משפּחה וועלן זייער לעבן אַוועקגעבן איידער מיך אויסצוגעבן.

זיצנדיק אין שטאַל אונטערן היי האָט עוועלין מיר געבראַכט אַ שוידערלעכע ידיעה, אַז מיינע עלטערן זענען אויך אַנטלאָפן פון דער שחיטה און געקומען קיין זאַלאַוויע. די מערדער האָבן געכאַפּט מיין מאַמע און מיין שוועסטער חיה און האַלטן זיי אין דער

פּאָליציי. זיי האָבן געמאָלדן, אַז זיי װעלן װאַרטן ביז מײַן פֿאָטער און איך װעלן געכאַפּט װערן, און דאַן װעלן זיי באַשליסן איבער אונדזער לעבן.

מײַן פֿאָטער האָט ניט געטראַכט, אפֿילו, קיין איין מאָמענט, גלײַך אַװעק און זיך איבערגעגעבן אין די הענט פֿון די רוצחים. פֿאַרשטייט זיך אַז די באַנדיטן זענען געװען היימישע שקצים, װעלכע פֿלעגן טאָג־טעגלעך זײַן בײַ אונדז אין שטוב, פּרעסן און טרינקען, און זייערע עלטערן האָבן געלעבט זייער גאַנץ לעבן בשכנות מיט אונדזערע עלטערן. מײַן פֿאָטער און מוטער האָבן צו זיי גערעדט און געבעטן, אַז זיי זאָלן זיי באַפֿרייען און לאָזן אַנטלויפֿן אין די װעלדער.

װאָס איז געװען די תשובה? זיי האָבן זיי אַרויסגעפֿירט פֿונעם דאָרף אין דער ריכטונג פֿון ראָקיטנע און געפֿירט דורך די װעלדער. דעם גאַנצן װעג האָט מײַן פֿאָטער גערעדט צו זיי און זיי געבעטן פֿאַרן לעבן פֿון מײַן שװעסטער, אַז מ׳זאָל כאָטש איר לאָזן אַנטלויפֿן, כּדי זי זאָל, װײַניקסטנס, בלײַבן לעבן. ער האָט זיי געזאָגט, אַז זיי זאָלן שיסן אין דער לופֿט און ס׳זאָל הייסן, אַז זיי האָבן אונדז געשאָסן.

די זאָלאָװיער מערדער — אַדאַם און טראַכים טורגאַנסקי, און פּאַבל זשוקאָװסקי — זענען געװען שיכּור פֿון טרינקען ייִדיש בלוט און האָבן געהאַט אַ פֿאַרגעניגן צו דער־מאָרדן נאָך אַ פּאָר ייִדישע נפֿשות. עטלאַכע קילאָמעטער פֿאַר ראָקיטנע האָט זיך אָפּגע־שפּילט אַ שוידערלעכע טראַגעדיע פֿון מײַנע ליבע עלטערן און שװעסטער. מײַן שװעסטער האָט געבעטן, אַז מ׳זאָל זי פֿריער דערשיסן, כּדי אירע אויגן זאָלן נישט זען װי אירע טײַערע עלטערן װערן אומגעבראַכט. מ׳האָט זיי דערמאָרדעט אין װעלדל. זייערע קערפּער זענען ניט באַגראָבן געװאָרן נאָר צעשלעפּט איבער די פֿאַרשאָלטענע װעלדער פֿון אוקראַאינע דורך װעלף (דעם אומקום פֿון מײַנע עלטערן האָט מיר דערציילט אַ גוי, װעלכן די מערדער האָבן דערציילט אַלע פּרטים).

נאָך דער באַפֿרײַאונג האָב איך צונויפֿגעקליבן זייערע בײנער און באַהאַלטן, מיט דער האָפֿענונג אַז נאָכן קריג װעט מעגלעך זײַן זיי ברענגען צו קבֿר־ישׂראל. לײדער איז עס ניט פֿאַרװירקלעכט געװאָרן, װײַל מ׳האָט מיך מאָביליזירט אין מיליטער.

נאָכן דערמאָרדן מײַן פֿאַמיליע, זענען די מערדער געקומען מיך זוכן. זיי האָבן פֿאַרשטאַנען, אַז עװעלין װעט זיכער זײַן די ערשטע, װעלכע װעט װיסן װוּ כ׳געפֿין מיך. אָנקומענדיק אין הויף איז עװעלין אַרויס זיי אַנטקעגן. האַלטענדיק די ביקסן אין די הענט האָבן זיי זי געפֿרעגט: װוּ איז דײַן אשר? דער ענטפֿער אירער איז געװען: „איך קען אים זוכן". פֿאַרשטייט זיך, אַז װען מ׳װאָלט מיך דאָרט געפֿונען — װאָלט די גאַנצע משפּחה פֿון עװעלין געװען אין פֿײַער מיט זייער פֿאַרמעגן.

די דרײַ רוצחים זענען אַרײַן אין שטאַל װוּ כ׳בין געלעגן אונטערן היי. איבער מיר זענען געלעגן אַ פּאָר ברעטער, און ס׳איז כּמעט ניט געװען מיט װאָס צו אָטעמען. צװײ פֿון די באַנדיטן האָבן גענומען װידלעס אין די הענט און אָנגעהויבן צו האַקן אין היי, צו זען אויב כ׳בין דאָרט באַהאַלטן. זיי זענען צוגעגאַנגען ביז צו די ברעטער.

כ׳בין געלעגן, ממש, אָן אָטעם. מיטאַמאָל האָט אַ ווידלע מיר געגעבן אַ קלאַפּ אין האַנט. דער ווייטאַק איז געווען ניט אויסצוהאַלטן, אָבער כ׳האָב מיך איינגעהאַלטן און ניט געשריען. די באַנדיטן האָבן אויכגעגעבן דאָס זוכן, אַ דאַנק דעם וואָס עוועלין האָט זיך ביי זיי געבעטן אויפֿהערן איבערקערן דעם שטאַל, ווייל איר שטיף־פֿאָטער וועט זי דערמאָרדן, ווען ער וועט זען די אונאָרדענונג. זיי האָבן זיך אָפּגעשאָקלט פֿונעם היי, גענומען די ביקסן און אַוועק אין שטוב אַריין.

ווי ס׳איז געוואָרן נאַכט, בין איך אַרויסגעקראָכן פֿון אונטערן שטויס היי, און זיך באַהאַלטן אונטער אַ צלם פֿון אַ קריסטלעכן בית־הקברות. די זעלבע נאַכט בין איך אַנטלאָפֿן אין וואַלד. הויפּטזעכלעך בין איך געווען אין אַ חוטאָר, ביי אַ גוי.

ס׳איז דאַן געווען אַ געפֿערלעכע צייט. דער ווינטער איז געווען שווער און ביטער אין יעדער הינזיכט. מיר איז געווען לייכטער, ווייל עוועלין פֿלעגט מיר ברענגען עסן און מלבושים. כ׳פֿלעג אויך וויסן וואָס ס׳טוט זיך אין דער געגנט.

צום פֿרילינג, ווי די פּאַרטיזאַנער האָבן זיך אָנגעהויבן צו באַווייזן, האָב איך מיך צוגעשטעלט צו זיי און געבליבן דאָרט ביז צו דער מאָביליזאַציע אין דער אַרמיי. זייענדיק אין די וועלדער און שפּעטער ביי די פּאַרטיזאַנער, בין איך געשטאַנען אין ענגער פֿאַרבינדונג, דורך עוועלין, מיט אירע אָנקלס און ספּעציעל מיט לאַווריען. ער איז געווען אַ פּאָליאַק, אויף וועלכן כ׳האָב מיך געקענט פֿאַרלאָזן אין פֿאַרשידענע אומשטענדן. ער האָט אויך געהאַט אַ ביסל געווער. מיט אים האָב איך פֿון מיין חוטאָר געפּלאַנט אַ וועג נקמה נעמען כּון די מערדער, וואָס האָבן אומגעבראַכט מיין פֿאַמיליע און פֿיל אַנדערע יידן אין דער סביבה.

ס׳איז געקומען אַ ידיעה, אַז דער מערדער אַדאַם טורגאַנסקי וועט זיך ווייַלן מיט שיקסעס אויף אַ „וועטשערינקע״ (נשפּיה) אין אַ געוויסן פּלאַץ אין דאָרף. איך מיט לאַווריענען האָבן צוגעגרייט אַ פּלאַן אים צו באַזוכן אויף דער שמחה. מיר האָבן זיך פֿאַרמאַסקירט, דריי מאַן, און מיט רעוואָלווערן אַריינגעשפּאַצירט אינעם הויז וווּ ס׳איז פֿאָרגעקומען די שמחה. דער העלד פֿון יידישן אומגליק און „שטאָלץ״ פֿונעם דריטן רייך איז גלייך אַרונטערגעשפּרונגען אונטער אַ גרויס בעט, כּדי זיך צו באַהאַלטן. אונטערן דראָונג פֿונעם רעוואָלווער איז ער אַרויסגעקראָכן אַ בלאַסער און אָנגעהויבן בעטן מ׳זאָל אים לאָזן לעבן. מיר האָבן אים אַרויסגעפֿירט אין דרויסן און געגעבן אַ פּאָר קוילן.

די גויים האָבן אים געמאַכט אַ שיין באַגרעבעניש. מ׳האָט אים מיטגעגעבן אין קבר אַלע זאַכן, וועלכע ער האָט באַרויבט פֿון די יידישע הייזער נאָך דער אַקציע. די אַנדערע צוויי באַנדיטן, נאָכן טויט פֿון זייער קאָמענדאַנט, האָבן אָנגעהויבן צו זיין זייער פֿאָרזיכטיק און זעלטן זיך באַוויזן אין דאָרף. כ׳האָב פּראָבירט מיט פֿאַרשידענע מיטלען זיי צו כאַפּן און ס׳איז מיר ניט געלונגען. דאַקעגן האָבן זיי מיט דער הילף

פון די דייטשן אומגעבראַכט בײדע אָנקלס פון עווע־לין, וועלכע האָבן מיר געהאָלפן אַוועקלייגן אַדאַם טורגאנסקי.

נאָך פיל יאָר איז פּאַבל זאַקאָווסקי געפונען געוואָרן אין פּוילן, פירענדיק אַ שיין רואיק פאַמיליען־לעבן און פאַרמאָגנדיק אַ שיינע ווירטשאַפט. ער איז אַרעסטירט געוואָרן און פאַרמשפט אויף זיבן יאָר תפיסה... דער דריטער, וועלכער איז באַקאַנט געווען אַלס קאַלטבלוטיקער מערדער, איז ווי אָפּגעמעקט געוואָרן פון דער ערד און מ׳ווייסט ניט ווו ער איז אומגעקומען. ער פלעגט זיך באַרימען, אַז ווען ער שיסט אַ ייד, איז זיין פרייד אַזוי גרויס, אַז ער שפּרינגט אונטער פון שמחה.

די יאָרן אין פאַרטיזאַנער אָטריאַד און שפּעטער אין דער אַרמיי זענען געווען פול מיט שלאַכטן און בלוט. כ׳בין צוויי מאָל פאַרוואונדעט געוואָרן אויפן ביעלאָ־רוסישן פראָנט. אונדזער אָפּטיילונג איז געווען פון די ערשטע, וועלכע האָט אַריינמאַרשירט קיין אָסט־פּרייסן און אָנטייל גענומען אין די שווערסטע און בלוטיקסטע קאַמפן. ווען כ׳בין פאַרוואונדעט געוואָרן צום צווייטן מאָל פון אַ סנאַראַד, האָב איך פאַרלוירן דאָס באַוווּסטזיין און זיך אויפגעוועקט אין אַ שפּיטאָל, ווו מ׳האָט מיך געהיילט ביז נאָך דער ענדע פונעם קריג.

נאָך דער מלחמה האָב איך אויפגעזוכט מיין עוועלין און קינד און מיר זענען אַוועק פון פּוילן קיין אַמעריקע, ווו מיר לעבן דאָרט ביז היינט.

איטה טרוסמן (פינצ׳וק)
(רמת־גן)

המאבק עם זוועות־החיים*

כשכינסו את יהודי רוקיטנה לספירה השלישית, היו רבים שהשתעשעו בתקוה, שספירה זו תהא דומה לשתיים שקדמו לה והכול יגמר בכי טוב. היה בעירנו חייט (פליט,), שהגיע בתקופת הסובייטים מוארשה וניהל את ארטל החייטים. הלה ניגש ליחיאל בעלי ולחש לו, שהגרמנים ארזו את כל הבדים והאריגים ומוציאים אותם מחוץ לעיר. מכאן הוא למד שהגרמנים החליטו לחסל אותנו, שכן במיפקדים הקודמים נשארה הסחורה במקומה. ספרתי להורי שעמדו על־ידי מה שסח החייט. צעק אלי נחום כצנלסון מה„יודנראט״: „אל תזרעי בהלה ופאניקה! לא יתרחש דבר ועוד מעט תשובו כולכם לבתיכם״.

הגרמנים סדרו אותנו לפי אותיות האלפא־ביתא. הואיל ושם משפחתי מתחיל באות T

---

* עדות זו נגבתה בשיתוף עם הניה קוץ — אשת פסח קוץ.

לכן עמדתי באחת השורות האחוריות. רגעים ספורים בלבד אחר דברי הארגעה של איש ה„יודנראט", הגיחו מכל העברים הרוצחים האוקראיניים מה„שוץ־פאליציי" והחלו להמטיר עלינו אש ממכונות ירייה.

קמה בהלה גדולה, ובאנדרולומוסיה מחרידה זו נטלתי בזרועותי את בתי מרים, בת השלוש, וברחתי בכיוון היער. נכנסתי לגן של זאוויענקו ומצאתי בו את דינה, אשת נחמן בליז'ובסקי, אמה שרה ושתי ילדותיה. כמה צעדים ממני ראיתי את חייקה גרינשפן מוטלת הרוגה וראשה פחוס. טיפסתי מעל לגדר ונכנסתי היערה. מיד תפסני סטיפן מהמשטרה האוקראינית, כיוון רובהו מולי ועמד לירות בי. התחננתי אליו: אל תירה! אם רצונך שאחזור העירה — הריני חוזרת מיד. השוטר הפנה ראשו וראה יהודים נמלטים, החל לדלוק אחריהם והניח לנו, כי בטוח היה שאמנם חוזרות אנו העירה. נצלתי את שעת הכושר, נמלטתי לשדה ושכבתי עד הערב. בחשכה נגשתי לגוי בשם פרוכור. הוא לקח ממני את מלבושי עם הטלאי הצהוב ונתן לי במקומם מעיל ישן.

בצאתי ממנו הסתתרתי בין השיחים, לא רחוק מהדרך, כדי לשמוע מה מדברים ביניהם הגויים על גורל יהודי רוקיטנה. שמעתי אחד מסיח עם רעהו, שהרגו על המגרש כ־80 יהודים ויתרם לקחו לסארני. הבנתי, שאין להעלות על הדעת שיבה לרוקיטנה. בכל זאת ענדו את הטלאי הצהוב מרדכי קראמר ושני בניו, ורחל, אשת בארמאן ושבו העירה, כי סבורים היו שההריגות פסקו ולא יוסיפו להמית יהודים. אולם, שוא היתה תקותם, כי מיד בהגיעם העירה היתה בהם יד הרוצחים.

פתאום שמעתי ביער נביחת כלבים. היה זה בשלוש בלילה. הלכתי בכיוון הנביחה, נתקלתי בגוויה מרוסקת של יהודי, שמפאת האפלה לא יכולתי לזהותה. לתדהמתי הגדולה פגשתי את הניה קוץ ובתה הינדל. עצם מציאותן עודדה אותי ומאז נדדנו יחד. נמצאנו כ־5 ק"מ מרוקיטנה. נאלצנו מדי חצי שעה להתקדם, כי השוטרים דלקו אחרינו. האוכמניות שברו רעבוננו ובטל שמצינו מהחציר ריווינו צמאוננו. בלכתנו שמענו קולה של הרבנית, ריקעלע, שהתחננה: קחוני עמכם!

בבוקר פגשנו את שמעון גנדלמן ויענטל גרינברג (אחותה של הניה קוץ) שהצטרפה אלינו. בדרך נתקלנו ביהודי רוקיטנה מבוהלים ונפחדים. על־יד „חוטור" אילווה מצאנו בתוך שיח את חיים טורוק ושכנובסקי. פגשנו את רחל טוכמן ובעלה ושתי ילדותיהם והלכנו יחד.

לא הרחק מן ה„חוטור" גר גוי בשם מיכל קנוניץ' שהיה ידיד משפחתנו. בתקופת הגיטו הביא לנו מזון תמורת מלבושים. הוא היה אומר לנו, בשעת סכנה תברחו אלי ואחביא אתכם. בבואי לאילווה פגשתי את יעקב גרינברג ואשתו זלטה, גיסו שלמה רֶקֶס ושתי ילדותיו ואת יענטל פוטרוך וילדה.

נגשתי בלאט לבית הגוי וקראתי: מיכל. הוא פתח את הדלת והכניסנו פנימה. הגיש לנו כד חלב ולחם. שאלתי לבעלי, יחיאל. הוא ענה לי, שאתמול ישן בקרפילובקה אצל דודו ועתה אין הוא יודע היכן מקומו. מיכל החביא אותנו בשיח שעל־יד ביתו.

הסתתרנו בו 4 ימים והגוי הטוב הגיש לנו, אפילו, אוכל חם. לילה אחד ירד גשם שוטף ונאלצנו לחפש מקום מחסה אחר. מיכל העלה אותנו על הגורן. שומר היער איים על ילדי הגוי, שאם ימצא יהודים במקום — ישרוף את כל הכפר. לשבחם של הילדים ייאמר, שאף־על־פי שידעו על מציאותנו לא גילו אותנו.

אולם, נאלצנו למצוא מקום סתר אחר, כי נערך מצוד על יהודים ב„חוטור״. שומר היער רדף אחרינו והדביקנו. איימנו עליו שבעלינו פרטיזאנים והם יעשו בו שפטים. מרוב פחד הניח לנו להמשיך בדרכנו ולא פגע בנו.

היה עלינו לצלוח נהר. צלחנו אותו בחרוף־נפש, והגענו לשומר היער בקובילה. הוא בישר לנו את הבשורה הרעה, שהיום הרגו את שני בניו של פיני פוקסמן. הכניסנו לגורן ובבוקר אמר לנו שנלך לאורך התעלה ושם נפגוש יהודים.

אותו יום ירד גשם שוטף ולא יכולנו לזוז מהמקום. כחדשיים ישבנו בודדות ביער — שתי נשים עם שתי ילדות קטנות. איש לא עזר לנו, כי היינו למעמסה על כולם. כשאזל המזון והיינו צפויות למיתה ברעב — השארנו את הילדות לבדן ביער, צלחנו את הנהר והלכנו לאגור מזון.

הגויים רחמו עלינו ומילאו לנו שני שקים עם לחם וכרוב. חזרנו עמוסות לעייפה, אך תעינו בדרך. בטוחות היינו שחיות רעות אכלו את הילדות. ישבנו על האדמה הרטובה, מררנו בבכי וקיללנו את יומנו. אך פתאום ירד, כאילו, ממרום איש זקן ואמר לנו: את תבכו. בואו ואראה לכן מקום הימצאן של הילדות. מצאנון ומאז הצמדנו אותן לשכמנו והן הפכו לחלק מגופנו. הגוף שימש להן, מעין, חומת מגן.

אחד הדברים שנפלאו ממני ואין בכוח השגתי להסבירו — היא התנהגות הילדות. בתנאים רגילים, כשמשאירים ילדה בת שלוש יחידה ביער עבות, שעצם מראהו מטיל אימה — היתה מתה מפחד. לא כן הדבר בשתי ילדות אלו. שכלן היה מפותח כשכלו של אדם מבוגר והן הבינו יפה את המצב החמור בו הן נמצאות. מעולם הן לא בכו. לא פחדו מפני החושך ולא נבהלו מפני חיות־היער. התפתחו ביניהן יחסי רעות נפלאים. האחת שמרה על רעותה. הידידות ביניהן הגיעה למדרגה של מסירות־נפש. ואיזה אומץ־לב צמח בהן! כשנודע לי שבעלי חי והלכתי מ„חוטור״ אחד למשנהו לחפשו, רצו אחרינו שקצים בצעקות: עמדו! אמרה בתי, אם, חס ושלום, ידביקונו הרוצחים — נטיל את עצמנו לנהר ולא נסגיר את עצמנו בידיהם. בילדות התפתח חוש התמצאות בדרכים. כשעברו פעם אחת בדרך, נחקק הנוף בזכרונן וידעו לחזור למקום. מעולם הן לא תעו.

בנדודינו הגענו ליער־עבות. העצים היו כה גבוהים ועבותים, שיצרו מעין קיר־מגן אטום ולא חדר דרכם ניד־חיים מהעולם החיצון. זאבים יללו על־ידינו וצפרי־טרף עפו מעל ראשינו. חרדת־אלוהים היה לנו המקום הזה. כדי שלא להיות טרף לזאבים, לא עצמנו עין בלילות ושמרנו שהמדורה לא תכבה. רפדנו ענפים תחתינו ושכבנו עליהם. לקול רשרוש עלה היינו נחרדות ממקומותינו. לילה אחד שמענו לחישה למראשותינו וראיתי נחש שוכב לידי. נטלנו את הילדות ונמלטנו.

כעבור חדשיים לשבתנו במקום הנורא הזה באו אלינו נחמן בליז'ובסקי וברוך פרלוביץ' ואמרו לנו, ששלמה גרינשפן סיפר להם, כי יחיאל בעלי והילדים, אחותי חיה ומשה גולוביי נשארו בחיים. יצאנו לחפשם ובין בליז'וב לגלינגה מצאנום.

אחיה של הניה קוץ, יעקב וולפין, הלך לכפר חראַפון עם אשתו דבוש'קה ועם הבן נחום. הגוי שבחראפון לא רצה להחזיקם ואמר להם ללכת לברזוב. שם הם עלו על קידוש־השם.

פייסי, בעלה של הניה קוץ, הצליח להימלט מהגיטו, אולם נהרג בקרפילובקה בתוך קבוצה של שלושים יהודים. בנה אהרן ואביה שייע, בן השמונים ושלוש, ניספו בסארני.

רחל וסרמן (רזניק)
(קרית־ביאליק)

נסים שהתרחשו ונסים שלא התרחשו

הגרמנים באו לרוקיטנה „אל המוכן". האוקראינים והפולנים הכינו רשימות של יהודים החשודים בקומוניזם. גם אלתר פיק היה ברשימה זו. הגרמנים הוציאוהו החוצה, העמידוהו ליד עץ והרגוהו לעיני אשתו ולעיני היהודים הנבוכים.

היה זה עונש ל„דוגמא" בלבד, כי בימים הראשונים טרם מעונינים היו הגרמנים בהשמדה משום שהיהודים דרושים היו להם ככוח־עבודה. אולם, תנאי־הקיום כה אכזריים היו, שרבים התנפחו מרעב ולא היו מסוגלים לעבוד. הללו חיו חיי־גסיסה עד יום הפקודה.

העבודה מלווה היתה בהתעללות. על הנשים הטילו להוביל מים. רתמו אותן בעגלות כסוסים ובשארית כוחותיהן משכו את חבית־המים הכבדה. על החבית ישב גרמני ופרגול בידו, שהצליף בו ללא־רחמים, כדי שהאשה תחיש צעדיה. מובן מאליו, שנשים רבות כרעו תחתיהן ולא קמו.

בעלי, משה וסרמן, עבד תחילה בסחיבת קורות, אולם משנודע לגרמנים, שהוא שען לפי מקצועו, שחררוהו מעבודת־פרך זו והניחו לו לעבוד בגיטו במקצועו. לילה אחד שמעתי דפיקות חזקות על דלת ביתנו. הסתכלתי בין חרכי־החלון וראיתי שגרמנים ואוקראינים הם הדופקים. מאחר ולא היתה לי ברירה אלא לפתוח את הדלת, העליתי את בעלי ויעקב בני אל עלית־הגג, כי בטוחה הייתי שבאו לקחתם.

פתחתי את הדלת בהחזיקי על זרועותי את בתי טייבעלע, בת השנתיים. הרוצחים המטירו עלי מכות, בדרשם ממני שעונים. נתתי להם כל השעונים שהיו ברשותי. אך הם לא הסתפקו ב„דורון" זה, הוציאו את הילדה מזרועותי והטילוה על הספה ברצחנות

כזו, שאך נס הוא שלא נעשתה לגל־של־עצמות. אותי כבדו בסנוקרת באפי ומיד קלח ממנו זרם של־דם. איבדתי הכרתי וחמישה ימים רצופים שרויה הייתי בחוסר־הכרה.

בגיטו גרתי בבית חנה העסל לווין, הסבתא של חיים שטיינמן. התגוררה שם אשה אחת, שהיתה חולה מסוכנת. מהרעב התנפחה כריסה לממדים בלתי־אנושיים והיא יכלה לעשות צרכיה בעזרת רופא בלבד. אולם, הרוצחים מנעו בעדה את עזרת הרופא, ולכן התפתלה בכאביה יומם וליל. אין לתאר במלים את יסוריה וזעקותיה. היא „נגאלה" מיסוריה בבוקרו של אותו יום רביעי המר עת כונסו היהודים למיפקד השלישי, שאחריו בא המות. את החולים השמידו במיטותיהם ובדרך זו הושמדה אותה אשה אומללה.

אור ליום רביעי זה נכנסה אצלי מכרתי הטובה מאַנקה שהתגוררה בבית באַראָץ. היא עבדה אצלי ככובסת שנים רבות ועזרתי לה במה שיכולתי. כל זמן שבתי בגיטו לא ראיתיה, והנה פתאום הופיעה ובאישון־ליל. ללא הקדמה כלשהי אמרה לי גלויות ומפורשות, שבעלה עובד כעגלון אצל דיץ' ומפיו נודע לו, שמחר יקיץ הקץ על כל יהודי רוקיטנה. ולכן מיהרה לבוא להגיד לי, שאחוש מפלט בחסות האפילה. אמרה ומיד הסתלקה. מסרתי דברים אלה ליודנראט, אך לא שמו לב אליהם. אמרו, שזה דיבור של הבל. הם פשוט לא האמינו, שהטֶבח עומד אחר כתלנו.

באותו לילה שמענו רעש בלתי רגיל של עגלות. התכונה בעיר היתה גדולה. נשמע קול חצוצרות וקול המון רב. ראינו שמקיפים את העיר מכל עבריה. השינה נדדה, התרוצצנו כסהרורים מבית לבית אחוזי־בעתה. בחללו של הגיטו נשמעו צעדי המות ההולך ומתקרב.

ואת אשר יגורנו בא. לא סתם מיפקד היה המיפקד השלישי — אלא שילוח לבורות־המות בסארני. עצם הדבר שירו בחולים במיטותיהם — בישר את הקץ. עם בואנו למגרש נשמעו יריות ומיד נפלו חללים רבים. בתי הגדולה צעקה אלי: נברח, אמא! עם טייבעלע בזרועותי התחלנו לרוץ לכיוון היער. הגעתי לבית אברהם גוטליב. התעלה שליד ביתו היתה מלאה הרוגים. נפלתי לתוכה וגוויות נערמו עלי. בתי הגדולה עמדה על שפת התעלה וצעקה בקול קורע־שחקים: אמא, את חיה, בואי נברח! בשארית כוחותי חלצתי את עצמי מתחת לערימת הגוויות, אבל את טייבעלע לא יכולתי לחלוץ. החזקתי בידה הקטנה, כשגופה לחוץ בין המתים. בעזרת בתי הגדולה הוצאתי אותה ללא רוח חיים. התחלתי לנענע אותה והיא החלה לבכות. אז ידעתי שהיא חיה.

רצתי עם שתי הילדות ובכל פעם הסתכלתי מאחורי, אולי אראה בני־משפחתי האחרים. פתאום שמעתי קול קורא לי. היה זה קולה של אחותי דוציה. היה בדעתי לרוץ עם גברת שאַכנובסקי לבית־החרושת לזפת, אולם אחותי מנעה בעדי ואמרה כי אין זה מקום־סתר אלא מקום של־קבורה. היער היה מלא יהודים שנמלטו מכיכר־ההריגה. היו ביניהם פצועים רבים שהתפתלו בכאביהם. כעבור שעה קלה באה ליער המשטרה האוקראינית, להחזיר את היהודים לרוקיטנה, כדי להעלותם על הקרונות שחיכו להם. היהודים החלו לברוח והאוקראינים רדפו אחריהם. נצלתי הזדמנות ועם שתי

בנותי, פריידל לין וחנה כשר נמלטנו לדיר־חזירים. החזירים רעו בשדה והבית היה נעול. כפי שנודע לנו, נסע הגוי עם אשתו לרוקיטנה לשוד רכוש היהודים. ואמנם, כעבור שעה קלה בא הגוי עם עגלה עמוסה מטוב־היהודים. שמענו אותו אומר לאשתו: פרקי מהר מהעגלה, כדי שנספיק למלא פעם נוספת.

כשחזר בפעם השניה כבר העריב היום. בחסות האפלה נמלטנו ליער. מצאתי את קרובי נחמן לוי. אמרתי לו: הבה ונברח! בקשני לחכות לו דקות ספורות, כי עליו להכנס לבית הסמוך. נכנס ולא יצא, כי מצא שם את מותו. הסתובבנו כל היום ולעת ערב נכנסנו לבית אחד ביער. ראינו גוי אחד צולה תפוחי־אדמה. הוא קיבל אותנו בידידות, כיבדנו בתפוחי־אדמה חמים ואמר לנו לעלות על עלית־הגג. שם נמצא עוד יהודים. ואמנם, הסתתרו שם זיסקה קיסל ומשפחתו מקרפילובקה וישראל אייזנשטיין (אביו של צבי ברזלי).

למחרת היום הודיע הגוי לזיסקה, שאין הוא יכול יותר להצפינו ועליו לחפש מקום־מחסה אחר. ביקשתי להצטרף אליו לקרפילובקה והוא סרב. סירוב זה היה לטובה, כי הוא הצילני ממות. זיסקה יעץ לי להסתתר בגינת שומר־היער. עצה זו היתה עצת ידיד, כי השומר הכיר את הורי ונתן לנו אוכל ומקום־לינה. בערב אמר לנו השומר שהוא נגש לקרפילובקה לראות ולשמוע על המתרחש בה. כעבור שעה קלה חזר חיור מאוד, ואמר: ברחו מכאן, כי הכפר מלא גרמנים. הם הוציאו להורג את זיסקה קיסל ובני משפחתו, ועוד ארבעים מיהודי רוקיטנה.

הגוי נתן לנו צידה ואמר לנו לחצות ביצה. כשנגיע למקום של יבשה נמצא שם יהודי צולה תפוחי־אדמה. ואמנם ראינו את חיים טרוסמן (אבי יחיאל), עומד לבדו בשדה וצולה תפוחי־אדמה. אמר לנו, שאינו יודע פחד מהו, כי השליך את יהבו על אבינו שבשמים. יקרה אשר יקרה — לבו שקט. הוא שמח לקראתנו ונשארנו כל הלילה ליד המדורה. למחרת החלטנו ללכת לכפר נטרבה. ר' חיים ידע יפה את הדרכים, אולם מטעמי בטחון נחה אותנו בדרך־עקיפין. יום שלם הלכנו ובלילה הגענו לכפר. חושך ואפילה סבבונו. בבית אחד בלבד ראינו אור מנצנץ. היינו קפואים, רעבים, יחפים וערומים למחצה. כלבים החלו לנבוח ולא נתנו לנו להתקרב לבית. הגוי יצא והזהירנו שנברח, כי בבית השכן נמצאים שוטרים. שמנו נפשנו בכפנו ונכנסנו פנימה להשיב רוחנו. הגויה ראתה מצבנו האומלל ומיד הגישה לנו אוכל. הגוי הוציאנו החוצה ואמר: הרואים אתם אש מרחוק? שם רועים ילדי את סוסיי. לכו לשם ולינו הלילה. באנו לשם. הפתגם אומר: כאָב — בנו. האב היה איש טוב וגם בניו היו טובי־לב. כשראו אותנו הילדים, קמו ממקומם ומסרו לנו את המחצלת, לבל נשכב על האדמה הקרה. שכבנו לנוח ליד המדורה. הרגליים בצקו מהקור וזקוקות היו למנוחה.

למחרת בבוקר הסתכלנו סביבנו וראינו שאין איש. טרוסמן חשש, שבסביבה שוממה זו עלולים להרגנו ואיש לא יפצה פה, לכן ביקש להימלך בדעת הגוי. הלה יעץ לנו ללכת לכפר אוקופה, שתושביו אינם פוגעים ביהודים. בהזכירי כפר זה, עלי לציין

לטובה ולשבח, כי כשם שאנו חייבים להוקיע את רוצחינו ושופכי דמינו, כן חובה היא להנציח את מושיעינו. הכפר הזה התיחס בחמלה וברחמים ליהודים. גם ה„קסיונדז" (הכומר) היה מטיף במסגד לצאן־מרעיתו, שיתיחסו לפליטים האומללים, שיד הגורל היתה בהם (הוא לא הזכיר במפורש את השם „יהודים"), ברחמים, לא לפגוע בהם, להלין אותם בבתיהם ולסעוד לבותיהם במאכל ומשקה.

הגענו לאוקופה ונעמדנו על אם־הדרך. יצא לקראתנו גוי אחד בשם צזר זאַלעווסקי ונאם לפנינו: שמעו, אחי, ידוע גם ידוע לי מצבכם האומלל, אך אל־נא תתיאשו, כאן בכפר הזה תבוא תשועתכם. תושבי הכפר נשבעו בשם הגואל, שבכפרם לא ישפך דם יהודי. המלחמה לא תימשך לנצח. היא תסתיים ואתם תשארו בחיים. בואי אתי. הוא הכניס אותנו לעומק היער והביאנו לבור. אמר לנו לרדת לתוכו, היסווה אותנו בענפים וציוונו לשבת בו עד שיאור היום. עם הנץ החמה הביא לנו קומקום חלב ולחם.

(כאן עלי לספר על סופו המר של חיים טרוסמן. בימים ההם התארגנה קבוצה בת עשרה אנשים, בערך, שחיו בצוותא ביערות כחדשיים. כתוצאה מהלשנת האוקראינים התנפלו עליהם הגרמנים. הצעירים הצליחו לברוח, אולם ר' חיים שזקן היה נתפס והובא לרוקיטנה, נמסר למשטרה תמורת שני קילו מלח, וכך מצא מותו).

כעבור כמה ימים באו פרטיזנים אחדים. דוציה אחותי החליטה להצטרף אליהם, כי בדרך זו חשבה תוכל לעזור גם לי. אותי לא רצו לקחת בגלל הילדים. החלטה זו קרבה את מותה של דוציה. היו אלה צנחנים סוביטיים ממוסקבה, שהדרכים לא היו נהירות להם, לכן עלו על מארב של גרמנים שעשו בהם שמות. בחילופי־היריות נהרגה גם דוציה.

אולם, לא הרבה זמן ניתן לנו לשבת בשלוה בחסות צזר זאלעווסקי. לבולבובצים ששרצו בסביבה היה ידוע היטב, שתושבי אוקופה נוהגים ביהודים מנהג הכנסת־אורחים, וחיכו לשעת־כושר כדי להיפרע מהם. ולכן, לאחר התבוסה שנחלו הצנחנים הסוביטיים התפרצו לכפר והציתו אותו. צזר רתם את העגלה, העמיס עליה את בני־ביתו ואותי עם שתי בנותי ופילס לו דרך להימלט מידם הנוקמת של הבולבובצים. היינו מוקפים ע"י האש. הבולבובצים התקרבו לעגלה, הרגו את אשת הגוי וכל בני־משפחתו. הוא עצמו הצליח להימלט. בדרך נס חמקתי מהעגלה. הרוצחים ראו שבסביבה משוטטים גויי־הכפר, לכן הניחו לי, דלקו אחריהם והרגו מהם כ־80 איש.

רצתי עם בנותי והגענו לגַשרוֹן, שמתחתיו היתה אמת־מים. הימים היו ימי־חורף. ירדנו יחפים וערומים למחצה לתוך מי־קרח ושקענו בהם כמעט עד לצואר. את טייבעלע החזקתי בזרועותי, שאילולא כן היו המים מכסים אותה כולה. בלילה גבר הקור, המים קפאו ושכבת קרח הדקה אותנו מסביב.

נצלנו בנס. מה היה הנס? בכפר נטרבה הסתתרו בקורין (מחבוא) אברהם גרינשפון ומשפחתו ויוסף קפלן ומשפחתו. כשנודע להם, שבכפר אוקופה הרגו 80 איש, בטוחים היו שאף אני ובנותי בין ההרוגים. אמר גרינשפון לקפלן: נלך ונביא את רחל ובנותיה לקבר־

ישראל. לקחו אתים בידיהם ויצאו לדרך. בראותם שלושה ראשים מבצבצים מעל מעטה הקרח, סבורים היו שקפאנו למות. התחלתי לצעוק: בואו הנה! אני חיה! באתים הבקיעו את הקרח ומשונו מהמים. את הילדות נשאו על כפיהם, כי קפואות היו. גרינשפון הביא אותנו לקורין שלו שהיה בו תנור. הקרח הפשיר מעל בנותי והן החלו לגלות סימני חיים. גרינשפון קיבל מהגויים מישחות שונות, מרח בהן את פצעי־גופינו ואט־אט נעורו אברינו לחיים.

ובזה תמה סאת־יסורינו. המלחמה התקרבה לקיצה. הסביבה נכבשה ע״י הצבא הסוביטי וחזרנו לרוקיטנה. להפתעתי הגדולה מצאתי בעיר את אבי, אהרן רזניק. באיזה נס הוא ניצל — דבר זה היה למעלה מהישג תפיסתו. הוא לא יכול היה להבין, כיצד נמלט עם אחי מהכיכר ואיזה מלאכים שמרו עליו ביערות. אולם, בלב דווה ושותת־דם סיפר לי על מות ישעיהו אחי.

את אחי העבידו בגיטו בעבודות קשות מאוד. בסופו של דבר חלה במחלה קשה. כל עוד שחיינו בגיטו עשינו הכל כדי לעלות לו ארוכה, ואמנם מצב בריאותו שופר בהרבה. אולם, בתנאים הקשים בהם היה נתון ביערות בליז׳וב, התעוררה המחלה מחדש ומצבו הוחמר מאוד. ביום חורף עז וקשה הוציא נשמתו. אבא קבר אותו במו־ידיו ואמר „קדיש״. בכובע שחבש אחי מצא אבי גליון ניר מעוך. לקח אבי זלזל, חרך אותו באש, ובפיח רשם את שם אחי ותאריך מותו. הוא לקח צלוחית, שבר פיה ותחב בה את הפתק. שם את הצלוחית על הקבר כמין מצבה, כמין עדות וציון, שבבוא יום השחרור ידעו למצוא את מקום קבורתו ולהביאו לקבר־ישראל. אבל, השלגים והסופות מחקו הכול ועל־אף העמל שהשקיע אבי — לא הצליח לגלות את הקבר.

עו״ד ברוך גולדמן
(רמת־גן)

מפעל ההצלה הגדול

טכסיסי ההטעייה של הגרמנים היו כה ערמומיים, שנטעו בנו אשליה שאין בדעתם לעשות בנו כלה. ואמנם במציאות לא היתה אחיזה להלכי־רוח של הקץ ההולך וקרב, כי, ראשית, לא ידענו על המתרחש במקומות אחרים, משום היותנו מנותקים מהעולם החיצון, ושנית, לא נעשו מעשי־אכזריות כאלה ביהודי־רוקיטנה, שעל־פיהם ניתן היה לקבוע אבחנה שהקץ ממשמש ובא. ולכן, כשניתנה הפקודה להתרכז בכיכר־השוק לספירה השלישית — לא פרצה בהלה, כי למדו גזירה שווה: מה שתי הספירות הקודמות הסתיימו בשחרור האנשים לבתיהם — אף זו תסתיים ב„כי טוב״. ובפרט, שנפוצה שמועה, שתכלית המיפקד היא לקבוע, אם כולם נמצאים במקום ואיש מהם לא ברח לפרטיזנים.

הפעם גמרו אומר הגרמנים ועוזריהם האוקראיניים לחסל את קהילת רוקיטנה. היריות באויר ובאנשים היו האות לכך. הבהלה שקמה לא ניתנת, כלל, לתאור. כל אחד נמלט לכיוון שהיה נוח לו. אימהות עזבו ילדיהן, ואפילו נמלטו יחד — נותק הקשר ביניהם תוך כדי־ריצה. עמדתי ליד אבי (הייתי אז בן 13), החזקתי בידו והתחלנו לרוץ לכיוון המינסרה. רדפו אחרינו וירו ללא־הרף. פתאום ראיתי שאבי נעלם ולא ידעתי מה עלה בגורלו. רצתי לבדי ובדרך פגשתי נערים בני־גילי, שאף הם נותקו ממשפחותיהם וחיפשו מחסה ביער. בדרך נפגשתי עם יהודים שחזרו העירה באמרם, שמבקשים הם להיספות יחד עם בני־משפחותיהם, כי אין טעם לחייהם, לאחר שיקיריהם נגזלו מהם.

היינו קבוצה של 4־5 ילדים. לאחר שנחנו ביער, החלטנו לחזור העירה, כדי לראות השרדו בה יהודים. פגשנו כמה גויים והם ספרו לנו למקוטעין, שאת היהודים מובילים בקרונות לסארני ומי שחוזר — הורגים אותו ביריות בבית־הכנסת. בדרך ראינו שהאדמה מרובצת בדם רב וכן נתקלנו בהרבה תמונות ותעודות של יהודים. מזה הבינונו, שהקיץ הקץ על יהודי עירנו, וכדי שגורלנו לא יהא כגורלם — החלטנו לחפש מחסה באחד הכפרים הסמוכים. נשארתי עם נער אחד. האחרים פרשו מאתנו והשארתים לגורלם. בכפר סמוך לרוקיטנה גר גוי בשם פיודור צארוק, שהיה מיודד עם אבי. אמרתי בלבי, אלכה־נא אליו, אולי אפגוש שם את אבי. ואמנם, בבואי אליו, גילה לי שאבי מסתתר אצלו.

אבי סיפר לי שהסתתר בבית־הקברות הצבאי. שם עמד עץ עבות שעלותו טרם נשרה. הוא טיפס עליו והסתתר בין בדיו מהבוקר עד שעה 9 בערב. מאחר ומקום־מחבואו היה קרוב לעיר, ראה כיצד מובלים היהודים להריגה בבית־הכנסת. נחרתו בזכרונו כמה מחזות־זוועה. היה בעירנו יהודי בשם מיכאל שוסטר. הוא עבד במנסרה, שבנו הגרמנים ע״י תחנת־הרכבת, כמומחה לניסור עצים, והיחסים בינו לבין הממונה עליו טובים היו. שוסטר נמלט עם כל הנמלטים, אך הממונה עליו רדף אחריו ומצאו מוטל בשדה של תפוחי־אדמה.

„צא יהודי מזוהם״! צרח הממונה וכיוון את נשקו. שוסטר נישק כפות רגליו של הממונה והתחנן אליו: „הניחה לי לחיות ואשרת אותך עד טיפת דמי האחרונה״. „קדימה״! צעק הרוצח. שוסטר, חיוור כסיד, קם ממקומו, הובל לבית־הכנסת ושם חוסל.

כ־100 מטר מאבי הסתתרה בחורה אחת. גרמני רדף אחריה, צעק לעברה שתעמוד, אך היא רצה כאחוזת־טרוף, נפלה וקמה והמשיכה לרוץ. הגרמני ירה בה ופגע בזרועה. למראה הדם הרב שקלח מגופה — נבהלה הבחורה ונעצרה. וכך הובלה האומללה להריגה בבית־הכנסת.

לאחר שפגשתי את אבי אצל צאַרוק הלכנו יחד. השמירה על הקיום הורתה לנו, שבקבוצות קטנות החיים בטוחים יותר ומטעם זה אסור להשתקע בקביעות במקום אחד, אלא יש לנוד ממקום למקום. בדרך נדודינו פגשנו את אהרן ליפשיץ והכובען יעקב לנדאו (חתנו של הכובען מיכל שטיינברג). היו אתם בתיה גרינשפון ורחל חאָמר, שעסקו בתפירה וריקמה אצל גוי אחד.

בשמם של אהרן ואבי יעקב קשור מפעל־הצלה גדול. בהיותנו באדמת־הביצות בין הכפרים צ׳אַבל ולנצ׳ין עברו שני באַפטיסטים ממיודעי אבי. אחד מהם בשם אפאַנאַס, סיפר שהוא חוזר מאסיפה גדולה של בנדרובצים בכפר טיננה, בה הוחלט, שהלילה הולכים לברדוכה, חוה חקלאית ליד טיננה, להרוג 21 משפחות של פולנים, ובלילה השני ילכו להרוג את היהודים המסתתרים ביער שבסביבה. לבנדרובצים היו ידועים, אפילו, שמות היהודים.

כשאבי ואהרן ליפשיץ שמעו מה גורל צפוי ליהודים אלה, החליטו שאסור להחמיץ, אפילו, שעה קלה ויש להציל אותם ומיד. הם חשו למקום ואמרו להם, שאם לא ימלטו — לא נשאר להם הרבה לחיות. תחילה סרבו לזוז מהמקום כי, ראשית, לא האמינו שמצבם הוא, באמת, כה חמור; והשנית, חבל היה להם להפקיר חפציהם. אולם, דברי התחנונים של ליפשיץ ואבי פקחו סוף־סוף עיניהם והם הצטרפו אלינו. הלכנו כולנו לכפר בובר, שם חנה ה„אוטריאד״ של מדבדיב.

אבי וליפשיץ בקשו להציל בדרכם שתי בנות שהסתתרו אצל גוי, אבל אחרו את המועד. הבנדרובצים הרגו בינתיים את בתיה גרינשון. רחל חאַמר הצליחה להימלט מהבית, הסתתרה בחבית שעמדה בחצר וכך ניצלה.

כפי שמסרו לנו הגויים ממכרינו, אמנם באו הבנדרובצים באישון־ליל כדי להרוג את היהודים, וכשלא מצאו אותם, בערה חמתם וכילו זעמם בשרפם את המיקלטים בהם הסתתרו.

רוב הניצולים עלו לארץ וחיים עמנו עד היום הזה.

אסתר נייברג
(בני־ברק)

אם הייתי לילדים אומללים

פרשת הילדים, שנותקו מהוריהם בשעת הבהלה שקמה על המגרש עם הישמע היריות — היא נוראה ביותר. הם התרוצצו אחוזי־אימה ובבכי קורע לב קראו לאימותיהם. ברוצם נאחזו בכל אדם מבוגר והתחננו אליו שיקחם עמו. בבריחתי מהמגרש ראיתי קבוצת ילדים קטנים שמררו בבכי. אספתים כאסוף אם טובה את ילדיה ויחד ברחנו ליער. (בני הקטן, ברוך, ברח לבדו ואחר־כך נפגשנו). התישבתי עמהם על הארץ, ליקטתי אוכמניות ושברתי בהן רעבונם. הילדים נצמדו אלי וכל בקשתם היתה שלא אעזבם.

שהיתי עמהם 4 ימים ואחר־כך מסרתים בידי יהודים שהסתובבו ביער. אתי נשארו סימה כץ, בתו של משה־לייב, ושתי ילדותיה. את האחת לקחתי על שכמי ויחד נדדנו.

הילדה כמעט והגיעה לאפיסת כוחות. בדרך פגשנו את יצחק פורמן ובנו הקטן, את יהודה שיפ ובנו ישעיהו ואת אברהם ואַקס מסחוב.

נאלצתי להיפרד מעליהם, כי הלכתי לחפש את ילדי ברוך וסוניה ושתי נערותיה, רעיה ושושנה. הגעתי לכפר בורוּבוֹי. בדרך פגשתי גוי, והלה אמר לי, שביער מסתתרים יהודים. באו לקראתי שני ילדים, אחד מהם היה בנו של יצחק גנדלמן. הם אמרו לי, שראו את חתני בנימין שטאַדלר (נפל אחר־כך כפרטיזן) ואת ברוך בני. מצאתים והיינו בכפר בורובוי 14 יום.

נאלצנו להימלט, כי האכרים התנכלו להרגנו, והגענו לכפר ברזוב. שם היתה לנו טחנת־קמח. היה זה בליל „זכור ברית". שלושה ימים נדדנו ביערות והגענו לברזוב ערב יום־כפור. איכר אחד החביא אותנו עד אחרי יום־כפור. הוא חשש לעורו ונאלצנו להמשיך בדרכנו. יצאנו ליער, ראינו בו מדורה גדולה ועל־ידה שני נערים. האחד בשם מונה (בנו של מיכאלצ'יק) והשני — סיומה (בנו של „אברהם דער איינבינדר"). הם סיפרו שהיו בצוותא עם עשרים יהודים שברחו והניחום לבדם. הילדים פחדו, שמא אף אני אעזבם. אמרתי להם, אל תפחדו, אדאג לכם ואשמור עליכם, כאילו, הייתי אמכם. וכך הייתי להם אם מסורה ונאמנה בכל שנות המצוקה עד שביחד שוחררנו.

ביער אחד חלינו, אני ובני, במחלת הטיפוס. מרוב דאגה לילדי התעלמתי מהעובדה שאף אני חולה וראשי עלי סחרחר. נטלתי בני בזרועותי ורצתי עמו לגוי אחד בשם מיכאל קוחוניביץ' בחוטור בלז'וב. נכנסתי אצלו וביקשתיו: תן לילדי מחסה. הוא חולה מאוד. אמר הגוי: גם את חולה. הוא השכיבנו על הארץ וכך שכבנו קודחים מחום 14 יום, ללא מזון וללא טיפת מים. החום ירד מאליו וכשפקחנו עינינו האכילנו הגוי בדבש שרדה מהכוורת שלו — והבראנו. כתוצאה מהמחלה וחוסר מזון נשרו שערות ראשינו, ולאחר מכן צמחו מחדש.

ברוך בני נתקבל כרועה אצל אחד האכרים והצטיין מאוד בעבודתו. הייתי עמו עד השחרור. בני סוסיק, בן ה־11, בתי ושתי ילדותיה, רעיה ושושנה, נהרגו בברחם מהמגרש.

יששכר טרוסמן
(רמת־גן)

השמירה על הצלם היהודי בגיטו וביערות

עם כליאת היהודים בגיטו עשינו עסק־חליפין: החלפנו את בתינו — הגדול והקטן — בבית קטן, דו־משפחתי, שעמד בקצה הגיטו והיה בבעלות „פולקסדויטשה", תושב ותיק ברוקיטנה. בבית זה התגורר גאַרבר. השתכנו בו יחד עם הסבא חיים והסבתא טמה.

בתחילה לא העבידו הגרמנים ילדים בני שלש־עשרה, לכן הסתובבנו באפס מעשה. כמה הורים, שחששו פן תשכח התורה מפי ילדיהם, ארגנו במחתרת בית־ספר עברי, שמזכיר בית־ספר „תרבות" בזמנו מר וויינבלט, שימש בו כמורה. למדנו בו כל המקצועות, הנלמדים בכיתות הגבוהות שבבית־ספר יסודי.

אולם, לא זמן רב ניתן לנו להמשיך בלימודינו, כי הגיטו הוקצה ומחמת אימת הרשות נאלצו ההורים להשבית את הלימודים. הגרמנים החלו להעביד בעבודת פרך גם ילדים בגילי. אני עבדתי בשדה־הכבול (טורף) ונאלצתי למלא מיכסה של חפירת 400 לבני־כבול. הממונה עלינו היה פולני בן־בליעל, שבעתות־שלום היה עיסוקו תיקון טלפונים. עבדנו מ־7 בבוקר עד שעה 4 אחר־הצהריים, בתנאי־השפלה, נגישות והתעללויות.

שיחק לי מזלי והצלחתי לברוח היערה יחד עם בני־משפחתי (הסבא נרצח בכפר דֶּרְט). ביער פגשנו את דודתי רבקה גולוביי (אחות אמי) עם בנה משה. מפיה נודע לנו, שסנדר בעלה מת ביער. כמו־כן נתקלנו בעֶטיל מגלינגה עם שלושת ילדיה ועם „רחל העיוורת". הצטרפו אלינו ויחד הסתתרנו במחבוא („קורין"). פעם ערכו הגרמנים מצוד על היהודים ביערות ונאלצנו לברוח למקום של־ביצות, שמעליהן נמתח לאורך של מאות מטרים מעבר צר מאוד. היה זה מעשה לוליינות לעבור על גשר זה ולא להישמט ממנו. לכן, נפלו רבים לביצה ונרטבו עד לשד עצמותיהם. פליאה גדולה היא, שדוקא „רחל העיוורת" עברה בשלום את המעבר ורגליה לא מעדו. אמרו, שמלאך מהשמים שמר עליה, ויהודים בעלי־בטחון ראו בכך אות, שבזכותה נשאר כולנו בחיים.

תנועת הפרטיזנים התפשטה באזור והצטרפנו ל„אוטריאד" על־שם פלסקונוסוב, שבסיסו היה בחוטוֹרים של כפר ויז'יץ. בין הפרטיזנים שבאוטריאד זה נמצא הגבור הנודע צבי אולשנסקי מסטאַרו־סילו, שברח משבי הגרמנים וארגן את האוטריאד. הוא נשא את יהדותו בגאון וגאוה, ובזכותו ניתן לנו לשמור על צלם היהודי שבנו, גם בתנאים שהזכירו את תנאי האדם הקדמון.

ב„ימים הנוראים" שוחררנו מעיסוקי־חולין, כדי להתיחד עם הבורא ועם זכר ההרוגים. עשרות ומאות פרטיזנים יהודיים מהאיזור התכנסו לסביבות כפר בליז'וב

ובילו את ראש־השנה ויום־כפור בצום ותפילה. צער גדול אפף את כולם. איש־איש עשה חשבון עולמו ההרוס והחרב.

כדי שלא להיטמע בין הגויים ולשמור על הניצוץ היהודי — נזהרנו מאכילת חמץ בפסח. התכוננו לחג מבחינה נפשית. אפינו עוגות־מצות מקמח שחור שהתקשו כאבן והיו כחצץ בפיותינו, אולם הן הישרו עלינו אוירת־חג. דומה, כאילו, היינו מסובים ל„סדר" כבשנים כתיקונן. קראנו גם את ה„הגדה". איש־איש קרא קטעים ממנה בעל־פה, כפי שנשתמרו בזכרונו. הפיתות היבשות והמאובנות הללו עם תפוחי־האדמה המצומקים והקרים הפכו בעינינו לסמל של דבקותנו באומה היהודית ובצור מחצבתנו. הם גם בישרו לנו, שלא רחוק היום בו נהיה שוב בני־חורין.

אולם, לא תמיד שרויים היינו במצב של התרוממות הרוח. היו לנו גם ימי צער ובכי. כל ידיעה, שיהודי רוקיטנאי זה או אחר נפל בקרב, או נתפס ע"י הגרמנים, היתה לנו כמדקרות־חרב. בצער רב קיבלנו את הידיעה על נפילתם של יוסף אולשנסקי ומשה באַרמאן. הם מצאו מותם בהתקפה על רכבת־תחמושת של הגרמנים. אולם, במישנה־כאב קיבלנו את הידיעה על נפילת הפרטיזן שעפסל שטיינדל, צעיר שהיה בחטיבת קובפאק, עבר כל שבעת מדורי גיהינום, חזר מהקרפטים והגיע לכפר וויטקביץ'. הוא נכנס לאחד הבתים שבכפר ולקח גליל חוטי־תפירה. הגויים העלילו עליו שהוא מסתובב בבתים ומאיים בנשק על הדרים בהם. על עלילת־שוא זו הוציאוהו להורג לעיני כל מחנה הפרטיזנים.

בדרך זו הוצא להורג גם חיים טורוק. אף יעקב גיטלמן נידון למיתה ע"י הפרטיזנים בשל האשמת־שוא, שהוא סוחט מהכפריים מלבושים וצרכי־מזון בכוח הנשק שבידו.

אבל לבנו רחב בהיוודע לנו על מעשי־גבורה של צעירי־רוקיטנה. הגיע אלינו שֵמַע מעללי־גבורה של אשר בינדר. בסביבות בליז'וב חָנה אוטריאד, שכונה בשם „גבּוֹרים". המפורסמים שביניהם היו אשר בינדר, נחמן בליזובסקי וברוך פרלוביץ'. גם מנהלת־המשק של מטה הפרטיזנים, רבקה גולוביי, נודעה לתהילה במעשיה המפוארים.

כל ידיעה על פעילותו של פרטיזן יהודי מרוקיטנה מלאה לבנו גאוה. אף אנו לא ישבנו בחיבוק ידיים ותרמנו חלקנו במיגור האויבים ששתו עלינו. אבי היה פעיל מאוד בהשגת מזון ומלבושים ליהודי היערות. אולם, הוא לא הסתפק בכך. הוא סיכן את חייו וסייר בכפרים הסמוכים, כדי לאסוף ידיעות על גויים, שהשתתפו במישרין או בעקיפין ברצח יהודים. באחת מפעולותיו נפל חלל.

שמואל לוינסון (לוין)
(רמת־גן)

בצל הגרדום

משגייסו הגרמנים את יהודי רוקיטנה לעבודות כפיה, גויסתי לעבודה ב„טוד־אורגאניזאציון" — פלוגת חיילים וקצינים גרמניים, שמתפקידה היה לפקח על בניית גשרים וסלילת פסי־רכבת. שלוש מאות החיילים תפסו את בנין הטירה („הפאלאץ") והקצינים התגוררו ב„עיר החדשה", מול השוק.

הייתי משרתם של 5 קצינים ותפקידי היה לצחצח נעליהם, להביא עצי־הסקה ולנקות רוביהם. צוידתי ברשיון־מעבר חפשי, ומדי בוקר, לפני עלות השחר, הייתי רץ לגוי מכר בכפר רוקיטנה ולוקח ממנו לחם, חלב, עתים קצת קמח, עבור בני־משפחתי הרעבים.

פעם חלתה הטבחית הפולניה ונשלחתי להביא את האוכל לקצינים ממטבח הצבא. הטבח זיהה את לאומיותי לפי הטלאי הצהוב, ואם כי ידע היטב מטעם מי ולשם מה נשלחתי — הכני מכות־רצח וציוה עלי לחטוב עצים עם היהודים האחרים. בהגיע שעת־צהריים הרפה ממני ושלחני עם האוכל.

יום אחד יצא הקצין לְמֶל על הגזוזטרה וציווה עלי להביא מברשת ומשחת נעליים ולצחצח מגפיו. בשעת הצחצוח הפטיר לעומתי בחגיגיות: „אם יהרגו את היהודים — תבוא אלינו. אנו לא נהרוג אותך". מהבטחה זו למדתי, שאכן זוממים הגרמנים להרוג את היהודים. דיווחתי על כך ל„יודנראט", אבל לא התיחסו ברצינות לדברי, כי קשה להעלות על הדעת שירצחו את כל היהודים.

האשליה, בה הישלו את עצמם אנשי ה„יודנראט", נתבדתה חיש־מהר והגיעה שעת המיפקד השלישי והאחרון. שאלתי את הקצין, אם גם עלי להתיצב למיפקד והוא ענני בחיוך סרקסטי: כן! צייתתי לפקודה ונעמדתי ליד אחי ישעיה (שיקע) ומשה והורי. כשקמה המהומה על המגרש לשמע היריות, נאחזתי בהבטחה שהבטיח לי הקצין ורצתי לבנין בו עבדתי. הדלת נעולה היתה. בקשתי להיכנס בעד החלון הפתוח, אולם הטבחית מנעה בעדי. פתחתי בכוח את החלון וקפצתי פנימה יחד עם משה, אחי הקטן. עברתי על־פני חדרים אחדים ולא מצאתי בהם נפש חיה. רצתי לאורך הפרוזדור והגעתי לחדר־האוכל. על הפסנתר שבחדר עמדה מכונת ירייה והגרמנים המטירו ממנה אש קטלנית על היהודים הנמלטים. מרוב בהלה ירדתי למרתף וכעבור דקות ספורות שמעתי דפיקות בדלת. פחדתי לפתחה, כי לא ידעתי מי הדופק, אולם לאסוני נודע לי, לאחר מכן, שזה היה אבי.

קפצתי עם אחי מעל לגדר ורצנו לכיוון פסי־הרכבת. ראיתי את שכנתנו, כבדת־הגוף, רצה, יורים בה והיא נופלת. כל הדרך היתה מרובצת בדם ההרוגים. שמעתי זעקות יאוש שפלחו מהקרונות, ראיתי כיצד דוחפים בכוח את האומללים לתוך הקרונות,

אולם המשכנו לרוץ תחת מטר של כדורים, שהמטירו על הבורחים מכל מבואות העיר. אחי נפצע ע"י מוט ברזל ובקשני להשאירו במקום, כי קשה עליו ההליכה. גררתיו אחרי, התחמקנו מטווח־היריות ונכנסנו ליער. ביער הצטרפו אלינו שעפסל שטיינדל ומאיר קרופניק. היינו ארבעה נערים ולא ידענו באיזו דרך ללכת. החלטנו ללכת בכיוון לכפר קרוב, שם נפגשנו עם אשר בינדר, ליפא שפילמן, לולה שכנובסקי ואחרים. מאחר ומבחינה בטחונית נאלצנו להתפצל לקבוצות קטנות, לכן עזבנום ובדרך נדודינו הגענו, ארבעתנו, לגלינגה. שטיינדל וקרופניק נשארו ביער ואני עם אחי נכנסנו לגוי, לבקש ממנו מזון. הוא קבלנו בסבר פנים, אמר לאשתו שתכין לנו ארוחה ומיד התחמק מהבית. דבר זה לא ישר בעינינו ומיד נמלטנו.

חיינו חיי מצוקה וסבל והתחלנו לחשוב על שיבה לרוקיטנה. סבורים היינו, שההרג היה חד־פעמי ועל החוזרים העירה לא יעלה הכורת. חוץ מזה השתעשענו בתקוה, שמא נשאר מישהו מהמשפחה בחיים. התקרבנו כדי 4 ק"מ מרוקיטנה. בדרך פגשנו גויים עמוסים רכוש יהודי שדוד. הזהירונו בל נסתכן בכניסה העירה, כי המשטרה אורבת לחיי היהודים על כל צעד ושעל.

ביערות, בדרך לא־דרך, הלכנו שלושה ימים ושלושה לילות עד שהגענו לבית־קברות והסתתרנו בו. באפלה חלפו על פנינו צלליות. ודאי, היו אלה יהודים שמרוב פחד התחמקו מפנינו ואף אנו — מהם.

למחרת היום המשכנו בדרכנו ופגשנו באיכר חורש אדמתו. לפי הסחבות והלכלוך הכיר בנו שאנו יהודים והציע לנו לעבור לשטח הסוביטי הקודם. שם ישנם סיכויים להצטרף למחנה של פרטיזנים. קיבלנו הצעתו. הוא הזהירנו שלא נלך לקרפילובקה, כי תושביו הם שונאי־ישראל. עברנו ביער על־פני הכפר והגענו לנטרבה. נשארנו במקום 3־4 ימים ומשם יצאנו למידאַן. הסתובבנו ללא מטרה. חזרנו לנטרבה ומשם לאוקופי. לפנות ערב ראינו מדורה והתקרבנו אליה. מצאנו שם את רחל וסרמן ואחותה דוציה ובנה, את דבוסיל, בת הנפח עם בנה ובתה, שמואל בייגל, אברהם אייזנברג ואת לין. בערב שמענו רשרוש ולאחריו הופיעו שלושה אנשים מזוינים, שהציגו את עצמם כפרטיזנים. השאירו לנו אוכל והלכו. למחרת בערב חזרו והודיעו לנו, שבחורה בלבד יכולים הם לקחת עמהם. הם לקחו את דוציה והסתלקו. כפי שהתברר, לא היו השלושה פרטיזנים, כי אם חבורת פושעים וחוליגנים. עד היום לא ידוע לנו, מה עלה בגורלה של דוציה.

המות קצר בנו את קצירו. ערכנו שתי הלוויות. ליווינו למנוחת־עולמים את דבוסיל (אשת הפחח) ובתה. דבוסיל נשענה עלי כל הלילה. בבוקר רציתי לעוררה, אך היא היתה קפואה מקור. אחריה גוועה בתה. בלילה עטפנו אותה בשמיכה וקברנוה ליד אמה.

מאימת החיפוש, שהיינו צפויים לו יום־יום, העמקנו ביער, בנינו „קורין" (מחבוא) באדמה והסווינו אותו. חפרנו באר ובלילות יצאנו לחפש מזון. בכפר אוקופי היתה מורה

אצילת־רוח שעזרה לנו בכל מה שיכלה. על טוב־לבה הרגוה הגויים. היא נסעה לרוקיטנה להביא לנו ידיעות ובדרך מצאה את מותה.

במשך הזמן חדלנו להיות בודדים ביער. ה„מאזורים", שאף הם נמלטו מאימת הבנדרובצים, הצטרפו אלינו. הם לקחו עמהם את נשותיהם וילדיהם ואת הפרות. במחיצתם הרגשנו את עצמנו בטוחים יותר. הם העסיקונו כרועים.

בין המאזורים היו גם פרטיזנים ויצאנו עמהם לפעולות נקם. באחד הימים הודיעו לנו הפרטיזנים, שהצבא הסוביטי שיחרר את רוקיטנה ואנו יכולים לחזור אליה.

חזרנו קרועים ובלואים. הדבר הראשון שדאגתי לו — כסות לגופי. נכנסתי לאחד הרוצחים — יאַנעק ביאַלואוז — ובכוח הוצאתי ממנו מלבושים עבורי ועבור אחי.

מאַיור יהודי, שנמצא ברוקיטנה בצבא הסוביטי, לקח עמו את אחי כחניך והלבישו מדי־צבא. הוא שלח אותו למוסקבה והכניסו לבית־ספר לקצינים על־שם סובורוב.

כחייל בצבא הסוביטי הגעתי עד ברלין. עם גמר המלחמה שוחררתי כנתין פולני ובעליה ב׳ עליתי לארץ בשנת 1948.

א ה ר ן ל י פ ש י ץ
(גבעתיים)

המאבק על החיים

בי"ג אלול תש"ב (26.8.1942), יום כליונה של קהילת רוקיטנה, התיצבנו כולנו למגרש, משפחות־משפחות, ולא ידענו את הצפוי לנו. הלב ניבא, אמנם, רעות, אבל שהמדובר הוא באחרית הימים, בהשמדה — זוועה כזו לא העלה איש על דעתו. אבי ניחמני שהכול יגמר בכי טוב, כי היום הוא י"ג באלול, וזה כנגד שלש־עשרה מידות. אולם, עוד אנו מעודדים את עצמנו — ניתנה הפקודה מפי ה„שעף ג׳נדרמריה" סוקולובסקי, שכל האנשים והילדים מגיל 10 יסתדרו בשורות של 5 לחוד, ונשים וילדות לחוד. גרשון בני, בן ה־8, עמד לידי. אמר אבא: תן לי את גרשונ׳קה ואמסרהו לאמא. יתכן שיקחונו למחנה־עבודה, ולמה זה יסבול הילד בגללנו? אך יצא מהשורה ומיד החרידונו יריות וצעקות. השתטחתי על הארץ וחפשתי את בני משפחתי, אולם עקבותיהם אבדו במהומה הגדולה.

שמעתי צעקות אזהרה: אל תעמוד, ברח! רצתי כפוף ושחוח והגעתי לבית אברהם גוטליב. ראיתי רבים נמלטים בבהלה והצטרפתי אליהם. נכנסנו ליער המרוחק כ־10 ק"מ מרוקיטנה. פגשתי שם את שלושת האחים גולובוביץ׳, טודי לין, ברוניה כגן, בתיה גרינשפון, פליט מפולין בשם פרבר ובנו הקטן של הירשל גנדלמן מכפר רוקיטנה. בערב הגענו לכפר בורובויה ולא מצאנו בו נפש חיה. התברר שכל גויי הכפר יצאו

לרוקיטנה כדי לשוד את רכוש היהודים. המשכנו בדרכנו, כדי למצוא מגע עם הפרטיזנים שלפי השמועות שוטטו בצד הסוביטי. לפֶטיה גולוביביץ' נהירים היו שבילי היערות והוא הוליך אותנו עד לגבול פולין־רוסיה. בערב הגענו לכפר ווֹניאַצ'י בצד הסוביטי. פחדנו להיכנס לתוכו, כי הוגד לנו שלא מזמן בקרה בו פלוגת־עונשין גרמנית, שעשתה שפטים בתושבים על שנתנו דריסת־רגל לפרטיזנים.

שינינו את הכיוון, בוססנו בביצות ואגמים, טיפסנו על עצים ובדי עמל רב הגענו לכפר בודקי בורובסקי. שם פגשנו הרבה יהודים מרוקיטנה. בכפר זה גר אחד מחסידי אומות העולם בשם יוזיק זאַלעסקי. ביתו הפך למקום־מיפגש של רבים מיהודי רוקיטנה. פגשתי בחצרו את שמעון גנדלמן, הרשיל שטיינמן, מוטיל שפירא והאחים אייזנברג. מפיהם נודע לי שלייבל אחי וגיסי מישה נמצאים בסטאריקי ע"י הסמולארניע שלי. הם חשבו שאם ניצלתי, ודאי אסתתר בסמולארניע. אם כי גדולים היו געגועי עליהם, נאלצתי להמתין, משום ששוטרים אוקראיניים הסתובבו בסביבה וירו בכל מי שפגשו בדרכם.

ארגנתי קבוצה, שהורכבה מיעקב קראנצברג, בתיה גרינשפון והאחים אייזנברג. החלטנו לחזור לסטאריקי. יצאנו בלילה אפל וגשום. הלכנו בדרך־לא־דרך והחזקנו איש ביד רעהו. עם עלות השחר ראינו שאנו ליד כפר אילווה. נכנסנו ליער וישבנו לנוח. פתאום שמענו רשרוש ולאחריו קול: „אל תפחדו, אנו יהודים"! ואמנם, ראינו את שלמה גרינשפון ויונה כץ. שלמה סיפר, ששיגר שליח לד"ר אנישצ'וק, שיודיע באמצעותו מה נשמע ברוקיטנה? אנישצ'וק שלח עתון בו היה כתוב, שבהתאם לפקודת ה„פיהרר", יש למחות את היהודים מעל פני האדמה.

האחים אייזנברג הלכו לכיוון כפר קרפילובקה, ואני, יעקב קראנצברג ובתיה גרינשפון הלכנו בכיוון כפר סטאריקי. נכנסתי לאחד ממכרי בשם יאַסקו. הוא הציע לי בלבד להישאר בביתו באמרו, שאם עד עתה ניצלתי ממות — חזקה עלי שאשאר בחיים. הוא יעזור לי במה שיוכל. בדברו גלה אזני, שכל יהודי סטאריקי ניצלו ונמצאים לא־רחוק ממנו. אצלו מסתתר יהודי אחד, אבל סירב לגלות שמו. הכניסני ללינת־לילה למחסן מלא שחת. נמצאתי במצב של אפיסת כוחות, לכן נרדמתי מיד. בפקחי עיני ראיתי לפני את דוד שכנובסקי, שותפי לסמולארניע. הוא שמע שבנו לוֹלֶה וחתנו מוליק ברקמן ברחו ומסתתרים בסמולארניע ליד רוקיטנה. סיפרתי לו שראו את אחי וגיסי בסמולארניע שלנו וברצוני לגשת לשם. הוא יעצני לא לזוז מהמקום, כי בדרכים אורבת סכנת מות.

שאכנובסקי היה טמון בתוך חציר ולא יצא לאוויר הצח. ביקשתיו לצאת ליער, כי המקום נראה לי מסוכן ואין לבטוח בגוי. הוא סירב ורצה להשפיע עלי שלא אלך.

לא שמעתי בקולו ויצאתי לדרך. בסביבה התגורר פועל בשם מארצל שעבד אצלי, ובטוח הייתי שיאיר לי פנים. התקרבתי לביתו. לקול נביחת הכלב נגשו ילדים לחלון והחלו לצעוק: ברח, יהודי, הגרמנים יתפסוך! ברחתי ליער. ירד גשם סוחף ונעמדתי

להתפלל תפילת שמונה־עשרה. הדמעות שזרמו מעיני התערבו באגלי הגשם. הסיכויים להישאר בחיים היו אפסיים. לכן עלה בדעתי לחזור לרוקיטנה ולעלות על קידוש־השם.

במצב זה של אבדן כל תקוה ראיתי שאשת מארצל יצאה מהחצר. נגשתי אליה ושאלתיה על בעלה. היא לא הכירתני. אולם, בשמעה מי אני — פרצה בבכי ואמרה לי, שלא רחוק מכאן יושבים יהודים ליד מדורה. ואמנם פגשתי את יעקב לנדאו, משה הסנדלר, דבורה גרינברג, חוה מודריק ובתיה גרינשפון. הם סיפרו לי, שיושבים במקום הזה כמה ימים ללא אוכל ומים. הוצאתי כמה תפוחי־אדמה ונתתי להם לשבור רעבונם. כעבור שעה קלה שמעתי קול בפולנית: אהרן, גש הנה! הפניתי ראשי וראיתי שזה מאַרצל. הוא נפל על פני, פרץ בבכי ונשק לי. אמר, שהוא חושש להתקרב למדורה, משום שהיא קרובה מדי לכביש. הביא לי חצי כיכר לחם ובקבוק חלב. יעץ לנו להעלות את המדורה בעומק היער, כי ליד הכביש אנו חושפים את עצמנו לסכנת־מות.

למחרת הלכתי לחפש את אחי לייבל ואת גיסי מישא. באתי לגוי בשם סוקול, שאצלו הסתתרו כמה יהודים, אך לא מצאתים. נודע לי, שגם ילדי אחותי שרה חפשוני. מאַזור אחד (איכר פולני) רצה להחביא בביתו את רבקה, בת אחותי, אך היא לא רצתה להיפרד מאחיה חן (על־שם חיים נחמן ביאליק) והלכו יחדיו עד שהגיעו לכפר אוסניצק ושם הרגו אותם האוקראינים.

הגיע ערב יום־כיפור. מארצל הביא לנו אוכל חם. ביקשנוהו שלא יביא לנו מחר שום דברי אוכל, כי ביום־כיפור אנו צמים. במוצאי הצום הביא לנו אוכל והודיע לנו בצער רב, שמסיבת עניו אין ביכולתו לפרנס את הקבוצה, אפילו, בתפוחי־אדמה, אלא אותי בלבד. לא קיבלתי את עצתו, כי אמרתי: גורל חברי — גורלי. הוא יעץ לנו לעבור לעבר השני של הנהר לוַוא שם האיכרים הם יותר עשירים. המקום מתאים למקלט, כי הוא משופע ביערות. חצינו את הנהר. אני ויעקב לנדאו יצאנו לסייר את השטח. נכנסנו לבית אחד. הגוי (שמו היה אדאם גארבובסקי) נהג בנו מידת הכנסת־אורחים. הוא עמד בחוץ על המשמר והשגיח שלא יאונה לנו כל רע. יהודים מסטאריקי היו באים אצלו לאפות לחם ולבשל. הגוי קשר אתי קשרי־ידידות, אולם הכניסני לביתו לשעות הערב המוקדמות בלבד. בשעות המאוחרות של הלילה נאלץ הייתי לחזור היערה וזה הפיל עלי אימת מות. כל רשרוש של עלה עורר בי תחושת הקץ.

אדאם גארבובסקי סיפר לי, שביער נמצאים הרבה נשים וילדים והציע לי ללכת לשם, כי יתכן ואמצא שם את משפחתי. ואמנם מצאתי שם את אשת דוד שווארץ ועוד כמה נשים וילדים קטנים. הם ספרו לי, שדוד שוארץ ושווינדלמן מסנוביבדוביץ׳ הלכו היערה לחפש „הופקה" (חומר שהשתמשו בו במקום גפרורים). פגשתי גם את מנשה זנדוויס, חיוור כסיד. נגשתי אליו וברכתיו בשלום, אך הוא לא הכירני. כשאמרתי לו שמי, התרגש מאוד ושאלני, אם שמעתי משהו על בתו ביילצה. ידעתי, שהיא הוצאה להורג, אבל העלמתי ממנו אמת מרה זו וניחמתיו שבוודאי ניצלה. שאלתיו לסיבת חיוורונו.

הוא השיב לי, כשהיתה אסתר צ׳רפיצ׳ניק בחיים הביאה לו מדי פעם בפעם בקבוק מים להחיות את נפשו. אבל משעה שהרגוה אין לו, אפילו, זה. כעבור כמה ימים הוציא מנשה את נשמתו. שמואל שווינדלמן ברח מהמקום ומת ביער מקור.

שאכנובסקי היה בא אלינו בבוקר, ובערב חזר ליאסקו. פעם סיפר לי שרחל חאַמר נמצאת אצל יאסקו. פניה חרוכים היו, כי פעם בשבתה ליד מדורה נרדמה ונפלה לתוך האש. למחרת הביא אותה לקורין שלי, שנקרא „הקורין של אהרן ליפשיץ״. בראותי אותה — חשכו עיני. התפללנו שלא תמות אצלנו. היא שכבה כמה שבועות ומיום ליום השתפר מצבה. לאחר שחזרה לאיתנה היתה יוצאת עם בתיה גרינשפון להביא אוכל עבורנו.

גויי הסביבה החלו לרטון, שהיהודים הם למעמסה עליהם והציעו לנו לחפש מחסה ומזון במקום אחר. מדי פעם הייתי סר לכפר סטאריקי, שם רחמו עלי ונתנו לי אוכל. פעם ראיתי מרחוק צעיר עומד בחצר וחוטב עצים. כשראני — הפסיק את עבודתו. הסתכל בי ונכנס לביתו. אחר־כך יצא החוצה, נגש אלי ושאלני: מי אתה? עניתי לו, שאני שייך לאלה שנשללה מהם הזכות לחיות.

אם כן, שאלני, מה מעשיך כאן? מקומך ברוקיטנה ועלי להביאך לשם. התחננתי אליו, הכדאי לו בגלל קילו מלח להסגירני למות! והשנית, ישנם ביער הרבה אנשים שיבקשו דמי ממך. הוא נמלך בדעתו והפטיר: ברח מהר ואל תוסיף להראות פניך. נכנסתי לבית אחד. הגוי נתן לי שיירי־אוכל וציווני לברוח מיד, כי הוא עלול לשלם בחייו בעד החסד שהוא גומל אתי. גוי אחר נתן לי זוג הטנאות (פאַסטעלעס) וסמרטוטים והראה לי כיצד לחתול אותם. באורח פלא מצאתי בביתו חומש עם פירוש רש״י וסידור. שמחתי על שני הדברים גם יחד. רגלי תהיינה חמות ובצר לי אוכל לשפוך שיח לפני קוני. אספנו קש ששימש לנו כמזרן והעלינו מדורה. שכבנו לישון בתוך הקורין. הרוח הוליכה את האש אלינו ופרצה דליקה גדולה. הצלחנו לברוח, אולם החומש, הסידור וההטנאות נשרפו.

יום אחד יצאתי לכרות עצים ופתאום שמעתי יריות מקרוב. חזרתי בהול לקורין והזעקתי את האנשים. הם עמדו דרוכים ונפחדים והאזינו לשריקות הכדורים. התפזרנו ביער וכל אחד מאתנו ירד לבור מכוסה שלג. הסווינו את עצמנו בשלג וכך שכבנו כשעה, עד שפסקו היריות.

לפנות ערב הלכתי עם יעקב לנדאו לאדם גארבובסקי, להוודע, מה פשר היריות. שם נודע לנו שהרגו את יהודי סטאריקי ביער. אך יצאנו מהבית ראינו גרמנים נוסעים. נפלנו לתוך השלג ובנס לא ראו אותנו.

חזרנו לקורין ובלילה החלטנו לעזוב את המקום. לדאבוני, דבורה גרינברג והסנדלר משה חולים היו ולא יכלו להצטרף אלינו. באו הגרמנים והרגו אותם.

יצאנו לכיוון הקורין של חיים טורוק. ההליכה קשתה עלינו, כי שלג רב כיסה את

הארץ. שאכנובסקי הציע לי לחזור ליאסקו, כי לאחר שהגרמנים חיסלו את כל היהודים, יש תקוה שלא יבואו עוד.

נודע לנו, שחיים ויעקב גיטלמן הלכו לפרטיזנים. יעצו לנו לגשת לשומר־היער, סוקולובסקי, היודע מקום הימצאם של הפרטיזנים. כשבאנו אליו, הרשה לנו להתחמם ליד התנור ואשתו כיבדה אותנו בחלב חם. אחר־כך העלתה אותנו על עלית־הגג וכסתה אותנו בהרבה סמרטוטים. אמרו לנו ללכת לכפר מסוים, ששמו לא זכור לי, ולפנות לגוי אחד בשם אלכסיי שיביא אותנו לפרטיזנים.

שאַכנובסקי, שבכל דרך הנדודים שימש כמורה־דרך, נסוג הפעם ובקשני שאלך לפניו, כי קשה היתה עליו ההליכה. בדרך נעלם ולא ידענו מה הניע אותו לעזבנו. באנו לאלכסיי והוא קיבל אותנו בסבר פנים. דעתו היתה, שעתה אין השעה כשרה לגשת לפרטיזנים. נשארנו אצלו. יעקב לנדאו תפר בביתו כובעים ואני עזרתי על־ידו. הנשים הסתדרו בבתי גויים שונים. כעבור כמה ימים נודע לי, ששאכנובסקי חזר לסטאריקי, שהה כמה ימים אצל יאסקו ואחר־כך החליט לחזור אלינו. בדרך נכנס לסוקולובסקי, כדי לקבל אינפורמציה על מקום מחבואנו. בשבתו בביתו באו שוטרים ותפסו אותו ובחורה צעירה מקלוסוב שאף היא הסתתרה אצל סוקולובסקי. את הבחורה ושאכנובסקי הרגו במקום ואת סוקולובסקי עינו קשות והרגוהו. למחרת לקחו את אשתו ושרפו את הבית.

בכפר הזה פגשתי את יעקב גולדמן (בורד) ובנו ברוך. הם הסתתרו בקורין ביער. יום אחד נודע לנו, שהגרמנים עומדים לערוך חיפוש בכפרי הסביבה. הלכנו למיפקדת הפרטיזנים והתחננו אליה שיקבלונו. הם השיבו לנו שעתה הם יוצאים לקרב עם הגרמנים ואינם יכולים לקבלנו. חזרנו ליער ובמשך שעה ארוכה שמענו הד יריות בלתי־פוסקות וראינו להבות־אש מאירות את השמים. היתה זו פעולת העונשין של הגרמנים.

רבים מהכפריים נמלטו ליערות מאימת הגרמנים. בחברתם הרגשנו את עצמנו בטוחים יותר. אולם הבטחון לא האריך ימים. הבנדרובצים איימו על הכפריים, שאם הם יעזרו ליהודים — ישלמו בחייהם. אני ולנדאו ישבנו אצל גוי טוב־לב. תפרנו כובעים והרווחנו לחמנו.

בפסחא של שנת 1943 התקיים כינוס גדול של בנדרובצים בכפר טיננה. גם בעל־הבית שלנו הלך לכינוס, אם כי לא היה בנדרוביץ. אני ויעקב הלכנו לכפר, כדי לחזות בחגיגות הפסחא, אבל הרגשנו שרבים מהצעירים אורבים לנו. חזרנו בדרכי עקלתון לקורין. בשעות הערב המאוחרות חזר בעל־הבית שלנו מלא פחד. הוא סיפר לנו, שבכינוס נאם קצין מחיל הבנדרובצים והתרה בכולם, שמי שיסתיר יהודים — יתן את הדין. לכן ביקש אותנו שנעזוב מיד את המקום. אולם היות ויורד גשם, והשעה היא שעת־לילה — הוא התיר לנו להשאר עד אור הבוקר. כל הלילה לא עצמנו עין. לפנות בוקר בא בחור צעיר, שאמרו עליו שהוא מכנופיות הבנדרובצים וקרא לבעל־הבית. הבחור היה מזוין ברובה. בעל־הבית אמר לנו שהבחור הוא קרוב־משפחה, לכן

לא פגע בנו. לאור המצב, האיץ בנו הגוי שנעזוב את המקום ולא — ישרוף הבנדרוביץ את הקורין שלנו על אנשיו.

בלב קשה ובחרדה עזבנו את המקום: ליווה אותנו שטונדיסט בשם קירילה, שחיבה יתירה היתה נודעת ממנו לתנ"ך והשתתף בצער שארית הפליטה. בדמעות בעיניו נפרד מאתנו ואמר, שהוא מאמין כי בקרוב יקיץ הקץ על צרותינו ועוד נזכה לשנות אושר.

הלכנו לכפר באָבער, בו חנו פרטיזנים. נכנסנו למחנה ופגשנו יהודי. הוא שאלנו למטרת בואנו. בשמעו, שברצוננו להצטרף לפרטיזנים — יעץ לנו להסתלק מיד מהמקום, כי לפני כמה שעות באו שני יהודים והוציאום להורג. אלה היו חיים טורוק ויעקב גיטלמן.

שמנו פעמינו ליערות לוואצ'ה, כי שם נמצאו פרטיזנים. מצאנו שם את אהרן סלוצקי ומרים בתו, לייבל גיטלמן ואשתו ועוד הרבה יהודים שנהנו מתנאי־חופש יחסי. אברהם אייזנברג כפרטיזן במקום עזר לנו הרבה בהשגת אוכל ובגדים.

בסוף שנת 1943 הגיעו אלינו ידיעות, שהגרמנים הובסו ליד סטלינגרד ונסוגים מאדמת רוסיה. אז גבר בנו הרצון לחיות, כדי לראות במפלת הצורר ואולי נזכה גם לראות שריד ממשפחותינו. ואמנם, זכינו ליום הגדול, יום השחרור.

יוסף סגל
(נוה־עוז)

מחסידי אומות העולם

בפלישתם ב־1941 לשטחי אוקראינה המערבית מצאו הנאצים בקרב האוקראינים שותפים נאמנים ועוזרים פעילים במלאכת השמדת יהודים ושדידת רכושם.

היתה להם, לאוקראינים, מסורת ארוכה עקובה מדם של רצח בני העם היהודי, עוד מימי בוגדן חמילניצקי בשנות ת"ח ות"ט, פטליורה וכנופיות מרצחים ושודדים ימ"ש ממלחמת האזרחים באוקראינה בשנות 1920—1918. (בתקופות הללו טבלו ידי האוקראינים בדם יהודי שרצחום על לא עוול בכפם).

האוקראינים משנת 1941 איבדו צלם אלוקים, בגלותם את שורש נשמתם האמיתית, טבע חיות־טרף הצמאות לדם, ובאכזריותם אף עלו על הנאצים־מדריכיהם בהשמדת יהודים.

האוקראינים מרוקיטנה והסביבה וחלק מהפולנים, ששימשו פועלים בבית־החרושת לזכוכית (האוטניקים) התחילו לרצוח ולשוד יהודים עוד בטרם התבססו הנאצים ברוקיטנה.

אוקראינים, שנראו קודם כידידים ואנשים ישרים, גלו את פרצופם האמיתי והפכו למרצחים צמאי דם יהודי.

יהודים רבים שהצליחו להמלט מכיכר ההריגה ביום י"ג באלול של שנת תש"ב ושוטטו בסביבה ביערות ובשדות, נרצחו ע"י האוקראינים באכזריות ללא רחמים, או שנתפסו ונמסרו לידי הרוצחים הגרמנים בעד תשלום של ק"ג מלח בעד כל נפש יהודית.

לעומת זאת היו אוקראינים בודדים שריחמו על האומללים ונהגו בהם יחס אנושי. בלילות הכניסו לבתיהם את הנמלטים, האכילו אותם, כדי סיכון עצמם, ולא פעם שילמו על־כך בחייהם וברכושם.

כעשרים קילומטרים דרומית לרוקיטנה, בכפר הפולני נטרבה, מצאו מקלט עשרות יהודי רוקיטנה והסביבה, בעידוד בני הכפר הזה שלא זו בלבד שלא נגעו בהם לרעה אלא הסתירו אותם בסביבת הכפר ביום, ובלילה הכניסום לבתיהם. כך התקיימו ונשארו בחיים יהודים עד שחרור הסביבה ע"י הצבא האדום. גם בכפר הפולני בודקי נשארו בחיים כמה יהודים, אבל הפולנים שהצילו אותם נשרפו על רכושם ע"י הנאצים.

באותה סביבה, בכפר הפולני אוקופי, נצלו כמה עשרות יהודים הודות לשני אנשים אצילי־רוח, שבמעשיהם זכאים להיחשב בין חסידי אומות העולם והם: הכומר הקאתולי והמורה הכפרית. הכומר נוהג היה להטיף לצאן מרעיתו בל יתנו ידיהם להשמדת היהודים וקרא לעזור להם להתקיים עד שיזכו ליום הגאולה, ואז ישרור בעולם צדק, ומלכות הרשע והזדון של הנאצים ועוזריהם תחלוף מן העולם. המורה הכפרית, אף היא הטיפה לרחם על היהודים האומללים, שסבלם נגע ללבה ועזרה להם בכל הדרכים. היא נרצחה ע"י כנופיות אוקראינים בדרכה מהכפר לרוקיטנה, בהושיטה עזרה למשפחה יהודית.

הכומר נשרף חיים בכנסיה שלו. זכרם של שני הקדושים האלה מאיר כעמוד אש בחשכת הלילה של השלטון הנאצי.

ראויים לציון במיוחד יוזיק זאלעווסקי, מירון ואיבן בורסוביץ' מבלז'וב, חוועדור מנימוביץ', מכיל קננוביץ' (מ„חוטור" ליד אילווה), פרנקו גאַרבובסקי (ה„וויט" של כפר ברזוב), סוקולבסקי וסימון בעל הזקן, שסיכנו חייהם, פשוטו כמשמעו, לשם הצלת יהודים.

זכות מיוחדת תעמוד לכת השטונדיסטים, שגילתה אהדה מיוחדת ליהודים. הודות לאצילי־רוח אלה ניצלו ממות רבים מיהודי רוקיטנה והסביבה.

צקם ושילם

אשר בינדר
(נוה־עוז)

מצאן לטבח – לעושי שפטים בשופכי דמינו

תקרית הדמים הראשונה ארעה ביולי 1941. האוקראינים התנפלו על הנפח יחיאל פרעגער. שמענו מרחוק צעקותיו, חשנו לעזרתו וגרשנו את הפורעים. בהתנפלות זו נפצע אברהם גולוד ע״י אבן בראשו ולמחרת מת.

משנכנסו הגרמנים העירה תפסו את אלתר פיק והרגוהו. הם האשימוהו, שבפרוץ המלחמה הסגיר לרוסיה צנחנים גרמניים. אחריו הוצא להורג דוד באום. הוא עזב בחירוף־נפש את העיר ויצא ליער לחפש פרטיזנים. משלא גילה עקבותיהם, חזר בלית־ברירה לרוקיטנה. הדבר נודע לגרמנים ועל־כך דנוהו למיתה.

בשלהי דצמבר 1941 יצא המישלוח הראשון של יהודי הסביבה לעבודה בוויניצה. בתוך 68 יהודים, שהיו בקבוצת עובדי־כפיה אלה, נמצאו 14 יהודים מרוקיטנה, ביניהם מאיר אייזנברג, ברוך (בוריה) שובר, יעקב לין, אברהם זולוטוב, דוד רויטמן, אנוכי, הפחחים סבצ׳ניק־וויסמן ופליט אחד.

אני, דוד רויטמן ויעקב לין, הצלחנו לברוח והסתתרנו כמה חדשים ברובנה. משם חזרנו לרוקיטנה. בשעת המיפקד האחרון נמלטתי עם עוד 13 יהודים והסתתרנו בכפר מושניע. בסוף אוקטובר 1942 בא אלינו גוי ומסר לנו את הידיעה, שבכפר הופיעו גרמנים וליטאים. היה בדעתנו לעזוב מיד את הכפר, אבל הוחלט להישאר בו עד עלות השחר. אולם, בשעות הלילה הדביקונו הרוצחים והרגו את מנדל שורצבלט, לייבל ליפשיץ, מישה ברזובסקי, נחום כצנלסון, רופא פליט בשם לווין, שני האחים זילברמן, בנם ועוד אחד ששמו לא זכור לי.

בשלהי נובמבר 1942 נמצאתי עם בן־דודי, מרדכי בינדר, בכפר בילוביז׳. עמדנו ליד הגשר, שקראו לו „חיימסקי מוסט״ (ע״ש חיים ברזובסקי). גוי אחד שהבחין בנו הזעיק מיד את הגרמנים. הצלחתי לצלוח את הנהר, אבל את בן־דודי תפסו והרגוהו. כמה ימים לאחר־מכן תפס גוי בשם סימון סלבוק את שמעון גנדלמן, אהרון פרלוביץ ומשה צ׳צ׳יק. פרלוביץ הצליח להימלט, ואילו את השניים האחרים עקד בחבלים, בעזרת גוי שני, הביאום למשטרה האוקראינית בברזוב ושם הוצאו להורג.

אחר רצח בן־דודי הלכתי לכפר קופלה. באתי לשם בלילה ונכנסתי אצל פולני אחד. הלה העמיד פני ידיד וכבדני בארוחת־ערב. אחרי סעודת־ערבית זו, אמר לי: בוא, נצא לשדה ונחפש יהודים. היה ברשותי גרזן, שחטבתי בו עצים למדורה. הנחתיו הצידה. העליתי אש, הרכנתי ראשי והתחממתי. פתאום הונחתה מהלומה חזקה בראשי. הגוי הלם בראשי בצד החד של הגרזן, ולולא הכובע של צמר־גפן שחבשתי — היה ראשי נבקע לשניים. סילוני־דם קלחו ושטפו על פני ובגדי. בכוחות על־אנושיים התחלתי

לרוץ והגוי אחרי. „מידי לא תשמט" — צרח בהחזיקו בידו את הגרזן המכוסה בדמי. הגעתי לשדה פתוח וראיתי לפני בית, שהמה מרוב חוגגים שהתכנסו לחתונה. הגוי פחד להתקרב לבית, כי בו התגורר אוקראיני שהיה מסוכסך אתו. זימון מקרים גורלי זה הוא שהצילני. בעל השמחה גבל בידיו פרוסות לחם, סתם בהן את הפצע המדמם וחבש ראשי במגבת מבד גס. כחודש ימים התהלכתי חבוש, עד שהפצע החל להגליד.

אחרי המעשה הנורא שנעשה בי, זעקו קרבי: עד מתי נהיה כצאן לטבח? ביתר שאת תרתי אחר פרטיזנים. בסוף דצמבר 1942 נפגשתי עם 5 פרטיזנים בבית גוי אחד בכפר בליז'וב. אמרתי להם, שרוצה אני להצטרף אליהם. אמרו לי: הורדנו רכבת מפסי־הברזל על־יד טומשגרוד. אם תלך ותיוודע, כמה קרונות הורדנו ותרשום את מספר הקטר — נקבל אותך. צידוני באקדח ללא כדורים ורימון חי. השטח שרץ בולבובצים, שהטילו אימתם על הסביבה. עברתי ברגל מרחק של 30 ק"מ ולא נתקלתי באיש. באתי למקום, רשמתי מספר הקרונות, אך לא הצלחתי לרשום את מספר הקטר.

אם כי ביצעתי מחצה ממה שהוטל עלי, בכל זאת התקבלתי לבסיס, שנמצא בשדה התעופה מקובסק ע"י ליעלצ'יץ. שהיתי שם כשבוע ימים ומשם צרפוני למסע ארוך, בו ניתנה לי הזדמנות לעשות בפעם הראשונה שַמות באויבינו. משם חזרתי מרחק של כ־70 ק"מ והגעתי לבליז'וב. מכאן התקשרנו, אני, נחמן בליז'ובסקי וברוך פרלוביץ עם אוטריאד של צנחנים־חבלנים רוסיים. האוטריאד נקרא על־שמו של קרמליוק. שם המפקד היה ורמצ'וק. הוטל עלינו להוריד רכבות מהפסים. פעלנו באזור אולבסק־רוקיטנה־קלוסוב. אחר־כך עברנו לסביבות קובל ופינסק. השתתפתי ב־12 מיבצעים כאלה.

כאשר האוטריאַד שלנו עמד בסביבות גלינגה, חיפשתי את סימון סלבוק, שהסגיר את גנדלמן ופרעגער. פעולה זו עשיתי על דעת עצמי, אם כי ידעתי שעלול אני לתת את הדין על־כך, כי אסור היה לפרטיזן לפעול ללא נטילת רשות מהמפקד. בגלינגה הסתובבה צועניה, שידעה היכן מקומו של רוצח זה והיא הוליכתני אליו. אמרתי לו, שקומאַנדיר הפרטיזנים קורא לו. הוא לא הכירני וקיבל הודעתי פשוטה כמשמעה. בדרך פתח פיו וסח לי מהרהורי לבו. „אני — אמר הוא — מציית לכל משטר. בתקופת הגרמנים נתבעתי להרוג יהודים — הרגתי; עכשיו, אני נתבע ללכת לפרטיזנים — הריני הולך". בדברו דברים אלה רתחו בי דמי. לא יכולתי לשלוט ברוחי, ובאבטומט שבידי עשיתי גופו ככברה. תקעתי בו למעלה מ־30 כדורים.

חזרתי לאוטריאד וסיפרתי לברוך פרלוביץ ולנחמן בליז'ובסקי על המעשה שעשיתי. כעבור 10 דקות קרא לי הקומאנדיר ואמר, שבעד הריגת סלבוק מגיע לי עונש חמור. התחלחלתי. אולם מיד הוסיף הקומאנדיר בחיוך: ראוי אתה לעונש, כי רוצח כזה אין הורגים בהיחבא. מנוול כזה צריך היית להביאו חי לאוטריאד ולהוקיע אותו לעיני כל הפרטיזנים.

מכיון שהסביבה היתה מוכרה לי, הקדשתי את עצמי לתפיסת שוטרים אוקראיניים, שרחצו ידיהם בדם יהודי. שמעתי בקול הקומאנדיר והבאתים חיים למחנה. לאחר שחקר אותם חקירה מדוקדקת — נתן פקודה להוציאם להורג בירייה.

באוטריאד שלי נמצא גם יהודה גרמפלר מרוקיטנה. בזמן שהותנו בשדה־התעופה במרקובסק הוא נפצע בשוגג ע״י אחד הפרטיזנים. מיד הטיסוהו לבית־חולים במוסקבה, ועל־אף הטיפול הרפואי המסור שניתן לו — נפגמה יכלתו להשתתף השתתפות פעילה בפעולות הנקם.

במאי 1944 השתחררנו ברובנה. נשארתי בעיר זו. חלק מהאוטריאַד קיבל הוראה ללכת לאולבסק ולמסור את הציוד. ביניהם היה גם ברוך פרלוביץ. בהגיעם לברזנה התנפלו עליהם הבולבובצים והרגו כ־8 פרטיזנים. הנותרים התלקטו בברזנה. פרלוביץ ראה שמובילים גוי למשטרה. נגש אליו וירה בו בהסבירו, שהיה אחד הבולבובצים שהתנפלו על האוטריאד.

כמה ימים אחרי שחרור רוקיטנה חזרתי העירה. מצאתי שם שלושה שוטרים אוקראיניים ששרתו במשטרה בתקופת הגרמנים. העברתים לנ.ק.וו.ד. שברובנה, אך לא ידוע לי מה עלה בסופם.

בין הנוער הרוקיטנאי, שעמד עמידת גבורה מול שונאינו, יזכר־נא גם משה אחי. בלילה השלישי לנדודיו ביער ראה מה צפוי ליהודי בלתי מזוין — החליט לחזור הביתה, כדי לקחת עמו את האקדח שהיה ברשותו. הוא הגיע בשלום לרוקיטנה ולקח עמו את ה„כלי". בהגיעו לקצה השני של העיר, נתקל בשלושה שוטרים מזוינים. אחי לא איבד עשתונותיו והחליט „תמות נפשי עם־פלשתים". הוא הפעיל את כלי־הנשק שבידו והרג את אחד השוטרים. את השני פצע ובעצמו נפל מות גיבורים.

בשובי העירה אמר לי קצין הנ. ק. וו. ד., שראוי אחי ששמו יונצח בשרשרת היהודים הגאים, שעמדו מעטים מול רבים ולא פשטו צוארם לשחיטה.

אברהם איזנברג
(תל־אביב)

ביערות ובפעולות הנקם

יום־הדין הגיע גם לרוקיטנה. תלייני הגיסטפו, בלווית „שוצמנים" אוקראיניים, החלו לנהור העירה. הבחנו בהם בחשכת הלילה.

אנשי ה„יודנראט" נקראו למשטרה ובפיהם הפקודה, שעל כל יהודי־העיר להתאסף ברחבת בית־הכנסת החדש, בקרבת ככר היריד העירוני. ידיעה זו הופצה במהירות הבזק, אך איש לא ידע פשרה הנכון. הרוצחים לא חיכו עד שהיהודים יבואו בעצמם, ובאלות וקתות־הרובים החלו לגרשם מבתיהם.

על המגרש שררו המולה ואנדרולומוסיה. הורים חפשו ילדיהם וילדים — הוריהם. הבכי והיללות קרעו שחקים, קרבנות נפלו ודמם ניגר על פני הרחבה. גברה אנקת הפצועים והמתפתלים ביסורי־גסיסה.

ופתאום נסרה צעקה בחלל־האויר. היתה זו אמי שצעקה: „יהודים, המלטו! המות צפוי לכולנו"!

צעקה זו חישמלה את הנאספים. כהרף־עין הזדקפו עשרות ומאות אנשים, שישבו כפופים ומכווצים, והחלו לרוץ. כנישאים ונדחפים על־ידי סערה חזקה, החלו לקפץ מעל לגדרות, עוברים ביעף על־פני מכשולים, כשכדורים שורקים מעל לראשיהם ואנקת הפצועים מלווה אותם.

בין הנמלטים אף אני הייתי. לא האמנתי שאשאר בחיים, אבל נס התרחש — הגעתי ליער הרחק ממטחווי היורים. רועים אוקראיניים רבצו במעגל על־יד מדורה והנעימו עליהם זמנם בשירים ושריקות.

הם הסתכלו בי, משל, הייתי רוח־רפאים. קצרה בינתם מלהשיג, כיצד זה נמלטתי כשהמות אורב מכל צד ופינה. צמא ורעב הציקו לי. בקשתי מהם קצת מים ולחם לשבור רעבוני ולרוות צמאוני — ולא נעניתי.

משם נשאוני רגלי לקרפילובקה — לסולטיס. ידיד משפחתנו היה. הוא קבלני בחמימות ולא האמין למראה עיניו. בטוח היה שנהרגתי יחד עם משפחתי. נתן לי אוכל ויצאתי ליער, כי שמעתי שמסתובבים בו אנשים מסתוריים הקרויים פרטיזנים. ביקשתי להיספח אליהם. הלכתי בדרך לא־דרך. נפלתי וקמתי ושוב נפלתי. שאלתי את נפשי למות. שיקיץ הקץ על יסורי!

אך הנה שמעתי רשרוש בין השיחים. רעדה אחזתני. ודאי, הרוצחים אורבים לי. הקץ קרוב. אך, פתאום שמעתי שמדברים אידיש והקול קולה של מלכה קפלן. מיד הרימו ראשיהם מבין השיחים העבותים בעלה יוסף קפלן, שמעון גנדלמן, טודי לין, דודיה בורד, יצחק וורונה ובנו דב. ולמרבית ההפתעה ראיתי גם את אחי, הערשיל ועלוול וגיסי, חיים חזנצ'וק. הם ספרו לי, שאחותי רונקה ובעלה פישל שכטר וילדם שהחזיקה

אותו בזרועותיה נכנסו לגוי לבקש אוכל. בצאתם ממנו הופיעו שוטרים גרמניים ואוקראיניים והרגו אותם במקום.

גיסי חיים מצא מקלט בביקתת־איכרים. הוא עסק בחייטות, שתמורתה קיבל מיצרכי־מזון שונים. התחלנו להסתגל לתנאי המקום.

חפרתי „קורין" (מחבוא) לי ולאחי. משפחת ווינר, אף היא הסתתרה במחבוא, לא רחוק ממני. אך, לא מצאנו בו מנוח. כנופיות מרצחים הגיעו ליער. גיסי חיים קיבל ידיעה, שקבוצות גרמנים ושוטרים ליטאיים עורכות מצוד על יהודים ביערות.

פתאום נשמעו הדי יריות שפלחו את האויר. היריות הלכו והתגברו וצעקות הרוצחים נשמעו. מלכה ווינר הותקפה בהיסטריה. החלה לברוח ואני אחריה. מרוב בהלה שכחה להעיר משנתה את בתה הקטנה ונטלה בזרועותיה את בנה, ברוך, בלבד. עייפים ותשושים צנחנו על הארץ. צינת הלילה העירתני. אמרתי למלכה, נחזור למקלטים, אולי נשאר מישהו בחיים. שעות מרובות תעינו ביער. הלילה היה אפל וגששנו באפילה.

עם עלות השחר הגענו למקלט. שקט שרר מסביב. מלכה נכנסה מבוהלת למקלט ומיד נשמעה צעקה מחרידה: „ילדתי! רצחו את בתי"! הילדה המסכנה נרצחה בשנתה וגופה התגולל במחבוא האפל והטחוב. בתה בריינדיל היתה מוטלת הרוגה, ולאור השחר המפציע נראו פניה מעולפים שלוה וכמין חיוך נסוך עליהם.

למראה הילדה ההרוגה התחלתי לחרוד לשלום אחי. מי יודע, מה עלה בגורלם? רצתי כאחוז טירוף למחבוא. את אחי לא מצאתי בו, אולם מהצד האחד היתה מוטלת גווית פליט יהודי, שהצטרף אלי בנדודי, ומהצד השני של המחבוא מצאתי גווית אשתי רוזיה.

גששתי באפילה. מששתי בידי כל רגב וכל שעל אדמה. ובהיותי גחון על האדמה נתקלתי בגוויות אחי. האחד רוסק בקת רובה והשני — ביריות. כ־20 מטר מהם היתה מוטלת גוית ברלה, בנו של יצחק וורונה.

אחוז־אימה התחלתי לרוץ ולברוח מגיא־ההריגה, לחפש יהודים, להשיח לפניהם מצרות לבי ולשכוח קמעה את האימה הגדולה. מצאתי יהודים בודדים, ביניהם את אשת אברהם בארמאן מסנוביבדוביץ', ועוד מספר יהודים.

היא בקשתני לגשת אתה למחבוא, בו הסתתר בעלה אצל אחד האכרים. לילה שלם הלכנו תחת גשם שוטף. לפנות בוקר הגענו לגשר. פתאום נשמעו שריקות חדות ומקוטעות שנדמו ונשתרר שקט. בין השיחים נשמע רשרוש. בדממה הכרתי את קולו של יצחק וורונה שניצל בנס, בהימלטו מביתו של שומר־יער. הגרמנים עברו על פני הבית ולא ראוהו.

הלכנו יחד. רצינו לעבור את הגשר לפני עלות השחר. עלינו עליו, כשנעלינו מלאות בוץ ומים והבגדים מרופשים ומלוכלכים. התישבנו על הגשר לנוח קמעה ותנומה קלה אחזתנו. אך, פתאום עורר אותנו רעש חשוד. בפקחי עיני ראיתי, שגרמנים דולקים אחרינו. מיד זינקתי מתחת לגשר וכיסיתי את עצמי בצמחיה העבותה. אחרי

קפצו גם האחרים. הרוצחים התקרבו לא הרחק מהמקום בו הסתתרנו וצרחו: „צאו מהר, יהודים! לא נפגע בכם לרעה"! עצרנו את הנשימה ולא זזנו מהמקום. שמעתי פקודות באוקראינית: „לסרוק את השטח ולתפוס אותם חיים"! החלטתי לברוח, ויהי מה. התקדמתי על ארבע בסבכי השיחים, זחלתי ונפלתי והסתבכתי בתוך הצמחיה העבותה. גיהנום של אש ניתך עלינו. ירו בנשק אוטומטי וגם נזרקו רימונים. הרסיסים נתקלו בשיחים. הכל להט מאש התופת.

בזחילה עברתי מרחק גדול ומרחוק שמעתי הדי יריות והתפוצציות. הסכנה חלפה — ולו לשעה קלה. צנחתי בצל שיח וזרם דמעות אדיר פרץ מעיני. יחידי נשארתי ואני מורדף כחית־שדה. החלטתי לחזור למקלט ולקבור את אחי ובן־דודי. עשיתי דרכי באפילה. בחושך נתקלתי בגוויה. נבהלתי והרתעתי את עצמי ממנה. היתה זו דבושל שבצ'ניק, אשתו של יצחק הכובען. לא יכולתי לגשת אליהן ולהטמינן, כי גדול היה פחדי. חיפשתי יהודים שיעזרו לי לגמול חסד אחרון עם אחי. אולם, לא נראתה נפש חיה.

היה זה יום שבת. בצהרי היום כריתי בור והכנסתי בו את אחי יחד עם ברלה, בן־דודי. כריתי בור שני וטמנתי בו את אחי המבוגר. נשקתי לגוויות הקרות, כיסיתין בעפר ונפרדתי מהן לעולמים.

לאחר מכן הלכתי לחפש את גיסי — היחידי ששרד בחיים ממשפחתי הענפה. בהגיעי לכפר נטרבה נודע לי, שגיסי כבר לא בחיים. כפי שנודע לי הלך לגוי לקחת ממנו את חפציו שהפקיד אצלו, וברצותו להיפטר ממנו כבדו בארוחת־ערב שמזג בה רעל. כך סיים חייו השריד האחרון ממשפחתי.

אחד מגויי הכפר גלה אזני, שגיסו המתגורר בקצה השני של הכפר מקיים קשרים עם יהודים ובתוכם אחד בשם טודי לין. בבואי אליו, סיפר לי, שאנשים „משונים" לקחו עמם את לין. אך כעבור זמן קצר חזר ובפיו בשורה משמחת שנלקח לפרטיזנים. הוא סיפר לי, שבאו רוסים ולקחוהו למבחן. כדי לבחון אומץ־לבו קשרוהו לעץ וכיוונו כלפיו את לוע־הרובה. כשפרץ בבכי הרגיעוהו, בל יפחד כי פרטיזנים רוסים הם ובקשו לנסותו בלבד. כעבור כמה ימים אמרו הפרטיזנים לטודי, שעליהם לפנות את המקום השורץ גרמנים ואין ביכלתם לקחתו עמהם. לא עזרו תחנוניו ובקשותיו. וכך נשארנו שוב מנותקים וצפויים אלי פורענויות שונות.

התגנבנו לגורן אחת וביקשנו להירדם. פתאום שמענו אנחות מחרידות ומיד נגלתה לעינינו ניוסקה קוקל. הזדעזענו למראיה. היא היתה נפוחה מרעב, גופה מכוסה פצעים ובקושי הוציאה הגה מהפה. ספרה שמזה שבוע היא מסתתרת בגורן והחליטה לשכב עד צאת נשמתה. טוב לה המות הזה מליפול בידי הגרמנים. השתדלנו להרגיעה ולעודד רוחה. רחצנו פניה והשקינו אותה חלב. אחר־כך נטלנו אותה בזרועותינו והבאנו אותה לבית אחד האכרים. צווינו עליו שישמור עליה, ובאם יאונה לה רע — דמו בראשו, כי אנו פרטיזנים.

לא חדלנו ממאמצינו להצטרף לפרטיזנים. חיפשנום בכל הסביבה. בלכתנו ראינו מרחוק שלושה אנשים שעמדו בצל גדר־עץ דחויה ועליה מכונת יריה. כשהבחינו בנו, איים עלינו אחד מהם ברימון חי וציווה עלינו להזדהות. אמרנו לו, שיהודים אנחנו וחפצנו להצטרף לפרטיזנים. מיד הוריד את הרימון והורה לנו בידו שנתקרב אליו. החלו לחקור אותנו. בחור פליט שהיה עמנו אמר שהוא פועל דפוס. דודיה בורד השיב שהוא יודע לכסות גגות ברעפים ואני — נגר.

מכל השלושה בקשו לקבל את פועל הדפוס בלבד. בקשנו רחמים. הסברנו ששלושתינו נודדים יחד ביערות, הסבל איחד אותנו ואין אנו יכולים להינתק איש מרעהו. דברינו ריככו לב המפקד והוא ניאות לקבל כולנו.

באמצע חודש ינואר 1943 נתקבלנו לפרטיזנים. כל אחד קיבל רובה, כדורים ושלושה רימונים. מעתה הרגשנו שהגיעה שעת הנקמה ולגמול לשופכי־דמנו כרעתם. יום אחד הסתדרה במעבה היער שיירה גדולה של עשרות עגלות ובהן מאות לוחמים, ביניהם נמצאו גם דודיה בורד ואנוכי. משהחשיך התחלנו לזוז. הפעם לא יצאנו לקרב, אלא לאסוף מזון מהכפרים הסמוכים בשביל הפרטיזנים. בכפר נטרבה סרתי לראות את שלום ניוסקה קוקל. פצעיה הגלידו מהשמנים בהם סכה את גופה אשת האיכר, ומצב בריאותה נשתפר. עודדתיה, ששעת הגאולה ממשמשת ובאה ובקרוב תהיה בת־חורין. ואכן, היא נשארה בחיים, וחזרה לרוקיטנה, אולם שם לקתה בהרעלת דם. הובילוה ללבוב, אך כל המאמצים להצילה לא הועילו והוציאה את נשמתה.

את הקרב הראשון ניהלנו עם הבולבובצים בכפר קרפילובקה. היתה זו פעולת תגמול על רצחם מפקד של פלוגת־חבלנים. שורות־שורות צעדנו לעבר הכפר. עוד מרחק קטן ואנו ליד הבקתות הראשונות. דממה לפני סערה. ירייה פילחה את האויר ולאחריה צלצול פעמונים. כל הכנסיות הפרבוסלביות הזעיקו את התושבים נגד הפרטיזנים ההולכים וקרבים.

ההמולה והיריות התגברו. נשמעו צעקות ויללות, יריות והתפוצצויות. התקדמתי עם שלושה אנשים ונתקלתי בבולבובצים שירו מתותח. חיסלנו אותם ברימונים.

ניתנה פקודה לכנס את כל הגברים, לשרוף את הבתים והגרנות, לפוצץ בארות — לנקום בבולבובצים וללמדם לקח. הבולבובצים נענשו. אלה שבידם נשק — נורו במקום. כך עשינו שפטים ברוצחים אלה, שידיהם שפכו דם רב של יהודים.

כל זמן היותי בפרטיזאנים חפשתי יהודים, כדי לעזור להם בהספקת מזון. בלילה הייתי עולה על סוס, מעמיס על האוכף מיני מאכל שונים ונוסע ממקום למקום. במחבוא מצאתי את אהרן ליפשיץ, מרה סלוצקי, אביה אהרן ושני יהודים מלודוויפול. בדרך זו עזרתי גם לבתו של רפאל בורד מקרפילובקה ולבת הרבי מברזנה. אחרי שריפת קרפילובקה נפגשתי עם אסתר עברי ונתתי לה חבילת מזון, שהיתה לה הצלה ממיתת־רעב.

המיבצע הנועז ביותר בו השתתפתי היה הקרב על רוקיטנה. פעם קרא לי המפקד

ואמר, שבדעת ה„אוטריאד" לכבוש את רוקיטנה מידי הגרמנים. מאחר והדרכים ידועות לי, הוא ממַנה אותי כסייר ומורה־דרך. קיבלתי עלי ברצון משימה זו. כל ה„אוטריאד" התאסף ויצאנו לדרך. על־יד מאַסביץ', לא רחוק מטחנת־הקמח, נעמדנו. בלילה יצאה פלוגת־חלוץ קטנה לרוקיטנה. המפקד אמר לנו, כי ברגע שנחדור לעיר, עלינו לאותת ברקיטות של אש אדומה. הקבוצה התפצלה — חלקה האחד עבר על פני הגשר ופנה לבית־החרושת לזכוכית, והחלק השני פנה לכיוון בית־ספר „תרבות".

כשהתקרבנו לבית־הספר ניתן האות והפרטיזנים שצרו על רוקיטנה מכל עבריה פתחו באש מרוכזת. פלוגתי החלה להמטיר אש על הגרמנים שנמצאו בבנין והם החלו להימלט. בינתים פלש העירה כל ה„אוטריאד" שמנה כ־1,200 איש. בראות הגרמנים שכלתה אליהם הרעה, נמלטו בחלקם הגדול לרכבת משורינת, וקבוצה של 20 איש מהם הסתתרה ב„הוטה" שהיתה מבוצרת. התגברנו עליהם והוצאנו ממנה למעלה מעשרים גרמנים ושוטרים פולניים. הבאנום ליער וחיסלנו אותם.

חזרנו העירה ושרפנו את בתי־הגויים משתפי־הפעולה. נפלו לידינו רבים מהרוצחים הפולניים והאוקראיניים ועשינו בהם שפטים. פוצצנו את ה„הוטה", חיבלנו במסילת הברזל, העלינו באש את תחנת המשטרה והבתים בהם התגוררו אנשי הס.ס. זה נמשך לילה שלם. עם סיום המיבצע הנועז הזה, שלא סבלנו בו אבידות בנפש, ניתנה הוראה לפנות את רוקיטנה, כי הגרמנים חזרו אליה בכוח מחץ גדול. פנינו למסביץ', הוצאנו את כל הקמח שהיה בטחנה והעלינו אותה באש. אף הכפר כולו נידון באש.

אחרי שני מיבצעים אלה חדרנו לעומקה של פולין והגענו עד לבוג. בלילה הלכתי עם עוד שני פרטיזנים להביא אוכל ל„אוטריאד". נלוה אלינו אברהם זולוטוב. בדרך נתקלנו בגרמנים ופרץ קרב בינינו, בו נפל חלל אברהם זולוטוב. קרב זה היה עקוב־דמים. הרגנו, אמנם, הרבה גרמנים, אבל גם ה„אוטריאד" סבל אבדות קשות. כך המשכנו בפעולות נקם עד תום המלחמה.

דוד בורד
(רמת־יוסף)

השתתפותי בפעולות הפרטיזנים

באוקטובר 1942 ישבתי בסביבות הכפר נטרבה באוהל מוסווה עם אחי ברל, אברהם אייזנברג, טודי לין, שלושת האחים גולובוביץ' ואחרים. לפנות ערב יצאה פתאום פרה מהשיחים ואחריה נער נוצרי קטן. הוא הסתכל בנו בעינים חשדניות ומזה למדנו, שעלינו להימלט מיד מהמקום. וכך עשינו. התרחקנו כדי 4־5 ק"מ. למחרת היום שידלני טודי שנחזור לאוהל. לבי אמר לי, שחזרה לאוהל פירושה פגישה עם המות. אולם, לאחר הפצרות מרובות נעתרתי לו.

באנו לאוהל והעלינו מדורה. אך התלקחה האש, ראינו חייל גרמני מתרומם מהשיחים ותת־מקלע בידו. הוא ביקש לתפוס אותנו חיים. טודי עוד הספיק לומר לי: „ברח מהר"! הוא נמלט ואני אחריו. הגרמנים ירו עלינו מכל עבר, אבל כשאלוהים מקציב שנים לבן־אדם — הוא נמלט גם מסכנה כזו. הגרמנים דלקו אחרינו, אך לא סגרו עלינו את המעגל, וכך הצלנו את חיינו.

הסתובבנו שבועיים ביער ואחר־כך נכנסנו לבית מכר שלנו, יוזיק זאַלעווסקי, ומצאנו את אשתו ממררת בבכי. לשאלה על סיבת בכיה, השיבה שבאו 10 אנשים מזוינים, לקחו עמהם את בעלה והלכו לבית אביו של יוזיק.

הלכנו בעקבותיו והגענו למקום. דפקנו על הדלת ויוזיק פתח לנו. שאלנו אותו מי הם האנשים שלקחוהו עמהם: פרטיזנים, או בנדרובצים? הוא השיב, שלא הצליח לגלות זהותם. רק דיבור אחד שלהם הוא זוכר: „אלוהים גבוה וסטאלין רחוק". עודנו מדברים והנה, כאילו, צמחה מתחת לאדמה קבוצת אנשים בקריאות: „יודע, האלט"! אתם כולכם „קאפוט". פקדו עלינו בגרמנית ללכת אחריהם. הם הביאו אותנו למקום מסוים. הפקידו עלינו שמירה — שניים מפנים, שניים מאחור ושניים מהצדדים.

ערכו חיפוש בכלינו ולא מצאו דבר. הם הציגו את עצמם כשוטרים גרמניים ואיימו שמיד יהרגו אותנו. אחד מהם נכנס אתנו בשיחה והתענין לדעת, מאין אנו? ענינו לו: מרוקיטנה. „מה מעשיכם כאן"? ענינו שהלכנו לחפש אוכל. „אוכל אתם מבקשים, וזה הכל"? „השומע אתה, גרישקה, הם רעבים, תן להם לאכול"! וגרישקה הוציא מהתרמיל קודל חזיר, חתך פרוסות הראויות להתכבד, שם אותן על לחם ואמר: אכלו ושבעו! ממעשיו אלה הוחוור לנו שאלה הם פרטיזנים. לאחר שאכלנו כדי שבענו אמרו לנו ללכת. הוזהרנו, בל נספר לאיש דבר וחצי דבר על הפגישה הזאת. לאחר השחרור נודע לנו, שאלה היו צנחנים מפלוגת מדבדיב — הראשונים שהוצנחו על אדמת פולין.

סוף־סוף הגיעה השעה המקווה, שאף אנו נתרום חלקנו בהבסת האויב. נודע לנו, שלא רחוק מאתנו התמקמה פלוגת פרטיזנים. החלטנו לשלוח את אחי לברר מהימנות הידיעה ולוודא, הפרטיזנים הם, או בנדרובצים? עברו יומיים־שלושה ואחי לא חזר.

בטוחים היינו שהוא נפל בידי הבנדרובצים. נכנסתי למכר נוצרי ופרצתי בבכי. ספרתי לו, כי חושש אני שאחי ניספה. לשמע דברי החל לצעוק ואמר לי, הלואי ואתה תהיה שרוי במצב בו שרוי אחיך. והוא סיפר לי, שאחי ביקר אצלו עם סרט אדום על כובעו ואמר, שהפרטיזנים אינם מרשים לו להתרחק מהמקום וביקש למסור לנו, שכולנו נבוא לפלוגת הפרטיזנים ויקבלו פנינו ברצון. יצאנו לדרך. בהגיענו למקום, הביא אותנו פרטיזן אחד למיפקדה. הלה שאל אותנו, אם מצוי נשק בידינו. ענינו לו, שנשק אין בידינו, אבל מקצוע יש בידינו. הנה, למשל, אברהם אייזנברג הוא נגר. בסדר, השיב המפקד. יש לנו צורך בנגר שיקים לנו אוהלים. הם קבלו את כולנו, לרבות אלה שלא היה בידם מקצוע כלשהו.

חכינו ליום בו נוכל לנקום דם משפחותינו השפוך. הזמן המיוחל הגיע. שימשתי כתותחן וחבלן. זרענו מוקשים בשדות, בהם היו עוברים הגרמנים, וכשאך התקרבו למקום משכנו בחוטים והמוקשים היו מתפוצצים. יחד עם זה המטרנו עליהם מטר של יריות מכל העברים. היתה זו פעולת „פגע וברח". היינו מיד מסתלקים היערה, שם היינו בטוחים, כי הגרמנים פחדו להכנס ליער. בין הפעולות שהשתתפתי בהן היה פיצוץ בית־החרושת לזכוכית ברוקיטנה.

טודרס לין
(קרית־מוצקין)

בפרטיזן ביחידת קובפאק

אחרי תקופת נדודים ביערות נודע לי שנמצאים פרטיזנים רוסיים בסביבה. אני, עם עוד כמה שרידים מעירנו, הצטרפנו אליהם. יצאנו לכל מיני פעולות. החיים נהיו יותר חפשיים, אבל מלאי־סכנות. באותה תקופה הגיעה פלוגת קובפאק לסביבותינו ולקחה עמה 100 איש מהפלוגה המקומית. אף אני הצטרפתי אליהם. היתה שם פלוגה יהודית מיוחדת, מפורסמת בקרבותיה עם הפולש הנאצי. התקדמנו למכרות־הנפט שבדרוהוביץ'. בדרך הרסנו את כל הגשרים ומסילות הרכבת. כבשנו ערים וכפרים והנחתנו מהלומות עזות בגרמנים. כאשר כבשנו את העיר סקאַלאַט שבגליציה, שחררנו מחנה של יהודים. לאחר מכן הגענו למכרות הנפט והתחלנו לפוצצם. הנאצים ריכזו פלוגות רבות של ס.ס. וצבא מאומנות היטב. הם הקיפו אותנו בהרים וסבלנו אבידות קשות. בקרב המכריע בעיר דלטין נפל אחד ממפקדיה הגדולים של הפלוגה. נסוגנו בבהלה וחיפזון. פעם נשלחתי לסיור בכפר עם עוד 10 אנשים והוקפנו ע"י בנדרובצים. בקרב קצר שהתחולל בינינו נתפסנו, אך הצלחתי להימלט מהם עם עוד שני בחורים יהודיים. לא יכולנו לחזור לפלוגה, כי ארבו לנו על כל צעד ושעל. בערבים ערכנו פשיטות, כדי לקיים את הנפש. באביב 1943 התקרבה החזית ושוחררנו מאימת האויב.

בפלוגת „קובפאק" נפגשתי עם נחמה גלפנד, בוריה נגל, שטיינדל ונערים אחרים מרוקיטנה. (אחדים מהם נהרגו בקרבות). במארס 1944 מסרתי את הנשק לשלטונות הרוסיים וביקשתי רשות לנסוע לרוקיטנה, בתקוה שאמצא מישהו ממשפחתי בחיים. לצערי, מצאתי גויים בביתנו. העיר שרופה באש ויהודים בה מעטים. לעולם לא אשכח את הרגעים ההם, בהם עליתי על העליה ומצאתי שם בגדי הורי ואחיותי. הדמעות חנקו בגרוני ובכיתי בכי מר. על כל צעד ושעל ראיתי חורבות ורוחות תוגה נשבו מסביב. נדמו החיים ונשתתק לעולמים קול יקירינו.

משה מרשלק
(קיבוץ רשפים)

שעת הנקם הגיעה

בהיכנס הגרמנים לרוקיטנה נשארתי בגיטו עם אחותי שושנה (היא נהרגה ביערות, כפי ששמעתי מפי האוקראינים) מנותקים מהמשפחה. גרנו אצל דודי ודודתי הרשיל וליפשה גרינברג. בכאב עמוק סבלנו את העינויים וההשפלה בגיטו. עודני זוכר, כיצד קורפורל פולני לשעבר הוביל את דודי, אהרן פיק, לחורשת הארמון לשם הוצאתו להורג ואין מושיע. לא עזרו שום השתדלויות של הועד היהודי ולא תחנוניה של סבתי חנה לפני הקומנדנט (פולקס־דויטשה). תושבי עירנו הזדעזעו מהקרבן הראשון — בטרם השמדה המונית.

כולם שמעו על כוונות הגרמנים להשמידנו, אבל לא האמינו שזה יקרה אצלנו. והלוא היהודים שילמו לגרמנים, מדי פעם, כופר נפש חדש. בני הדור הקודם זכרו את הגרמנים מימי מלחמת־עולם הראשונה וסבורים היו שאפשר יהיה לסחור אתם, ושאֵלה של היום כמוהם מאז... לא האמינו, שהם מסוגלים לרצוח אוכלוסיה שלוה — אם כי שמעו על הריגה המונית של יהודים בסביבה.

והנה בא היום המר. הצלחתי לברוח מכיכר־ההריגה עם עוד כמה יהודים. היתה לנו הרגשה איומה של בדידות. אבדו בני־הבית והקרובים — מה טעם בחיינו? מרוב יאוש חזרו אחדים העירה כדי ליהרג. ואני — נחושה היתה החלטתי לחיות. שוטטנו ביערות ואכלנו פטריות ואוכמניות. הקבוצות התפלגו מבחינה בטחונית. נשארתי עם אהרן רזניק ובנו ועוד כמה צעירים — שפסיל, מאיר, סיומה ליפשיץ ומשה גרבר. הלכנו לכיוון חוטורי בליז'וב, הסתתרנו בין העצים העבותים והביצות שהיו ביתנו. פחדנו להיראות לאור היום. בלילות התקרבנו לכפרים ולחוטורים לבקש אוכל. לא אחת רדפו אחרינו מרצחים שונים ולא השיגונו. מבעירים היינו מדורות שלחומן התחממנו וגם צלינו תפוחי־אדמה. כל רחש היה חשוד בעינינו. ואמנם, היו מקרים שגויים מזוינים בגרזנים באו להרגנו, ובנס ניצלנו.

למדתי את רזי היער — השבילים, הביצות והעצים. סימנתי בזכרוני כל עץ בסימן מיוחד כדי שלא לתעות. למדנו להתלבש כדרכי הגויים. קלענו הסנאות (פאס־טעלעס) מקליפות של שיחי־ביצות. בחורף הקשה הלכנו לאיכרים להתחמם וגם לבקש אוכל. למזלנו, היו אנשי החוטור שטונדיסטים והם עזרו לנו. תמורת האוכל עבדתי במשק של פבלו זנקובה. היה זה כבר בזמן שהופיעו הפרטיזנים בסביבה. בחיפושינו אחר הפרטיזנים ראינו פעם ביער רוכבי־סוסים וחשבנו, לתומנו, שאלה הם פרטיזנים (האיכרים עבדו בשוורים בלבד). שמחנו מאוד לקראתם, אולם עד־מהרה נוכחנו לדעת, שאלה הם שוטרים אוקראיניים העורכים מצוד על יהודים. הסתתרנו בין הענפים העבותים והם לא הבחינו בנו.

הייתי לסעד ועזר לרזניק הזקן ובנו בדרכי היערות. הבן נפטר ביער ושם קברנוהו. אביו הצדיק את הדין, כי מוטב למות בידי שמים, מאשר בידי המרצחים. לפעמים היינו באים בערבים לפבלו כדי לקרוא פרק תנ״ך. הוא אהב מאוד את כתבי־הקודש והייתי קורא לפניו בהם ברצון. ר׳ אהרן רזניק היה מפרש את הפסוקים ומתווכח עמו. התנ״ך הזכיר לי, שאי־שם קיימת ארץ־ישראל — האם נזכה להגיע אליה? באותם הימים, בעצם תוקפה של המלחמה, היה זה חלום בלבד.

ערב אחד הופיעו הפרטיזנים — היו אלה אנשי קובפאק המהולל. בקושי קבלו לשורותיהם את שפסל ומאיר בלבד. אותי פסלו מסיבת גילי הצעיר. מפקד־הקבוצה ניחם אותי שאביא תועלת לפרטיזנים בסביבה כמורה־דרך.

והנה הגיעה שעת הנקמה בגרמנים ועוזריהם האוקראינים. הפרטיזנים רשמו דף מזהיר בתולדות המלחמה בגרמנים. התחוללו קרבות מרים, רכבות עלו על מוקשים, ופחד נפל על האויב. בערבים היו מסתגרים הגרמנים במבצרים מאימת הפרטיזנים. כך נמשך הדבר עד שהצבא האדום הנחית מהלומה מוחצת בחזית והתקרב אלינו. העיר שוחררה. אנו, השרידים המעטים, חזרנו העירה וניסינו איכשהו לבנות מחדש את חיינו — אך לא לזמן רב. לא יכולנו לשאת את האסון הנורא שבא על יהודי רוקיטנה, וכאשר ניתנה האפשרות — עזבנוה. נדדנו על פני ארצות שונות לאיזה חוף שיובילנו לארצנו. לאחר נדודים רבים, בהם נפגשתי עם שרידי משפחות שונות — הוברר לי שגם שני אחי נשארו בברית־המועצות. זכיתי להיפגש אתם בארץ.

תפילת „כל נדרי" של חיים קאָק

...בבוקר מצאנו את עצמנו לא רחוק מכפר סנוּבידוביץ' שבסביבות רוקיטנה. שם עמדנו לפוש קמעה. משהו מיוחד משך אותנו לאזור זה. כבר בקיץ, בעברנו דרך אזור רוקיטנה אל הקארפאטים, שמענו כי ברוקיטנה נשארו הרבה יהודים והם מסתתרים ביערות ואצל איכרים, או שהצטרפו לפלוגות הפארטיזנים של מאַדבאַדיב, דווידוב ושיטוב. הפעם, כיון שהמסע צפונה שוב לא אץ לנו, גמרנו אומר לחפש אחר יהודים.

לא היה עלינו לחפש זמן רב. בכפר פולני, לא הרחק מסנובידוביץ' מצאנו כמה משפחות יהודיות שעבדו אצל הפולנים בשדות ובבתים. ימים אחדים ישבתי עם היהודים הללו. הם תינו לפני צרותיהם, סיפרו לי על מעשי הפרטיזנים המקומיים, ולהבדיל — על כנופיות הבאנדרובצים.

בעוד יומיים, אומרים היהודים, יחול יום הכיפורים, והרי הם חוששים שמא לא ימצאו מקום להתפלל בו. דאגה זו משמיע באזני יהודי גבוה ורזה, אשר דומה, כל צרות הגלות רובצות על כתפיו. יהודי זה הוא ר' חיים קאָק מרוקיטנה. עם בני משפחתו הובל לשחיטה, אך הצליח לברוח ליער הקרוב. התגולל בכפרים, ביערות ובבורות. תלאותיו רבו גם רבו, אך כל מעייניו נתונים עתה בהכנות לתפילת יום הכיפורים. יש צורך במנין, וקאָק טוען: „אני ועוד שניים מבני־משפחתי — הרי שלושה, ואתם כולכם — הרי זה למעלה ממנין, ואשר לתפילה — כל אחד מאתנו יעבור לפני התיבה, ייזכר באיזה פסוק, והשני ימשיך אחריו".

זע משהו בלב ונעתרתי לבקשתו של קאָק. נכנסתי לביתו של איכר וביקשתיו להוריד את תמונות האם הקדושה ובנה מן הכתלים, כיון שעתידים אנו לערוך שם בערב תפילת יום־כיפור. הרצפה נוקתה למשעי. העמדנו שולחן קטן בצד מזרח, וקאָק הביא מאי־שם ארבעה נרות־שעוה גדולים והדליקום. השמש נטתה ללון. קאָק שוטט בבית, ומדי פעם השהה מבטו על הנרות והמפה הצחורה שעל השולחן. הרבה משלנו — עיניהם נתכסו בדוֹק של לחלוחית.

התפרקנו מנשקנו והצבנו אותו בפינות הבית. סביב הבית התהלכו ארבעה פרטיזנים מזוינים ושמרו על מבואותיו. שעת „כל נדרי" הגיעה, אך באין סידור, מי יקרא את התפילה בשלמותה, בעל־פה? הצרות השכיחו את נוסח התפילה מלבנו, ובכל־זאת כבמטה־קסמים, מתחילים הכול לקרוא פה אחד. הקול הנוגה משתפך בחלל הבית, ונדמה שהוא פורץ החוצה, לכל רוחות השמים: „ונסלח לכל עדת בני ישראל... כי לכל העם בשגגה".

מבעד החלון הפתוח הגיעו אלינו קולות בכי תנוקים. אלה הן הבחורות והנשים שבאו ונשארו בחוץ מאחורי החלון, לשמוע אל התפילה. לפני התיבה עוברים שליחי

הציבור, תחילה ר' קאַק ואחריו האחרים. כל אחד נזכר בגירסא דינקותא, והכל מחרים־מחזיקים אחריו.

התפללנו שעה ארוכה. לא רצינו להיפרד זה מזה, משהו קישר אותנו בעבותות אחוה. באמצע התפילה נמסר לי שעוד פרטיזן נודע, מהמקומיים, בשם צבי אולשנסקי, הגיע לתפילה. מפי המשפחות היהודיות נודע לו על המנין — ובא אף הוא. היה זה גבר בריא, גבה־קומה ורחב־כתפיים, וסבר פנים מאירות לו. רוח של פרטיזן יהודי, הנוקם בעד כבוד עמו שחולל, פיעמה בו. כל איכרי הסביבה הזכירו את שמו בהערצה ובכבוד, ואגדות התהלכו עליו ועל מעשיו.

אולשנסקי הציב את האוטומאט שלו בפינה והצטרף לתפילה. כשגמרנו להתפלל, שוחחתי ארוכות עם אולשנסקי. שמעתי מפיו על פרטיזאנים יהודים רבים מרוקיטנה הנמצאים בחטיבותיהם של שיטוב, מאַדבאַדיב, פלוסקונוסוב ועוד.

(מתוך הספר „אש אחזה ביער", מאת גד רוזנבלט,
עמודים 260—263, הוצאת הקיבוץ המאוחד, תשי"ז)

חנה סגל
(נוה־עוז)

(לזכר קדושי רוקיטנה, שנהרגו בידי הנאצים)

אחינו, עוד נזכורה!*

אחינו, עוד נזכורה עת יחדיו,
נסתתרנו ביערות גב אל גב
עוד נזכור אחינו
את פיצוץ הגשר,
ואת שאחריו...

איך שכלת בנך, האב!
ואותך, אם אומללה, שאת תינוקך
לקיר רטשו אכזרים.
עוד נזכור, אחינו —

אותך, בן יתום
גבורתך, בת יקירה
אשר נלחמתם בפורעים.

אתכם נזכור לעד ולא נשכח
את יסוריכם וסבלכם — סבלנו
לעולם נספר את אשר
עוללו לכם שונאינו,
ולעד נלחש — נקמה...

את דמכם נקום אחים
אשר קפצתם למות ודאי
כדי להציל הנשארים.

אתכם, שאזניכם שוב לא תשמע
ציוץ צפרים
ולשמים שוב לא תשאינה
שלכם העינים.

אך לעד נזכרכם,
אתכם הגיבורים
הסובלים והנענים.

אתם שממחנות המות ברחתם
וליער נכנסתם
כדי להציל אחיכם
ששם... נשארו
ויותר לא יחזרו.

אתכם אשר הרובה
בידכם האחת אחזתם
ובשניה רימון —
אתכם אשר בגבורתכם
סמל לנו אתם
ולעד —

נזכרכם אחים
ועד ימינו האחרונים
נשאף לנקמה בגויים
ששפכו דמכם
דם נקיים וטהורים.

* נכתב בהיותה בת שלוש־עשרה.

לוח התאריכים של תקופת השואה ברוקיטנה

פרוץ מלחמת העולם השנייה :	י"ז באלול תרצ"ט—1.9.1939
כיבוש רוקיטנה ע"י הסובייטים :	ד' בתשרי ת"ש—17.9.1939
פרוץ המלחמה הגרמנית־סובייטית :	כ"ז בסיון תש"א—22.6.1941
נסיגת הצבא הסובייטי מרוקיטנה :	ט"ו בתמוז תש"א—10.7.1941
כיבוש רוקיטנה ע"י הגרמנים :	י"ב באב תש"א—5.8.1941
הצוו על ענידת „מגן דוד" על השרוול :	י"ז באב תש"א——10.8.1941
הגזירה על ענידת הטלאי הצהוב :	ט' בתשרי תש"ב—30.9.1941
הקמת הגיטו :	כ"ח בניסן תש"ב—15.4.1942
חיסול הגיטו :	י"ג באלול תש"ב—26.8.1942
נסיגת הגרמנים ושחרור העיר ע"י הסובייטים :	ח' בטבת תש"ד—4.1.1944

(ליקט ח. שטיינמן)

בעיר ההריגה

חיים שטיינמן
(תל־אביב)

לזכר הורי היקרים, הרשיל ומלכה הי״ד,
שניספו בשואה.

לבי, לבי לך רוקיטנה!

מתוך רטט וחרדה רבה לגורלך קלטו אזני בחצות־לילה את שמך „רוקיטנה״ יוצא במפורש מפי הקריין של רדיו מוסקבה, בין מקומות־ישוב אחרים באוקראינה המערבית.

שוחררת גם את, עירי היקרה, על־ידי הצבא האדום... צמרמורת אחזתני, בהעלותי על דעתי, שהנה הולך וקרב היום המר, בו תתגלה לפנינו כל פרשת הטרגדיה האיומה על כל מוראותיה, כמו שהינה במציאות. מחשבות מדאיגות ומחרידות עולות ומנקרות במוחי: „האמנם״?... — כל בני משפחתי, כל המכרים, הידידים, חברים לעבודה ציבורית וציונית, וכל שאר בני העיר היקרים, למקטון ועד גדול, גברים, נשים וטף! האמנם, כולם הובלו לטבח?...

ואתם, הבתים הצפופים, השוכנים משני עברי פסי־הרכבת, הנכם עומדים קודרים כאבלים, אלמים, נעזבים, נעצבים, אשר יצאוכם מבלי שוב אליכם.

ואתה, בית הכנסת הישן, הנך עומד שומם, נואש ודרכיך אבלות, מבלי באי מועד. מה גורל ספרי־התורה, כתרי־התורה, עצי־החיים, הש״סים, ספרי המשניות, „יורה דעה״, „חושן משפט״, ה„זוהר״ ויתר ספרי הקודש? ומה גורלו של ארון־הקודש, שעמד במזרח, מצופה קישוטים מנחושת־קלל: ציורי חיות ועופות — מעשה מלאכת מחשבת: ממעל לשני לוחות־הברית שהתנוססו עליו פרש הנשר את שתי כנפיו (כסמל: „כנשר על גוזליו ירחף״...), ומעל ה„עמוד״ עמדו, כשני שומרים, שני אריות בעלי רעמות יפות (כסמל: „גור אריה־יהודה״) ומשני צדי ארון הקודש, שני צבאים, בעלי קרנים ענפות (כסמל: „נפתלי אילה שלוחה״...) ואתה, „נר התמיד״, שבצלך ישבו בלילות היהודים מכל השנה והיו בולעים את דפי־הגמרא והיו תוחבים נר בין אצבעותיהם, למען יאורו עיניהם ולא ירדמו. הדעך הנר לעולם?

בית־המדרש הישן, אתה שהיית הומה ככוורת בין „מנחה״ ל„מעריב״: בפינה אחת ישבו לומדי „דף גמרא״ ובפינה אחרת — דוברי „פוליטיקה״. פה נכנס יהודי לחטוף גמ״ח, לכאן באו „שליחי מצווה״ בשביל נצרך נסתר; נוסף על קול התפילות והבכיות ועל הניגונים של חובשי בית־המדרש, לומדי־תורה — האזנת לקול הדרשנים למיניהם, לקול המטיפים לציונות מכל הסוגים — הגם אתה עומד שומם ונעזב ו„חציר עלה במסלתך״?

ואתן, קופסאות נחמדות, קופסאות תכלת־לבן! התלויות אתן, עדיין, על הקירות „מבויישות״, והשממית קנתה שביתה בקרבכן ואורגת את אריגיה על פיכן באין מפריע ובאין יד מכניסה פרוטה לתוכן, באין יד מוציאה — כי הידים הענוגות־נוגות קוצצו

על־ידי הכורת האכזר... או, החובקות אשפתות, אתן? או, אולי הפרחחים — הכפריים — בני ה„שכנים הטובים" זכו בכן מן ההפקר, בחטטם בבתים, שנתרוקנו מיהודים, ואי־אלה מצאו „אכסניה" חדשה בסביבה זרה, מתחת לתמונותיהם של „המעונה הקדוש" ו„השליחים הקדושים"... והזקנות הכפריות אוגרות בכן „פרוטות קודש ומנחת־כופר" לכוהן הכפר לפני „חג המולד" בעת כפרת עוונותיהם של בני־הבית?

עירי רוקיטנה! היית תמיד למופת בכל הסביבה בעבודתך הציונית, הציבורית ובשדה התרבות העברית. הלא את שלחת מטובי בניך־חלוציך לארץ־ישראל, כמה מהם העפילו לעלות בדרכים שונות ומשונות: מי ברגל ומי ב„קפיצות" אל הים מהספינות ה„היסטוריות", והם נמצאים בעיר, בכפר, במושב ובקיבוץ ורוקמים „שטיחים" ירוקים בשדמות המולדת במשקיהם הפורחים.

אכן, את כתבת דף מזהיר במסכת בנין העם והארץ. ראוייה את שייכתב עליך וישאר למשמרת לנו ולבנינו אחרינו. מצבת זכרון לאלה, שלא זכו להגיע לחוף־מיבטחים.

לבי, לבי לך, עיר מולדת יקרה. שברך־שברנו גדול כים.

ברוך שחורי (שורצבלט)
(חיפה)

לאחר החורבן

בסוף שנת 1943 קרה הדבר! הפרטיזאנים של גנרל סובורוב הצליחו לתקוע טריז במערכת האויב הגרמני. ביערות ברנוביץ׳ שבבילורוסיה הם התאחדו עם הצבא הסוביטי, שתקף את הגרמנים ממזרח. אז כבר זכינו לארח ביערות חיילים סוביטיים ממש, שהגיעו אלינו לפוש אחר פעולות סיור והתקפות בעורף האויב. קיבלנו הוראה ממוסקבה לגייס את הצעירים, שטרם שרתו כפרטיזנים, לאמנם כמה שבועות ולצרפם לצבא האדום. בחודש אחד בלבד הועברו לצבא האדום כ־10 אלפים חיילים.

עם התקרבות הצבא האדום לגבולות פולין הקודמים, קיבלו הפרטיזנים הוראות לנוע מערבה, לטהר את השטחים מהאויב ולעסוק בפעולות חבלה. אז התחלק גדודנו לשתי זרועות: האחת יצאה לפעול בסביבות קובל־רובנה, ואנו, הזרוע השניה, נשארנו ביערות פולסיה. בדצמבר של שנה זו קיבלנו מברק, שעלינו לצאת לקראת הצבא האדום, והכוונה היתה — לחזור לרוקיטנה. התקדמנו בכיוון העיר וכעבור שבוע הגענו למבואותיה. בערב נשלחו פרטיזנים אחדים לכפר רוקיטנה, לשם איסוף ידיעות. למחרת הופיעו הסיירים ובשורה בפיהם, שהגרמנים בורחים, המשטר התמוטט והדרך לעיר פתוחה.

קבוצת חבלנים יצאה למסילת־הברזל, צפונה מהעיר, להטמין מוקשים, כדי לחבל

בבריחת הגרמנים. בצהרי־היום היינו ערוכים לקראת הכניסה העירה. בהגיענו, כעבור שעתיים, למבואות העיר, שמענו מרחוק הדי התפוצצויות. התברר, שרכבת משוריינת אחרונה יצאה לסארני ובדרך פוצצה את כל הגשרים שהשאירה מאחוריה; אבל על־יד אוסניצק עלתה על המוקשים שהטמינו הפרטיזנים ונעצרה. פרצו חילופי־יריות בין הפרטיזנים והגרמנים, שירו מהרכבת כדי לחפות על בריחתם ליער. עם שוך היריות נמצאו רק כחמישה גרמנים הרוגים. יתרם ברחו בדמדומי הערב לסבך היער.

היה זה ב־31 בדצמבר. שלג צח וקליל ירד. אי־פה, אי־שם כבר הדליקו אור בבתים — כשהשיירה שלנו שכללה כ־50 מזחלות מלאות פרטיזנים עם נשק ביד עברה בחוצות רוקיטנה בקריאות שמחה והידד. רטט ודפיקות לב חזקות תקפוני, בהיכנסי לרחוב שלנו ובעברי ליד ביתי השומם. התאמצתי בכל כוחותי שלא להתפרץ בהיסטריה־של־בכי למראה העיר אליה שבתי אחרי כל־כך הרבה סבל ויגון. יצאתי את רוקיטנה בפחד ותוגה וחזרתי אליה בלב שבור ורצוץ.

ברחוב המוביל מכיוון כפר קיסוריץ׳ החלו לנצנץ אורות מרחוק. היו אלה הטנקים של חיל־החלוץ הסוביטי. נסענו לקראתם. בידינו הדגל האדום ושירה פרטיזנית בפינו. נעצרנו. מהטנקים צצו חיילים וברכו אותנו בשלום. התחבקנו והתנשקנו אתם והשמחה היתה עד אין לשער. כעבור זמן מה הופיעה המיפקדה של הדיביזיה ה־113 הקדמית עם האלוף פוליאקוב בראשה. עשינו הכרה, ואני כבן־העיר לקחתי על עצמי לסדר להם משכן. הובלתי אותם לעיר החדשה שלא היתה הרוסה וחלק מבתיה היפים שהיו תפוסים על־ידי הגרמנים. הפולנים פינו כמה מבתיהם בשביל הקצונה. הם קיבלו את הסוביטים באהדה מאופקת. הפרטיזנים הסתדרו אצל הפולנים שגרו באותו רחוב. אני, המפקד של קבוצתנו והקומיסר, נכנסנו לבית דודתי. גרה שם אשה עם ילדיה. מיד פינתה לנו שלושה חדרים.

בערב הלכנו למפקד פוליאקוב. אכלנו ארוחת־ערב עם כל הקצונה ואחר־כך קיבלנו ממנו מנויים. מפקדי נתמנה כראש הבטחון של האיזור וכל הפרטיזנים סרו למשמעתו. הקומיסאר נתמנה זמנית כמזכיר המפלגה האזורית ואני — כבא־כוח הממשלה הסוביטית באיזור רוקיטנה.

באותו ערב פגשתי מכרים פולניים. אחדים מהם תמהו, כיצד זה נשארתי בחיים. אחרים שמחו לראותני. בעל מסעדה ברחוב מסביצ׳ה לא הירפה ממני, שאשאר ללון בביתו הלילה. קיבלתי הזמנתו ברצון. הרתיחו הרבה מים, שאתרחץ ואחליף לבנים. אכן, רחיצה זו היתה מיבצע גדול, כי מזה שנה ומחצה לא ידעתי סבון מהו. טיהרתי את עצמי באופן יסודי, החלפתי לבנים והשכיבוני במיטה מלאה כרים. אחרי שינה עמוקה התעוררתי וכאילו היסורים נמוגו. נדמה היה לי שהכול היה חלום־בלהות בלבד והתפלאתי, כיצד זה חייתי ימים כה רבים בצורה בלתי אנושית והחזקתי מעמד.

למחרת היום, בעשותי את הביקור הראשון בעיר, פגשתי בכמה בני־רוקיטנה, שכאשר נודע להם שאפשר לחזור יצאו מיד מהיערות והמחבואים וחזרו העירה. עלובים

היו האנשים. לבושי סחבות ונעולים בנעליים מרופטות וקשורות בחבלים. כולם צמוקים היו ופניהם חיורים כלאחר מחלה קשה. התחבקנו, התנשקנו ובכינו מרוב צער. רק עתה נראתה לפנינו הטרגדיה במלוא עיצומה. רק עכשיו ראינו, כמה בודדים ועלובי־החיים אנו. ומה רבה העצבות!

ברחובות גדולה היתה העזובה. בית־הכנסת הישן כבר לא היה קיים. בלטו אבני היסודות בלבד. המקום היה שומם. גם בית השמש וה„הקדש" נהרסו. התברר, שהגרמנים מכרו את הבנינים לאיכרים, שפרקום והקימו מהחמרים אורוות ומחסנים.

בשעות הבוקר קיבלתי את המינוי כבא־כוח הממשלה הסוביטית והוטל עלי התפקיד לארגן משרדים לטיפול בכל הבעיות השוטפות של האוכלוסיה והצבא העובר את העיר. עוד באותו יום הוצאתי כרוז וצו, לפיהם נקראה האוכלוסיה לשתף פעולה עם המוסדות ולמסור את הנשק שבידה. הדבר היה בעוכרנו, כי לא הספקנו לעשות שפטים בצוררי־ישראל הפולנים, ששיתפו פעולה עם הגרמנים. בלילה הראשון בלבד חוסלו כמה פולנים ע"י פרטיזנים יהודיים ובזה נגמר הכול. הפעולה הבאה היתה למסור את הבוגדים בידי שירותי הבטחון הסוביטיים. כמה עשרות פולנים ואוקראינים נשלחו לסיביר, או למאסר, ועקבותיהם לא נודעו.

בצהרי־היום המשכתי בסיורי בעיר. בתי הרחוב שלנו, שהיו גדושים יהודים, נתפסו על־ידי הפולנים. שורת בתי־האבן, ששימשו בתי־מגורים וחנויות — לא כולם היו כשרים למגורים. הגרמנים הפכו אותם למחסנים ואורוות לסוסים. גם בעיר החדשה היה ההרס רב. בית־הכנסת החדש היה פרוץ, מלא לכלוך וגללים. כל התעשיה היתה מפוצצת והרוסה. לפני נסיגתם שרפו הגרמנים את בית־החרושת לזכוכית, את המינסרה ובתים שיכלו לשרת את הציבור.

לא עבר שבוע ימים וכל היהודים שנשארו בחיים יצאו מהיערות וחזרו העירה. הם נכנסו לבתים הפנויים, או שאילצו את התופסים אותם לעזבם. לא היתה כוונה כלשהי להשתקע מחדש. כולם ידעו, שזוהי תקופת־מעבר בלבד. לכן הצטופפו 3־4 משפחות בדירה אחת. הבדידות והצער היו גדולים מאוד. הנותרים בחיים חפשו קירבה ביניהם, כדי להקל בזה על צערם.

ביום הרביעי להיותנו ברוקיטנה הרעישו הגרמנים מהאויר את העיר ונפל קרבן יהודי מבין החוזרים מהיערות. חיים קעק, יהודי כבן חמשים וכמה, אשר את כל התלאות עבר עירירי ביערות ובמחבואים בבתי איכרים, חיפש מחסה בין הבתים. אולם הוא נפגע ברסיס ומת במקום. ההפצצות הללו ארכו כמה חדשים. כוונת הגרמנים היתה לפוצץ את מסילת־הברזל, שהסוביטים הקימוה במרץ רב. כשהצליחו לתקן את המסילה ממזרח עד עירנו, הקימו הסוביטים בסבך־היער, לא רחוק מהמסילה, מחסן לפצצות וקליעי־תותחים. כנראה, שהדבר נודע לגרמנים והם הפציצו ללא־הרף את הסביבה. ההפצצות היו, בעיקר, בלילה. כמה מטוסים הדליקו תחילה באויר פצצות זרחן, הנישאות

במיצנח. כל השטח הואר באור חזק, ואז הופיעו המפציצים והטילו פצצות. מהקרקע אי־אפשר היה ליירט אותם, מסיבת האור המסנוור.

כמה שבועות נעצרה החזית על נהר סלוץ׳, בקרבת סארני. התחוללו שם קרבות עזים. כמו־כן התנהלו קרבות עקובי־דם במטרה לכבוש את קובל וסביבתה. הפרטיזנים, שחוללו פלאות ביערות שבעורף, נשלחו מאחורי קוי־האויב, כדי לסייע לצבא המתקדם. בסביבות אלו, שהיו קרובות לחזית, נפגשו לראשונה הפרטיזנים פנים־אל־פנים עם האויב ואלפים מצאו את מותם מחוסר טקטיקה צבאית בקרבות גלויים.

רוב היהודים שחזרו מהיערות הסתדרו חיש־מהר בעבודה, בעמדות־מפתח, כמנהלי־מחלקות שונות. הודות לכך נשארו בעמדותיהם כאנשים חיוניים במשרדים ולא גויסו לצבא. אחד, או שניים, בלבד, מהיהודים גויסו לצבא וגורלם לא נודע. כעבור זמן־מה באו לעירנו גם פליטים מהמערב ותושבי הכפרים הסמוכים, שפחדו להישאר במקומותיהם, משום שהשתוללו בהם כנופיות לאומיות של אוקראינים, בנדרובצים ודומיהם. לא־פעם אורגנו קבוצות־לחימה מאנשי המקום, שיצאו לכפרים הסמוכים לחסל קני־הכנופיות. בפעולה אחת כזו נפל יחיאל טרוסמן. הביאו גופתו מהמערכה, נערכה לו הלוויה והוא הובא למנוחת־עולמים בבית־העלמין שברוקיטנה.

עם שחרור העיר והפעלת הרכבת, החלו להגיע מכתבים מיהודי רוקיטנה שברחו לרוסיה, בהם שאלו לגורל משפחותיהם. מכתב אחד הגיע מנתן גנדלמן שנמצא בקזכסטן. היתה זו כתובת ראשונה, שיכולתי לשגר באמצעותה מכתב לאחותי שרה בישראל. כתבתי לה מכתב ארוך ובו פרטים על כל התלאות והיסורים וההרג וההשמדה של קהילתנו. המכתב הגיע לגנדלמן והוא שלח אותו לטהרן, שם פעלה הסוכנות היהודית. הם העבירו את המכתב לישראל, וזו היתה בשורת־איוב הראשונה על גורל יהדות ווהלין ויהודי רוקיטנה. המכתב הופיע ב„דבר״, „הארץ״, „המשמר״, „המשקיף״ ואף בעתונות שבארגנטינה. החלו להגיע אלי מכתבים רבים מאנשים שונים בארץ שלא הכרתים, שבתחנונים בקשוני לברר, אולי ראיתי, שמא שמעתי על גורל יהודי עיירה זו, או אחרת. לא היה בידי הרבה להשיב. לכולם נתתי, לצערי, תשובה אחת: לא נשאר זכר כלשהו מבני־משפחתך.

קומץ מבני עירנו בארץ־ישראל, שהתארגן באותו זמן כלנדסמאנשאַפט החל לשלוח אלינו חבילות. בכל חבילה היתה שמיכה, איזה לבוש, סבון ומיצרכים אחרים. השלטונות לא עשו קשיים וקיבלנו אותן באמצעות הסוכנות בטהראן. התארגן אצלנו, מעין, ועד חשאי, שדאג לחלוקה צודקת של המיצרכים שנתקבלו. הועד טיפל גם בענינים אחרים. מהיערות חזרו כמה יתומים קטנים וגלמודים. דאגנו להם ללינה ואוכל. היו זוגות ניצולים, שאימצו להם את היתומים האלה לזמן הזה, טיפלו בהם וגידלום.

ביום־אביב אחד יצאנו לסארני — לקבר־אבות. גם אנשי סארני נלוו אלינו והלכנו לקבר־הקדושים. מעבר לפסי־הרכבת ברחוב הסמוך לחורשה, בה התקיימה ההריגה הגדולה, ראינו שהמצבות בבית־העלמין היו פזורות על השביל ושימשו כמדרכה. שום

איש, לרבות השלטונות, לא דאגו להחזירן למקומותיהן. בית־הקברות הגדול בסארני היה הרוס ועזוב. אחרי בית־הקברות מצאנו את המקום, שם נהרגו ונטמנו כ־10 אלפים יהודים. על החול ניראו סימני סיד, שכנראה שפכו לאחר השחיטה, כדי למנוע התפשטות הדם שפרץ מקבר־האחים. די היה לגרד קצת את החול, כדי להיתקל בגולגלות של בני־אדם, שהשיער טרם נשר מהן. היה זה מחזה איום ונורא. הלב דאב וכולם אמרו „קדיש". בכי ונהי מילאו את החלל. שעה ארוכה עסקנו בכיסוי בחול את הגוויות שבלטו וסימון מקומות הקבר. החלטנו לפנות לשלטונות לשם קבלת רשיון לגדור את המקום ולהציב עליו מצבה. אנשי סארני נטלו על עצמם את הטיפול בדבר.

גם ברוקיטנה היה קבר־אחים. על גבעת־חול, ליד פסי־הרכבת, בדרך למוצ׳ולנקה, נחפר בחיפזון בור ובו הוטלו כ־300 הרוגים, שנהרגו בשעת ה„אקציה", או נפצעו פצעי־מות לאחר־מכן. גם אלה שנהרגו ביערות והובאו ע"י האיכרים על־מנת לקבל פרס מהגרמנים — אף הם נקברו שם.

באחד מימי הקיץ הודיעו לנו, שהשלטונות החליטו לפתוח את הקבר. באנו עם מעדרים, הורדנו בזהירות את שכבת החול העליונה — ולעינינו התגלה מחזה־אימים. בבור היתה ערימת אנשים, נשים וטף כשגוויותיהם במצב של התפוררות גמורה, חלקי בגדים בלבד, שמלות פרחוניות ומעילי גברים, שכיסו את העצמות. לאחר שחשפו את הגוויות החלה הועדה לצלם אותן. נסינו להפוך כמה מתים, אבל אי־אפשר היה לזהות, אפילו, אחד בלבד. ביקשנו מהשלטונות רשות להעביר את העצמות לבית־העלמין היהודי, אך נענינו בשלילה. הוברר לנו, שהועדה התכוונה לצלם בלבד, כדי לעמוד על זוועות הגרמנים. כיסינו את הקבר ולאחר־זמן הורשינו, בכל זאת, לגדור את התל בגדר־תיל.

בביקורי הראשון ברובנה, לרגל ענייני בית־החרושת לזכוכית, שהייתי מנהלו זמן־מה, נפגשתי עם קבוצת פרטיזנים, שרעיתי גניה היתה בתוכם. הם התגוררו יחד בבנין אחד. ראש־הקבוצה היה לידובסקי. באחד הערבים הסבירו לי מה מעשיהם והכניסו אותי לחבורתם. היתה זו קבוצה ציונית, שהחליטה לעשות למען העברת הניצולים לארץ. ערב אחד אורגן התא הלכה למעשה. כולם נשבעו אמונים, בהחזיקם בידם האחת אקדח והיד השניה על התנ"ך. המטרה היתה להתחיל להעביר בחשאי צעירים לפולין, או לרומניה, ומשם ליצור קשר־יציאה באוכן בלתי־ליגלי לארץ. בהגיעי לרוקיטנה אורגנה אסיפה חשאית, התארגנו והתחלנו בפעולה. הטילו עלי, שאצא בצורה בלתי־ליגלית לרומניה כדי להפגש שם עם אנשים, שיתחילו לטפל בעליה, אלא שאשתי היתה בהריון ומוכרח הייתי לוותר. במקומי נשלח אשר בינדר, שהגיע למחוז־חפצו, מצא את אנשי־הבריחה והצטרף אליהם. אחר־כך הופיע כמה פעמים בפולין בשליחות והעביר צעירים לאיטליה.

היה זה מיבצע, שטמן בחובו סכנות מרובות. מצד אחד היינו אנשי־מפלגה עוד מתקופת הפרטיזנים ומצד שני — ציונים במחתרת, המבצעים פעולות חשאיות מתחת לאפם של השלטונות.

מבחינה מסוימת התיחסו השלטונות ליהודים בלויאליות. לא החזירו לנו, אמנם, את בית־הכנסת ההרוס, אבל לא התנגדו, כשהקשישים סידרו בית־כנסת בדירה פרטית והתפללו מדי שבת בשבת. ב„ימים הנוראים" ובחגים היה בית־כנסת זה מלא.

מספר היהודים ברוקיטנה הגיע במשך הזמן למאתיים נפש. חזרו כמה משפחות שלמות מרוסיה, וגם יהודים מהמזרח השתוקקו לעבור אלינו בתקוה שיחולו שנויי־גבולות. כדי למצוא פורקן לבדידות, החלו לבוא בברית־נשואין. איש־איש רצה ליצור לו קן משפחה ולמצוא תוכן בחיים אלה.

לאחר שחלקה הגדול של פולין נכבש והסובייטים ביקשו להעמיד את העולם לפני עובדה, שאוקראינה המערבית היא חלק בלתי־נפרד מאוקראינה הסוביטית, יצא צו מסטאַלין, שכל אזרחי פולין רשאים לצאת למולדתם מערבה, בעוד שהאוקראינים המתגוררים בסביבות לובלין־חלם־הרובישוב וכו' יעברו לאוקראינה המערבית. קיבלנו את הצו בחדוָה. הנה הגיעה השעה לעזוב את המקום הארור הזה, שכה התנקם בנו, התאכזר והביא כליון על יקירינו. כולנו כאחד נרשמנו ליציאה. הדבר לא נעם לשלטונות. דוקא החומר הטוב הזה, שכאילו רוסיה הצילה אותם ממות ונתנה להם את החיים — רוצה לברוח? ראו בנו כפויי־טובה.

לפני צאתנו ערכנו טכס־קבורה ליריעות של ספרי־תורה, שהתגוללו בכל מיני

מסע־ההלוויה של גוילי ספרי־תורה

מקומות — קרועות ומלוכלכות. הובלנו אותן לבית־הקברות וקברנו אותן בין הקברים. זה היה ביקורנו האחרון בבית־הקברות.

היציאה נקבעה ל־5 ביוני 1945. כולם היו מבוהלים: מה יהיה? אולי ברגע האחרון לא ירשו לנו לצאת? חוץ מכמה מטלטלין לא לקחנו מאומה לדרך. לפנות־ערב עלינו על קרון פתוח והתערבנו בין איכרים פולניים מהכפרים שיצאו מערבה. הם הובילו פרות, סוסים ושקים מלאי־יבול. רק קרון אחד סגור נתנו לאמהות וילדים קטנים. עד חצות הליל הטעינו את הקרונות. בחצות זזה הרכבת ונשמתי לרווחה. סוף־סוף יצאנו. אולי יאיר לנו המזל ונגיע למחוז חפצנו במהרה.

שעות ארוכות ישבתי בין השקים והרהרתי על עיר מולדתי. עבר במוחי כל מה שעבר עלי, החל מקדמת ילדותי. נזכרתי בדברים ואפיזודות, שאף פעם לא חשבתי עליהם, ותקופת־חיים של 32 שנה עברה כסרט בדמיוני במשך שעות ספורות. הלב דאב וחום הציף פני. היי שלום עירי, בה חייתי גם שעות אושר, אך שבעתי כל־כך הרבה יגון וצער.

וכך יצאו את העיר כל הניצולים, כ־200 נפש. בעיר נשארו 2 משפחות בלבד שחזרו מרוסיה. רוב־רובם של יוצאי־רוקיטנה עלו ארצה והם בתוכנו. רטט של התעוררות דקדושה תקף את כולם בשמעם את שריקת הקטר הגואלת — והמסע מערבה החל.

חיניע גענדעלמאַן
(ווארשע)

א גרוס פון דער חרוב׳ער היים

נאָך אַ לאַנגן וואַנדערן אין דער צייט פון קריג — קום איך צוריק צו דיר, מיין שטעטעלע. מיין קליין שטעטעלע ראָקיטנע. כ׳דערקען דיך אינגאַנצן ניט. דיינע גאַסן זענען פוסט, דיינע הייזער חורב. קיין באַקאַנט פּנים זע איך ניט, קיין פריינדלעך געזיכט. פאַרברענט, צעקלאַפּט די הייזער, גאַנצע גאַסן אַראָפּ. וואו־ניט־ווו זעט מען אַ וואַנט מיט אַ געלן „מגן דוד" אויף איר, און ס׳דוכט זיך, אַז דער דריבנער רעגנדל מיטן קאַלטן ווינט קלאָגן און טרויערן אויפן גרויזאַמען חורבן.

ס׳איז האַרבסט 1945. כ׳גיי אַרום און פונעם האַרצן רייסט זיך אַרויס אַ געוואַלד־געשריי: פאַרוואָס? פאַר וועלכע זינד? כ׳קום צו דער „תרבות"־שול, ווו אונדזערע יידישע קינדערלעך האָבן געלערנט. שטיל, פוסט און וויסט! גאָר אַ שפּיטאָל איז דאָרט איצט. קראַנקע אין כאַלאַטן שלעפּן זיך אַרום הין און הער. אַמאָל לויפט דורך אַ קראַנקן־שוועסטער אין אַ ווייס כאַלאַטל.

מיר דערמאַנט זיך די פריילעכע, הילכנדיקע שטימען פון די קינדער, דער קלינגענ־דיקער געלעכטער און טופּנדיקע פיסלעך. אַ חלום איז דאָס געווען, צי גאָר אַ פאַנ־

טאַזיע? ס׳דערמאָנט זיך מיר דער קינדער־אָוונט, ווען מיין עלטערער זון ראובנקע האָט געענדיקט די „תרבות״־שול. דאָס איז געווען פרילינג 1939. דער לאָקאַל איז געווען געפּאַקט, עלטערן, לערער און קינדער. די קינדער זענען געווען וווּנדערבאַר שיין, פאַרפּוצטע מיט שיינענדיקע פּנימלעך, מיט שטראַלנדיקע אויגעלעך: שוואַרצע, בלויע, גרויע אויגעלעך, וואָס ווייסן ניט פון קיין דאגות און זאָרגן. וואָס זענען פול מיט האָפענונג און צוטרוי צו דער צוקונפט.

די מוזיק שפּילט און מיר עלטערן זינגען און טאַנצן: „שלום עליכם, שלום עליכם״! „האמנתי כי אדבר, אני, אני, עניתי מאוד״! מיר זינגען און די קינדער פּלעסקען מיט זייערע הענטעלעך. ס׳איז כריילעך און לוסטיק און דאָס האַרץ וואַקסט פון פאַרגעניגן. ס׳טרעטן אַרויס די לערער מיט אַ וואָרט, די עלטערן זאָגן זייער וואָרט. שפּעט זענען די עלטערן געגאַנגען אַהיים, אָבער די קינדער זענען געווען אין גאַס ביז טאָג, שפּאַצירט און געזונגען, געטיילט זיך מיט די איינדריקן און דער עיקר — פאַנטאַזירט וועגן אַ רייכער און שיינער צוקונפט וואָס וואַרט אויף זיי אַלע...

צי האָבן מיר זיך געקאָנט פאָרשטעלן, וואָס פאַר אַ שוואַרצער וואָלקן רוקט זיך פון מערב אויף אונדזערע קעפּ? דער טרויעריקער סוף זייערער איז דאָך אונדז אַלעמען באַקאַנט: די קינדער האָט מען אומגעבראַכט, מיין זון איז געפאַלן אויפן שלאַכט־פעלד, בלויז איינצלנע האָבן זיך געראַטעוועט.

כ׳זיץ אויפן גראָז נעבן דער אַמאָליקער „תרבות״־שול און קלאָג:

וויי אַזוי זאָל איך ניט וויינען און קלאָגן,
וויי אַזוי זאָל איך ניט זיצן אויף דער ערד?
אַז מ׳האָט אונזערע קינדער געקוילעט, געשאָכטן
געשטיקט און אין די גריבער פאַרברענט

היו ימים...

יששכר טרוסמן
(רמת־גן)

בעיר החרבה

בהתחלת ינואר 1944 חזרתי עם משפחתי לרוקיטנה. קדם לשובנו סיורו של אבי, שבשובו ממנו בישר לנו את הבשורה לה ציפינו שהעיר שוחררה. הדרך חזרה היתה מסוכנת מאוד. על כל צעד ושעל ארבו לנו הבנדרובצים, שהפילו אימתם על הסביבה, ולא פעם פרצה התנגשות מזוינת בינינו.

באנו העירה בבוקרו של יום א׳ בשבוע. השמש האירה והֵפִּזָה באור־יקרות את מרבד־השלג. מזג האויר היה נפלא. רגע דימיתי בנפשי, שהשנים בהן התיסרתי ביערות, אינן אלא חלום רע שחלמתי, ואין ספק שחברי לספסל הלימודים יקדמו פני בתרועות גיל. אולם, להוותי ולשברי הגדול — לא הם יצאו לקראתי, כי אם ה„שקצים". הם חייכו חיוך של צביעות ומירמה. העמידו פני ידידים, אולם בקרבם הצטערו על שנשארתי בחיים.

קשה היה להכיר את פני העיר. הגרמנים הכּכו את בית־הספר הפולני הגדול למבצר. הקיפוהו בסוללת־חול ברום 3 מטר וגדר תיל. כל הבתים שהסתירו את הראיה בקו ישר ליער — סולקו. באופן כזה נעלמו הרבה בתים.

בתי־הכנסת הפכו לאורוות סוסים ובעברך על פני הבתים, שפעם התגוררו בהם יהודים, דומה היה שבכי חרישי מתיפח בהם ושַועה אילמת בוקעת מהם. לבי נשבר בקרבי בראותי גוי לבוש מעיל או חליפה של יהודי. הוא רצח וגם ירש. בית־הקברות היה פרוץ ועזוב, הרבה מצבות נותצו והרבה עקרו הגויים מהקברים לשימוש של חול — להתקין מהן שכב ורכב לטחון בהן קמח.

ברבות הימים התקבצה שארית הפליטה מבין תושבי עירנו ומספרה הגיע למעלה ממאתיים נפש. אימת השואה איחדה וליכדה אותם למשפחה אחת. נתכנסו שרידים אבלים, שיצאו מהיערות, מבונקרים, ממחבואי־סתר אצל גויים־ידידים ומפעולות נועזות של גדודי פרטיזנים שונים. מוקד החיים הציבוריים שימש בית־תפילה ששוקם באחד הבתים. מקום זה קיבל תוכן אחר, משמעות נוגה ועצובה מאוד: הוא שימש, בעיקר, מקום התיחדות עם זכר הקדושים, לאמירת „קדיש" ועריכת תפילת „יזכור".

פעולתנו הראשונה היתה להביא לקבר־ישראל את ההרוגים היהודיים שנקברו מחוץ לעיר. חיפשנו כל קבר, העלינו את העצמות מהאדמה והבאנו אותן למנוחת־עולמים בקבר־אחים גדול, שחפרנו בבית־הקברות ברוקיטנה. אף גוילים של ספרי־תורה, גוילים קרועים שהתגוללו ברחובות ובבתים — אף להם ערכנו הלוויה והטמנו אותם בעפר עירנו החרבה.

הבנדרובצים ארבו לחיינו וביקשו להשלים מה שבתקופת הנאצים לא הספיקו. השלטונות נקטו אמצעי־בטחון חמורים, ובלילות הוטל עוצר. אולם, על־אף הסכנות,

השלכנו נפשנו מנגד ולא נרתענו מלחפש משתפי־פעולה שידיהם שפכו דם יהודי. חדרנו למקומות מסוכנים, ולאחר שתפסנו אותם מסרנום לשלטונות.

באחד הקרבות עם הבנדרובצים נפל אבי בסביבות הכפר דאָכט. יצאתי עם פלוגת חיילים לאסוף את גוויתו ולהביאה לקבר־ישראל. לוויתו נערכה תחת משמר מזוין, כי הבנדרובצים שרצו בכל פינה. טודי לין כרה את הקבר והציב עליו מצבה. עבודתו נעשתה בתנאים של „באחת ידו עושה במלאכה ואחת מחזקת השֶלח".

כשקמתי מה„שבעה" למות אבי — החלטתי לנקום דמו. היה בחור ברוקיטנה בשם לאון ירצ'ון, קרבו של שוורצבלט. הוא היה מיודד עם שקצים פולניים, שאף הם, כמונו, נלחמו בבנדרובצים. לקחנו שני אבטומטים ושבעה שקצים ויצאנו בכיוון לכפר דכט. במבואות הכפר הודיעו הגויים לבנדרובצים, כי בנו של יחיאל טרוסמן בא לנקום נקמת אביו. מיד כותרנו ע"י בנדרובצים מזוינים בטווח של 200—300 מטר.

ראינו, שאנו בצרה גדולה, ובהחלטה לא ליפול בידיהם חיים התחלנו לסגת לכיוון היער ללא בהלה. אחד מפרשי הבנדרובצים שהבחין בנו דלק אחרינו. ירינו צרור כדורים ופצענו את סוסו. הוא צנח ארצה והסתתר בין העצים. ניצלנו את שעת־הכושר והתחמקנו לקצה היער.

בינתיים הגיעה פלוגת חיילים סוביטיים והצילה את שבעת השקצים שנפלו בידי הבנדרובצים. הללו חזרו העירה והפיצו שמועה, שאני ויארצ'ון נפלנו בידי הבנדרובצים. היהודים חרדו לשלומנו ובשובנו לעת ערב הקבילו את פנינו בבכי, נשיקות וחיבוקים.

כל אחד מהניצולים עשה חשבון עולמו. ברור היה לנו למעלה מכל ספק, שכאן לא מקומנו ויצאנו במאורגן לפולין. משם הגענו לביטום. טודי לין היה אחד ממארגני „השומר־הצעיר" בעיר זו. במחנות שבגרמניה ופולין היינו בין הראשונים, שארגנו בתי־יתומים, מחנות־נוער ועזרה לנצרכים. ניצולי רוקיטנה, שהיו אמונים על הציונות והדיבור העברי — עלו ברובם ארצה.

יעקב ישראלי (רוזנשטיין)
(קנדה)

גורלו של יתום יהודי אחרי השחרור

שחרור רוקיטנה וסביבתה לא פתר כל בעיות הניצולים. ביחוד החריפה בעית היתומים הגלמודים, שנשארו ללא־הורים וללא משפחה. המבוגרים שבין השרידים, אם כי היו כחרס הנשבר, שלדים חיים, שיקמו את עצמם איכשהו, נשאו ונישאו ובנו זמנית חייהם מחדש ברוקיטנה. אולם, לא כן היתום היהודי הצעיר. הוא נשאר בודד ועזוב ולא היה לו למי לפנות לעזרה. לגביו לא השתנה הרבה מאז ימי החרדה, בהם הסתתר בעליות־גג ובמחילות עפר, כדי להציל חייו, ועד הימים בהם שרך דרכו עצוב וגלמוד ב„עיר המשוחררת".

כששוחררה רוקיטנה הייתי בן 15. אולם מראה פני היה כפני בן עשר. הרגשתי היתה, כאילו, אני אדם זקן שיומו נוטה לערוב ומסלול חייו כבר מאחוריו. ראיתי את עצמי כבן מאה, שתשעים מהן הן חלום־בלהות ארוך מלא־פחד וחרדה. עמדתי ליד ביתנו (שנתפס על־ידי פליטים פולניים ומשפחותיהם). חלונותיו השבורים וזגוגיותיהם המנופצות והטיח שנתקלף הליטוהו בשכול ואלמון. אף הוא היה דמוי יתום עלוב הקורא תגר על הזוועה. עליתי על העליה ושהיתי זמן רב. חיפשתי שריד וזכר לאמי ושתי אחיותי היקרות. הדבר היחיד שמצאתי שם היה זוג נעליים מאובקות ומרופטות. לחצתין ללבי ומררתי בבכי. הדמעות העלו בזכרוני את ימי־האושר של קדמת ילדותי הקצרה מאוד, בטרם שואה, עת שיחקנו בחצר, ושחוק הילדים העליזים הדהד באזני. בעלית־הגג עינתה את רוחי השאלה האיומה: למה? על איזה פשע ואָון? שאלה זו מנקרת במוחי עד היום הזה, כשם שהיא מענה, ללא־ספק, את כל שארית הפליטה.

הרעב עורר אותי מהרהורי הנוגים בעלית־הגג ואז הזדחלתי, סחוט ויגע, למטה, כדי לשבור רעבוני. הגוף לא שיתף את עצמו ברעיוני העצב שעינו את נשמתי. כפעמון־אזעקה עורר אותי לחיים, לחיות, לחיות ולהמשיך, על־אף־הכול ולמרות הכול.

תקותי היחידה היתה, שאבי שגויס לצבא האדום — שוב ישוב אלי. ואז יהיה לי משען בחיים, שבחיקו אוכל לשפוך דמעותי ולא אהיה בודד כל־כך. תקוה זו עודדתני ונטעה בי את האמונה בעתיד, בימים יבואו שיהיו טובים מאלה.

מה היתה דמות חיי השרידים ברוקיטנה המשוחררת כפי שהשתקפו בעיני? החיים היו דמויי־גלימה קרועה, שאיחו קרעיה בחוט מַכליב וכל רגע היא עלולה להתפרם ולהתפורר. הגרמנים המשיכו בהכצצותיהם בלילות. מה נוראים היו הלילות הללו! המות ארב על כל צעד ושעל. האויב התכוון להרוס את מיתקני הצבא וביחוד את מסילת־הברזל שהסיעה אלפי חיילים לחזית. קומץ היהודים הקטן חי בצל הפחד מפני

הרוצחים האוקראיניים, ששוטטו ביערות וכלי־קרב בידיהם, ושחטו פולנים, יהודים וחיילים סוביטיים, כל־אימת שהדבר עלה בידם.

הפארק הראשי של רוקיטנה הפך לבית־קברות לחללי הצבא האדום, שנפלו יום־יום מידי הרוצחים האוקראיניים. לא נשקפה לנו שום תקוה לסדר חיים־של־קבע על אדמת רוקיטנה. איש־איש השליך יהבו על גמר המלחמה, ואז יברחו לאן שרגליהם ישאום.

גם במוחי צץ הרעיון להימלט מהגיהנום הזה. נגשתי לשלטונות והגשתי בקשה שישלחוני למעון־ילדים, שם אחיה עד גמר המלחמה ואמשיך בלימודי. הם הבטיחו למלא בקשתי בהקדם האפשרי, אולם הדבר נסחב כמה שבועות. בינתיים קיבלתי מכתבים מאבי, בהם כתב שהעבירוהו לארכנגלסק לעבודת־פרך והוא חי חיי־רעב. לא היה לאל ידי לעזור לו בהרבה, אולם מכרתי כמה חפצים שהיו ברשותי ושלחתי לו קצת כסף, שיקנה לחם להחיות נפשו. מכתביו ניחתו כחצים בלבי, כי הם היו נוגים ומדכאים. חולה אנוש היה אבי, ובכל זאת אנוס היה לצאת לעבודת־הכפייה. לבי שתת דם מצער. אבי שהתייסר יסורי־שאול, טעם טעם גיהנום עלי־אדמות — נאלץ עתה להתענות בעבודת־כפייה, ואין מי שיושיע ואין מי שיציל!

לבסוף נשלחתי עם עוד כמה ילדים לבית־יתומים בקיוב. באתי ברכבת לקיוב ולעיני נגלתה עיר מעוררת אימה. היא היתה הרוסה וכולה מֵיִט. הגענו למקום ונתקבלנו על־ידי מנהלת המעון.

המקום לא קסם לי ביותר. ראיתי ילדים קרועים, מלוכלכים ופראים כחיות השדה. התברר שזה מעון לפושעים צעירים. ילדי קבוצתי החליטו לחזור לרוקיטנה. לאחד מהם היתה אמא ברוקיטנה, לאחרים משפחות רחוקות. אולם בשבילי לא היתה דרך חזרה. לכן שרכתי רגלי על פני רחובותיה של קיוב, מבלי דעת למי ולאן אלך ומאין יבוא עזרי?

פתאום נגשה אלי אשה אחת והסתכלה בי. „האינך נכדו של גדל'קה פעלדלייט מדומברוביץ"? — שאלתני. מוצא האשה הזאת היה מדומברוביץ, עיירת אמי, והכירה את בני־משפחתי. לאחר ששמעה את סיפורי המעורר רחמים, לקחתני לביתה, נתנה לי אוכל, עודדה רוחי שלא אדאג והכול יגמר בכי־טוב.

חיש־מהר הפגישה אותי האשה הנפלאה הזאת עם הסופר דוד הופשטיין. הוא שאלני שאלות שונות ולאחר ששמע סיפורי הנוגה — אספני לביתו. ההופשטיינים היו אנשים נחמדים מאוד והרגשתי עצמי מאושר בחברתם.

המשכתי לקבל מכתבים מאבי, בהם התאונן שהוא נמצא בכי־רע. מחלתו הלכה והחמירה. בהסכמת הסופר הופשטיין כתבתי מכתב לנשיא הסובייט העליון קלינין, בו ביקשתי שישחררו את אבי מהשירות. כי מה תושיה ומה תועלת באדם חולה? הוברר לי שהייתי תמים מאוד, שכן קלינין השיב לי בזו הלשון: „אין אנו יכולים לשחרר שום

אדם מהשירות, כל עוד המלחמה נמשכת והפושע הפאשיסטי טרם הובס". סמוך לקבלת תשובה זו נפטר אבי ממחלה ומעבודה קשה במחנה־ריכוז סובייטי. בן 39 היה במותו.

הזעזוע שתקפני מהידיעה המרה על מות אבי עורר בי שנאה לכל מה שסובב אותי. הקפתי את עצמי בחומה־של־שתיקה. שתיקה זו הכאיבה מאוד את הסופר הופשטיין. הודעתי לו שהחלטתי לעלות לארץ־ישראל. דברי פגעו בו כרעם ביום בהיר.

חזרתי לרוקיטנה והצטיידתי בתעודות שיאפשרו לי לצאת לפולין. לפני נסיעתי הגעתי שוב לקיוב ונפרדתי מידידי היקרים משפחת הסופר הופשטיין.

ברוך שחורי (שוַרצבלט)
(חיפה)

על כוס תה עם ניקיטה כרושצ׳וב

היה זה בעשרה בינואר 1944. זה עשרה ימים שאנו הפרטיזנים נכנסנו לרוקיטנה ונפגשנו עוד באותו ערב עם הכוחות הקדמיים של הצבא הרוסי. באותו ערב, 1 בינואר 1944, נפגשתי עם אלוף פוליאקוב, מפקד הדיביזיה ה־113, ובתוקף סמכותו מינה אותי בתור בא־כוח הממשלה הרוסית למחוז רוקיטנה ואת הקומיסר של פלוגת הפרטיזנים שלנו בתור מזכיר המפלגה במקום. כבר למחרת הבוקר הוצאתי צו ראשון הקורא לאוכלוסיה לסדר, למסירת הנשק אשר בידיה, למניעת ביזה ושוד וכו׳.

עבודה קדחתנית מאד ואחריות יתר רבצו עלי בימים הראשונים לשחרורנו. הופיעו ראשוני הניצולים בעיר ומצאו להם מחסה, מי בבתיהם שנשארו ומי בבתי חברים. לקחתי לי לעזור את בצלאל קעק והוא נתמנה כאחראי לאספקה סדירה של אוכל לחיילנו ומספוא לסוסים מחיל הפרשים. כינסתי את פועלי בית־החרושת לזכוכית, שרובם ככולם פולנים היו, נאמתי לפניהם על הצורך והחיוניות לשקם את בית־החרושת השרוף, והם נגשו בהתנדבות לנקות את השטח מההריסות ולהתחיל בשיקום התנור הגדול שבבית־החרושת. לע״ע נוכחתי לדעת, שנשאר גנרטור אחד שלם במינסרה, ובקדחתנות התחלנו לעסוק בהעברתו לבית־החרושת לזכוכית, כדי לשקם את תחנת הכוח החשמלית היחידה בעירנו.

בשעה 12 בצהרים, באותו 10 בינואר הודיע לי שוטר, שאיזה גנרל רוצה לראותני. הייתי בחצר בית־החרושת ולא מהרתי למשרדי שהיה מרוחק 2 רחובות מהמקום. אולם לאחר כמה דקות שוב הגיע שוטר והודיע, שאיזה גנרל חשוב רוצה לראותני. הלכתי למשרד, שהיה בבית טורוק ברחוב המוביל למסביץ׳. כשנכנסתי למשרד נדהמתי. לפני עמד ניקיטה כרושצ׳וב, שהכרתיו היטב מהתמונות שתלו בבית הספר, בהיותי עוד מורה ומנהל.

האם זה אתה, שנתת לי לחכות זמן כה רב? שאל.

נבהלתי ובקשתי סליחה באמרי, כי לא ידעתי שאורח כה חשוב אצלנו. בקשתי שיכנס לחדר, אך הוא אמר בחיוך: אין לי הרבה זמן כרגע. אני נוסע לחזית ובדרך חזרה אסור אליך. וכך נדברנו לשעה 9 בערב לפגישה בביתי.

לשעה האמורה הייתי דרוך לקבל את פני האורח. שוטרים עמדו בחוץ לקבל את פניו ולכוונו לבית. ארוחה דשנה הוכנה. הבית היה מואר בכמה עששיות גדולות. בדיוק בשעה תשע החלו להופיע האורחים בשיירה של כעשר מכוניות מבריקות. בראש ניקיטה כרושצ׳וב במדי גנרל לבוש פרוות כבשים צחורה וארוכה וכובע חם קרקולי. נראה רענן ועליז. הוא נכנס בחברת עמיתו הגנרל מאיור קוזלוב ואחריהם קציני צבא גבוהים כ־20 במספר.

מיד הזמנתי אותו לחדר הגדול וכולם התישבו מסביב לשולחנות. פניתי אליו כיאות לגנרל והוא בקש ממני, שאקרא לו פשוט ניקיטה סרגיעוויץ׳.

בראשית דבריו ביקש לדעת על הביוגרפיה שלי, כמקובל ברוסיה. ספרתי לו שאני יהודי, שהייתי מחנך ומנהל בית ספר, שהייתי בפרטיזנים ואיך עברה התקופה הזאת ביערות, וכן איך נפגשנו עם הצבא האדום והגענו עד הלום.

הוא התחיל להתענין מאד במצב הכלכלי בסביבה זו. מה היה, מה נשאר אחרי החורבן ואיך אני חושב להמשיך ומה לעשות בתור מושל המחוז, תפקיד שאני מחזיק בו עכשיו.

התויתי לפניו כל משימותי: ראשית עלינו לשקם את תחנת הכוח ובית החרושת לזכוכית, שהוא מפעל חיוני בשעות מלחמה וכן גם מקור הפרנסה העיקרי של תושבי המקום. „ובאיזה מצב, כרגע, פעולות השיקום? מה יש ומה חסר לכם?״ שאל.

הסברתי לו, שחצר בית החרושת נוקתה מההריסות ועכשיו מטפלים בשיקום התנור הגדול ויש תקוה, אם הכל ילך כשורה אז כעבור חודש ידליקו בתנורים ולאחר שבועיים נקבל תוצרת.

הוא הוציא לוח כיס, הסתכל בו ואמר: אני רוצה את ידך והבטחתך, שלעשרים בפברואר אקבל ממך מברק, כי בית החרושת הוציא תוצרת ראשונה.

הבטחתי לו חגיגית, שאעשה כל המאמצים לעמוד בדבורי והוא לחץ ידי בחמימות.

— אם תזדקק לעזרה כלשהי במלוי משימתך תבוא לקיוב ותפנה אלי. אהיה לך לעזר. פה הוציא מכיסו כרטיס ביקור קטן ונתן לי. הודיתי לו והזמנתי את בולם לארוחת ערב, אך כרושצ׳וב ענה, שהם סעדו לא מזמן בדרך ורק תה מוכנים לשתות. חיש מהר אורגן הדבר, והתה הוגש.

בזמן השתיה רציתי לשכנע אותו שישאר ללון אצלי. מחמת הבולבובצים והבנד־רובצים המסתובבים עדיין ביערות ויש משום סכנה בנסיעות בלילה.

הוא הצטחק ואמר: אין פחד. עלי להיות כבר בבוקר בעבודה במשרדי (אז היה מזכיר המפלגה באוקראינה וחבר המרכז).

כעבור זמן מה, כשנגמרה השתיה, הכניס אחד הנהגים סל גדול מלא תפוחים מן המין המשובח והעמידו על השולחן.

זה בשבילך, בוריס בוריסוביץ׳, אמר בחיוך וקם להפרד. נפרדנו בחביבות ולווינו אותם עד למכוניות.

עברו 4 ימים. במשך השבועיים הספיקו המחלקות הטכניות של הרכבות לעשות גדולות. הם תיקנו את פסי הרכבת, את כל הגשרים וכך קבלנו קשר עם המזרח.

לאחר 4 ימים הופיעו אצלי המהנדס הראשי ו־2 מהנדסים אחרים מהטרוסט של בתי החרושת לזכוכית. ערכתי לכבודם ארוחת צהריים.

המנהל סיפר לי שכרושצ׳וב מסר לו כי ברוקיטנה יושב פרטיזן יהודי, בוריס בוריסוביץ׳ שמו, ומשקם את בית החרושת שם וזה ללא אמצעים, ויש לעזור לו מיד בהדרכה וחמרים. זוהי הסיבה שהם באו אלי.

הם באמת עזרו בהרבה. בינתיים חזר מזכיר המפלגה שהיה לפני כיבוש הנאצים, ואני בתומי סיפרתי לו על ביקורו של כרושצ׳וב כאן. הוא התרגש מאד והחל להופיע יום יום בבית החרושת, להאיץ בפועלים, לנאום ולנהל תעמולה, ושמר על התאריך. ב־20 בפברואר 1944 הוא שלח מברק לכרושצ׳וב, שבית־החרושת פועל ומוציא תוצרת ראשונה וחתם: נעבאבא — מזכיר אזורי של המפלגה.

יוסף סגל
(נוה־עוז)

במקלנו ובתרמילנו

בשנת 1946 ארעו פרעות־דמים בקילץ, בהן נרצחו באכזריות עשרות יהודים משארית הפליטה שניצלו מהשואה הנאצית. הפרעות אורגנו ע״י מרצחים פולניים, שלא השלימו עם העובדה שנותרו בחיים יהודים מספר ורצו להשלים את מלאכת ההשמדה שהנאצים לא הצליחו לסיימה עד תום.

היהודים החלו במנוסה מבוהלת מארץ־הדמים מערבה במגמה להגיע לארץ־ישראל. שליחי א״י פעלו אז בפולין ובארצות אירופה שדרכן נעו שיירות הפליטים, והם ארגנו את העליה הבלתי ליגלית.

בגרמניה, באיטליה ובאוסטריה התרכזו פליטי־השואה מכל ארצות־אירופה, רובם מיהודי פולין ובתוכם מבני־עירנו והסביבה.

הצטרפתי לקיבוץ „דרור" שהשתייך ל„קיבוץ המאוחד", אשר התארגן בעיר ביסטרז׳יצה — שלזיה התחתית. הקיבוץ מנה יותר מ־50 איש, שחזרו מברית־המועצות

כנס של חלק משארית־הפליטה מבני־רוקיטנה בעיר לייפהיים (גרמניה) בשנת 1946

אחרי השואה. רובנו היינו רווקים מגילים שונים, אך היו בינינו גם כמה בעלי־משפחות צעירים. בקיבוץ זה היו גם תושבי רוקיטנה, ביניהם האחים אליהו ויצחק זקס ומשפחותיהם.

שבועיים לפני ראש־השנה 1946 עזבנו את פולין ועברנו דרך צ׳כיה, סלובקיה ואוסטריה. כברת דרך זו עשינו רובה ברגל ומיעוטה ברכבות. בבית־החולים המפורסם ע״ש רוטשילד שבוינה, שדרכו עברו אלפי יהודים, נחנו יומיים. אוסטריה דאז היתה מחולקת לשלושה שטחי־כבוש ע״י צבאות הברית, והמעבר משטח־כיבוש אחד למשנהו היה כרוך בקשיים גדולים.

מוינה הגענו למחנה בינדרמיכל ע״י העיר לינץ שבאוסטריה. מחנה זה נבנה ע״י יהודי הולנד שהוגלו ע״י הנאצים ועבדו עבודת פרך בבנית בניני פאר בשביל הרוצח הנאצי גרינג, ימח שמו. בגמר הבניה הומתו כולם ונקברו ע״י המחנה. פה פגשתי את משפחת לייבל זקס מרוקיטנה בדרכה לארץ־ישראל.

אחרי מנוחה קצרה עברנו למחנה סאאלפלדן שבהרי האלפים האוסטריים, סמוך לגבול איטליה. כאן התרכזו בעיקר שיירות שהבריחו את הגבול לאיטליה. שם פגשתי תושב רוקיטנה — ישראל הירש זאַסק הנגר.

במחנה התארגנה שיירה שמנתה בערך 800 איש, כדי לעבור ברגל את האלפים. היוצאים עברו בדיקה קפדנית, אם כשרים הם מבחינה רפואית לצעוד בשבילי האלכים הגבוהים. פרט לתרמיל־צד לא הירשו ליוצאים לקחת מטען כלשהו.

בליל סתוי וגשום, בשקט מוחלט, התחלנו לעשות דרכנו על פני האלפים שמסביבנו. אנשי הבריחה האיצו בנו להתקדם מהר ככל האפשר (עד עלות השחר חייבים היינו להגיע לנקודה מסוימת, כדי שאנשי הסביבה לא ירגישו בנו).

טיפסנו בריצה על ההרים הגבוהים מכוסי השלג, עד כלות כוחנו, ולמען הקל את ההליכה עלינו, זרקנו מעלינו את תרמילי־הצד, ואחדים שלא עמד להם הכוח אף נשארו בדרך. הגענו לפני עלות השחר, עייפים וסחוטים, למבנה מגודר גבוה בשם „גבעת עליה". אחרי צעדה לילית של 16 ק"מ ואחרי מנוחה של יום המשכנו בדרכנו הלילית — הפעם על מכוניות צבאיות — עד הגבול. בשעה 1.30 אחרי חצות הברחנו את גבול אוסטריה—איטליה ב„מעבר ברנר" המפורסם.

בילינו את יתר הלילה תחת כיפת השמים בשטחה של איטליה. מתחנת־רכבת קטנה נסענו יום שלם. בערב הגענו לעיר מילנו והשתקענו ברחוב וִיָה אוניאוֹני במרכז העיר, מקום ששימש מעברה להמוני היהודים משארית הפליטה שהגיעה מאירופה בדרך בלתי־ליגלית. הבית והחצר המו מרוב יהודים. פה פגשתי את בן עירנו, הפרטיזן אשר בינדר, שהיה פעיל בהברחות גבולות להעביר יהודים מארצות אירופה לאיטליה.

אחרי מנוחה של כמה ימים הועברנו לפרבר של מילאַנו, לבית־ספר לקצינים לשעבר בשם „סקולא־קדורנו". בינתיים סיירנו בעיר היפה מילאַנו והתפעלנו מהבנינים הבנויים בשיטת ארכיטקטורה נפלאה. האיטלקים גילו מידת הכנסת־אורחים נאה על כל צעד. לא רגילים היינו ליחס חם כזה וידענו להעריכו. היות ומקום זה שימש כמעברה בלבד, עברנו ממילאַנו למחנה ע"י העיירה ריוּולי הסמוכה לעיר הגדולה טוֹרינו. במחנה זה התרכז בעיקר אלמנט חלוצי. פה היו קבוצים מכל הזרמים הפוליטיים. מפקד המחנה היה קצין ארץ־ישראלי מהבריגדה העברית בשם אריה אבישר, בחור צעיר ומשכיל שזכה להערכת הכול. מדי בוקר היינו מעלים במיסדר את דגלנו הלאומי מעל המחנה. בלילות שבת נערכו מסיבות קבלת־שבת ליד שולחנות ערוכים בחדר האוכל. המפקד נהג לקרוא לנו מפרשת השבוע ולשיר שירים א"י, בליווי האקורדיון שלו. בערב הראשון של חנוכה צעדנו, כל המחנה, עם לפידים ברחובות העיירה ריוּולי, והאיטלקים קבלו אותנו בתשואות ובמחיאות כפים. במחנה זה בילינו כל החורף של שנת 1946—1947. את רוב זמננו הקדשנו ללימודים. באביב 1947, בליל שני של סדר פסח לפנות בוקר, תוך הקפדה על שקט מוחלט, עלינו על אנית המעפילים „מוילא בוּגליסקאַ" שעגנה באחד מנמלי הים־התיכון.

האניה, שנבנתה לפני 70 שנה לשם הובלת פחם בארצות אירופה, נקנתה ע"י ה„הגנה" ונהפכה במהירות לאנית מעפילים לשם העברת שרידי היהודים למולדתם ולא היתה ראויה כלל להסעת אנשים. האניה הפליגה בהסוואת דגל דרום אמריקאי המובילה מטען לטורקיה. הצפיפות בה היתה איומה. הכניסו בתוכה כ־600 איש ללא

שום שירותים סניטריים. מים לשתיה קיבלנו בהקצבה של ½ ליטר ליום. ביום בילינו זמננו על הסיפון ובלילה ירדנו לבטן האניה לישון. האויר היה מחניק. רב־החובל, זאב־ים ותיק, ימאי מנוסה, היה איטלקי וצוות המלחים גם הוא איטלקי היה.

בלב הים האיגאי, ע״י איי יון, התעכבנו ליום שלם ובלילה העבירו לאניתנו עוד כ־200 איש, מעפילים מאניה אחרת שהפליגה בחזרה למלא תפקידה. היא לקחה מאתנו חלק מהמלחים האיטלקים, שסירבו להמשיך אתנו בהפלגה. את תפקידיהם קבלו על עצמם הבחורים מה„הגנה״ שהיו המפקדים למעשה.

בהתקרב האניה לחופי א״י הודיעו חברי ה„הגנה״ כי במקרה שהבריטים יגלו אותנו, ניאלץ להתנגד להם בכוח ולא להכנע. ההתנגדות היתה סמלית, כי ידענו מראש שהם יתגברו עלינו. מטוסים בריטיים גילו אותנו ובעקבותיהם הגיעו 2 משחתות. הבריטים רצו בהתחלה לעלות על סיפוננו והזהירו אותנו שלא להתנגד להם, אבל קדמנו פניהם בברזלים שהוצאנו מהמזרונים, קופסאות־שימורים והיכנו בהם. לבסוף עלו הבריטים על האניה, ואז התחיל הקרב פנים־אל־פנים. בגמר הקרב השתלטו הבריטים על האניה. מאנשינו נפצעו 17 איש ואף אני בתוכם (נפצעתי בראשי). כתוצאה מהקרב נהרסה האניה כמעט כולה. כשהיא נוטה לצידה האחד נגררה ע״י משחתת לחיפה. גם פה התנגדנו לרדת מהאניה, אבל הבריטים הוציאו אותנו בכוח אחרי שירת „התקוה״. רק אז נודע לנו השם של אניתנו: „שאר ישוב״. בנמל חיפה הכניסו אותנו לאנית הגירוש „אישון ויגור״ ובמשך הלילה הגענו למחנה הגירוש באי קפריסין. בסוף אפריל 1947 הכניסו אותנו למחנה חדש מס׳ 67 שהיה גדור בתיל ומסביבו פזורים מגדלי פיקוח וחיילים בריטיים שומרים עלינו יומם וליל.

פה פגשתי את בת עירנו הגברת פוליה ליפשיץ־רוטמן, שהיתה שליחה מטעם הסוכנות היהודית במחנה הגירוש בקפריסין. במחנה היו אתי, בין השאר, רייזל שטיינמן ובעלה פנחס בינדר, אברהם אייזנברג, האחים שמואל ונתן לוין ומשה׳לה טרוסמן, בנו של יחיאל טרוסמן, שהערים על הבריטים והצליח להמלט מהמחנה, בעזרת אחיו יששכר. המסע באניתנו מחופי איטליה עד א״י נמשך 18 יום. במחנה קפריסין ישבתי קרוב ל־7 חדשים. נדודי שהתחילו בקיץ 1946 נגמרו בסוף 1947, ולאורך המסלול הזה נפגשתי עם ניצולי השואה מרוקיטנה, שחתרו כמוני לארץ־ישראל. בתחילת 1948 הגעתי לארץ־ישראל כיהודי חפשי.

ניוסיה קוקל ז״ל

קטעי־מכתבים...

רוקיטנה 31.7.44

אחיותי היקרות ושייקה היקר,

מכתבי, ודאי, ידאיב לבכם, כי תיארתי בו גורלנו הקשה והמר. חדשים רבים התענינו תחת יד החיות הנאציות האכזריות ובסוף איבדנו את האהובים והיקרים לנו — אבא, אמא והאחות הבלתי־נשכחים. מה לעשות? בדמעות לא נשנה מאומה. אין אנו היחידים. אסון זה פגע באלפי יהודים. אין לנו אלא להמשיך בחיי היתמות והשכול שלנו, לדאוג לקיום ולנקום נקמת דם יקירינו שנשפך כמים.

יקירי! אין בכוחי לתאר לכם מה עבר עלי וכיצד ניצלתי. זה נס מהשמים. חיינו בגיטו. ענדנו טלאי צהוב על הגב, עבדנו והתעללו בנו ללא־רחם. בסופו־של־דבר כינסו אותנו לכיכר וירו בנו. הצלחתי לברוח מגיא־ההריגה ליער, בו חייתי 18 חודש. החיים ביער היו שרשרת של פחד וזוועה. התהלכנו רעבים, יחפים, ערומים ומורדפים כחית־השדה. לא הניחו לנו לחיות. הלשינו עלינו, דלקו אחרינו ואך מעטים בלבד הצליחו להסתתר ולהשאר בחיים.

לימים, בשובי לרוקיטנה, עיר־מולדתנו, קשה היה להאמין שהכול נחרב ולא ישוב לתחיה עוד. זעיר־פה, זעיר־שם, מזדקרים קירות חשופים מטים ליפול כעדים אלמים לחיים שנחנקו. ועתה, מה לי פה ומי לי פה. בודדה וגלמודה אני, ללא־קרובים ומכרים. תקותי היא שעוד אפגש אתכם ואז, מקוה אני, ישתפר מצב־רוחי.

המכתבים, שאני מקבלת משרה׳לה, בהם היא כותבת שהיא מאושרת — מעודדים אותי מאוד. ממשפחת שאכנובסקי לא שרד איש בחיים. כולם ניספו, גם הסבא והסבתא היקרים הושמדו. אנחנו, שנשארנו בחיים, אין לנו ברירה אלא להתחזק ולהחזיק מעמד, לא כל־כך למעננו, למען אושרנו, אלא כדי לנקום נקמת דם־אהובינו.

רוקיטנה 7.12.44

שרה׳לה נסעה ללבוב. היא משתדלת להמשיך בלימודים. לנו, היתומים, אין לנו שיור אלא ההשכלה בלבד. היא עוגן־הצלה, יסוד־חיינו. כשתשוב שרה׳לה נחליט, אם נישאר ברוקיטנה או בלבוב?

מה שעבר עלי תחת שלטון הנאצים כבר כתבתי לכם במקצתו, אולם גם מה שעובר עלי כיום — אינו ניתן לתיאור. כשאהיה יחד עם שרה׳לה, אולי ישתפרו קצת החיים.

לבוב 16.4.45

אחרי חדשי־נדודים רבים, אני נמצאת כבר עם שרה׳לה. לאשרי אין גבול. אנו גרות יחד והסתדרנו לא־רע. שרה׳לה לומדת בבית־הספר לרפואה. אני עובדת, לפי שעה, משום שאין שום אפשרות ללמוד. אנו חיות כסטודנטיות, אבל אין דבר! אך תעמוד שרה׳לה לבחינות — אקבל חופשה מהעבודה ויחד ניסע לקרובים. אז ננוח קצת.

לבוב 10.7.45

מזג־אויר קודר. הלב נצבט. החיים הם ללא־סיכוי. הלכתי להתענין בדבר קבלת־עבודה, ועבודה אין. המצב עגום מאוד.

החדר, בו אני מתגוררת, גדול וקר. אני מנהלת את משק־הבית. קוראת קצת וגם לומדת. מזה חצי שנה שלא נפגשתי עם איש. אין עם מי להיפגש. אני מקנאה באלה שלומדים. רוצה הייתי ללמוד לנגן על פסנתר, אבל אין לי אמצעים לכך. מוכרחים להסתדר בעבודה. חיים ללא־עבודה הם חסרי־טעם.

מתקרב יום־ההולדת של שרה׳לה. אין לי במה לקנות לה מתנה. זה מכאיב לי מאוד. אכין ארוחת־ערב, אקרא קצת ואשכב לישון. ושוב עבר יום־של־שממון ועצבות.

כולם עזבו את רוקיטנה. נותק הקשר אתה ואין לי שום ידיעה ממנה. לא טוב. מפני חטאינו הסתיר ד׳ פניו מאתנו ועזבנו. אין תכלית לנדודי. העינים נשואות לשם, לארץ „האביב בה ינוה עולמים״. לעת־עתה רחקה התקוה ממני להגיע אליכם. עצוב מאוד.

א בריוו געשיקט פון רוסלאנד
צו מיין פעטער יאנקל און מומע פייגעל

איך האָב צו אייך די גאַנצע צייט נישט געשריבן, ווייל איך האָב פון דער היים גאָרנישט געוווּסט. דריי יאָר האָב איך מיט אומגעדולד געוואַרט אויף אַ בריוו פון ראָקיטנאָ; דריי יאָר האָב איך נישט שלאָפנדיק קיין נעכט און טעג געקלערט וועגן דער היים, נישט וויסנדיק צי אונדזערע טייערסטע זענען עוואַקואירט געוואָרן אָדער נישט. בעסער געזאָגט: צי האָבן זיי אויסגעפּועט (געלונגען) צו אַנטלויפן פון דער היים, ווייל דער דייטש איז שוין געווען זייער נאָענט פון ראָקיטנאָ.

ענדלעך נעכטן איז אָנגעקומען פון מיין שוואָגערס אַ ברודער — זיין נאָמען און פאַמיליע איז ברוך שוואַרצבלאַט — די גרויזאַמע און שרעקלעכע ידיעה, אַז מיינע טייערסטע אויף דער וועלט, מיינע טייערע עלטערן, טאַטע און מאַמע, מיין טייערע שוועסטער מאַניעלע, און טייערער שוואָגער מענדל שוואַרצבלאַט מיט זייער קינד מלכה׳לע און די איבעריקע אונדזערע קרובים, און די גאַנצע פאַמיליע פון שוואַרצבלאַט און פון פיל אַנדערע באַקאַנטע זענען געפאַלן קרבנות פון די מערדערישע היטלע־ריסטיש־דייטשע הענט.

טרערן פון בלוט גיסן זיך, שרייבנדיק דעם בריוו. עס איז אַ וויי־און הימל־געשריי. עס איז שווער צו גלייבן, אַז מיין טייערער פאָטער האָט זיך געוואַלגערט זיבן וואָכן אין וואַלד. שטעלט זיך פאָר זיינע ליידן. נאָכהער איז ער געכאַפּט געוואָרן, געפּייניקט געוואָרן פון די באַנדיטן־מערדער און נאָכהער האָבן זיי אים דערהרגעט אין דאָרף בערעזאָוו. דאָס גלייכן זענען געפאַלן אינעם טרויעריקן דאַנערשטיק, דעם 27סטן אויגוסט 1942, אין סאַרני, אַ דערבייאיק שטעטל, וווהין מ׳האָט אַרויסגעפירט די יידן פון ראָקיטנאָ, נאָך 600 נפשות. אין סאַרני האָט מען צוזאַמענגעקליבן 9,000 יידן פון דער געגנט און אין משך פון דריי שעה אַלעמען אויסגעשאָסן, אַריינגעוואָרפן אין גריבער און פאַרשאָטן. אין סאַרני איז אומגעקומען מיין טייערע מאַמע, מיין טייערע שוועסטער מאַניעלע מיטן קינד און די איבעריקע פון אונדזער משפחה, און נאָך פיל הונדערטער יידן פון ראָקיטנאָ. דאָס איז געווען דעם 19טן טאָג אין חודש אלול, תש״ב.

פיל יידן האָט מען דערהרגעט אין שול. אָט דאָס איז דער גורל פון אונדזער משפּחה. מיין שוואָגער האָט נאָך געלעבט זעקס וואָכן אין וואַלד. געלעבט האָט מען ווי חיות, פון גראָז און געגנבעטע קאַרטאָפל, און אין איין שיינעם שבת־פרימאָרגן האָט

מען באַלאַגערט דעם געצעלט, דורך אונטערגעשיקטע דייטשן, און מען האָט אויף זיי אַלעמען געלאָזן אַן הוראַגאַן מיט קוילן.

פון די עלף מענטשן, וועלכע זענען דאָרט אינעם געצעלט געווען, זענען פאַר־בליבן לעבן דעם שוואָגערס ברודער און בצלאל קעק, מיכאל קעק'ס זון.

אין וואַלד שטייען צוויי קברים. אין איינעם ליגט אונדזער טייערער שוואָגער מענדל און אין צווייטן קבר — איינער קאַצענעלענסאָן פון ראָקיטנאָ און משה ליפשיץ'ס זון, לייבל.

ווי אַזוי דעם שוואָגערס ברודער און דער צווייטער זענען געבליבן לעבן — דאָס ווייס ער אַליין נישט. געבליבן זענען זיי עלנד, נאַקעט, באָרוועס, הונגעריק, שמוציק, פאַרלייזיקט, אין וואַלד, אין אַ סביבה צווישן גויים, וואָס האָבן געלויערט אויף זייערע נשמות.

די גויים האָבן געכאַפּט יידן און געפירט קיין ראָקיטנאָ, באַקומענדיק דערפאַר פון די דייטשן אַ קילאָ זאַלץ. די גויים פלעגן זיי אויסטאָן נאַקעט און באָרוועס, און מיט גרויס מי פלעגן די יידן אויסבעטן ביי זיי, אַז מען זאָל זיי נישט הרגענען מיט דער האַק. נאָר אַ דאַנק די פּאַרטיזאַנער, מיט וועלכע זיי איז געלונגען אָנבינדן אַ קאָנטאַקט, זענען זיי ביידע געבליבן לעבן. און פון אים, פון שוואָגערס ברודער, ווייס איך איצט דעם גורל פון אונדזערע טייערסטע.

עס איז שווער צו גלייבן, אַז אונדזערע טייערע זענען אַוועק פון אונדז אויף אייביק, אין דער אייביקער רו. מיר זענען געבליבן עלנד, יתומים. דאָס האַרץ מיינס איז פאַרשטיינערט געוואָרן און פאַרצאָרנט. די ווילדע דייטשן האָבן זיך אָפּגערעכנט מיט מיינע טייערסטע אין דער וועלט.

אומעטיק און טרויעריק איז אין ראָקיטנאָ — דאָס שרייבט מיין שוואָגערס ברודער. מער ווי האַלב איז רואינירט. אַ גרויסער טייל יידישע הייזער זענען אָפּגע־מעקט געוואָרן פון דער ערד צוזאַמען מיט די באַלעבאַטים. 83 יידן זענען זיך צונויפ־געפאָרן פון די וועלדער. מער איז נישט געבליבן פון די 1,631 נפשות. עס איז געבליבן אַ נישטיקייט פון הילפלאָזע, אָרעמע, קראַנקע, צובראָכענע נפשות. שווער איבערצוטראָגן די טראַגעדיע. שרייבט צו אַלע קרובים וועגן דעם. זאָל די וועלט וויסן וועגן די גרוילטאַטן פון די אַכזריותדיקע באַנדיטן. זאָל זיך אויפהייבן דער וועלט־געשריי פון די מיליאָנען אומשולדיקע קרבנות, און עס זאָל ערוועקן די לעבעדיקע צו נעמען נקמה פאַר די פאַרגאָסענע אומשולדיק בלוט, פאַר מאָרדן און רויבן. רופט זיך אָפּ צו אייער איין־און־איינציקן קרוב, וועלכער איז געבליבן עלנד.

מיינע טייערע, מיטן קאָפּ אַראָפּגעבויגן שטייען מיר פאַר אַ טרויעריקן פאַקט.

אָבער אַ געשעענעם. אַזוי איז עס געווען און אַנדערש קאָן שוין נישט זיין. איר, וועלכע האָבן נישט איבערגעלעבט די גרויזאַמקייטן און נישט געזען די מאַסן־שחיטה — באַערט צוזאַמען מיט אונדז דעם כבוד פון מיינע עלטערן, שוועסטער, שוואָגער און אונדזער געליבט קינד מלכה׳לע, און די איבעריקע אונדזערע באַקאַנטע.

העכער 1,200 יידן פון ראָקיטנאָ, 18 טויזנט פון ראָוונע, 71 טויזנט פון לובלין, 16 טויזנט פון קאָוועל און נאָך טויזנטער יידן זענען געפאַלן און אומגעקומען אויף קידוש השם.

מיין טראַגעדיע איז שוין באַוווּסט. איך בין געבליבן אַ יתום. נאָר דאָס בלוט פון מיינע טייערסטע און איבעריקע קדושים ערוועקן אין מיר — און זאָל דאָס אויך ערוועקן אין אייך — אַ געפיל פון נקמה אין דייטש. דאָס בלוט וועט זידן און וועט נישט שטיל ווערן ביז עס וועט נישט אויסגעמעקט ווערן פון דער וועלט דער נאָמען פון דייטש. זאָל אונדזער שרעקלעכע קללה פאַלן אויף זיי אויף אייביק.

אייער איינציקער קרוב,

ניוניעק גענדעלמאַן

(געדרוקט אין „פאָרווערטס״, אַמעריקע, דעם 26סטן אַפּריל 1944)

חנה סגל
(נוה־עוז)

שתי אבנים

כחול ושקט הוא הים ממעל
ותמימים ישקשקו הגלים — גל אחר גל,
ולמטה, על קרקעו הזהוב מתחת למים
ינוחו אבנים שתיים.
קשה האחת וכדם אדומה,
ושניה — רכה וכחלחלת;
אדום הוא הדם וקשה השאול,
כחול האושר ורוך השלום.

ויסער הים ויגעש...
והאבנים נזרקו ממקום מנוחתן
וינודו הרחק מן הים.
וניטלטלו השלום והאושר,
נזרקו לפינה נדחת
והאבן השניה נפלה לחלל העולם
וישלטו בתבל מות ודם.

ופעוטות התיפחו בבכי תמרורים,
ואבות נלקחו מעם בנים,
וישכלו אמהות ילדיהן.
והדם שלט בעולם
וזעקה הגיעה עד מעבר לים.

וזרקו בני האדם
את אבן הדם
עם בעם.
ויסער העולם ויגעש,
ומלחמה היתה בתבל
אין רחמים ואין מורא־אל.

והאבן הכחולה נדחת בפינתה.
והדם נזל והמות קצר,
ויפלו חללים...
כך סער העולם וגעש,
וישקט ?

אז תפול אבן התכלת
אל העולם צמא הדם,
שתק העולם וניצב דומם.
והאבן הקשה
נשתכחה לעת עתה...
מעל הריסות המלחמה
זרחה שמש זהובה.
עם העצבות חיוך זרח
וזהר האור בעינים.

ליד אבן מפויחת מעשן מלחמה
שיחקו ילדים ובעיניהם שלוה.
וישקט העולם וינח,
ותהלך בעולם אבן הרוך
וישלטו בתבל השובע והטוב.

והים שוב היה שקט
וגלים שחקו — צחורים.
אמהות שוב חיבקו ילדיהן ברינה
וילדים צחקו בשמחה.

חיים שטיינמן
(תל־אביב)

מיר וועלן געדענקען!

יידיש ראַקיטנע, די דורך פיל יאָרן דורכגאַנג־סטאַציע פון יידן אויף זייער לאַנגן וועג פון ארץ־ישראל קיין ארץ־ישראל. מיר וועלן דיך נישט פאַרגעסן!

מיר, וואָס אונדזער לעבן איז אויפגעגאַנגען אין דיר און האָבן זוכה געווען צו דערגיין קיין ארץ־ישראל — געדענקען דיך.

מיר געדענקען דיינע געדרייטע גאַסן און געסלעך, וואָס אין זייערע בלאָטעס און אויף זייערע ברוק־שטיינער האָבן געטראָטן די באָרוועסע פיסלעך פון אונדזער קינדהייט.

מיר געדענקען דיינע נאַקעטע קליינע הייזלעך, וואָס האָבן זיך געטוליעט און גע־קלאַמערט איינס צום אַנדערן, ווי אויסצודריקן די אהבת־ישראל, וואָס איז געווען באַ־האַלטן אין זיי.

מיר געדענקען דיינע יידן, באַצירטע מיט באָרד און פאות, נישט צו פאַרלירן קיין האָר פון דער צורה פון אור־ייד, וואָס האָבן זייער יידישקייט געטראָגן ווי אַ קרוין — די קרוין פון „עמך ישראל קבוצי מטה״.

מיר געדענקען אייך, וווּנדערלעכע און טייערע יידן, וואָס קיין מחיצה האָט אייך נישט אָפּגעטיילט פון די וואָס האָבן איבערגעגעבן פון דור צו דור די תורה פון סיני, וואָס ווערנדיק פאַרטריבן פון אייער ערד, האָט איר מיטגענומען מיט זיך איר הימל, איר תורה און קולטור, און מיט זיי זיך אומגעגאַנגען ווי מיט אַ היימלאַנד, פאַר וועלכע יעדער איינער פון אייך איז געווען אַ זעלנער פון גוטן ווילן — צו היטן און באַשיצן, גרייט אומצוקומען פאַר איר, און אין זייער זכות זענען מיר דערגאַנגען ביז אַהער.

ראַקיטנער יידן! טיף גלויביקע, באַהאָפּטענע מיטן גאָט פון ישראל! מיר וועלן ניט פאַרגעסן אייערע בתי־תפילה, די אַלטע און נייע שול, ווו איר האָט דריי מאָל אין טאָג אויסגערופן: „ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים״, ווו איר האָט אויסגע־פורעמט אונדזערע נשמות און פאַרפלאַנצט אין אונדז אַ תורת אמת.

מיר וועלן נישט פאַרגעסן די פראַכט פון אייערע שבתים, ימים־טובים און פייער־טעג אין וועלכע איר האָט דעמאָנסטרירט אייער פריי זיין צווישן די גויים.

איר האָט אַנגעגרירט אונדזערע נשמות צום אַנטקעגנגיין משיחן „וואָס כאָטש ער פאַרזוימט זיך וועלן מיר וואַרטן אויף אים יעדן טאָג ער זאָל קומען״.

ראַקיטנער יידן! מיר וועלן נישט פאַרגעסן אייערע זין און טעכטער. די גאולה דערנענטער, וועלכע האָבן געהאַט די אמונה, וואָס איר האָט פאַרפלאַנצט אין זייערע נשמות, געריכטעט צו גלויבן אין דער דערלייזונג פון יידישן פאָלק, געמיט און געווירקט נישט זוכנדיק קיין באַלוינונג פאַר דער דערהויבונג פון מענטש און ייד. פאַר דער גאולה פון דער וועלט און גאולה פון אונזער פאָלק, און צום ברעג נישט דערגאַנגען.

מיר געדענקען אויך אייער מי און אָנשטרענגונג אין אויפשטעלן די אַלע קולטור־אַנשטאַלטן כדי צו געבן אונדז דערציאונג.

מיר וועלן נישט פאַרגעסן אייער ווייַ און נויט, אייערע יסורים און עינויים און אייער גרויזאַמען טויט.

מיר די פאַרבליבענע וועלן אנבינדן אייער לעבן אין דעם בונד פון אונדזער לעבן אין פרייען היימלאַנד, און וואָס מיר וועלן נישט טאָן — זענט איר באַהאַפטן מיט אונדז.

איר זענט שותפים צו דער גאולה, שותפים צום בוי און שותפים צום אַקער, צום פאַרזייַ און צום שניט. שותפים אין וואַך־נעכט און שותפים צו אונדזערע קאמפן פאַר שלום.

ווי לאַנג מיר וועלן אָטעמען וועלן מיר אייך געדענקען, ברידער און שוועסטער, נאָענט און פריינד, וואָס איהר זענט אַזוי אכזריות'דיק אומגעקומען אין ראַקיטנע און אין דער אומגעגנט, דורך די נאַציישע און אוקראַינער רוצחים.

מיר וועלן געדענקען, ווייל פון אייך האָבן מיר באַקומען און ציען אונדזער לעבן־חיות, אונדזער ליבשאַפט און אונדזערע האָפענונגען.

מיר, די לעבן געבליבענע, וועלן געדענקען, אַז מיר זענען געווען זייערע שליחים צום באַפרייאונג פון היימלאַנד, און זיי זענען געפאַלן אויפן וועג.

מיר וועלן אטעמען מיט זייער לעצטן אָטעם.

מיר וועלן זיי אייביג געדענקען.

זְכוֹר

זְכֹר אֶת שׂוֹנְאַת ישראל, זְכֹר את הָאָבְדָן ואת הַמֶּרִי,
וְהָיוּ לך לאות וּלְלֶקַח לִשְׁנוֹת דור וָדוֹר:

וְנִלְוֶה הזכרון הזה אֵלֶיךָ תמיד – בְּלֶכְתְּךָ בַּדֶּרֶךְ
ובשָׁכְבְּךָ ובקוּמֶךָ:

ואֵרַשְׂתָּ לך לעולם זֵכֶר אחים אשר אינם עוד;
ובא הַזֵּכֶר בִּבְשָׂרְךָ, בְּדָמְךָ ובעַצְמוֹתֶיךָ;

חֲרֹק שִׁנֶּיךָ וזכֹר: בְּאָכְלְךָ את לַחְמְךָ – זכֹר:
בִּשְׁתוֹתְךָ את מֵימֶךָ – זכֹר: שיר כי תשמע – זכֹר:
וביום חג ומועד – זָכֹר תִּזכֹּר!

ובית כי תבנה והִשְׁאַרְתָּ בּוֹ פֶּרֶץ, למען יהיה חורבן
בית ישראל לנגדך תָּמִיד:

וְשָׂדֶה כי תֶּחֱרַשׁ וַהֲקֵימוֹתָ בּוֹ גל אבנים – גַּלְעֵד לאחים
אשר לא בָאוּ לקבר ישראל:

ולחֻפָּה כי תּוֹבִיל את בָּנֶיךָ וְהֶעֱלֵיתָ על ראש שִׂמְחָתְךָ
את זֵכֶר הבנים אֲשֶׁר לַחוּפָּה עוד לא יוּבָלוּ;

והיו לְאֶחָד: החי וְהַמֵּת, הֶחָלָל והשריד, אשר הלכו
ואינם, וַאֲשֶׁר נשאַרו לִפְלֵיטָה:

שְׁמַע, איש ישראל, לקול הַקּוֹרֵא אליך מִמַּעֲמַקִּים:
אל דֹּמִי לך, אל דֹּמִי!

תהילה לזכרם

(פארטיזנים ולוחמים מבני עירנו והסביבה, שנפלו במלחמה עם הנאצים)

אולשנסקי יוסף

בן יעקב שמואל. נולד בקאראסיק ע"י סארני. הצטרף ליחידת הפארטיזנים על־שם פלסקונוסוב. הצטיין כחבלן, ונתמנה למפקד של יחידת חבלנים. בדרכו לביצוע פיצוץ רכבת של הגרמנים נתקל במארב של גרמנים ונהרג בשנת 1943.

בארמן משה

בן אברהם. נפל בסביבות רוקיטנה בשנת 1943, כפארטיזן בחטיבת הפאר־טיזנים על־שם קובפאק, בהתקפה על רכבת תחמושת של הגרמנים.

בארמן משה

בן ישעיהו. נולד בשנת 1925 ברו־קיטנה. נפל על־יד אולבסק.

בורד אהרן

בן מיכאל ופייגל. נולד ברוקיטנה בשנת 1910. בשנת 1935 גויס לצבא הפולני. בשנת 1939, בפרוץ מלחמת־העולם הש־נייה, גויס שנית לצבא הפולני ונלחם בנאצים. נפל בשבי של הגרמנים והיה כלוא בלובלין כשלושה חודשים. משם הועבר למחנה־השמדה ושם נרצח.

בורקו משה

בן אהרן. נולד בכפר בורוביה. נפל בשנת 1939 בצבא הפולני.

בינדר יוסף

בן אברהם ומרים. נולד בשנת 1919. ב־1940 גויס לצבא הסובייטי ונפל על יד מינסק בשנת 1941.

בינדר אברהם (אַברהמ'ל)

בן זיידל ושפרה. נולד ברוקיטנה בשנת 1911. בשנת 1939 נלחם בשורות הצבא הפולני ונפל בשבי. חזר משם לאחר שהסובייטים הגיעו לרוקיטנה. בשנת 1941 גויס לצבא הסובייטי. נפל בקרב על־יד העיר צ'רניגוב, באוגוסט שנת 1941.

גומולקה יונה

(בעלה של גיטל בורקו). שרת בצבא הסובייטי. נפל בשבי של הגרמנים ושם נהרג.

גורנשטיין צבי הרשל

בן יעקב ורחל. נולד בשנת 1908. גויס לצבא הסובייטי בשנת 1941. נשלח לחזית אוקראינה, ושם נפל בקרב.

גיטלמן משה

בן יהושע ופרומה. נולד ברוקיטנה בשנת 1924. ב־1942 גויס לצבא האדום. נפל בבוקרשט (רומניה) בשנת 1944.

גייער יהודה

גויס לצבא הסובייטי בשנת 1940 ונפל בקרב.

גלוזמן משה

נפל בשנת 1944 בצבא הפולני.

גנדלמן יהודה

בן מיכאל ונחמה. נולד בכפר רוקיטנה. גויס לצבא הסובייטי ונפל בקרב.

גנדלמן שמואל

בן מיכאל ונחמה. נפל בצבא הסובייטי.

גנדלמן צבי

בן יעקב שמעון. נולד ברוקיטנה בשנת 1912. נפל בקרב ביערות ווהלין בשנת 1943.

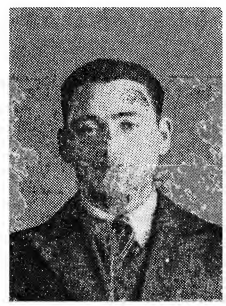
גנדלמן ראובן

נפל בקרב בצבא הסובייטי בשנת 1944.

גרינשפון שושנה

בת לוי ומושקה. נולדה ברוקיטנה. נפלה על־יד טומאַשגרוד, כפרטיזאַנית ב„אוטריאַד" על־שם מאֶדבאֶדיאֶב.

גרינברג ישראל

בן צבי וליפשה. נולד ברוקיטנה בשנת 1917. גויס ב־1940 ונפל בצבא הסובייטי.

זולוטוב אברהם

נולד בסאַרני בשנת 1912. בשנות השואה היה בגיטו רוקיטנה, ועם חיסולו ברח ליער. אחרי ארבעה חודשים של תלאות ונדודים, הצטרף ליחידה של פאַרטיזנים על־שם שיטוב. נתמנה כ„סטאַרשינה" (רב־סמל) ועמד בראש פלוגה של סיירים. נפל בהתנגשות עם הגרמנים על הנהר בוג.

זקס יונה

בן יעקב וגנענדל. נולד בכפר קיסוריץ' בשנת 1918. גויס לצבא הסובייטי בשנת 1940. לאחר כמה חדשים של שירות, נשלח לחזית בגבול רומניה. לפי השמו־עות נפל שם בגיל 22.

חפץ אביגדור

בן צבי ואסתר (סטאַרל). גויס לצבא הסובייטי. נפל בקרב בלאַטביה ביום 3.3.1945.

טורובץ טוביה

בן ראובן. גויס במאי 1941 ונפל בצבא הסובייטי.

טרוסמן יחיאל

בן חיים וטאָמה. נולד בכפר דאָרט בשנת 1903. עמד בראש קבוצה של יהודים־לוחמים. טיפל בקבוצה של נשים וילדים, שברחו מהגיטאות שבסביבה.

הצטרף ליחידת הפארטיזאַנים על־שם פלסקונוסוב. בשובו לרוקיטנה, אחרי השיחרור, עמד בראש של יחידה לביעור כנופיות הבאַנדרובצים. בקרב אתם נפל חלל בסביבות רוקיטנה בשנת 1944.

פוקסמן פנחס

נולד בשנת 1898 בכפר זאלאוויע. הצטרף ל„אוטריאד" על־שם מאָדבאָדיאָב, לאחר שה„אוטריאד" התפזר, נשאר ביערות בסביבות בלז'וב. אחרי המלחמה עלה לארץ ונפטר כאן בשנת 1959.

פיק יעקב

גויס לצבא הסובייטי בשנת 1941. נלחם בסביבות סטאַלינגרד, שם נפצע ונשאר נכה. בשנת 1948 עלה לארץ ונפטר כאן בשנת 1967.

פינצ'וק שלום

בן אברהם וחוה. נולד בכפר גלינגה בשנת 1919. בשנת 1940 גויס לצבא הסובייטי, ועם פרוץ המלחמה בין גרמניה ורוסיה, הועבר לעיר קירוב.

בשנת 1944 התנדב לצבא הפולני, כדי

לנקום בגרמנים. הוא נשלח לבית־ספר לקצינים, ובסיימו אותו הוענקה לו דרגה של פודפורוצ׳ניק (סגן־מישנה).

שבועיים לפני סיום המלחמה, נפל חלל במערכה על ברלין, ב־19 באפריל שנת 1945.

פיק ישראל

בן יעקב ומינדל. נולד ברוקיטנה בשנת 1923. גויס לצבא הסובייטי. נלחם בסטאַ־לינגרד, קרים, סבסטופול, לבוב וקראקא.

נפל בקרב על אדמת גרמניה בחודש מארס שנת 1945.

פרידמן שלמה

בן נתן ושרה. נולד בכפר דאַרט. נפל כחייל בצבא הסובייטי.

פרלשטיין יעקב

נולד בכפר בורוביי בשנת 1914. נפל בצבא הסובייטי.

צ׳צ׳יק דויד

בן אהרן וחיה־שרה. שירת בצבא האַ־דום ונפל על־יד ווארשה בשנת 1944.

צ׳צ׳יק מרדכי

בן אהרן וחיה־שרה. נפל בקאַרפאַטים בשנת 1943.

קלורפיין אברהם (אבראשה)

בן פינחס ופאַניה. נולד ברוקיטנה בשנת 1915. בשנת 1941 גויס לצבא הסו־בייטי ושירת ביחידה של חיל־הנדסה. נשלח לחזית, ועקבותיו אבדו.

קליימן אהרן

בן דוד והניה. נולד ברוקיטנה בשנת 1917. גויס לצבא הסובייטי בשנת 1940

ושרת בגדוד של חיל רגלים מס׳ 449. בשנת 1941 נשלח לחזית הבילורוסית, ונפל בקרב בסביבות אורשה.

רוזנשטיין צבי

נולד בכפר זאלאוויע. גויס לצבא הסובייטי ונלחם בגרמנים. על־לא עוול בכפו, דנוהו השלטונות הסוביטיים לעבו־דת־פרך בעיר ארכנגלסק. שם נפטר, ב־29 בנובמבר 1944, כתוצאה מעבו־דתו הקשה, רעב ומחלות.

שוסטר יוסף

בן דויד ובתיה־רחל. נולד בכפר גלינגה בשנת 1908 (תאריך משוער). אחרי חיסול הגיטו בכפר בראַזוב — ברח ליערות. בחורף שנת 1942 הצטרף לח־טיבה על־שם קובפאק וסופח לפלוגה לוחמת. נפל בקרב בהרי הקאַרפּאטים.

שטאַדלר בנימין

נולד בסאַלישץ׳ בשנת 1902. הצטרף ליחידת פאַרטיזנים „זא רודינו״ („למען המולדת״) שבאיזור רובנה.

נפל בעיירה שאַצק בחודש יולי שנת 1944, בהיתקלו במארב של גרמנים, לאחר שובו מסיור.

שטיינדל שבתאי (שעפסל)

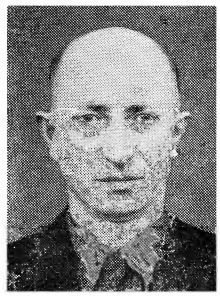
בן מאיר וסוסל. נולד ברוקיטנה בשנת 1926. השתתף בחטיבת הפאַרטיזאַנים על־שם קובפאַק, שנלחמה בהרי הקאַרפּאַטים. נפל בסביבות הכפר וויטקביץ׳.

שפירא יצחק

נפל בפעולה של פאַרטיזאַנים.

שפירא קלמן

בן משה־בר ורייזל. נולד בכפר סנו־בידוביץ׳. נפל בצבא הסובייטי.

שפירא שלמה

בן משה חיים. נולד בסאַלישץ' בשנת 1897. מוותיקי רוקיטנה. השתתף ב„אוט־ריאד" על־שם פיודורוב. גילה אומץ־לב. מדי לילה בלילה היה יוצא לפעולות־חבלה בעמדות של הגרמנים. השתתף בפיצוץ גשרים ומסילות־ברזל.

אחרי המלחמה עלה לארץ ונפטר כאן בשנת 1957.

יִזְכּוֹר

תהיינה דמויותיהם
הקדושות והטהורות
של יקירינו הקוקות
בליבותינו וצרורות
עם הנשמות של כל
קדושי ישראל
שנרצחו בשואה
ושמותיהם יאירו
לנו את הדרך
לגאולה השלמה

קַדִּישׁ

יִתְגַדַל וְיִתְקַדַש זכרם הקדוש של אימותינו ואבותינו, אחינו ואחיותינו, בנינו ובנותינו, שארינו וקרובינו, שנרצחו ונטבחו, נחנקו ונתלו, קפאו מקור וגוועו ברעב, ביערות, בשוחות ובמחילות־עפר, ולא נספדו ולא נאספו ולא הובאו לקבר ישראל.

יִתְגַדַל וְיִתְקַדַש זֵכֶר עוללינו וטפינו, טהורים ככרובים וזכים כשמי־רום. תבוא שַׁוְעָתָם ותעלה אנקתם באזנינו יומם וליל, כי דמם נשפך ביסורים שהם לְעֵילָא וּלְעֵילָא מכל השגת אנוש. יְהֵא שְׁמָם מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָא. דָמוֹעַ תדמע עיננו, שבהאסף רשעי־אָרץ סביבם — נסגרו בפניהם שערי רחמים ושערי תחנונים.

נבכה בעינוי נפש, כי הם שתולים בלבותינו, כי הם תפארתנו ופארנו. בדמעותינו נִרְוֶה צלם דמותם. לבנו יֶהֱמֶה לכיכר־ההריגה, לקברי־האחים, כי שם נגנז מקור־חיינו, היקר לנו מכל.

בְּחַיֵיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן — ימי־חייכם יהיו צרורים בצרור החיים, ותעמדו לגורלכם לקץ הַיָמִין.

והוא רחום יתן לנו כוח לשאת את מוראות השואה, את אסוננו הגדול, שאין עלי־עפר מָשְׁלוֹ.

א

אדלר נתן דוד
אדלר רבקה אשתו

אדלר רפאל
אדלר זלטה אשתו
אדלר יעקב בנם

אוליקר יצחק

אולשנסקי יצחק
אולשנסקי איטה אשתו

איזנברג אשר
איזנברג שרה אשתו

איזנברג בצלאל
איזנברג מינדל אשתו
איזנברג צבי בנם
איזנברג מאיר בנם
איזנברג וולף בנם

איזנשטין אשר
איזנשטין חוה אשתו
איזנשטין אפרים בנם
איזנשטין דוד בנם

איזנשטין חיה רחל

איזנשטין ישראל
איזנשטין תמר אשתו

אברהמ'ל (זגוטובשצ'יק)
אשתו וארבעת ילדיהם

אוליסקר ליבקה
אוליסקר חנה בתה
אוליסקר גניה בתה
אוליסקר יעקב בנה
אוליסקר אברהם בנה

אלשטין מאיר
אלשטין אשתו
אלשטין צירל בתם
אלשטין מלכה בתם
אלשטין בתם
אלשטין משה בנם

ב

באום דוד

באום מרדכי צבי (הרשל)
באום (הורמן) רבקה אשתו
באום משה בנם
באום אלכסנדר בנם

באום ישראל
באום (גילסטרון) שרה אשתו
באום חנה בתם
באום רחל בתם

באום יוסף חיים
באום דבורה רחל אשתו
באום ריסל בתם
באום בילה בתם

באום יהושע
באום חסיה אשתו
באום ישראל בנם

באום בילה בתם
באום רות בתם

באום דוד
באום (גנדלמן) ריקל אשתו

בבם ישעיהו
בבם אסתר אשתו
וילדיהם

בבצ'וק חנן
בבצ'וק גולדה אשתו
בבצ'וק לאה בתם

בוקוב דוב
בוקוב פסיה אשתו

בורד מיכאל
בורד פייגל אשתו

בורד אהרן
בורד גניה אשתו

בורד יצחק

בורד חיים (בן רפאל)

בורד משה
בורד דבורה אשתו
בורד אליהו בנם

בורד (בליז'ובסקי) שרה
בורד שפרה בתה

בורד דוד
בורד חוה אשתו
בורד דב בנם
בורד בתיה בתם

בורד מרדכי
בורד הינדה אשתו
בורד רחל בתם

בורד לאה

בורקא אהרן
בורקא אלקה אשתו
בורקא משה בנם

בורקא יצחק
בורקא ליבה אשתו

בורקא מרדכי מאיר
בורקא פעסל אשתו
בורקא אברהם בנם

בורקא גדליהו
בורקא מרים אשתו
בורקא דבורה בתם

בורשטין באבל

בייגל שמואל
בייגל (פרידמן) איידל אשתו
ושני ילדיהם

בייזמן חיים
בייזמן יאַחה אשתו
וילדיהם

בינדר משה
בינדר (גולוד) צסיה אשתו
בינדר ברוך בנם

בינדר נפתלי הרץ (זיידל)
בינדר שפרה אשתו

בינדר אברהם בנם
בינדר יהודית בתם

בינדר אברהם
בינדר אסתר חיה אשתו
בינדר מרדכי בנם
בינדר יוסף בנם
בינדר יצחק בנם
בינדר צביה בתם

ביק מירל
ביק ריבה בתה
ביק יצחק בנה

בלגולה בן ציון
בלגולה חסיה אשתו

בליז'ובסקי אהרן
בליז'ובסקי ברוניה בתו
בליז'ובסקי פנינה נכדתו

בליז'ובסקי אברהם
בליז'ובסקי רבקה אשתו
בליז'ובסקי אשר בנם
בליז'ובסקי צפורה בתם

בליז'ובסקי (איזנברג) דינה
בליז'ובסקי אסתר בתה
בליז'ובסקי פנינה בתה

בליז'ובסקי חיים
בליז'ובסקי צפורה אשתו
בליז'ובסקי עטל בתם
בליז'ובסקי רחל בתם

בליז'ובסקי לאה
בליז'ובסקי יעקב בנה
בליז'ובסקי שלמה בנה

בליז'ובסקי פרץ בנה
בליז'ובסקי נחמן בנה

בליז'ובסקי בוניה

בליז'ובסקי שלמה
בליז'ובסקי שרה אשתו
בליז'ובסקי איטה בתם
בליז'ובסקי אברהם בנם

בליז'ובסקי (שולמן) רבקה
בליז'ובסקי חיה בתה
בליז'ובסקי ראובן בנה

בליז'ובסקי גרשון
בליז'ובסקי אשתו
ושלושת ילדיהם

בליז'ובסקי יצחק
בליז'ובסקי חנה אשתו

בליז'ובסקי נחמן
בליז'ובסקי חיה אשתו
בליז'ובסקי שלום בנם

בליז'ובסקי יעקב
בליז'ובסקי שפרה אשתו
בליז'ובסקי שלום בנם

בליז'ובסקי פייגל
בליז'ובסקי מרים בתה

בליז'ובסקי יהושע
בליז'ובסקי חסיה אשתו
בליז'ובסקי ישראל בנם
בליז'ובסקי שלמה בנם

בליז'ובסקי אנשל
בליז'ובסקי מלכה אשתו
בליז'ובסקי הינדה בתם
בליז'ובסקי ברכה בתם
בליז'ובסקי בריינדל בתם
בליז'ובסקי מרדכי בנם

בנדר שלמה

בנשצ'יק יצחק
בנשצ'יק אשר בנו
בנשצ'יק יונה בנו

בסטום האַסל

בסטום מנדל
בסטום הינדה לאה אשתו

בצ'רמן וולף
בצ'רמן רייזל
בצ'רמן מקס בנם
בצ'רמן הרשל בנם

בק בנימין
בק (פוקסמן) נעמי אשתו
בק לאה בתם
בק משה בנם

ברזובסקי מיכאל (מישא)
ברזובסקי (ליפשיץ) שונמית אשתו
ברזובסקי רבקה בתם

ברזובסקי חיים
ברזובסקי מלכה אשתו
ברזובסקי מיכאל (מישא) בנם

ברזובסקי ישראל
ברזובסקי ירחמיאל בנו

ברזובסקי אהרן
ברזובסקי הינדל אשתו
ברזובסקי רייזל בתם
ברזובסקי חיה בתם
ברזובסקי משה בנם
ברזובסקי יוסף בנם

ברזובסקי מיכאל
ברזובסקי חיה אשתו
ברזובסקי אבא בנם
ברזובסקי חוה בתם

ברך משה
ברך פייגה אשתו
ברך שמחה בנם
ברך אברהם בנם
ברך נחמה בתם

ברלינסקי חיים
ברלינסקי (בינדר) חסיה אשתו
ברלינסקי עזריאל בנם

ברמן אברהם
ברמן (ספיבק) מניה אשתו
ברמן משה בנם
ברמן אהרן בנם

ברמן אהרן
ברמן פסיה אשתו

ברמן ישעיהו
ברמן משה בנו

ברמן מרדכי
ברמן רחל אשתו
ברמן זלמן בנם
ברמן ישראל בנם
ברמן משה לייב בנם

ברמן סימה

ברמן אריה
ברמן חנה־רבקה אשתו
ברמן משה בנם
ברמן חיים בנם
ברמן פייביש בנם
ברמן שיינדל בתם

ברמן מאיר
ברמן מרים אשתו
ברמן יוסף בנם
ושני ילדיהם

בריך ד"ר שרה

ברקמן פייביש
ברקמן מרים אשתו

ברקמן שמואל
ברקמן (שכנובסקי) שולמית אשתו
ברקמן ילדם

ג

גוז משה
גוז גיסיה אשתו
גוז ישראל בנם
גוז יוכבד בתם

גוטליב זלמן
גוטליב שרה אשתו
גוטליב דוד בנם
גוטליב אליהו בנם
גוטליב גרשון בנם
גוטליב רחל בתם

גוטמן דוד
גוטמן (מאירזון) רעכל אשתו
גוטמן רעיה בתם

גוטמן גניה
גוטמן אריה בנה
גוטמן פירה בתה

גוטניק מרדכי
גוטניק לאה אשתו

גוטניק אהרן
גוטניק שיינדל אשתו
גוטניק מינקה בתם
גוטניק אריה בנם

גוכברג דוד
גוכברג ברוך בנו
גוכברג מרים בתו

גולובוביץ' הרצל
גולובוביץ' עטל אשתו
גולובוביץ' ישראל בנם

גולוביי סנדר

גולדפרב מאיר
גולדפרב רבקה אשתו
גולדפרב יענטל בתם
גולדפרב פעסל בתם
גולדפרב שרה בתם
גולדפרב יעקב בנם

גולוד אברהם
גולוד חיה אשתו

גומולקה יונה

גורין זאב
גורין (ליפשיץ) חיה שרה אשתו
גורין רבקה בתם
גורין חן בנם

גורנשטין הרשל
גורנשטין (זקס) חיה אשתו

גיטלמן אברהם אשר

גיטלמן יעקב
גיטלמן בילה אשתו
גיטלמן יוסף בנם

גיטלמן הודל
גיטלמן משה נכדה
גיטלמן מוסיה נכדה
גיטלמן רבקה נכדתה
גיטלמן זיסקינד נכד

גיטלמן סוניה
גיטלמן צבי בנה
גיטלמן בילה בתה

גיפמן חיסיה

גייער חוה גיטל
גייער נחמן בנה
גייער יהושע בנה
גייער יהודה בנה

גילסטרון

גכמן זאב
גכמן מרים אשתו
גכמן מלכה בתם

גלוזמן ברוך
גלוזמן ביילה אשתו

גלוזמן מרים בתם
גלוזמן איטה בתם
גלוזמן אהרן בנם
גלוזמן משה בנם

גלומב (גיטלמן) רבקה
גלומב אהרן בנה

גלפנד צבי
גלפנד מלכה אשתו
גלפנד שרה בתם
גלפנד עטל בתם
גלפנד מיכאל בנם
גלפנד חיים בנם

גלפרין ליפא
גלפרין אסתר אשתו

גמפל יהושע ברוך
גמפל בתיה אשתו
גמפל נח בנם
גמפל שייליק בנם

גמפל צבי

גמפל לייב
גמפל יעקב
גמפל עטל
גמפל חוה

גנדלמן אשר
גנדלמן ויטה אשתו
ובנם

גנדלמן מרדכי
גנדלמן פסיה אשתו
גנדלמן רבקה בתם
גנדלמן אורה בתם

גנדלמן הירש
גנדלמן בילה אשתו
גנדלמן חוה בתם
גנדלמן לאה בתם
גנדלמן חיה בתם
גנדלמן אשר בנם
גנדלמן דוד בנם

גנדלמן הודל
גנדלמן מרים בתה
גנדלמן משה בנה

גנדלמן יעקב שמעון
גנדלמן אשתו

גנדלמן רבקה

גנדלמן שלמה
גנדלמן לאה אשתו
ושלושת בנותיהם

גנדלמן שמואל
גנדלמן שיינדל אשתו
גנדלמן תמר בתם
גנדלמן נח בנם

גנדלמן שמחה
גנדלמן צפורה
גנדלמן רחל
גנדלמן שרה
גנדלמן משה

גנדלמן שמעון
גנדלמן ברכה אשתו

גנדלמן שמעון
גנדלמן פרומה אשתו

גנדלמן צבי
גנדלמן (בארמן) חנה אשתו
גנדלמן לאה בתם
גנדלמן דוד בנם

גנדלמן ראובן

גנדלמן מיכאל
גנדלמן נחמה אשתו
גנדלמן שמואל בנם
גנדלמן יהודה בנם

גנדלמן נחמה
גנדלמן אריה בנה

גנדלמן הינדה
גנדלמן אסתר בתה
גנדלמן אריה בנה

גנדלמן מאיר
גנדלמן מלכה

גנזל אברהם
גנזל אידה אשתו
גנזל גרשון בנם
ועוד שלושת ילדיהם

גפטרמן מיכאל
גפטרמן (גרבר) חסיה אשתו
גפטרמן יענטל בתם

גרבר דוד
גרבר רייזל אשתו
גרבר פרידה בתם

גרבר יוסף
גרבר מלכה אשתו
גרבר אליעזר בנם

גרבר מרים
גרבר אברהם בנה

גרבר לאה
גרבר יעקב נכדה
גרבר דבקה נכדתה

גרבר שמואל
גרבר ריסל אשתו
גרבר משה בנם
גרבר חיה רחל בתם
גרבר זיסל בתם

גרייבר מיכאל
גרייבר רייזל אשתו
גרייבר שרה בתם
גרייבר הינדה בתם

גרינברג אברהם יצחק
גרינברג אסתר שיינדל אשתו

גרינברג צבי
גרינברג ליפשא אשתו
גרינברג ישראל בנם
גרינברג זאב בנם

גרינברג יעקב
גרינברג זלטה אשתו

גרינברג דבורה
גרינברג סנדר בנה

גרינברג חנה רייזל
גרינברג אליהו בנה

גרינברג ניסן
גרינברג אניה אשתו
גרינברג גיאורג בנם

גרינשפון לוי
גרינשפון מושקה אשתו
גרינשפון יואל בנם
גרינשפון שושנה בתם

גרינשפון אהרן
גרינשפון חוה אשתו
גרינשפון בתיה בתם
גרינשפון לאה בתם
גרינשפון גיסיה בתם
גרינשפון אסתר בתם
גרינשפון רבקה בתם
גרינשפון בועז בנם

גרינשפון משה
גרינשפון בלה

גרינשפון שלמה
גרינשפון (מאירזון) בתיה אשתו
גרינשפון שושנה בתם
גרינשפון צפורה בתם

גרינשפון מאיר
גרינשפון (קפלן) חיה אשתו
גרינשפון ביילה בתם
גרינשפון גניה בתם
גרינשפון נחמה בתם

גרינשטט מרים

גרמפלר (זקס) ליובה
גרמפלר דבוסיה בתה

גרצובסקי אברהם
גרצובסקי (איזנברג) חיה אשתו
גרצובסקי רבקה בתם

גרצר אברהם
גרצר (לין) דבורה אשתו

גרצר תיאודור בנם
גרצר שמחה בנם
גרצר פסיה בתם

גרשקוביץ יואל
גרשקוביץ (בליזובסקי) זיסל אשתו
גרשקוביץ שפרה בתם
גרשקוביץ שולמית בתם

ד

דובינסקי נפתלי
דובינסקי רחל אשתו
דובינסקי פרומה בתם
דובינסקי לאה בתם
דובינסקי שרה בתם
דובינסקי תמה בתם
דובינסקי אליהו בנם

דראַך פסיה
דראַך ברוניה

ה

הורמן משה וולף
הורמן אסתר אשתו
הורמן חיה בתם
הורמן שיינדל בתם

הורמן שלמה

הלפרין (צ'צ'יק) חיניה

הנדלמן יוסף
הנדלמן שיינדל אשתו
הנדלמן רחל בתם

ו

וולפין יהושע

וולפין יעקב
וולפין דבורה אשתו
וולפין נחום בנם
וולפין רוזה בתם

וולפין יעקב

וולפין נחמה
וולפין חוה גיטל בתה

וולפין אסתר
וולפין מינקה בתה
וולפין אשר בנה

וורונה גוניה
וורונה יצחק בנה
וורונה מרים בתה
וורונה בתה

וורונה חנה
וורונה מרים בתה
וורונה יהודית בתה
וורונה אברהם בנה

וורונה יצחק
וורונה פיגה אשתו
וורונה מרים בתם
וורונה דב בנם

וורונה שלמה
וורונה אסנת אשתו
וורונה מרים בתם
וורונה יוסף בנם

וידר שבתאי
וידר (גנדלמן) רבקה אשתו
וידר נחמה בתם

ויטס משה
ויטס גיטל אשתו
ויטס בילה בתם
ויטס אברהם בנם

וינר אהרן
וינר נחמה אשתו

וינר חיים דוד
וינר הניה גיסתו
וינר קיילע גיסתו

וינר יוסף ליב
וינר יוכבד אשתו
וינר פרומה בתם
וינר זיסל בתם

וינשטין ברל
וינשטין (גרבר) יוכבד אשתו
וינשטין פנינה בתם

ויסמן שמואל
ויסמן שיינדל אשתו

ולדמן משה
ולדמן אסתר אשתו

ולמן (סגל) גיטל
ולמן שלמה בנה

וסרמן בתיה
ושלושת ילדיה

וסרמן משה
וסרמן יעקב בנו

וסרמן שרה
וסרמן פנינה בתה
וסרמן נחמן בנה
וסרמן אליהו בנה

וסרמן אברהם ליב
וסרמן חנה שרה אשתו
וסרמן צבי בנם

וקס צפורה
וקס רייזל

וקס חיה
וקס דבורה בתה

וקס שלמה
וקס רייזל בתו

ז

זולוטוב אברהם
זולוטוב ריבה אשתו
זולוטוב בנם

זולוטוב (בליז'ובסקי) חוה

ז'וק טובה
ז'וק דב בנה
ז'וק פנינה בתה

זילברברג מאיר
זילברברג מאַכלע אשתו
זילברברג ברל בנם
זילברברג משה בנם
זילברברג אברהם בנם
זילברברג גיטל בתם

זילברברג שניאור
זילברברג רייזל אשתו

זילברמן יהושע יצחק
זילברמן (גרינברג) טייבל אשתו
זילברמן ברוך בנם

זילברמן שלום
זילברמן אשתו
וילדיהם

זנדוים מנשה
זנדוים פריידה אשתו
זנדוים ביילה בתם

זליגסון (שלאפר) אניה
זליגסון בתה

זלצבוך רייזל
זלצבוך משה בנה

זלצמן יעקב לייב
זלצמן גולדה אשתו
זלצמן משה בנם
זלצמן ישראל בנם
זלצמן יהודית בתם
זלצמן מאַטל בתם

זסק (לין) מינדל
זסק חיה לאה בתה
זסק יצחק בנה
זסק מרדכי בנה

זקס מינדל
זקס קופל בנה
זקס ברושקה בתה

זקס גננדל
זקס חיניה בתה
זקס חיה בתה
זקס יונה בנה

ח

חוברס (קורובוצ׳קה) חיניה
חוברס נחמן בנה

חזנצ׳וק חיים
חזנצ׳וק (איזנברג) מרים אשתו
חזנצ׳וק דוד בנם
חזנצ׳וק בתם

חייצ׳קס צבי
חייצ׳קס פסיה אשתו
חייצ׳קס זאב בנם
חייצ׳קס חנוך בנם

חמר מרדכי
חמר ברכה אשתו
חמר מניה בתם
חמר סוניה בתם

חפץ סטרה

חפץ אביגדור (ויטיה)
חפץ (ברזובסקי) בתיה אשתו
חפץ מוסיק בנם

ט

טומרין יעקב

טורוביץ טוביה

טורוביץ לאה
טורוביץ גרשון בנה
טורוביץ בוניה בתה

טורוק חיה
טורוק ניסן בנה

טורוק וולף בנה
טורוק ינטה בתה

טורוק חיים
טורוק הניה אשתו
טורוק גיסיה בתם
טורוק וולף בנם

טורוק יצחק
טורוק חנה אשתו
טורוק יוכבד בתם
טורוק ליובה בתם

טורקניץ אברהם

טנדלר (פרל) פערל

טרוסמן חיים
טרוסמן טמה אשתו

טרוסמן יחיאל

טריגון יששכר (שו״ב)
טריגון פעסל אשתו
טריגון ישראל בנם

טרלו (לוין) חיה
טרלו דוניה בתה
טרלו לאה בתה

י

יוז לייבל
יוז (עברי) ינטל אשתו
יוז אביגדור בנם
יוז צירל בתם

כ

כץ ישראל
כץ (זקס) סימה אשתו
וילדותיהם (תאומות)

כץ משה
כץ (טוכמן) רחל אשתו
כץ חיה בתם
כץ בתיה בתם

כצנלסון נחום
כצנלסון חנה ביילה אשתו
כצנלסון סוניה בתם

כשר דוד
כשר איטה אשתו
כשר חנה בתם
כשר יצחק בנם

ל

לוי נחמן
לוי (בליזובסקי) צביה אשתו
לוי ישראל בנם
לוי דינה בתם

לוין אהרן
לוין פערל אשתו

לוין מרדכי
לוין מינדל אשתו
לוין משה בנם

ליטבק בוזיה

ליטבק אריה (ליובה)
ליטבק תמרה אשתו

ליכטמן מרדכי
ליכטמן אסתר אשתו
ליכטמן חיים בנם
ליכטמן מלכה בתם

ליכטשטין צבי
ליכטשטין (בורקא) מרים אשתו
ליכטשטין שמואל בנם
ליכטשטין מאשה בתם

לין משה־הירש
לין יענטל אשתו

לין יעקב
לין פריידל אשתו
לין סוסיה בתם
לין שרה בתם
לין דבורה בתם

לין פסיה

לין פנחס
לין איטה אשתו
לין מרדכי בנם
לין יצחק בנם
לין מיכלה בתם

לייפמן בן ציון
לייפמן בריינדל אשתו
לייפמן אסתר בתם

לייפמן פסח
לייפמן מרים אשתו
לייפמן אסתר בתם
לייפמן הינדל בתם

ליפשיץ משה שמחה
ליפשיץ אריה בנו

ליפשיץ (מרגלית) חיותה
ליפשיץ גרשון דוד בנה
ליפשיץ יוסף חיים בנה
ליפשיץ גולדה בתה

ליפשיץ שרה חוה
ליפשיץ זיסל בתה

לנגר יצחק
לנגר חיה אשתו
לנגר בתיה בתם
לנגר צפורה בתם

לנדאו (שטינברג) לאה
לנדאו חוה בתה
לנדאו וירצל בתה
לנדאו פייגל בתה
לנדאו רחל בתה

מ

מאירזון יונה
מאירזון מוסיה אשתו
מאירזון מרי בתם
מאירזון יוסף בנם

מאירזון זיסל
מאירזון איטקה אשתו
מאירזון בנימין בנם

מהלר (קורובוצ׳קה) חוה
מהלר רעיה בתה

מודריק צבי

מוצ׳ניק אהרן
מוצ׳ניק (פינצ׳וק) לאה אשתו
מוצ׳ניק משה יעקב בנם

מוצ'ניק ריזל בתם
מוצ'ניק ויטקה בתם

מייזלר
מייזלר (וורונה) מירל אשתו

מקלר עטל
מקלר יהודה בנה

מרגלית יוסף
מרגלית (ליפשיץ) יהודית אשתו
מרגלית גולדה בתם

מרשלק שושנה

משה (ארענדאר)
גיסיה (גרינשפון) אשתו

נ

נבוז'ניק פיגה

נגל אליהו
נגל צפורה אשתו
נגל בוזיה בתם

נגל שלמה
נגל (טרוסמן) דבוסיה אשתו
נגל זיסל בתם
נגל ניסן בנם

נייברג ישראל מיכאל

ניידיץ' משה אהרן
ניידיץ' בתיה אשתו

ניידיץ' אנשל
ניידיץ' שרה אשתו
ניידיץ' שלמה בנם
ניידיץ' זרח בנם
ניידיץ' מאיר בנם

ס

סבצ'ניק פייביש
סבצ'ניק דבוסיה אשתו
סבצ'ניק דובה בתם
סבצ'ניק הניה בתם
סבצ'ניק ישראל בנם

סגל (הנדלר) שושנה

סויצ'ר פראַדל

סוכה אהרן
סוכה לאה אשתו

סוכה רחל
סוכה פסח בנה

סוכה שמואל
סוכה (גנדלמן) סוניה אשתו
סוכה צבי בנם
סוכה זלמן בנם
סוכה מלכה בתם

סוכר לאה
סוכר פייגל בתה
סוכר יעקב בנה

סולצמן נח
סולצמן קלרה אשתו
סולצמן לוסיה בתם
סולצמן שושנה בתם

סולצמן (וינר) ליובה
סולצמן מאיר בנה

סורוקה שלמה (מכפר בורוביה)
סורוקה (בורקא) חנה אשתו
סורוקה זלמן בנם
סורוקה גדליהו בנם
סורוקה אסנת בתם

סטרילובסקי זליג
סטרילובסקי מלכה אשתו
סטרילובסקי שרה בתם

סלוצקי אהרן
סלוצקי חיה אשתו
סלוצקי איסר בנם

סליעפ שרה
סליעפ אריה בנה

ספיבק שמואל יצחק
ספיבק לאה אשתו

ספיבק חיים
ספיבק אשתו
ספיבק חצקל בנם

ע

עברי אביגדור
עברי זלטה אשתו
עברי יוסף בנם

עברי נח

עברי משה
עברי זלטה אשתו
עברי יענטל בתם
עברי שפרה בתם
עברי דב בנם

פ

פוטרוך מנדל
פוטרוך יענטל אשתו

פולישוק חיה־פיגה

פולישוקביילה
פולישוק דבורה בתה
פולישוק מינדל בתה

פולישוק דינה
פולישוק יעקב בנה
פולישוק יצחק בנה

פוקסמן אשר
פוקסמן קיילה אשתו
פוקסמן מאניה בתם

פוקסמן חיים אריה
פוקסמן ראַסל אשתו

פוקסמן יעקב
פוקסמן גודל אשתו

פוקסמן צבי
פוקסמן מאניה אשתו
פוקסמן פעסל בתם

פורטנוי דב
פורטנוי משה בנו
פורטנוי פעסל בתו

פורטנוי נפתלי
פורטנוי מינקה אשתו
פורטנוי בוזיק בנם
פורטנוי אפרים בנם

פורמן יצחק
פורמן אשתו
וילדיהם

פייגלשטיין דב
פייגלשטיין מרים אשתו
פייגלשטיין מאיר בנם

פייגלשטיין הודל
פייגלשטיין שרה גיטל בתה

פינצ'וק אברהם
פינצ'וק חוה שפרה אשתו
פינצ'וק שלום בנם

פינקלשטיין יהושע
פינקלשטיין פלטיאל
פינקלשטיין ישראל

פינקלשטין ליבר
פינקלשטין (וינר) שיינדל אשתו
פינקלשטין משה בנם
פינקלשטין מיכאל בנם
פינקלשטין נח בנם

פינקלשטין יוסף
פינקלשטין מרים אשתו
פינקלשטין רחל בתם

פינקלשטין רייזל
פינקלשטין רחל בתה
פינקלשטין רבקה בתה

פיסצ'נסקי אריה
פיסצ'נסקי סימה בתו
פיסצ'נסקי צפורה בתו
פיסצ'נסקי מרים בתו

פיק יוסף
פיק (פוקסמן) חיה לאה אשתו

פיק ישראל

פיק אלתר
פיק בבל אשתו
פיק חיה בתם
פיק משה בנם

פיק חנה איטה

פישמן מינה

פלדמן ישראל
פלדמן רחל אשתו
פלדמן אברהם קופל בנם
פלדמן אהרן שמואל בנם
פלדמן חיה פעסל בתם
פלדמן ברכה בתם

פלנצרייך ליאון
פלנצרייך רוזיה אשתו
פלנצרייך זיסל בתם

פאליק יוסף
פאליק חיה אשתו
פאליק צבי בנם
ועוד שני ילדים

פקץ' בלה

פקץ' בתיה
פקץ' שמעון בנה
פקץ' לאה בתה

פרגר יעקב
פרגר זלאַטה אשתו

פרגר חוה
פרגר יואל בנה
פרגר חיה בתה

פרגר שמריהו
פרגר פרידה אשתו
פרגר רחל בתם

פריאטל יעקב
פריאטל (שפירא) טובה אשתו
פריאטל פייגל בתם

פריאטל ראובן
פריאטל חנה אשתו

פריד צבי
פריד חוה אשתו
פריד מרים בתם
פריד אסתר בתם
פריד רחל בתם
פריד הדסה בתם

פרידמן שיינדל

פרידמן נתן
פרידמן שרה אשתו

פרידמן צבי
פרידמן רבקה אשתו
ובנם

פרידמן שלמה
פרידמן איידל אשתו

פרידמן שרה
פרידמן שלמה בנה

פרידמן מרדכי
פרידמן שרה אשתו
פרידמן רחל בתם

פריירמן משה
פריירמן יעקב (יאַשה) בנו
פריירמן צבי (גרישה) בנו

פרל סנדר
פרל טובה אשתו
פרל מאיר בנם

פרלוב (גרינשפון) חיה שרה
פרלוב מרים בתה

פרלוביץ' (בליז'ובסקי) חיה
פרלוביץ' אשר בנה

פרלוביץ' בלה

פרלוביץ' נחמן
פרלוביץ' שושנה אשתו
פרלוביץ' דינה בתם
פרלוביץ אשר בנם

פרלוביץ' אהרן
פרלוביץ' פרל אשתו
פרלוביץ' אסתר בתם
פרלוביץ' פרץ בנם
פרלוביץ' יוסף בנם

פרלוביץ' נחמן
פרלוביץ' רחל אשתו
פרלוביץ' פנינה בתם
פרלוביץ' הודל בתם

פרלוביץ' חוה
פרלוביץ' אסתר בתה

פרלוביץ' אברהם
פרלוביץ' אשתו
ובנם

פרלמן שמואל
פרלמן צפורה אשתו
ובנם

פרלשטין פייביש
פרלשטין אשתו
ושני ילדיהם

פרלשטין לאה
פרלשטין חנה בתה

פרלשטין רבקה

פרלשטין צפורה
פרלשטין בתיה בתה
פרלשטין חנה בתה
פרלשטין רחל בתה
פרלשטין יעקב בנה

פרלשטין יעקב
פרלשטין לאה אשתו
פרלשטין מתתיהו בנם
פרלשטין יהודה בנם
פרלשטין מרים בתם

צ

צוויבאום (חפץ) חנה
צוויבאום תמרה בתה

ציפיניוק (כל המשפחה)

צ'רנוטה מיכאל
צ'רנוטה שרה אשתו
צ'רנוטה משה בנם

צ'רפיצ'ניק יהושע
צ'רפיצ'ניק אסתר אשתו
צ'רפיצ'ניק רבקה בתם
צ'רפיצ'ניק דינה בתם

צ'צ'יק אהרן
צ'צ'יק חיה שרה אשתו
צ'צ'יק רוחמה בתם
צ'צ'יק מרדכי בנם
צ'צ'יק משה צבי בנם
צ'צ'יק דוד בנם
צ'צ'יק אליהו בנם

ק

קגן גרשון
קגן עטל אשתו
וילדיהם

קגן שיינדל

קוזיול יוסף
קוזיול חיה אשתו
קוזיול חיים בנם
קוזיול אריה בנם
קוזיול מיכלה בתם

קוץ פסח
קוץ אהרן בנו

קוץ גדליהו
קוץ שרה אשתו
קוץ בייבה בנם

קוקויב צבי
קוקויב (גייפמן) בתיה אשתו
קוקויב בן ציון בנם

קוקל בצלאל
קוקל רייזל אשתו
קוקל שיינצה בתם
קוקל ניוסיה בתם

קורובוצ'קה משה
קורובוצ'קה מרים אשתו
קורובוצ'קה פראדל בתם

קורובוצ'קה יואל
קורובוצ'קה חיניה אשתו
קורובוצ'קה בנימין בנם
קורובוצ'קה נתן בנם
קורובוצ'קה אשר בנם
קורובוצ'קה בנם

קורלנד פראדל

קיילר (בורד) טייבל
קיילר ברוך בנה
קיילר חסיה בתה

קימל אסתר חיה
קימל בתיה בתה

קיסל שמואל
קיסל (בורד) בריינדל אשתו

קיסל זיסקינד
קיסל שפרה אשתו
קיסל פראדל בתם
קיסל חיה בתם
קיסל שמחה בנם

קלורפיין פנחס
קלורפיין פניה אשתו
קלורפיין אברהם בנם

קליימן אהרן

קליימן (שפירא) סוניה
קליימן מניה בתה

קליימן יעקב
קליימן חוה אשתו
קליימן דבורה בתם
קליימן חנה בתם
קליימן ריבה בתם
קליימן מאשה בתם
קליימן זליג בנם
קליימן אברהם דב בנם

קליימן יהודה
קליימן חנה אשתו

קניז'ניקוב פסיה

קפלן יוסף
קפלן דוסל אשתו
קפלן דבורה בתם
קפלן דוד בנם

קפלן (שורץ) חיה
בנה ובתה

קפלן חנה
ושלושת ילדיה

קפלן בריינדל
קפלן יהודה

קעק ישעיהו־ברוך

קעק חיה
קעק אהרן בנה
קעק שמואל בנה

קעק חיים
קעק סוניה אשתו
קעק רבקה בתם
קעק דבורה בתם
קעק אברהם בנם

קעק מיכאל
קעק מינדל אשתו
קעק ראַסל בתם

קרבצ'יק ברוך
קרבצ'יק מאשה אשתו
קרבצ'יק ביילה בתם

קרופניק יוסף דב
קרופניק בתיה אשתו
קרופניק מאיר בנם

קריבולה משה
קריבולה (לוין) פייגל אשתו
קריבולה יהושע (שעפטל) בנם

קריצ'מן אליעזר
קריצ'מן רחל אשתו
קריצ'מן חנה בתם

קרמר מרדכי
קרמר בת שבע אשתו
קרמר חיים בנם
קרמר קלמן בנם

קרמר מרדכי
קרמר (איזנשטין) דבורה אשתו
קרמר פייביש בנם
קרמר חיה בתם

קרצ'ר רוזה

קרנצברג יעקב
קרנצברג איטה בתו

ר

רובינשטין חנה
רובינשטין שרה בתה
רובינשטיין אברהם בנה

רוזנברג מרדכי
רוזנברג (שורץ) ביילה אשתו
רוזנברג אהרן בנם
רוזנברג ראובן בנם
רוזנברג ישראל בנם

רוזנצויג מרדכי
רוזנצויג (גנדלמן) הינדל אשתו
רוזנצויג שמואל בנם

רוזנשטין אהרן דב
רוזנשטין חיה אשתו
רוזנשטין חוה בתם

רוזנשטין צבי
רוזנשטין רחל אשתו
רוזנשטין צפורה בתם
רוזנשטין בתם

רוזנשטין בלה
רוזנשטין אברהם בנה
רוזנשטין בתה

רוטמן לוי
רוטמן ריבה אשתו
רוטמן אהרן בנם
רוטמן גניה בתם

רויטלמן רחל
רויטלמן רבקה בתה
רויטלמן רוניה בתה

רזניק ליבה
רזניק חיים בנה
רזניק חסיה בתה
רזניק דוציה בתה
רזניק ישעיהו בנה

ריבקין אריה
ריבקין מוסיה אשתו
ריבקין מאיר בנם

ריידמן עזריאל
ריידמן רייזל אשתו
ריידמן אברהם בנם

רייזילים הענאך
רייזילים קריינה אשתו
רייזילים רייזל אשתו

רייזמן מיכאל
רייזמן חאַסל אשתו
רייזמן יענטל בתם
רייזמן בנם

רייזמן מוטל
רייזמן חנה אשתו
רייזמן מיכלה בתם
רייזמן בנם

ריים אריה
ריים (זלצבוך) רבקה אשתו
ריים משה בנם
ריים בתם

רעקעם שלמה
רעקעם (גרינברג) טייבל אשתו
רעקעם שרה בתם

ש

שבצ'ניק פייביש
שבצ'ניק דבוסל

שבצקי חנה
שבצקי משה בנה
שבצקי גולדה בתה
שבצקי אסתר בתה
שבצקי מרים בתה

שובר ברוך
שובר גניה

שוורצברג יואל (שו"ב)
שוורצברג חוה אשתו
שוורצברג שרה בתם
שוורצברג יצחק בנם

שוחט חיים יהודה
שוחט שרה אשתו

שוחט משה
שוחט רחל אשתו
שוחט שמואל (סיומה) בנם
שוחט בת שבע בתם
שוחט חיה בתם

שוינדלמן יעקב שמואל
שוינדלמן רבקה אשתו

שוינדלמן יהושע
שוינדלמן הינדה אשתו
שוינדלמן בנם

שוינדלמן פלטיאל
שוינדלמן בלה אשתו
שוינדלמן פייגל בתם
שוינדלמן משה בנם

שוינדלמן ישראל
שוינדלמן חיה אשתו
שוינדלמן משה בנם

שולמן משה זליג
שולמן נחה אשתו
שולמן יוסף בנם
שולמן רבקה בתם

שולמן דוד

שולנר יצחק
שולנר חוה אשתו

שוסטר חיה
שוסטר גניה בתה

שוסטר בתיה
שוסטר יהודה בנה
שוסטר נחה בתה

שוסטר ישעיהו
שוסטר בלה אשתו
שוסטר זיסל בתם

שוסטר אשר
שוסטר אסתר אשתו
שוסטר חנה בתם
שוסטר ישראל בנם

שוסטר מיכאל
שוסטר דבורה אשתו
שוסטר אליהו בנם
שוסטר דוד בנם

שוסטר יהושע
שוסטר מושקה אשתו

שוסטר חנה הודל בתם
שוסטר יצחק בנם

שוסטר יוסף

שורין (פולישוק) רבקה

שורין דוד
שורין חנה אשתו
שורין ישראל בנם
שורין שמאי בנם

שורין רחל
שורין אשר
שורין אברהם

שורין פסיה

שורצבלט דב (ברל)
שורצבלט דבורה אשתו
שורצבלט פניה בתם

שורצבלט מנדל
שורצבלט (גנדלמן) מניה אשתו
שורצבלט מלכה בתם

שטדלר בנימין
שטדלר (נייברג) שרה אשתו
שטדלר ראָסל בתם
שטדלר שושנה בתם

שטיינדל מאיר
שטיינדל סוסל אשתו
שטיינדל שעפסל בנם
שטיינדל בתם

שטיינמן הרשל
שטיינמן מלכה אשתו

שיינטוך משה
שיינטוך מלכה אשתו
שיינטוך אסתר בתם
שיינטוך יענטל בתם
שיינטוך זהבה בתם

שיפ פייגה
שיפ ישעיהו בנה
שיפ רייצה בתה

שכטמן דינה

שכטר פישל
שכטר (איזנברג) רוניה אשתו
שכטר יחיאל בנם
שכטר בנם

שכנובסקי דוד
שכנובסקי מירל אשתו
שכנובסקי אהרן בנם
שכנובסקי פרידה בתם

שליאפרביילה

שליפק שאול
שליפק (גיטלמן) אסתר אשתו
שליפק משה בנם

שאמעס הרב יוסף אהרן
שאמעס הרבנית ריקל

שפילברג מינה
שפילברג (קגן) ביילה אשתו
שפילברג מוזיק בנם

שפילמן (זקס) סוניה
שפילמן משה בנה

שפיר יצחק מאיר
שפיר חנה אשתו
שפיר דבורה בתם
שפיר בלה בתם
שפיר דובה בתם
שפיר גרשון בנם

שפירא אברהם
שפירא חיה אשתו
שפירא העסל בנם
שפירא דובה בתם
שפירא ישראל בנם

שפירא אלטע
שפירא משה בנה
שפירא בתיה בתה

שפירא צפורה
שפירא דב בנה
שפירא משה חיים בנה

שפירא מוטל
שפירא רבקה אשתו
שפירא מניה בתם

שפירא חיה
שפירא אסתר בתה

שפירא מרדכי
שפירא ליפשא אשתו
שפירא דוד בנם
שפירא שלמה בנם
שפירא הסיה בתם
שפירא סוניה בתם

שפירא משה בר
שפירא טייבה אשתו

שפירא יוכבד בתם
שפירא חסיה בתם

שפירא יצחק
שפירא שרה־לאה אשתו
שפירא יוכבד בתם
שפירא פייגה בתם
שפירא שמואל בנם
שפירא ראַסל בתם

שפירא יצחק
שפירא רבקה אשתו
שפירא דוד בנם
שפירא יעקב בנם

שפירא שמואל
שפירא נחמה אשתו
שפירא מרדכי בנם

שפירא יעקב
שפירא גולדה אשתו
שפירא אליעזר בנם
שפירא יוכבד בתם

שפירא שלמה
שפירא רבקה אשתו
שפירא בנימין בנם

שפירא רייזל
שפירא ליובה בתה
שפירא ראַסל בתה
שפירא מושקה בתה
שפירא פראדל בתה
שפירא פסיה בתה
שפירא קלמן בנה

שפירא נחמן
שפירא עטל אשתו
שפירא אשר בנם
שפירא צבי בנם

שרייבר מאיר
שרייבר (יוז) שרה אשתו
שרייבר יוכבד בתם
שרייבר שפרה בתם
שרייבר יעקב בנם
שרייבר ניסן בנם

בצלאל איזנברג

מינדל איזנברג

הערשל איזנברג

מאיר איזנברג

וולף איזנברג

רינקה שכטר (איזנברג)

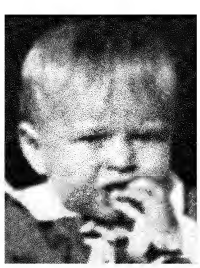
חיים חונצ'יק (שולמן)

מרים הונצ'יק (איזנברג)

אברהם גרצובסקי   חיה גרצובסקי (איזנברג)

רבקה גרצובסקי

דוד באום. בניו: מרדכי־צבי. ישראל. כלותיו: רבקה (הורמן) ושרה (גילסטרון). נכדיו: משת וחנה

מיכאל בורד

פייגל בורד

אהרן בורד

שמואל קיסעל

ברײנדל קיסעל (בורד)

משה בורד

נפתלי הרץ (זיידל) בינדר

צפרה בינדר

אברהם בינדר

יהודית בינדר

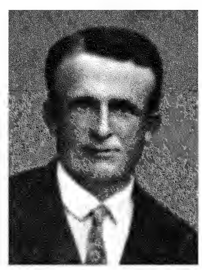
משה בינדר

צביה בינדר (גולוד)

חסיה ברלינסקי (בינדר)

נחמן בלידיובסקי

בריינדל בלידיובסקי

יהושע בלידזובסקי

חסיה בלידזובסקי

בניה בלידזובסקי

שרה בלידזובסקי

נחמן וצביה לוי (בליז'ובסקי)

חיים ואסל בלידזובסקי

פייגה בליז'ובסקי(פרלוביץ')

רבקה בלידזובסקי (פולכן)

לאה באק חיה רוזנשטיין

חיים ומלכה ברזובסקי (גוברמן)

מישה ברזובסקי

מיכאל ברזובסקי

שונמית ברזובסקי (ליפשיץ)

רבקה ברזובסקי

משה ברך

פייגה ברך

שמחה ברך

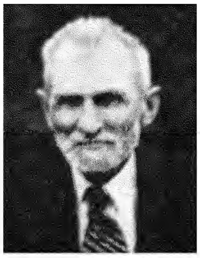
אברהם ברך

נחמה ברך

שלמה בנדר

הרצל גלובוביץ

עסל גלובוביץ

ישראל גלוזוביץ

אברהם־יצחק גרינברג

אסתר־שיינדל גרינברג

הרשל גרינברג

ליפשה גרינברג

ישראל גרינברג

זאב גרינברג

דוד גוטמן

רחל גוטמן (באירזון)

רעיה גוטמן

בתיה גרינשפן (באירזון)

שושנה גרינשפן

צפורה גרינשפן

לוי גרינשפן, אשתו מושקה. ילדיהם: חיה־שרה פרלוב (גרינשפן), יואל ותוכנה.

בתיה גרינשפן

בלה גרינשפן

מפה גרינשפן

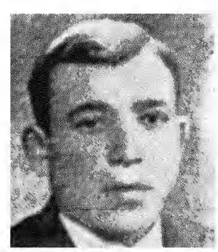
סענדר גולוביי

יוסף גרבר

מלכה גרבר

אליעזר גרבר

לאה גרבר ונכדיה: רבקה ויעקב

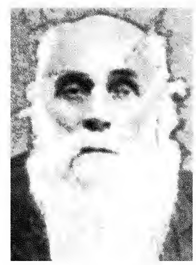
שמעון גנדלמן

ברכה גנדלמן

חיסיה גייפמן

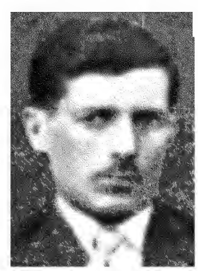
שמעון גנדלמן

פרומה גנדלמן

מינקה גוטניק

צבי גנדלמן

חנה גנדלמן (ברמן)

יהושע גייער

נחמן גייער

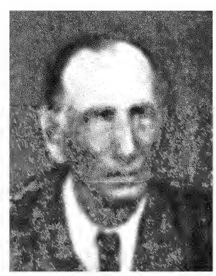
הרשל גורנשטיין

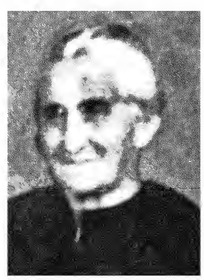
חיה גורנשטיין (וקס)

צבי גלפנד, אשתו מלכה וילדיהם: סוניה, עטל, מיכאל וחיים

אברהם גולוד

חיה גולוד

אליהו גרינברג

משה גיסלמן

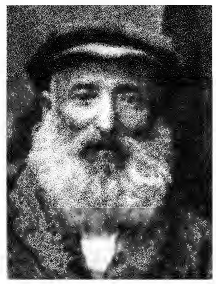
רבקה גיסלמן

זיסקינד גיסלמן

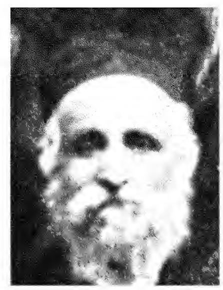
פסיה־בריינה דראך

משה־וולף הורמן

הינקה הלפרין (צ'צ'יק)

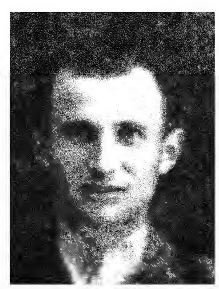
אהרן ויינר

נחמה וינר

חיים־דוד וויינר

ברל ווינשטיין

יוכבד ווינשטיין (גרבר)

פנינה ווינשטיין

שלמה וולמן

חיה ווקס (קלפר)

דבורה ווקס

יהושע וולפין

משה וסרמן

רייזל ולצבך

רבקה רייס (ולצבוך)

משה ולצבוך

מינדל ואַסק

חיה־לאה ואַסק

יצחק ואַסק

מרדכי ואַסק

גנגדל ואקס

יונה ואקס

חיניה ואקס

מרדכי חמר

ברכה חמר

מאַניה חמר

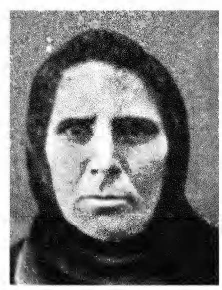

אבינדור הפץ. אשתו בתיה (ברזובסקי) ובנם מוסיק

חיים טרוסמן

טמה טרוסמן

יחיאל טרוכמן

דבוסיה נגל (טרוסמן)

הרב ר׳ יששכר טריגון

ישראל טריגון

לאה לנדוי (שטיינברג)

חיה סרלו (לוין)

דוניה סרלו

לאה סרלו

בוזיה ליסבק

ליוה ליסבק

תמר ליסבק (ליפשיץ)

אהרן לוין

פרל לוין

מרדכי לוין

מינדל לוין

מרדכי ליכטמן

אסתר ליכטמן

מלכה ליכטמן

חיים ליכטמן

שרה־חוה ליפשיץ

משה ליפשיץ

חיותה ליפשיץ (מרגלית)

גרשון ליפשיץ

יוסף ויהודית מרגלית (ליפשיץ)

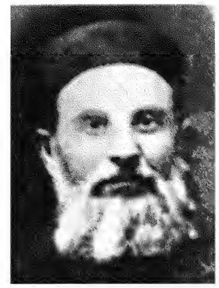
גולדה מרגלית

וולף גודין. אשתו חיה־שרה (ליפשיץ) וילדיהם: רבקה וחן

לייבל ליפשיץ

משה-הערש לין

פסיה לין

חיה לנגר

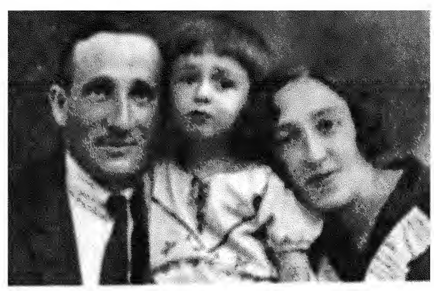
יצחק לנגר

בתיה לנגר

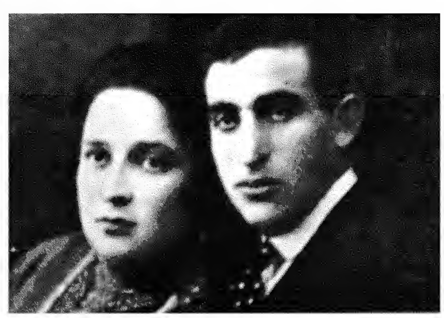
צפורה לנגר

יונה ופוסיה מאירזון ובתם מרי

זיסל מאירזון

אהרן ולאה מרגניק (פינצוק)

ישראל מיכאל נייברג

פייגל נגל ובנה בוזיה

נח סולצמן. אשתו קלרה ובנותיהם: יוסיה ושושנה

לייבה סולצמן

מאיר סולצמן

אהרן סלוצקי

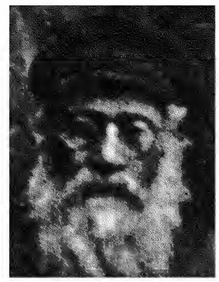
לייבל סליטם

אהרן סוכה

לאה סוכה

אביגדור עברי

משה עברי

זלטה עברי

יענקל עברי

צפרה עברי

בר'ל עברי

נח עברי

יענקל יוז (עברי)

הינה־לאה פיק (פוקסמן)

צבי פוקסמן

מאניה פוקסמן

פעסל פוקסמן

יעקב וגידל פוקסמן

שלום פינצ׳וק

אברהם יהיה פינצ׳יק

חנה פיק

ישראל פיק

משה פורטנוי

פעסל פורטנוי

יהושע פרינדלמן

פלסיאל פרינדלמן

ישראל פרינדלמן

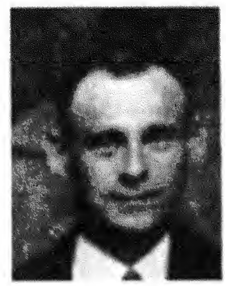
יוסף פינקלשטיין

מרים פינקלשטיין

רחל פינקלשטיין

ליבר פינקלשטיין

שיינדל פינקלשטיין (ווינר)

משה פינקלשטיין

מיכאל פינקלשטיין

ניוניה פינקלשטיין

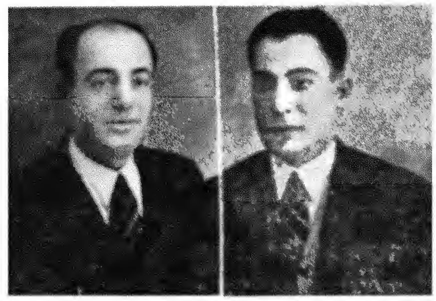
ישראל פלדמן

רחל פלדמן

אברהם קופל פלדמן

שלמה יהרשל פרידמן

פרץ פרלוביץ

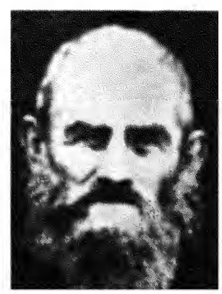
נחמן פרלוביץ

רחל פרלוביץ

אסתר פרלוביץ

יעקב פרגר

זלסה פרגר

חוה פרגר (גרינשפן)

יואל פרגר

משה פריידמן

רבקה פרלשטין

סנדר פרל

טויבה פרל

פערל זנדלר (פרל)

מאיר פרל

אהרן צ׳צ׳יק

חיה שרה צ׳צ׳יק (פרגר)

סניה צווייבאום

אסתר צ׳רפיצ׳ניק (גרינברג)

שרה קרץ

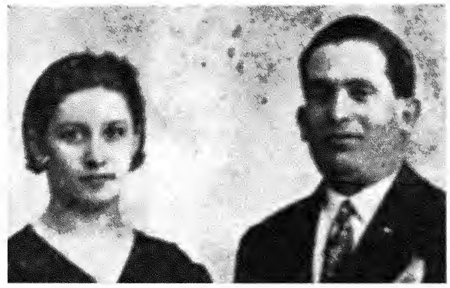
פסח קרץ

אהרן קרץ

בייבה קרץ

צבי ובתיה קוקריב (גייסמן)

בן־ציון קוקריב

פנחס קלורפיין

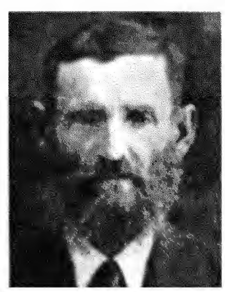
פניה קלורפיין

אברהם קלורפיין

שיינדל קגן

בצלאל קוקל

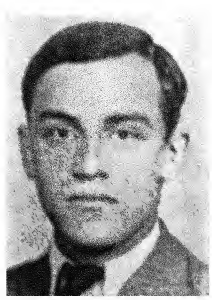
רייזל קוקל

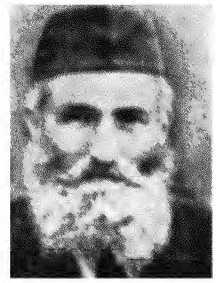
פיינצה קוקל

גיוסיה קוקל

אהרן קליינמן

משה קורובוצקה

מרים קורובוצקה

פראדל קורובוצקה

יואל קורובוצקה

ריניה קורובוצקה-גנדלמן

בנימין קורובוצקה

נתן קורובוצקה

חנה מהלר (קורובוצקה)

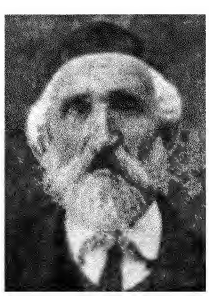
רעיה מהלר

חיניה הוברס (קורובוצקה)

נחמן הוברס

ישעיה-ברוך קפק

סיניה קליינמן (קפירא)

מניה קליינמן

ברוך קרבציק

בריינדל קפלן

יהודה קפלן

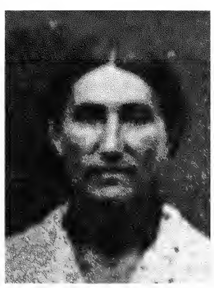
רוזה קרצר

פייגל קריבוליה (לוין)

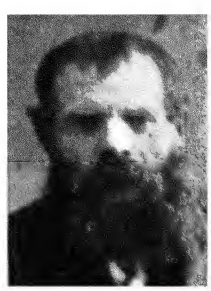
יהושע העסעל קריבוליה

רחל קריצ'מן

חנה קריצמן

אהרן־דב רוזנשטיין

חיה רוזנשטיין

צבי ורחל רוזנשטיין

לייק רוסמן

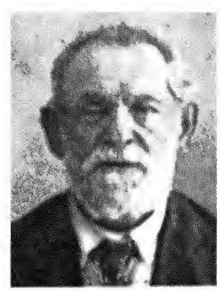
רבקה ריסמן (יונגשטיין)

אהרן ריסמן

גניה רוסמן

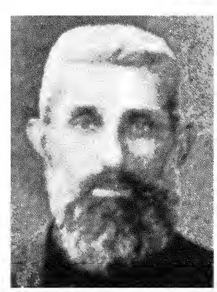
חיים־יהודה פוחס

פייביש טבצ'ניק

רבוסל טבצ'ניק (ודאך

יעקב־שמואל פרינדלמן

רבקה פרינדלמן

רבקה סורן (פלישוק)

משה-זליג שולמן

נחה שולמן

יוסף שולמן

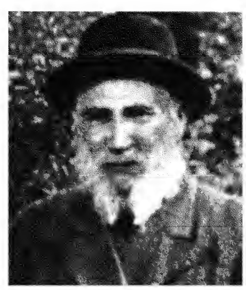
רבקה שולמן

ברוך שובר

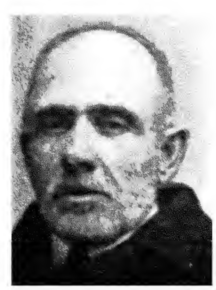
גניה שובר

הרב ר' אהרן-יוסף באכעס

הרבנית לאה-ריקל שאמעס

בריל שוארצבלט

דבורה שוארצבלט

פניה שוארצבלט

מנדל שוארצבלט

מרים שוארצבלט (גנדלמן)

בתיה שוסטר

נחה שוסטר

יהודה שוסטר

ר״ב יואל שוארצברג

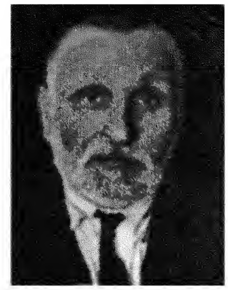
חוה שוארצברג (קליגר)

שרה שוארצברג

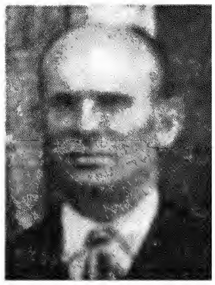
איזיק שוארצברג

הרשל שטיינמן

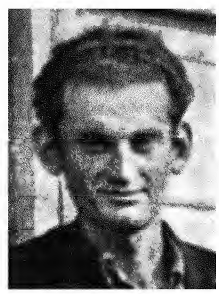
מלכה שטיינמן

דוד שכנובסקי

מירל שכנובסקי

אהרן (לוליק) שכנובסקי

פרידה שכנובסקי

פולמית ברקכן (שכנובסקי)

מינה שפילברג

ביילה שפילברג (קגן)

בניסן שטולר

שרה שטולר (נייברג)

פרשנה שטולר

רבקה ושלמה שפירא

טרבע שפירא

יוכבד שפירא

חסיה שפירא

ברמן משה בן אברהם

קבר־אחים של קדושינו בבית־העלמין ברוקיסנה. שנרצחו ע״י הנאצים

* * *

עַל דַּעַת עֵינַי שֶׁרָאוּ אֶת הַשְּׁכוֹל
וְעָמְסוּ זְעָקוֹת עַל לִבִּי הַשָּׁחוּחַ,
עַל דַּעַת רַחֲמַי שֶׁהוֹרוּנִי לִמְחֹל,
עַד בָּאוּ יָמִים שֶׁאִיְּמוּ מִלִּסְלֹחַ, –
נָדַרְתִּי הַנֵּדֶר: לִזְכֹּר אֶת הַכֹּל.
לִזְכֹּר – וְדָבָר לֹא לִשְׁכֹּחַ.

דָּבָר לֹא לִשְׁכֹּחַ – עַד דּוֹר עֲשִׂירִי,
עַד שֹׁךְ עֶלְבּוֹנִי, עַד כֻּלָּם, עַד כֻּלָּהַם,
עֲדֵי יִכְלוּ כָּל שִׁבְטֵי מוּסָרִי. – – –
קוֹנָם אִם לָרִיק יַעֲבֹר לֵיל הַזַּעַם,
קוֹנָם אִם לַבֹּקֶר אֶחְזֹר לְסוּרִי
וּמְאוּם לֹא אֶלְמַד גַּם הַפָּעַם.

א׳ שלונסקי

ארגון
יוצאי רוקיטנה והסביבה
בישראל

הועד

תולדות הארגון ופעולותיו

עד המחצית השנייה של שנת 1944, לא ידענו מה עלה בגורלן של רוקיטנה והסביבה. אמנם, ידוע היה לנו, שבאחד־עשר במאי 1943 התאבד העסקן הבונדאי הנודע שמואל מרדכי זיגלבוים על פתחו של בית־הנבחרים הבריטי בלונדון, כמחאה על האדישות שמגלה העולם החפשי לרצח עם שלם — אבל לא תארנו לעצמנו ולא רצינו להאמין, שהמדובר הוא בהשמדה.

המבשר, שבישר לנו את הבשורה המחרידה, שקהילת רוקיטנה אינה קיימת עוד, היה חברנו ברוך שחורי (שווארצבלט). בשנת 1944 שלח איגרת לשרה אחותו בארץ. באיגרת היה כתוב בין היתר:

„רוקיטנה אבלה ושוממה. למעלה ממחציתה הרוס. מספר רב של בתי־היהודים נמחה מעל פני האדמה יחד עם בעליהם. שמונים ושלושה יהודים נתקבצו ובאו מהיערות. זוהי שארית הפליטה של אוכלוסיה יהודית בת 1630 נפש, שהיו על מגרש־ההשמדה. נשאר קומץ של חולים ואביונים, שבורים ורצוצים".

המכתב הזה פיזר את כל האשליות, והעמדנו לפני מציאות עגומה. נשארנו יתומים ומיותמים. המכתב, שהודפס אז בעתונות שבארץ־ישראל וגם בחוץ־לארץ — היכה גלים. בכל זאת השתעשענו בתקוה, „אולי בכל זאת", אולי שרד מישהו בחיים. רבים פנו במכתבים לשחורי ושאלו לגורל קרוביהם; אולם לא היה לו מה להשיב. תשובה אחת היתה בפיו: „לא נשאר זכר כלשהו מבני־המשפחה. כולם הושמדו".

שמועה רעה זו עוררה אותנו להציל את שארית הפליטה מרעב וניוון. אולם דבר זה חייב מסגרת אירגונית. באחת השבתות של שנת 1944 התכנסו החברים (לאחר הידברות) יוסף אייזנברג, מאיר בורד, דב וורונה, חנן חצובי (טריגון), אהרן חרותי (פרירמן), ברוך לווין ז"ל, ישעיהו מאירי (מאירזון), רחל מרגלית (מאירזון) ז"ל וחיים שטיינמן— בבנין של „קופת־חולים" ברחוב בן־עמי, בתל־אביב, והחליטו להקים ארגון של יוצאי עירנו והסביבה.

ניגשנו לאסוף את הכתובות של בני־עירנו והסביבה בארץ, כדי ללכדם

במסגרת אירגונית. אולם לא הסתפקנו בזה, והתחלנו מיד בפעולות של עזרה וסעד. שלחנו חבילות של בגדים ומזון לשארית הפליטה ברוקיטנה. החבילות הגיעו לתעודתן ושימשו מקור של עידוד והצלת נפשות.

לפעולת־התעוררות זו לא היה המשך רצוף. חלפו חמש שנים של גישושים, שבהן עסקנו כאמור באיסוף כתובות ובחיפוש אחר בני־העיר והסביבה. ראשוני השרידים שעלו בשנים הללו לארץ (בעליה בלתי־ליגלית) ודברי העדות שלהם על החורבן הגדול — דרבנו אותנו להתארגנות ולמעשים.

בשנת 1949 נוצקו הדפוסים הראשונים של הארגון (עד אז נפגשנו בחוג מצומצם). ביום י״ג באלול תש״ט (7.9.1949) קיימנו בתל־אביב את הכנס הראשון והאזכרה הראשונה. התכנסו רבים מבני־עירנו והסביבה מכל קצות־הארץ — מהערים, המושבות והקיבוצים. בכנס זה נפגשנו עם ניצולי עירנו והסביבה, ושמענו מפיהם עדות חיה על החורבן הגדול. בכנס זה הוחלט להקים את הארגון ונבחר ועד ראשון בהרכב החברים: דב וורונה, אהרן חרותי (פרירמן), ברוך לווין ז״ל, אהרן ליפשיץ, בצלאל קעק, ברוך שחורי (שווארצבלט) וחיים שטיינמן. כמרכז וכמזכיר הועד נבחר הח׳ חיים שטיינמן.

ביום ח׳ בטבת תש״י (28.12.1949) הוצא החוזר הראשון לכל בני־עירנו והסביבה בארץ, בו הודענו על ייסוד הארגון ועל מטרותיו. בחוזר הודגש במיוחד הצורך בהנצחת קדושינו שניספו בשואה. לשם כך צרפנו שאלון ושלחנו אותו — יחד עם החוזר — לאלה שכתובותיהם היו ידועות לנו, וביקשנו להעביר אותו לאלה שכתובותיהם לא היו ידועות לנו.

לשם מימון פעולות הארגון, הטלנו על החברים מס שנתי בשעור של לירה אחת. פתחנו קונטו בבנק הלוואה וחיסכון בתל־אביב. ההיענות היתה ניכרת, וזה איפשר לנו להתחיל בעבודה. הח׳ חיים שטיינמן, שריכז את כל עניני הארגון, עשה עבודת נמלים בדבקות מופתית במשימה הנעלה שהוטלה עליו, ומאז פעל הארגון בתמידות.

בישיבת הועד הראשונה הועלתה כסעיף ראשי בעיית ההנצחה של קדושי העיר והסביבה. בהתאם לכך הוצא חוזר ביום ח׳ בתמוז תש״י (20.6.1950), בו הדגשנו והסברנו את המשמעות הגדולה שבהנצחת קדושינו בספר־זכרון. ביקשנו להמציא חומר מתאים הקשור ברוקיטנה והסביבה.

במשך כל הזמן לא שכחנו אף לרגע את זכר קדושינו, ומדי שנה בשנה התייחדנו עם זכרם הקדוש. במלאת שמונה שנים לחורבן רוקיטנה והסביבה, התקיימה אספה רבת־משתתפים, הודות לכך שהצלחנו להגיע לרבים מבני־עירנו. באזכרה זו ביטא חברנו אהרן חרותי (פרירמן) בכמה משפטים מרוכזים את כאבנו הגדול ואת הסך־הכול המר. הוא אמר בין היתר:

„היום מלאו שמונה שנים לרצח של יהודי עירנו וסביבתה. ביום י״ג באלול, לפני שמונה שנים, נקראו יקירינו, הורינו, אחינו ואחיותינו למגרש־

היריד, שממנו לא חזרו עוד. התאספנו, כמדי שנה בשנה, להתייחד עם זכרם של כל אלה שכה יקרים לנו. זכרונות נעימים, זכרונות יקרים נשארו לנו — זכרונות של רוקיטנה וסביבתה, שם בילינו את שנות חיינו היפות ביותר; שם חלמנו על ציון ועל ירושלים בירתנו. הזכרונות היקרים מזוגים בעצב וצער, כי כל העולם היפה הזה נמחה והפך לגל של עצמות".

אחריו ייחד את הדיבור, הח' ברוך שחורי (שווארצבלט) על מה שעבר על רוקיטנה בתקופת השלטון הסובייטי, עד פרוץ השואה. בתום דבריו העלה הח' ברוך לווין ז"ל זכרונות על החיים התוססים ברוקיטנה בעבר, וספד לניספים. הח' חיים שטיינמן דיבר על הפעולה האדמיניסטרטיבית של הארגון. בין היתר מסר, שפעולת הסיוע לשרידי השואה ברוקיטנה נסתיימה, משום שכולם עזבו את העיר ויצאו, מי לארץ־ישראל ומי לארצות שמעבר ליב.

באזכרה זו נבחר הועד הארצי הראשון בהרכב הבא: צפורה בליז'ובסקי, צבי ברזלי (איזנשטיין), יצחק גולוד, דינה ורדי (רויטבלט), דב וורונה, אהרן חרותי (פרירמן), ברוך לווין ז"ל, אהרן ליפשיץ, ישעיהו מאירי (מאירזון), יצחק פרעגער, ישראל קעק, ברוך שחורי (שווארצבלט), חיים שטיינמן, צבי שפירא ז"ל.

אט־אט החל הועד להרחיב את פעולותיו. ביום 29.6.1952 כינסנו את יוצאי־עירנו והסביבה המתגוררים בצפון הארץ, במטרה להדק את הקשרים עם הארגון. הפגישה התקיימה באולם „מטבח הפועלים" שברחוב החלוץ בחיפה. ההשתתפות היתה רבה וערה. בפגישה זו מסר החבר חיים שטיינמן דו"ח בשם הועד על פעולות הארגון, על תכניותיו לעתיד ועל ההכנות לקראת העשור להשמדת קהילת רוקיטנה והסביבה.

בהגיע שארית הפליטה לארץ, פנו כמה מהם לארגון בבקשת תמיכה כספית. ראינו צורך לייסד קופת עזרה ו„גמילות־חסדים". הקופה נוסדה בשנת 1951. נבחרה הנהלה בהרכב החברים: שלמה בליז'ובסקי (יושב ראש), אהרן חרותי (פרירמן), אהרן ליפשיץ, חיים שטיינמן, צבי שפירא ז"ל. כמה מבעלי היכולת של בני־עירנו והסביבה תרמו סכומי־כסף ניכרים למטרה זו. הקופה הביאה תועלת רבה לנזקקים לה. אם כי ההלוואות שניתנו היו קטנות, בכל זאת שימשו הצלה למקבליהן, והלווים ידעו להעריך נאמנה את ערכה של הקופה. עם קבלת ההחלטה על הוצאת ספר־זכרון — הופסקה פעולת הקופה, וכל הכספים הועברו למטרה זו.

פעולת־ההנצחה הראשונה של קדושינו היתה נטיעת חורשה (ביוזמת הקרן הקיימת לישראל) על־שם רוקיטנה והסביבה ביער הקדושים (יער פולין) שבהרי ירושלים. הנצחה זו הצריכה פעולה אירגונית אינטנסיבית. ביום כ"ט בכסלו תשי"ג (17.12.1952) הוצאנו חוזר מיוחד לכל בני־עירנו והסביבה בארץ, בו הודענו על המפעל הנ"ל. לשם כך צירפנו לחוזר שאלון, בו ביקשנו לרשום את מספר הנפשות, שכל משפחה רוצה להנציחן, וכן פרטים מתאימים עליהן.

המשתתפים בטקס הנטיעות ביער הקדושים בשנת 1952

שורה ראשונה למעלה (מימין לשמאל): 1) ... 2) ... 3) צפורה פישמן. 4) רבקה קוץ. 5) נחמן פישמן. 6) אברהם טנדלר. 7) חיניה טוכמן. 8) יוסף וורונה. 9) גרבר. 10) נחמן וורונה. 11) פ. ליכטמן. 12) ברך. 13) ... 14) אברהם אייזנברג. 15) יוסף אייזנברג. 16) נחמן וורונה. 17) חיים שטיינמן.

שורה שנייה (מימין לשמאל): 1) פריימן. 2) אהרון פריימן. 3) פאַניה פריימן. 4) נייברג. 5) שושנה שטיינמן. 6) בריינדל טנדלר. 7) וורונה.

שורה שלישית (מימין לשמאל): 1) אפרים וורונה. 2) דב וורונה. 3) פ. פוקסמן. 4) שרה פוקסמן. 5) ... 6) צפורה בליז'ובסקי. 7) נתן לווין. 8) גרינשפון. 9) ... 10 ... 11) חגי באום 12) טורוביץ. 13) דב באום.

לאחר ריכוז השאלונים ומיונם, הוברר לנו שהחורשה תכלול, לפי שעה, שש־מאות עצים, במטרה להשלים בעתיד עד אלף עצים. בתיאום עם הקק״ל התקיימו הנטיעות הראשונות ביום ט״ו בשבט תשי״ג (1953). הזמנו את בני־עירנו והסביבה לטכס הנטיעות. רבים הגיעו מכל קצות־הארץ, והשתתפו במו־ידיהם בנטיעת השתילים הראשונים בחלקה שהוקצבה לנו מראש. כמו־כן הוצב שלט „חורשת קדושי־רוקיטנה והסביבה". התייחדנו במקום עם קדושינו, והחברים ישעיהו מאירי (מאירזון) וחיים שטיינמן ספדו ליקירינו בדברים נרגשים.

נטיעת החורשה התקיימה כעשר שנים אחרי השמדת קהילת רוקיטנה והסביבה. אותה שנה ערכנו אספת אזכרה רבת־משתתפים באולם ה„מרכז לחינוך" שברחוב ריינס בתל־אביב. פתח וניהל את האזכרה הח' חיים שטיינמן. חברנו ברוך לווין ז"ל ייחד את דבריו על „עשר שנים להשמדה". הח' ברוך שחורי (שווארצבלט) העלה זכרונות על תקופת השואה, והקריין שמאי רוזנבלום (ניצול גיטו לודז'), קרא פרקי־שואה. החבר חיים שטיינמן מסר דו"ח על פעולות הועד ועל תכניות הפעולה לעתיד. הח' אריה (ליובה) גייפמן מסר דו"ח על קופת ה„גמילות חסדים". באותה אזכרה חילקנו למנציחים את „תעודות־העצים" שהוצאו ע"י הקק"ל. לבסוף הוצג סרט מעניני דיומא.

הנשיאות באספת האזכרה בתל־אביב, למלאת עשר שנים להשמדת רוקיטנה והסביבה

מימין לשמאל: 1) אריה (ליובה) גייפמן. 2) דינה ורדי (רויטבלט). 3) ברוך לווין ז"ל (נואם). 4) צבי שפירא ז"ל. 5) חיים שטיינמן. 6) אהרן ליפשיץ.

ביום י"ג באלול תשי"ז (9.9.1957) התקיימה אזכרה למלאת חמש־עשרה שנה להשמדה, באולם „ביתנו" החדש בחיפה.

פתח הח' שטיינמן שאמר בין היתר:

„התכנסנו הערב לאספת התייחדות עם זכרון עיר ואם בישראל וסביבתה הענפה שהושמדו ואינן עוד. נתייחד עם זכר יקירינו. נחזה את דמותם של אימהות ואבות, אחים ואחיות, שנטבחו ע"י החיות הנאציות ועוזריהן האוק־

הקהל באולם באספת־האזכרה בתל־אביב, למלאת עשר שנים להשמדת קהילתנו והסביבה

ראינים; נראה בעיני רוחנו את כיכר היריד המוקפת מרצחים, שאליה הובלו בני־עירנו, חסרי מגן וישע.

נראה את הבורות שלתוכם הושלכו הגוויות; את השדות החרושים, שספגו לתוכם את דם יקירינו השפוך; את קברם אשר לציון לא זכה. גורל אכזרי משותף להם במותם שם, וזכרם מאחד אותנו כאן. תהי־נא תפילתנו הערב לזכרם — תפילה מיוחדת״.

אחרי דברי הפתיחה האלה, מסר הח׳ שטיינמן את ניהול האזכרה לחברנו יעקב רוטמן, שאמר בין היתר:

„ביום זה, לפני חמש־עשרה שנה, נתיתמנו כולנו; ביום זה שיכלנו את יקירינו. היום הוא יום ה„יאָרצייט״ (יום הזכרון) לזכרם. על־כן הדלקנו, אנו השרידים המעטים של קהילת רוקיטנה וסביבתה, נר־תמיד ליד לוח־הזכרון לזכר קהילתנו וסביבתה, שבהר־ציון בירושלים.

נדליק אף אנו כאן חמשה־עשר נרות לזכר היום הזה. נתפלל תפילת ערבית ונאמר „קדיש״ בציבור״.

אחד מאחרוני הניצולים של רוקיטנה, שהגיע לארץ מרוקיטנה, סיפר על מראה

עירנו כיום. אחר־כך קראו הילדות רונית שבד ועדנה ואַרמן (מבנות עירנו) מעניני דיומא. לבסוף נמסר דו״ח על המתהווה בארגון.

אחרי נטיעת החורשה נגשנו לפעולת הנצחה שנייה — הנצחת הפרטיזאנים והחיילים מבני רוקיטנה והסביבה, ששרתו בצבאות שונים ונפלו במערכה במלחמת־העולם השנייה.

בזמנו פנתה הנהלת „יד־ושם״ לועד ארגוננו, להמציא לה פרטים על הפרטיזאנים שלנו שנפלו במערכה נגד האויב הנאצי, שיובאו בספר „יזכור״ כללי, בהוצאת „יד־ושם״, המוקדש לכל הפארטיזאנים שנפלו חלל.

לשם כך הוצאנו ביום כ״ז בתמוז תש״ך (22.7.1960) חוזר מיוחד לכל הפרטיזאנים יוצאי־עירנו והסביבה החיים בארץ, והזמנו אותם לפגישה במשרדי „יד־ושם״ בתל־אביב, עם חברי המערכת של ספר ה„יזכור״. רובם נענו להזמנה ומסרו פרטים. דבריהם הודפסו ב„ספר הפרטיזאנים״.

כפי שכבר הסברנו לעיל, העלינו את הנצחת קדושי־עירנו והסביבה על ראש דאגותינו מאז ייסודו של הארגון. פעולות־ההנצחה הנ״ל היו מעין הקדמה צנועה למפעל־ההנצחה הגדול — הוצאת „ספר רוקיטנה והסביבה״.

ידענו שיש ערך לארגון, במידה והוא משמש כשומר הגחלת, שלא יכבה הנר של

הנשיאות באספת האזכרה שהתקיימה בחיפה, למלאת 15 שנה להשמדת רוקיטנה והסביבה

מימין: 1) אהרן ליפשיץ. 2) ישעיהו מאירי (מאירזון). 3) דינה ורדי (רויטבלט). 4) צפורה בליז׳ובסקי. 5) יצחק ליטבק.

משמאל: 1) יעקב רוטמן. 2) חיים שטיינמן. 3) יששכר טרוסמן.

הקהל באולם באספת האזכרה בחיפה למלאת חמש־עשרה שנה להשמדת רוקיטנה והסביבה

חלק מהקהל באספת האזכרה בחיפה למלאת חמש־עשרה שנה להשמדת רוקיטנה והסביבה

קדושינו. לכן שיווינו את יקירינו תמיד לנגד עינינו. בכל ישיבה ובכל פגישה דיברנו באורח־קבע על הנצחתם. לא היה ספק בלבנו, שצורת־ההנצחה היחידה, בה יישמר לזכרון־נצח זכר יקירינו — היא ההנצחה הספרותית, הוצאת ספר „יזכור", בו יקום

השתתפות ילדינו באספת האזכרה בחיפה, למלאת חמש־עשרה שנה להשמדה

מימין: רונית שבד. משמאל: עדנה וארמן.

לתחיה כל ההווי וצורות החיים של הורינו; בו תישמר המורשת הרוחנית של יהודי רוקיטנה והסביבה. משוכנעים היינו, שכל עוד לא מילאנו את חובתנו לקדושים — חסר עיקר העיקרים מעבודתנו.

לצערנו הגדול נשארנו מתי־מעט, וחששנו שבכוחות־עצמנו לא נוכל להתמודד עם המשימה הגדולה של הוצאת ספר „יזכור", המצריכה השקעת כספים מרובים. לכן נענינו לפנייתו של ארגון יוצאי־סארני, להוציא ספר משותף, שיכלול בקרבו את סארני, רוקיטנה, ברז'ניץ ודומברוביץ. הועד בחר בחברים ברוך לווין ז"ל, יצחק ליטבק וחיים שטיינמן, שיבואו בדברים עם באי־כוח ארגון יוצאי־סארני, ויבררו את הפרטים.

לאחר מכן התקיימה פגישה משותפת של נציגי הארגונים הנ"ל, בה דובר על צורתו ותוכנו של הספר המשותף. הוברר לנו, שלא נוכל להגיע לתוצאות של ממש, משום שחששנו, ובצדק, שרוקיטנה עלולה להיבלע בתוך הספר המשותף. נוכחנו לדעת, שאין לנו להישען אלא על עצמנו בלבד. מסקנה זו חייבה היערכות חדשה ופעילות יתר בכיוון זה. והעיקר: הקדשת כל המרץ וכל המאמצים להוצאת „ספר רוקיטנה והסביבה".

לשם איסוף הכספים הדרושים להוצאת הספר, הוכנסו בעול החברים יצחק גולוד, חיה וולקון (פינצ'וק), יששכר טרוסמן, בנימין מודריק, ישראל פינצ'וק ועוד. הם עשו פעולתם במסירות, בהבנה ובחרדת־קודש.

אולם, לא כן הדבר באיסוף החומר הספרותי. בשטח זה לא יכולנו לפעול לבדנו. שנים רבות פנינו בכתב וגם באספות האזכרה השנתיות ותבענו מיוצאי־עירנו והסביבה שימציאו חומר לספר. לצערנו, כל העמל הזה לא נשא פרי. המעט שהגיע היה כה דל, שלא איפשר לנו, כלל וכלל, לחשוב במונחים של ספר, ולכן הוחלט שיש לפנות לבעל מקצוע, הבקי ורגיל בהוצאת ספרי „יזכור", ולהטיל עליו מלאכה קדושה זו.

חברי המערכת עם העורך

עומדים (מימין לשמאל): 1) שמריהו קרבי (קורובוצ'קה). 2) אהרן חרותי (פרירמן. 3) אריה (ליובה). גייפמן. 4) יוסף סגל. יושבים (מימין לשמאל): 1) חיים שטיינמן. 2) בת־שבע פישמן (שוחט). 3) העורך אליעזר לאוני. 4) אהרן ליפשיץ.

בישיבת הועד מיום 31.7.1963 הוחלט להתקשר עם העורך מר אליעזר לאוני (יליד העיר קובל) לשם הוצאת ה„יזכור". בהתחלת שנת 1964 חתמנו על חוזה עם העורך וניגשנו לעבודה. הוצאנו חוזר, בו הודענו על התקשרותנו עם העורך, וביקשנו להמציא לנו במישנה מרץ חומר לספר, ובמידת הצורך (לפי הכוונת המערכת) יראיין העורך את בני־העיר והסביבה, וירשום את זכרונותיהם.

נבחרה מערכת בהרכב הבא: אהרן חרותי (פרירמן), חנן חצובי (טריגון), אהרן ליפשיץ (גזבר), שמריהו קרבי (קורובוצ'קה) וחיים שטיינמן (מזכיר ומרכז). עם התרחבות הפעולה צורפו למערכת החברים אריה (ליובה) גייפמן, יוסף סגל ובת־שבע פישמן (שוחט).

במערכת התבלט בפעילותו המבורכת חברנו היקר חיים שטיינמן, העומד על מישמר הארגון מיום היווסדו והמשמש כמרכז וכמזכיר שלו מאז ועד עתה. רבות הן הפעולות שהטיל על עצמו: יזם, אירגן, ביצע וניהל בהצלחה ובכישרון את אסיפות־האזכרה השנתיות והכינוסים הרבים; עמד בקשרי־מכתבים עם יוצאי־עירנו בארץ ומעבר לים; ניסח חוזרים ותזכורות ודאג למשלוחם. כתובתו שימשה ככתובת של חברי הארגון. ביתו היה פתוח לכל הפונים לעזרה, להתייעצות ולהדרכה. כאות הוקרה על פעולתו הפוריה למען הארגון, הוגשה לו בשנת 1954 תעודת־הרשמה ב„ספר הזהב" של הקק"ל.

את חברנו חיים שטיינמן ניתן להגדיר בתואר הכבוד „משוגע לדבר", שעליו אמר חכם גדול: „לולא המשתגעים היה נשאר העולם חרב". לולא התמסרותו ללא־גבול, ללא־תנאי וסייג, לפעולות הארגון, לענפיו המגוונים, בהתמדה וברציפות, ובשנים האחרונות להוצאת הספר — ספק אם היינו מצליחים וזוכים לראות בהתגשמותו של מפעל זכרון יקר־ערך זה. לא אחד מאתנו נרתע בהתחלה, כאשר הועלה רעיון הספר, לא, חס ושלום, מחמת המעטת חשיבותו וערכו של מפעל זה, אלא מתוך חשש שלא נוכל לעמוד במעמסה כבדה זו. דבקותו של חברנו חיים שטיינמן ברעיון הספר הלהיבה את הבאים במגע עמו — והר־הקשיים המדומים וגם הרציניים מאוד הפך למישור. חיים שטיינמן העמיד את רעיון הוצאת הספר על ראש דאגותיו. כל הגיגיו היו נתונים לכך. התאכזר לעצמו, גזל הרבה מחייו הפרטיים והקדיש אותם למען הצלחת המשימה. הוא היה הרוח החיה במערכת, נפגש עם רבים מחברינו מכל קצות־הארץ ודירבן אותם שימציאו חומר לספר; ישב בבתיהם וחיטט במיסמכים ואסף תמונות מתאימות לספר, טיפל בהזמנת הגלופות השונות והשגיח על ההדפסה. לשם־כך ביקר בקביעות בבית־הדפוס. כמו־כן שיתף פעולה עם העורך ללא־ליאות בכל העניינים הנוגעים להוצאת הספר.

במסירותו הרבה עשתה המערכת עבודת־צוות ברוכה ומלוכדת, בה הושקעו הרבה מרץ והרבה מחשבה. על כל אלה, על פועלו הברוך, יהי הספר תגמול־מה לנדידת שנתו מתוך חרדה ומתוך דאגה להצלחת המפעל הקדוש.

וייזכרו־נא לשבח ולהערכה פועלו ועמלו המתמידים, מאז הגיעו מגיא־ההריגה לארץ, של חברנו אהרן ליפשיץ היקר, כחבר ועד הארגון וכגזבר המערכת, שדאג ועמל באיסוף כספים. נענה לכל קריאה, דרבן אחרים ונרתם בעולה של כל משימה, אם קטנה ואם גדולה.

ותצויין בהערכה מסירותם הנאמנה של כל חברי המערכת, שהקדישו הרבה מזמנם לשם קריאת החומר וניסוחו הסופי, קביעת צורת הספר לפי מדוריו, ריכוז שמות ה"יזכור" ושיבוץ התמונות של הניספים. התגמול היחיד לעמלם הוא עצם הספר.

בהוצאת הספר הושטה לנו עזרת אחים נאמנה. בן־עירנו היקר, יעקב ישראלי (רוזנשטיין) הגר בקנדה, עשה מעשה יוצא מגדר הרגיל ושלח לנו תרומה הגונה למימון הוצאת הספר. ועל־כך נתונה לו הערכתנו.

קבלת־פנים לחברנו יעקב ישראלי (רוזנשטיין), בשעת ביקורו בישראל בשנת 1968
מימין לשמאל: 1) אהרן חרותי (פרירמן). 2) יוסף סגל. 3) אריה (ליובה) גייפמן. 4) יעקב ישראלי (רוזנשטיין). 5) חיים שטיינמן. 6) אהרן ליפשיץ.

מבחינת החומר יכולנו לגולל יריעה רחבה יותר של הווי־חייהם של יהודי רוקיטנה והסביבה, אולם מחמת האמצעים הכספיים הדלים שעמדו לרשותנו — נאלצנו לקצר את היריעה. דאגנו שאגב צמצום, לא תיפגם צורתן של רוקיטנה והסביבה. עשינו הכול שעירנו וסביבתה יונצחו כראוי להן. אנו סבורים, שאמנם הושגה מטרה זו. הספר הוא בבואה נאמנה של כל מה שהיה ואיננו עוד. זוהי אספקלריה של עולם מופלא ששקע, ומעתה הוא קיים בדפי הספר בלבד.

הספר מופיע כמעט כולו בשפה העברית, כי בני־רוקיטנה והסביבה למדו עברית מקטנותם, והעברית היא שפת האם שלהם.

הארגון דאג להנציח את יקירינו בכל צורות ההנצחה המקובלות. היינו מהקהילות הראשונות, שקבעו לוח־שיש לזכר קדושינו במרתף־השואה שבהר־ציון בירושלים. ע״י קביעת לוח־השיש נשמרים הרציפות, התואם והיניקה ממקורה של יהדות פולין.

ביום שלישי, י"ג באלול תשט"ז (21.8.1956), יום־הזכרון לקהילתנו והסביבה, התקיימו טקס הסרת הלוט מעל לוח־הזכרון והאזכרה השנתית. ההשתתפות היתה גדולה. פתח את הטקס הח' חיים שטיינמן, שהסביר את משמעותה של הנצחה זו. בין היתר אמר:

לוח־הזכרון במרתף השואה שבהר־ציון בירושלים

„חיל ורעדה יאחזוני, בעמדנו דוממים לפני המצבה — מצבת־עד לזכר עירנו והסביבה, שנחרבו ואינן עוד. והלב כואב והדיבר אין בפי. דלו שפתי מלמצות את כל עומק הכאב והצער.

ברטט של קדושה ובעיניים דומעות הנני מעלה בזכרוני את עריסת ילדותנו על אדמת נכר. ובעיני־רוחי רואה אני את דמות העיר ויהודיה, שהוצאו לטבח ע"י הנאצים ועוזריהם האוקראינים.

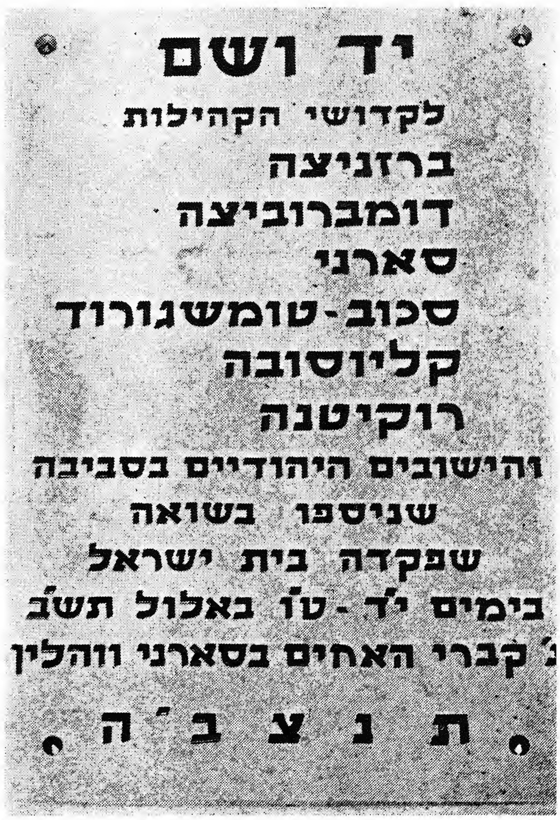
לוח־זכרון זה מוקדש להורינו, אחינו ואחיותינו היקרים, שעונו באכזריות איומה והשיבו נשמותיהם לבורא בקדושה ובטהרה. זהו נר־תמיד לכל יקירינו הישרים, תמימי־הדרך ועדיני הנפש, שמיצו את כוס התרעלה עד קובעתה, וניספו בגיא־ההריגה, גלמודים, עזובים, חסרי מגן וישע.

נגדעו האילנות רבי־הפאר ונעקרו משרשם. מי יתן לנו תמורתם?! נישא זכרם הקדוש בלבנו הדווי ולא נשכחם לנצח. ארץ, אל תכסי דמם!

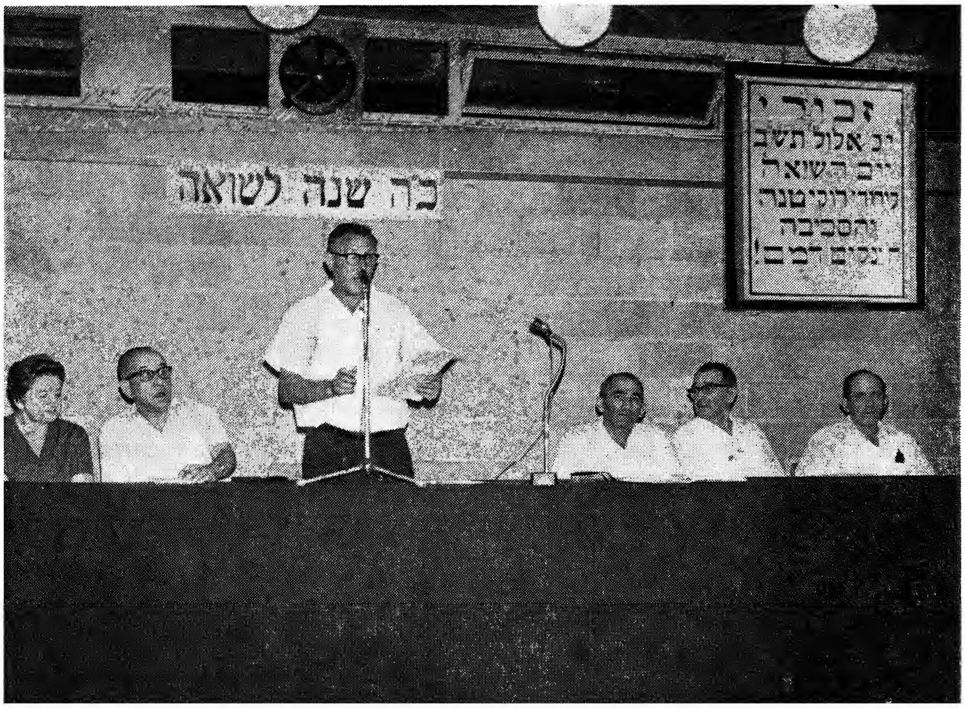
חברנו יעקב רוטמן נתכבד בהסרת הלוט ובאמירת „קדיש" בציבור. לאחר הטקס התכנסו בבית־הכנסת שבהר־ציון. חברנו ישעיהו מאירי (מאירזון) השמיע דברי־הספד. אחרי תפילת „אל מלא רחמים" ו„קדיש" בציבור, הסתיים הטקס.

כידוע, אלה שלא הצליחו לברוח מכיכר־השוק, הובילו אותם הנאצים ברכבת לסארני, ושם חוסלו עם יתר יהודי־הסביבה ונקברו בקבר־האחים המשותף עם יהודי העיירות הסמוכות. ביוזמת הארגונים של סארני, רוקיטנה, ברז'ניץ, סעכוב, טומאשגרוד ודומ־ברוביץ — הוחלט להנציחם הנצחה משותפת, ע"י קביעת לוח־זכרון בבית־הכנסת דחסידי קרלין־סטולין, ברחוב בר־כוכבא שבתל־אביב. נציגינו בועדה אהרן ליפשיץ וחיים שטיינמן השתתפו בעיבוד תכנית ההנצחה. בשנת 1966 התקיים הטקס של הסרת הלוט מעל הלוח שנקבע בבית־הכנסת, בהשתתפות רבים מיוצאי העיירות הנ"ל.

ביוזמת הרב בריסקמן (מסעכוב) לומדים בצוותא במשך השנה פרק „משניות" לעילוי נשמותיהם של הקדושים, וביום ה„יאָרצייט" (יום השנה) נערך טקס לסיום מסכתא.

לוח־ההנצחה המשותף בבית־הכנסת דחסידי קרלין־סטולין בתל־אביב

הנשיאות באספת האזכרה בתל־אביב, למלאת כ"ה שנה להשמדת רוקיטנה והסביבה

מימין לשמאל: 1) יוסף סגל. 2) אהרן ליפשיץ. 3) שמריהו קרבי (קורובוצ'קה).
4) חיים שטיינמן (נואם). 5) אריה (ליובה) גייפמן. 6) בת־שבע פישמן (שוחט).

אם כי האזכרות השנתיות התקיימו ברציפות, נזכיר עוד שתי אספות־אזכרה שנחקקו, במיוחד, בזכרונם של חברינו. בשנת 1962, במלאת עשרים שנה להשמדת קהילתנו וסביבתה, התקיימה אזכרה רבת רושם בבית־הסופר על־שם צ'רניחובסקי שבתל־אביב. באזכרה זו שיתפנו גם את ילדינו בהדלקת נרות ובדקלום.

התכנית של הופעת הילדים אורגנה ע"י חברנו סיומה קלורפיין. פתח את האזכרה חברנו אהרן ליפשיץ. הח' ברוך שחורי (שווארצבלט) ייחד את הדיבור על „עשרים שנה להשמדת רוקיטנה והסביבה". מר איידלמן, בא־כוח „יד ושם", דיבר מעניני דיומא.

והאזכרה השנייה, בשנת 1967, במלאת עשרים וחמש שנה להשמדה, שהתקיימה בת"א בפני אולם מלא מפה לפה. פתח החבר ח. שטיינמן שאמר:

„מלאו 25 שנה מאז היום המר והנמהר של אבדן משפחותינו היקרות. תקופה ארוכה, כביכול, אולם אנו, שארית הפליטה, חשים את הטרגדיה

האיומה, כאילו רק אתמול זה קרה. עבר עלינו הרבה בשנים אלו, בתוכן „מלחמת ששת הימים" שנכפתה עלינו. עמדנו מול אויב רב־עוצמה שרצה להשמידנו. עמדנו במערכה בעוז ובגבורה, שאין דוגמתם בהיסטוריה, ויכולנו לה, כי ידענו שאנו נלחמים על עצם קיומנו, וכי קדושינו ציוו לנו את החיים. מה רב הכאב, **שהם** שנתנו את כל מאודם למען תחיית עם־ישראל בארץ־ישראל, לא זכו להיות שותפים כאן במאבקנו ולשאת את השם „יהודי" בגאוה. לכן, אנו שנשארנו בחיים וזכינו למאורע גדול זה חייבים לשאת בגאוה את שמותיהם עד נשימתנו האחרונה".

אחרי ההתייחדות עם קדושינו ותפילת „אל מלא רחמים" ו„קדיש" בציבור — נסתיימה האזכרה.

בחלק השני של הערב, מסר החבר חיים שטיינמן דו"ח כללי ועל סיומו והופעתו הקרובה של „ספר רוקיטנה והסביבה". החברים שמריהו קרבי ואריה גייפמן מסרו דו"ח כספי ותבעו מהנוכחים להשלים את המגיע מהם על־חשבון הספר, כדי שלא נעצר בשלב הסיום.

חלק מהקהל באספת האזכרה בת"א, למלאת כ"ה שנה להשמדת קהילתנו

חלק מהקהל באספת האזכרה בת"א, למלאת כ"ה שנה להשמדת קהילתנו

בחודש מארס 1968 פנה אלינו חברנו א. טורוק, מנהל בית־הספר הממלכתי ע״ש א. ד. גורדון בחולון, שבית־הספר יאמץ את קהילתנו. נענינו לו בחיוב ונתקיימה פגישה אתו, בה הסביר את מטרת האימוץ: לטעת את זכרון של קהילת רוקיטנה וסביבתה בלב הדור שנולד וגדל בארץ. הוחלט, שלאחר הוצאת הספר, תיערך פגישה עם המועצה הפדגוגית של ביה״ס וניגש לפעולה.

ביום 25.3.68 התקיים בתל־אביב כנס של פארטיזאַנים מבני־עירנו והסביבה, בהשתתפות מזכיר המערכת, החבר ח. שטיינמן, שהסביר את מטרת הפגישה. בין היתר הציע שכל אחד מהם יכין זכרונות ממה שעבר עליו בתקופת המאבק עם האויב הנאצי, שישמש כחומר הסברה לתלמידי בית־הספר ע״ש גורדון בחולון, שעומד לאמץ את קהילתנו. ממנו ילמדו וידעו, שלא היינו כצאן לטבח בלבד, אלא היו גם גילויים של גבורה מופלאה, שהוסיפו כבוד ותפארת לעמנו. גבורה זו, מן־הדין שילדינו בישראל יתחנכו לאורה.

פגישת פארטיזנים מבני עירנו וסביבתה

עומדים (מימין לשמאל): 1) דוד בורד. 2) ברוניה בליז׳ובסקי. 3) ברוך נגל. 4) חיה וולקון (פינצ׳וק). 5) אשר בינדר. 6) יששכר טרוסמן.
יושבים (מימין לשמאל): 1) אברהם אייזנברג. 2) דוד טורוק. 3) נחמן בליז׳ובסקי. 4) ברוך שחורי. 5) צבי אולשנסקי.

ו„הנהר זורם״. רוקיטנה וסביבתה חיות וקיימות. עצם כתיבת ספרנו מעיד, שהאויב האכזר לא הצליח להכחידנו מגוי. יש המשך, יש רציפות, יש שמירה על הנר שלא

יכבה. עדות לכך דבקותנו בקדושינו. עדות לכך ספרנו. נשמור על נכס זה — „ספר רוקיטנה והסביבה" — כי זה הכול מה ששרד לנו.

בשעת כתיבת דברים אלה מלאו עשרים וחמש שנים לחורבן עירנו וסביבתה, ועשרים וארבע שנים לקיומו של הארגון.

אין כוונתנו לחתימה לסוף פסוק. כל עוד שאנו בחיים — יחיו בלבותינו יקירינו שנגזר עליהם כרת ונימחו מספר החיים. מוטלת עלינו חובה קדושה, להנחיל את תודעת השואה לדורות הבאים אחרינו.

ארגוננו הופקד על שמירת הגחלת, שלא תיכבה לעולם. הערובה לכך טמונה במעשינו בשנים הבאות למען שמירת צלם דמותם של יקירינו.

הַצְּבִי, יִשְׂרָאֵל !

עַל־בָּמוֹתֶיךָ חָלָל ;

אֵיךְ נָפְלוּ גִבּוֹרִים !

(שמואל ב׳, פרק א׳, פסוק י״ט)

בזכותם

(חללי צה"ל מבני עירנו והסביבה)

גולוביי משה

בן סנדר ורבקה. נולד בסטולין בשנת 1927. בשנת 1935 השתקעה המשפחה ברוקיטנה וסיים את בית־הספר „תרבות". הוא התחנך באוירה ציונית ונימנה עם חברי „השומר הצעיר".

יחד עם אמו עבר את כל תלאות המל־חמה בגיטו וביערות. עלה לארץ באניית המעפילים „בירייה". במלחמת העצמאות שירת בחטיבת כרמלי, והשתתף בקרבות על שיחרור הגליל.

נפטר לאחר מחלה ביום 3.11.1949 והובא למנוחת־עולמים בבית־הקברות הצבאי בחיפה.

גייפמן בן-ציון

בן אברהם וחנה. נולד במשק יגור ביום 4.6.1944 (י"ב בסיון תש"ד).

היה בנערותו קונדס, אך היתה זו קונ־דסיות בריאה, שניזונה מדחף חזק לפעי־לות, להרפתקנות, למתן ביטוי לדמיון ולכושר יצירה, תוך רצון עז להשתחרר לפעמים ממועקת סדר כובל, מחייב, שנכפה ע"י מבוגרים.

בנצי היה מחונן בחוש טכני טבעי. גילה

נטיה חזקה למדעי הטבע והצטיין בהם. אהב מאוד את מרומי הכרמל, שם טייל והכיר היטב את שביליו ואת מיסתוריו.

הטיס קסם לו מאד. כנראה, בגלל האת־גר האישי שהיה כרוך בכך, ואולי גם חיפש איזה פורקן למרץ העצום שלו — משהו מיסוד ההרפתקה והתעוזה האישית.

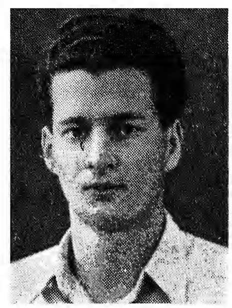
המשטר הצבאי ורצונו העז להיות טייס שינו אותו מאד, כאילו בגר בבת אחת. היה בא הביתה, נסגר בצריף עם חבילת ספרים וחוברות ולומד — בכח רצון עצום — הוראות טיסה, מערכות־הגוי ומנוע, התקני הנשק במטוס וכו'.

והנה הגשים את מאוויו ונעשה טייס

צבאי. בסיום הקורס לטַיס קיבל כנפיים מידי ראש הממשלה כחניך מצטיין.

ב„מלחמת ששת הימים" שירת כטייס סופר־מיסטר. נפל בעת גיחה מעל רמת־הגולן ביום 10.6.1967 (ב' בסיון תשכ"ז). הובא למנוחת־עולמים בבית־הקברות במשק יגור. אחרי נפלו, הועלה לדרגת סרן.

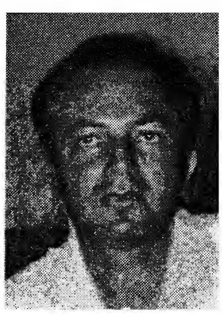
מרגלית עמנואל

בן נחמיה ורחל (לבית מאירזון) ז"ל. נולד ביום 20.9.1929 בתל־אביב. היה מטובי התלמידים, בעל־מצפון ויחס של קדושה ללימודים וכבוד למורים, חיבב מאוד מוסיקה ולמד לנגן בכינור. היה גם ספורטאי טוב. בפגרות הקיץ התנדב לעבודה עם חבריו במשקים והתיחס לעבודה בהרגשת חובה ומסירות, השתדל להחדיר ללבות חבריו את הרגשת החובה, המשמעת הפנימית והמוסר במחנות־עבודה. בהשקפת־חיים בריאה של אדם ויהודי הגיב ביומנו על תופעות מדיניות וחברתיות בחיי העם והארץ ועל המאורעות אשר בחוגו המצומצם. בצאת הבריגדה היהודית במלחמת העולם השניה לחזית, הביע ביומנו צער על גילו הצעיר, המונע ממנו ללכת עם המבוגרים לנקום את נקמת עמו. חבר ה„הגנה" מגיל 14. סיים קורס למדריכים והצטיין בהדרכה. השתתף בפעולות המאבק נגד הבריטים במסגרת נוער ה„הגנה". אחרי סיימו בהצלחה קורס מ"כ נשלח להדריך במחלקת סמלים.

אחרי החלטת האו"מ על הקמת מדינת־ישראל, התנדב לשירות ונשלח לעמדות — להגנה על תל־אביב. לאחר מכן עבר קורס־מפקדים גבוה יותר, וכאשר סיים אותו דרש שיעבירו אותו לתפקיד קרבי. ביום 1.1.1948 יצא לפעולה בסלמה שבמבואות תל־אביב, שם התנדב ועבר למחלקה פורצת. בסוף הפעולה הגדולה באבו־כביר נפל, בהתנדבו להציל חבר פצוע, באור ליום 13.2.1948. הובא למנוחת־עולמים בבית־הקברות בנחלת־יצחק.

נגל אשר

בן משה וחיה. נולד בכפר סאַחוב ביום ז' בחשון תרפ"ז (15.10.1926). את חינוכו הראשון קבל ב„חדר", שם קרא בצמא את התנ"ך עם פירוש רש"י. מקט־

נותו היה ער ועליז, וחינו המיוחד משך את לב כל רואיו.

לאחר כמה שנים של לימוד ב„חדר" עבר ללמוד בבית־ספר „תרבות", שם ספג תרבות עברית מקורית ונשם מאוירה של ארץ־ישראל הקמה לתחיה. מלחמת העולם השניה שמה קץ ללימודיו, בעודו נער בן ארבע־עשרה.

הוא הצליח להימלט מידי הגרמנים והסתתר ביערות. שם הצטרף לקומץ קטן של פארטיזנים יהודיים צעירים שנלחמו ביערות.

עם גמר המלחמה הגיע לרוקיטנה. כאן הוכה בתדהמה בהיודע לו שכל משפחתו הושמדה.

הוא יצא לעיר ביטום בגרמניה והצטרף לקבוץ „דרור". הקיבוץ עבר לצרפת ומשם עלה לארץ בספינת מעפילים קטנה בשם „תל־חי".

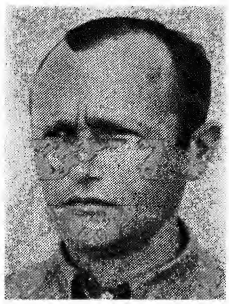
יחד עם חבריו מקיבוץ „דרור" נסע לקיבוץ „בית הערבה" שבצפון ים המלח. הוא התקשר למקום, על־אף האקלים הקשה, והירבה לטייל בסביבה.

אשר היה פעיל בתקופת המאבק על הקמת המדינה. בין היתר השתתף בליל פיצוץ הגשרים.

עם שחרורו עבר עם קבוצתו מבית הערבה לקיבוץ אלונים — ביתו האחרון.

נפל במלחמת ששת הימים, כאשר מטוס סורי הופל והתרסק באחד המחנות של צה"ל, ביום כ"ז באייר תשכ"ז (6.6.67). הובא למנוחות בבית הקברות הצבאי בחיפה.

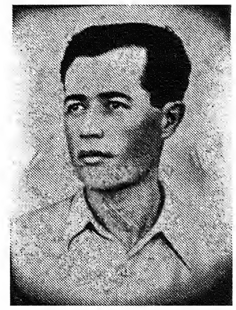
פינצ'וק ברוך

בן אברהם וחוה. נולד בכפר גלינגה בשנת 1911. משגמר את בית־הספר העממי, פנה לציונות ולחלוציות. עבד בקיבוצי הכשרה אחדים עד לעליתו בשנת 1939, כמעפיל באניה „טיגר־היל". הצ־טרף מיד לקיבוץ נען ועשה שם כשבע שנים. בשעת חיפושי־הנשק של הבריטים במשק, נעצר והובל עם יתר החברים ללטרון. לאחר זמן עזב את הקיבוץ ועבר לגור בהרצליה. שם עבד כפועל־בנין ואחר־כך בחקלאות. היה חבר ה„הגנה" מאז עלותו לארץ. בנועם הליכותיו וב־אפיו השקט והנוח קנה לו ידידים וחברים חדשים בעבודה ובשירות ה„הגנה".

עם פרוץ מלחמת השחרור התנדב לצה"ל ונתגלה כחייל ממושמע וטוב וצורף לפלוגת חבלנים. השתתף בקרבות רבים ומילא את תפקידיו המסוכנים בזהירות ובאחריות. את מותו מצא לאחר שהקרבות הגלויים שככו מכבר, בשעת הנחת מוקשים נגד מסתננים על־יד משק רמת־הכובש כשאירעה התפוצצות, והוא ניספה בה ב־5.12.1948. הובא למנוחות בנתניה. אחרי נפלו הועלה לדרגת סגן.

פינקלשטיין מאיר

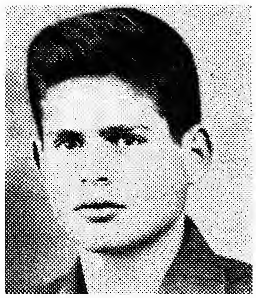

בן יוסף ומרים. נולד ב־28.8.1915 בכפר דאֶרט. בעודו נער התקשר לכל עבודות המשק בשדה וברפת. כאשר עברה המש־פחה לרוקיטנה, למד בבית־הספר „תרבות". אהב את השפה העברית ולימדה בשנות בגרותו לחברי סניף ה„חלוץ" בעיר.

משנתערער המצב הכלכלי של המש־פחה, החל בגיל 14 לעבוד בבית־החרושת לזכוכית, כדי לעזור לפרנסת הבית. כחבר בקן „השומר הצעיר" יצא להכשרה בלובלין.

בשנת 1939 עלה לארץ. השתייך לקבוץ אשר בנתניה. משם עלה להתישבות עם חבריו בקיבוץ יד־מרדכי. במלחמת השח־רור התיצב בשער המשק בשורת המגי־נים. נפגע מפגז מצרי בעמדה לפני הכניסה ליד־מרדכי ונפל ביום 19.5.1948. הובא למנוחת עולמים ביד־מרדכי. זכרו הועלה בספר „יד־מרדכי במערכה".

פרעגער חיים

בן דוד. נולד בשנת 1948 במשק יגור. היה צנוע ולא נהג להרבות בדברים. גאה היה על שני דברים בחייו הקצרים: היותו סייר באחת מהמעולות של יחידות צה"ל ובהיותו בלם בקבוצת כדור־הרגל „הפועל" שביגור.

בבואו למשק לחופשה, לא החמיץ שום מישחק. הוא שיחק בהתלהבות וברוב ענין.

„הוא היה בחור חביב, צנוע ושקט" — סיפר אחד מחבריו במשק. את לימודיו סיים במשק, ויחד עם חבריו למחזור תיגברו את קיבוץ יד חנה סנש. לאחר כשנה התגייס לצה"ל.

ביום חמישי 21.3.68 יצא עם יחידתו למירדף אחר כנופיות „אל פתח". בפעולה זו נפל. הובא למנוחת עולמים במשק יגור ביום כ"א באדר תשכ"ח (21.3.68).

בני רוקיטנה וסביבתה שנפטרו בישראל

אוליסקר שמואל

עלה לארץ בשנת...
נפטר בשנת 1967.
בן... בפטירתו.
מקום הקבורה: חולון.

איידלמן מיכאל

נולד בארץ בשנת 1950.
נפטר בשנת 1963.
בן 13 בפטירתו.
מקום הקבורה: קרית שאול.

ביינשצ׳יק חסיה

עלתה לארץ בשנת 1947.
נפטרה בשנת 1961.
בת 61 בפטירתה.
מקום הקבורה: קרית שאול.

ברמן (סגל) חוה

עלתה לארץ בשנת 1947.
נפטרה בשנת 1949.
בת 46 בפטירתה.
מקום הקבורה: ירושלים.

גולדפרב־הלוי נפתלי

עלה לארץ בשנת 1937.
נפטר בשנת 1967.
בן 59 בפטירתו.
מקום הקבורה: פרדס חנה.

גוטליב אברהם

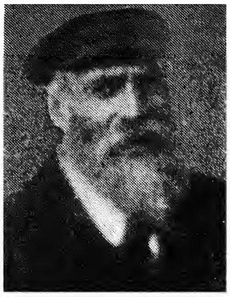
עלה לארץ בשנת 1947.
נפטר בשנת 1954.
בן 62 בפטירתו.
מקום הקבורה: קרית־שאול.

גורמן מרים

עלתה לארץ בשנת 1924.
נפטרה בשנת 1965.
בת 76 בפטירתה.
מקום הקבורה: חולון.

גורנשטיין יעקב

עלה לארץ בשנת...
נפטר בשנת 1943
בן... בפטירתו.
מקום הקבורה: חיפה

גורנשטיין רחל

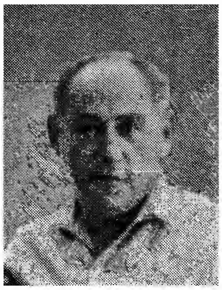

עלתה לארץ בשנת...
נפטרה בשנת 1958
בת... בפטירתה.
מקום הקבורה: חיפה.

גלפרין אהרן

עלה לארץ בשנת 1948.
נפטר בשנת 1963. — בן... בפטירתו.
מקום הקבורה: חיפה.

גייפמן אברהם

עלה לארץ בשנת 1929.
נפטר בשנת 1965.
בן 57 בפטירתו.
מקום הקבורה: קבוץ יגור.

גלפרין חיה־שרה

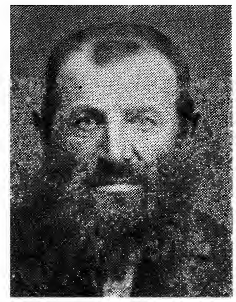
עלתה לארץ בשנת 1948.
נפטרה בשנת 1965. — בת 61 בפטירתה.
מקום הקבורה: חיפה.

גנדלמן חנה

עלתה לארץ בשנת 1945.
נפטרה בשנת 1949.
בת 55 בפטירתה.
מקום הקבורה: ירושלים.

גנדלמן יצחק (בן שמעון)

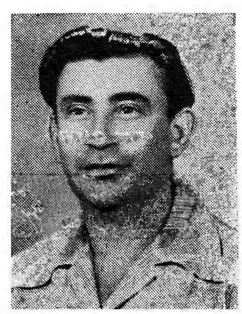

עלה לארץ בשנת 1936.
נפטר בשנת 1948. — בן 70 בפטירתו.
מקום הקבורה: כפר־סבא.

גנדלמן יצחק (בן שלמה)

עלה לארץ בשנת 1950.
נפטר בשנת 1951. — בן 59 בפטירתו.
מקום הקבורה: גבעת־רמב"ם.

גרבר אברהם

עלה לארץ בשנת 1946.
נפטר בשנת 1964.
בן 41 בפטירתו.
מקום הקבורה: חיפה.

גנדלמן שמואל

עלה לארץ בשנת 1948.
נפטר בשנת 1952. — בן 43 בפטירתו.
מקום הקבורה: רחובות.

גרינשפון מלכה

עלתה לארץ בשנת 1948.
נפטרה בשנת 1965.
בת 71 בפטירתה.
מקום הקבורה: חיפה.

הוברמן ברכה

עלתה לארץ בשנת 1934.
נפטרה בשנת 1952.
בת 74 בפטירתה.
מקום הקבורה: חולון.

וורונה יהושע

עלה לארץ בשנת 1934.
נפטר בשנת 1950.
בן 82 בפטירתו.
מקום הקבורה: קרית־שאול.

ולדמן יצחק

עלה לארץ בשנת 1938.
נפטר בשנת 1965.
בן 50 בפטירתו.
מקום הקבורה: קבוץ יד־מרדכי

ורדי (גבירץ) טוניה

עלה לארץ בשנת 1933.
נפטר בשנת 1949.
בן 49 בפטירתו.
מקום הקבורה: חיפה.

חמר ריבה

עלתה לארץ בשנת 1938.
נפטרה בשנת 1945.
בת 38 בפטירתה.
מקום הקבורה: נחלת־יצחק.

טורוק משה

עלה לארץ בשנת 1949.
נפטר בשנת 1954.
בן 56 בפטירתו.
מקום הקבורה: קרית־שאול.

טורוביץ ראובן

עלה לארץ בשנת 1949.
נפטר בשנת 1967.
בן 86 בפטירתו.
מקום הקבורה: חולון.

לוין ברוך

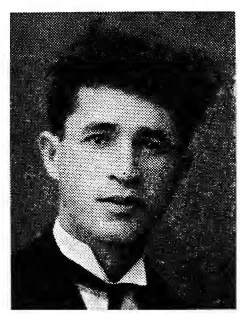
עלה לארץ בשנת 1936.
נפטר בשנת 1957.
בן 47 בפטירתו.
מקום הקבורה: ירושלים.

ליפשיץ אריה (לייבל)

עלה לארץ בשנת 1935.
נפטר בשנת 1951.
בן 70 בפטירתו.
מקום הקבורה: פתח־תקוה.

ליפשיץ גדליהו

עלה לארץ בשנת 1922.
נפטר בשנת 1936.
בן 37 בפטירתו.
מקום הקבורה: נחלת־יצחק.

ליפשיץ חוה

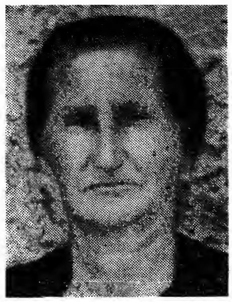
עלתה לארץ בשנת 1935.
נפטרה בשנת 1962.
בת 80 בפטירתה.
מקום הקבורה: פתח־תקוה.

לרנר הרצל

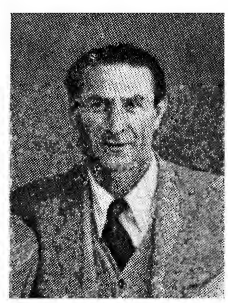
עלה לארץ בשנת 1934.
נפטר בשנת 1965.
בן 90 בפטירתו.
מקום הקבורה: ירושלים.

לרנר שרה

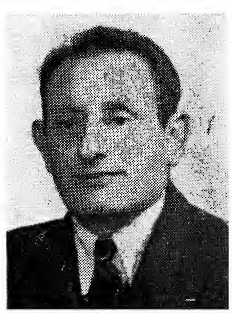
עלתה לארץ בשנת 1934.
נפטרה בשנת 1961.
בת 91 בפטירתה.
מקום הקבורה: ירושלים.

לרנר סנדר

עלה לארץ בשנת 1926.
נפטר בשנת 1956.
בן 49 בפטירתו.
מקום הקבורה: ירושלים.

לנדוי יעקב

עלה לארץ בשנת 1957.
נפטר בשנת 1966.
בן 66 בפטירתו.
מקום הקבורה: דימונה.

מאירזון גולדה

עלתה לארץ בשנת 1936.
נפטרה בשנת 1953.
בת 78 בפטירתה.
מקום הקבורה: קרית־שאול.

מרגלית (מאירזון) רחל

עלתה לארץ בשנת 1922.
נפטרה בשנת 1965.
בת 63 בפטירתה.
מקום הקבורה: נחלת־יצחק.

מאַרגל משה

עלה לארץ בשנת 1948.
נפטר בשנת 1966. בן 65 בפטירתו.
מקום הקבורה: חיפה.

נפחן שמואל

עלה לארץ בשנת 1947.
נפטר בשנת 1967.
בן 84 בפטירתו.
מקום הקבורה: חולון.

פולישוק דוב (בוריה)

עלה לארץ בשנת 1927.
נפטר בשנת 1944.
בן 51 בפטירתו.
מקום הקבורה: ירושלים (הר־הזיתים).

פוקסמן פנחס

עלה לארץ בשנת 1949.
נפטר בשנת 1959.
בן 60 בפטירתו.
מקום הקבורה: קרית־שאול.

פיק יעקב

עלה לארץ בשנת 1950.
נפטר בשנת 1967.
בן 74 בפטירתו.
מקום הקבורה: חולון.

פינקלשטיין צבי

עלה לארץ בשנת 1948.
נפטר בשנת 1954.
בן 66 בפטירתו.
מקום הקבורה: חיפה.

פרייערמן איטה

עלתה לארץ בשנת 1947.
נפטרה בשנת 1951.
בת 83 בפטירתה.
מקום הקבורה: קרית־שאול.

פרייערמן אידה

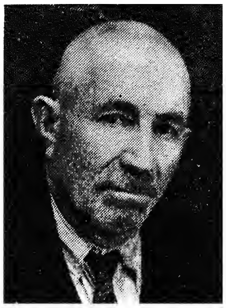
עלתה לארץ בשנת 1949.
נפטרה בשנת 1967.
בת 75 בפטירתה.
מקום הקבורה: נס־ציונה.

פרלשטיין מרדכי

עלה לארץ בשנת 1948.
נפטר בשנת 1965.
בן 70 בפטירתו.
מקום הקבורה: חולון.

צ׳צ׳יק אליהו

עלה לארץ בשנת 1946.
נפטר בשנת 1965.
בן 84 בפטירתו.
מקום הקבורה: ירושלים.

קוזיול חיה (בת יצחק)

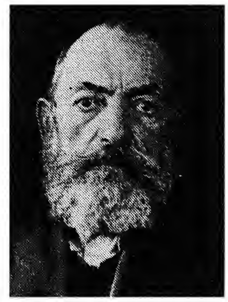
נדרסה ביום 11.6.1967, בשעת הגשת שתיה לחיילי צה״ל, בחזרם מהחזית, במלחמת ששת הימים. בת 9½ במותה.
מקום הקבורה: באר־שבע.

צ׳צ׳יק שיינדל

עלתה לארץ בשנת 1946.
נפטרה בשנת 1952.
בת 66 בפטירתה.
מקום הקבורה: ירושלים.

קריצ׳מן יהודה־לייב

עלה לארץ בשנת 1936.
נפטר בשנת 1947.
בן 69 בפטירתו
מקום הקבורה: חיפה.

קריצ׳מן רבקה

עלתה לארץ בשנת 1936.
נפטרה בשנת 1958.
בת 78 בפטירתה.
מקום הקבורה: חיפה.

קריצ׳מן גרשון

עלה לארץ בשנת 1934.
נפטר בשנת 1950.
בן 37 בפטירתו.
מקום הקבורה: קרית־שאול.

קליימן דוד

עלה לארץ בשנת 1948.
נפטר בשנת 1963.
בן 71 בפטירתו
מקום הקבורה: חיפה.

קרץ יעקב

עלה לארץ בשנת 1948.
נפטר בשנת 1950.
בן 31 בפטירתו.
מקום הקבורה: הרצליה.

רוטמן אסתר־חסל

עלתה לארץ בשנת 1935.
נפטרה בשנת 1956.
בת 83 בפטירתה.
מקום הקבורה: ירושלים.

קרפל אהרון

עלה לארץ בשנת 1948.
נפטר בשנת 1952.
בן... בפטירתו.
מקום הקבורה: קרית־שאול.

רויטבלט אלקה

עלתה לארץ בשנת 1935.
נפטרה בשנת 1968.
בת 88 בפטירתה.
מקום הקבורה: חיפה.

שובר חיה

עלתה לארץ בשנת 1948.
נפטרה בשנת 1965.
בת 72 בפטירתה.
מקום הקבורה: חיפה.

שובר משה

עלה לארץ בשנת 1949.
נפטר בשנת 1966.
בן 43 בפטירתו.
מקום הקבורה: חיפה.

שיר (שאמעס) חוה

עלתה לארץ בשנת 1935.
נפטרה בשנת 1940.
בת 69 בפטירתה.
מקום הקבורה: ירושלים, הר־הזיתים

שוסטר דוד

עלה לארץ בשנת 1948.
נפטר בשנת 1967.
בן 62 בפטירתו.
מקום הקבורה: חולון.

שפירא דב

עלה לארץ בשנת...
נפטר בשנת 1963.
בן 18 בפטירתו.
מקום הקבורה: ...

לקר (הוניגמן) חנה

עלתה לארץ בשנת...
נפטרה בשנת 1966.
בת... בפטירתה.
מקום הקבורה: קרית־ביאליק.

שפירא צבי

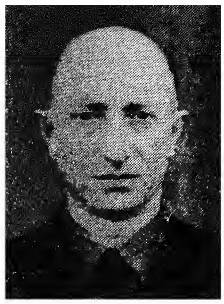
עלה לארץ בשנת 1925.

נפטר בשנת 1961.

בן 65 בפטירתו.

מקום הקבורה: רחובות.

שפירא שלמה

עלה לארץ בשנת 1949.

נפטר בשנת 1957.

בן 60 בפטירתו.

מקום הקבורה: חיפה.

מִן הַדְּלֵקָה הַהִיא

מִן הַדְּלֵקָה הַהִיא, אֲשֶׁר שָׂרְטָה גּוּפְכֶם הַמְעֻנֶּה וְהֶחָרוּךְ,
נָשָׂאנוּ אֵשׁ – לַפִּיד מֵאִיר לְנִשְׁמָתֵנוּ,
וּבָהּ הִדְלַקְנוּ אֶת שַׁלְהֶבֶת הַחֵרוּת,
עִמָּהּ הָלַכְנוּ בַּקְּרָבוֹת עַל אַדְמָתֵנוּ.
אֶת מַכְאוֹבָם, שֶׁאֵין לוֹ אָח בַּמַּכְאוֹבִים,
יָצַקְנוּ לְבַרְזֶל־חוֹצְבִים וּמַחֲרֵשׁוֹת חַדּוֹת־שִׁנַּיִם;
אֶת עֶלְבּוֹנְכֶם הָפַכְנוּ לְרוֹבִים;
אֶת עֵינֵיכֶם לְמִגְדַּלּוֹר־סְפִינוֹת, קְרֵבוֹת בַּלַּיִל – –

מִמַּשּׂוּאוֹת עִירְכֶם הַהֲרוּסָה
נָטַלְנוּ אֶבֶן מְפֻיַּחַת וּמְנֻתֶּצֶת,
וְהִיא הָפְכָה לְאֶבֶן־הַפִּנָּה וְאֶבֶן־הַמַּסָּד,
לְאֶבֶן־הַחוֹמָה אֲשֶׁר אֵינָהּ נִפְרֶצֶת.
שִׁירְכֶם, אֲשֶׁר נֶחְנַק בַּשַּׁלְהָבוֹת,
עָלָה פּוֹרֵץ בְּפִי פְּלֻגּוֹת־הַמַּחַץ כְּמוֹ נֵדֶר,
וְעִמָּדוֹ עָלוּ הָעֹז וְהַכָּבוֹד,
וְהַתִּקְוָה הָעַתִּיקָה אֲשֶׁר אֵינָהּ אוֹבֶדֶת – –

נָקַמְנוּ אֶת מוֹתְכֶם הַמַּר וְהַבּוֹדֵד
בְּאֶגְרוֹפֵנוּ, שֶׁכָּבֵד הִנּוֹ וְחַם הוּא;
לַגֶּטוֹ הַשָּׂרוּף הֵקַמְנוּ פֹּה גַּל־עֵד,
גַּל־עֵד־חַיִּים, אֲשֶׁר לָנֶצַח לֹא יִתָּמוּ.

חיים גורי

תוכן הספר

תולדות רוקיטנה

כלכלה ומוסדות

התנועה הציונית

תרבות וחינוך

כפרי הסביבה

רוקיטנה, כפי שהיא חיה בזכרוננו

דמויות

בתקופת שלטון הסובייטים

השואה

דרך היסורים

נקם ושילם

בעיר ההריגה